يۇسۇپ خاس ھاجىپ

قۇتادغۇبىلىك

(نەسرىي يەشمسى)

مىللەتلەر نەشرىياتى

بېيجىڭ

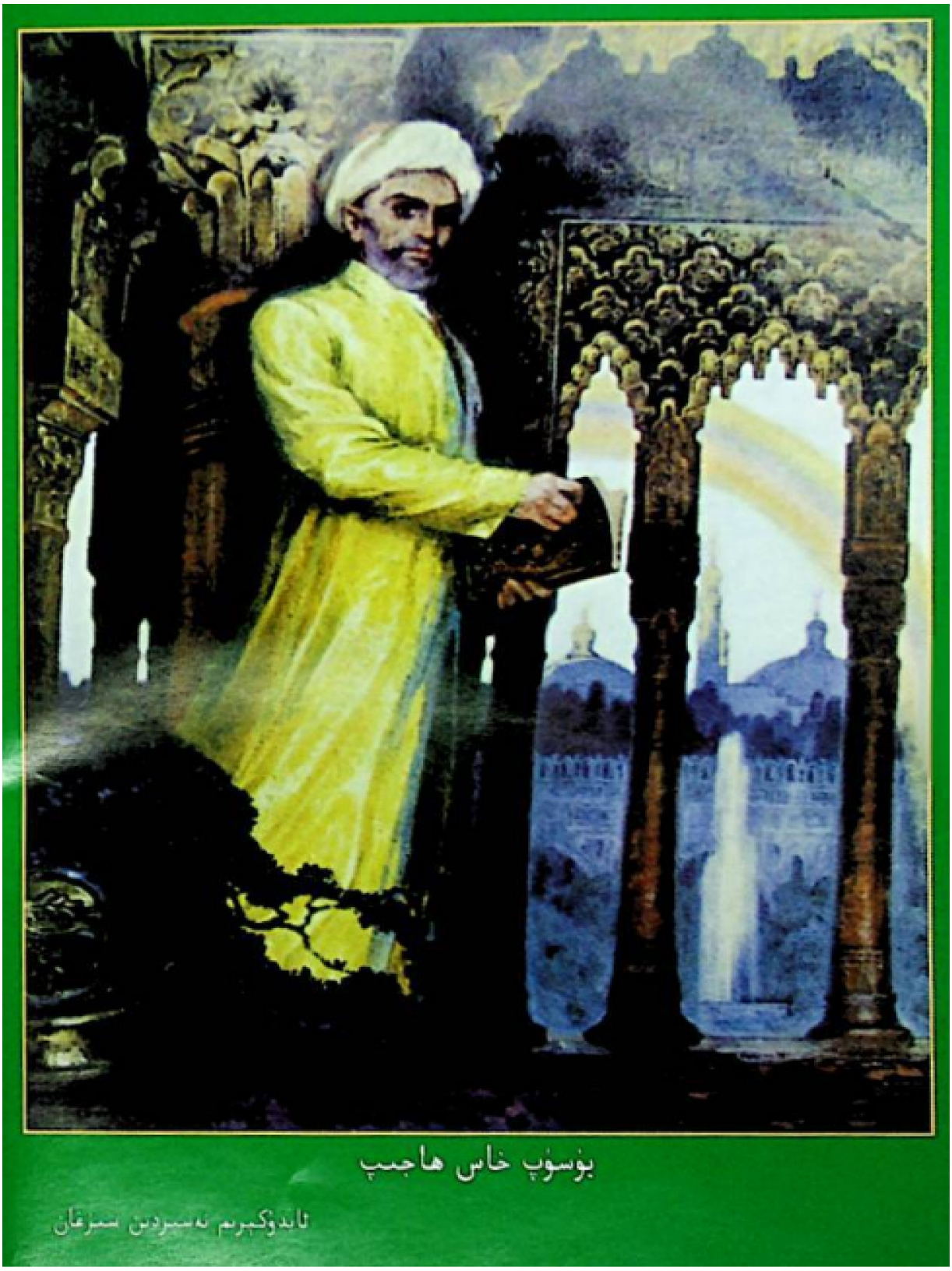

بۇسۇپ خاس ھاجىپ

تاندۇكبرىم ئەسىردىن سىرغان

يۈسۈپ خاس ھاجىپ

قۇتادغۇبلىك

ـ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى
نەسرىي يەشمىسى

ش ئۇ ئا ر ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى
مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات ئورنى
نەشرگە تەييارلىدى

مىللەتلەر نەشرىياتى

نەشرىي يەشمىسنى ئىشلىگۈچىلەر : ئابدۇشۈكۈر تۇردى ،قادىر ئەكبەر

مۇقاۋىسنى لاھىيىلىگۈچى : دىلمۇرات تۇرسۇن

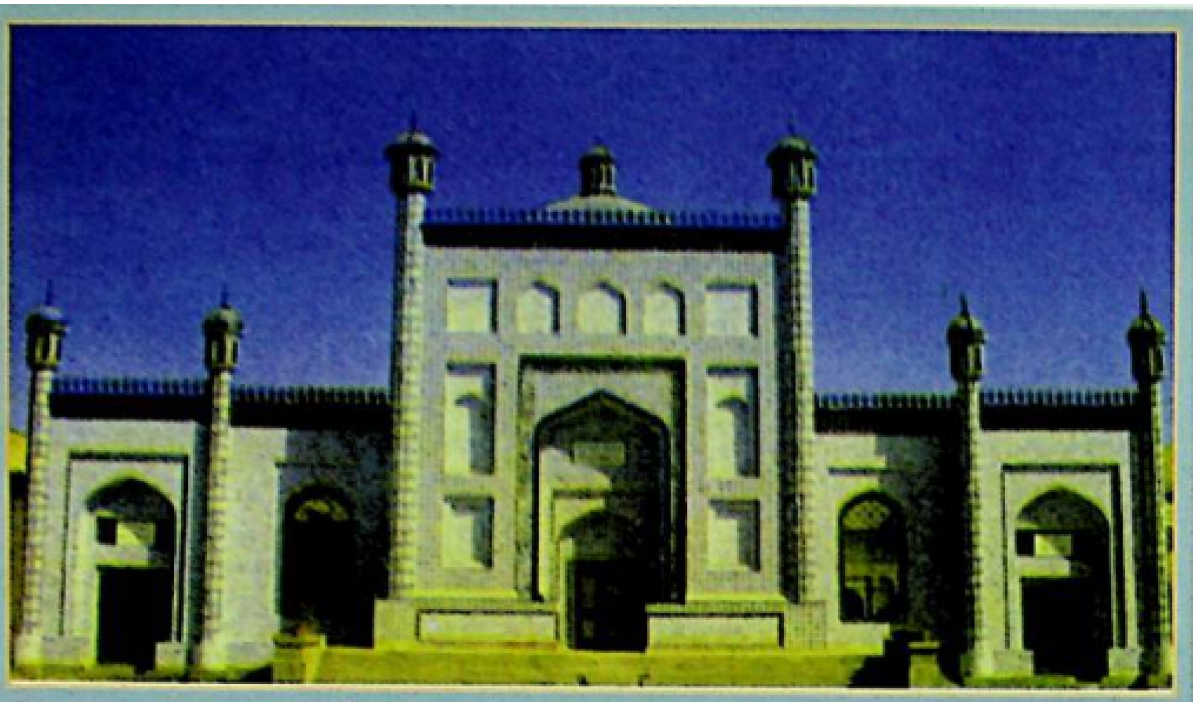

يۈسۈپ خاس ھاجىپ مەقبەرىسىنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى

يۈسۈپ خاس ھاجىپ قەبرىسى

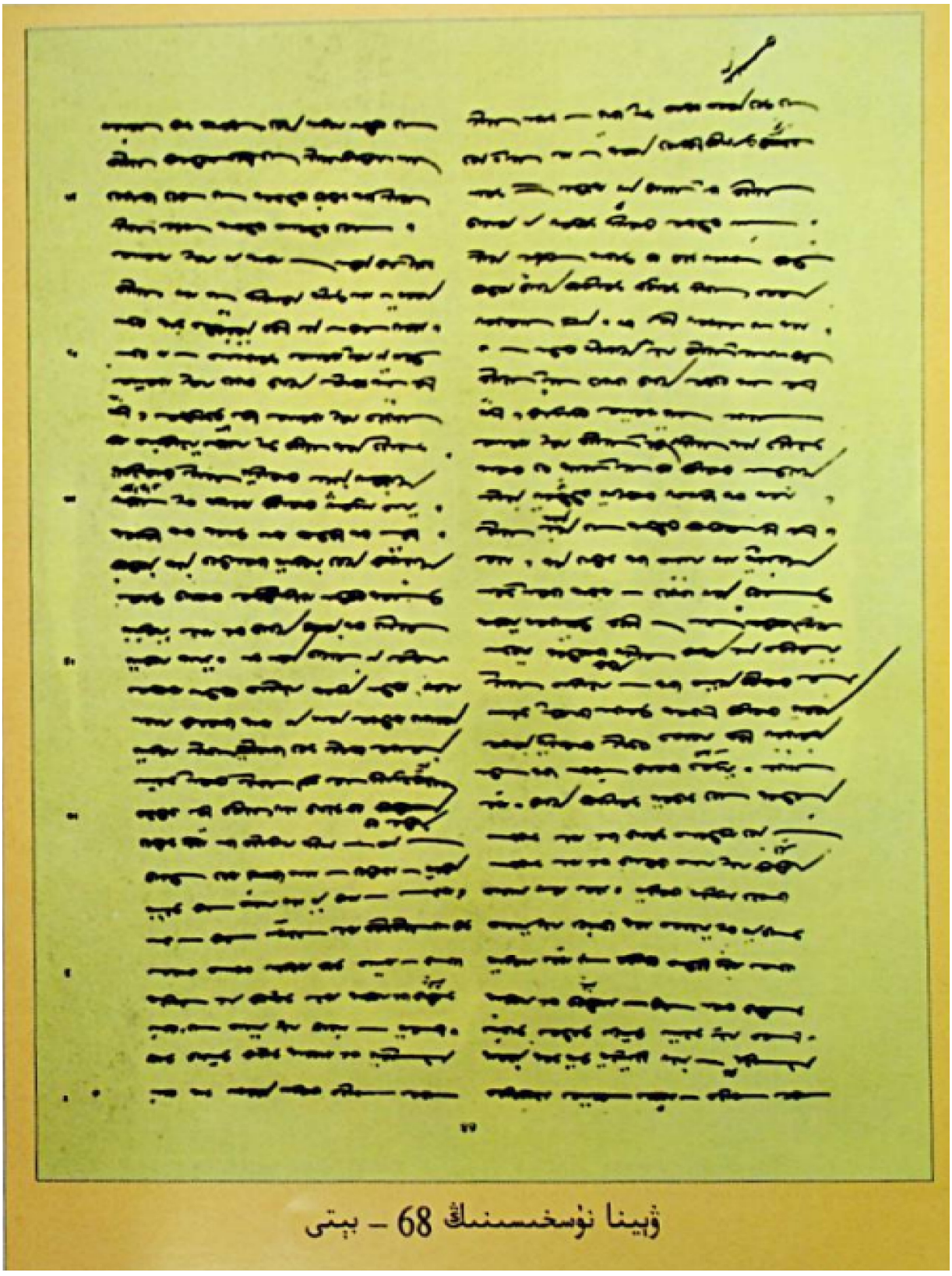

قلی اذکو بولسا بو بکلار قوتون ٧٥ قموغ اذکو بولدی قولسی نوتون

بو بکلار ایسیز بولماغینی ایسیز اول ایلدا سفوکون قیزار تماس منکو

ما اذکو تروا وزی بکلار یکی ایسیز کا تین بر کا زندان یکی

قلی اذکو بولسا بوذون بشجی بی قموغ اذکو بولدی اینک ایشجی سی

ایانک اذکو بولسا بو بکلار اوزون بایور بوذنی برجا کورا ایتلور ازون

آیی تولدی مولی ایلیک دا

ینه ایدی آیی تولدی اوقتوم مونی ایلیک بیرلیقادی بو سوزلار کونی

بو اذکوک بلیر اول کشی اذکو تب اسیغ لیغ اوزرین مونی قیلغو تب

سقار برجا یلنکوق بیلار آرزولار انی قولدا جیلار تلوک بلدیلار

ایلیک ایدی اذکو تلوننک ترور تلوننک بی توتشی تلولار قولور

قیوننک تلو بولسا اوذروم بولور اینک قیلماقی برجا اوزکا بولور

ایسیزلیک اوجوز اول ایی قیلداجی یقوز ایش اوجوز اول ایسیز بولدا

قیوننک اوجوز بولسا یردا یتور اغی جوز اغیر بولدی توردا یتور

اذکو اغشتک اغیر اغقوقا یقورننک ایش اول اوجوز بولغو

شعر

نیکو بار اژون دا انکار حیله سیز — نیکو حیله بار کیم انکار چاره سیز
قوغ ننک کا حیله انکار چاره بار — مکر بو اولوم کا اولوم حیله سیز

اشیتی اوغول کوراتاسی سوزین
تیل احتی اتاقا ایقوردی یوزین

ابورای اتام بیر سوزوم بارسنکا — انی ایتاین من ابو بیر منکا
بو دنیا ایچیندا تیریلدینک اوکوش — بلک بیلدینکا ردام اوقیدینک اوقوش
ایتسنک اشیتنک یما اوکرانو — سینا بو تیریلدینک قوغ نی کرو
نیکو ایرسا بارمو اولوم کا اتنک — انی اوترو توتغیل ای بیلکا تاتیک
اکر حیله چاره یوق ایرسا ادین — قوغ ننک خزینه اولا کیل بارین
خزینه بو تنک بولسا شقا یولوش — اسان بول ینا بولغا التون کوموش
نیکو تیر اشتکیل کوزی توق کشی — توز اوتماک ادیسی اقی ار بشی
اولا ننک کشی کا تیتور هیم ایچور — سینی ننک کچور کان سن انی کچور
اسانلیک کراک ایرکا ننک اکسوماز — تیر کلمک کراک قوش قاننک اکسوماز
تیریک بولسا نکلوق تیلاکی انوق — اتا اوزش اسان بولسا ارزو یغوق

ای تولدی جوابی اوغلی اوکدوکیش کا

ینوق بیردی ای تولدی ایدی اوغول — اشتکیل سوزوم نی بو ایش دین تونکول

سۆز بېشى

11 ـ ئەسىردە ياشىغان ئۇلۇغ ئۇيغۇر شائىرى، ئەدىب، پەيلاسوپ ۋە دۆلەت ئەربابى يۈسۈپ خاس ھاجىپ تەرىپىدىن يېزىلغان «قۇتادغۇبىلىك» داستانىنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىدىكى نەسرىي يەشمىسىنىڭ نەشر قىلىنىشى ۋەتىنىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقاتى ساھەسىدە قىلىنغان يەنە بىر چوڭ ئىش.

«قۇتادغۇبىلىك» داستانى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ مۇنەۋۋەر بىر ئابىدىسى، شۇنداقلا، جۇڭخۇا مىللەتلىرى مەدەنىيىتى خەزىنىسىنىڭ قىممەت باھا دۇردانىسى. مەملىكىتىمىزنىڭ مەشھۇر ئەدەبىياتشۇناسى لاۋشې 50 ـ يىللاردىلا بۇ داستانىنىڭ قىممىتى ئۈستىدە توختىلىپ: "«قۇتادغۇبىلىك» داستانى يالغۇز ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قىممەتلىك مەدەنىيەت بايلىقى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ۋەتىنىمىز مەدەنىيەت تارىخىنىڭ بىباھا بايلىقىدۇر" دېگەنىدى①.

1

پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن مەملىكىتىمىزدىكى ھەرقايسى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ، جۈملىدىن، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتى ساھەسىدىكى تەتقىقات كەڭ قانات يايدۇرۇلدى. پارتىيىمىز ۋە ھۆكۈمىتىمىز ئەدەبىي مىراسلارغا ۋارىسلىق قىلىش ۋە ئۇنى كەڭ كۆلەمدە ئېچىش خىزمىتىگە

① لاۋشې: «جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ 2 ـ قېتىملىق ھەيئەت ئەزالىرى كېڭەيتىلگەن يىغىنىدا قىلىنغان سۆز»، 1956 ـ يىل، بېيجىڭ.

ئالاهىده ئېتىبار بىلەن قارىدى. 1980 ـ يىلدىن باشلاپ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى «قۇتادغۇبىلىك» داستانىنى تەتقىق قىلىش خىزمىتىگە بىۋاسىتە يېتەكچىلىك قىلىپ، نۇرغۇن ئىلمىي خىزمەتلەرنى ئۇيۇشتۇردى. ئەينى ۋاقىتتا ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ھامۇت ئىمىنوپ باشچىلىقىدا «قۇتادغۇبىلىك» تەتقىقاتىغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان مەخسۇس رەھبەرلىك ھەيئىتىنى قۇرۇپ، تەتقىقاتنى كونكرېت تەشكىللىدى، تىل ـ ئەدەبىيات تەتقىقاتى ساھەسىدىكى ئالىم ـ مۇتەخەسسىسلەر كەڭ جەلپ قىلىندى، ھەيئەت بۇ ئۇلۇغ ئەسەرنى تەتقىق قىلىش ۋە نەشر قىلىشتا كۆپلىگەن ئەمەلىي خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائى پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ تەسىس قىلىنىشى ئاز سانلىق مىللەتلەر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتىنىڭ سىستېمىلىق، ئىلمىي تەرتىپ بىلەن ساغلام راۋاجلىنىشىغا زېمىن ھازىرلىدى. ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات ئورنى ئالىم، مۇتەخەسسىسلەرنىڭ زور تىرىشچانلىقى بىلەن بۇ ئەسەر ئۇستىدە ئىزچىل تەتقىقات ئېلىپ بارىدى، نەتىجىدە 1984 ـ يىلى بۇ داستاننىڭ تىرانسكرىپسىيىلىك تولۇق مەتنى، نەزمىي يەشمىسى، 1986 ـ يىلى خەنزۇچە تەرجىمىسى نەشر قىلىندى. مانا ئەمدى نەسرىي يەشمىسى خەلقىمىز بىلەن يۈز كۆرۈشمەكتە.

2

ھەرقانداق مىللىي ئەدەبىيات مىراسلىرىنى تەتقىق قىلىش ۋە ئۆگىنىشنىڭ تۈپ مەقسىتى ئۇنىڭ ئىجابىي ۋە ئىلغار تەرەپلىرىنى ئېچىپ، رېئال تۇرمۇشقا ماس كېلىدىغان ۋە پايدىلىق بولغان خۇسۇسىيەتلىرىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت.

ھەرقانداق ئەدەبىي مىراس ئەجدادلارنىڭ تەپەككۇر تارىخىدىن، ئۆتمۈشنىڭ سىياسىي ـ ئىجتىمائىي ئەھۋالىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ ئۆتمۈش دەۋرىدىن بىزگىچە يېتىپ كەلگەن ئەڭ ياخشى يادىكارلىقلىرى مەلۇم تارىخىي شارائىت بىلەن باغلىق بولغان ھالدا، بىزنى ئۆتمۈش

هاياتىدىن خەۋەردار قىلىدۇ.

«قۇتادغۇبىلىك» داستانى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئوتتۇرا ئەسىردىكى پەل-سەپە ۋە ئىجتىمائىي ئىدىئولوگىيە ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۈرۈش جەھەتتە ناھايىتى چوڭقۇر ئەھمىيەتكە ئىگە، تەڭدىشى يوق بىر ئەسەردۇر. يېقىنقى ئون يىلدىن بۇيان بۇ ئەسەر ئۇستىدە بىرقەدەر كەڭ تەتقىقاتلار ئېلىپ بېرىلدى.

بىرەر ئەدەبىي ئابىدىگە ئۇزۇل ـ كېسىل باھا بېرىش ئۈچۈن ئۇنى چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىق ئۆگىنىش، تەتقىق قىلىش لازىم. چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىق ئۆگىنىپ چىقىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ھازىرقى زامان تىلىدىكى نۇسخىلىرىنى بارلىققا كەلتۈرۈشكە — ئۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان مەزمۇن ۋە غايىلەرنى خەلق چۈشىنىدىغان ۋاستىلەر ئارقىلىق ئايان قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. شۇنداق قىلغاندىلا، ئۇنىڭ بەدىئىي ئەھمىيىتى، تارىخىي قىممىتى ۋە رېئال تۇرمۇش بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىمۇ روشەن بولىدۇ.

جۇڭخۇا مىللەتلىرى مەدەنىيەت خەزىنىسىنىڭ ئالەمشۇمۇل بايلىقى بولغان «قۇتادغۇبىلىك» داستانى يېقىنقى بىر ئەسىردىن بۇيان دۇنيا شەرق-شۇناسلىق ئىلمىنىڭ مۇھىم بىر تەتقىقات نۇقتىسى بولۇپ كەلدى. ئۇنىڭ ئۈچ خىل قولىيازما نۇسخىسى دۆلىتىمىزدە ۋە چەت ئەللەردە ئەينەن نەشر قىلىندى. تۈرك ئېنگلىز، نېمىس، ۋە رۇس تىللىرىدىكى يەشمىلىرى ئىشلەن-دى. بۇلارنىڭ ھەممىسى بۇ ئۇلۇغ ئەسەرنى يەنمۇ چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىق تەتقىق قىلىش ئۈچۈن بىزنى يېتەرلىك ئىلمىي ئاساسلار بىلەن تەمىنلەيدۇ. «قۇتادغۇبىلىك» داستانىنىڭ نەسرىي ئۇسۇل بىلەن يېشىپ بېرىلگەنلىكى، داستانىنىڭ ئومۇمىي مەزمۇنى ۋە سۈژىتى، ئۇ ئالغا سۈرگەن ئىدىيە ۋە مۇئەللىپ يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ دۇنيا قارىشى بىلەن ھەر ساھە كىتابخان-لارنىڭ تېخىمۇ چوڭقۇر تونۇشۇپ چىقىشى ئۈچۈن پايدىلىق.

3

كلاسسىك ئەدەبىي مىراسلارغا ۋارىسلىق قىلىشتا تەنقىدىي قوبۇل

قىلىش، " مېغىزى بىلەن شاكىلىنى ئايرىش"، "قەدىمكىنى بۇگۈن ئۇچۇن خىزمەت قىلدۇرۇش " فاكتىنىدا چىكىش تۇرۇش كېرەك. بولۇپمۇ ۋارىسلىق قىلىش بىلەن يۇقىرى كۆتۈرۈشكە ئەھمىيەت بېرىش لازىم.

مىراس بولۇپ قالغان ھەرقانداق يادىكارلىق ئۆزىنىڭ پۈتۈن مەزمۇنى بىلەن ئۆزى ۋۇجۇدقا كەلگەن دەۋردە قانداق ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان بولسا، كېيىنكى دەۋرلەر ئۈچۈنمۇ خۇددى شۇنداق ئەھمىيەتكە ئىگە بولالىشى ناتايىن. چۈنكى، ئۇ بىكى تارىخىي شارائىتتا، بىكى ئىجتىمائىي تۇرمۇش چۈشەنچىسى ئىچىدە، بىكى بىر ئەۋلادنىڭ مەنىۋى دائىرىسىدە ياشايدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ مەزمۇنىدا قانداقتۇر بۇ نۇقتا كونىراپ قالغانىدەك، ۋاقتى ئۆتۈپ، رېئال ئەھمىيىتىنى يوقاتقانىدەك بىلىنىدۇ. لېكىن، ئۇنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىيات قانۇنىيەتلىرىنىڭ تۈپ ماھىيىتىنى ئېچىپ بەرگەن، ھەقىقەتكە ئۇيغۇن بولغان ئىلغار ۋە ئىجابىي نۇقتىلىرى يەنىلا ئۆز قىممىتىنى يوقاتمايدۇ. بۇلارغا دىققەت قىلغاندىلا، ئەدەبىي مىراسلارغا توغرا باھا بەرگىلى ۋە ئۇنى يۇقىرى كۆتۈرگىلى بولىدۇ.

" ئەجدادلىرىمىز بىزگە ئىنتايىن مول، ئىنتايىن قىممەتلىك مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەن. بىز جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مۇنەۋۋەر مەدەنىيەت مىراسىنى قەدىرلىشىمىز، ئاسرىشىمىز، قېزىشىمىز ھەم ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشىمىز، ئۇنى بېيىتىشىمىز، ئىلگىرىلىتىشىمىز لازىم .①"

تۆمۈر داۋامەت

---

① لى رۇيخۇەن: «مەملىكەتلىك مەدەنىيەت ـ سەنئەت خىزمىتى يىغىنىدا سۆز- لەنگەن سۆز»، «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى، 1990 ـ يىل 3 ـ سان.

نەشرگە تەييارلىغۇچىلاردىن

1

«قۇتادغۇبلىك» داستانىنىڭ ئەسلىي نۇسخىسىنىڭ تىرانسكرىپسىيەسىنى، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى بويىچە نەزمىي ۋە نەسرىي يەشمىسىنى نەشرگە تەييارلاش ۋە خەنزۇچە تەرجىمىسىنى ئىشلەش ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكى نۇقتىلىق تەتقىقات تېمىسىنىڭ بىرى ئىدى. داستانىنىڭ ئەسلىي نۇسخىسىنىڭ تىرانسكرىپسىيىسى ۋە نەزمىي يەشمىسى 1984 ـ يىلى، خەنزۇچە تەرجىمىسى 1986 ـ يىلى نەشر قىلىندى. شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات ئورنى «قۇتادغۇبلىك» داستانىنىڭ نەسرىي يەشمىسىنىمۇ ئەينى ۋاقىتتا ئىشلەپ چىققاندىدى، ھازىر شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى قۇرۇلغانلىقىنىڭ ئون يىللىقىغا سۇۋغا سۈپىتىدە نەشر قىلدۇردى.

مەزكۇر نەسرىي يەشمە تېكىستلىرى داستانىنىڭ ئەسلىي نۇسخىسىنىڭ تىرانسكرىپسىيىسى ئاساسىدا ئىشلەندى ۋە بىر بېيىت بىرلىك قىلىندى. ھەربىر بېيىتنىڭ مەنىسىنى ئۆز ئەينى پېشىپ بېرىشكە، سۆز مەنىلىرىنى ئىمكانقەدەر چۈشۈرۈپ قويماسلىققا، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا قوللىنىلغان سۆز ـ ئىبارىلەرنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىدا ساقلىنىۋاتقان مەنىنى ئۆز ئەينى ئېلىشقا دىققەت قىلىندى. مەنىنى پېشىپ بېرىشتە گرامماتىكىلىق باغلىنىشلارنى ساقلاش يۈزىسىدىن مىسرالارنىڭ ئورنى ئالماشقان بېيىتلار نومۇرىنىڭ ئالدىغا يۇلتۇز بەلگىسى (*) قويۇلدى.

ھەربىر بېيىتتا شېئىرىي جۈملىدە يوشۇرۇنغان، لېكىن بېيىت مەزمۇنىدىن مەنىسى چۈشىنىلىدىغان سۆزلەر ھەمدە بېيىتلار مەنىسىنىڭ باغلىنىشى، پىكىر ۋە مەزمۇنىنىڭ ئۆزئارا جىپسلىشىشى زۆرۈرىيىتىدىن قوشۇلغان سۆزلەر تىرناق ئىچىدە بېرىلدى.

بېيىتلارنىڭ مەنىسى پەقەت ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىدا ئەمەلىي ئىستېمال قىلىنىۋاتقان سۆز ـ ئىبارىلەر بىلەن يېشىلدى. ئىزاھ بېرىشكە تېگىشلىك سۆز، ئاتالغۇ ۋە بېيىتلاردىن بەت ئاستىدا ئىزاھ بېرىلگەنلىرىدىن باشقىلىرىنىڭ يېنىغا يۇلتۇز بەلگىسى قويۇلۇپ كىتاب ئاخىرىدا ئىزاھ بېرىلدى.

كىتابخانلارنىڭ يەشمە تېكىستلىرىنى ئەسلىي مەتنىگە سېلىشتۇرۇشى ئاسان بولسۇن ئۈچۈن «قۇتادغۇبلىك» (مىللەتلەر نەشرىياتىنىڭ 1984 ـ يىل بېيجىڭ نەشرى) تىرانسكرىپسىيىسىنىڭ بېيىت رەت نومۇرلىرى ئەينەن بېرىلدى.

2

نەسرىي يەشمىنى ئىشلەشتە تۆۋەندىكى ماتېرىياللاردىن پايدىلىنىلدى:

1. «تۈركىي تىللار دىۋانى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشرى، 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ تومىلار.

2. رېشىت رەخمەتى ئارات: «قۇتادغۇبلىك»، I مەتىن، ئەنقەرە، 1947 ـ يىل.

3. رېشىت رەخمەتى ئارات: «قۇتادغۇبلىك»، II (تۈركچە نەسرىي يەشمىسى)، ئەنقەرە، 1974 ـ يىل.

4. رېشىت رەخمەتى ئارات: «قۇتادغۇبلىك»، III ئىندېكس، ئىستاھ-

ئۇل، 1970 ـ يىل.

5. ق. كەرىموۋ: «قۇتادغۇبىلىك»، «هازىرقى زامان ئۆزبېك تىلىغا تەۋسىق» (تاشكەنت، 1971 ـ يىل).

6. س. ئىۋانوۋ: «قۇتادغۇبىلىك»، (رۇس تىلىدىكى نەزمى تەرجىمە. موسكۋا، ئىلىم نەشرىياتى، 1983 ـ يىل).

7. ۋ. نادېلياېۋ، ئە. تېنىشېۋ قاتارلىقلار: «قەدىمكى تۈركىي تىللار لۇغىتى». 1969ـيىل، موسكۋا نەشرى

8. كىلاۋسون: «13 ـ ئەسىردىن ئىلگىرىكى تۈركىي تىللار ئېتىمولوگىيە لۇغىتى»، (ئوكسفورد، 1972 ـ يىل)، (ئېنگلىزچە نەشرى).

9. سەمەت تەزچان: «قۇتادغۇبىلىك تىزىمى توغرىسىدا». «تۈرك تىل قۇرۇمى ئىلمىي ژۇرنىلى» 178 ـ سان، ئەنقەرە، 1981 ـ يىل، تۈركىيە مەدەنىيەت تەتقىقاتى نەشرىياتى، ئىستانبۇل، 1979 ـ يىل).

ئا. تۇردى

ق. ئەكبەر

مۇقەددىمە

1

ئۇيغۇرلار — ئۇزۇن تارىخقا، مول مەدەنىيەتكە ۋە قىممەتلىك مەدەنىي مىراسلارغا ئىگە قەدىمىي بىر مىللەت. ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز جۇڭگونىڭ بىرلىككە كەلگەن كۆپ مىللەتلىك ۋە پارلاق مەدەنىيەتكە ئىگە مەملىكەت بولۇپ شەكىللىنىشىدە، ئۇيغۇر خەلقىمۇ، باشقا قېرىنداش مىللەتلەرگە ئوخشاشلا، تۇرلۇك تارىخىي دەۋرلەردە سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىي جەھەتلەردە مۇھىم رول ئوينىغان، بولۇپمۇ ۋەتىنىمىزنىڭ مول مەدەنىيەت خەزىنىسىنى بېيىتىشقا چوڭ تۆھپىلەرنى قوشقانىدى. ئەنە شۇنداق تۆھپىلەرنىڭ بىرى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 11 ـ ئەسىردە ياشىغان بۇيۇك مۇتەپەككۇرى ۋە دانىشمەن شائىرى يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ئۆلمەس ئەسىرى «قۇتادغۇبلىك» داستانىدۇر.

بۇ داستان ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسلامىيەت قوبۇلىدىن كېيىنكى ئازما ئەدەبىياتىدىن ھازىرچە زامانىمىزغا يېتىپ كەلگەن تۇنجى بەدىئىي ئەسەر؛ 11 ـ ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئەڭ ياخشى نەمۇنىسى ھەم قاراخانىيلار دەۋرى ئىجتىمائىي ھاياتى بىلەن ئىجتىمائىي ئىدىئولوگىيىسىنىڭ روشەن ئىنكاسى ۋە ئىپادىسىدۇر. بۇ داستان پۈتۈن ئۇيغۇر مەدەنىيىتى تارىخىدىكى پارلاق نامايەندە بولۇش سۈپىتى بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتى تارىخىدىمۇ زور قىممەتكە ئىگە.

10 ـ، 11 ـ ئەسىرلەردە، بىزنىڭ ھازىرقى بىرلىككە كەلگەن كۆپ مىللەتلىك ۋەتىنىمىزدە بىر قانچە ھاكىمىيەت تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ئىدى. شىمالىي جۇڭگودا كىدان (قىتان)لار ھاكىمىيىتى، جەنۇبىي جۇڭگودا سۇڭ سۇلالىسى، غەربىي شىمال ئېگىزلىكىنىڭ بىر قىسمىدا تاڭغۇتلار ھاكىمىيىتى، خېشى كارىدورىدا گەنجۇ ئۇيغۇر ھاكىمىيىتى، تۇرپان ئويمان-

لىقى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى بىر قىسىم جايلاردا قۇجۇ (ئىدىقۇت) ئۇيغۇر ھاكىمىيىتى، كۇچانىڭ غەربىدىن تارتىپ بۇخاراغىچە ۋە شىمالدا ئىسسىق كولدىن تارتىپ جەنۇبتا خوتەنگىچە بولغان كەڭ زېمىندا قارا خانىيلار ھاكىمىيىتى مەۋجۇت ئىدى. دەسلەپ بالاساغۇن شەھرىنى، ئاندىن قەشقەر (ئوردا كەنت) نى پايتەخت قىلغان قاراخانىيلار ھاكىمىيىتىمۇ ئۇيغۇر خەلقـ ـنىڭ ئەجدادلىرى تەرىپىدىن قۇرۇلغان بىر سۇلالە بـولـۇپ، بۇ سۇلالە مىلادى 9 ـ ئەسىردىن 13 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە دەۋر سۈرگەن ۋە پۈتۈن ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىنىڭ ئىقتىساد ھەم مەدەنىيەت تەرەققىياتىدا مۇھىم رول ئوينىغانىدى. قاراخانىيلار سۇلالىسى 11 ـ ئەسىردە زور گۈللـ ـنىش دەۋرىگە كىردى. بۇ دەۋردە، بىر تەرەپتىن، ئاللىقاچان باشلىنىپ كەتكەن يېزا ئىگىلىك ۋە قول ھۈنەر سانائىتى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ ئاساسىي قىسمى بولۇپ قېلىش نەتىجىسىدە، ئولتۇراقلىشىش ۋە شەھەرلىشىش ئومۇملىشىپ كەتتى. قەشقەر، بارچۇق (مارالۋېشى)، بالاساـ غۇن، ئوترار، فاراب، سەمەرقەنت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش يىرىك ئىقتىساد، سودا ۋە مەدەنىيەت مەركەزلىرى مەيدانغا كەلدى؛ يەنە بىر تەرەپتىن ئۇزۇن تارىخقا ئىگە مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت ئاساسىدا، ئىسلام مەدەنىيىتى ۋە مەملىكىتىمىزنىڭ ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكى مەدەنىيىتىنىڭ مۇنەۋۋەر ئامىللىرىنى قوبۇل قىلىش بىلەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدا يېڭى بىر دەۋر باشلاندى. بۇ يېڭى دەۋر مەدەنىيىتى (تاكى 13 ـ ئەسىرگىچە) غەرب مەدەنىيىتىدىن ئېشىپ كەتكەنىدى. ئەنە شۇ چاغلاردا قاراخانىيلار سۇلالىسى تەۋەسىدە ئەبۇ ئابباس پەرغانى، ئەبۇ نەسىر فارابى، ئەبۇ رەيھان بىرۇنى، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، مەھمۇت قەشقەرى قاتارلىق ئۇلۇغ ئالىم، مۇتەپەككۇر ۋە شائىرلار مەيدانغا كەلدى. شەرقتىكى بۇددا دىنىدىكى «ئىدىقۇت» ئۇيغۇرلىرى ئىچىدە ساقىۋسالى تۈتۈڭ قاتارلىق بۈيۈك ئالىم ۋە تەرجىمانلار يېتىشىپ چىقتى. بۇ دەۋردە دىنىي ئايرىمىلىقلاردىن قەتئىينەزەر، ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن يۈكسەك سەۋىيىگە ئىگە بىر پۈتۈن ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋۇجۇدقا كەلدى. «قۇتادغۇبلىك» داستانى ئەنە شۇنداق بىر تارىخىي شارائىتتا مەيدانغا كەلدى.

2

بۇ داستان قەشقەردە يېزىلىپ تاماملانغان بولۇپ، مۇئەللىپنىڭ ئېيتىشچە، ھىجرىيىنىڭ 462 ـ يىلى 18 ئايدا تاماملانغان. شۇنىڭغا قارىغاندا، داستاننىڭ يېزىلغان ۋاقتى ملادى 1070 ـ 1069 ـ يىللىرىغا توغرا كېلىدۇ. مۇئەللىپنىڭ ئۆزى بالاساغۇندا تۇغۇلۇپ، كېيىنكى ئىجادىي پائالىيىتىنى قەشقەردە ئۆتكۈزگەن.

تەگۈردى ماڭا ئەلگىن ئەلىگ ياشىم،
قۇغۇ قىلدى قۇزغۇن تۇسى تەگ باشىم.
(ماڭا ئەللىك يېشىم قولىنى تەگكۈزدى،
قۇزغۇن تۇسىدەك يېشىمنى ئاق قۇدەك قىلدى)

بۇ مىسرالاردىن مۇئەللىپنىڭ بۇ داستانىنى يېزىۋاتقان چاغلىرىدا ئەلـلىك ياشلاردىن ئاشقانلىقى، داستاننى يېزىپ بولغان ۋاقتى بىلـەن سېـلىشتـۇرۇپ قـارىغانـدا، تـەخمىنەن ملادى 1018 ـ 1019 ـ يىلى تۇغۇلغانلىقى مەلۇم بولىدۇ.

داستان يېزىلىپ بولغاچ، مۇئەللىپ ئۇنى قاراخانىيلار ھۆكۈمدارى تاۋغاچ بۇغرا قاراخان ئەبۇ ئەلى ھەسەنگە تەقدىم قىلغان، ھەسەن بۇغراخان مۇئەللىپكە خاس ھاجىپلىق[1]ئۇنۋانىنى بەرگەن.

داستانىنىڭ ئەسلىي قوليازمىسى تېخى تېپىلغىنى يوق. ھازىر ئىلىم دۇنياسىغا مەلۇم بولغىنى ئۆز زامانىسىدىن خېلى كېيىن كۆچۈرۈلگەن ۋېنا، قاھىرە، پەرغانە (ياكى نەمەنگان) نۇسخىلىرىدىن ئىبارەت.

---

① ھاجىپ — (ئەرەبچە) ئارىچى، ۋاكالەتدار، خانىنىڭ ئالاھىدە بېقىن مەسلىھەتچىسى دېگەن مەنىلەردىكى سۆز بولۇپ، مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئېيتىشچە، بۇ سۆزنىڭ قەدىمكى تۈركچىسى "تاياڭۇ" يەنى تايانچ، سەلتەنەت تايانچىسى، دۆلەت تۈۋرۈكى دېمەكتۇر. (« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك»، فوتو نۇسخا 230 ـ بەت.)

ۋېنا نۇسخىسى مىلادى 1439 ـ يىلى ھىرات شەھىرىدە ھەسەن قارا سايىل شەمس دېگەن كىشى تەرىپىدىن قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا كۆچۈرۈلۈپ، مىلادى 1474 ـ يىلى ئىستانبۇلغا كەلتۈرۈلگەن ۋە كېيىن ئاۋسترىيىلىك شەرقشۇناس ھاممىر پورگىشتال بۇ نۇسخىنى ۋېنا ئوردا كۇتۇپخانىسىغا كەلتۈرگەن، بۇ ھازىرمۇ شۇ كۇتۇپخانىدا ساقلانماقتا (بۇ نۇسخا ھىرات شەھىرىدە كۆچۈرۈلگەنلىكى ئۈچۈن، ھىرات نۇسخىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ). 1823 ـ يىلى فرانسۇز شەرقشۇناسى ژائۇبېرت ئام بېدى تۇنجى بولۇپ مەتبۇئاتتا «قۇتادغۇبىلىك» ھەققىدە خەۋەر ئېلان قىلىش بىلەن تەڭ ئۇنىڭدىن بەزى نەمۇنىلەرنى نەشر قىلدۇرغان. 1870 ـ يىلى ۋېنگرىيە ئالىمى ۋامبىرى شۇ نۇسخا بويىچە «قۇتادغۇبىلىك»نىڭ ئەڭ مۇھىم قىسىملىرىنى نېمىسچىغا تەرجىمە قىلدۇرغان.

قاھىرە نۇسخىسى ئەرەب ھەرپى ئاساس قىلىنغان ئۇيغۇر يېزىقىدا كۆچۈرۈلگەن بولۇپ، قاھىرەدىكى «ھىدىۋ» (ھازىرقى قىرال) كۇتۇپخانىسىدا ساقلانماقتا، بۇ نۇسخىنى 1896 ـ يىلى نېمىس ئالىمى مورىتىز تۇنجى قېتىم ئاشكارىلىغان ھەم 1897 ـ يىلى مەشھۇر رۇس ئالىمى رادلوفقا شۇ نۇسخىنىڭ كۆچۈرمىسىنى ئەۋەتكەن، رادلوف ۋېنا نۇسخىسى بىلەن بۇ نۇسخىنى سېلىشتۇرۇپ، نۇرغۇن ئەمگەك سىڭدۈرگەندىن كېيىن، 1910 ـ يىلى «قۇتادغۇبىلىك»نىڭ ترانسكرىپسىيىسى بىلەن نېمىس تىلىغا قىلىنغان تەرجىمىسىنى نەشر قىلدۇرغان، 1943 ـ يىلى قاھىرە نۇسخىسىنىڭ فوتو نۇسخىسى تۈركىيىگە كەلتۈرۈلۈپ، قايتا بېسىلىپ چىققان.

پەرغانە نۇسخىسى ئەرەب ھەرپى ئاساس قىلىنغان ئۇيغۇر يېزىقىدا كۆچۈرۈلگەن ۋە ھەممىدىن تولۇق نۇسخا بولۇپ، بۇ نۇسخىنى تۇنجى قېتىم تاتار ئالىمى زەكى ۋەلىدى 1914 ـ يىلى پەرغانىنىڭ نەمەنگەن شەھىرىدىكى مۇھەممەت ھاجى ئىشان لالەرىش دېگەن كىشىنىڭ شەخسىي كۇتۇپخانىسىدا كۆرگەن ۋە بۇ ھەقتە خەۋەر ئېلان قىلغان. 1924 ـ يىلى ئۆزبېك ئالىمى پىترەت بۇ نۇسخىنى قولغا چۈشۈرۈشكە مۇۋەپپەق بولغان ۋە بىر يىلدىن كېيىن بۇ نۇسخا ھەققىدە ماتالە ئېلان قىلغان، ئاندىن 1928 ـ يىلى بۇ نۇسخىنىڭ ئايرىم پارچىلىرىنى زۆرۈر ئىزاھلار بىلەن ئۆزبېك تىلىدا نەشر

قىلدۇرغان. يۇقىرىدىكى ئۇچ خىل كۆچۈرمە نۇسخىدا بېيىتلار سانى ھەر خىل ئىدى. مەسىلەن، قاھىرە نۇسخىسى 5.400 بېيىتتىن، پەرغانە نۇسخىسى 6.095 بېيىتتىن تەركىب تاپقان. ۋېنا نۇسخىسى تېخىمۇ تولۇقسىز ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇچ نۇسخىدا دېگۈدەك كۆچۈرگۈچىلەردىن كەتكەن ئايرىم خاتالارمۇ بار ئىدى. كېيىن، تۈركىيە ئالىمى رېشىت رەھمىتى ئارات يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئۇچ نۇسخىنى تەپسىلىي سېلىشتۇرۇپ تولۇقلاش بىلەن 1947 ـ يىلى «قۇتادغۇبىلىك»نىڭ A. نەسرىي مۇقەددىمە B. نەزمىي مۇقەددىمە C. بابلار مۇندەرىجىسى D. «قۇتادغۇبىلىك» تېكىستى؛ E مۇئەللىپ تەرىپىدىن ئىلاۋە قىلىنغان ئۇچ پارچە لېرىكىدىن ئىبارەت ترانسكرىپسىيىلىك تولۇق مەتىن (تېكىست)نى تۈرغۇزۇپ چىقتى. شۇ مەتىن بويىچە قۇتادغۇبىلىك داستانى 85 بابقا بۆلۈنگەن بولۇپ، 6.645 بېيىت، يەنى 13.290 مىسرادىن تەركىب تاپقان (كېيىن قوشۇلغان نەسرىي ۋە نەزمىي مۇقەددىمىلەر بۇنىڭ سىرتىدا).

داستان ئايرىم تۆتلۈكلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، مەسنەۋى (ئىككىلىك) شەكلىدە ئاروز ۋەزنىلىك مۇتاقارىپ بەھرىدە يېزىلغان بولۇپ، 3800 — 3801 بېيىتلەردىكى تۆتلۈك بىلەن ئاخىردا ئىلاۋە قىلىنغان ئۇچ لېرىكىنىڭ ئىككىسى مۇتاقارىپ مۇسەممەنى سالىم (يەنى فەئۇلۇن، فەئۇلۇن، فەئۇلۇن، فەئۇلۇن) ۋەزنىدە، قالغان بېيىتلارنىڭ ھەممىسى مۇتاقارىپ مۇسەممەنى مەھزۇپ ياكى مەقسۇر (فەئۇلۇن، فەئۇلۇن، فەئۇلۇن، فەئۇل) ۋەزنىدە يېزىلغان.

«قۇتادغۇبىلىك» ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان ھەجىم جەھەتتىن چوڭ، ژانىر ۋە ئۇسلۇب جەھەتتىن ئۆز دەۋرى ئۇچۇن تامامەن يېڭى بىر بەدىئىي ئەسەر بولۇش بىلەن بىللە، شۇ زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭمۇ مۇجەسسەم قامۇسىدۇر. مەشھۇر سوۋېت ئالىمى س. ي. مالوۋمۇ "«قۇتادغۇبىلىك» ئۇيغۇرلارنىڭ يېزىلغان يىلى مەلۇم بولغان ئەڭ قەدىمىي ئىسلام دىداكتىك مەزمۇندىكى يادىكارلىقىدۇر...ئۇنىڭ ئەرەب ئېلىببەسى بىلەن يېزىلغان نۇسخىلىرى 11 ـ ئەسىردىكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ تاۋۇشلىرىنى بىر قەدەر

روشەن ئەكس ئەتتۇرىدۇ①" دەيدۇ.

3

«قۇتادغۇبلىك» ئۆزىنىڭ قۇرۇلمىسى ۋە مەزمۇنى بىلەن ھەممىدىن بۇرۇن بىر ئەدەبىي ئەسەر ۋە ئۇيغۇر داستانچىلىقىنىڭ تىپىك نەمۇنىسىدۇر. ئۇنىڭدا لىرىكا ئامىللىرى بىلەن ئېپىك بايان، دراملىق ئېپىزوتلار بىلەن تەبىئەت تەسۋىرى، ئوبرازلىق تەسەۋۋۇر بىلەن شەخس (ئادەم) خاراكتېرى، پەلسەپىلىك تەپەككۇر بىلەن مەجاز (متافورا) ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن جىپسلاشتۇرۇلغان. لېكىن ئۇ مۇمەببەت داستانى ياكى قەھرىمانلىق داستانى ئەمەس، شۇنداقلا، بەزىلەرنىڭ ئېيتقىنىدەك، نوقۇل پەند ـ نەسىھەت (دىداكتىكا) كىتابىمۇ ئەمەس. بۇ ئەينى زامان ئىجتىمائىي ھايات بىلەن زىچ باغلانغان، ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن رېئاللىقى ئىنتايىن كۈچلۈك بولغان ئەدەبىي ئەسەردۇر. «قۇتادغۇبلىك»تىكى نۇرغۇن تەسۋىرلەردە رېئالىزم نۇرى چاقناپ تۇرىدۇ، مۇئەللىپ ئۆز دەۋرىدىكى ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى قۇرۇق پەند ـ نەسىھەتكە تايىنىپ ئەمەس، بەلكى بەدىئىي ئۇسۇل بىلەن پېرسوناژ ئوبرازىنى يارىتىپ، كونكرېت ۋەقە ئېپىزوتلىرى ئارقىلىق ئەكس ئەتتۇرىدۇ، ئەسەردىكى تۆت پېرسوناژ ئۆزئارا بىر ـ بىرىنى يورۇتۇپ بېرىدۇ. ئۇلارنىڭ خاراكتېرىدىكى پەرقلەر پېرسوناژلارنىڭ بىر ـ بىرىگە تامامەن ئوخشىمايدىغان ھايات پەلسەپىسى ۋە پائالىيەتلىرى ئارقىلىق گەۋدىلەندۇرىدۇ. مانا بۇ نۇقتا «قۇتادغۇبلىك» داستانىنىڭ باشقا ھەرقانداق پەند ـ نەسىھەت خاراكتېرىدىكى ئەسەردىن پەرقلەندۇرۇپ تۇرىدۇ.

ئەسەردىكى ھۆكۈمدار كۈنتۇغدى مۇئەللىپ تەرىپىدىن يۈكسەك دەرىجىدە غايىۋىلەشتۇرۇلۇپ، «ئادىل قانۇننىڭ سىمۋولى» قىلىنغان. ئۇ مۇنداق دەپ جاكارلايدۇ:

---

① س. ي. مالوف: «قەدىمكى تۈركىي يېزىقلار يادىكارلىقلىرى» 229 ـ بەت. 1959 ـ يىل، موسكۋا ـ لېنىنگراد.

كۆنىلىك ئۇزىلە كەسەرمەن ئىشىگ،
ئادىرمازمەن بەگسىگ، يا قۇلسىغ كىشىگ.
(ئىشلارنى ئادالەت بىلەن ھەل قىلىمەن،
كىشىلەرنى بەگ تائىپىسىدى، قۇل تائىپىسىدى دەپ
ئايرىمايمەن.)

كەرەك ئوغلۇم ئەرسە ياقىن يا ياغۇق،
كەرەك بارقىن ئەرسە كەچىگلى قونۇق،
(مەيلى ئوغلۇم بولسۇن ياكى بېقىنىم ـ تونۇشۇم بولسۇن،
مەيلى يولۇچى، ئۆتكۈنچى، ياكى مېھمان بولسۇن.)

تۆرۈدە ئىكىگۇ ماڭا بىر سانى،
كەسەردە ئادىن بولماغاي ئول مەنى،
(قانۇن ئالدىدا ھەر ئىككىسى مەن ئۇچۇن بىردەك،
ھۆكۈم قىلغاندا، (ئۆلار) مەندە پەرق تاپالمايدۇ.)

ئەسەردىكى ۋەزىر ئايتولدى ئۆزىنىك بەخت ـ سائادەت سىمۋولى ئىكەنلىكىنى، ئەمما بەخت ـ سائادەتنىك قارارسىزلىقىنى، تۇتۇشىنى بىلمىسە، ئۇنىك تېز قېچىپ كېتىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ ۋە بەخت ـ سائادەتنى تۇتۇپ تۇرۇشنىك ئەڭ مۇھىم ئامىلى گۈزەل ئەخلاقلىق بىر كىشى بولۇش ئىكەنلىكىنى تەكىتلەيدۇ.

ۋەزىرنىك ئوغلى ئۇگدۇلمىش ئەقىل ـ پاراسەت سىمۋولى بولۇپ، ئۇنىك ئوبرازى ئاتىسىنىك ئوبرازىدىنمۇ يارقىنراق، ئۇ بىرمۇنچە ئالىيجاناب پەزىلەتلەرنى تولۇق ئىگىلىگەندىن تاشقىرى، يەنە يۈكسەك ئەقىل ـ پاراسەت ۋە بىلىمگە ئىگە ھەم ئاشۇ ئەقىل ـ پاراسەت ۋە بىلىم ئارقىلىق دۆلەت ۋە پۇقرالار ئۈچۇن خىزمەت قىلىشقا ئىنتىلىدىغان بىر ئوبرازدۇر.

ئەسەردىكى قانائەت سىمۋولى ئودغۇرمىش ھەممىدىن مۇرەككەپ شەخس. ئۇ زور ئالىم، دانىشمەن، پەيلاسوپ، لېكىن، رېئال دۇنيادىن قول ئۈزگەن زاھىت. ئۇ، بۇ دۇنيانى بىر قونالغۇ (ئۆتەڭ)، كىشى ئۈچۇن ئازغىنا

يىمەكلىك بىلەن بەدەننى ياپقۇدەك بىر پارچە لاتا كۆپايە، باشقا ئىشلارنىڭ ھەممىسى بىھۇدە ئاۋارىگەرچىلىك دەپ قارايدۇ. كۈنتۇغدى ئەلگىنىڭ ساراي خىزمىتىگە تەكلىپ قىلىپ يازغان خېتىگە قاتتىق جاۋاب قايتۇرىدۇ. لېكىن ئاخىردا ئۆگدۈلمىش بىلەن كۈنتۇغدى ئەلگىنىڭ: خەلقىگە پايدىلىق بولۇش كېرەك، خەلقىگە خىزمەت قىلغان كىشىلەرلا ھەقىقىي بەختكە ئېرىشەلەيدۇ. خەلقىگە خىزمەت قىلىشنىڭ ئۆزىمۇ بىر ئىبادەت دېگەن مەزمۇندىكى گەپلىرى گە قايىل بولىدۇ ۋە ئۆگدۈلمىشكە: سېنىڭ ماڭغان يولۇڭ توغرا، سەن شۇ يولدا مېڭىشنى داۋام ئەت، دەپ ئىپادە بىلدۈرىدۇ.

دېمەك، مۇئەللىپ ئۆزىنىڭ بىر پۈتۈن ئىدىيە سىستېمىسىنى ئەنە شۇ تۆت پېرسوناژ، يەنى ئادالەت سىمۋولى كۈنتۇغدى ئەلگ (ھۆكۈمدار)، بەخت ـ سائادەت سىمۋولى ئايتولدى (ۋەزىر) ئەقىل ـ پاراسەت سىمۋولى ئۆگدۈلمىش (ۋەزىرنىڭ ئوغلى)، قانائەت سىمۋولى ئودغۇرمىش (زاھىت) ئارىسىدىكى دىئالىق سۆھبەتكە سىڭدۈرۈپ، ئۆزىنىڭ دۆلەت ۋە جەمئىيەتنى قانۇن، بىلىم ۋە ئەخلاق ـ پەزىلەت بىلەن ئىدارە قىلىش ھەققىدىكى بىر قاتار غايىۋى قاراشلىرىنى نامايان قىلىدۇ. ئۆز دەۋرىدىكى رېئاللىقنى ئىسلاھ قىلىشقا قارىتىلغان بىر قاتار ئىجتىمائىي تەشەببۇسلارنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ، ئۇ، قاراخانىيلار دەۋرىدىكى يۇقىرى تەبىقىغە مەنسۇپ شەخس بولسىمۇ، ئىجتىمائىي زىددىيەتلەردىن ئۆزىنى قاچۇرماستىن ۋە رېئاللىقنى پەردازلىماستىن، بەلكى ئۇنىڭدىكى مەۋجۇت ئىللەتلەرنى دادىللىق ۋە رەھىمسىزلىك بىلەن ئېچىپ تاشلايدۇ ھەم سۆكىدۇ. مەسىلەن:

ئەي ئەلگ، ئوتاچى سانى سەن بۇ كۈن،
بۇدۇن پارچە ئىگلىگ ساڭا مۇڭلۇغۇن.
(ئەي ئەلگ بۇگۈن ئۆزۈڭنى تېڭىپ ھېسابلا،
خەلقىنىڭ ھەممىسى ئاغرىق ساڭا موھتاجدۇر.)

قايۇسى كۆتۈرمىش بولۇر كۈچ ئەرىنچ،
قايۇسى چىغايلىق بىلە يەر ساقىنىچ.

(بەزىسى زۇلۇم، مۇشەققەت كۆرگەن،
بەزىسى كەمبەغەللىك بىلەن ئەلەم چەككەن.)

قايۇ ئاچ، قايۇسى يالىنمىش بولۇر،
قايۇ قادغۇ بىرلە ئۇلىنمىش بولۇر.
(بەزىسى ئاچ، بەزىسى يالىڭاچ،
بەزىلىرى قايغۇ بىلەن نادامەت قىلماقتا.)

سەندە تۇرۇر، كۆر، بۇلارنىڭ ئەمى،
ئوتاغىل دارۇ بىرلە، بولغىل قامى،
(قارا، بۇلارنىڭ داۋاسى سەندە،
دورا ـ دەرمان بىلەن داۋالا تېۋىپ بول.)

قالى قىلماسا سەن ئەمى يا ئوتى،
بۇدۇنقا بولۇرسەن تىرىگلىك يوتى،
(ئەگەر سەن دورا ـ دەرمان بىلەن داۋالىمساڭ،
خەلق ھاياتىنىڭ ئاپىتى بولىسەن.)

مۇئەللىپ يەنە بىرقانچە بېيىتتا شۇ ۋاقىتتىكى رېئال جەمئىيەتكە بولغان كۆز قارىشىنى تۆۋەندىكى مەزمۇنلار بىلەن ئىپادىلەپ بېرىدۇ:

"ئەي بىلىملىك كىشى، ئەتراپىڭغا بىر باق. نېمىلەرنى كۆرەرسەن، بىلىملىكلەر خارلانغان، ئېتىبارسىز چۇشكەن، چەتكە قېقىلغان ... ئەقىللىقلار تىلسىز، ئۇلار ئاغزىنى ئاچماس... ھالالنىڭ پەقەت ئېتىلا قالدى، ھەممە ياقنى ھارام قاپلىدى، بۇنى سەزگەن كىشى يوق... ۋاپا ئورنىنى جاپا ئىگىلىدى، توغرا يولدا ماڭغان كىشى نەدە؟!"

ئۆز دەۋرىدىكى رېئاللىققا قارىتا، يۇسۇپ خاس ھاجىپ ئۆزى يارىتقان غايىۋى پېرسوناژلار ئاغزىدىن ئادىل قانۇن يۇرگۈزۈش، بىلىم، ئەقىل ـ پاراسەت ۋە ئەخلاقنى ئىززەتلەش ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان ئىجتىمائىي

غاينى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. بۇنداق بىر ئىجتىمائىي غاينىنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى ئەينى دەۋرگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، بىر ئۇتوپىيە (خيال) بولسىمۇ، شۇبھىسىزكى، ئۇ مەلۇم دەرىجىدە ئەينى دەۋردىكى خەلق ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ۋە مەنپەئەتىنى ئەكس ئەتتۇرگەن. تارىخىي تەرەققىيات تەلىپىنى ئىپادىلىگەن. شۇڭا بۇ مۇئەييەن ئىلغارلىققا ئىگە. ئەنە شۇ نۇقتىلار بويىچە ئېيتقاندا، «قۇتادغۇبىلىك» باشقا بارلىق مۇنەۋۋەر كلاسسىك ئەدەبىيات مىراسلىرىغا ئوخشاشلا، روشەن خەلقچىللىق خۇسۇسىيىتىگە ئىگە ئەسەردۇر.

شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەپ كۆرسىتىش كېرەككى، «قۇتادغۇبىلىك» تىل ۋە شېئىرىي ئۇسلۇب جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكى بىلەن ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ 11 ـ ئەسىردىلا خېلى يۇقىرى سەۋىيىگە ئېرىشكەنلىكىدىن دالالەت بېرىدۇ. مەسىلەن، ئەسكەر باشلىقى يۇرەكلىك ۋە جەسۇر بولۇشى لازىم، شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ جەڭلىرىمۇ جاسارەتلىك بولالايدۇ، دېگەن پىكىر مۇنداق گەۋدىلەندۈرۈلگەن:

كۆر، ئارسلان بولۇ بەرسە ئىتقا باشى،
بۇ ئىت بارچا ئارسلان بۆرىلۇر ئۆز تۇشى.
قالى بولسا ئارسلانغا ئىت باشچىسى،
ئول ئارسلان بولۇر بارچە ئىت ساقىشى.
(كۆر، ئارسلان ئىتلارغا باش بولسا،
بارچە ئىتلار ئارسلاندەك بولىدۇ،
ئەگەر ئارسلانغا ئىت باشچىلىق قىلسا،
بارچە ئارسلانلار ئىت سىياقىغا كىرىپ قالىدۇ.)

مۇئەللىپ ئادەمنىڭ مەنىۋى كامالەتكە ئېرىشىش ۋاقتى ياشلىق چېغى ئىكەنلىكى توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ:

بۆرىدۇم ئەردى ئوقتەگ، كۆڭۈل ئەردى يا،
كۆڭۈل قىلغۇ ئوقتەگ بودۇم بولدى يا،

(قەددىم ئۇقتەك، قەلبىم يادەك ئىدى،
قەلبىمنى ئۇقتەك قىلغۇچە، قەددىم يادەك بولدى.)

تەبىئەت تەسۋىرىگە بىر مىسال:

قالىق يىرتتى كەدمش قارا كۆكلەكىن،
ئاچىلدى يارۇق يۈز كۆتۈردى ئەگىن.
كۈلە باقتى ئۆزلەپ تالۇ قىز يۈزى،
يارۇدى بۇ دۇنيا ئىرى ھەم قۇزى.

(ئاسمان كىيگەن قارا كۆكلىكىنى يىرتتى،
چۈمپەردىسىنى ئاچتى، يورۇق يۈزى كۆرۈندى.
قۇياش ئۆزلەپ گۈزەل قىزدەك كۈلۈپ قارىدى،
دۇنيانىڭ كۈنگەي ھەم تەسكەي تەرىپى يورۇدى.)

«قۇتادغۇبىلىك» نىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتى بولۇپمۇ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى يەنە بىر مۇھىم تۆھپىسى شۇكى، ئۇنىڭدا ھازىرقى زامان ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى بەزى نادىر ژانىرلار (مەسلەن، تۆتلۈك، تەجنىس، تۇيۇق) نىڭ شۇ دەۋرلەردىن تارتىپ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە مەۋجۇت ئىكەنلىكى، يەنى بۇ شەكىللەرنىڭ قەدىمدىن قالغان مىللىي مىراسلىرىمىز ئىكەنلىكى روشەن نامايان قىلىنغان.

تۆتلۈكلەرگە مىسال:

نەگۇ ئەر بولۇر، كۆز، مىڭ دۇشمەنى،
مىڭ سۆزلەمەسە كۈنگە ئانى.
بورىمۇ بولۇر كورگىل ئىتتە قايار،
ئۇدۇلا ئىشتسە مىڭ ئىتلار ئۇنى.

(ئەرنىڭ مىڭلارچە دۈشمنى بولمىسا،
كۈنىگە مىڭ قېتىم غەيۋىتىنى قىلمىسا، ئۇ قانداق ئەر
بولسۇن.
قارا، مىڭ ئىتنىڭ ئۈنىنى ئاڭلاپ
قېچىپ كەتكەن بۆرە بۆرە بولامدۇ؟)

قۇت ئول بەگ، بودۇنقا قۇتادغۇ كەرەك،
قۇتادسا بودۇن قارنى تودغۇكەرەك.
بۇ بەگلەر تەڭز ئول تۈپى يىنچۈلۈگ،
تەڭزكە ياغۇغلى بايلغۇ كەرەك.

(بەگ بەخت، ئەلگە بەخت كەلتۈرۈش كېرەك،
بەخت كەلتۈرۈش ئۈچۈن خەلقنىڭ قورسقىنى توپدۇ.
رۇش كېرەك.
بۇ بەگلەر تۈۋى ئۈنچىگە تولغان دېڭىزدۇر،
دېڭىزغا يېقىنلاشقانلار بېيىشى كېرەك.)

تەجنىس ۋە تۈيۇق ئۇمۇنىم سۆزلەردىن پايدىلىنىپ يېزىلغان بىر خىل شېئىر شەكلى بولۇپ، ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى بولۇپمۇ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە كەڭ تارقالغان بىر خىل نادىر سۆز سەنئىتىدۇر. بۇ خىل شېئىر شەكلى قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە مەۋجۇت بولۇپ كەلمەكتە ۋە تەرەققىي قىلماقتا. «قۇتادغۇبىلىك» تە مانا شۇ سۆز سەنئىتىگىمۇ ئاللىقاچان ئاساس سېلىنغانلىقىنى كۆرىمىز.

مەسىلەن، "قىز" دېگەن سۆز قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا ھازىرقى مەنىسىدىن تاشقىرى، "قىس"، "كەم"، "نادىر" دېگەن مەنىلەرنى بېرەتتى. شائىر بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ بۇنداق يازىدۇ:

بۇ مۇنداغ كىشىلەر بولۇر ئىدى قىز،
بۇ قىز قىزلىغى قىلدى قىز ئاتى قىز.

(مۇشۇنداق كىشىلەر ناھايىتى قىس بولىدۇ،
قىس نەرسىلەر قىممەتلىكى ئۈچۈن قىزغىنلىق ئىسمىمۇ قىز
بولغان.)

"ھېسىيات" دېگەن سۆز قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا "ساقىش" دېيىلەتتى.
ساقىش سۆزىنىڭ ئېتىمولوگىيىسى (كېلىپ چىقىشى) "ساق ئىش" بولغاچقا،
شائىر بىۋاسىتە پايدىلىنىپ مۇنداق يازغان:

ساقىش ساقلىغىن بولدى ئاتى ساقىش،
كۆرۈ بارسا ساقىش ئىدى ئۆك ساق ئىش.
(ھېسىيات ئىنچىكە ئىش بولغانلىقىدىن ساقىش دەپ ئاتالغان،
سەپسالساق، ھېسىيات بىرەك ساقلىقىنى تەلەپ قىلىدىغان ئىش.)

"ئۆگ" دېگەن سۆز قەدىمكى زامانىدا ئەقىل ـ ئىدراك، ماختىماق،
چوڭ ياكى بۇيۇك دېگەن مەنىلەردە قوللىنىلاتتى، شائىر بىۋاسىتە پايدىلىنىپ
ناھايىتى ئوبدان تۇيۇق (مۇختەسىلات) يازغان:

قايۇ ئەردە بولسا ئۇقۇش بىرلە ئۆگ،
ئانى ئەر ئاتاغلى، نەچە ئۆگسە ئۆگ،
ئۇقۇش، ئۇگ، بىلىك كىمدە بولسا تۆگەل،
ياۋۇز ئەرسە كەد تە، كىچىك ئەرسە ئۆگ.

(ئەگەر كىمدە ئەقىل ۋە ئىدراك بولسا،
ئۇنى ئەر دەپ ھېسابلا قانچە ماختىساڭ ماختا،
ئەقىل ـ ئىدراك، بىلىم كىمدە بولسا جەم،
ئۇنى يامان بولسا ياخشى، كىچىك بولسا ئۇلۇغ دەپ
بىل.)

«قۇتادغۇبلىك»تە مول ۋە كىشىنى چوڭقۇر ئويلاندۇرىدىغان پەلسە-پىلىك پىكىرلەر شەرھلەنگەنلىكى، يۇكسەك بەدئىيلىك ئىپادىلەنگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇ دۇنياغا كېلىشى بىلەنلا قاراخانىيلار تېررىتورىيىسىنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى كەڭ رايونلاردا چوڭقۇر تەسىر قوزغىغان. كىتابقا شۇ دەۋرلەردىلا باشقىلار تەرىپىدىن ئىككى مۇقەددىمە يېزىلغانلىقى ۋە 14 — ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىغىچە ياشىغان «ئالتۇن ئوردا دۆلىتىنىڭ مەركەز-لىرىدىن بولغان سارايچىق شەھرى خارابىسىدىن 1909 — يىلى تېپىلغان بىر كوزىدا «قۇتادغۇبلىك»كە تەقلىدتەن يېزىلغان مىسرالارنىڭ ئۇچراي-دىغانلىقى بۇنىڭ جانلىق دەللىدۇر.

12 — ئەسىرنىڭ ئاخىرى 13 — ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياشىغان ئەدىب ئەخمەت يۈكنەكنىڭ «ئەتەبەتۈل ھەقايىق» (ھەقىقەت ئىشىكى) ناملىق دىداكتىك داستانىنىڭ مەزمۇن، ئۇسلۇب ۋە تىل جەھەتتىن «قۇتادغۇبە-لىك»كە ئوخشايدىغانلىقى، «قۇتادغۇبلىك»تىن 250 يىل كېيىن نەسر-دىن رابغۇزى تەرىپىدىن يېزىلغان «قىسسەسۇل ئەنبىيا» ناملىق ئەسەرنىڭ بېشىدىكى «باھار ھەققىدە مەدھىيە» دىمۇ «قۇتادغۇبلىك» ئەدەبىي ماھارەت تەسىرىنىڭ كۈچلۈكلۈكى «قۇتادغۇبلىك»نىڭ دۆلەت، سىياسەت ۋە ئىج-تىمائىي ئىدىيىلەر جەھەتتىلا ئەمەس، بەلكى ئەدەبىي ئىجادىيەت ئۇسلۇبى جەھەتتىمۇ كېيىنكىلەرگە قانچىلىك كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەنلىكىنى ئىس-پاتلايدۇ.

4

يۇقىرىدا بايان قىلىنغانلاردىن مەلۇم بولدىكى، «قۇتادغۇبلىك» يېڭى-دىن ئايىغى چىقىپ، تايتاڭلاپ ھېڭىۋاتقان يېڭى بىر مەدەنىيەتنىڭ ئەمەس، بەلكى قەدىمىي ۋە يۇكسەك بىر مىللىي مەدەنىيەتنىڭ بىۋاستە مەھسۇلى. ئۇ، ئەدەبىي ئەسەر بولۇش بىلەن بىللە ھەم تارىخ، ھەم پەلسەپە، ھەم "سىياسەتنامە" ياكى دۆلەتشۇناسلىق، ھەم ئىجتىمائىي تەلىم — تەربىيە ۋە ئۇزاق ئۆتمۈش ھايات بىلەن قاراخانىيلار دەۋرىدىكى رېئال ھاياتنى ئۆزىدە

مۇجەسسەملەشتۇرگەن سستېمىلىق بىر ئىلمىي ئەسەر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ، شەرق مەدەنىيىتىنى ئۇيغۇر ۋە باشقا تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان خەلقلەر تارىخىنى، بولۇپمۇ قاراخانىيلار سەلتەنەت تارىخى بىلەن ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتى، تارىخىنى، شۇنداقلا قەدىمىي ئەجدادلارنىڭ پەلسەپە، ھوقۇق «قانۇن»، ئېتىكا (ئەخلاق)، تەلىم ـ تەربىيە، دىنىي ئېتىقاد، دۇنيا قاراش، ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى تەتقىق قىلىشتا زور ئەھمىيەتكە ئىگە.

شۇنداق بولغاچقا، ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپلا، ئۇ ئەسەر خەلقئارادا ئىلىم ساھەسىدىكىلەرنىڭ زور دەرىجىدە دىققەت ـ ئېتىبارىنى قوزغىدى، ھەرقايسى مەملىكەت ئالىملىرى ۋە تەتقىقات خادىملىرى «قۇتادغۇبلىك» تەتقىقاتىدا كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرنى يارىتتى. ھەقىقەتەنمۇ «قۇتادغۇبلىك» ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدىكى يازما يادىكارلىقلار ئىچىدە ھەممىدىن كۆپ تەتقىق قىلىنغان ئەسەر. بۇ ئەسەر خەلقئارا ئىلىم ساھەسىدىكىلەرنىڭ مۇھىم تەتقىقات تېمىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ كەلمەكتە.

بىزنىڭ ئېلىمىزدىمۇ ماركسىزملىق مەيدان، نۇقتىئىنەزەر ۋە ئۇسۇل بىلەن «قۇتادغۇبلىك» ئۇستىدە ئومۇميۈزلۈك ۋە سستېمىلىق تەتقىقات ئېلىپ بېرىلماقتا. ئوچۇقراق قىلىپ ئېيتقاندا، «قۇتادغۇبلىك» 11 ـ ئەسىرگە تەئەللۇق بىر ئەدەبىي ئەسەر بولغاچقا، بارلىق كلاسسىك مەدەنىي مىراسلارغا ئوخشاشلا، بۇ ئەسەر ۋە ئۇنىڭ مۇئەللىپىمۇ بەزى جەھەتلەردە تارىخىي چەكلىمىلەردىن خالىي بولالمىغان. شۇڭا، بىز تارىخىي ماتېرىيالىزملىق نۇقتىئىنەزەر بىلەن، ئۇنىڭ شاكىلىنى چىقىرىۋېتىپ مېغىزدىنى ئېلىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى پايدىلىق تەرەپلەرنى سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشىمىز لازىم.

«قۇتادغۇبلىك» داستانىنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا نەزمىي ۋە نەسرىي يەشمىسىنى ئىشلەش تۇنجى قېتىم بولۇۋاتقان ئىش. بۇ نۇسخىلاردا بەزى يېتىشسىزلىكلەرنىڭ كۆرۈلۈشى تەبىئىي. كىتابخانىلارنىڭ قىممەتلىك پىكىرلىرىنى ئايىماسلىقىنى ئۈمىد قىلىمىز.

«قۇتادغۇبلىك»نى نەشرگە تەييارلاش گۇرۇپپىسى.

مۇندەرىجە

A نەسرىي مۇقەددىمە 1
B نەزمىي مۇقەددىمە..... 3
C بابلار مۇندەرىجىسى 12
D قۇتادغۇبىلىك 18
1 . قۇدرەتلىك ۋە ئۇلۇغ تەڭرىنىڭ مەدھىيىسى ئېيتىلىدۇ ... 18
2 . پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەدھىيىسى ئېيتىلىدۇ 22
3 . تۆت ساھابىنىڭ مەدھىيىسى ئېيتىلىدۇ 24
4 . نۇرلۇق باھار پەسلى ، ئۇلۇغ بۇغراخان مەدھىيىسى سۆزلىنىدۇ 26
5 . يەتتە يۇلتۇز ، ئون ئىككى بۇرج ئېيتىلىدۇ 33
6 . ئىنسان بالىسىنىڭ قەدرى بىلىم (ۋە) ئەقىل بىلەن بولىدىغانلىقى سۆزلىنىدۇ 36
7 . تىلىنىڭ پەزىلىتى ۋە قۇسۇرى ، پايدىسى ۋە زىيىنى ئېيتىلىدۇ 38
8 . كىتاب ئىگىسى ئۆز ئۆزىنى ئېيتىدۇ 42
9 . ياخشىلىق قىلىشنىڭ مەدھىيىسى ۋە پايدىسى ئېيتىلىدۇ 47
10 . بىلىم ۋە ئىدراك - پاراسەتنىڭ پەزىلىتى ، پايدىسى ئېيتىلىدۇ 53
11 . كىتابنىڭ نامى ، مەنىسى ۋە (ئۆزىدىنىڭ قەبرىلىقى سۆزلىنىدۇ 60

12 . سۆز بېشى ، كۈنتۈغدى ئەلىگ ھەققىدە..... 66
13 . ئايتولدىنىڭ كۈنتۈغدى ئەلىگ خىزمىتىگە كەلگەنلىكى
ئېيتىلىدۇ 74
14 . ئايتولدىنىڭ ئەلىگ كۈنتۈغدى ھۈزۈرىدا كۆرۈنگەنلىكى
ئېيتىلىدۇ 89
15 . ئايتولدى ئەلىگكە ئۆزىنىڭ دۆلەت (بەخت ـ سائادەت) ئىكەنلە-
كىنى ئېيتىدۇ 94
16 . ئايتولدى ئەلىگكە بەخت ـ دۆلەت سۈپىتىنى ئېيتىدۇ
..... 99
17 . كۈنتۈغدى ئەلىگ ئايتولدىغا ئادالەت سۈپەتلىرىنى
ئېيتىدۇ 112
18 . كۈنتۈغدى ئەلىگ ئايتولدىغا ئادالەت سۈپەتلىرىنىڭ قانداقلىقىنى
ئېيتىدۇ 116
19 . ئايتولدى ئەلىگكە تىلىنىڭ پەزىلەتلىرىنى ، سۆزنىڭ پايدىسىنى
ئېيتىدۇ 135
20 . بەختىنىڭ ئۆتكۈنچىلىكى ۋە دۆلەتنىڭ تۇراقسىزلىقى
ئېيتىلىدۇ 147
21 . ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئۆگدۈلمىشكە پەند ـ نەسىھەت قىلغانلىقى
ئېيتىلىدۇ 161
22 . ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئۆگدۈلمىشكە نەسىھەتى 175
23 . ئايتولدىنىڭ كۈنتۈغدى ئەلىگكە ۋەسىيەت خېتى يازغانلىقى
ئېيتىلىدۇ 182
24 . كۈنتۈغدى ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشنى چاقىرتقانلىقى
ئېيتىلىدۇ 204
25 . ئۆگدۈلمىشنىڭ كۈنتۈغدى ئەلىگ ھۈزۈرىغا كىرگەنلىكى
ئېيتىلىدۇ 209
26 . ئۆگدۈلمىشنىڭ كۈنتۈغدى ئەلىگ خىزمىتىگە كىرگەنلىكى
ئېيتىلىدۇ 211

27 . ئۆگدۈلمىش ئەلگىكە ئەقىل - ئىدراكىنىڭ تەرىپىنى ئېيتىدۇ 240
28 . بەگلىككە لايىق بەگنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى ئېيتىلىدۇ 249
29 . ئۆگدۈلمىش بەگلەرگە ۋەزىر بولغۇچىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ 278
30 . ئۆگدۈلمىش ئەلگە قوشۇن قوماندانىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ 288
31 . ئۆگدۈلمىش ئەلگە ئۇلۇغ ھاجىپلىققا قانداق ئادەم كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ 307
32 . ئۆگدۈلمىش ئەلگە ئىشىك ئاغىسىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ 318
33 . ئۆگدۈلمىش ئەلگە ئەلچىلىككە ئەۋەتىش ئۈچۈن قانداق ئادەم بولۇشى كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ 326
34 . ئۆگدۈلمىش ئەلگە پۇتۇكچىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ 335
35 . ئۆگدۈلمىش ئەلگە خەزىنىچىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ 343
36 . ئۆگدۈلمىش ئەلگە ئاشپەز باشلىقى — داستىخان سالغۇچىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ 353
37 . ئۆگدۈلمىش ئەلگە باش ئىدىشچىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ 360
38 . ئۆگدۈلمىش ئەلگە خىزمەتچىلەرنىڭ بەگلەر زىممىسىدىكى ھەققى قانداق بولىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ 369
39 . كۈنتۇغدى ئەلگىنىڭ ئودغۇرمىشقا خەت يېزىپ ئەۋەتكەنلىكىنى ئېيتىلىدۇ 395
40 . ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشنىڭ قېشىغا بارغانلىقى ئېيتىلىدۇ 407

41 . ئودغۇرمىشىنىڭ ئۆگدۈلمىش بىلەن مۇنازىرە قىلغانلىقى ئېيتىلىدۇ 411
42 . ئودغۇرمىش ئۆگدۈلمىشكە دۇنيانىڭ ئەيىبلىرىنى سۆزلەيدۇ 433
43 . ئۆگدۈلمىش ئودغۇرمىشقا (بۇ) دۇنيا (ئىشلىرى) بىلەن ئاخىرەتلىكنى تېپىشنى ئېيتىدۇ 448
44 . ئودغۇرمىشىنىڭ ئەلگە خەت يېزىپ ئەۋەتكەنلىكى ئېيتىلىدۇ 456
45 . كۇنتۇغدى ئەلگىنىڭ ئوغدۇرمىشقا ئىككىنچى قېتىم خەت ئەۋەتكەنلىكى ئېيتىلىدۇ 478
46 . ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن ئىككىنچى قېتىم مۇنازىرىلەشكەنلىكى ئېيتىلىدۇ 487
47 . ئۆگدۈلمىش ئودغۇرمىشقا بەگلەرگە خىزمەت قىلىشنىڭ قائىدە-يوسۇنلىرى توغرىسىدا ئېيتىدۇ 495
48 . ئۆگدۈلمىش ئوردىدىكى خىزمەتچىلەر بىلەن قانداق ئارىلىشىش كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ 510
49 . ئۆگدۈلمىش ئودغۇرمىشقا ئاۋام خەلق بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ 528
50 . ئەلى ئەۋلادى بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە 530
51 . دانا، ئالىملار بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە 531
52 . تېۋىپلار بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە 533
53 . ئەپسۇنچىلار بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە 534
54 . چۇش ئۆرۈگۈچىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەت ھەققىدە 535
55 . مۇنەججىملەر بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە 537
56 . شائىرلار بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە 539
57 . دېھقانلار بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە 540
58 . سودىگەرلەر بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە 543

59 . چارۇنچىلار بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە 546
60 . ھۇنەرۋەنلەر بىلەن بولىدىغان مۇناسىۋەت ھەققىدە 549
61 . كەمبەغەللەر بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە 551
62 . قانداق ئايالغا ئۆيلىنىش كېرەكلىكى ھەققىدە..... 552
63 . ئوغۇل ـ قىز تۇغۇلۇشا ، قانداق تەربىيلەش ھەققىدە
..... 556
64 . قول ئاستىدىكى خىزمەتچىلەرنى قانداق تۇتۇش كېرەكلىكى
ھەققىدە 560
65 . ئۆگدۇلمەش ئودغۇرمىشقا زىيانەتكە بېرىش قائىدىسىنى
ئېيتىدۇ 567
66 . ئۆگدۇلمىش ئودغۇرمىشقا زىيانەتكە تەكلىپ قىلىش قائىدىسىنى
ئېيتىدۇ 577
67 . ئودغۇرمىش ئۆگدۇلمىشكە دۇنيادىن يۈز ئۆرۈپ ، باربغا قانائەت
قىلماقنى ئېيتىدۇ 582
68 . كۇنتۇغدى ئەلگىنىڭ ئودغۇرمىشنى ئۇچىنچى قېتىم تەكلىپ
قىلغانلىقى ئېيتىلىدۇ 610
69 . ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۇلمىش يېنىغا كەلگەنلىكى ئېيتىلىدۇ
..... 622
70 . كۇنتۇغدى ئەلگىنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن كۆرۈشكەنلىكى ئېيتى-
لىدۇ 623
71 . ئودغۇرمىشنىڭ ئەلگىكە نەسىھەت قىلغانلىقى ئېيتىلىدۇ
..... 635
72 . ئۆگدۇلمىش ئەلگىكە ئەلنى ئىدارە قىلىش ئۇسۇللىرىنى ئېيتى-
دۇ 672
73 . ئۆگدۇلمىشنىڭ ئۆتۈپ كەتكەن ھاياتىغا ئېچىنىپ توۋا قىلغانلى-
قى ئېيتىلىدۇ 691
74 . ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۇلمىشكە مەسلىھەت بەرگەنلىكى ئېيە-
تىلىدۇ 702

75 . توغرىلىققا توغرىلىق ، ئادەمگەرچىلىككە ئادەمگەرچىلىك قىلىش ئېيتىلىدۇ 707
76 . ئودغۇرمىشىنىڭ كېسەل بولۇپ ، ئۆگدۈلمىشنى چاقىرغانلىقى ئېيتىلىدۇ 729
77 . ئۆگدۈلمىش ئودغۇرمىشقا چۈش تەبىرىنى ئېيتىدۇ..... 735
78 . ئودغۇرمىش ئۆگدۈلمىشكە كۆرگەن چۈشىنى ئېيتىدۇ 740
79 . ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشنىڭ چۈشىگە تەبىر بەرگەنلىكى ئېيتىلىدۇ..... 741
80 . ئودغۇرمىشنىڭ بۇ چۈشكە باشقىچە تەبىر بەرگەنلىكى ئېيتىلىدۇ 743
81 . ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە پەند ـ نەسىھەت بەرگەنلىكى ئېيتىلىدۇ..... 748
82 . قۇمارۇ ئۆگدۈلمىشكە ئودغۇرمىشنىڭ ئۆلگەنلىكىنى ئېيتىدۇ 771
83 . قۇمارۇنىڭ ئودغۇرمىشقا تەزىيە بىلدۈرگەنلىكى ئېيتىلىدۇ 773
84 . ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا ماتەم تۇتقانلىقى ئېيتىلىدۇ 774
85 . ئەلىگنىڭ ئودغۇرمىشقا تەزىيە بىلدۈرگەنلىكى ئېيتىلىدۇ 775
E . ئىلاۋىلەر . I . يىگىتلىككە ئېچىنىپ ، قەبرىلىق ھەققىدە ئېيتقانلىرى 801
II . زامانىنىڭ بۇزۇقلۇقى ۋە دوستلارنىڭ جاپاسى ھەققىدە 807
III . كىتاب ئىگىسى يۈسۈپ ئۇلۇغ خاس ھاجىپنىڭ ئۆزىگە نەسىھىتى 812
ئىزاھاتلار 817

A

(نەسرىي مۇقەددىمە)

كۆيۈنگۈچى ۋە ئايىغۇچى ئاللانىڭ ئىسمى بىلەن (باشلايمەن)

ھەمدۇسانا، مىننەتدار(لىق) ۋە سانسىز مەدھىيىلەر ئۇلۇغ، قۇدرەتلىك تەڭرىگە خاستۇركى، (ئۇ) ئۇلۇغلۇق ئىگىسى، تۈگەل قۇدرەتلىك پادىشاھ-دۇر. (ئۇ) يەرنى، كۆكنى ياراتتى، جىمى جانلىقلارغا رىزىق بەردى، نېمىنى خالىغان بولسا قىلدى، يەنە نېمىنى خالسا (شۇنى) قىلىدۇ — ئاللا خالىغىنىنى قىلىدۇ ۋە ئىرادىسى بويىچە ھۆكۈم قىلىدۇ.

يەنە سانسىز سالام ۋە دۇرۇت خەلقلەرنىڭ ياخشىسى، پەيغەمبەرلەرنىڭ تاللانغىنى، (ئاللانىڭ) ئۇلۇغ ئەلچىسى مۇھەممەد مۇستاپاغا بولسۇن ھەمدە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى — ئەزىز، ھۆرمەتلىك ساھابىلارغا (بولسۇن)، ئۇلاردىن ئاللا رازى بولسۇن.

بۇ كىتاب بەك ئەزىزدۇر. (ئۇ) چىن① ھۆكۈمالىرىنىڭ تەمسىللىرى بىلەن بېزەلگەن، ماچىن② ئۆلىمالىرىنىڭ شېئىرلىرى بىلەن زىننەتلەنگەن. بۇ كىتابنى ئوقۇغان، بۇ بېيىتلەرنى مەلۇم قىلغان (كىشى) كىتابتىنمۇ ياخشىراق، ئەزىزرەكتۇر. چىن ۋە ماچىن ئالىملىرى ۋە ھېكمىلىرى(نىڭ) ھەممىسى بىردەك (پىكىرگە) كەلدىكى، مەشرىق ۋىلايەتلىرىدە، پۈتۈن تۈركىستان ئەللىرىدە بۇغراخان تىلىچە③، تۈركىي سۆز بىلەن ھېچكىم، ھېچقاچان بۇ كىتابتىن ياخشىراق كىتاب يازمىغان. بۇ كىتاب قايسى پادىشاھقا ياكى قايسى ئىقلىمغا يېتىپ بارسا، غايەت ئۇزلۇقى، ھەددىدىن

زىيادە گۈزەللىكىدىن ئۇ ئەللەرنىڭ ھېكمىلىرى، ئالىملىرى قوبۇل قىلىپ، (ئۇنىڭغا) ھەربىرى بىر تۈرلۈك ئات ـ لەقەب قويىدى: چىنلىقلار "شاھلار ئەدەپ قائىدىسى" (دەپ) ئاتىدى. ماچىن پادىشاھلىقىنىڭ ھۆكۈمـالىرى "مەملىكەت قائىدىسى" دېيىشتى. مەشرىقلىقلار "ئەمرلەر زىننىتى" دەپ ئاتىدى. ئىرانلىقلار "تۈركىي شاھنامە①" (دەپ) ئاتاشتى. بەزىلىرى بولسا "پادىشاھلار نەسىھەتنامىسى" دېيىشتى. تۈرانلىقلار" ⑤قۇتادغۇبلىك" دەپ ئاتايدۇ.

بۇ كىتابنى يېزىپ چىققۇچى — بالاساغۇندا⑥ تۇغۇلغان پەرھىزكار كىشى ئىدى. ئەمما بۇ كىتابنى قەشقەر ئېلىدە تاماملاپ، مەشرىق پادىشاھى تاۋغاچ بۇغراخان ھۇزۇرىغا سۇنغان. شاھ بۇغراخانمۇ ئۇنى ھۆرمەتلەپ، ئۇلۇغلاپ، ئۆزىنىڭ خاس ھاجىپلىقىنى⑦ ئۇنىڭغا بېرىپ تەقدىرلىگەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن يۈسۈپ ئۇلۇغ خاس ھاجىپ دەپ نام ـ شۆھرىتى دۇنياغا يېيىلغاندۇر.

بۇ ئەزىز كىتاب تۆت ئۇلۇغ، قىممەتلىك ئۇل ئۈستىگە بىنا قىلىنغان. دۇر: بىرى — ئادالەت، ئىككىنچىسى — دۆلەت، ئۈچىنچىسى — ئەقىل، تۆتىنچىسى — قانائەت. يەنە، (ئۇنىڭ) ھەربىرىگە بىر تۈركچە ئات قويغان: ئادالەتكە "كۈنتۈغدى ئەلىگ ⑧" (دەپ) ئات بېرىپ، پادىشاھ ئۇرۇنغا قويۇلغان، دۆلەتكە "ئايتولدى" (دەپ) ئات بېرىپ، ۋەزىر ئۇرۇنغا قويۇلغان، ئەقىلگە "ئۆگدۈلمىش" (دەپ) ئات بېرىپ، ۋەزىرنىڭ ئوغلى ئۇرۇنغا قويۇلغان. قانائەتكە "ئودغۇرمىش" دەپ ئات بېرىپ، ۋەزىرنىڭ قېرىندىشى، دەپ ئېيتقان. يەنە ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇنازىرە، سوئال ـ جاۋابلارغا ئوخشاش سۆزلەر سۆزلەنگەندۇر. ئوقۇغانلارنىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ، يازغۇچىنى ئەزگۈ دۇئا بىلەن ياد قىلسۇن دەپ...

B

(نەزمي مۇقەددىمە)

1. ئۇ قۇدرەتلىك، بىرلا خۇدا ھەممىدىن ئۈلگىرىدۇر،
بارلىق شۇكۇر، مەدھىيىلەر ئۇنىڭغىلا مەنسۇپتۇر.

2. (ئۇ) ئۇلۇغلۇق ئىگىسى، قادىر ۋە زۇل جالال * ،
ياراتقان، تۆرەلدۈرگەن، قادىر (ۋە) كاملدۇر.

3. يەر، كۆك بىلەن خالايىقنىڭ ئىگىسى (ھەممە ئۇچۇن)
رىزقىنىمۇ تەييارلىدى، كۇلۇپ تۇرۇپ يېگىن.

4. (خۇدا) ھەممىگە ھېسابسىز رىزىق بەرگۈچىدۇر،
ھەممىنى يېگۈزىدۇ، (لېكىن) ئۆزى يېمەيدۇ.

5. ھەممە جانلىقلارنى ھەرگىز ئاچ قويمايدۇ،
ئۈلكىدىكى ھەممىنى يېگۈزىدۇ، ئىچكۈزىدۇ.

6. (ئۇ) قانداق خالىغان بولسا، ھەممە (نەرسە) شۇنداق بولدى.
كىمنى خالىسا، (شۇنى) ئۇلۇغ قىلىدۇ.

7. (ئاللا) تاللىغان پەيغەمبەرگە مەدھىيە ۋە سالام (بولسۇن)،
يەنە ھەمراھلىرىغا داۋاملىق سالام ـ ئېھتىرام (بولسۇن).

8. مۇھەممەد پەيغەمبەر — خالايىقنىڭ باشچىسى،
(ئۇ) ھەممە (كىشىلەر)نىڭ كۆز ۋە قېشى.

9. يەنە، بۇ بەك ئەزىز بىر كىتابتۇر،
بىلگەنلەر ئۇچۇن بىلىم دېگىزىدۇر.

10. (بۇ) قەدىمەتتىن بىلىملەر بىلەن بېزەلگەن،
شۇنداق ئىكەن، شۇكۇر قىل، قانائەت تىلە.

11. (كىتابنىڭ) ھەممە يېرىگە دانىشمەنلەر سۆزلىرىنىڭ
بارچىسى ئۇنچىدەك تەپتەكشى تىزىلغان.

12. شەرق پادىشاھى، ماچىنلار بېگى،
دۇنيادىكى بىلىملىك، ئىدراكلىق ياخشىلار —

13. بارلىقى بۇ كىتابنى (قولىغا) ئېلىپ ئۆزلەشتۇرگەن،
خەزىنە ئىچىدە ساقلاپ، ئاسرىغان.

14. بىرىدىن ـ بىرىگە مىراس بولۇپ قالغان،
ئۆزى تۇتۇپ، باشقىلارغا بەرمىگەن.

15. بۇ (كىتاب) پايدىلىقتۇركى، ھېچ زىيىنى يوق،
كۆپلىگەن تۇركىلەر بۇنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمەيدۇ.

16. كىتابنى چۈشەنگەنلەرلا (مەزمۇننى) بىلەلەيدۇ،
ئوقۇغان، يازالايدىغان (ساۋاتلىق) بولسىلا چۈشىنەلمەيدۇ.

17. بۇ كىتابنىڭ سۆزلىرى قول ۋە كۆز (بولۇپ يول كۆرسىتىدۇ)،

ئىككىلا دۇنيادا ئىشنى ئوڭشايدۇ.

18. ماچىن (ۋە) چىن ھېكىملىرىنىڭ ھەممىسى
بىردەك بۇ (كىتاب)نى ياخشى، دېيىشتى.

19. ھەممە تۈرك، چىن ۋە شەرق ئەللىرىدە—
دۇنيادا بۇنىڭدەك باشقا بىر كىتاب يوق.

20. كىتاب قەدىرىنمۇ بىلىملىك بىلىدۇ،
ئىدراكسىز كىشىدىن (نادانلىقتىن) باشقا نېمە كېلىدۇ؟

21. ھەي، كىتابنى كۆرگەنلا ئادەمگە بەرمىگۈلۈك،
ئەگەر دوستۇڭ بولسىمۇ، ئىشەنمىگۈلۈك.

22. چۈنكى بىلىمسىز(لەر) بۇنىڭ (قەدىرىنى) بىلمەيدۇ،
ئىدراكلىقلار ئوقۇپ، ئۇنى ئاسرايدۇ.

23. (مۇئەللىپ) ئۇنى بۇغراخان زامانىدا،
ۋە خان تىلى بىلەن بايان قىلغاندۇر.

24. بۇنداق كىتابنى ئاۋۋال كىم بايان قىلغان؟
بۇندىن كېيىنمۇ كىم بۇنچىلىك ئۇز بايان قىلالىسۇن؟

25. قېنى، كىم بولمىسۇن، مۇشۇنداق يازالامدۇ؟
يازالىغىنى بار بولسا، ئۇنى ماختايمەن.

26. ھەرقايسى شەھەر، كەنت، ئوردا ـ سارايدا
كىتابنى باشقىچە ئات بىلەن ئاتىدى.

27. ھەربىر ئەلنىڭ دانا، ھېكىم (لىرى)
شۇ ئەلنىڭ يوسۇنى بويىچە ئات قويىدى.

28. چىنلىقلار "شاھلار ئەدەپ قائىدىسى" دېيىشتى،
ماچىنلىقلار "مەملىكەت سىردىشى" (دەپ) ئاتىدى.

29. مەشرىق ئېلىدىكى ئۇلۇغلار بۇ (كىتاب)نى
"ئەمرلەر زىننىتى" دەپ توغرا ئاتىدى.

30. ئىرانلىقلار بۇنى "شاھنامە" دەيدۇ،
تۇرانلىقلار "قۇتادغۇبلىك" دەپ ئاتايدۇ.

31. كۆرگىنىكى، ھەرقايسى ئەللەر ئوخشىمىغان تىللاردىكى تۇرلۇك
سۆزلەر (ئارقىلىق)
ئۇنىڭغا (ھەر خىل نامىلارنى) بەردى.

32. يەنە، بۇ كىتابقا ئات قويغان ئۇلۇغ
ۋە ياخشى بەندىسىنى خۇدا كەچۈرسۇن.

33. ئەي، بۇ كىتابنى قوبۇل قىلغۇچى،
بۇ تۇركلەر تىلىدا يېزىلغىنىغا ئەجەبلەنگۈچى،

34. قارا، بۇ كىتاب ھەممىگە يارايدۇ،
شاھلار ئۈچۈن ئەل - يۇرتنى ئۇزۇن باشقۇرۇشقا (پايدىلىق).

35. مەملىكەتنى ئىدارە قىلغۇچى كىملەر (بولۇشنى)،
ئۇنىڭغا نېمە (قىلىش) كېرەكلىكىنى ھېكىملەر سۆزلىگەن.

36. شاهنىڭ قوغدىلىشى ۋە بۇنىڭغا كېرەكلىك ۋاستىلەر،
مەملىكەت تۈزۈشنىڭ تەرتىپ ـ شەرتلىرى،

37. مەملىكەتنىڭ خاراب (بولۇشى)، تۇراقلىقلىقى نېمىدىن،
ياكى مەملىكەتلەرنىڭ يېقىلىشى، داۋاملىق تۇرۇشى ۋە باشقىلار،

38. يەنە، چېرىك، ئەسكەر، قوشۇنلارنىڭ
قانداق توپلىنىشى، يەر ۋە يول تېپىشى—

39. بۇلارنىڭ تەرتىپىمۇ كىتابتا ئوچۇق،
تاللاپ، ئايرىم ـ ئايرىم كۆرسىتىپ بېرىلگەن.

40. يەنە، مەملىكەتنى مەھكەم تۇتقۇچى كىشىنىڭ،
ياراملىق ئەرلەرگە ئىش تاپشۇرغانلىقى (كۆرسىتىلگەن).

41. ئىدراكلىق، لايىق بىرسى لازىمكى،
چىراغقا ئاي (نۇرىنى) بېغىشلىغاندەك (بولسۇن).

42. خەلقنىڭ شاھلاردا ھەققى بار،
شاھنىڭمۇ خەلقتىكى ھەققى راۋادۇر.

43. يەنە، پۇقرالار ئۈنىڭغا رىئايە قىلسۇن،
شاھمۇ (پۇقرانىڭ) جان ـ تېنىنى ئاسرىسۇن.

44. قايسى بىر شاھ ئۇرۇش قىلمىكەن،
جەڭ پەيتىدە لەشكەرنى قانداق تۈزۈشى،

* 45. دۈشمەن چېرىكلىرىنى قىرىش ئۈچۈن،

قانداق هىيله ئىشلىتىش (لازىملىقى) سۆزلىنىدۇ.

46. شاھ قانداق تەدبىرلەر قوللىنىشى، ئۆزىنىمۇ، خەلقنىمۇ توغرا يولغا سېلىشى كېرەكلىكى (سۆزلىنىدۇ).

47. بۇ يەكۈلىغ شاھنى خەلق سۆيىدۇ، ئۆزگىلەرمۇ يۇزىنى كۆرەي، دەپ ئالدىرايدۇ.

48. ئۆز، ئامەتلىك، دەپ (بىلىپ)، خىزمەتكە بەزىلەرنى يېقىنلاشتۇرغۇلۇق، (بەزىلەرنى) يىراقلاشتۇرغۇلۇق.

49. بىرمۇنچىلارنى پۇختىلىق بىلەن يېقىن تۇتۇش، (بەزىلەرنى) ئەسقاتمايدۇ، يامان، دەپ يىراقلاشتۇرۇش (كېرەك).

50. يەنە بىرى، باش كېسىش ئۇچۇن سىياسەت ئىشلىتىش، ئىككىنچىدىن، كۆكۈل ئىلىش ئۈچۇن پاراسەت ئىشلىتىش (كېرەك).

51. پاراسەتلىك، بىلىملىك، باتۇر (شىر) يۈرەك بولۇش، خەزىنىنى تولدۇرۇش ۋە ئۇنى (لايىقىدا) تارقىتىش (كېرەك).

52. پۇقرالارغا (نىسبەتەن) ناھايىتى سەۋرچان بولسا، ھەممە ئىشتا راھەت تاپىدۇ.

53. بىرقانچە سۆزنى ساكا ۋەسىيەت سۈپىتىدە قالدۇردۇم، ئۇنتۇما، ماكا دۇنيا قىل.

54. نەزەر سال، بۇ كىتابنى تۇزگەن كىشى —
ماھىر ئەر، كىشىلەرنىڭ سەرى ئىكەن.

55. ئۇ، تۇرلۇك پەزىلەت، پاراسەت بىلەن
بېزەلگەن ۋە خۇشال ئۆتكەن ئىكەن.

56. ئۇ توغرىلىقى، ھۆرمىتى ۋە خۇداگۇيلۇقى سەۋەبىدىن
تەقۋادار، بىلىملىك، پاك (بولۇپ) ئۆتتى.

57. ئۇنىڭ ياشىغان ماكانى قۇز ئوردۇ * ئىلى،
(ئۇنىڭ) تەكتى ياخشى نەسەبتىن، سۆزگىمۇ ماھىر (ئىدى).

58. ئۇ تۇغۇلغان ئىلىدىن چىقىپ كېتىپ،
بۇ كىتابنى تۇزۇپ تۇگەللىدى.

59. ھەممىسنى بېزىپ تۇگىتىپ، بىر تەرتىپكە سېلىپ،
قەشقەر ئىلىدە تاماملىدى.

60. ئۇنى شاھنىڭ ئالدىدا ئوقۇپ بەردى،
خانلار خانى تاۋغاچ قارا بۇغراخان

61. ئۇنى كۆپ قەدىرلەپ، مۇكاپات بېرىپ،
قەلەم ھەققى (ۋە) ئەقىل ـ پاراسىتى (ئۇچۇن) ھۆرمەتلىدى.

62. ئۇنىڭغا خاس ھاجىپ نامىنى تەقدىم قىلىپ،
ئۇنى ئۆزىگە تېخىمۇ يېقىنلاشتۇردى.

63. قارا، بۇ مەنىلىك ئىش ئۇچۇن ھۆرمەتلەپ،

ئۇنى "يۇسۇپ خاس ھاجىپ" دەپ توغرا ئاتىدى.

64. يەنە بۇ كىتابنى بايان قىلغاندا
تۆت ئۇلۇغ نەرسە ئاساس قىلىنغان:

65. بىرى، توغرىلىق ئاساسىدىكى ئادالەتتۇر،
ئىككىنچىسى، دۆلەت، بەخت ـ ئىقبالدۇر.

66. ئۈچىنچىسى، ئۇلۇغلۇق بىلەن ئەقىلدۇر،
تۆتىنچىسى، قانائەت بىلەن سالامەتلىكتۇر.

67. بۇنىڭ ھەربىرى ئۈچۈن باشقىچە نام بەرگەن
(ۋە) شۇ نام بىلەن ئاخىرىغىچە بايان قىلغاندۇر.

68. ئادالەتنى "كۈنتۈغدى ئەلىگ" دەپ ئاتاپ،
ئۇنى شاھلىق ئورنىغا قويىدۇ.

69. دۆلەت توغرىدىن توغرا "ئايتولدى" دەپ ئاتىلىدۇ
(ۋە) ئۇنى ۋەزىرلىك ئورنىغا قويىدۇ.

70. ئۇ ئەقىلنى "ئۆگدۈلمىش" دەپ ئاتايدۇ
(ۋە) ۋەزىرنىڭ ئوغلى، دەپ ئېيتىدۇ.

71. قانائەتكە "ئودغۇرمىش" نامنى بېرىدۇ،
بۇنىمۇ ۋەزىرنىڭ يېقىنى دەيدۇ.

72. تارا، بۇنىڭ ھېكمىتى تۆت نەرسە ئۈستىدەدۇركى،
ئۇلارنى تەرتىپ بىلەن (يېزىپ) كىتابنى تاماملايدۇ.

73. ئەرەبچە، تاجىكچە كىتابلار كۆپ،
بىزنىڭ تىلىمىزدا بۇ — بىرگانە ھېكمەتتۇر.

74. بۇ (كىتاب)نىڭ ھۆرمىتىنى بىلىملىك (كىشىلەرلا) بىلىدۇ،
بىلىمنىڭ قىممىتىنى ئەقىللىق (كىشىلەرلا) چۈشىنىدۇ.

75. ساڭا بۇ تۈركچە قوشاقلارنى تۈزۈپ بەردىم،
ئوقۇغاندا ئۇنتۇما، ماڭا دۇئا قىل.

76. دۇنيادىن ئۆتۈپ كېتىمەن، سۆزۈمنى ئۆزۈڭ ئاڭلا،
كۆپ ئىبرەت ئال ۋە كۆزۈڭنى ئاچ.

77. ئىلاھا، سەن يەككە ـ بىرگانىسەن، ھەممىمزنى كەچۈرگىن،
ھەممە مۆمىنلەرگە دىدارىڭنى نېسىپ قىل.

C

بابلار مۇندەرىجىسى①

1 ـ باب ئەزىز ۋە ئۇلۇغ تەكرىنىڭ مەدھىيىسى ئېيتىلىدۇ.
2 ـ باب پەيغەمبىرىمىز ئۇلۇغ مۇھەممەد مۇستاپانىڭ مەدھىيىسى ئېيتىلىدۇ
3 ـ باب پەيغەمبىرىمىزنىڭ تۆت ھەمراھىنىڭ مەدھىيىسى ئېيتىلىدۇ
4 ـ باب ياز پەسلى ۋە بۇغراخان مەدھىيىسى ئېيتىلىدۇ
5 ـ باب يەتتە يۇلتۇز ۋە ئون ئىككى بۇرج (ھەققىدە) سۆزلىنىدۇ
6 ـ باب ئىنسان ئوغلى قەدىر ـ قىممىتىنىڭ ئەقىل ۋە بىلىم بىلەن بولىدىغانلىقى سۆزلىنىدۇ
7 ـ باب تىلنىڭ پەيدا بولىشى، قۇسۇرى، پايدىسى، زىيىنى ئېيتىلىدۇ
8 ـ باب كىتاب ئىگىسىنىڭ ئۆز ئۆزىنى ئېيتقانلىقى سۆزلىنىدۇ
9 ـ باب ياخشىلىق قىلىش توغرىسىدا پەند ـ نەسىھەت
10 ـ باب بىلىم ۋە ئەقىلنىڭ پەيدا بولىشى ھەم پايدىسى ئېيتىلىدۇ
11 ـ باب كىتابنىڭ نامى، مەنسى ۋە ئۆزىنىڭ قېرىلىقىنى ئېيتىدۇ

① بۇ مۇندەرىجە مۇئەللىپنىڭ ئۆزى تەرىپىدىن ئەمەس، كىتابنى كۆچۈرگۈچىلەر تەرىپىدىن قوشۇپ قويۇلغان، شۇڭا بەزى ماددىلىرى تېكىستنىڭ مەزمۇنىغا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ.

12 ـ باب قىلىق ۋە خۇي ـ پېئىل بۇزۇقلۇقنىڭ زىيىنى ئېيتىلىدۇ
13 ـ باب سۆز بېشى، كۆنتۇغدى ئەلىگ بىلەن ئادالەتنىڭ سۈپىتى ئېيتىلىدۇ
14 ـ باب ئايتولدىنىڭ كۆنتۇغدى ئەلىگ ھۇزۇرىغا كەلگەنلىكى ئېيتىلىدۇ
15 ـ باب ئايتولدىنىڭ كۆنتۇغدى ئەلىگكە كۆرۈنگەنلىكى ئېيتىلىدۇ
16 ـ باب ئايتولدىنىڭ كۆنتۇغدى ئەلىگكە ئۆزىنىڭ بەخت ـ دۆلەت ئىكەنلىكىنى ئېيتقانلىقى سۆزلىنىدۇ
17 ـ باب بەختـ ـ دۆلەتنىڭ سۈپىتى ۋە تەبىئىتىنىڭ ۋاپاسىزلىقى ئېيتىلىدۇ
18 ـ باب كۆنتۇغدى ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا ئۆزىنى كۆرسەتكەنلىكى ئېيتىلىدۇ
19 ـ باب كۇنتۇغدى ئەلىگنىڭ ئادالەتنىڭ قانداقلىقىنى ئېيتقانلىقى سۆزلىنىدۇ
20 ـ باب ئايتولدىنىڭ ئەلىگدىن سوئال سورىغانلىقى ئېيتىلىدۇ
21 ـ باب ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى
22 ـ باب تىلنىڭ پەزىلەتلىرى ۋە سۆزنىڭ پايدىسى ئېيتىلىدۇ
23 ـ باب ۋەزىر ئايتولدىنىڭ سوئالى ۋە ئەلىگنىڭ جاۋابى
24 ـ باب سۆز ئېيتماق ياخشىراقمۇ ياكى شۈك تۇرماقمۇ
25 ـ باب بەختنىڭ تۇراقسىزلىقى ۋە دۆلەتنىڭ ۋاپاسىزلىقى سۆزلىنىدۇ
26 ـ باب ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئۆگدۈلمىشكە نەسىھەت قىلغانلىقى ئېيتىلىدۇ
27 ـ باب ئايتولدىنىڭ ئەلىگكە ۋەسىيەتنامە يازغانلىقى ئېيتىلىدۇ

28 ـ باب ئەلىگىنىڭ ئۆگدۈلمىشىنى چاقىرتقانلىقى ۋە ئۇنىڭ ئەلىگكە كۆرۈنگەنلىكى ئېيتىلىدۇ
29 ـ باب ئەلىگىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى
30 ـ باب ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئەلىگكە جاۋابى
31 ـ باب ئۆگدۈلمىش ئەلىگكە ئەقىل سۈپىتىنى ئېيتىدۇ
32 ـ باب بەگلەرنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى ئېيتىلىدۇ
33 ـ باب ۋەزىرلەرنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى ئېيتىلىدۇ
34 ـ باب قوشۇن قوماندانىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى ئېيتىلىدۇ
35 ـ باب ئۇلۇغ ھاجىپنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى ئېيتىلىدۇ
36 ـ باب ئىشىك ئاغىسىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى ئېيتىلىدۇ
37 ـ باب ئەلچىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى ئېيتىلىدۇ
38 ـ باب كاتىپنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى ئېيتىلىدۇ
39 ـ باب خەزىنىچىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى ئېيتىلىدۇ
40 ـ باب باش ئاشپەزنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى ئېيتىلىدۇ
41 ـ باب باش ئىدىشچىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى ئېيتىلىدۇ
42 ـ باب خىزمەتچىلەرنىڭ بەگلەر ئۈستىدە قانداق ھەقلىرى بارلىقى سۆزلىنىدۇ
43 ـ باب ئەلىگىنىڭ سوئاللىرىغا ئۆگدۈلمىشىنىڭ جاۋابلىرى
44 ـ باب كۈنتۇغدى ئەلىگنىڭ ئودغۇرمىشقا خەت ئەۋەتكەنلىكى ئېيتىلىدۇ
45 ـ باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىش قېشىغا بارغانلىقى ئېيتىلىدۇ
46 ـ باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن مۇنازىرىلەشكەنلىكى ئېيتىلىدۇ

47 ـ باب ئۆگدۈلمشنىڭ ئودغۇرمشنى دەۋەت قىلغانلىقى ئېيتىلىدۇ

48 ـ باب دۇنيانىڭ پەزىلىتى، پايدىسى ۋە زىيىنى سۆزلىنىدۇ

49 ـ باب ئودغۇرمشنىڭ ئۆگدۈلمشكە دۇنيانىڭ قۇسۇر ۋە ئەيىبلىرى ھەققىدە ئېيتقانلىرى

50 ـ باب ئۆگدۈلمشنىڭ ئودغۇرمشقا بۇ پانىي دۇنيا بىلەن باقىي ئاخىرەتكە ئېرىشىش ھەققىدە ئېيتقانلىرى

51 ـ باب ئودغۇرمشنىڭ ئەلگە نەسىھەتلىرىنى يېزىپ ئەۋەتكەنلىكى ئېيتىلىدۇ

52 ـ باب ئەلگىنىڭ ئودغۇرمشقا ئىككىنچى قېتىم خەت ئەۋەتكەنلىكى ئېيتىلىدۇ

53 ـ باب ئۆگدۈلمشنىڭ ئودغۇرمش بىلەن ئىككىنچى قېتىم مۇنازىرىلەشكەنلىكى ئېيتىلىدۇ

54 ـ باب بەگلەرگە خىزمەت قىلىشنىڭ ئەدەپ ۋە ئۇسۇللىرى ئېيتىلىدۇ.

55 ـ باب ئوردا خادىملىرى بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش سۆزلىنىدۇ.

56 ـ باب ئاۋام خەلق بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش سۆزلىنىدۇ

57 ـ باب يەيغەمبەر ئەۋلادى بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش سۆزلىنىدۇ

58 ـ باب ئالىملار، تېۋىپلار، ئەپسۇنچىلار، چۇش ئۆرۈگۈچىلەر، مۇنەججىملەر، شائىرلار، دېھقانلار، چارۋىچىلار، ھۈنەرۋەنلەر ۋە كەمبەغەللەر بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش لازىملىقى ئېيتىلىدۇ

59 ـ باب ئۆيلىنىش ۋە ئوغۇل ـ قىز پەرزەنتلەر تەربىيىسى سۆزلىنىدۇ

60 ـ باب ئەلگ (ئۆز) خادىملىرى بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش سۆزلىنىدۇ

61 ـ باب زىياپـەتكە چـاقىرىش ۋە بېرىش ـ بـارماسلىق (ھەققىدە) ئېيتىلىدۇ

62 ـ باب زىياپەتكە بارغاندا تائامنى قانداق يېيىش ـ يېمەسـلىك سۆزلىنىدۇ

63 ـ باب چايغا چاقىرىش قائىدىلىرى ئېيتىلىدۇ

64 ـ باب ئودغۇرمىشنىڭ دۇنيادىن بېزىپ، ئۇنىڭ ئەيىبلىرىنى ئېيتىپ، بـارىغا قـانـائەت قىلىشنى ماختىغانلىقى ئېيتىلىدۇ

65 ـ باب غـەپلەت ئـۇيقۇسىدىن ئويغىنىش (توغرىسىدا) سۆزلىنىدۇ

66 ـ باب ئـۆگـدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشنى زىيارەت ئۇچۇن چاقىرىشقا بارغانلىقى ئېيتىلىدۇ

67 ـ باب ئـودغـۇرمىشنىڭ ئـەلگ ھـۆزۈرىغا كەلگەنلىكى ئېيتىلىدۇ

68 ـ باب ئـودغـۇرمىشنىڭ ئـەلگـكە نەسىھەت قىلغانلىقى ئېيتىلىدۇ

69 ـ باب ئـۆگـدۈلمىشنىڭ ئەلگكە ئەلنى ئىدارە قىلىش ئۇسۇللىرىنى ئېيتقانلىقى سۆزلىنىدۇ

70 ـ باب ئۆگدۈلمىشنىڭ پۇشايمان قىلىپ، توۋا قىلماقچى بولغانلىقى ئېيتىلىدۇ

71 ـ باب ئادەمگەرچىلىككە ئادەمگەرچىلىك قىلىش سۆزلىنىدۇ

72 ـ باب ئـودغـۇرمىشنىڭ ئاغرىپ قېلىپ، ئۆگدۈلمىشنى چاقىرتقانلىقى ئېيتىلىدۇ

73 ـ باب ئودغۇرمىشنىڭ چۈش كۆرگەنلىكى ئېيتىلىدۇ

74 ـ باب ئۆگدۈلمىشنىڭ چۈشكە تەبىر بەرگەنلىكى ئېيتىلىدۇ

75 ـ باب ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە نەسىھەت قىلغانلىقى ئېيتىلىدۇ

76 ـ باب ئـۆگـدۈلمىشنىڭ ئـەلگكە ئودغۇرمىشنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىنى ئېيتقانلىقى سۆزلىنىدۇ

77 ـ باب ئۆگدۈلمشنىڭ قېرىنددىشى ئالدىغا بارغانلىقى ئېيتىلىدۇ
78 ـ باب ئۆگدۈلمشنىڭ ئودغۇرمشقا ماتەم تۇتقانلىقى ئېيتىلىدۇ
79 ـ باب ئۆمۈرنىڭ بىھۇدە ئۆتكەنلىكىگە ئېچىنغانلىقى ئېيتىلىدۇ
80 ـ باب يۇسۇپنىڭ يىگىتلىككە ئېچىنىپ قېرىلىق ھەققىدە ئېيتقانلىرى
81 ـ باب زامانىنىڭ بۇزۇقلۇقى ۋە دوستلارنىڭ ۋاپاسىزلىقى (ھەققىدە) ئېيتقانلىرى
82 ـ باب كىتاب ئىگىسى ئۆزىگە نەسىھەت قىلىپ، ئۆز ئۆزىنى ئېيتىدۇ

D

قۇتادغۇبلىك

كۆيۈنگۈچى ۋە ئايىغۇچى ئاللانىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن

1

قۇدرەتلىك ۋە ئۇلۇغ تەڭرىنىڭ مەدھىيىسى ئېيتىلىدۇ

* 1. ياراتقان، تەربىيە قىلغان ۋە كەچۈرگەن ئىگەم (خۇدا)نىڭ نامى بىلەن سۆزۈمنى باشلىدىم.

* 2. قۇدرەتلىك، بىرلا ئاللاغا تۇمەنمىڭ سانا ۋە كۆپ مەدھىيە (بولسۇن)، ئۇ يوقالمايدۇ.

3. (ئۇ) بوز يەر، يېشىل ئاسمان، كۈن ۋە ئاي، تۈننى، خەلقنى، زامان ۋە كۈنلەرنى ياراتتى.

4. بۇ ھەممە بارلىقنى خالىدى ۋە ياراتتى، بىرلا (پەيدا) بول دېۋىدى، خالىغىنىڭ ھەممىسى (پەيدا) بولدى.

5. يارىتىلغان بارلىق نەرسىلەر (ئۇنىڭغا) موھتاج،

موهتاجسز بىرلا خۇدا، (ئۇنىڭ) شېرىكى ـ ھەمراھى يوقتۇر.

6. ئەي ئەركلىك، قۇدرەتلىك، مەڭگۈ موھتاجسز خۇدا،
بۇ ئات سېنىڭدىن باشقىغا لايىق ئەمەس.

7. ئۇلۇغلۇق (ۋە) بۈيۈكلۈك ساڭىلا خاس،
سېنىڭدىن باشقا ساڭا تەڭتۇش يوق.

8. ئەي بىر (خۇدا)، ساڭا باشقا بىرسى (ھەرگىز) ئورتاق بولالمايدۇ،
سەن ھەممىدىن ئاۋۋالسەن، ئەزەل ھەم ئاخىرسەن.

9. سېنىڭ بىرلىكىڭنى ھېسابلاشقا بولمايدۇ،
سېنىڭ قۇدرىتىڭ ھەممىگە يېتىدۇ.

10. شۇبھىسىزكى، سەن بىرلا، ئەي مەڭگۈلۈك ئاتا،
سەن ھېسابقا قېتىلمايسەن، ئىنكارمۇ قىلىنمايسەن.

11. ئەي، ھەممىنى بىلگۈچى، مەۋجۇداتنىڭ ھەقىقىتى،
كۆزۈمدىن يىراقسەن، (ئەمما) كۆڭۈلگە يېقىنسەن.

12. سېنىڭ بارلىقىڭ كۈن، ئايدەك روشەن ـ ئاياندۇر.
(لېكىن) بۇنىڭ تەكتىنى چۈشىنىشكە ئەقىل ـ پاراسەت يەتمەيدۇ.

13. سېنىڭ بىرلىكىڭ مەۋجۇت نەرسىلەرگە باغلىق ئەمەس،
(چۈنكى) ھەممە نەرسىنى سەن ياراتتىڭ، ئۇلار سېنىڭدۇر.

14. بارلىق مەۋجۇدىيەتنى سەن يارىتتىڭ،
ھەرقانداق نەرسە يوقلىدۇ، ئەمما سەنلا تىرىك (قالسەن).

15. ياراتقۇچىنىڭ بارلىقىغا يارىتىلغانلار گۇۋاھ،
يارالغان ئىككى (دۇنيا) بىرلىككىگە ئېنىق شاھىت.

16. ئۇنىڭغا ئوخشايدىغىنى ياكى سېلىشتۇرمىسى يوق،
نېمىشقا شۇنداق ئىكەنلىكىگە خەلقىنىڭ ئەقلى يەتمەيدۇ.

17. (ئۇ) ماڭمايدۇ، يا ياتمايدۇ، ئۇخلىمايدۇ، ئويغاق،
ئۇنى ئوخشىتىشقا، يا سېلىشتۇرۇشقا، يا سۈرەتلەشكە بولمايدۇ.

18. كەينىدىمۇ، ئالدىدىمۇ ئەمەس، ئوڭدىمۇ، سولدىمۇ ئەمەس،
ئاستىدىمۇ، ئۈستىدىمۇ، يا ئوتتۇرىدىمۇ ئورنى يوق.

19. ئورۇننى ئۇ ياراتتى، (بىراق) ئۇنىڭ ئورنى يوق،
ئۇنىڭسىز ئورۇن يوق، بۇنىڭغا ئىشەن.

20. ئەي، سىرلارغا يېقىن، كۆڭۈللەردىن يۈكسەك (خۇدا)،
بارلىق سۈرەت، شەكىللەر ساڭا گۇۋاھدۇر.

21. سەن تۈمەنمىسىڭ، سان ـ ساناقسىز تىرىكلەرنى ياراتتىڭ،
تۈزلەڭ، تاغ، دېڭىز، دۆڭ، ئويمان يەرلەرنى (ياراتتىڭ).

22. يېشىل ئاسماننى تۈمەنمىسىڭ يۇلتۇز بىلەن بېزىدىڭ،
قاراڭغۇ تۈننى نۇرلۇق كۈندۈز بىلەن يورۇتتۇڭ.

23. قانچىلىغان ئۇچىدىغان، يۈرىدىغان، تىنىدىغان (جانلىقلار)
سېنىڭدىن ئوزۇق ئېلىپ ياشايدۇ.

24. يۇقىرىدا ئەرشتىن تۆۋەندە يەرگە قەدەر،
بارچە (نەرسە) بىردەك ساڭا موھتاج، ئەي ئىگەم.

25. ئەي، بىر (خۇداغا) ئىشەنگۈچى، (ئۇنى) تىلىك بىلەن مەدھىيىلە،
دىلىك شەكسىز ئىشەنگەن ئىكەن، ئەقلىڭنى ياۋاش تۇت.

26. ئۇنىڭ تەكتىگە يېتىمەن دېمە، كۆڭلۈڭنى كۆزەت،
(ئۇنىڭ) بارلىقىغا ئىشەن ـ دە، خاتىرجەملىككە ئېرىش.

27. ئۇنىڭ قەيەردە، قانداقلىقى ھەققىدە ئىزدەنمە، ئۆزۈڭنى تۇت،
ھېچ يەردە ۋە ھېچقانداق ئەمەس دەپ بىل، (بۇ توغرىدا) كۆپ
سۆزلىمە.

28. ئەي، موھتاجسىز ئىگەم، سەن بۇ موھتاج قۇلۇڭغا
شەپقەت قىلىپ، بارلىق گۇناھلىرىنى كەچۈرگىن.

29. ساڭىلا سىغىنىدىم، ئۈمىدىم سەندە،
موھتاج بولغان يېرىمدە مېنىڭ قولۇمنى تۇت.

30. مېنى سۆيۈملۈك پەيغەمبەر بىلەن بىللە تۇرغۇز،
ئادالەت كۈنى (قىيامەتتە) ئۇنى ماڭا يېتەكچى قىل.

31. تۆت ھەمراھىنىڭ ھەممىسگە داۋاملىق،
ئۇزۈلدۈرمەي تۈمەنمىڭ سالام يەتكۈز.

32. ئۇلۇغ كۈندە (ماڭا) ئۇلارنىڭ يۈزىنى كۆرسەت،
ياخشى سۆزىنى ماڭا يول كۆرسەتكۈچى قىل.

33. ساڭا لايىقدا مەدھىيە ئوقالمايمەن،
سېنى ئۆزۈڭلا ماختا، سۆزۈم كېسىلدى.

2

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامنىڭ مەدهىيسى ئېيتىلىدۇ

34. شەپقەتلىك ئىگەم سۆيۈملۈك پەيغەمبەرنى ئەۋەتتى،
(ئۇ) خەلق ئىچىدىن تاللانغىنى، كىشىلەرنىڭ ياخشىسى
(ئىدى).

35. (ئۇ) قاراڭغۇ تۈنده خەلققه مەشئەل بولدى،
يورۇقلۇق چېچىپ، سېنى يورۇتتى.

36. ئۇ خۇدادىن ساڭا دەۋەتچى ئىدى،
شۇندىن كېيىن، (ئەي) قەھرىمان، توغرا يولغا كىردىڭ.

37. ئۇ، ئاتا، ئانىسىنى پىدا قىلدى،
تىلىكى ـ ئۈممەتلىرى ئىدى، شۇڭا (ئۇلارغا) يول كۆرسىتىپ
بەردى.

38. بىلگىنكى، كۈندۈزلىرى يېمىدى، كېچىلىرى ياتمىدى،
ئالىلادىن ساڭا (شاپائەت) تىلىدى، باشقىنى تىلىمىدى.

39. كېچە ـ كۈندۈز مۇشەققەت چېكىپ سېنى تىلىدى،
سەن ئەمدى ئۇنى مەدهىيىلە ۋە رازىلىقىنى تىلە.

40. ئۇنىڭ بارلىق قايغۇسى ئۈممەتلىرى ئۈچۈن ئىدى،

ئۇلارنىڭ راھەتى ئۈچۈن، (ئازابتىن) قۇتۇلدۇرۇشنى تىلەيتتى.

41. (ئۇ) ئاتا ـ ئانىدىنمۇ مېھرىبان ئىدى،
خۇدادىن داۋاملىق (ياخشىلىق) تىلەيتتى.

42. (ئۇ) خۇدانىڭ بەندىلىرىگە قىلغان رەھمىتى ئىدى،
ئۇنىڭ مىجەز ـ خۇلقى ياخشى، قىلىقى تۈز ئىدى.

43. ئۇ كەمتەر، مۇلايىم، ياخشى مىجەزلىك،
ھايالىق، رەھىمدىل، سېخىي، قولى كەڭ ئىدى.

44. (ئۇنداق كىشى) بوز يەر ۋە كۆك ئاسمان ئۈچۈن ئەزىز،
تەڭرى ئۇنىڭغا ناھايىتى زور قەدىر ـ قىممەت بەردى.

45. ئۇ بارلىق يولباشچىلارنىڭ ئالدىدىكى باشچىسى ئىدى،
ھەممە پەيغەمبەرلەرگە ئاخىرقى تامغا بولدى * .

46. ئۇنىڭ يولىغا كۆڭۈل باغلىدىم،
ئۇنىڭ دېگەنلىرىگە ئىشىنىپ، خۇشاللىق بىلەن سۆزىنى ئاڭلىدىم.

47. ئىلاھىم، كۆڭلۈمنى كۆزەتكىن،
(قىيامەتتە) سۆيۈملۈك پەيغەمبەر بىلەن بىللە تۇرغۇزغىن.

48. قىيامەتتە تولۇن (ئايدەك) يۈزىنى كۆرسەت،
ئىلاھىم، ماڭا ئۇنى يول كۆرسەتكۈچى قىل.

3

تۆت ساھابىنىڭ مەدھىيىسى ئېيتىلدۇ

49. ئۇنىڭ كۆرۈپ ئاۋۇنىدىغان تۆت ھەمراھى بار (ئىدى) * ،
بۇلار (پەيغەمبەرنىڭ) بىللە تۇرىدىغان مەسلىھەتچىلىرى ئىدى.

50. (ئۇلارنىڭ) ئىككىسى — قېيىن ئاتىسى، ئىككىسى —
كۈيئوغلى * ،
بۇلار خەلق ئىچىدىكى خىل كىشىلەردىن ئىدى.

51. دەسلەپكى، ھەممىدىن ئاۋۋالقىسى ئاتىق * ئىدى،
(ئۇنىڭ) كۆڭلى تىلى بىلەن بىرەككە، خۇداغا ئىشەنگەن.

52. (ئۇ) مال ـ دۇنياسى، تېنى ۋە جېنىنى پىدا قىلدى،
(پەقەت) پەيغەمبەرنىڭ رازىلىقىنى تىلىدى.

53. ئۇنىڭدىن كېيىنكىسى فارۇق * — كىشىلەرنىڭ خىلى ئىدى،
(ئۇ) دىلى بىلەن تىلى بىرەككە، خەلق ئىچىدىكى ئېسىل (كىشى)
ئىدى.

54. بۇ سادىق يارەمچى، دىنىنىڭ تىرىكى بولۇپ،
شەرىئەت يۈزىدىكى پەردىنى كۆتۈردى.

55. كېيىنكىسى ھايالىق، خۇش مىجەز ئوسمان بولۇپ،

كىشىلەر ئىچىدە ئەڭ سېخىي، قولى ئوچۇق ئىدى.

56. ئۇ بارلىقىنى — مېلى ۋە جېنىنى پىدا قىلدى،
پەيغەمبەر ئۇنىڭغا ئىككى قېزىنى بەردى.

57. بۇنىڭدىن كېيىنكى تاللانغىنى ئەلى بولۇپ،
ئۇ باتۇر ـ جەسۇر، يۈرەكلىك، ئەقلى تولۇق ئىدى.

58. ئۇنىڭ قولى ئوچۇق، قەلبى ساپ،
بىلىملىك، ئېتىقادىمەن، نامى ئۇلۇغ ئىدى.

59. بۇلار — دىن ۋە شەرىئەتنىڭ ئاساسى ئىدى،
ئۇلار كاپىر ۋە مۇناپىقلارنىڭ يوكىنى كۆتۈردى * .

60. بۇ تۆت ھەمراھ مەن ئۈچۈن (تەبىئەتنىڭ) تۆت ئاساسىدەك
تۈيۇلدۇ * ،
تۆت ئاساس مۇۋاپىقلاشسا، ھەقىقىي تىرىكلىك بولىدۇ.

61. مەندىن ئۇلارغا داۋاملىق، تۈمەنمىڭ سالام
يەتكۈزگەيسەن، ئەي ئىگەم!

62. ئۇلارنى دائىم مېنىڭدىن رازى قىلغايسەن،
(ئۇلارنى) ئۇلۇغ كۈندە ماڭا يول كۆرسەتكۈچى قىل.

4

نۇرلۇق باهار پەسلى، ئۇلۇغ بۇغراخان مەدھىيىسى سۆزلىنىدۇ

63. شەرقتىن ئىللىق (باهار) شامىلى ئېسىپ كەلدى،
دۇنيانى بېزەش ئۈچۈن جەننەت يولىنى ئاچتى.

64. بوز يەردىن كافوردەك (قارلار) كېتىپ، ئىپار بىلەن تولدى،
دۇنيا هۆسنىگە تولۇپ بېزەنمەكنى ئىستىدى.

65. باهار شامىلى يېقىمسىز قىشنى هەيدىدى،
نۇرلۇق باهار سائادەت ئوقيا سىنى يەنە بەتلىدى.

66. قۇياش يەنە ئۆز ئورنىغا يېنىپ كەلدى-
"بېلىق" قۇيرۇقىدىن "قوزى" بۇرنىغا ئۆتتى * .

67. قۇرۇغان دەرەخلەر يېشىل تون كىيدى،
سۆسۈن، هال، سېرىق، كۆك، قىزىل بولۇپ بېزەندى.

68. بوز يەر يۈزىگە يېپەك يايدى،
(گويا) قىتان كارۋىنى تاۋغاچ تاۋار - دۇردۇنىنى يېيىۋەتكەندەك بولدى.

69. تۈزلەك، تاغ، قىر، ئويمان (تۈشەك) يېيىپ، تۈشەندى،

ۋادىلار، يوتىلار قىزىل، كۆك كىيىنىپ ياساندى.

70. تۈمەن ـ تۈرلۈك چېچەكلەر كۈلۈپ ئېچىلدى،
دۇنيا ئىپار ۋە كافور ھىدى بىلەن تولدى.

71. قەلەمپۇر ھىدىغا تولغان غۇر ـ غۇر شامال چىقتى،
بۇ دۇنيا پۈتۈنلەي ئىپار پۇراپ كەتتى.

72. غاز، ئۆردەك، ئاق قۇ، قىلقۇيرۇق كۆكنى قاپلىدى،
غاقىلدىشىپ يۇقىرى ـ تۆۋەن (ئۇچۇپ) ئويناشتى.

73. قارىغىن، بەزىسى قوزغالسا، بەزىسى قونىدۇ،
بەزىسى سۇ ئۈزسە، بەزىسى سۇ ئىچىدۇ.

74. كۆكىش * ، تۇرنىلار كۆكتە ئۇنىڭى ياڭرىتىپ،
تۆگە (كارۋىنىدەك) تىزىلىپ، پەرۋاز قىلىپ ئۇچۇشىدۇ.

* 75. ئۇلار قۇشى خۇددى ئىپپەتلىك قىز ئۆز سۆيگىنىنى چاقىرغىنىدەك
ساز ئاۋاز بىلەن ھەمراھىنى ئۇندىمەكتە.

76. كەكلىك قاقاقلاپ كۈلگەندەك ئۇنلۈك سايرىدى،
(ئۇنىڭ) ئاغزى قاندەك قىزىل، قېشى قاپقارا.

77. قارا قۇشقاچ نەيزىدەك تۇمشۇقىنى (سوزۇپ) سايرىدى،
ئۇنىڭ ئۇنى ئەركە قىز ئۇنىدەك يېقىملىقتۇر.

78. گۈلزاردا بۈلبۈل مىڭ خىل ئۇن بىلەن سايرىماقتا،
(گويا) كېچە ـ كۈندۈز «سۈرە ئىبرى» * نى ئوقۇماقتا.

79. ئىلىك، تاغ ئۆچكىسى چېچەكلەر ئۈستىدە ئويناشماقتا،
بۇغا،— مارال ئېغىناپ، قىيغىتىپ، كېزىپ يۈرمەكتە.

80. ئاسمان قاپقىنى تۇرۇپ، كۆزىدىن ياش تۆكتى،
ئەنە، چېچەكلەر يۈز ئېچىپ، قاقاقلاپ كۈلدى.

81. بۇ پەيتتە دۇنيا ئۆز ـ ئۆزىگە بېقىپ،
مەغرۇرلىنىپ، سۆيۈنۈپ ياسداق ئەگنىگە قاراپ،

82. دۇنيا سۆز ئېچىپ، مۇڭا يەتكۈزۈپ،
دېدىكى: بۇ خاقانىڭ يۈزىنى كۆرمىدىڭمۇ؟

83. ئۇخلاپ قالغان بولساڭ، تۇر، ئەمدى كۆز ئاچ،
ئاڭلىمىغان بولساڭ، (ئەمدى) مەندىن سۆز ئاڭلا.

84. تۇمەن يىلدىن بېرى سولغۇن قۇل ئىدىم،
ئەمدى قۇللۇق تونى يېشىلىپ، ئاق سۆسەردىن كىيىملەر كىيدىم.

85. بىزەندىم، (چۈنكى) ئۇلۇغ خاقان بېگىم بولدى،
ئۇ تىلىسە، جېنىم قۇربان بولسۇن، دەپ ئۆتۈندۈم.

86. بۇلۇت گۈلدۈرلەپ قاراۋۇللۇق دۇمبىقىنى ئۇردى،
چاقماق چېقىپ، خاقانىڭ تۇغىنى يايدى.

87. (ئۇلارنىڭ) بىرى قىنىدىن چىقسا سوزۇلۇپ، ئەلنى باشقۇرىدۇ،
بىرسى شان ـ شۆھرىتىنى جاھانغا يايىدۇ.

88. ئۇلۇغ تاۋغاچ بۇغراخان جاھان تۈتتى،
نامى قۇتلۇق بولسۇن، (خۇدا) ئىككى دۇنيانى بەرسۇن.

89. ئەي، دىنىڭ ئىززىتى، ئەي، دۆلەتنىڭ تىرىكى ۋە ھامىيىسى،
ئەي، مىللەتنىڭ تاجى، شەرىئەتنىڭ ئىشەنچى.

90. خۇدا بارلىق تىلىكىڭگە يەتكۈزدى،
خۇدالا (ساڭا) دائىم ئارقا تىرەك بولسۇن.

91. ئەي، دۇنيانىڭ جامالى، ئۇلۇغلۇقنىڭ ھۆسنى،
مەملىكەتكە نۇر، تۇراقسىز بەختكە يۈگەن.

92. پەلەك ساڭا باقتى، ئەل ۋە تەخت بەردى،
بۇ تەخت بىلەن بەختنى تەڭرىم دائىملىق قىلسۇن.

93. شۇ خاقان بىلەن دۇنيا تىنچلىق تاپتى،
شۇڭا دۇنيا (ئۇنىڭغا) بارلىق سوۋغىلىرىنى ئەۋەتتى.

94. پازادىن كەلگەن ئاسمان قۇشلىرى (نىڭ)
بەزىسى ھىندى مەملىكىتىدىن، بەزىسى رۇم ئېلىدىن (كېلىپ)،

* 95. مەغرۇر شادلىنىپ، سۆيۈنچىگە تولۇپ،
(خاقانىنىڭ) نامىغا مەدھىيە ئوقۇپ، بەس ـ بەستە سايراشماقتا.

96. تۈرلۈك چېچەكلەر يەر (يۈزى)گە شۇنداق بېزەك بەردىكى،
تۈزلەڭ، تاغ، ئويمان، دۆڭنىڭ مەڭزلىرى يېشىل، كۆك
(كە بويالدى).

97. بەزىلىرى (خۇش) ھىدى بىلەن خىزمەت كۆرسەتسە،
بەزىلىرى چىراي ـ ھۆسنى بىلەن ئىشىك ئاچىدۇ.

98. بەزىلىرى قول سوزۇپ (خۇش پۇراقلىق) ئىسرىق تۇتسا،

بەزىلىرى ئىپار پۇركۈپ، دۇنيانى خۇش ھىدقا تولدۇرىدۇ.

99. بەزىسى شەرقنىڭ خىلمۇخىل سوۋغىلىرىنى (ئېلىپ) كەلسە،
بەزىسى غەربتىن (كېلىپ) خىزمەت قىلىشقا تەييار تۇرىدۇ.

100. خىزمەتچىگە كەلگەن بەخت ئىشكىدە تۇرىدۇ،
ئىشكىتە تۇرۇپ ئۇ، قۇللۇق قىلىدۇ.

101. دۇنيا مۇشۇنداق خىزمەت كۆرسىتىش ئۇچۇن تەييارلاندى،
دۇشمەننىڭ بوينىنى ئېگىپ خاقانىنى يۇقىرى ئۆرلەتتى.

102. خاقانىنىڭ نام شۆھرىتى دۇنياغا تارالدى،
ئۇنى كۆرمىگەن كۆزلەردىن ئۇيقۇ قاچتى.

103. دۇنياغا ئاسايىشلىق يەتتى، (چۇنكى) قانۇن تۇزۇلدى،
قانۇن بىلەن (ئۇ) نامىنى يۇكسەلدۇردى.

104. كىمكى سېخىينىڭ سۇرىتىنى كۆرەي دېسە،
تەشنالىق بىلەن خاقانىنىڭ يۇزىگە باقسۇن.

105. جاپاسىز، ۋاپادار بەختنى تىلىسەڭ،
(ئۇنىڭ) يۇزىنى كۆر، قىلغان ئىشى پۈتۈنلەي ۋاپادۇر.

106. ئۆزۈڭ زىيان تارتماي، پايدا كۆرەي دېسەڭ،
بېرى كەل، خىزمەت قىل، كۆڭۈل بەر (ۋە دىلىڭنى) ئىسىستقىن.

107. ئالىيجاناب، مۇلايىم، شەپقەتلىك، ئاق كۆڭۈل كىشىنى
كۆرەي دېسەڭ، كەل، ئۇنى كۆر، خاتىرجەم بول.

108. ئەي، ياخشى خۇلقلۇق، ئەسلى ياخشى ئۇرۇقلۇق (خاقان)،
دۇنيا سېنىڭدىن قۇرۇق قالمىسۇن.

109. ئەي، بەختلىك خان، خۇدا ساڭا دۆلەت بەردى،
مىڭ مەرتەم ئۇنىڭ نامىنى ئاتاپ شۇكۇر قىل.

110. ناھايىتى قەدىمىي مەسەلدە (بۇنداق) دېيىلگەن:
ئاتىنىڭ ئورنى، نامى ئوغۇلغا قالىدۇ.

111. ئاتىنىڭ نامى بىلەن ئورنى ساڭا قالدى،
بۇنىڭدىن كېيىنمۇ يەنە تۇمەن يىل داۋاملاشسۇن.

112. مىڭلىغان قوللار (ساڭا) نۇرغۇن نەرسە سوۋغا تۇتتى،
(مەنمۇ) بۇ «قۇتادغۇبىلىك»نى سوۋغا قىلاي.

113. ئۇلارنىڭ سوۋغىسى كېلىدۇ، (ئاخىر) كېتىدۇ،
لېكىن مېنىڭ بۇ سوۋغام مەڭگۈ قالىدىغان (سوۋغا) بولىدۇ.

114. قانچە دۇنيا يىغقىنىڭ بىلەن تۇگەپ (ئاخىر) يوقايدۇ،
سۆز پۇتسەڭ ئۇ قالىدۇ، ئالەم كېزىدۇ.

115. بۇ خانىنىڭ نامى كىتابقا پۇتۇلدى،
بۇ نام مەڭگۈ (ساقلىنىپ) قالىدۇ، ئەي، بەختلىك خان.

116. يا رەببىم، دۆلىتىنى، كۆپەيتكىن، تىلىگىنىنى تۇگەل قىل،
بارلىق ئىشتا سەن (ئۇنىڭغا) ئارقا تىرەك بول.

117. ئۇ سۆيگەنلەرنى ئامان قىل، دۇشمىنىنى يوقات،
شادلىقنى قويۇق قىل، قايغۇنى يىراق (تۇت).

118. يامغۇر يېغىپ تۇرسۇن، چېچەك ئېچىلسۇن،
قۇرۇغان دەرەختىن بىخلار كۆكلىسۇن.

119. پەلەك داۋاملىق ئايلىنىۋەرسۇن،
دۇشمەن بوينى قايرىلىپ تۆۋەن بولسۇن.

120. بوز يەر مىستەك قىزىل بولمىغۇچە * ،
(ياكى) ئوت (ئۈستىدە) يېشىل چېچەك ئۈنمىگۈچە،

121. بەختلىك خان، (ئۇزۇن) ياشاپ، كۆپ بەخت كۆرسۇن،
كۆرەلمەسلەرنىڭ كۆزلىرى ئوت بولۇپ يانسۇن.

122. ئۇنىڭ يەنە قانداق ئارزۇ ـ تىلىكى بولسا،
خۇدالا ئۇنىڭغا ئارقا تىرەك بولسۇن.

123. ئۇنىڭ ئېلى، شاد ـ خۇراملىق بىلەن مەغرۇر ياشىسۇن،
(ئۆزى) لوقمان يېشىدەك هايات كەچۈرسۇن * .

5

يەتتە يۇلتۇز، ئون ئىككى بۇرج ئېيتىلىدۇ

124. خۇدانىڭ نامى بىلەن سۆزۈمنى باشلىدىم،
(ئۇ) ياراتقۇچى، تەربىيە قىلغۇچى، كەچۈرگۈچى ئىگەم.

125. (خۇدا) پۈتۈن ئالەمنى ئۆزى خالىغىنىدەك ياراتتى،
دۇنياغا كۈن ۋە ئاينى يورۇتتى.

126. قارا، پەلەكنى ياراتتى، (ئۇ) دائىم ئايلىنىپ تۇرىدۇ،
ئۇنىڭ بىلەن بىللە پەلەك (چاقمۇ) چۆرگىلەيدۇ.

127. كۆك ئاسمانىنى ۋە (ئۇنىڭ) ئۈستىدىكى يۇلتۇزلارنى ياراتتى،
قاراڭغۇ تۈن (ۋە) يورۇق كۈندۈزنى ياراتتى.

128. بۇ ئاسماندىكى يۇلتۇزلارنىڭ بىر قىسمى بېزەك،
بىر قىسمى يول كۆرسەتكۈچى، بىر قىسمى كۆزەتكۈچىلەر.

129. بىر قىسمى كىشىلەرگە يورۇقلۇق بېرىدۇ،
بىر قىسمى يول كۆرسەتكۈچى، ئۇنىڭدىن (كىشىلەر يول)
تاپالايدۇ.

130. بەزىلىرى يۇقىرىراق تۇرىدۇ، بەزىلىرى تۆۋەن،
بەزىسى يورۇقراق (بولسا)، بەزىلىرى خىرە.

131. بۇلاردىن ئەڭ يۇقىرىدا سەكەنتىر * ھەربىكەت قىلىدۇ،
(ئۇ) ئىككى يىل، سەككىز ئاي ىبر "ئۆيدە" * تۇرىدۇ.

132. ئۇنىڭدىن كېيىنكىسى، يەنى ئىككىنچىسى ئوڭاي * بولۇپ،
ئۇ بىر "ئۆيدە" ئون ئىككى ئاي تۇرىدۇ.

133. ئۈچىنچى بولۇپ كۇرۇد * كېلىدۇ، ئۇ قەھر بىلەن ھەربىكەت قىلىدۇ،
ئۇ قاياققا باقسا، ياشارغان (نەرسىلەر) قۇرۇپ كېتىدۇ.

134. تۆتىنچىسى ياشىق * بولۇپ، ئۇ جاھاننى يورۇتىدۇ،
يېقىنلاشقانىنى، قارشىسىغا كەلگەن (نەرسىلەر)نى يورۇتىدۇ.

135. بەشىنچى سەۋىت * بولۇپ، سۆيۈملۈك يۈزىنى ئاچتى،
ساڭا كۇلۇپ باقسا، ئۆزۈڭنى خۇشال تۇت.

136. كېيىن ئارزۇ ـ تىلەك * كېلىدۇ، ئارزۇلىغانلار
ئۇنىڭغا يېقىنلاشسا، تىلىكىگە يېتىدۇ.

137. بۇلارنىڭ ئەڭ تۆۋىنىدە يالچىق * ھەربىكەت قىلىدۇ،
ئۇ قۇياش بىلەن قارىمۇقارشى بېقىشقاندا تولىدۇ.

138. بۇلاردىن باشقا، ئون ئىككى بۇرج بار،
ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئىككى ئۆيلۈك، بەزىلىرى بىر ئۆيلۈكتۇر.

139. قوزى * — باھار يۇلتۇزى، كېيىن ئۇد * كېلىدۇ،
ئەرەنتىر * قۇچىق * بىلەن (بىر ـ بىرىگە) يېقىن يۈرىدۇ.

140. قارا، ئارسلان * بىلەن بۇغداىياشى * قوشىنىدۇر،

كېيىن ئۇلگۇ * ، چايان * بىلەن يا * نىك ھەمراھى.

141. ئۇنىڭدىن كېيىن، ئوغلاق * ، كۆنەك * ھەم بالىقلار * كېلىدۇ، بۇلار تۇغسا، ئاسمان يورۇپ كېتىدۇ.

142. بىلسەك (بۇلارنىك) ئۇچى ئەتىيازلىق، ئۇچى يازلىق يۇلتۇز، ئۇچى كۈزلۈك، يەنە ئۇچى قىشلىق يۇلتۇزدۇر.

143. (ئۇلارنىك) ئۇچى ئوت، ئۇچى سۇ، ئۇچى شامال، ئۇچى تۇپراق بولۇپ، (شۇلاردىن) دۇنيا ۋە ئەللەر پەيدا بولغان.

144. بۇلار بىرسى ـ بىرسىگە ياۋ، (خۇدا) ياۋغا ياۋ ئەۋەتتى، جاڭجالنى توختاتتى.

145. ئۇچراشماس ياۋلار ئۆزئارا يارىشىپ قالدى، كۆرۈشمەس ياۋلارنىك ئۆچمەنلىكى پەسەيدى.

146. ياراتقۇچى خۇدا (ھەممىنى) ئۆزى يارىتتى، يارىتتى ـ دە، تەرتىپكە سالدى، بىر ـ بىرسىگە مۇۋاپىقلاشتۇردى.

147. بۇنىڭدىن كېيىن ئەمدى ئىنسان (ھەققىدە) سۆزلىدىم، (ئۇنىك) قەدىر ـ قىممىتى بىلىم، ئەقىل ـ پاراسەت بىلەن بولىدۇ.

6

ئىنسان بالىسىنىڭ قەدىرى بىلىم (ۋە) ئەقىل بىلەن بولىدىغانلىقى سۆزلىنىدۇ

148. (خۇدا) ئىنسانىنى خىلالاپ، تاللىدى ۋە ياراتتى،
ئۇنىڭغا پەزىلەت، بىلىم، ئەقىل ۋە پاراسەت بەردى.

149. (ئۇنىڭغا) قەلب ئاتا قىلدى ھەم تىلىنى راۋان قىلدى،
ھايا ھ.م گۈزەل خۇلق ۋە قىلىق بەردى.

150. بىلىم بەرگەنلىكى (ئۈچۈن) ئىنسان بۇگۈنكى بۈيۈكلۈككە ئېرىشتى،
پاراسەت بەرگەنلىكى (ئۈچۈن) تۈگۈنلەر يېشىلدى.

151. خۇدا كىمگە ئەقىل ـ پاراسەت ۋە بىلىم بەرگەن بولسا،
(ئۇنىڭ) قولىدىن كۆپ ياخشىلىقلار كەلدى.

152. بىلىمنى بۈيۈك، ئىدراكنى ئۇلۇغ دەپ بىل،
بۇ ئىككىسى خىلالانغان قۇل (بەندە)نىڭ مەرتىۋىسىنى ئۆستۈرىدۇ.

153. بۇ سۆزنىڭ دەلىلى سۈپىتىدە مۇنۇ سۆز كەلدى،
بۇ سۆزنى ئاڭلىغىن ـ دە، سۆزۈڭنى شۇ يەردە توختات.

154. قەيەردە ئىدراك بولسا، ئۇلۇغلۇققا ئېرىشىدۇ،
بىلىم كىمدە بولسا، ئۇ بۈيۈكلۈككە ئىگە بولىدۇ.

155. پاراسەتلىك ئۇقالايدۇ، بىلىملىك بىلەلەيدۇ،
بىلىملىك، پاراسەتلىكلەر تىلىكىگە يېتىدۇ.

156. بىلىمنىڭ مەنىسىنى بىل، بىلىم ئېمە دەيدۇ:
بىلىم بىلگەن ئەردىن ھامان كېسەل يىراقلىشىدۇ.

157. بىلىمسىز كىشىلەرنىڭ بارچىسى كېسەلچان كېلىدۇ،
كېسەلنى داۋالىمىسا كىشى تېزلا ئۆلۈپ كېتىدۇ.

158. يۇر، ئەي بىلىمسىز، كېسىلىڭنى داۋالا،
ئەي ئالىم، بىلىمسىز(لىك)نىڭ داۋاسىنى سەن ئېيتىپ بەر.

159. پاراسەت بىر چۇلۇۋۇردۇر، ئۇنىڭغا ئېرىشكەن كىشى
تۇمەنلىگەن ئارزۇسى بولسىمۇ، تىلىگىنىگە يېتەلەيدۇ.

160. قارا، پاراسەتنىڭ كىشىگە پايدىسى كۆپ،
بىلىم بىلگەندىن كېيىن كىشى ئەزىز بولىدۇ.

161. ھەرقانداق ئىشنى پاراسەت بىلەن ئىشلە،
ئېرىشكەن ۋاقىتلىرىڭنى بىلىم بىلەن مۇستەھكەملە.

7

تىلنىڭ پەيدىسى ۋە قۇسۇرى، پايدىسى ۋە زىيىنى ئېيتىلىدۇ

162. تىل بىلىم، ئەقىل ـ پاراسەتكە تىلماچتۇر،
بۇ راۋان تىلنى كىشىنى يورۇتقۇچى (دەپ) بىل.

163. تىل كىشىنىڭ قەدىرىنى ئاشۇرىدۇ، (ئۇنىڭ بىلەن) كىشى بەختكە ئېرىشىدۇ.
تىل كىشىنى خورلاپ قويىدۇ، (ئۇنىڭ بىلەن) ئەرنىڭ بېشى كېتىدۇ.

164. تىل (گويا) ئىشكىتە ياتقان ئارسلاندۇر،
ئەي، ئۆڭ ئىگىسى، ئېھتىيات قىل، بېشىڭنى يەيدۇ.

165. تىل (ئازابى)دىن قىينالغان كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىلىپ، (ئۇنى) ئۆزۈڭگە ھەمراھ قىل:

166. تىل ماڭا قانچىلىك كۆپ جاپا چەكتۈردى،
بېشىمنى كەسمىسۇن ئۇچۇن، تىلىمنى كېسەي.

167. سۆزۈڭگە ئېھتىيات قىل، بېشىڭ كەتمىسۇن،
تىلىڭنى كۆزەتكىن، چىشىڭ سۇنمىسۇن.

168. بىر ئالىم تىل ھەققىدە پۇختا بىلىم بەرگەنىدى:

ئەي تىل ئىگىسى، بېشىڭنى قوغدىغىن.

169. سەن ئۆزۈڭگە ئېسەنلىك تىلىسەڭ،
تىلىڭدىن يارامسىز سۆزلەرنى چىقارما.

170. سۆزنى بىلىپ سۆزلىسەڭ بىلمىگە ياتىدۇ،
بىلىمسىزنىڭ سۆزى ئۆزىنىڭ بېشىنى يەيدۇ.

171. كۆپ سۆزدىن ئارتۇق پايدا كۆرمىدىم،
تەكرار سۆزلەشتىن نەپمۇ تاپمىدىم.

172. كۆپ سۆزلىمە، زۆرۈر بولغاندا ئاز سۆزلە،
تۈمەن سۆزنىڭ تۈگۈنىنى بىرلا سۆز بىلەن يەش.

173. كىشى سۆز بىلەن يۇقىرى ئۆرلەپ پادىشاھ بولىدۇ،
كۆپ سۆز باشنى يەرگە ئەگدۈرىدۇ.

174. كۆپ سۆزلىسە، قۇرۇق گەپ ساتتى دېيىشىدۇ.
ئەگەر سۆزلىمىسە، كېكەچ ئىكەن، دەيدۇ.

175. شۇنداق ئىكەن، ئۇستىلىق بىلەن ئىش قىل،
ئۇستىلىق بىلەن قىلىنغان ئىش كىشىنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ.

176. تىلىڭنى قاتتىق ساقلا، بېشىڭ ساقلىنىدۇ،
سۆزۈڭنى قىسقارتقىن، يېشىڭ ئۇزۇرايدۇ.

177. تىلىڭ كۆپ پايدىسى بار، زىيىنىمۇ نۇرغۇن،

تىل بەزىدە ماختىلىدۇ، بەزىدە مىڭ تۈرلۈك سۆكۈش (ئالىدۇ).

178. دېمەك، شۇنداق ئىكەن، سۆزنى بىلىپ سۆزلە، سۆزۈڭ كۆزسىز قارىغۇغا كۆز بولسۇن.

179. بىلىمسىز، ئېنىقكى، قارىغۇدۇر، يۈر، ئەي بىلىمسىز، تېگىشلىك بىلىم ئال.

180. قارا، تۇغۇلغان (ئادەم) ئۆلىدۇ، سۆزى بەلگە بولۇپ قالىدۇ، سۆزۈڭنى ياخشى سۆزلە، ئۆزۈڭ ئۆلمەيسەن.

181. ئىككى نەرسە بىلەن ئادەم قېرىمايدۇ: بىرى — ياخشى ھەرىكەت، بىرى — ياخشى سۆز.

182. ئادەم تۇغۇلىدۇ، ئۆلىدۇ، باققىنكى، ئۇنىڭ سۆزى قالىدۇ. ئىنسان ئۆزى كەتسىمۇ، نامى قالىدۇ.

183. سەن ئۆلمەيدىغان بىر ھايات تىلىسەڭ، خۇلق ـ مىجەزىڭ بىلەن سۆزۈڭنى ياخشى قىل، ئەي دانا!

184. تىلنى خېلى ماختىدىم، بەزىدە سۆكتۈم، مەقسىتىم تىلنى ساڭا چۈشەندۈرۈش ئىدى.

185. ھەممىلا سۆزنى يىغسا ئەقىل ماقۇل كۆرمەيدۇ، كىشى ھاجەتلىك سۆزنى سۆزلەيدۇ، يوشۇرمايدۇ.

186. ئەي دانا، سۆزۈمنى ئوغلۇمغا سۆزلىدىم، ئوغۇل مەندىن تۆۋەن تۇرىدۇ، ماڭا قانداق تەڭلەشسۇن.

187. ئەي ئوغۇل، سۆزۈمنى ساڭا سۆزلىدىم،
ئەي ئوغۇل، ساڭا ئۆزۈمنىڭ بۇ نەسىھىتىمنى قىلدىم.

188. مەندىن ساڭا ئالتۇن ـ كۈمۈش قالسىمۇ،
سەن ئۇنى بۇ سۆز(لەر)گە تەڭ كۆرمە.

189. كۈمۈشنى ئىشلەتسەڭ تۈگەيدۇ، يوقىلىدۇ،
سۆزۈمنى ئىشقا سالساڭ كۈمۈش تېپىلىدۇ.

190. كىشىدىن كىشىگە (قالىدىغان) مىراس سۆزدۇر،
ۋەسىيەت قىلىنغان سۆزنى ئېسىگىدە تۇتساڭ پايدىسى كۆپتۇر.

191. ئەي دانا ئالىم، بۇگۈن قاپىقىڭنى تۈرمە،
ئۆز ئۆزۈڭنى ئەيمىنىپ ئېيتىۋاتىمەن.

8

كىتاب ئىگىسى ئۆز ئۆزىنى ئېيتىدۇ

* 192. ئەي ئالىم، دانا، تىلىكىم: كەلگۈسى ئەۋلادلارغا
تېگىشلىك سۆزلىرىمنى قالدۇرۇش ئىدى.

193. (لېكىن) بىر پىكىر قارشى چىقىپ دېدىكى، "دىققەت قىل،
سۆزۈڭ خاتا بولسا، ساڭا زىيان ـ زەخمەت يېتىدۇ.

194. خەلقىنىڭ تىلى يامان، ئۇ گېپىڭنى قىلىدۇ،
كىشى (لەر)نىڭ قىلىقى ھەسەتخور، گۆشۈڭنى يەيدۇ".

195. سەپسېلىپ قارىسام، يۈكۈم يەڭگىللىدى،
ئۆزۈمگە دېدىمكى، سۆزلە، ھەممە سۆزۈڭنى تۆك.

196. نېمە ئۈچۈن دېسەڭ، ساڭا ئېيتاي،
ئەي جەسۇر قەھرىمان، سۆزۈمنى ئاڭلىغىن:

197. ئىنسان يېڭىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ نامى "ياڭلۇق" بولغان،
يېڭىلىش (ياڭلۇق) ئىنسان ئۈچۈن بېرىلگەن * .

198. كىم يېڭىلمەيدۇ، ماڭا ئېيتىپ بەرگىن(چۈ)؟
ساڭا ئېيتايكى، يېڭىلىدىغان كىشىلەر تۈمەنمىڭدۇر.

199. بىلىملىكلەر ناھايىتى ئاز، بىلىمسىزلەر كۆپ،
بىلگىنكى، ئىدراكسىزلار كۆپ، ئىدراكلىقلار كەم ئۇچرايدۇ.

200. بىلىمسىزلەر بىلىملىككە دۇشمەن بولدى.
بىلىمسىز(لەر) بىلىملىككە ھەسەت قىلدى.

201. كىشى بىلەن كىشىنىڭ زور پەرقى بار،
بۇ پەرق بىلىمدىلا (كۆرۈلىدۇ)، دەيمەن.

202. ئۇشبۇ سۆزۈمنى بىلىملىكلەر ئۇچۇن سۆزلىدىم،
بىلىمسىزنىڭ تىلىنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن.

203. ھېنىڭ بىلىمسىز بىلەن (قىلىدىغان) ھېچ سۆزۈم يوق،
ئەي دانا، مەن سېنىڭ(لا) خىزمەتكارىڭ.

204. ساڭا سۆزۈمنى سۆزلەشكە ئەيمىنىپ،
ئۇشبۇ ئۆزرىمنى بايان قىلدىم.

205. سۆزلىگۈچى ئازىدۇ ھەم يېڭىلىدۇ،
ئىدراكلىقلار ئاڭلىسا، ئوڭلايدۇ، تۈزىتىدۇ.

206. سۆز تۆگە بۇرنىدەك چۈلۈكلۈك (نەرسىكى)،
تۆگىنى قايىقا يېتىلسە، (شۇ يېقا) كېتىدۇ.

207. سۆزنى بىلىپ سۆزلىگۈچىلەر كۆپ،
بۇنى چۈشەنگۈچىلەر مەن ئۇچۇن بەك ئەزىزدۇر.

208. ھەممە ياخشىلىقلار ئىلمىنىڭ پايدىسىدىندۇر،
مىسالى بىلىم بىلەن كۆككە(مۇ) يول ئېچىلىدۇ.

209. ھەممە سۆزۈڭنى بىلىم بىلەن سۆزلە،
ھەممە كىشى بىلىمى بىلەن بۇيۇك بولىدۇ، دەپ بىل.

210. سۆز كۆك ئاسماندىن بوز يەرگە چۈشتى،
ئىنسان سۆز بىلەن ئۆزىنى قەدىر ـ قىممەتكە ئىگە قىلدى.

211. كىشىنىڭ كۆڭلى گويا تۈپسىز دېڭىزغا ئوخشايدۇ،
بىلىم بولسا ئۇنىڭ تېگىدە ياتقان ئۇنچىدۇر.

212. كىشى دېڭىزدىن ئۇنچىنى چىقارمىسا،
(ئۇ) مەيلى ئۇنچە بولسۇن، مەيلى ساينىڭ تېشى (پەرقسىز
بولىدۇ).

213. بوز يەر قېتىدىكى ئالتۇن بىر تاشتۇر،
ئەگەر (قېزىپ) چىقىرىلسا، بەگلەرنىڭ بېشىغا بېزەك (بولىدۇ).

214. بىلىملىك (كىشى) بىلىمنى تىل بىلەن بايان قىلمىسا،
ئۇنىڭ بىلىمى يىللاپ ياتسىمۇ (ئەتراپنى) يورۇتالمايدۇ.

215. ئىدراكلىق، بىلىملىك بولۇش ناھايىتى ياخشى نەرسىدۇر،
ئەگەر (ئۇنىڭغا) ئېرىشسەڭ ئىشلەت، ئۇچۇپ كۆككە يەت.

* 216. ئىدراك ۋە بىلىمنىڭ نېمە ئىكەنلىكىگە ئەقلى يەتكەن
ئەل ـ يۇرت بېگى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

217. جاھان تۈتۈشقا ئىدراكلىق ئەر كېرەك،
خەلقنى باشقۇرۇشقا ئەقىل ھەم جاسارەت كېرەك.

218. جاھان تۈنقۇچى جاھاننى ئىدراك بىلەن تۈتتى،

خەلقنى باشقۇرغۇچى ئىلىم بىلەن باشقۇردى.

219. دۇنياغا ئادەم زاتى تۆرەلگەندىن تارتىپ،
ئىدراكلىقلار ياخشى قانۇن تۈرغۈزۈپ كەلدى.

220. بۈگۈنگە قەدەر قايسى زاماندا بولسۇن،
بىلىملىككە يۈكسەك ئورۇن تەگدى.

221. كىشىلەرنىڭ يامنى ئەقىل تاپسا تۈزىلىدۇ،
خەلق ئىچىدىكى قالايمقانچىلىق بىلىم بىلەن بېسىلىدۇ.

222. بۇ ئىككىسى كار قىلمىسا، بىلىمنى قوي ـ دە،
ئاندىن قولۇڭنى قىلىچقا ئۇزاتقىن.

223. ئالىم، دانا بەگلەر خەلقە باش (بولۇپ)
بىلىمسىزلەرنىڭ ئىشىنى قىلىچ بىلەن ھەل قىلدى.

224. جاھاننى (قولدا) تۇتماق ئۈچۈن، كىشى ناھايىتى ئىدراكلىق
بولۇشى كېرەك،
خەلقنى باشقۇرۇش ئۈچۈن كىشى بىلىم بىلىشى كېرەك.

225. بۇ ئىككىسىنى بىرلەشتۈرگەن كىشى كامالەتكە يېتىدۇ،
كامىل ئەر دۇنيا (نېمەتلىرىنىڭ) ھەممىسگە ئىگە بولىدۇ.

226. ئەگەر ھەر ئىككى دۇنيانى تىلىمەكچى بولساڭ،
قولۇڭدىن كەلسە، ئۇنىڭ چارىسى ياخشىلىق قىلىشتۇر.

227. ئەگەر ئۆزۈڭ ياخشى بولۇشنى تىلىسەڭ،
يۇر، ياخشىلىق قىل، (باشقا) سۆزگە ھاجەت يوق.

228. كىشى مەڭگۈلۈك ياشمايدۇ، نامى مەڭگۈ (ياشايدۇ). ئۇنىڭ ياخشى نامى مەڭگۈ ساقلىنىپ قالىدۇ.

229. ئۆزۈڭ مەڭگۈ ئەمەس، (بەلكى) نامىڭ مەڭگۈدۇر، نامىڭ مەڭگۈ بولسا، ئۆزۈڭمۇ مەڭگۈلۈك بولسەن.

9

ياخشلىق قىلىشنىڭ مەدھىيسى ۋە پايدىسى ئېيتىلىدۇ

230. ئەگەر خەلقە ھۆكۈمرانلىق يۈرگۈزىدىكەنسەن،
بارلىق سۆز ـ ھەرىكىتىڭ بىلەن ياخشىلىق قىل.

231. يىگىتلىك ئۆتۈپ كېتىدۇ، تىرىكلىكمۇ تۈگەيدۇ،
سەن بۇ چۈش كەبى دۇنيادىن تېزلا ئۆتۈپ كېتىسەن.

232. ھاياتىڭنى سەرمايە قىلىڭ، (ئۇنىڭ) پايدىسى — ياخشىلىقتۇر،
بۇ ئەتە (ئاخىرەتتە) ياخشى يىگۈلۈك ۋە كىيگۈلۈك بولىدۇ.

233. كىشىلەرنىڭ ياخشىسى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
نەپەس ئېلىپ يۈرىدىغان جانلىقلار ئاخىر ئۆلگۈسى.

234. نەزەر سال، دۇنيادا نى ـ نى ئەرلەر تۇغۇلدى،
(ئۇلار) بىر مۇددەت ھايات كەچۈرۈپ، ئاخىر ئۆلدى.

235. مەيلى بەگ، مەيلى قۇل ياكى ياخشى، ياماں بولسۇن،
ئۆزى ئۆلگەن بولسا، ئىز ـ نامى قالدى.

236. ئەمدى بۇ ئورۇن نۆۋىتىدە ساڭا تەگدى،
ھەممىدىن ئاۋۋال ياخشىلىق قىل، ياخشى بول.

237. تىرىك ئادەم ئاخىر ئۆلگۈسى (ۋە) يەرنى تۆشەك قىلغۇسىدۇر،

قارا، كىشى ياخشىلىق بىلەن ئۆلسە، نامى ھايات قالىدۇ.

238. ئىككى تۇرلۈك نام تىللاردا ياشايدۇ:
بىرى — ياخشى (نام)، بىرى — يامان (نام) دۇنيادا قالىدۇ.

239. يامان سۆكۈش (ئالىدۇ)، ياخشى ماختاشقا ئېرىشىدۇ،
ئۆزۈڭگە قاراپ كۆرگىن، قايسىسىنى خالايسەن؟

240. ئۆزۈڭ ياخشى بولساڭ، نامىڭ ماختىلىدۇ،
ئەگەر يامان بولساڭ، سۆكۈلسەن، ئەي پاك كىشى.

241. پەس زەھھاك * نېمە ئۈچۈن سۆكۈشكە لايىق بولدى،
بەختلىك فىرىدۇن * نېمە ئۈچۈن ماختالدى؟

242. بىرى — ياخشى ئىدى، ئۇنى ماختاشتى،
بىرى — يامان ئىدى، ئۇنى سۆكۈشتى.

243. ساڭا يامانلىق لايىقمۇ ياكى ياخشىلىقمۇ؟
سۆكۈشنى خالامسەن ياكى ماختاشنىمۇ؟

244. قايسىسىنى خالىساڭ، بىرىنى تاللا،
تاللىغىنىڭ ياخشى (بولسىمۇ)، يامان (بولسىمۇ) كېيىن ئۆكۈنمە.

245. تەجرىبىلىك كىشى بۇنىڭغا بىر تەمسىل سۆز ئېيتتى،
تەجرىبىلىك كىشى ئەل ـ يۇرت ئىشىنى بىلىدۇ.

246. كىشى ياخشى نام بىلەن ئالقىشقا ئېرىشىدۇ.
يامان نام چىقارغانلار ئۆلگەندە قارغىش تاپىدۇ.

247. يامانلىق قىلغانلارنى كۆپ سىنىدىم،

كۆنلەر ئۆتكەنسېرى كۆچتىن ئۇزۇلدى.

248. ئەي بىلىملىك كىشى، قانچىكى كۆزەتسەم،
يامانلارنىڭ ئىشى ئىلگىرى باسمىدى.

249. يامانلىق بىر ئوتدۇر، ئوت كۆيدۈرىدۇ.
يولىدا ئۆتۈشكە بولمىغان كېچىك يوقتۇر.

250. بىزدىن ئىلگىرى ئۆتكەنلەرگە قاراپ كۆرسەك،
(مەيلى) قارا خەلق، بەگ ياكى دۇنيا سورىغۇچى بولسۇن،

251. بۇلارنىڭ قايسىسى بىلمىگە ئېرىشكەن بولسا،
ئۇلار زامان (ۋە) دۇنيانى قولىدا تۇتالىدى.

252. دۇنيا بەگلىرىنىڭ قايسىسىنىڭ بىلىمى بولسا،
ياخشى قانۇن تۇرغۇزدى، ئوبدان كىشىلەردىن (بولدى).

253. بۇگۈنمۇ كىمكى ياخشى دەپ ئاتالغان بولسا،
ئەڭ ئاۋۋال شۇلار ياخشىلارغا باش بولدى.

254. قايسى بەگ دانا، بىلىمگە يېقىن بولغان بولسا،
ئۇ، بىلىملىك كىشىلەرنى ئۆزىگە يېقىن تۇتتى.

255. (ئۇ) قولىغا ئالغان ھەربىر ئىشنى دىققەت بىلەن ئىشلىدى،
ئىلمىنى ئىشقا سېلىپ، خەلقنى باشلىدى.

256. ئېلىنى تۇزەتكەنلىكتىن خەلق بېيىدى،
خەلقنىڭ بايلىقىنى ئۆزىگە قورغان قىلدى.

257. سېخىي دەپ ئاتىلىپ ياخشى نام چىقارغان،

سېخىي (ئادەم) ئۆلسە، (ئۇنىڭ) نامىنى تىرىك دەپ بىل.

258. ئۆلۈشنى بىلىپ، ئۆزىگە ھازىرلىق قىلغانلار
تىرىكلەر ئۇچۇن نامىنى كىتابقا پۈتۈپ قويىدى.

259. بۇگۇن كىم ئۇنى ئوقۇسا، بىلىمگە ئىگە بولىدۇ،
ئۇلارغا ئەگىشىپ، ياخشىلىق قىلىدۇ.

260. دۇنيادا بىلىمدىن ئەزىز يەنە نېمە بولسۇن،
"بىلىمسىز" دېگەنلىك ئەر ئۇچۇن سەت، ھاقارەتتۇر.

* 261. دۇنيادا كۆپ نەرسىلەرنى سىناپ، ئۇزۇن ياشىغان
بىلىملىك كىشىنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا:

262. بىلىمسىزگە تۆردىن ئورۇن تەگسە، قارىغىنكى،
بۇ تۆر پەگا ھېسابلىنىدۇ، پەگا بولسا تۆرگە ئېرىشىدۇ.

263. ئەگەر داناغا پەگادىن ئورۇن تەگسە،
بۇ پەگا تۆردىنمۇ يۇقىرى بولىدۇ.

264. بۇنچىلىك قەدىر ـ قىممەتنىڭ ھەممىسى بىلىم ئۇچۇندۇر،
دۇنيادا (ئۇنىڭ ئورنى) مەيلى تۆردە، ياكى پەگادا بولسۇن،
بەربىر.

265. قارا، بۇ ئېسىل كىشىلەر ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ:
بىرى — بەگ، بىرى — دانا، (بۇلار) ئىنسانلارنىڭ
باشلامچىسىدۇر.

266. بۇنىڭدىن باشقىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ھايۋان ھېسابلا،
خالىساڭ، بۇ تەرەپتە تۇر، خالىساڭ، ئۇ تەرەپتە.

267. سەن قايسى تەرەپتە تۇرىسەن، ماڭا ئوچۇق ئېيت،
ئىككىنىڭ بىر (تەرىپىدە) بول، ئۇچىنچىسىدىن قاچ.

268. بىرى (ۋولغا) قىلىچ ئېلىپ، خەلقنى ئىداره قىلىدۇ،
بىرى قەلەم ئېلىپ، ياشاش يولىنى كۆرسىتىدۇ.

269. ئۇلاردىن ياخشى قانۇن (مىراس) بولۇپ كەلدى،
(بۇ) مىراس (كىمنىڭ قولىغا) تەگسە، يۇقىرى ئۆرلىدى،

270. ئۆلۈكتىن تىرىككە مىراس قالمىغان نەرسە سۆزدۇر،
مىراس قالغان سۆزنى ئاڭلىسا، (ئۇنىڭ) كۆپ پايدىسى بار،

271. ئېنىقكى، بىلىمسىز بىر قارىغۇدۇر،
ئەي كۆزسىز قارىغۇ، بىر ئۇلۇش بىلىم ئال.

272. كىشى كۆركى سۆزدۇر، سۆزنىڭ تۇرى كۆپ،
يۇر، ئەي تىلىم، ياخشى سۆزلۈك كىشىنى ماختا.

273. بۇنىڭغا تەقلىدتەن تۇركچە بىر مەسەل كەلتۈرۈپ،
بۇنى شۇنىڭغا ئوخشىتىپ سۆزلىدىم:

274. ئەقىل كۆركى تىلدۇر، تىلنىڭ كۆرىنى — سۆز،
كىشىنىڭ كۆركى يۈزدۇر، يۈزنىڭ كۆركى — كۆز.

275. ئىنسان سۆزىنى تىلى بىلەن سۆزلەيدۇ،
سۆزى ياخشى بولسا، يۈزى يورۇق بولىدۇ.

276. نەزەر سېلىنسا، بۇ تۈرك بەگلىرى
جاھان بەگلىرىنىڭ ياخشىلىرى ئىدى.

277. تۇرك بەگلىرى ئىچىدە نامى مەشھۇر بولغىنى
سائادەتمەن توڭا ئالىپ ئەر ئىدى.

278. يۇقىرى بىلىمى بىلەن پەزىلىتى كۆپ،
بىلىملىك، ئەقىل ـ پاراسەتلىك، خەلقنىڭ خىلى (ئىدى).

279. (ئۇ) ئاجايىپ خىل، ياراملىق جەسۇر ئەر ئىدى،
دۇنيادا زېرەك ئەر(لەر) جاھان سورىدى.

280. تاجىكلار ئۇنى ئەفراسياپ (دەپ) ئاتايدۇ،
بۇ ئەفراسياپ (كۆپ) ئەللەرنى تالاپ، باشقۇردى.

281. ناھايىتى كۆپ پەزىلەت، ئەقىل، بىلىم كېرەككى،
جاھان سورىغۇچى ئاندىن (جاھانغا) قول سۈنسۇن.

282. تاجىكلار بۇنى كىتابتا يازدى * ،
كىتابقا يازمىغان بولسا، ئۇنى كىم بىلەتتى؟

283. جەسۇر، باتۇر كىشى ناھايىتى ياخشى ئېيتقان:
جەسۇر كىشى چىگىش تۇگۈنلەرنى يېشىدۇ.

284. جاھان سوراش ئۈچۈن مىڭ (تۈرلۈك) پەزىلەت كېرەك،
قۇلاننى بېسىش ئۈچۈن ئارسلان كېرەك.

285. جاھان سورىغۇچىغا مىڭ (تۈمەن) پەزىلەت كېرەككى،
ئۇنىڭ بىلەن ئەل ـ يۇرتنى سورايدۇ ۋە تۇمانىنى سۈزۈلدۈرىدۇ.

286. (جاھان سورىغۇچى) قىلىچ ئۇرۇپ دۈشمەن بويىنىنى كەسسۇن،
قانۇن، بىلەن ئېلى ۋە خەلقنى تۈزىسۇن.

10

بىلىم ۋە ئىدراك ـ پاراسەتنىڭ پەزىلىتى، پايدىسى ئېيتىلىدۇ

287. تىلىكىم سۆز ئىدى، ئەي بىلىمدان دانا،
پاراسەت، بىلىم ھەققىدە ئۆزۈم سۆزلىگەيمەن.

288. پاراسەت ـ قاراڭغۇ تۈندىكى مەشئەلگە ئوخشايدۇ،
بىلىم ـ يورۇقلۇق (بولۇپ) سېنى يورۇتىدۇ.

289. كىشى پاراسەت بىلەن ئۆرلەپ، بىلىم بىلەن يۈكسىلىدۇ،
بۇ ئىككىسى بىلەن ئەر قەدىر ـ قىممەت تاپىدۇ.

290. بۇنىڭغا ئىشەنمىسەڭ نۇشىرۋانغا قارا * ،
(ئۇ) جاھاننى پاراسەت كۆزى بىلەن يورۇتتى.

291. توغرا قانۇن يۈرگۈزدى، خەلقى بېيىدى،
ياخشى دەۋرانى بىلەن نامىنمۇ ياخشى قىلدى.

292. بىلىملىكنىڭ مۇنداق بىر سۆزى يادىمغا كەلدى:
(بىلىملىك) دەۋزەخى بواسا، دەۋزەختىن بىراقلىشىدۇ.

293. كىچىك ئوغلانىنى كۆر، ئىدىراكقا يېتىپ،
يېشىغا تولمىغۇچە قەلەم يۈرگۈزمەيدۇ.

294. كۆرگىنكى، ئىدراكلىق كىشىلەر قېرىسا ئازىدۇ،
ئىدراك كەتتى، دەپ قەلەمنىمۇ توختىتىدۇ.

295. ئەگەر تەلۈە، كىشىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرسە،
ئۇنىڭغا ئۆلۈم يوق، زەخمەت يەتكۈزۈلمەيدۇ.

296. نېمىشقا دېسەك، ئۇ ئىدراكسىزدۇر،
ئىدراكسىز كىشىلەرنىڭ (ھېچنېمىدە) ھەسسىسى بولمايدۇ.

297. قەدىر ـ قىممەت ئىدراك ئۈچۈندۇر،
ئەقىل ـ ئىدراكسىز كىشى بىر ئۇچۇم لايدۇر.

298. سەپسېلىپ قارىساڭ، بۇ سۆز ياخشى ئېيتىلغان:
ئەقىل ـ ئىدراكسىز، بىلىمسىزلەر ئۆزىنى يۈكسەلدۈرەلمەيدۇ.

299. نەزەر سالساڭ، بارچە كىشى كىيىم كىيىدۇ،
ئىدراكلىق، بىلىملىكلەر (كىيىم بىلەن ئەمەس) ئەسلى بىلەن
قەدىرلىكتۇر.

300. ئىدراكلىق (كىشى) ئېسىل ئەر بولمەن دېسە بولالايدۇ،
بىلىمى بولغان ئەر بەگلىك قىلسىمۇ قىلالايدۇ.

301. كىمدە ئەقىل ـ ئىدراك بولسا، ئۇ ئېسىل (ئىنسان) بولىدۇ.
كىمدە بىلىم بولسا، ئۇ بەگلىككە ئېرىشەلەيدۇ.

302. بوز يەر ئۈستىدە ئىنسان بالىسى قول كۆتۈردى،
ھەممىنى بىلىم بىلەن بەرپا قىلدى.

303. كىشى ئەقىل ـ ئىدراك بىلەن ئېسىل ئاتىلىدۇ،
بەگلەر ئەل ئىشىنى بىلىم بىلەن يۈرگۈزىدۇ.

304. تۈمەنمىڭ خىل پەزىلەتلەر، كۆپ مەدھىيىلەنگەن (ئىشلار)
ئەقىل ـ ئىدراك بىلەن قىلىنغانلىقى ئۈچۈن ماختالغاندۇر.

305. ئىدراك ئازلىقىنى ئاز دېمە، ئۇنىڭ پايدىسى كۆپتۇر،
بىلىم ئازلىقىنى ئاز دېمە، (ئۇ) ئەر ئۈچۈن قىممەتلىكتۇر.

* 306. دانا سۆزلىگەن مۇنۇ تۆت نەرسىنىڭ ئازلىقىنى ئاز دەپ سانىما،
(بۇ) سۆزنى زېھنىڭ بىلەن ئاڭلا:

307. بۇ تۆتنىڭ بىرى ئوت، بىرى ياۋدۇر،
ئۈچىنچىسى، تىرىكلىكنىڭ كۈشەندىسى بولغان كېسەلدۇر.

308. بۇلاردىن ئاخىرقى بىرى بىلىمدۇر،
بۇ تۆت نەرسىنى سەل چاغلىما، قىممىتى يۈكسەكتۇر.

309. بۇلاردىن ھەربىرىنىڭ پايدىسىمۇ، زىيىنىمۇ كۆپ،
بەزىسى بىرىمدەك، بەزىسى ئېلىمدەك (زۆرۈر.)

310. بىلىم گويا كىمىيادۇركى، (پۈتۈن) نەرسىنى ئەتراپىغا يىغىدۇ * ،
ئۇ ئىدراك ئوردىسى، ھەممە نەرسە ئۇنىڭغا جەملىنىدۇ.

311. ئىپار ۋە بىلىم بىر ـ بىرىگە ئوخشاش نەرسىلەردۇر،
ئۇنى ئۆزۈڭدە يوشۇرۇپ ساقلاشقا بولمايدۇ.

312. سەن ئىپارنى يوشۇرساڭ (ئۇنىڭ) ھىدى بىلىنىپ قالىدۇ،

بىلمنى يوشۇرساڭ، تىلىڭ ئاشكارا قىلىدۇ.

313. بىلىم بىر بايلىقدۇركى، (ئۇ زادى) كەمبەغەللەشمەيدۇ، ئوغرى، ھىيلىگەرلەرمۇ ئوغرىلاپ ئالالمايدۇ.

314. بىلىم ۋە ئىدراك — كىشى ئۆچۈن كىشەندۇر، كىشەنلىك (كىشى) يارىماس ئىشلارغا يېقىن بارالمايدۇ.

315. كىشى ياخشى كۆرىدىغان ئېتىنى كىشەنلەپ تۇتىدۇ، مىنىشلىك ئېتىنى بولسا، كۆزىتىپ ساقلايدۇ.

316. كىشەنلىك قاچالمايدۇ، خالىغىنىڭچە يۈرىدۇ، چۇشەكلىك يىراقلاشمايدۇ، خالىغان يېرىگىدە تۇرىدۇ.

317. ئەقىل ـ ئىدراك ساڭا ياخشى ۋە ئىشەنچلىك ئاداشتۇر، بىلىم ناھايىتى مېھرىبان قېرىنداشتۇر.

318. بىلىمسىزگە بىلگىنى ۋە قىلىقى دۇشمەندۇر، باشقىسى بولمىغاندىمۇ، بۇ ئىككى جېدەل يېتەرلىكتۇر.

319. بۇنىڭغا تەقلىدتەن تۇركچە تەمسىل (ئېسىمگە) كەلدى، بۇنى سەن ئوقۇغىن، ئەس ـ يادىگىدا تۇت:

320. ئىدراكلىق كىشى ئۆچۈن ئىدراكنىڭ ئۆزى چىن دوستتۇر، بىلىمسىز كىشىگە نامىلا يېتەرلىك ھاقارەتتۇر.

321. بىلىملىككە بىلىمى يېتەرلىك كىيىم ـ كېچەك، يېمەك ـ ئىچمەكتۇر، بىلىمسىزگە ئۆز قىلمىشى ياۋۇز قولداشتۇر.

322. ئەي، ئىدراكلىق ياخشى ئادەم غەزەپنى ئۆزۈڭدىن يىراقلاشتۇر،
بىلىملىك بەگ، قەھرلەنمە، نامىڭنى ياخشى قىل.

323. بۇ ئىككىسى بىلەن ئىشقا ئالدىراپ بېقىنلاشما،
ئەگەر بېقىنلاشساڭ ئۆمرۈڭنى زايە قىلسەن.

324. غەزەپ بىلەن قىلىنغان ئىش دائىم پۇشايمانلىق بولىدۇ،
كىشى قەھرلەنسە ئىشتا ئادىشىدۇ.

325. كىشى ئېغىر ـ بېسىق، سالماق مىجەزلىك بولۇشى كېرەك،
بەگ ۋەزمىن بولسا كۈنلىرى يورۇق بولىدۇ.

326. مۇلايىم ھەم خۇش پېئىل بولۇش كېرەك،
ئەقىل ـ ئىدراكلىق ھەم بىلىملىك بولۇش كېرەك.

327. كىشىنى ياخشى تاللاش ئۈچۈن ئىدراكلىق بولۇش كېرەك،
ئىشنى ياخشى پۈتتۈرۈش ئۈچۈن بىلىملىك بولۇش كېرەك.

328. يارامسىز، يارامليقنى ئېنىق كۆزىتىپ،
كېرەكلىك، كېرەكسىزنى ھەققىي سۈرۈشتۈرۈپ،

329. ئۆزى ئايرىپ ـ تاللاپ، پەرقلەندۈرەلىسە،
ھەممىلا ئىشتا كۆزىنى ئۆتكۈر قىلسا،

330. ئاندىن ئىشلار مۇكەممەل ھەم پىششىق بولىدۇ،
(چۈنكى) بىلىملىك كىشىلەر ئاشنى پىششىق يەيدۇ.

331. بۇ خىل كىشىلەر تىلىكىگە يېتىدۇ،

ئىككىلا دۇنيادا ئىشى ئوڭۇشلۇق بولىدۇ.

332. قەھرلىنىش بىلەن غەزەپ ئادەم ئۇچۇن ياۋۇز (نەرسە)،
بۇ ئىككىسى بىلەن ۋۇجۇد داۋاملىق ئەزىيەت چېكىدۇ.

333. بىلىملىك، دانا نېمە دېگەنلىكنى ئاڭلا،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىل، ئەي مەكزى قىزىل (كىشى):

334. ئىنسان قەھرلىك بولسا، ئەقىلدىن ئازىدۇ،
ئەگەر غەزەپ كەلسە، پاراسەتتىن مەھرۇم قىلىدۇ،

335. قەھرلىنىش كىشى ئۇچۇن ياۋۇزدۇر، ئۇ بىلىمنى يوقتىدۇ،
ئالىيجاناب كىشىلەرمۇ قەھرلەنسە قوپاللىق قىلىدۇ.

336. بىلىملىك كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
بىلىملىكنىڭ سۆزى — ھەقىقەتەن سۆيۈملۈك جانغا ئوخشاشتۇر.

337. قارا، بۇ بىرقانچە نەرسە كىشى ئۇچۇن ياۋۇزدۇر،
ئىنسان ئۇنىڭغا ئۆگىنىپ قالسا، ۋۇجۇدى بۇلغىنىدۇ.

338. بۇلاردىن بىرى — يالغان سۆزلەش،
ئۇنىڭدىن كېيىنكىسى — سۆزىدە تۇرماسلىق.

339. ئۇچىنچى بىرى — ئىچىملىككە بېرىلىش،
بۇنداق ئادەم، شۇبھىسىزكى، تامامەن بىھۇدە ياشايدۇ.

340. ئادەم ئۇچۇن يەنە بىرى جاھىل قىلىقتۇر،
جاھىل مىجەزلىك (ئادەمدە) خۇشاللىق بولمايدۇ.

341. يارىماس (ئادەتتىكى) يەنە بىرى پەسكەش قىلقتۇر،
بۇنداق ئادەم كىشىلەرنىڭ ئۆيىگە سورۇقچىلىق سالىدۇ.

342. يەنە بىرى، تىلى يامان، قەھر ـ غەزەپلىك بولۇش،
(بۇنداقلار) ئېغىز ئېچىپ سۆكسە، كىشىنى ئازابلايدۇ.

343. بۇ بىرقانچە نەرسە بىر (ئادەمدە) يىغىلسا،
ئۇنداقلاردىن مۇقەددەس بەخت تېزىپ يىراقلىشىدۇ.

344. پەلەك ئاڭا باقمايدۇ، بېشى گاڭگىراپ قالىدۇ،
شۇنىڭ بىلەن بىللە خۇي ـ پەيلىمۇ ئاينىيدۇ.

345. يۈر، ئەي ياخشى كىشى، ياخشىلىق قىل،
ياخشى (كىشىنىڭ) ئىشى دائىم ئوڭۇشلۇق بولىدۇ.

* 346. ئەمدى، سىناقلار ئارقىلىق يۈكسىلىپ، ئەل ئىشىنى
باشقۇرغان، خۇش پېئىل كىشىنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا:

347. ياخشىلىق نەچچە يىللار ياشىسىمۇ قېرىمايدۇ،
يامانلىقنى قانچە پەرۋىش قىلسىمۇ تۈزەلمەيدۇ.

348. يامانىنىڭ يېشى قىسقا، (ئۇ) پۇشايمان بىلەن قېرىيدۇ،
ياخشىلىقنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن، (ئۇ) پۇشايمانسىز يۈرىدۇ.

349. ياخشى ھەر كۈنى يېڭى ـ يېڭى تىلىكىنى تاپىدۇ،
يامانىنىڭ غېمى كۈندە مىڭلاپ ئاشىدۇ.

11

كىتابنىڭ نامى، مەنسى ۋە (ئۆزىنىڭ) قېرىلىقى سۆزلىنىدۇ

350. كىتابنىڭ نامىنى «قۇتادغۇبلىك» * قويدۇم.
ئۇقۇغانلارنى بەختلىك قىلسۇن ۋە يول كۆرسەتسۇن.

351. مەن سۆزۈمنى سۆزلىدىم (ۋە بۇ) كىتابنى يازدىم،
(بۇ) ئىككى دۇنيانى تۇتۇشقا سۇنۇلغان قول (بولسۇن).

352. كىشى ھەر ئىككى دۇنيانى بەختلىك ھالدا (قولدا) تۇتالىسا،
بەختلىك بولىدۇ، بۇ سۆزۈم ھەق، راستتۇر.

353. كۇنتۇغدى ئەلگىنى سۆز بېشى دېدىم،
ئەي ياخشى كىشى، (ئۇنىڭ) تەرىپىنى قىلاي.

354. ئۇنىڭدىن كېيىن ئايتولدىنى سۆزلىدىم،
ئۇنىڭدىن مۇقەددەس بەخت كۇنى يورۇيدۇ.

355. بۇ كۇنتۇغدى دېگىنىم قانۇن، ئادالەتتۇر،
ئايتولدى دېگىنىم بەخت ـ سائادەتتۇر.

356. ئۇنىڭدىن كېيىن، ئۆگدۈلمىشنى سۆزلىدىم،
ئۇ ئەقىل ـ ئىدراكنىڭ نامى بولۇپ، كىشىلەرنى يۇكسەلدۈرىدۇ.

357. بۇنىڭدىن كېيىنكىسى ئۇدغۇرمىشتۇر،
ئۇنى ئۆزۈم ئاقىۋەت دەپ تەرىپلىدىم.

358. سۆزۈمنى شۇ تۆت نەرسە ئۇستىدە سۆزلىدىم،
ئوقۇساق (ھەممىسى) ئېچىلىدۇ، كۆزۈڭنى ئۆتكۈر قىل،

359. خۇشال ـ خۇرام ھايات كەچۈرگەن، ئەي ياخشى يىگىت،
سۆزۈمنى زايە قىلماي، كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلا.

360. تىرىشقىن، ئادالەت يولىدىن ئادىشما،
يىگىتلىكىڭنى زايە قىلما، (ئۇنىڭ) پايدىسىنى ئال،

361. يىگىتلىكىڭنى قەدىرلە، ئۇ تېزلا ئۆتۈپ كېتىدۇ،
قانچىلىك مەھكەم تۇتساڭمۇ، تىرىكلىك سەندىن قاچىدۇ.

362. سېنىڭدە يىگىتلىك كۈچ ـ قۇۋۋىتى بار ئىكەن،
(ئۇنى) زايە قىلما، داۋاملىق تائەت، ئىبادەت قىل.

363. يىگىتلىكىمگە قايغۇرمەن، ئۆكۈنمەن،
(ئەمما) ئۆكۈنۈشۈمنىڭ پايدىسى يوق، سۆزۈمنى توختىتىمەن.

364. كىمنىڭ ئۆمرىدە يېشى قىرىقتا يەتسە،
يىگىتلىك ئۇ ئەر بىلەن خوشلىشىدۇ.

365. ماڭا ئەللىك يېشىم قولىنى تەگكۈزدى،
قۇزغۇن تۈسىدەك (قارا) بېشىمنى ئاق قۇدەك قىلدى.

366. ئاتمىش (ياش) ئەمدى مېنى "كەل" دەپ چاقىرىۋاتىدۇ،

(ئەجەل) پىستىرمىسىغا يولۇقمىسام، ئەمدى ئۇياققىمۇ بارىمەن.

367. كىمنىڭ يېشى ئاتمىش ھېسابىنى تۇگەتسە،
ئۇنىڭدىن (ھايات) لەززىتى كېتىدۇ، يازى قىش بولىدۇ.

368. ئوتتۇز ياشتا يىغقانلارنى ئەللىك ياش ياندۇرۇۋالدى،
ئاتمىش ياش قول ئۇزارتسا نېمىلەرنى قىلمايدۇ؟

369. (ئەي) ئەللىك ياش، مەن ساڭا نېمە قىلغانىدىم،
نېمىشقا مەندىن ئۆچ ئېلىشقا تۇردۇڭ؟

370. يىگىتلىكىمدىكى بارچە ئىشىم لەززەتلىك ئىدى،
ئەمدى ھېنىڭ يەيدىغان ئېشىمنى ئوغا قىلدى.

371. قەددىم ئوقتەك (تۇز)، قەلبىم يادەك (ئەگرى) ئىدى،
قەلبىمنى ئوقتەك قىلغۇچە، قەددىم يادەك بولدى.

372. يىگىتلىك ماڭا نېمە يىغىپ بەرگەن بولسا،
قېرىلىق كېلىپ ئېلىپ كەتتى، (ئۇ) ساڭىمۇ كېلىدۇ.

373. ئەي قۇتۇلدۇرغۇچى، كەل، ھېنى قۇتۇلدۇر،
مۇشەققەت بىلەن يىل، ئايلارنىڭ تۇتقۇنى بولۇپ قالدىم.

374. ئايىغىم كىشەنسىزلا پۇتلاشتى، ماڭالماس بولدى،
كۆرىدىغان (كۆز) قارىچۇقۇم قاراڭغۇلاشتى، يورىماس بولدى.

375. (ھايات) لەززىتى كەتتى، قەلبىمنىڭ ئوتى ئۆچتى،
يىگىتلىك نامى ھېنىڭدىن يىراقلاشتى.

376. ئويغان، ئەي ئاقساقال، ئۆلۈمگە ھازىرلان،
ئۆتۈپ كەتكەن كۈنلىرىڭ ئۈچۈن ئۇن سېلىپ يىغلا.

377. ۋاقىت، كۈنلەر بىھۇدە ئۆتۈپ كەتتى،
قالغان كۈنلىرىڭدە ئۆزرەڭنى سورىغىن.

378. ئەي موھتاجسىز، مەڭگۈ ۋە دائىم تىرىك ئىگەم،
بۇ سانسىز تىرىكلەرنى ئۆلۈم ئۈچۈن يارىتقانسەن.

379. سەندىن بۇ سۆز بىلەن دۇئا تىلەيمەن:
مېنى بىرمۇنچە (ۋاقىت) تىرىك قىل، يېشىمنى ئۇزارت.

380. سېنىڭدىن كۈچ ـ قۇۋۋەت تىلەپ بۇ سۆزنى باشلىدىم،
بۇنى تۈگەتكۈچە، سەنلا كۈچ بەرگىن، ئەي ئىگەم.

* 381. (ئەي) تىلىم، يارىتقۇچىنى (ۋە) يارامسىزلارنى
مەندىن يىراقلاشتۇرغۇچى (ئىگەم)نى تىنماي مەدھىيىلە.

382. (چۈنكى ئۇ) تاللىدى، يارىتتى، كۆڭلۈمنى يورۇتتى،
كۆڭلۈمنى توغرا يول ۋە خاتىرجەملىك ئىچىدە تۇتتى.

383. قاراڭغۇدا ئىدىم، تۇنۇمنى يورۇتتى،
زۇلمەتتە ئىدىم، كۈنۈمنى تۇغدۇردى.

384. ئادىشىپ يۇرگەنىدىم، يولۇمنى كۆرسىتىپ بەردى،
ئۇ ساقلىمىغان بولسا، ئوتتا كۆيەتتىم.

385. (ئۇ) مېنى تاللىدى، ئايرىدى، يۇكسەلدۈردى،

هەم ئازغىنلار يولىدىن چىقاردى.

386. كۆڭلۈمنى يورۇقلۇق بىلەن زىننەتلىدى،
تىلىمنى شاھادەت بىلەن بېزىدى.

387. قەلبىمۇ، كۆز، ئىدراك، ئەقىل ۋە بىلىم بەردى،
تىلىمنى ئېچىپ سۆزۈمنى راۋان قىلدى.

388. مېنى يېتەكلىگۈچى سۆيۈملۈك پەيغەمبەرنىڭ يولىدۇر،
شۇ پەيغەمبەرلا ماڭا يول كۆرسەتكۈچى بولسۇن.

389. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىگەمنىڭ پەزلىتىدىن ئىدى،
ئۇ، مەندەك تائەتسىز قۇلنى قەدىرلىك قىلدى.

* 390. يەنە ئايلار ۋە يىللار ھايات ياشىسامۇ،
بۇنىڭ شۈكۈرسىنى قانداق ئادا قىلارمەن؟

391. ئىلاھىم، بۇ ئاجىزلىقىمنى بىلسەن،
(شۇڭا) مۇشكۈلۈم ۋە موھتاجلىقىمنى ساڭىلا ئاچىمەن.

392. بۇلارنىڭ ھەممىسىگە لايىق شۈكۈر قىلالمايمەن،
مەن ئۇچۇن (ئۆزۈڭ) شۈكۈر قىل، ھېكمىتىڭگە ئەقىل يەتمەيدۇ.

393. مېنى تۇز ۋە توغرا يولىدىن چىقارما،
مەندىن بۇ ئىمان تونىنى يەشمىگىن.

394. مېنىڭ بۇ جېنىم تېنىمدىن چىقار ۋاقتىدا،
ئاخىرقى نەپەسىمنى شاھادەت بىلەن ئۇز.

395. قارا يەر قېتىدا ئۆزۈم يالغۇز قالغىنىمدا،
ماڭا ئۇ يەردىمۇ كۆپ رەھمەت قىلغىن.

396. مەن تائەتسىز بىر قۇلۇڭمەن، گۇناھىم نۇرغۇن،
ئەي قەدىردان، ئۆز پەزلىتىڭ بىلەن مېنى كەچۈرگىن.

397. بارلىق مۆمىنلەرنىڭ ھەممىسىگە يار ـ يۆلەك بول،
ئەتىكى باقىي (ئالەمنىڭ) دىدارىنى بۇگۈنلا كۆرسەت.

12

سۆز بېشى، كۇنتۇغدى ئەلىگ ھەققىدە

398. بىلگىنكى، ئىدراك تەسەۋۋۇر قىلدۇرۇپ، بىلىم بىلدۈردۇ، بۇ ئاپا دۇنيانىڭ قىلىقىنى ساڭا ئۇقتۇردۇ.

399. بۇ تۇراقسىز، بۇ ئاپا، قېرى دۇنيانىڭ مەجەزى قىزغا ئوخشايدۇ، سەپسالساڭ، يېشى چوڭدۇر.

400. بەزى قىلىقى قىزنىڭكىدەك، خۇلقى چىرايلىق، ئاشىق قىلىدۇيۇ، تۇتاي دېسەڭ، قولىنى بەرمەيدۇ.

401. سۆيگەننى سۆيمەيدۇ، كېيىكتەك قاچىدۇ، قاچقانغا يېپىشىدۇ، ئايىغىنى قۇچاقلايدۇ.

402. بەزىدە قارىساڭ، بېزىنىپ ئىزىڭدىن يۈگۈردۇ، بەزىدە كۆرمىگەندەك (بېشىنى) يەرگە سالىدۇ.

403. بەزىدە باقساڭ. يەنە تېزلا يۈزىنى ئۆرۈيدۇ، قانچە تۇتاي دېسەڭمۇ نازلىنىپ تۇتۇق بەرمەيدۇ.

404. (ئۇ) كۆپلىگەن بەگلەرنى قېرىنتىيۇ، ئۆزى قېرىمىدى، تالاي بەگنى (بېشىدىن) كەچۈردى، سۆزى تۈگىمىدى.

* * *

405. دۇنيادا بىر دانا ـ بىلىمدان بەگ بار ئىدى،
ئۇ ئۆزۈن يىل بەگلىك قىلىپ ئۆتتى.

406. بۇ — نامى مەشھۇر كۇنتۇغدى ئىدى،
جاھانغا داڭقى چىققان بەختيار ئىدى.

407. تەبئىتى دۇرۇس، مىجەزى مۇلايىم،
سۆزلىرى چىن ـ ھەق، كۆزى ـ كۆڭلى پاي ئىدى،

408. بىلىملىك، ئىدراكلىق، سەزگۈر بەگ ئىدى،
يامانلارغا ئوت، دۇشمەنگە ئاپەت ئىدى.

409. ئۇ باتۇر ۋە مەغرۇر، توغرا تەبئىتلىك ئىدى،
بۇ خۇسۇسىيەتلىرى ئۇنى كۇنسېرى (يۇقىرى) ئۆرلەتتى.

410. ئۇ، شۇنداق بەگ ئىدىكى، بىلىملىرى بىلەن
ياشىدى، توغرا ئىش ـ ھەربىكەت قىلدى.

411. غەيرەت ـ ئىشتىياق بىلەن سىياسەت يۇرگۈزدى،
ئىشتىياق ئالىيجانابلىققا يارىشىدىغان ئىش.

412. بۇنىڭغا تەقلىدتەن (بىر) شائىرنىڭ سۆزى (ئېسىمگە) كەلدى،
(بۇنى) ئوقۇسا، ئوقۇغانلارنىڭ كۆزى ئېچىلىدۇ:

* 413. ياۋۇز، يارىماسلارنى ئۆزىدىن يىراقلاشتۇرۇش ئۇچۇن،
كىشى ھەم ھىممەتلىك ھەم مۇرۇۋۋەتلىك بولۇسى كېرەك.

414 كىشىلىك ئۇچۇن هممەت، مۇرۇۋۋەتلىك كىرەك،
كىشىنىڭ قەدىرى هممەت ۋە مۇرۇۋۋەت دەرىجىسى (بىلەن ئۆلچىنىدۇ).

415. بۇ كۇنتۇغدى ئەلگ ئاشۇ مىجەز ـ خۇلقى بىلەن كۇن ۋە ئايدەك پارلاپ دۇنياغا يورۇدى.

416. كىم ئەقىل ـ ئىدراكلىق بولسا، ئۇنى چاقىرتتى، كىم بىلىملىك بولسا، ئۇنى يۇكسەلدۇردى.

417. ئۇنىڭ (ئەتراپىغا) دۇنيادىكى خىل، ئەقىل ـ ئىدراكلىق، بىلىملىك كىشىلەر زىچ توپلاندى.

418. ئۇ، ئەل ـ يۇرت ئىشىنى ئۆزىلا تۇزەپ، يولغا سالدى، (لېكىن) يەنە خىل كىشىلەرنىڭ بولۇشىنمۇ تىلەيتتى.

419. ئۆزىگە ياردەم قىلسا، ئىش باشلىسا، ئۆزى بىر پەس ئارام ئالسا، ئىشلارنى ئۇ ئىشلىسە (دەيتتى).

* * *

420. (كۇنتۇغدى) بىر كۇنى ئۆزى (يالغۇز) ئولتۇرۇپ، قايغۇرۇپ ئېيتتى:
"بەگلىك" دېگەن سۆز (ۋە) بەگلىك ئىشى — بۇيۇك ئىش.

421. قارىساڭ باش ئاغرىقى كۆپ، ئىشمۇ نۇرغۇن، كۆپ ئىشلارنى ئوڭشايدىغان ئىدراكلىق ئادەم ئاز تېپىلىدۇ.

422. ئەل ـ يۇرتنىڭ بارلىق ئىشلىرىنى ئۆزۈم قىلالمايمەن،
ماڭا ئىشىنىڭ يولىنى بىلىدىغان بىر ئادەم كېرەك.

* 423. ماڭا ئەمدى كىشىلەرگە باش بولالايدىغان،
ئەقىل ـ ئىدراكلىق، بىلىملىك، تاللانغان بىر ئادەم كېرەك،
(دەيىتتى).

424. (ئۇ) سادىق، ئىشەنچلىك، ئىش ـ ھەرىكىتى توغرا،
تىلى ۋە كۆڭلى تۇز، (ئىشلارنى) چۈشىنىدىغان بولسا ئىدى.

425. مېنىڭ ئىشلىرىمنى قىلىشپ بەرسە،
بارلىق سىرلىرىمنى ياخشى چۈشىنىپ كېتەلىسە ئىدى.

* 426. بېشىدىن (نۇرغۇن ئىش) كەچۈرۈپ، يېشى ئۇلغايغان،
تەجرىبىلىك بىر كىشىنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا:

427. ئەر ئۇچۇن يارەمچى (ۋە) يۆلەنچۈك (بولالىغۇدەك)،
ئەقىل ـ ئىدراكلىق، دانىشمەن ئەل باشقۇرغۇچىلار كېرەك.

428. بارلىق ئىشلارنى بىلىدىغان بىر يارەمچى كېرەككى،
ئىشنى بىلىپ ئىشلىسە كىشى تىلىكىگە يېتىدۇ.

429. يارەمچىلەر كۆپ بولسا، بەگ جاپا چەكمەيدۇ،
ئۇنىڭ ئىشى ئوبدان يۈرىشىدۇ، قانۇن بۇزۇلمايدۇ.

430. بىلگىنكى، ھەرقانداق ئىشتا يارەمچى كېرەك،
بولۇپمۇ بەگلىك ئىشىغا تېخىمۇ كۆپ بولۇشى كېرەك.

431. ئەلىگ، يارده‌مچى تىلەپ، ئۇنىڭغا ئېرىشەلمىدى،
هەممە ئىشقا ئۆزى قول تەگكۈزدى.

432. (ئۇ) كۈندە ناھايىتى كۆپ مۇشەققەت چېكەتتى،
هۇزۇر ـ ئارام تىلىسە، ئورنىغا جاپا تەگدى.

433. سەپسالساڭ، سىناپ سۆزلەيدىغان،
بەختكە ئېرىشكەن كىشى بۇ سۆزنى ئوبدان ئېيتقان:

434. راھەت تىلىسەڭ، قوشۇلۇپ جاپامۇ كېلىدۇ،
شادلىق تىلىسەڭ، بىرلىكتە قايغۇمۇ تېگىدۇ.

435. كىشى قانچە يۈكسەلسە، باش ئاغرىقمۇ كۆپىيىدۇ،
بېشىڭ قانچە چوڭايسا، شۇنچە چوڭ بۆك كىيىسەن.

436. ئەلىگ پۈتۈن مەملىكەتكە كۆز ـ قۇلاق تۈتتى،
ئۇنىڭغا هەممە تاقاقلىق ئىشكلەرمۇ ئېچىلدى.

437. يارامسىزلارنىڭ قولىنى باغلاپ، جىمقتۇردى،
يامانلارنى سۈرۈپ، ئەلدىن يىراقلاشتۇردى.

438. (ئۇ) شۇنداق هوشيارلىق بىلەن ئېلىنى باشقۇردىكى،
ئامىتى كۈندىن ـ كۈنگە ئېشىپ، يۇقىرى ئۆرلىدى.

439. كىشى ئۇچۇن هەرقانداق يەردە هوشيارلىق كېرەك،
بولۇپمۇ بەگلىك ئىشىگە ئېهتىيات زۆرۈر.

* 440. ئەل ئىشلىرى ۋە (ئۆزۈڭنىڭ) ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشۈڭ ئۈچۇن،

ئېھتىيات (ۋە) هوشيارلىق كۆپ پايدىلىقتۇر.

441. بۇنىڭغا تەقلىدتەن، (بىر) شائىر سۆزى (يادىمغا) كەلدى،
شائىرنىڭ ئېيتقىنى بۇ سۆزۈمگە ئۇل ـ ئاساس بولىدۇ؛

442. هوشيارلىق، ئېھتىياتنى ئەرلەر ماختايدۇ،
(چۈنكى) بەخۇدلۇق بىلەن تۇمەنلىگەن ئەرلەر جېنىدىن ئايرىلدى.

443. هەرقانداق ئىشتا بەخۇدلۇق قىلماي، ئېھتىيات قىل،
مۇشۇنداق ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئىككى دۇنيانى ئارزۇ قىل.

444. بىلگىنكى، ئۆزىگە ئىشەنگەن كىشى بەخۇدلۇق قىلىدۇ،
دۇشمەن كەلسە ئەڭ ئاۋۋال بەخۇدلار ئۆلىدۇ.

* 445. ئېھتىياتچان بولۇپ، دۇشمەننى يەڭگەن
ۋە جاهانغا هاكىم بولغان ئەرنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا:

446. ئەي جاهان باشقۇرغۇچى، ئەلنى (سورىماق) تىلىسەڭ،
ئېھتىياتچان بول،
ئېھتىياتچانلىق شەرئىەتنىڭمۇ تەلىپىدۇر.

447. بەخۇد كىشى كۆز يۇمۇپ، غەپلەتتە ئۇخلايدۇ،
ئەي قۇدرەتلىك، بەخۇد بولما، هوشيار بولغىن.

448. ئەلگىنىڭ هوشيارلىقى ئەلگە پايدا يەتكۈزدى،
بۇ پايدا بىلەن ئەل هالاۋەتكە يېتىشتى.

449. ئېلىنى تۇزەپ، ئوڭشىدى، خەلق بېيىدى،

ئۇ زاماندا بۆره بىلەن قوي بىللە سۇ ئىچتى.

450. ياخشى كۆرىدىغانلار خۇشاللىق بىلەن ئۇنى ماختىدى،
دۇشمەنلىرى (بۇنى) ئاڭلاپ، بوينىنى ئەگدى.

451. بەزىلەر (ئۇنىڭغا) سىغىنىپ كەلدى ۋە پاناھ تىلىدى،
بەزىلىرى كېلىپ ئەلگىنىڭ ئىشىكىنى سۆيدى.

452. ئەمدى كۆڭلى ئويغاق كىشىنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا،
ئۇنىڭ سۆزى تۇمەن خىل چېچەكتەك رەڭمۇرەڭدۇر.

* 453. ئەي قىزىل يۈزلۈك (ئىنسان)، ئىش ـ ھەرىكىتى ئادىل بولسا،
بۇ بەگلىك ئۇلۇغ ھەم ناھايىتى ياخشى نەرسىدۇر.

454. بەگلىك ناھايىتى ياخشى، (ئەمما) تېخىمۇ ياخشىراقى ـــ
قانۇندۇر، ئۇنى توغرا يۈرگۈزۈش لازىم.

* 455. بەگ ياخشى بولۇپ، ئادالەت بىلەن ئىش كۆرسە،
خەلق ئۇچۇن نەقەدەر قۇتلۇق زامان بولىدۇ ـ ھە!

456. ياخشى نام ئەر ئۇچۇن قانچىلىك مۇقەددەس بەخت ـ ھە،
بۇنداق ياخشى نام ۋە بەخت مەڭگۇ قالىدۇ.

* 457. خەلق ئىشىنى كىشىلىك بىلەن باشقۇرسا،
بۇنداق ياخشى كىشى نەقەدەر ياخشى بەگ بولغان بولاتتى!

458. ئەلگىنىڭ (بۇ) ياخشىلىقلىرى بارلىق ئەللەرگە يەتتى،
ئۇنىڭ شۆھرىتى ـ داڭقى جاھانغا يېيىلدى.

459. ئەلدە (ئۇنىڭغا) دۇئا (قىلغۇچىلار) كۆپەيدى، ياخشى نام قازاندى،
ئۇنىڭ نامى ۋە سائادىتى كۈندىن ـ كۈنگە ئۇلغايدى.

460. دۇنيا خەلقى ئۇنى ئاڭلاپ ۋە ئارزۇ قىلىپ،
توپلىشىپ، يىغىلىپ ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى.

461. قارا، دۇنياغا پۈتۈنلەي بەخت كەمرى باغلاندى،
قوزا بىلەن بۆرە بىرگە قېتىلىپ يۈرىدىغان بولدى.

13

ئايتولدىنىڭ كۆنتۇغدى ئەلگ خىزمىتىگە كەلگەنلىكى ئېيتىلىدۇ

462. ئايتولدى ئاتلىق بىر زەكىي ئادەم بار ئىدى،
(ئەلگىنىڭ) داڭقىنى ئاڭلاپ، تەييارلىق كۆردى.

463. ئۇ ياش، يۇمشاق پېئىل بىر يىگىت ئىدى،
ئەقىل ـ ئىدراكلىق، بىلىملىك ھەم چوڭقۇر پىكىرلىك ئىدى.

464. ئۇنىڭ يۈزى (شۇنچىلىك) چىرايلىق ئىدىكى، قارىسا كۆزنى قامىتاتتى،
سۆزلىرى يۇمشاق ئىدى، تىلىدىن ھەقىقەت تامىتتى.

465. (ئۇ) بارلىق پەزىلەتلەرنى تولۇق ئۆگىنىپ،
بۇ پەزىلەتلەرنى ئىگىلەپ يۈرەتتى.

* * *

466. ئۇ ئۆزىگە قاراپ شۇنداق دېدى: مەنمۇ بۇگۈن
تۇمەنلىگەن پەزىلىتىم بىلەن ئەلنىڭ ئالدىدا تۇرىمەن.

467. يەنە نېمىشقا بۇ يەردە بىكارغا يۈرىمەن؟
ئەلگىنىڭ (يېنىغا) باراي ۋە ئۇنىڭغا خىزمەت قىلاي.

468. بۇ پەزىلەتلىرىم ئەلىگكە پايدا يەتكۈزسۇن،
(ئۇ ماڭا) غەمخورلۇق قىلسۇن، مۇشەققەتلىرىم تۈگىسۇن.

469. ئۇ ئىدراكلىق، بىلىملىك، مۇلايىم بەگ ئىكەن
ۋە پەزىلەت ئىگىلىرىنى خالايدىكەن.

470. ئەقىل ـ ئىدراك قەدىرىنى ئەقىللىقلار بىلىدۇ،
ئالىملار بىلىم ساتسا، (ئۇنى) بىلىملىكلەر ئالىدۇ.

471. (بىر) شائىر بۇنىڭغا ئوخشىتىپ ۋە تەقلىد قىلىپ،
تىل ۋە لەۋزى بىلەن (بۇ) سۆزنى ئېيتتى.

472. "بىلىمنىڭ قىممىتىنى بىلىملىك بىلىدۇ،
ئەقىل ـ ئىدراكنىڭ قەدرى بىلىمدىن كېلىدۇ.

473. تەلۋە (نادان) بىلىمنىڭ قەدرىنى نەدىن بىلسۇن،
قەيەردە بىلىم تېپىلسا، بىلىملىك (بېرىپ) ئالىدۇ."

* * *

474. ئايتولدى، ئات، كىيىم، قورال تەييارلىدى
ۋە "خىزمەت قىلىشقا يول ئالاي" دېدى.

475. ئۇ، ئۆزىگە لازىملىق نەرسىلىرىنى تەييارلاپ بولدى،
بۇ دانا، ئالىم ئەلىگ تەرەپكە يول ئالدى.

* * *

476. يەنە (ئۇ ئۆزىگە) ئېيتتىكى؛ "مەن بۇ يەردىن قوزغىلىپ،
ئەلگ خىزمىتىگە يۈزلىنىپ كېتىۋاتىمەن.

477. يات يەردە مال لازىم بولىدۇ،
قول قىسقىلىق قىلسا، يۈزۈم سارغىيىدۇ.

478. غېرىبلىق دېگەن ناھايىتى قاتتىق نەرسە،
نى ـ نى ئەرلەرنىڭ غېرىبلىقتىن بېشى قايغان.

* 479. ئۆزۈم ئىشلىتەي دېسەم، شۇبھىسىزكى،
نۇرغۇن ئالتۇن ـ كۈمۈش كېرەك بولىدۇ."

480. ئەمدى، بىلىمى دېڭىزدەك (كىشىنىڭ) نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا،
نەزەر سالساڭ، ئۇ مەنۇن كىشى سۆزىنى ئوخشىتىپ ئېيتقان:

481. كىمىكى (خان) خىزمىتىگە كىرەي دېسە،
كېسىپ ئېيتايكى، ئۇنىڭغا ئىككى نەرسە كېرەك.

482. بىرسى، ئاغرىق ـ سىلاقسىز، ساغلام ھايات.
ئۇ نۇقسانسىز خىزمەت كۆرسىتىپ، يۈزىنى يورۇق قىلسۇن.

483. يەنە بىرسى، ئەي زېرەك، ساپ ئالتۇن كېرەك،
ئۇنى ئىشلىتىپ، ئۆزىگە تېگىشلىك ئىشلارنى بېجىرسۇن.

484. شۇنىڭدىن كېيىنلا سېنىڭ خىزمىتىڭ يارايدۇ،
بۇنى بىلسەڭ، ساڭا ئىشىك تاقالمايدۇ.

* 485. (ئايتولدى) "ھاجىتىم چۈشكەندە كېرەك بولار" دەپ،

ساپ ئالتۇن، كۆمۈش ۋە مال ـ دۇنيا ئېلىۋالدى.

*　　*　　*

486. (ئۇ) ئۆيدىن قوزغىلىپ چىقتى، ئۇ ياققا (قاراپ) ماڭدى،
بىر مۇددەت يۈردى ھەم بىر مۇددەت توختاپ (دەم ئالدى).

487. (ئاخىر) ئەلىگ تۇرىدىغان ئوردىغا يەتتى،
جان ـ دىلى ئىنتىلگەن ئارزۇ ـ تىلىكىگە ئېرىشتى.

488. شەھەرگە كىرىپ، قونالغۇ ئىزدىدى،
قونالغۇ تاپالماي، دۇنيا ئۇنىڭغا تار كۆرۈندى.

489. غەمگە پاتتى، (ئاخىر) بىر غېرىبخانىغا بېرىپ چۈشتى،
كېچىسى شۇ يەردە يېتىپ، چىدام بىلەن تۇننى ئۆتكۈزدى.

490. ئىدراكلىق كىشىنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا،
بۇنى بىلمىدىن ئېلىپ ۋە بىلىپ تۇرۇپ ساڭا سۆزلىدى:

* 491. تونۇش ـ بىلىشى بولمىغان كىشى يات كىشىلەر
ئىچىگە يالغۇز كىرىپ قالسا، ئىنتايىن قىيىن بولىدۇ.

492. يېڭى كەلگەن كىشىنىڭ تونۇشى بولمىسا، داۋاملىق
موھتاجلىق ئىچىدە تۇرسا، بەك ئېغىر بولىدۇ.

493. تونۇش ـ بىلىشى يوق كىشىلەر قارىغۇغا ئوخشايدۇ،
قارىغۇ يولدىن ئاداشسا، ئۇنى سۆكمەسلىك كېرەك.

494. ئەگەر كىشى كېلىپ باقمىغان ئەلگە كەلسە،
ئەر كىشىمۇ كېلىنىدەك (تارتىنچاق) بولۇپ تىلى تۇتۇلىدۇ.

495. يات يەردىن كەلگەنلەرگە يار ـ يۆلەك بول، يېمەك ـ ئىچمەك بەر،
مۇساپىرلارنى قەدىرلە، ئەي دانا ئالىم.

496. ياتلارنى قەدىرلىسە، ئەر يۈزى يورۇق بولىدۇ،
مۇساپىرلارغا ياخشى قارىسا، شۆھرىتى تارقىلىدۇ.

497. كىشىگە ھەرقانداق يەردە تونۇش ـ بىلىش كېرەك.
ھەرقانداق ئىشلار تونۇشلار ئارقىلىق قىلىنىدۇ.

498. ئايتولدى بىرمۇنچە ۋاقىت شۇ تەرىقىدە يۈردى،
غېرىبلىق ئازابى ئۇنىڭ چىرايىنى سارغايتتى.

499. (كېيىن) ئۇ كىشىلەر بىلەن تونۇشتى،
ماكان تۇتتى ۋە كۆلۈپ (يۈزى) نۇرلاندى.

500. يەنە ئۇ ئەل ـ ئاغىنە تۇتۇپ، ئۇلار بىلەن بېقىنلاشتى،
چوڭىغىمۇ، كىچىككىمۇ ئوچۇق چىرا'ي ئاچتى.

501. ئايتولدى ئۆزىگە بىر ھەمراھ تاپتى،
ئاتاقلىق بىر كىشى بىلەن دوستلىشىپ، مەسلىھەتلەشتى.

* * *

502. ئايتولدى ياخشى بىر ئا'ەمنى ـوسـت تۇتتى،

ئۇنىڭ ئىسمى كۈسەمش بولۇپ، ياخشى ئىشلار قىلاتتى.

503. ئايتولدى ئۇنىڭغا كۆڭلىدىكى سۆزلەرنى ئاچتى،
ئارزۇسى نېمىلىكى ۋە ئۆزىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى (ئېيتتى).

504. ئۆز يېرىدىن نېمىشقا بۇ ياققا كەلگەنلىكىنى
ۋە ئۆزىنىڭ بىلگەنلىرىنى سۆزلەپ بەردى.

* * *

505. ئەلىگكە يېقىن بىر خاس ھاجىپ بار ئىدى،
ئۇ ناھايىتى مەرد (كىشى بولۇپ)، ئەلىگ بىلەن سىرداش ئىدى.

506. كۈسەمش بىر كۈنى ئۇنىڭ يېنىغا باردى،
سۆزگە يول تېپىپ، ھەممە گەپنى (ئۇنىڭغا) ئېيتتى.

507. ھاجىپ سۆزنى تەكتىگە يەتكۈزۈپ،
(ئايتولدىنىڭ) مەقسىتى نېمە ئىكەنلىكىنى تولۇق سورىدى.

508. كۈسەمش ھەممە گەپنى — (ئايتولدىنىڭ) كىم ئىكەنلىكىنى
ۋە ئارزۇسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى.

ھاجىپنىڭ كۈسەمشكە بەرگەن جاۋابى

509. ھاجىپ ئېيتتى: ئاۋۋال مېنىڭ قېشىمغا كەلسۇن،
مەن ئۇنى كۆرەي، ئۇمۇ مېنى كۆرسۇن.

510. كېيىن، بۇ سۆزنى ئەلىگكە يەتكۈزەي،

ئۇنىڭ قاچان كېلىپ، قايسى كۈنى كۆرۈنۈشىنى (سورايمىز).

كۆسەمشىنىڭ ئايتولدىغا ئېيتقان سۆزى

511. كۆسەمش تۇرۇپ، ئۇ يەردىن چىقتى ۋە يەنە (ئايتولدى) قېشىغا كېلىپ دېدى: ئەي ئايتولدى، كۈنۈڭ تۇغدى.

512. ئەمدى بېرىپ ھاجىپ بىلەن تونۇشقىن، نېمە ئارزۇ ـ تىلىكىڭ بولسا، ئۇنىڭدىن سورا.

513. (ئۇ) سېنى كۆرسۇن، پىلىسۇن، سۆزلىرىڭنى ئاڭلىسۇن، نېمە تىلىكىڭ بولسا، ئۆز تىلىڭ بىلەن سۆزلە.

514. ئۇنىڭغا (سېنىڭ) بارلىق سۆزلىرىڭنى ئېيتتىم، ياخشىراقى مەندىن كۆرە ئۆزۈڭ ئوچۇق ئېيتقىن.

* 515. راست سۆزلۈڭ، توغرا پىكىرلىك ئادەم ناھايىتى ياخشى ئېيتقان، تولۇق سەپسالساڭ، بۇ سۆز ئىنتايىن توغرا:

516. كىشى باشقا بىرسىنىڭ سۆزىنى سۆزلەپلا قويىدۇ (خالاس)، ئۆز ئىشىڭغا باشقىلاردىن كۆرە ئۆزۈڭ جان كۆيدۈرسەن.

517. ئۆزۈڭگە قانچە يېقىن ياخشى كىشى بولمىسۇن، ئويلانغىن، (ئۇ) ئۆزۈڭدىنمۇ سادىق بولالامدۇ؟

518. ئۆزۈڭگە سادىق (كىشى) ئىزدىسەڭ، ئۆزۈڭدىن سادىقراق كىشى يوق، سۆز تامام.

*　　*　　*

519. ئايتولدى ئورنىدىن تۇرۇپ، تونىنى كىيدى،
چىقىپ، كۆسەمش بىلەن ئۇ ياققا باردى.

520. ئىشككە يېتىپ (ئاتتىن) چۈشتى، (پىيادە ئىچكىرى) كىردى،
ھاجىپنىڭ خىزمەتچىسى كېلىپ قارشى ئالدى.

*　　*　　*

521. كۆسەمش كىرىپ (ھاجىپ بىلەن) ئۇچراشتى، يېنىپ چىقىپ،
(ئايتولدىنى) چاقىرىپ، ھاجىپ قېشىغا ئېلىپ كىردى.

*　　*　　*

522. ھاجىپ ياخشى قارشى ئېلىپ تۆردىن ئورۇن بەردى،
ياخشى ۋە ئىللىق سۆزلەرنى قىلدى.

ھاجىپنىڭ ئايتولدىنغا سوئالى

523. ھاجىپ سورىدى: كەيپىڭ قانداق؟
كېلىپ نەگە چۈشتۇڭ؟ (تۇرغان) ئورنۇڭ قانداقراق؟

524. تونۇش ـ بىلىشىڭ، يار ـ دوست، بۇرادىرىڭ بارمۇ؟
قارايدىغان كىشىڭ، يېمەك ـ ئىچمىكىڭچۇ؟

525. يەنە ئۇ سورىدى: تىلىكىڭ نېمە؟
نېمە ئىش قىلماقچىسەن، نېمىلەر كېرەك؟

ئايتولدىنىڭ ھاجىپقا جاۋابى

526. ئايتولدى ئېيتتى: ئەي دۆلەتلىك ھاجىپ،
مەن بۇ كۆنتۈغدى ئەلىگنىڭ نامىنى ئاڭلىدىم.

527. يىراقتىن ئۇنىڭ داڭقىنى ئاڭلىدىم،
بىلمىدىن، ئەقىل ـ ئىدراكىدىن، ئوبدان سۆزلىرىدىن
(خەۋەر تاپتىم).

528. ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشنى ئارزۇ قىلدىم،
ئۇنىڭ ئىشىكىگە خىزمەت قىلغىلى كەلدىم.

529. تىلىكىم ــ ئەلىگكە خىزمەت قىلماق،
ھاجىپ مۇناسىپ كۆرسە، بۇ سۆزۈمنى ئىلتىماس قىلىپ باقسا.

* * *

530. ھاجىپ ئايتولدىنى كۆرۈپ ياقتۇرۇپ قالدى،
ئۇنىڭغا كۆپلەپ مەدھىيە ئېيتتى.

531. (ئۇنىڭ) ھۆسنى ـ چىرايى، مىجەز ـ خۇلقى، تەقى ـ تۇرقى،
ئۇز سۆزلىرىنىڭ ھەمىسىنى ياقتۇرۇپ قالدى.

532. ئۇنى چىن دىلىدىن سۆيۈپ، ماقۇل تاپتى.
بۇ كىشى ئەلىگ خىزمىتىگە يارايدىكەن، دېدى.

533. سۆيگۈگە سازاۋەر بولغان كىشىنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا،
كىشى سۆيگۈگە سازاۋەر بولسا، نۇقسانى پەزىلەت ھېسابلىنىدۇ.

534. كىمنى سۆيسەڭ، ئۇنىڭ ئەيبى پەزىلەت تۇيۇلىدۇ،
كىمنى سۆيمىسەڭ (ئۇنىڭ) پەزىلىتى قۇسۇر بولۇپ كۆرۈنىدۇ.

535. بۇنىڭغا شاھىت تەرىقىسىدە تۆۋەندىكى سۆز (ئېسىمگە) كەلدى،
ئەي، ئەزىز ئادەم، بۇنى سەن ئوقۇغىن:

536. دىلىڭ كىمنى سۆيسە، (ئۇنىڭ) نۇقسانى پەزىلەتكە ئايلىنىدۇ.
بارلىق تەتۇر ئىشلىرى ئوڭ، كەم بېرى تولۇق (كۆرۈنىدۇ).

537. دىلىڭ كىمنى سۆيسە، ئۇنىڭ ھەممە نەرسىسى سۆيۈملۈك بولىدۇ،
(ئۇ) كۆزىگە كۆزۈڭگە ئۇرسىمۇ كۆرۈنمەيدۇ.

ھاجىپنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

538. ھاجىپ ئايتولدىغا جاۋاب بەردى
(ۋە) دېدى: ئالدىرىما، مېنى كۈتۈپ تۇر.

539. مەن ئاۋۋال ئەلگكە سۆزۈڭتى (يەتكۈزەي)،
تىلىكىڭنىڭ نېمىلىكىنى، ئۆزۈڭنىڭ كىملىكىڭنى ئېيتاي.

540. سېنى بىلسۇن، ئاندىن يۈز كۆرۈشسۇن،
(سېنى) كەمستىمسۇن، قەدىرىڭنى قىلسۇن.

541. كىبرەك نەرسەڭ بولسا، مەن قارىشىپ تۇرمەس،
ھەممە ئىشلىرىڭنى خۇشاللىق بىلەن ئاتقۇرۇپ بېرىمەن.

*　　*　　*

542. (هاجىپ) ناھايىتى ياخشى سۆزلەرنى قىلدى،
ئىشكىنى بېجىرىپ بېرىمەن دەپ، قاتتىق بەل باغلىدى.

543. ياخشى ئادەم دېگەن مۇشۇنداق بولىدۇ،
ياخشى كىشى خەلقنىڭ يۈكىنى كۆتۈرىدۇ.

* 544. خەلقنى باشلىغان (ۋە) بارلىق ئىشلارنىڭ تېگى ـ تەكتىگە يېتىپ
ئىشلەيدىغان ئەرنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا:

545. كىمنىڭ دۆلىتى يۇقىرى كۆتۈرۈلىدىكەن،
(ئۇ) خەلقە ياخشى قانۇنلارنى يۈرگۈزۈشى كېرەك.

546. كىمكى خەلقە ھاكىمىيەت يۈرگۈزسە،
قىلىقى كۆركەم، مىجەزى تەمكىن بولۇشى لازىم.

547. كىمنىڭ خەلق ئىچىدە گېپى ئاقىدىكەن،
(ئۇنىڭ) تىلى ـ سۆزى شېرىن، ئۆزى مۇلايىم بولۇشى لازىم.

548. دۆلەت دېگەن ئۆزگىرىشچان نەرسە، تۈزەيدۇ ھەم بۇزىدۇ،
(ئۇ) شۇنچىلىك تۇراقسىزكى، تېز كېلىدۇ ۋە تېزلا (كېتىدۇ).

549. بەخت ـ ئامەتكە ئىشەنمە، مۇمكىنقەدەر ياخشىلىق قىل،
بىلگىنكى، بەخت بۇگۈنى بۇ يەردە بولسا، ئەتىسىلا ئۇ يەردە
بولىدۇ.

550. ئەي، بەخت تىلىگۈچى، بەخت ئۈچۈن مەغرۇرلىنىپ كەتمە،
كەلگەن بەخت (ئاخىر) كېتىپ قالىدۇ.

551. ئەي دۆلەتمەن، (داۋاملىق) مۇشۇ دۆلىتىڭ بىلەن
تۇراي دېسەڭ، ياخشىلىق قىلىپ تۇرغىن.

552. ساڭا ئۇلۇغلۇق نېسىپ بولۇپ، بەگلىككە ئېرىشسەڭ،
بېشىڭ ئاقارغۇچە ئۆزۈڭنى كىچىك تۇت.

553. ھاجىپ يەنە (مۇنداق) دېدى: ئەمدى (سەن) قايت،
خۇشال ياشىغىن، (چۈنكى) بەخت كەمرىنى باغلىدىڭ.

554. سەن خىزمەت قىلىش پۇرستى ئۈچۈن ئانچە ئالدىرىما،
ۋاقتى كەلگەندە، يېپىق ئىشىك (ئۆزى) ئېچىلىدۇ.

555. بىلىملىك كىشىنىڭ بۇ سۆزى ياخشى ئېيتىلغان،
بىلىملىكنىڭ سۆزىگە باقساڭ، (ئۇ گويا) تاۋار ـ دۇردۇنغا
ئوخشايدۇ:

556. قانداقلىكى ئىشقا ئالدىرىساڭ، ئۇزۇنغا سوزۇلىدۇ، كېچىكىدۇ،
ئالدىراپ قىلىنغان ئىشلار ئۆكۈنۈچلۈك بولىدۇ.

557. ئىشىنىڭ ۋاقتىنى كۈتۈش، ئالدىرىماسلىق لازىم،
ئەي دانا، ھەممە ئىش ئۆز ۋاقتىدا بولىدۇ.

ئايتولدىنىڭ ھاجىپقا جاۋابى

558. ئايتولدى (ھاجىپنىڭ) بارلىق سۆزلىرىنى ئاڭلىدى
(ۋە بۇنداق) دېدى: تاقەت قىلىپ، ئۆزۈمنى تۇتۇۋالاي،

559. ھاجىپ مەن بىلەن كۆرۈشتى ۋە سۆزۈمنى ئاڭلىدى،

نېمە قىلىش كېرەكلىكىنى ۋە ۋاقىتنى ئۆزى بەلگىلىسۇن.

560. هاجىپ قايسى ۋاقىتتا مېنى خالىسا،
شۇ زامان، شۇ كۈنى كېلەي، دېدى.

*　　*　　*

561. ئايتولدى تۇرۇپ ئۇ يەردىن چىقتى،
كېلىپ ئۆيگە كىردى (ۋە) تونىنى يەشتى.

*　　*　　*

562. هاجىپ كۆردىكى، ئايتولدىنىڭ مىجەز ـ خۇلقى
باشقا كىشىلەرنىڭكىدىن ئۆزگىچە، ئالاهىدە ئىكەن.

563. (ئۇ)، مەن بۇنداق ئەقىللىق، بىلىملىك،
خەلقنى باشلايدىغان كىشىنى كۆرمىگەن ئىدىم، دېدى.

564. بۇنداق كىشىلەر ناهايىتى قىس (قىز) بولىدۇ،
قىس نەرسىلەر قىممەتلىكى ئۈچۈن قىزنىڭ ئىسمىمۇ
"قىز" بولغان①.

565. نېمىكى قىس بولسا، ئۇ قىممەتلىك بولىدۇ،
قىممەتلىك نەرسىگە كۆپ مۇشەققەت چەكمىگۈچە ئېرىشكىلى
بولمايدۇ.

566. بۇنداق كىشىلەر ئەلگە لازىم،

① قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا "قىز" سۆزى بىلەن "قىس" سۆزى ئوخشاشلا "قىز" دېيىلەتتى.

ئەلگكە لازىم نەرسە ئەلگمۇ لازىم.

567. پەزىلەت ئىگىسى ھەممگە پايدا يەتكۈزىدۇ،
كىشى پەزىلىتى بىلەن ئارزۇ ـ تىلىكىگە يېتىدۇ.

*　　*　　*

568. پۇرستى كەلدى، ھاجىپ ئەلگكە سۆز ئېچىپ،
ئايتولدىنىڭ مجەز ـ خۇلقى (ۋە) تەكتىنى بىلدۈردى.

569. (ئۇنىڭ) مجەز ـ خۇلقى، ئادىتىنى سۆزلەپ بەردى،
پاراستىگە مۇناسىپ بىلىملىرىنى ساناپ بەردى.

ئەلگنىڭ ھاجىپقا جاۋابى

570. ئەلگ ئاڭلىدى ۋە دېدى: "كەلتۇر، قېنى،
ئۇ قەيەردە تۇرىدۇ؟ ئۇنى بىر كۆرەي.

571. مەن ئىزىمنى بېسىپ، مەملىكەت ئىشلىرىنى
قىلىدىغان مۇشۇنداق بىر كىشىنى ئىزدىگەن ئىدىم.

572. بارلىق تىلىكىمگە ئېرىشتىم، يەنە بىر (ئارزۇيۇم) شۇكى،
مۇشۇنداق بىر كىشىگە موھتاجمەن.

573. ئەي جەسۇر قەھرىمان، يۈر، بېرىپ ئۇنى چاقىر،
ھۇزۇرۇمدا (ئۇنى) ماڭا كۆرسەت.

* * *

574. هاجىپ ئورنىدىن تۇردى، ئىشىككە چىقىپ،
بىر ئوغۇلنى يۈگۈرتۈپ، خەۋەر يەتكۈزدى.

575. بۇ بالا يۈگۈردى ـ دە، سۆزنى يەتكۈزدى،
(ئايتولدى) ئورنىدىن تۇرۇپ، سۆيۈنگەن هالدا تونىنى كىيدى.

576. ئۇ ئېتىنى مىندى، دەرۋازىغا يېتىپ كەلدى،
هاجىپ قارشىسىغا چىقىپ، (ئىچكىرىگە) باشلىدى.

577. هاجىپ (ئۇنى) قەدىرلەپ تۆردىن ئورۇن بەردى،
قارا، ئايتولدىمۇ ئەدەپ بىلەن ئولتۇردى.

* * *

578. هاجىپ ئەلچىنىڭ هۇزۇرىغا كىردى،
ئۆزە تۇرۇپ ئەلچىدىن ئىلتىماس قىلدى.

ئەلچىنىڭ هاجىپقا جاۋابى

579. ئەلچى ئېيتتى: چاقىر قېشىمغا كىرسۇن،
مەن ئۇنى كۆرەي، (ئۇمۇ) مېنى كۆرسۇن.

* * *

580. هاجىپ چىقتى ۋە "ئەي، ئايتولدى، تۇر،
(ئەلچى) هۇزۇرىغا بار، بەخت (كەمرى) ساڭا باغلاندى"، دېدى.

14

ئايتولدىنىڭ ئەلگ كۆنتۇغدى ھۆزۈرىدا كۆرۈنگەنلىكى ئېيتىلدۇ

581. ئايتولدى كىرىپ، تىزلىنىپ (ئەلگكە) كۆرۈندى،
ئۇنىڭ يۈزىنى كۆرۈپ ئەلگنىڭ كۆڭلى ئېچىلدى.

582. ئەلگكە ئېگىلدى ۋە سۆز ئاچتى،
ئۇنىڭ سۆزى ئەلگنى خۇش قىلدى (ۋە) ئۆزىمۇ سۆيۈندى.

ئەلگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

583. ئەلگ ئېيتتى: كىم سەن، ئېتىڭ نېمە،
نەدىن كەلدىڭ، يۇرتۇڭ قەيەردە؟

*　　*　　*

584. ئايتولدى تەمكىنلىك بىلەن سۆز باشلاپ،
ئالىيجانابلىق بىلەن ئۆز سۆزىنى بايان قىلدى.

*　　*　　*

585. تەمكىنلىك، ئالىيجانابلىق ئەقىلنىڭ ئىشى،
ئەقىل ـ پاراسەتسىز كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ھايۋاندۇر.

586. بۇنىڭغا تەقلىدتەن شائىر بۇ بەيىتنى ئېيتتى،
(بىرسىگە) ھاجىتىڭ چۈشسە، ئالدىرىما، سەۋر بىلەن ئېيت:

587. ئىشقا ئالدىراپ كىرىشمە، سەۋر قىلىپ كۆت،
ئالدىراپ قىلىنغان ئىشلار كىيىن پۇشايمان بولىدۇ.

588. ھەرقانداق ئىشتا ئالدىرىما، تاقەت قىل، ئۆزۈڭنى تۇت،
قۇل تاقەت قىلسا، بەگلىك كەمىرىگە ئېرىشىدۇ.

ئايتولدىنىڭ ئەلىگگە جاۋابى

589. ئايتولدى ئېيتتى: ئەي، دۆلەتلىك ئەلىگ،
قۇللۇق نامى خىزمەت بىلەن گۈزەللىشىدۇ.

590. نامىم — قۇل، خىزمەتكار، ئورنۇم ئىشىك ئالدى،
ئىشلىرىم — ئادىللىق، ئادىتىم — خىزمەتتۇر.

591. ساڭا ئىنتىلىپ ئۆزۈن يول يۈرۈپ كەلدىم،
بۇگۈن ئارزۇيۇم قېنىپ، تىلىكىمگە يەتتىم.

592. تىلىكىم شۇكى، سەن مېنى چەتكە قاقماي،
خىزمەتكە سال، مېنى رەت قىلما.

*　　*　　*

593. بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، ئەلىگ سۆيۈندى،
تىلىگەن (ئادىمى) تېپىلدى (ۋە ئۇ) ئەرنى سىناپ كۆردى.

ئەلگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

594. ئەلگ ئېيتتى: ئايتولدى، سېنى كۆردۈم،
چىرايىڭ ۋە خۇلقۇڭ مېنى سۆيۈندۈردى.

595. سەن ئۆز لايىقىدا سادىقلىق بىلەن خىزمەت قىل،
(دائىم) ئىشىكىمدە تۇر، يېقىن بول.

596. مەندىن ئېھسان، سەندىن خىزمەت بولسۇن،
خىزمەت جايىدا بولسا، بەخت ئىشىكىنى ئاچىدۇ.

597. بۇگۈندىن باشلاپ باش تارتماي خىزمەت قىل،
خىزمەت كۆرسەتسە، بەگ خىزمەتچى ھەققىنى ئۆتەيدۇ.

ئايتولدىنىڭ ئەلگكە جاۋابى

598. ئايتولدى يەر ئۈپتى ۋە شۇنداق دېدى:
ئەلگ ئېتىبار بىلەن قارىسا، دۆلەت قول ئۇزىتىدۇ.

599. مەن ئۆيۈمدىن چىقىپ، خىزمەت قىلىشقا كەلدىم،
ساڭا يۈزلىنىپ، ئۇزۇن يول يۈردۈم.

600. خىزمەت قىلىش ئۈچۈن خۇدا كۈچ ـ قۇۋۋەت بەرسۇن،
سېنىڭ خىزمىتىڭدە خاتا قىلىشتىن ساقلىسۇن.

* * *

601. (ئايتولدى) تۇرۇپ، سۆيۈنۈپ كۈلگەن ھالدا ئىشىككە چىقتى،

ئەقلى ـ كۆڭلى ئېچىلىپ، مەشئەلدەك يورىدى.

* 602. بەختكە ئېرىشكەن ۋە شۇ بەختنى يۈزىسىدىن
ئازرۇ ـ تىلىكىگە يەتكەن ئەرنىك نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا:

603. بەگلەر كىشىگە كۈلۈپ باقسا،
(ئۇ كىشىنىك) ئەقلى ـ كۆڭلى جانلىنىپ، ئۆزى مەغرۇرلىنىدۇ.

604. بەگلەر كىشىگە خۇش خۇي چىراي ئاچسا،
(ئۇ كىشى) ئېتىبارغا ئىگە بولىدۇ، سۆزى ئۆتىدۇ.

605. بەگلەر كىمنى ئۆزىگە يېقىن تۇتسا،
(ئۇنىڭغا) ھەممە نەرسە يېقىنلىق قىلىدۇ.

606. بەگ بەخت دېمەكتۇر، بەختكە كىشى يېقىن بولسا،
ئازرۇسىغا ئېرىشىدۇ، بارلىق ئىشى ئوڭۇشلۇق بولىدۇ.

* * *

607. شۇندىن تارتىپ ئايتولدى خىزمەت قىلدى،
سەھەر تۇرۇپ (بىردەمدۇ) خىزمەتتىن نېرى بولمىدى.

608. كۈندۈزى ساقچى بولدى، كېچىسى كۆزەتتە تۇردى،
توغرىلىق ۋە سادىقلىق بىلەن خىزمەت قىلدى.

609. ئەلگ قېشىغا دائىم كىرىپ ـ چىقىپ تۇردى،
ئەلگمۇ ئۇنىڭغا ياخشى كۆز بىلەن قارىدى.

610. (ئايتولدى) كۈنىگە بېگى خىزمەت كۆرسىتىپ تۇردى،

ئەلگمۇ كۈنسېرى باشقىچە قەدىرلىدى.

611. بەگلەر قۇلىنى (ئۇنىڭ) خىزمىتى ئۈچۈن قەدىرلەيدۇ،
خىزمەتتە (ئەجىر) سىڭدۈرسە، كىچىكلەرمۇ ئۇلۇغ بولىدۇ.

612. خىزمەت قىل، خىزمەت بىلەن قۇل بەگ بولىدۇ،
خىزمەت كۆرسەتمىسە، كىمۇ تىلىكىگە يېتەلمەيدۇ؟

613. ئەمدى، دانىشمەن نېمە دەيدۇ، سۆزنىى ئاڭلا،
ئۇ سۆزلەرنى ئىنچىكىلىك بىلەن بېزەپ (مەنىلىك) سۆزلىگەن:

614. (تۆرگە) نالايىق كىشى خىزمەت بىلەن تۆرگە ئېرىشىدۇ،
يارامسىز ياراپ قالسىمۇ، پەقەت پەگاغىلا ئېرىشىدۇ.

615. خىزمەتكار توغرىلىق بىلەن خىزمەت قىلىشى كېرەك،
خىزمەت سىڭدۈرگەندىن كېيىنلا تىلىكىگە ئېرىشىدۇ.

616. ئايتولدىمۇ ھەر كۈنى خىزمەت كۆرسەتتى،
ئەلگمۇ كۆيۈنۈپ ئىشكىنى ئوچۇق تۇتتى.

617. ئۇ ئوردا خادىمى بولۇپ، كۈنسېرى يۇقىرىغا كۆتۈرۈلدى،
قايغۇسى ئازلىدى، شادلىقى كۆپەيدى.

618. ئايتولدى خىزمىتىدىن ناھايىتى ھۇزۇرلاندى،
ئەلگمۇ غەمخورلۇق قىلدى (ۋە) كۆپ يار ـ يۆلەك بولدى.

619. ئەلگ ئۇنى ھەر تۈرلۈك ئىشلاردا سىناپ كۆردى،
خالىغىنىدەك بىر خىزمەتچى ئەرگە ئېرىشتى.

15

ئايتولدى ئەلگكە ئۆزىنىڭ دۆلەت (بەخت ـ سائادەت) ئىكەنلىكنى ئېيتىدۇ

620. ئەلگ بىر كۈنى ئۆزى يالغۇز ئولتۇرۇپ،
(ئايتولدىنى) چاقىردى، ئايتولدى ئىچ ـ ئىچىدىن سۆيۈندى.

621. ئايتولدى كىرىپ، ئۇدۇلدا ئۆرە تۇردى،
ئەلگ، بېرى كېلىپ ئولتۇر، دەپ ئىشارەت قىلدى.

622. ئايتولدى يېنىدىن بىر توپنى چىقىرىپ
ۋە ئۇنى ئاستىغا قويۇپ ئولتۇردى.

623. ئەلگ خىلمۇخىل بىلىملەر (ھەققىدە) سورىدى،
ئايتولدى سۆز ئېچىپ، جاۋاب بەردى.

624. ئەلگ سۆيۈندى ۋە يۈزىگە كۈلكە يۈگۈردى،
ئايتولدى ئۇنى كۆرۈپ، كۆزىنى يۇمدى.

625. ئەلگ سۆزدىن توختاپ، ئۇن ـ تىن چىقارمىدى،
ئايتولدىمۇ كۆزىنى يۇمغىنىچە پەقەت ئاچمىدى.

626. ئەلگ يەنە سۆزگە كىرىشىپ، سوئال سورىدى،
ئايتولدى جاۋاب بەردى ـ دە، چىرايىنى تۇردى.

627. ئەلىگ (ئايتولدىغا) ھەر جەھەتتىن سەپسالدى،
ئۇنىڭ بىلىمى، ئەقىل ـ ئىدراكى بارلىقىنى تولۇق سەزدى.

628. ئەلىگ سۆيۈنۈپ باقتى ۋە كۆڭلى خۇرسەن بولدى،
(ئەمما) ئايتولدى تېزلا يۈزىنى ئۆرۈۋالدى.

ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا ئېيتقانلىرى

629. ئەلىگ غەزەپلەندى، چىرايى تۇتۇلدى
(ۋە) دېدى: ھەي، ئالدىراڭغۇلۇق ئادەم ئۈچۈن يامان ئىش.

630. بۇ نۆۋەت مەن ئۆزۈم خاتا قىلدىم،
نېمە دەپ بىراۋغا سۆز ئاچقاندىمەن!

631. بىلىملىك (كىشىنىڭ) نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا:
ئالدىراپ قىلىنغان ئىشلار يىللاپ ئۆكۈنچ بولىدۇ.

632. ئالدىراپ قىلىنغان ئىشلار دائىم خام بولىدۇ،
ئالدىراپ (خام) پىشۇرۇلغان ئاشنى يېسە كېسەل بولىدۇ.

633. ئالدىراڭغۇلۇق بارلىق خاتالىقلارنىڭ بېشى،
ئېغىر ـ بېسىقلىق ياخشىلارنىڭ ئىشى.

634. ئالدىراڭغۇلۇقۇم شۇكى، سېنى چۈشەنمەي،
خىزمەتتە سىناپ كۆرمەي تۇرۇپ ئۆزۈمگە يېقىن تۇتتۇم.

635. بەگلەر، ھەرقانداق بىر خىزمەتچى ـ قۇلىنى

خىزمەتكە سېلىپ كۆرۈپ، ئاندىن يولىدا غەمخورلۇق قىلسا بولىدۇ.

636. خىزمەتتە پىشۇرۇش، سىناش ۋە بايقاش كېرەك،
قەدىر ـ قىممەتنى بىلسە، ئاندىن يۇقىرى كۆتۈرۈش لازىم.

ئايتولدىنىڭ ئەلىگە سوئالى

637. ئايتولدى ئېيتتى: ئەي، دۆلەتلىك ئەلىگ،
نېمىگە غەزەپلىنىپ ئوت بولۇپ ياندىڭ؟

638. گۇناھىم نېمە ئىكەنلىكىنى ئۆزۈمۇ بىلمەيمەن،
ئۇنى ئېيتىپ بەرسەڭ، سۆزۈمنى باشقىدىن ئاڭلىساڭ
(بولاتتى)

639. ئەگەر خاتالىقىم بولسا، مېنى جازالىغىن، ئىختىيار سەندە،
ئەگەر (خاتالىقىم) بولمىسا، ماڭا چىرايىڭنى تۇرمە.

* 640. ئەقىل ـ پاراسەت (بۇ توغرىدا) قىياسى مەنە بىلەن
ئوخشىتىپ، نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا:

641. "خىزمەتكار خاتالاشسا، ئۇنى چاقىرتىش كېرەك
ۋە نېمىشقا خاتا قىلغانلىقىنى سوراش لازىم.

642. ئەگەر خاتالىقى بەلسا، ئۇنى جازالاش لازىم،
يوق بولسا، كۆپ ياخشىلىق بىلەن خۇشال قىلىش كېرەك."

ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

643. ئەلىگ يەنىلا غەزەپلىنىپ سۆز باشلىدى،
دېدىكى، ئەي بىلىمسىز، ئەخمەق ئادەم.

644. ئۆزۈڭگە قارىغىن، مېنىڭ ئالدىمدا كىم ئىدىڭ؟
ساڭا بۇنداق كىبىر قەيەردىن كەلدى؟

645. خىزمەت كۆرسەتتىمكىن دېسەم، (كۆرسەتكەن) خىزمىتىڭ يوق،
نەپ بەرمىكىن دېسەم، پايدىڭنىڭ تاينى يوق.

646. خىزمەت كۆرسەتمىسەڭمۇ، قەدىرلەپ مەرھەمەت كۆرسەتتىم،
ئورۇن بەرگەنىدىم، (بىراق) مېنى كەمسىتتىڭ.

647. ئولتۇرۇش ئۈچۈن ئاستىڭغا توپ قويدۇڭ،
ئوبدان چۈشەن، (توپ) ئولتۇرىدىغان نەرسىمۇ؟

648. مەن ساڭا سۆزلىدىم، سۆزلىرىڭنى ئاڭلىدىم،
كۆزۈڭنى يۇمغان ئىدىڭ، ھەيران قالدىم.

649. (بۇنىمۇ) كەچۈردۈم، يەنە ساڭا سۆزلىدىم،
نېمىشقا يۈز ئۆرۈگەنلىكىڭنى ماڭا ئېيتىپ بەرگىن.

650. دانالاردىن بۇنداق بىر سۆز ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟
بەگكە يېقىن بولسا، ئۆزىنى قاتتىق كۆزەتكۈلۈك.

* 651. ئاتاڭ يا ئاناڭ: ئەي ئوغلۇم، بېگىڭگە
ئۆزۈڭنى تەڭ قىلما، دەپ ئېيتمىغانمىدى؟

652. ساڭا دوستلىرىڭنىڭ يىگىتبېشى: بېگىڭنى كەمسىتمە،
بېشىڭنى قوغدا، دەپ تاپشۇرمىغانمۇ؟

653. بەگلەر بىر ئۇتتۇركى، بۇ ئوتقا يېقىن بارما،
ئەگەر يېقىن بارساڭ، جەزمەن كۆيىسەن.

654. بىخۇد بولما، بەگلەر كۆيۈۋاتقان ئوتتۇر،
كۆيۈۋاتقان ئوتقا يېقىنلاشساڭ، بۇ ساڭا جۇت بولىدۇ.

655. سەپسالساڭ، بەگلەر كۆيەر ئوت ھېسابلىنىدۇ،
كەمسىتسەڭ بېشىڭنى ئۈزۈپ، قېنىڭنى شورايدۇ.

656. ساڭا ئارتۇقچە نەزەر ئاغدۇرسا ئۇنىڭدىن قورققىن،
ئەگەر قورقمىساڭ، كۈچ بىلەن قورقىتىدۇ.

16

ئايتولدى ئەلىگكە بەخت ـ دۆلەت سۈپىتىنى ئېيتىدۇ

657. ئايتولدى كۈلۈپ دېدى: (ھەممىنى) چۈشەندىم،
بۇنى سورىغان ئىكەنسەن، سۆزۈمنى ئاڭلا،

658. ھازىر بۇ ئىشلارنى بىلىپ تۇرۇپ قىلدىم،
سەنمۇ بۇنى بىلىشىڭ كېرەك ئىدى.

659. سېنىڭ قېشىڭغا كەلگەنلىكىم
ۋە كۆرسەتكەنلىرىم مەجەز ـ ئادىتىم ئىدى.

660. سەن ئورۇن بەردىڭ، (لېكىن) مەن ئولتۇرمىدىم،
مېنىڭ ئورنۇم يوق، بۇنى سەن بىلگىن، دېگىنىم (ئىدى).

* 661. بۇ سۆزنى ئىسپاتلاش (ۋە) ئۆزۈمگە ئوخشاش نەرسىنى
كۆرسىتىش ئۈچۈن توپنى يەرگە قويدۇم.

662. چۈنكى، توپ بىر ئورۇندا تۇرمايدۇ، دومىلاپ كېتىدۇ،
دۆلەتمۇ شۇنداق، مەنمۇ دومىلاپ كېتىمەن.

663. سەن ماڭا سۆيۈنۈپ قارىغاندا، كۆزۈمنى يۇمغانلىقىم —
(ئۆزۈمنىڭ) قانداق نەرسە ئىكەنلىكىمنى كۆرسەتكەنلىكىم ئىدى.

664. بۇگۈن مەن — دۆلەت، (ئۇ) قارىغۇغا ئوخشايدۇ،
كىمكى ماڭا ئىلىنسە، شۇنىلا تۇتىمەن.

665. سەن قايتا سۆزلىگەندە، مەنمۇ سۆزلىدىم،
كۈلۈپ قارىغىنىڭدا، يۈزۈمنى يوشۇردۇم.

666. مەن ئۆز ئادىتىمنى ساڭا كۆرسەتتىم،
مىجەزىم تۇراقسىز، ماڭا ئىشەنمە، دېدىم.

667. بېشىدىن (كۆپ ئىش) كەچۈرگەن ئاقساقالنىڭ
تۈركچە مەسەل كەلتۈرۈپ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا:

668. ئەي بەختلىك ئادەم، (بىرەملىك) بەختكە مەغرۇرلانمىغىن،
ئەي ئاتاقلىق ئادەم، سەن بەختكە ئىشىنىپ كەتمە.

669. ئاقار سۇ، زاۋان تىل ۋە بۇ بەخت تۇرمايدۇ،
تىنماستىن يۈرۈپ دۇنيانى كېزىدۇ.

670. بەخت ئىشەنچسىز، ۋاپاسىز، تۇراقسىزدۇر،
كەتكەندە تېز ئۇچىدۇ، ئايىغى تايغاق.

ئەلگىنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

671. ئەلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، سۆزۈڭ ئايدىڭلاشتى،
خاتالىقىڭ ئۆزۈڭنى سۈراپ، ئۆزۈڭ قوتۇلدۇڭ.

672. ئەمدى ماڭا ئېيت، پەزىلىتىڭ نېمە،
ئۆكتەم تىلىڭ (نېمىشقا) چوڭ سۆزلەرنى سۆزلىدى؟

ئايتولدىنىڭ ئەلىگە جاۋابى

673. ئايتولدى ئېيتتى: پەزىلىتىم كۆپ،
كىشىلەرگە نەپ تەگسە، مېنىڭدىن تېگىدۇ.

674. قارىساڭ، مىجەزىم يۇمشاق، يېشىمۇ كىچىك،
مەن بارلىق بەگلىك ۋە بۇيۇكلۇككە ئۆتكەل.

675. يۇز – ھۆسنۇم چىرايلىق ۋە قىلىقىم گۈزەل،
تىلىگەن ئارزۇلىرىمغا قول يەتكۈزدۇم.

676. مەن قەيەردە بولسام، ھەممىسى ئارزۇ قىلىدۇ،
مەن بىلەن بىللە يۈرىدۇ ۋە ماڭا باغلىنىدۇ.

677. راھەت مەن بىلەن، مۇشەققەت مېنىڭدىن تازىدۇ،
خۇشاللىق مەن بىلەن، قايغۇ ماڭا يولىمايدۇ.

678. كىم ماڭا قارشىلىق قىلسا، قىينىلىپ ئۆلىدۇ،
كىم ماڭا بويۇن ئەگسە، ئارزۇسىغا ئېرىشىدۇ.

679. (مېنى) ئۇرىمەن دېگۈچىلەر ئۆزى ئۇرۇلىدۇ،
باسمەن دېگۈچىلەر ئۆزى بېسىلىدۇ.

680. بۇنىڭغا تەقلىدتەن بۇ سۆز يادىمغا كەلدى،
بىلىملىك، ياخشى كىشىلەر بۇنى ئاڭلىسۇن ۋە ئوقۇسۇن:

681. بەخت قەيەردە بولسا (ئۇنىڭغا) بويۇن ئەگ، ئەپ بول،
ئەگەر بەختنى رەت قىلساڭ، قايغۇ بىلەن ئۆلۈشىسەن.

682. بەخت كەلسە، ئىنسان ھەققىي سائادەتكە ئېرىشىدۇ،
تۇمەن ئازرۇسىغا يېتىپ ھالاۋەتتە ياشايدۇ.

ئەلىگىنىڭ ئايتولدىنىغا سوئالى

683. ئەلىگ دېدى: بۇ پەزىلەتلىرىڭنى ئۇقتۇم،
ئېيتقىن، سېنىڭ نۇقسانىڭ بارمۇ؟ (بۇنى) بىلەي.

ئايتولدىنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

684. ئايتولدى ئېيتتى: كىشىلەر ماڭا يالا چاپلاپ،
نۇقسانىم يوق (بولسىمۇ)، لېكىن بار، دېيىشىدۇ.

685. نۇقسانىم شۇكى، ئىنسانلار مېنى تۇراقسىز دەپ،
كىشىلەرگە ئېيتىپ، يامانلاپ يۈرىشىدۇ.

686. تۇراقسىزلىقىم مەن ئۈچۈن نۇقسان ئەمەس،
ئۆزۈمگە دائىم يېڭى نەرسە تاللايمەن.

687. بارلىق كونا نەرسىلەر ئۆزۈمسىز بولىدۇ،
كۆزۈمسىزنىڭ ئەيىبى يىرگىنىچلىك بولىدۇ.

688. يېڭى نەرسە بار يەردە، كونىنىڭ نېمە كېرىكى؟
ئېسىل نەرسە بار يەردە، خۇنۈك (يامان)نىڭ نېمە كېرىكى؟

689. بىلگىنكى، ھەممە لەززەت يېڭى نەرسىدە بولىدۇ.
لەززەتنى تىلەپ كىشىلەر قاتتىق مۇشەققەت چېكىدۇ.

690. بۇ ئادىتىم ئۇچۇن (مېنى) تۇراقسىز دەپ سۆكىشىدۇ،
بۇ نامىم ئۇچۇن ماڭا ئەيىب توقۇشىدۇ.

691. باتۇر ئەر بۇنىڭغا تەقلىدتەن ئېنىق ئېيتتىكى،
بىلسەڭ، ئۇنىڭ مەنىسى بۇ سۆزگە گۇۋاھدۇر:

692. يارىتىلغان نەرسىلەر يوقالغۇسىدۇر،
يارانقۇچى خالىق خالىغىنىنى قىلىدۇ.

693. تىرىكلىك دېگەن شامالدەك ئۆتۈپ كېتىدۇ،
قاچىدۇ، تۇتۇپ بولمايدۇ، ئۇنىڭغا كىم ئېرىشەلەيدۇ.

694. بۇ بەختكە مەغرۇرلانما، (ئۇ) كېلىدۇ ۋە يەنە كېتىدۇ،
بۇ دۆلەتكە ئىشەنمە، (ئۇ) بېرىدۇ ھەم ئالىدۇ.

695. بۇ دۆلەت تۇراقسىز بولمىسا ئىدى،
ئەي، قوزام، بەخت نېمىدېگەن ياخشى نەرسە بولاتتى.

696. بۇ دۆلەت كېلىپ يەنە كەتمىسە ئىدى،
يورۇغان كۈن يەنە قاراڭغۇلاشمىغان بولاتتى.

ئەلگىنىڭ ئايتولدىنغا سوئالى

697. ئەلىگ دېدى: بۇ تۇراقسىزلىقىڭنى ئۇقتۇم،
يۈز ئۆرۈپقۇ كېتىسەنكەن، تۇرغۇنلۇقۇڭمۇ بولامدۇ؟

ئايتولدىنىڭ ئەلىگە جاۋابى

698. ئايتولدى دېدى: مېنىڭ ئۆزۈم ۋە
قىلىقىم كېيىكتەكتۇر، سۆز تامام.

699. سۆيۈپ ئارزۇ قىلغانلار ماڭا تېز ئېرىشەلمەيدۇ،
ئەگەر ئېرىشسە، تۇتۇپ تۇرالمايدۇ، تېزلا زايە قىلىۋېتىدۇ.

700. ماڭا ئېرىشكەن ئەر بەك مەھكەم تۇتسا،
سۆزۈمنى كېسىپ ئېيتمەنكى، ئۇنىڭدىن قاچالمايمەن.

ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

701. ئەلىگ دېدى: ئېيتقىن بۇ تۇرغۇنلۇقۇڭ نېمىدە؟
سېنى باغلايدىغان قانداق كىشەن ئۇ؟

ئايتولنىڭ ئەلىگە جاۋابى

702. ئايتولدى دېدى: مېنى باغلايدىغان كىشەن—
بۇ بىرقانچە نەرسىدۇر، قارا، (ئۇلاردىن) بەلگە بېرەي:

703. ماڭا ئېرىشكۈچىنىڭ مىجەزى كەمتەر بولۇشى،
كۆڭلى مۇلايىم، سۆزى يۇمشاق بولۇشى كېرەك.

704. ئۇ ئۆزىگە ئېھتىيات قىلىشى، ھەرگىز چېكىدىن چىقماسلىقى،
يامان، يارىماس ئىشلارغا بېقىن بولماسلىقى كېرەك.

705. يىغقان مېلىنى ئۆز لايىقىدا ئىشلىتىشى،

قىلىقى، مىجەز ـ خۇلقىغا باب ھايات كەچۈرۈشى كېرەك.

706. ئۆزىدىن چوڭلارغا خىزمەت كۆرسىتىشى،
ئۆزىدىن كىچىكلەرگە شېرىن سۆزلۈك بولۇشى؛

707. مەغرۇرلۇق بىلەن كىشىنى كەمسىتمەسلىكى،
ئۆزىدىن كىچىكلەرنى زادىلىق قىلىپ خارلىماسلىقى كېرەك.

708. ئىچىملىككە بېھۇدە بېرىلمەسلىكى،
ھېلىنى بېھۇدە ئىسراپ قىلماسلىقى كېرەك.

709. قول ۋە تىلى بىلەن ئويۇنغا كىرىشمەسلىكى،
مىجەز ـ خۇلقىنى توغرا تۇتۇشى كېرەك.

710. بۇ نەرسىلەر تۇراقسىز بەختنىڭ كىشىنىدۇر،
بەختنى بۇنداق باغلىسا، ئۇ قاچمايدۇ، قالىدۇ.

711. شائىرنىڭ بۇ سۆزى بۇنىڭغا گۇۋاھ،
شائىرنىڭ بۇ سۆزى سۆزگە تەم قاتىدۇ:

712. كىشى ئۇچۇن دۆلەت ئۇركىگەك كېيىكتەكتۇر،
ئەگەر ئۇ كەلسە، چىڭ تۇت، چۇشەپ تىزگىنلە.

713. تۇتۇشنى بىلسەڭ، دۆلەت تېزىپ كېتەلمەيدۇ، تۇرىدۇ.
ئەگەر تېزىپ كەتسە، ساڭا يەنە تېز نۆۋەت كەلمەيدۇ.

ئەلگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

714. ئەلىگ ئېيتتى: ئەي بەخت سېنى چۈشەندىم،
سېنى قاتتىق سۆيگەنىدىم، سەن مەندىن يۈز ئۆرۈپسەن.

715. ئەگەر ئۆزگىرىشچان، تۇراقسىزلىقىڭ بولمىغاندا ئىدى،
سېنىڭ كەلگەنلىكىڭ قانداق ياخشى ئىش بولاتتى.

716. لېكىن تۇراقسىزسەن، بىۋاپاسەن،
ۋاپانى كۆرسىتىسەنۇ، جاپا قىلىسەن.

717. (بەزىدە) ئاتا ۋە ئانىدىن مېھرىبان بولۇپ،
كۈلۈپ قاراپ، (كىشىنى) ئالقىنىڭدا تۇتىسەن.

718. بەزىدە كۆرمىگەندەك يۈزۈڭنى ئۆرۈيسەن،
پۈتۈن قىلىقىڭ ۋە سۆزلىرىڭ باشقىچە ئۆزگىرىدۇ.

719. يىغىسەن، توپلانسا، ھەممىنى قايتا چاچسەن،
چاقىرىسەن، ساڭا يۈزلەنسە، ئىشكىنى يېپىسەن.

ئايتولدىنىڭ ئەلگگە جاۋابى

720. ئايتولدى دېدى: ئەي دۆلەتمەن ئەلىگ،
بارچە نۇقسان ۋە پەزىلەتلىرىمنىڭ ئېيتتىم.

721. ماڭا كىم ئېرىشىپ، مەھكەم تۇتاي دېسە،
(كېرەكلىك) نەرسىلەرنى ئېيتىپ بەردىم، چامى يەتسە تۇتسۇن.

722. مېنى تۇتقۇچى ماڭا يۈگەن سالمسا،
كېيىكتەك قاچمەن، (ماڭا) يەتكۈچى كىم بار؟

723. تەجرىبىلىك قېرى نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا،
تەجرىبىلىك قېرىلار سۆزى — سۆزنىڭ قايمىقى:

724. بەخت كېلىدۇ، تۇتۇشنى بىلمىسەڭ، كېتىدۇ،
(ساڭا) مال بېرىدۇ، يېيىشنى بىلمىسەڭ، ئۇنى ئالىدۇ.

725. تۇراقسىز بەختكە ئېرىشسەڭ، ئۇنى ناھايىتى مەھكەم تۇت،
ئەگەر مەھكەم ساقلىمىساڭ، ئىشەنگىنىكى، قايتا كېتىدۇ.

726. بەختىيار كىشى ئېھتىياتكار بولۇشى لازىم،
بارلىق نالايىق ئىشلاردىن يىراقلىششى كېرەك.

727. ئۆزى پاك بولۇشى، توغرا يولدا مېڭىشى لازىم،
بۇنىڭ بېغى مۇشۇنداق، بۇنى بىلىش كېرەك.

ئەلىگىنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

728. ئەلىگ ئېيتتى: نۇقسان ۋە پەزىلىتىڭنى چۈشەندىم،
سېنىڭ بۇ ئايتولدى (دېگەن) ئېتىڭ نېمە دېمەكتۇر؟

729. ئۇنىڭ مەنىسى نېمە، ماڭا ئېيتىپ بەر،
(ئۇنى) بىلەي، چۈشىنەي، ساڭا ئىشىنەي.

ئايتولدىنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

730. ئايتولدى ئېيتتى: مېنىڭ ئېتىمنى
ۋە مەجەزىمنى دانالار ئايغا ئوخشىتىدۇ.

731. ئاي تۇغسا، دەسلەپتە بەك كىچىك تۇغىدۇ،
كۈنسېرى چوڭىيىپ يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ.

732. (ئاي) تولۇن بولۇپ تولسا، دۇنيانى يورۇتىدۇ،
دۇنيا خەلقى ئۇنىڭدىن يورۇقلۇق ئالىدۇ.

733. (ئاي) تولۇپ ئېگىزگە كۆتۈرۈلسە،
(ئۇ يەنە) كېمىيىشكە باشلايدۇ، چىراي ـ ھۆسنى كېتىدۇ.

734. يورۇقلۇقى ئازىيىپ، ئاخىر يوقايدۇ،
(قايتا) تۇغىدۇ، (ھەر) كېچىسى ئاز ـ ئازدىن يەنە تولىدۇ.

735. مەن ئۆزۈمۇ شۇنىڭغا ئوخشايمەن،
بەزەن بار بولمەنۇ، بەزەن يوق بولمەن.

736. مەن ھەرقانچە زېئىپ كىشىگە يۇزلەنسەم،
كېسىپ ئېيتمەنكى، ئۇنىڭ ھۆسنى بارغانسېرى گۈزەللىشىدۇ.

737. ئۇ بېيىپ ئۇلغايسا، داڭقى بېيىلسا،
ئۇنىڭدىن كېتمەن، (ئۇنىڭمۇ) شۆھرەت ـ ئىناۋىتى كېتىدۇ.

738. يەنە ئۇنىڭ يىغقان مال ـ دۇنياسى چېچىلىدۇ،
ئۇنىڭ تەقى ـ تۇرقى يەنە قايتا بۇرۇنقىدەك بولۇپ قالىدۇ.

739. بۇنىڭغا تەقلىدتەن شائىرنىڭ بىر سۆزى بارکى،
شائىرنىڭ بۇ سۆزى بىلىمسىزنىڭ كۆزىدۇر:

740. "كىشىگە بەخت كېلىدۇ، نامى شۆھرەتلىك بولىدۇ،
خۇددى يېڭى ئايدەك نۇرى ئارتىپ، (ئاخىر) تولىدۇ.

741. دۆلەت تۇراقسىز، تەلۇە، (ئۇنىڭغا) كۆڭۈل باغلىما،
دۆلەت تولۇن (ئايدەك) قايتا كىچىكلەيدۇ."

742. ساڭا (ئېتىمنىڭ) يەنە بىر مەنىسىنى ئېيتاي،
ئۇنى ئاڭلىغىن، بۇنىڭدا ماڭا ئىشەنگىن؛

743. بۇ ئاينىڭ ئورنى – ئۆيى ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ،
ئۆزگىرىپ تۇرغاچقا، ھەرنېمە قىلساڭمۇ، ئورۇنسىز قالىدۇ.

744. ئاينىڭ بۇرچى سەرتاندۇر، بۇ ئۆيۈ ئايلىنىدۇ،
ئۆيى ئايلىنىدۇ ھەم ئۆزى چۆرگىلەيدۇ.

745. بۇ ئاي قايسى ئۆيگە كىرسە، تېزلا چىقىدۇ،
تېز چىقماق ئۈچۈن، ياتقان يېرىنمۇ بۇزىدۇ.

746. قارا، مەن ئۆزۈممۇ شۇنىڭغا ئوخشايمەن،
قىلىقىم بەزىدە تۆۋەنلەش، بەزىدە يۇقىرى ئۆرلەش.

747. كېلىمەن، كېتىمەن، (ھەممىدىن) بۇرۇن يۇرىمەن،
دۇنيانى كېزىمەن، مېنىڭ (تۇراقلىق) ئورنۇم يوق.

748. (قىلىقلىرىمنىڭ) مەنىسى شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن

دانىشمەنلەر نازۇك مەنىلىك قىلىپ ئېتىمنى ئايتولدى دەپ ئاتىدى.

749. شۇنداق، مەن دۆلەت بولساممۇ، نۇقسانىم (ۋە) پەزىلىتىمنى،
كېسىلىم ھەم (ئۇنىڭ) داۋاسىنى ئېيتىپ بەردىم.

750. سۆزنى ئوچۇق سۆزلىدىم، ئەمدى ماڭا ئىشەن،
تاشلايمەن دېسەڭ تاشلا، تۇتمەن (دېسەڭ) تۇت.

ئەلگىنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

751. ئەلگ ئېيتتى: بارچە سۆزۈڭنى ئاڭلىدىم،
سۆزلىرىڭ (دىلنى) يورۇتتى، ئۆزۈڭمۇ يارىدىڭ.

752. سەندەك بىر كىشىنى ئارزۇ قىلغانىدىم،
ئەي، ئەرلەر سەرداری، خۇدا ئارزۇيۇمنى بەردى.

753. خۇدا كەمنىڭ ئارزۇ ـ تىلىكىنى بەرسە،
ئۇنىڭغا جاۋابەن شۇكۇر قىلغۇلۇق.

754. بۇگۈندىن باشلاپ مەنمۇ تىنماستىن،
ئېرىنمەستىن بۇنىڭ شۇكۇرسىنى قىلىشىم كېرەك.

* 755. بىزگە كىتاب قالدۇرۇپ (دۇنيادىن) ئۆتكەن،
ئالىم، ئاقىل (كىشىنىڭ) نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا:

756. ئەي، نېمەتكە ئىگە بولغۇچى ئەزمەت، شۇكۇر قىل،
شۇكۇر قىلساڭ خۇدا نېمەتنى ئاشۇرىدۇ.

757. نېمەتكە ئىگە بولغۇچى ئۆزىنى ئۇنتۇپ قالىدۇ،
بۇنىڭغا شۇكۇر قىلسا، (نېمەت) يۇز ئۆرۈمەيدۇ.

758. ئاز ياخشىلىق ئۈچۈن ناھايىتى كۆپ شۇكۇر قىل،
(ئېرىشكەن) نېمىتىڭ كۆپ بولسا، ئۇنىڭ قەدىرىنى بىل.

759. شۇكۇر قىلساڭ، بىر نېمەت ئون بولىدۇ،
بىرى ئون بولۇپ، ئۆيگە مال ـ دۇنيا تولىدۇ.

*　　*　　*

760. ئەلگ ئايتولدىنى ئالقىشلىدى
ۋە كېچە ـ كۈندۈز ماڭا قارىشىپتۇر، دېدى.

761. نۇرغۇن مال ـ دۇنيا، مۇلۇك بەردى، كۆپ ماختىدى،
قەدىرلىدى، كۆپ ئالتۇن ـ كۈمۈش بەردى.

762. ئەلگ ئۇنىڭغا ھەممە ئىشلىرىنى سۆزلەپ بەردى،
ھەممە (ئىشتا) ئۇنىڭدىن ئەقىل ۋە بىلىم تەلەپ قىلدى.

763. ئايتولدىمۇ بۇ قەدىر ـ قىممەتكە ئېرىشىپ،
چىن ـ ھەقىقىي سادىقلىق بىلەن خىزمەت قىلدى.

764. ئەلگ (ئۇنى) يەنە بىر مۇددەت سىناپ يۈردى،
ئېرىشكەن بۇ ئادەمنى ھەممىدىن مۇكەممەل ئىكەنلىكىنى بىلدى.

17

كۆنتۇغدى ئەلىگ ئايتولدىغا ئادالەت سۈپەتلىرىنى ئېيتىدۇ

765. ئەلىگ بىر كۈنى ئۆزى يالغۇز ئولتۇرۇپ،
ئۆيىنى خالىي قىلدى، خىيالغا چۆمدى.

766. ئۇ ئايتولدىنى چاقىردى، (ھۈزۈرىغا) يول بەردى،
ئايتولدى كىردى ۋە قول قوشتۇردى.

767. ئۇ ئەلىگنىڭ قارىشىسدا تىك تۇردى،
ئەلىگ خېلى ۋاقىتقىچە گەپ قىلماي تۇردى.

768. ئەلىگ (ئۇنىڭغا) قاراپ كۆزى بىلەن ئىملىدى،
ئىشارەت بىلەن، كەل، ئولتۇر، دېدى.

769. ئايتولدى ئاستا، ئېھتىيات بىلەن ئولتۇردى،
كۆزىنى يەرگە تىكتى، كۆڭلى يورۇدى.

770. يوشۇرۇنچە، كۆز قىرى بىلەن ئەلىگكە قاراپ كۆردىكى،
(ئەلىگ) قاش ـ قاپقىنى تۇرگەن، چىرايى سۈرلۈك (ئىدى).

771. (ئۇ) كۈمۈش كۈرسى قويۇپ، ئۇستىدە ئولتۇراتتى،
بۇ كۈرسىنىڭ ئايىغى ئۇچ ئاچىماق ئىدى.

772. (ئەلىگ) قولىدا چوڭ بىر پىچاق تۇتقانىدى،
سول (تەرىپى)دە ئۇراغۇن * ، ئوڭ (تەرىپى)دە شىكەر
(تۇراتتى).

773. ئايتولدى ئۇنى كۆرۈپ، راستىنلا
قاتتىق قورقتى (ۋە) چوڭقۇر نەپەس ئالدى.

ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

774. بىرئاز تۇرغاندىن كېيىن، ئەلىگ بېشىنى كۆتۈردى
(ۋە) ئايتولدىغا ئېيتتى: تىلىڭنى تەۋرەت.

* 775. مېنى بۇ يەردە مۇشۇنداق يالغۇز كۆرۈپ تۇرۇپ
نېمە ئۈچۈن كېكەچتەك سۆزلىمەي تۇرىسەن؟

ئايتولدىنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

776. ئايتولدى ئېيتتى: ئەي، دۆلەتمەن ئەلىگ،
سۆزلەش ئۈچۈن مەندە جۈرئەت يوق.

777. بۈگۈن سېنىڭ مىجەز ـ ھەرىكىتىڭنى باشقىچە كۆرۈۋاتىمەن،
شۇنىڭ ئۈچۈن ئەيمىنىۋاتىمەن، ئەي دانا.

778. روشەن بىلىملىك (كىشى) خەلقىگە (شۇنداق) نەسىھەت قىلغان:
غەزەپلەنگەن چاغدا بەگلەرگە بېقىن بارما.

779. بىلىملىك، دانىشمەن تېخىمۇ ياخشى ئېيتقان:
غەزەپلەنگەن چاغدا بەگلەر ئوت ۋە زەھەر بولىدۇ.

780. ئەگەر بەگلەر قەھرگە كېلىپ، غەزەپلىك بولغان بولسا،
ئۇنىڭغا يېقىن تۇرما، ئەي خۇش پېئىل (كىشى).

781. بەگلەر غەزىپى كېلىپ قەھرلەنگەن بولسا،
ئۇنىڭدىن يىراق تۇر، زېينى تېگىدۇ.

782. بۇنىڭغا تەقلىدتەن مۇنداق بىر سۆز كەلدى،
(بۇنى) ئېسىڭدە تۇت، ئۆزۈڭنى ياخشى كۆزەت:

783. "قەھرى كەلگەن چاغدا بەگلەرگە يېقىن بارما،
يېقىن باردىكەنسەن، قەدىرسىز بولۇشۇڭ ئېنىق.

784. قارا، بەگلەر (گويا) ئارسلانغا ئوخشايدۇ،
قەھرى كەلسە، باش كېسىدۇ، ئەي بىلىمى روشەن (كىشى)."

ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

785. ئەلىگ دېدى: قېنى ماڭا ئۆز سۆزلىرىڭنى ئېيت،
ھازىر نېمىگە تېڭىرقاپ قالدىڭ؟

ئايتولدىنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

786. ئايتولدى دېدىكى: مېنىڭ تالاڭ قالغىنىم—
سەن ئولتۇرغان كۆمۈش كۇرسى نېمە دېمەكتۇر؟

787. سېنىڭ ئولتۇرغىنىڭ قانداق كۇرسى ئۇ؟
بۇنىڭ مەنىسىنى ئۇقاي، ماڭا ئېيتىپ بەر.

788. ئىككىنچىدىن، قولۇڭدىكى نېمە پېچاق بۇ،
بۇنىمۇ مەن تولۇق بىلىشىم كېرەك.

789. ئۇچىنچىدىن، نېمە ئۈچۈن ئوك تەرىپىگدە شېكەر،
سول تەرىپىگدە ئۇراغۇن تۇرىدۇ، مەنىسى نېمە؟

790. سەپسالسام، غەزەپلىك تۇرسەن،
بۇنى كۆردۈمدە، ئەقلىمنى يوقاتتىم.

791. (سېنى) بۇ ھالدا كۆرگەندىن كېيىن ئەيمىنىپ،
ئېغىز ئېچىپ، مۇراجىئەت قىلالمىدىم.

18

كۈنتۇغدى ئەلىگ ئايتولدىغا ئادالەت سۈپەتلىرىنىڭ قانداقلىقىنى ئېيتىدۇ

792. ئەلىگ ئېيتتى: سۆزلىرىڭنى ئېنىق چۈشەندىم،
(بۇلارنى) يېشىپ، سۆزۈمنى ئېيتاي.

793. مەن سېنى دەسلەپكى كۈنى چاقىردىم،
شۇ كۈنى ھۆرمەت كۆرسىتىپ، ئورۇن بەردىم.

794. ئاشۇ ئاجايىپ ئىشلارنى ماڭا كۆرسىتىپ،
مېنى قەھرلەندۈردۈڭ، (ئەمما) ئۆزۈڭ مەھكەم تۇردۇڭ.

795. بۇنى كۆرۈپ غەزەپلەنسەم، تاپا ـ تەنە قىلدىڭ،
بۇنىڭ ا سەۋر قىلدىم، يەنە چىرايىڭنى تۇردۇڭ.

796. سەن ماڭا: مەن — بەختمەن، مېنى بىلىۋال،
ساڭا ئۇقتۇرۇپ (بۇنداق) تىلدىم، بۇنى ئۇقۇۋال، دېدىڭ.

797. نېمە ئۈچۈن (ئۇنداق) قىلغىنىڭنى ئايرىم ئىزاھلاپ بەردىڭ،
مەنمۇ ھەممە نەرسىنى ئوچۇق چۈشەندىم.

798. شۇ چاغدا ئۆزرەڭنى (قوبۇل كۆرۈپ) كەچۈردۈم،
ئاندىن پەزىلىتىڭگە يارىشا (سېنى) قەدىرلىدىم.

799. بۇگۈن مەنمۇ ئۆز مىجەزىم ۋە
بارچە پەزىلەتلىرىمنى ساڭا كۆرسەتتىم.

800. قارىغىن، مەنمۇ ئادالەت (ۋە) قانۇنمەن،
قانۇنسىزلىقنىڭ سۈپەتلىرى مۇنۇلاردۇر، دىققەت قىل:

801. قارا، ئۆزۈم ئۈستىدە ئولتۇرغان بۇ كۆرسىنىڭ
ئۈچ پۇتى بار، ئەي دىلىمنىڭ ھۆزۈرى.

802. ئۈچ پۇتلۇق نەرسىنىڭ ھەممىسى قىڭغايمايدۇ،
ئۈچىلا (پۇتى) تۈز تۇرسا قىمىرلمايدۇ.

803. ئەگەر ئۈچ پۇتتىن بىرەرسى ئېگىلىپ كەتسە،
قالغان ئىككىلىسىمۇ قىڭغىيىدۇ، كىشى يىقىلىدۇ.

804. ئۈچ پۇتلۇق نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى توغرا، تۈز بولىدۇ،
ئەگەر تۆت پۇتلۇق بولسا، قارا، بىرى ئەگرى بولىدۇ.

805. قايسى نەرسە تۈز بولسا، ھەممە يېرى ئۆز بولىدۇ،
بارلىق ئۆز نەرسىگە سەپسالساڭ، قىلمىشىمۇ تۈز بولىدۇ.

806. قايسى نەرسە قىڭغايسا، ئۇ ئەگرى بولىدۇ،
ئەگرى (نەرسىلەر)نىڭ ھەممىسى يامانلىقنىڭ ئۇرۇقى بولىدۇ.

807. ھەرقانداق تۈز (نەرسە) پۈكۈلسە، (تىك) تۇرماي يىقىلىدۇ،
قايسى نەرسە توغرا بولسا، يىقىلماي مەزمۇت تۇرىدۇ.

808. قارا، مېنىڭ ئادىتىمۇ ئېگىلمەس، توغرىدۇر،
ئەگەر توغرىلىق ئېگىلسە، قىيامەت بولىدۇ.

809. مەن ئىشلارنى توغرىلىق بىلەن ھەل قىلىمەن،
كىشىلەرنى بەگ تائىپىسىدىن، قۇل تائىپىسىدىن دەپ ئايرىمايمەن

810. قولۇمدىكى بۇ خەنجەر ـ پىچاق
كېسىدىغان، پىچىدىغان (قورال)دۇر، ئەي قۇدرەتلىك كىشى.

811. مەن ئىشلارنى پىچاقتەك كېسىمەن، پىچىمەن،
دەۋا قىلغۇچىلارنىڭ (ئىشىنى) ئۈزارتمايمەن.

* 812. شېكەر ـ زورلۇققا ئۇچراپ، ئىشكىمگە كېلىپ،
مەندىن ئادالەت تىلىگەن كىشى ئۇچۇندۇر.

813. ئۇ كىشى شېكەردەك لەززەت بىلەن قايتىدۇ،
سۆيۈنچ تېپىپ، چىرايى ئېچىلىدۇ.

* 814. ئۇراغۇن ئوتنى ئۆزى زوراۋان،
ھەقىقەتتىن تەزگەن كىشىلەر ئىچىدۇ.

815. (ئۇلار) جاڭجاللىشىپ ماڭا كەلسە، مەن ئادالەت بىلەن
(ھۆكۈم) قىلسام،
ئۇراغۇن ئىچكەندەك ئازابلانغانلىقىنى كۆرىمەن.

816. قاپقىمنىڭ تۈرۈلگەنلىكى، سۈرلۈك بولۇشۇم،
يۈز ـ خاتىر قىلماسلىقىم ئالدىمغا كەلگەن زوراۋانلار ئۇچۇندۇر.

817. مەيلى ئوغلۇم بولسۇن ياكى يېقىنىم، تونۇشۇم بولسۇن،
مەيلى يولۇچى ياكى ئۆتكۈنچى مېھمان بولسۇن،

818. قانۇن ئالدىدا ھەر ئىككىلىسى مەن ئۈچۈن بىردەك،
ھۆكۈم قىلغاندا، (ھېچبىرى) مەندە پەرق تاپالمايدۇ.

819. قارا، بەگلىكنىڭ ئۇلى ھەق ـ ئادالەتتۇر،
بەگلەر ئادىل بولسا، ھاياتتا (ھالاۋەت) بولىدۇ.

820. ئەقىللىق كىشى بۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ شۇنداق سۆز ئېيتقان،
كىمكى ئاقىلنىڭ سۆزىنى (ئېسىدە) تۇتسا، ئىشى ئوڭۇشلۇق
بولىدۇ:

821. "بەگلىكنىڭ ئۇلى ئادالەت ئۈستىگە قۇرۇلغاندۇر،
بەگلىكنىڭ يىلتىزى ئادالەت يولىدۇر.

822. بەگ ئەلگە قانۇن يۈرگۈزسە ۋە ئادىل بولسا،
ئىستىگەن ئارزۇ ـ تىلەكلىرىگە ئېرىشەلەيدۇ."

ئايتولدىنىڭ ئەلنگە سوئالى

823. ئايتولدى يەنە ئېيتتى: ئەي دۆلەتلىك ئەلنگ،
نېمە ئۈچۈن ئەلنگنىڭ ئېتى كۈنتۈغدى بولدى؟

ئەلنگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

824. ئەلنگ ئېيتتى: ئالىم مېنىڭ ئادەتلىرىمنى
كۆرۈپ، (كۈنگە) تەقلىد قىلىپ، بۇ ئاتنى قويدى.

825. كۈنگه قارىغىن كېمەيمەيدۇ، پەقەت تولۇن بولۇپ تۇرىدۇ،
يورۇقلۇقى دائىم ئوخشاشلا كۈچلۈكتۇر.

826. مېنىڭ قىلىقلىرىمۇ ئۇنىڭغا ئوخشايدۇ،
ئادالەت بىلەن تولۇپ تۇرىدۇ، ئۆكسۈپ قالمايدۇ.

827. ئىككىنچىدىن، كۈن چىقسا جاھان يورۇيدۇ،
(يورۇقلۇقنى) بارچە خەلقە يەتكۈزىدۇيۇ، ئۆزى ئۆچمەيدۇ.

828. مېنىڭمۇ قانۇنىيىتىم شۇنداق: ئۆزۈم يوقالمايمەن،
ئادىتىم ۋە سۆزلىرىم بارچە خەلق ئۈچۈن بىرەكتۇر.

829. ئۈچىنچىدىن، كۈن چىقسا يەرگە ئىسسىقلىق بېرىدۇ،
يەردە رەڭگارەڭ گۈل ـ چېچەك ئېچىلىدۇ.

830. مېنىڭ قانۇنۇم قايسى ئەلگە يېتىپ بارسا،
ئۇ ئەل قورام تاشلىق يەر بولسىمۇ، ئاۋاتلىشىدۇ.

831. چىققان كۈن ياخشى ياكى يامان دېمەيدۇ،
ھەممىگە (بىرەك) يورۇقلۇق بېرىدۇ، ئۆكسۈپ قالمايدۇ.

832. مېنىڭمۇ ئادىتىم ئېنىق شۇنداقتۇر،
مەندىن ھەممىگە باراۋەر ئۆلۈش تېگىدۇ.

833. يەنە كېلىپ، كۈننىڭ بۇرجى تۆرغۇن بولىدۇ،
تۇرغۇن دېگىنىم ئۇنىڭ ئاساسى مۇستەھكەم دېگىنىمدۇر.

834. كۈن بۇرجى ئارسلان، بۇ بۇرج تەۋرەنمەيدۇ،

ئورنىدىن تەۋرىمىگەنلىكى ئۈچۈن ئۆيى بۇزۇلمايدۇ.

835. مېنىڭ ئادەتلىرىمگە باق، دائىم بىر خىلدۇر،
يورۇقلۇق بېرىشتە ھەرگىز ئۆزگەرمەيمەن.

ئايتولدىنىڭ ئەلگە سوئالى

836. ئايتولدى ئېيتتى: ئەي دۆلەتمەن ئەلگ،
جاھاندا ئەل سورا، نامىڭ يېيىلسۇن.

837. مەنمۇ ئۇزۇن يول يۈرۈپ، مۇشەققەت چېكىپ،
ھېرىپ ـ چارچاپ ئالدىڭغا كەلدىم.

838. بۇنداق ئادىتىڭ، پەزىلىتىڭ بارلىقى ئۈچۈن،
كۆچلۈك ئارزۇ قىلىپ، سېنىڭ خىزمىتىڭگە كەلدىم.

839. ماڭا ئېيتقىن، قانداق خىزمەت قىلاي؟
سۆيۈنىدىغان ئىشىڭ نېمە بولسا، شۇنى قىلاي.

840. خىزمەت بەگنىڭ تەلىپىگە لايىق بولمسا،
قانچە مۇشەققەت چەككەن بىلەنمۇ، خىزمىتى يارىمايدۇ.

* 841. خىزمەت بىلەن يۈكسەلگەن، بەختكە ئېرىشكەن
ئېلىنىڭ داڭدار ئادەمى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

842. ئەگەر خىزمەتكار بېگىگە خىزمەت قىلىدىكەن،
بەگنىڭ رازى قىلىش يولىنى قاتتىق تۇتۇشى كېرەك.

843. بەگلەر رایی بویىچە خىزمەت قىل،
خىزمىتىدىن بەگ رازى بولسا، (بەخت) ئىشكىنى ئاچىدۇ.

844. خىزمەتچى خىزمەت قىلىشنى بىلسە، تۆرگە چىقىدۇ،
خىزمەت قىلىشنى بىلمىسە، تۆردىن پەگاغا چۈشىدۇ.

845. خىزمەتچى قۇلى بېگىنى ناھايىتى سۆيۈندۈرسە،
بۇ قۇل ئۈچۈن قەدىر ـ قىممەتنىڭ يولى ئېچىلىدۇ.

ئەلگىنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

846. ئەلىگ ئېيتتى: ئەمدى مەن سۆزلىرىڭنى چۈشەندىم،
مېنىڭ شادلىقىمنى تىلە، ئۆزۈڭگە قاتتىق ئېھتىيات قىل.

847. مەن ساڭا يارامسىزلارنى ئېيتاي،
يارامسىزغا يېقىنلاشما، پاك يۈرگىن.

848. ئۆزۈم ياقتۇرمايدىغان نەرسىلەرنىڭ بىرى يالغانچىلىقتۇر،
ئۇنىڭدىن قالسا زوراۋانلىق قىلغانلاردۇر.

849. تەبىئىتى ئاچكۆز، ئۆزى (ئىشتا) خام بولغانلار،
مىجەزى ئالدىراڭغۇ، كۆزلىرى ھاياسىز بولغانلار،

850. ئىش ئۈستىدە قەھرلەنگەن، غەزەپلەنگەنلەر،
بىكار تەلەپ، ھاراقكەش ۋە قولى ئەگرى بولغانلار،

851. بۇ خىل كىشىلەر ماڭا يارىمايدۇ،
بۇنى ئەمدى ساڭا ئوچۇق ـ ئاشكارا ئېيتىپ بەردىم.

852. سەن ماڭا مۇناسىپ (ھالدا) ياراشنى خالساڭ،
بۇ بىرقانچە نەرسىدىن ئۆزۈڭنى يىراق تۇت، ئەي شۆھرەتلىك كىشى.

853. (شۇنداق قىلساڭ) كۇندىن ـ كۈنگە ماڭا بېقىنراق بولسەن،
مېنىڭ ساڭا (بولغان) ھۆرمىتىم، ئىلتىپاتىم ئاشىدۇ.

ئايتولدىنىڭ ئەلىگە سوئالى

854. ئايتولدى دېدى: بۇلارنى ئاڭلىدىم،
يەنە بىر سۆزۈم بار، ئۇنىمۇ ئېيتىپ بەر:

855. ياخشىلىق قانداق بولىدۇ، نېمىگە ئوخشايدۇ،
ياخشىنىڭ مەجەز ـ خۇلقى قايسى تەرىقىدە بولىدۇ؟

ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

856. ئەلىگ ئېيتتى: ياخشىنىڭ مەجەز ـ قىلىقى
پايدىلىق بولىدۇ، خەلققە مەنپەئىتى تېگىدۇ.

857. خەلققە ھەمىشە كۆپ ياخشىلىق قىلىدۇ،
كىشىدىن شۆھرەت (تىلىمەيدۇ)، مىننەت قىلمايدۇ.

858. ئۆز پايدىسىنى كۆزلىمەي، كىشىلەرگە پايدا كەلتۈرىدۇ،
بۇ پايدىسى ئۇچۇن بەدەل تەلەپ قىلمايدۇ.

ئايتولدىنىڭ ئەلگە سوئالى

859. ئايتولدى يەنە ئېيتتى: بۇ سۆزلەرنى چۈشەندىم،
يەنە بىر تىلىكىمنى سەندىن سورايمەن.

860. ماڭا توغرىلىق (ھەققىدە) سۆزلەپ بەرگىن، ئىنسانىنىڭ
ھاياتىنى يورۇتىدىغان توغرىلىق قانداق بولىدۇ؟

861. نېمىنى توغرا يول دەپ ئاتايدۇ،
توغرىلىقنىڭ ئۆلى قانداق بولىدۇ؟

ئەلگىنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

862. ئەلگ ئېيتتى: قارا، توغرا ئەرنىڭ
تىلى بىلەن دىلى ۋە سۆزى بىردەك بولىدۇ.

863. ئىچى تېشىدەك ۋە تېشى ئىچىدەك (بولىدۇ)،
چىن ۋە توغرا كىشى ئەنە شۇنداق بولىدۇ.

864. يۈرىكىنى ئالقىنىغا ئېلىپ
ئىنسانلار ئالدىدا ئۇيالماستىن يۈرەلەيدىغان بولسۇن.

865. بەختلىك (بولۇپ)، يۈكسىلىش ئۈچۈن كىشىگە توغرىلىق زۆرۈر،
ئىشەنگىنكى، توغرىلىق كىشىلىكنىڭ نامىدۇر.

866. ئادەم قىس ئەمەس، (بەلكى) كىشىلىك قىستۇر،
ئىنسانلار ئاز ئەمەس، (بەلكى) توغرىلىق ئازدۇر.

867. بۇنىڭغا تەقلىدتەن، شائىر ئۇشبۇ سۆزنى ئېيتقان،
ئەمدى ساڭا سۆزلىدىم، (سەنمۇ) كۆرگىن:

868. "مېڭىپ يۈرگەن ئىنسان ناھايىتى كۆپتۇر،
توغرا، چىن ۋە ھەق ئادەم مەن ئۇچۇن ناھايىتى ئەزىز.

869. كىشى قەدىرلىك ئەمەس، (بەلكى) كىشىلىك قەدىرلىكتۇر،
ئەقىل ـ ئىدراك توغرا، چىن كىشىلەرنىلا ماختايدۇ."

ئايتولدىنىڭ ئەلىگە سوئالى

870. ئايتولدى يەنە ئېيتتى: دۆلەتمەن ئەلىگ،
ماڭا ئەمدى بۇ سۆزنىڭ سىرىنى ئېچىپ بەر.

871. ياخشى كىشىلەرنىڭ يامان بولۇشى مۇمكىنمۇ،
يامانلارمۇ (بىر كۈنى) ياخشىلارغا ئەگىشەرمۇ؟

ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

872. ئەلىگ ئېيتتى: ياخشىلار ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ،
بۇنىڭ بىرى، ھەققىي ھالدا ياخشىلىق يولىنى تۇتىدۇ.

873. بىرى، ئانىدىن تۇغۇلۇپلا ياخشى بولىدۇ،
ئۇ توغرا ۋە دۇرۇس ھايات كەچۈرىدۇ.

874. قارا، يەنە بىرى — تەقلىد يولى بىلەن ياخشى بولغانلار،
ئۇلار يامانغا قېتىلسا، يامانلىق قىلىدۇ.

875. يامانلارمۇ ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ،
بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىنى ئوخشاش يامان ھېسابلىما:

876. بۇلاردىن بىرى تۇغما يامانلاردۇر،
بۇنداق كىشى ئۆلمىگۈچە كىرى تازىلانمايدۇ.

877. يەنە بىرى، تەقلىد يولى بىلەن يامان بولغانلار،
(بۇلارنىڭ) دوستلىرى ياخشى بولسا، ئۇمۇ ياخشى يولغا ماڭىدۇ.

878. تۇغما ياخشىدىن دائىم ياخشىلىق كېلىدۇ،
جاھان خەلقى ئۇنىڭدىن پايدا ئالىدۇ.

879. تۇغما يامان بولسا، ئۇنىڭغا داۋا يوق،
ئۇ دۇنيا ئۇچۇن بالا ۋە خەلق ئۇچۇن جۇتدۇر.

880. بۇنىڭغا تەقلىدتەن ئېيتىلغان بىر تۈركچە مەسەل بارىكى،
بۇنى ئاڭلا ۋە چۈشىنىپ، ئۆزلەشتۈرگىن:

881. ياخشى ئادەت ئاق سۈت بىلەن كىرگەن بولسا،
(بۇنداق كىشى) ئۆلگەنگە قەدەر ئۆز ئادىتىنى ئۆزگەرتمەيدۇ.

882. (كىشىنىڭ) تەبىئىتى بىلەن قوشۇلۇپ يارىتىلغان قىلىق
ئۆلۈم بۇزمىغۇچە ھەرگىز بۇزۇلمايدۇ.

883. (ئانىنىڭ) قارنىدا پەيدا بولغان مىجەز ۋە ئادەت
بوز يەر قېتىغا كىرگەندىلا كېتىدۇ، ئەي دانا.

884. ئەگەر ياخشىغا بىر يامان يولداش بولسا،

ئۇنىڭ قىلمىشلىرىمۇ ياماننىڭكىگە ئوخشاش يامان بولىدۇ.

885. يامان ياخشى بىلەن بىللە قېتىلىپ يۈرسە،
بارلىق ياخشىلىقلارغا (يەتمەك ئۈچۈن) مەشئەلگە ئېرىشىدۇ.

886. قارا، يەنە بىر سەۋەب شۇكى، ياخشى بىلەن يامان
پېقىنلىشىش تۈپەيلىدىن يولنى توغرىلىۋالىدۇ.

887. بېگى ياخشى بولسا، بارچە خەلق تەرتىپلىك،
قىلىقلىرى ياخشى، خۇي ـ پەيلى گۈزەل بولىدۇ.

888. بەگلەر ياخشى كىشىنى ئۆزىگە يېقىن تۇتسا،
يامانلارمۇ ياخشى ئىش قىلىدىغان بولىدۇ.

889. يامانلار بەگلەرگە يېقىن بولسا،
ئەلدە يامانلارنىڭ قولى ئۈزىراپ كېتىدۇ.

890. يامانلار باش كۆتۈرسە، ياخشىلار يوقىلىدۇ،
ياخشىلار ھۆكۈمران بولسا، يامانلار (ئازىدىن) كېتىدۇ.

891. ئەگەر بەگلەر بەخت بەلگىسى سۈپىتىدە ياخشى بولىدىكەن،
پۈتۈن خەلقمۇ، شۇبھىسىز ياخشى بولىدۇ.

892. (ئەگەر) بەگلەر (ئۆزى) يامان بولسىلا،
ئۇ ئەلدە يامانلارنىڭ يۈزىدە شادلىق جلۋە قىلمايدۇ.

893. بەگلەر بېگى بىر ياخشى قانۇن تۈرغۇزغانكى،
يامان ئۇچۇن ئەڭ ياخشى چارە-جازا ۋە زىنداندۇر.

894. ئەگەر خەلقنىڭ باشچىسى ياخشى بولسا،
ئۇنىڭ بارلىق خىزمەتچىلىرى ياخشى بولىدۇ.

895. ئەگەر بەگلەرنىڭ ئۆزلىرى ياخشى بولسا،
پۇتۈن خەلقى بېيىيدۇ، دۇنيا تۈزىلىدۇ.

ئايتولدىنىڭ ئەلىگكە سوئالى

896. ئايتولدى يەنە (شۇنداق) دېدى: بۇلارنى چۈشەندىم،
ئەلىگ بۇ سۆزلەرنى ناھايىتى توغرا ئېيتتى.

897. بۇ ياخشىلىقلارنى كىشى ياخشى دەپ بىلىدۇ،
پايدىلىق بولغىنى ئۈچۈن شۇنداق قىلىشنى خالايدۇ.

898. (ئۇنى) پۇتۈن ئىنسان سۆيىدۇ، خالايدۇ، ئارزۇ قىلىدۇ،
ئۇنى ئىستىگەنلەر ئۇنىڭغا قانداق ئېرىشىدۇ؟

ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

899. ئەلىگ ئېيتتى: ياخشىلىق ئېسىل نەرسىدۇر،
ئېسىل نەرسىنى دائىم ئېسىل كىشىلەر خالايدۇ.

900. قايسى نەرسە ئېسىل، نادىر ۋە قەدىرلىك بولسا،
ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش بارچە كىشىگە ئېغىر چۈشىدۇ.

901. يامانلىق ۋە ئۇنى قىلغۇچىلار قەدىرسىزدۇر،
ياۋۇز ئىشمۇ قەدىرسىزدۇر، (ئۇ) يامانلىققا ئېلىپ بارىدۇ.

902. قانداق نەرسە قەدىرسىز بولسا، يەردە ياتىدۇ،
تاۋار – دۇردۇن قىممەتلىك بولغاچقا، تۆردە تۇرىدۇ.

903. ياخشىلىق يۇقىرىغا چىقىشتەك ئېغىر ئىشتۇر،
يامانلىق تۆۋەنگە چۈشۈشتەك، ئېرىشمەك ئاسانىدۇر.

904. قارا، ئەقىل بۇنىڭغا تەقلىدتەن بىر سۆز ئېيتقانكى،
ئەقىللىقنىڭ سۆزىگە ئەمەل قىلسا، پايدىسى كۆپتۇر:

905. "ياخشىلىق يۇقىرىغا چىقىشتەك ئىش، ھەممە كىشى چىقالمايدۇ،
بۇ ئىشنى قىلمەن دەپمۇ ھەممە ئىنسان قىلالمايدۇ.

906. قەدىرلىك بولغان ھەرقانداق نەرسىنى بېجىرىش ئېغىرغا چۈشىدۇ.
بىلىمسىز ۋە نادانلار بۇنى (ئادا) قىلالمايدۇ."

ئايتولدىنىڭ ئەلىگە سوئالى

907. ئايتولدى ئېيتتى: ئەي دۆلەتمەن ئەلىگ،
ياخشىلىق شۇ قەدەر نام ۋە مەدھىيىگە ئېرىشكەن ئىكەن،

908. ئۇنىڭمۇ ئىنسانلار سۆزلىگۈدەك قۇسۇرى بارمۇ،
پاراسەتلىك(لەر) ئۇنى ئۇقامدۇ، نېمە ئىكەنلىكىنى بىلەمدۇ؟

ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

909. ئەلىگ ئېيتتى: ياخشىلىق دائىم ماختىلىدۇ،
يامانلار (بولسا) ئۇنىڭدىن قۇسۇر تاپماقچى بولىدۇ.

910. كىشىلەرگە دائىم يېقىنلىق قىلغۇچى ئەرمۇ،
ئەگەر يامانلار بولمىسا، ياخشى ئىش قىلالمايدۇ.

911. يامانلار خورلانغانلىقى ۋە كەمستىلگەنلىكى ئۈچۈن،
ياخشىلارغا كۆن بەرمەيدۇ، ياراتماي يۈرىدۇ.

912. كىم ياخشىلىقنى خالىسا ياخشىلىق قىلىدۇ،
خورلاش ۋە كەمستىلىشكە پىسەنت قىلمايدۇ.

913. كىمكى بۈگۈنكى شادلىقنىلا تىلىسە،
ئۇ يامانلىق قىلىدۇ، كېيىن قايغۇرىدۇ.

914. ياخشىلىق تىلىگۈچى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
دائىم ياخشىلىق قىل، (ياخشىلىقنى) ئۆزۈڭگە ھەمراھ قىل:

915. ياخشىلىقنىڭ بۈگۈن ساڭا ھېچ زىيىنى يوقتۇر،
بۈگۈن ئىشەنگىنىكى، كېيىن ئۇنىڭ پايدىسى بولىدۇ.

916. يامانلىق بۈگۈن پايدىلىق(تەك) كۆرۈنسىمۇ،
ئۇ ئەتە زىيان كەلتۈرىدۇ، بۈنى پاراسەت بىلەن ئۇققىن.

917. ياخشىلىق ئوڭ بولسا، يامانلىق سولدۇر،
سولۇڭدا ئوزاخ، ئوڭ تەرىپىڭدە جەننەت بار.

918. يامانلار بۈگۈن قانچىلىك ھۇزۇرلانسىمۇ،
ئەتىكى كۈندە ئۆكۈنچ بىلەن ئازاب چېكىدۇ.

919. ياخشى كىشى قانچىلىك خار بولسىمۇ،

ئەتە ئۇ يەردە ئۆكۈنمەيدۇ، ئىش ئوڭۇشلۇق بولىدۇ.

920. ئەي ئايتولدى، سەن بۇنى ھەقىقەت دەپ بىلگىنكى،
ياخشى نام بىلەن ئۆلسەم، ئۆكۈنچسىز بولمەن.

921. ئادىل كىشى نەقەدەر ياخشى سۆزلەرنى ئېيتقان،
ئادىل كىشىنىڭ تىلى سۆزگە ئۇل سالىدۇ:

922. باشقىلار يامان دەپ ياخشىنى رەت قىلسا،
ئەي ياخشى، مەن سېنى ئارزۇ قىلىپ تىلەيمەن.

923. ئەي ياخشى، ئېيتقىنچۇ، ساڭا كىم تويىدۇ؟
قېنى بېرى كەل، مەن ساڭا تويمىدىم، تېخى ئاچمەن.

924. ياخشى كىشى قانچىلىك خورلانغان بولسىمۇ،
(مەن) شۇ ياخشى (كىشى)گە ھەمراھ بولۇشقا رازىمەن.

925. بەگلىك ماڭا يامانلىق بىلەن كېلىدىغان بولسا،
بۇنداق بەگلىك كېرەك ئەمەس، ئۇنى ساڭا بەردىم.

926. كىشىنىڭ تەبىئىتى ياماندۇر، بۇنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈۋاتىمەن.
ھالاۋىتى ناھايىتى قىسقا، ئۆكۈنچى ئۇزۇن.

927. بۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ شائىر بۇ سۆزنى ئېيتقان،
ئۇنى ئوقۇساڭ (مەنىسى) ئېچىلىدۇ، كۆزۈڭنى ئۆتكۈر قىل:

928. "قارا، قايسى ياخشى (كىشى) ياخشىلىقى ئۈچۈن ئۆكۈنىدۇ؟
ئاتانغان يامانلار ئاخىر قاتتىق پۇشايمان قىلىدۇ.

929. يامانلىق قىلسا، يامانلىقنىڭ جاۋابى ئۆكۈنچ بولىدۇ،
قولۇڭدىن كەلسە يامانغا ياخشىلىق قىل، ئۆچ ئال.

930. يامان كىشىلەرنى قانداقمۇ ماختاي،
نېمىشقىمۇ يامان ئىشنى ئارزۇ قىلاي؟

931. ئەسكىلىك، پەسكەشلىك، جاھىللىقنىڭ ھەممىسى
يامانلارنىڭ قىلىق ـ ئادىتىدۇر، ئەي ئۇلۇغ (كىشى).

932. بالا، ئازاب، مۇشەققەت ۋە ئۆكۈنچلىك كۆز يېشى —
يامانلىق ئۈچۈن بېرىلگەن جاۋاب، ئەي يىگىت.

933. قارا، بۇ ياخشى كىشىلەرنى قانداقمۇ سۆيمەي،
بۇ ياخشى ئىشلارنى قانداقمۇ ماختىماي؟

934. سېخىيلىق، ئادەمگەرچىلىك، مەنپەئەت ۋە ياخشىلىق،
ئېنىقكى، ياخشى كىشىلەردىن كېلىدۇ.

935. ياخشى كىشى دوستلار ئىچىدىكى ئەڭ ئەۋزىلىدۇر،
ياخشى ئىش ئىشلارنىڭ ئەڭ ئەۋزىلىدۇر.

936. دوستۇڭ ياخشى بولسا، نېمە خالىساڭ قىلالايسەن،
(ياخشى) يول تېپىش ئۈچۈن ياخشى دوست كېرەك.

937. ھۇزۇر ـ ھالاۋەت، ئارزۇ، نېمەت، غۇرۇر
ۋە خۇشال ـ خۇراملىق ياخشىلىقنىڭ جاۋابى بولىدۇ.

*　　*　　*

938. ئەلىگ ئېيتتى: ئايتولدى، بۇ سۆزلەرنى ئۇققىن،
سورىغان سوئالىڭغا (شۇنداق) جاۋاب بەردىم.

ئايتولدىنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

939. ئايتولدى يەر ئۆپۈپ، ئورنىدىن تۇردى
ۋە دېدى: ئەي مۇقەددەس بەخت، ئەي ياخشى قانۇن،

940. دۇنيانىڭ ھاكىمى بولدۇڭ، ئۆمرۈڭ ئۇزۇن بولسۇن،
ھالاۋەت ۋە ياخشىلىق ئىچىدە بېشىڭ ئامان بولسۇن.

941. بەگلىكىڭ ۋە سەلتەنىتىڭ بۇزۇلمىسۇن،
شاد ـ خۇرام كۈلۈپ، راھەتتە ياشا.

942. ئۇلۇغلۇق بىلەن كۆپ ئەللەرگە ھاكىم بول،
بەگلىكىڭنىڭ ئۇلى قۇدرىتىڭ بىلەن مۇستەھكەم بولسۇن.

943. ئارزۇلىرىڭ قۇرىماس (ئېقىندەك) ئېقىپ تۇرسۇن،
دۆلەت قېرىماس (خىزمەتچىدەك) دائىم ئىشىكىڭدە تۇرسۇن.

944. بارلىق خۇشاللىقىنىڭ ھەممىسى ساڭلا كەلسۇن،
دۈشمەنلەر قايغۇ بىلەن زەئىپلىشىپ ئۆلسۇن.

945. سەن ھەركىمنىڭ خىزمەت قىلىشىغا ئەرزىيسەن،
ئەرزىگەن (كىشىگە) خىزمەت قىلسا، بەخت ئىشىك ئاچىدۇ.

* 946. خزمەت كۆرسەتكەن ۋە خزمەتى بىلەن ئارزۇ ـ تىلىكىگە ئېرىشكەن كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

947. خزمەت قىلما، ئەگەر قىلساڭ ئەرزىگەنگە قىل،
لاياقەتلىك بەگ خزمەتكارىنىڭ ھەققىنى بىلىدۇ.

948. خزمەت قىلما، ئەگەر قىلساڭ سېخىينىڭ خزمىتىنى قىل،
بىلگىنكى، سېخىينىڭ ئۆيى ئالتۇن، ئىشكى كۈمۈشتۇر.

949. ئەي خزمەت قىلغۇچى، خەسىكە خزمەت قىلما،
بولمىسا ئۆمرۈڭ زايە كېتىدۇ، ئۆزۈڭ يامان بولىسەن.

950. خەسىس ئۆز نەرسىسىنى ئۆزىدىن ئايايدۇ،
ئېيتقىنچۇ، قانداقمۇ باشقىنىڭ ھەققىنى بېرىدۇ؟

* * *

951. ئايتولدى سۆزىنى تۈگەتتى، تۇرۇپ (تاشقىرىغا) چىقتى،
شادلىققا چۆمۈپ ئۆز ئۆيىگە يول ئالدى.

952. شۇندىن باشلاپ تەۋرەنمەي خزمەت قىلدى،
كېچىسى كۆزەتتە تۇردى، كۈندۈزى ئارام ئالمىدى.

953. ھەققانىي ۋە سادىقلىق بىلەن خزمەت قىلدى،
ئەلنىڭ ئۈنى كۈندىن ـ كۈنگە ئۆزىگە يېقىن تۈتتى.

954. شۇ خىلدا يەنە بىرقانچە زامان ئۆتتى،
ئايتولدى ئۆز خزمىتى بىلەن يۈزىنى يورۇق قىلدى.

19

ئايتولدى ئەلگكە تىلىنىڭ پەزىلەتلىرىنى، سۆزنىڭ پايدىسىنى ئېيتىدۇ

955. ئەلىگ بىر كۈنى ئايتولدىنى چاقىردى،
ئورۇن بەردى (ۋە) ئولتۇر، دەپ ئىلىدى.

956. ئايتولدى ئەدەپ بىلەن ئاستا ئولتۇردى،
كۆزىنى يەرگە تىكىپ، گەپ ـ سۆز قىلمىدى.

ئەلگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

957. ئەلىگ دېدى: (ئەي) ئايتولدى، سۆزۈڭنى سۆزلە.
نېمىشقا شۇڭ تۇرىسەن، نېمە بولدۇڭ؟

ئايتولدىنىڭ ئەلگكە جاۋابى

958. ئايتولدى دېدى: ئەي بەگلەر بېگى،
قۇل (ئۆز) بېگىنىڭ يۈزىنى كۆرسە، ئەقلىنى يوقىتىدۇ.

959. ئەلىگ بۇيرىماستىن قانداق سۆزلەي،
سورىماستىن ئاۋۋال قانداق ئۆتۈنەي؟

960. بىلىملىكنىڭ سۆزىنى ئاڭلا، بويۇن تولغىما،

سوربماستىن بۇرۇن سۆزۈڭنى سۆزلىمە.

961. كىم بىرسىنى لازىم تېپىپ، خالاپ چاقىرسا،
ئۇ ئۆزى ئالدى بىلەن سۆز باشلايدۇ.

962. سوربماستىن ئاۋۋال سۆز سۆزلىگەننى
ھايۋان دېسە، توغرا ئېيتقان بولىدۇ.

* 963. يەنە، بىلگىنكى، (بىر نەرسە) سوربمىغان بەگلەرگە
سۆز ئاچقانلار تەلۈە، ئەخمەقتۇر.

964. تىزىل تىل ئۆمرۈڭنى قىسقارتىدۇ،
ئېسەنلىك تىلىسەڭ، ئۇنى قاتتىق باغلا.

* 965. ئۆزىنى تۇتقان، ئۆزىنى بېسىپ،
ئېسەن ـ ئامان ياشىغان كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

966. "قارا باشىنىڭ يېغىسى قىزىل تىلدۇر،
ئۇ نەچچىلىگەن باشلارنى يېگەن، يەنمۇ يەيدۇ.

967. بېشىڭنىڭ (ئامانلىقىنى) تىلىسەڭ، تىلىڭغا ئېھتىيات بول،
تىلىڭ ھەر كۈنى بېشىڭغا خەۋپ يەتكۈزىدۇ."

ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

968. ئەلىگ ئېيتتى: سۆزۈڭنى تۇڭەل چۈشەندىم،
تىرىك (كىشى)نىڭ سۆزلىمەسلىكى ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس.

969. بىلگىنكى، ئىككى تۇرلۇك كىشى بولىدۇ،
ئۇنىڭ بىرى — بىلىمسىز، بىرى كېكەچتۇر.

970. كېكەچنىڭ تىلى تۇتۇلغان، ئۇ سۆزلىيەلمەيدۇ،
بىلىمسىزلەرنىڭ تىلى سۆزنى ساقلىيالمايدۇ.

971. بىلىمسىزنىڭ تىلى دائىم باغلاقتا بولۇشى لازىم،
بىلىملىك كىشى تىلىغا ھاكىم بولۇشى كېرەك.

972. بىلىملىكنىڭ سۆزى (گويا) يەرگە سۇدەكتۇر،
سۇ ئاققان يەردىن نېمەت ئۇنىدۇ.

973. بىلىملىك كىشىنىڭ سۆزى تۇگمەيدۇ،
ئېقىپ تۇرغان سۇزۇك بۇلاقنىڭ سۇيى ئۆكسىمەيدۇ.

974. ئالىملار چىملىق ـ سازلىققا ئوخشاش بولىدۇ،
قەيەرگە ئاياغ باسسا، (شۇ يەردىن) سۇ چىقىپ تۇرىدۇ.

975. بىلىمسىزنىڭ كۆڭلى قۇمدەك بولىدۇ،
دەريا كىرسىمۇ تولمايدۇ، ئوت ـ چۆپ ئۇنمەيدۇ.

ئايتولدىنىڭ ئەلىگە جاۋابى

976. ئايتولدى يەنە (شۇنداق) دېدى: ئەلى ئۇقىدۇ،
(ئەگەر) تىلىنىڭ زىيىنى تەگسە، تىرىكلىك تۇگەيدۇ.

977. ئىنسان تىرىك ئىكەن، قانداق سۆزلىمىسۇن؟
كىشى كېرەكلىك سۆزنى سۆزلەيدۇ، يوشۇرمايدۇ.

978. كىشى سۆزلىشى ئۈچۈن (ئاۋۋال) سوراش كېرەك،
سوربمسا، سۆزنى چىك ساقلاش لازىم.

979. ئەي ئەلىگ، ئەگەر ياخشى بىلسەڭ، سوربماقلىق ئەركەكتۇر،
(ئۇنىڭ) جاۋابى بولسا چىشىغا ئوخشاشتۇر.

980. ئايالنىڭ بىر ئەركەك ئېرى بولىدۇ،
تۇغۇلسا، ئۇنىڭدىن ئىككى ئوغۇل، تۇغۇلىدۇ.

ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

981. ئەلىگ دېدى: چۈشەندىم، بارچە سۆزۈڭ ھەق،
يەنە باشقا بىر سورايدىغان سۆزۈم بار.

982. تىلىنىڭ زىيىنىنى سۆزلىدىڭ، بۇنى ئاڭلىدىم،
ئۇنىڭ پايدىسى بارمۇ؟ توغرىسىنى ئېيتىپ بەر.

983. ئەگەر تىلىنىڭ زىيىنىدىن قورقساڭ،
بارچە پايدىلىق سۆزلىرىڭ ئېيتىلماي قالىدۇ.

ئايتولدىنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

* 984. ئايتولدى ئېيتتى: ئەگەر بۇ تىل سۆزلەشنى بىلسە،
سۆزنىڭ پايدىسى ناھايىتى كۆپ.

985. بىھۇدە سۆز بىلىمسىزنىڭ تىلىدىن چىقىدۇ،
دانالار بىلىمسىز كىشىنى ھايۋان ئاتايدۇ.

986. بەھۇدە، ھاجەتسىز (سۆزلەرنى) سۆزلەش — ئاۋامنىڭ قىلىقىدۇر،
قارا باشنى بېگەنمۇ بەھۇدە سۆزدۇر.

987. سۆز ئورۇنسىز سۆزلەنسە، كۆپ زىيان كەلتۈرىدۇ،
ئەگەر (سۆزنى جايىدا) سۆزلەشنى بىلسە، پايدىسى بولىدۇ.

988. بىلگىنكى، ئاۋامنىڭ قارنى تويسا ئۆكۈزدەك ياتىدۇ،
بەھۇدە سۆزگە ئاۋۇنۇپ، ئۆزىنى سەمرىتىدۇ.

989. يەپ، تويۇپ ياتقانلار ھايۋاندۇر،
بۇ ھايۋان دېگىنىم ئۇنىڭ قىلىقىغا قارىتىلغان.

990. بىلىملىك كىشىلەر ۋۇجۇدىنى ئۇيۇرىتىدۇ،
بىلىم بىلەن شادلىنىپ، جېنىنى ياشنىتىدۇ.

991. ۋۇجۇدنىڭ نېسىۋىسى بوغۇزدىن كىرىدۇ،
روھنىڭ نېسىۋىسى بولغان چىن سۆز قۇلاقتىن كىرىدۇ.

992. قارا، بىلىمنىڭ بەلگىسى ئىككى نەرسىدۇر،
بۇ ئىككى نەرسە بىلەن كىشىنىڭ يۈزى يورۇق بولىدۇ:

993. بۇنىڭ بىرى — تىل، (يەنە) بىرى — بوغۇزدۇر،
بۇ ئىككىسىنى باشقۇرالسا، دەريادەك پايدىسى تېگىدۇ.

994. بىلىملىك بوغۇز ۋە تىلغا ھاكىم بولۇشى لازىم،
بوغۇز بىلەن تىلنى كۆزەتكەن بىلىملىكلەر (بەگگە) ئېھتىياجلىقتۇر

ئەلگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

995. ئەلگ ئېيتتى: سۆزلىرىڭنى ئۇقتۇم، ئايان بولدى،
سۆزنىڭ ئاساسى نېمە (ۋە) سۆز قانچە تۈرلۈك بولىدۇ؟

996. سۆز نەدىن چىقىدۇ (ۋە) نەگە بارىدۇ؟
ئەي بىلىمدان، بۇنىمۇ ماڭا ئېيتىپ بەر.

997. قانچىلىك سۆزلەش (ۋە) قانچىلىك سۆزلىمەسلىك
توغرىسىدا ئەقىللىق ۋە بىلىملىك دانا نېمە دەيدۇ؟

ئايتولدىنىڭ ئەلگكە جاۋابى

998. ئايتولدى دېدى: سۆزنىڭ ئورنى سىردۇر،
سۆز سانى ئون بولسا، سۆزلىنىدىغىنى— بىر (بولۇشى كېرەك).

999. بىرىنى سۆزلەپ، توققۇزىنى تىيغۇلۇق،
(چۈنكى) تىيىلىدىغان سۆز ئەسلى بەتبۇي بولىدۇ.

ئەلگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

1000. ئەلگ يەنە دېدى: سۆزنىڭ پايدىسى قانچىلىك
ۋە زىيىنى قانچىلىك، ماڭا ئوچۇق ئېيتىپ بەر.

ئايتولدىنىڭ ئەلگكە جاۋابى

1001. ئايتولدى دېدى: سۆزنىڭ پايدىسى ئۇلۇغدۇر،
(سۆز) جايىدا قوللىنىلسا، قۇلنى يۈكسەلدۈرىدۇ.

1002. بىلگىنكى، سۆزنىڭ پايدىسى تۇپەيلىدىن بوز يەردىكى (كىشى) بېشىل كۆككە ئۆرلەيدۇ، تۆردە بولىدۇ.

1003. ئەگەر تىل (جايىدا) سۆزلەشنى بىلمىسە، بېشىل كۆكتىكى كىشىنى (يەرگە) چۈشۈرىدۇ.

ئەلگىنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

1004. يەنە ئېيتتى: سۆزنىڭ قانچىلىكى كۆپ ۋە قانچىلىكى ئاز بولىدۇ، ماڭا ئوچۇق ئېيتىپ بەر.

ئايتولدىنىڭ ئەلگىكە جاۋابى

1005. ئايتولدى دېدى: كۆپ سۆز دېگەن شۇكى، سورىمىغاننى سۆزلەپ كۆڭۈلگە تېگىش.

1006. ئاز سۆز — سورالغانغا بېرىلگەن جاۋاب، سۆزگە يارىشا قايتۇرۇلغان سۆزدۇر.

* 1007. تىلنى سۆز بىلەن بېزەپ، ئۇنىڭ يۈزىنى ئاچقان شائىر بۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ مۇنداق دېگەن:

1008. "سۆزنى ئوبدان ئويلىنىپ، ياخشى سۆزلىگىن، سورىغاندىلا سۆزلە ۋە تېزلا تۇگەت.

1009. سۆزنى كۆپ ئاڭلا، (لېكىن) نۇرغۇن سۆزلىمە، بىلىم بىلەن (سۆز) تۇز، پاراسەت بىلەن سۆزلە."

ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

1010. ئەلىگ ئېيتتى: بۇ سۆزلەرنىمۇ چۈشەندىم،
يەنە بىر سوئالىم بار، يوشۇرماي ئېيت.

1011. چىن سۆزنى كىمدىن ئاڭلاش كېرەك،
سۆزنى كىمگە ئېيتىش كېرەك، بۇنى ئېيتىپ بەر.

ئايتولدىنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

1012. ئايتولدى دېدى: سۆزنى دانادىن ئاڭلاپ،
كېيىن بىلىمسىزگە ئېيتىش كېرەك.

1013. كېرەكلىك سۆزنى ئۇلۇغلاردىن ئاڭلاش لازىم،
(ئاندىن) كىچىكلەرگە ئېيتىش كېرەككى، (ئۇلار) ئۆزىنى
تۇتۇۋالسۇن.

1014. سۆزنى كۆپ ئاڭلىغۇلۇق، بىرە ـ بىرە سۆزلىگۈلۈك،
بىلىملىك دانا ماڭا شۇنداق دېگەن.

1015. كۆپ سۆزلەش بىلەن كىشى ئالىم بولالمايدۇ،
ئالىم كۆپ ئاڭلاپ تۆرىنىڭ بېشىغا ئېرىشىدۇ.

1016. ئىنسان كېكەچ بولسىمۇ بىلىم ئالالايدۇ،
(ئەمما) گاس بولسا، بىلىمگە قولى يەتمەيدۇ.

ئەلگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

1017. ئەلگ يەنە ئېيتتى: بۇ سۆز چۈشىنىشلىك بولدى،
يەنە بىر سوئالىم بار، ئۇنىڭغىمۇ جاۋاب بەر.

1018. تىلنى شۇڭ تۇتۇش كېرەكمۇ ياكى سۆزلەشمۇ؟
سۆزنى ئاچقان ياخشىمۇ ياكى يوشۇرۇشمۇ؟

ئايتولدىنىڭ ئەلگكە جاۋابى

1019. ئايتولدى دېدى: ئەلگ ئاڭلىسۇنكى،
تىل بىلەن سۆزلەنمىسە، (بىلىم شۇ پېتى) قېلىۋېرىدۇ.

1020. تىلنى سۆكۈشكىلا بولمايدۇ، ماختىلىدىغان يەرلىرىمۇ كۆپ،
سۆزنىڭمۇ ماختىلىدىغان ۋە سۆكۈلدىغان تەرەپلىرى بار.

1021. سانسىزلىغان جانلىق مەۋجۇداتلارنىڭ ھەممىسى
تەڭرىنىڭ بىرلىكىگە تىل بىلەن گۇۋاھلىق بېرىدۇ.

1022. (تەڭرى) تۇمەنلىگەن خالايىقنى ياراتتى،
(ئۇلار) تەڭرىنى پەقەتلا تىلى بىلەن ماختايدۇ.

1023. ۋۇجۇدى بارلىكى كىشى ئۇچۇن كېرەك (نەرسە)
بىرى — تىل بىلەن سۆز، (يەنە) بىرى — كۆڭۈل.

1024. كۆڭۈل ۋە تىلنى توغرا سۆز ئۇچۇن يارانقان،
سۆزى ئەگرى بولغانلار ئۇنتتا كۆيۈشكە مەجبۇرلىنىدۇ.

1025. توغرا سۆزنى سۆزلسه پايدىسى كۆپتۇر،
ئەگەر ئەگرى سۆزلسه، دائىم سۆكۈشكه ئۇچرايدۇ.

1026. توغرا سۆزلىمەكچى بولساڭ، تىلىڭ تەۋرىسۇن،
سۆزۈڭ ئەگرى بولسا، (ئۇنداق) سۆزنى يوشۇرغىن.

1027. سۆزلىمىگەن ئادەمنى كىشىلەر كېكەچ دېيىشىدۇ،
كۆپ سۆزلسه، نامىن — ۋالاقتەككۇرلەرنىڭ ېشى بولىدۇ.

1028. كىشىلەرنىڭ قەدىرسىزى ۋالاقتەككۇرلەردۇر،
كىشىلەرنىڭ قەدىرلىكى سېخىي كىشىدۇر.

*　　*　　*

1029. بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، ئەلىگ شادلاندى،
كۆزلىرىنى كۆككه تىكىپ، قولىنى كۆتۈردى.

1030. خۇداغا شۈكۈر قىلىپ، كۆپ مەدھىيه ئوقۇدى،
دېدى: ئەي ئىگەم، مېھرىبان هەم ئەزىزسەن،

1031. سەندىن ماڭا كۆپ ياخشىلىق كەلدى،
مەن سېنىڭ ئىتائەتسىز، گۇناهكار قۇلۇڭمەن.

1032. تىلىكىمنى بەردىڭ، بارچه ئارزۇلىرىمغا (يەتكۈزدۈڭ)،
راهەت، مال ـ دۇنيا، دۆلەت ۋه كۆپ ياخشىلىقلار (ئاتا
قىلدىڭ).

1033. بۇنىڭ شۈكۈرسىنى قانداقمۇ ئۆتەلەيمەن؟

ئەي ئالىيجاناب، بۇنىڭ شۇكۇرسىنى ئۆزۈڭلا ئادا ئەتكەيسەن.

*　　*　　*

1034. (ئەلىگ) سۆزىنى تۇگەتتى، خەزىنىسىنى ئاچتى،
كەمبەغەللەر ھەققى ئۇچۇن نۇرغۇن مال تارقاتتى.

1035. ئەلىگ بۇ ئايتولدىنى قەدىرلىدى،
قولى بىلەن ئېھسان بەرسە، تىلى بىلەن ماختىدى.

1036. ئۇنىڭغا ۋەزىرلىك ئۇنۋان بېرىپ، تامغا (تۇنقۇزدى)،
تۇغ، دۇمباق بىلەن ساۋۇتنىمۇ بەردى.

1037. پۇتۇن مەملىكەتتە ئۇنىڭ قولىنى ئۇزۇن قىلدى،
دۇشمەنلەر بويۇن ئېگىپ، (ئۇ يەردىن) يوقالدى.

*　　*　　*

1038. ئايتولدى پۇتۇن ئىشلارنى باشقۇردى،
ئېرىشكەن زامانىدىن غۇرۇر بىلەن شادلاندى.

1039. خەلقى بەيىدى، مەملىكەت تەرتىپكە چۇشتى،
خەلقى ئەلىگ ئۇچۇن دۇئا قىلدى.

1040. خەلق نىجات تاپتى، جاپا ـ مۇشەققەتتىن تۇتۇلدى،
قوزا بىلەن بۆرە بىللە يۇرىدىغان بولدى.

1041. ئېلى روناق تاپتى، قانۇن تۈزۈلدى،
ئەلگىنىڭ دۆلىتى كۈندىن ـ كۈنگە زىيادە بولدى.

1042. بىرقانچە مۇددەت (ئەنە شۇنداق) بەختتە ئۆتتى،
خەلقنىڭ ۋە مەملىكەتنىڭ ئىشى پۈتۈنلەي تۈزەلدى.

1043. مەملىكەتتە يېڭى شەھەر ـ كەنتلەر كۆپەيدى،
ئەلگىنىڭ خەزىنىسى ئالتۇن ـ كۈمۈش بىلەن تولدى.

1044. ئەلگ دىلى شادلىنىپ ھۈزۈرلاندى،
نامى ۋە شۆھرىتى دۇنياغا يېيىلدى.

20

. بەختنىڭ ئۆتكۈنچىلىكى ۋە دۆلەتنىڭ تۇراقسىزلىقى ئېيتىلىدۇ

1045. ئايتولدى ئارزۇ ـ تىلەكلىرىگە تولۇق ئېرىشتى،
ئۆتكۈنچى بەخت قېرىپ، ئارقا يۆلىكىنى يېقىتتى.

1046. يەنە (بۇ ھەقتە) بىلىملىك دانا ياخشى ئېيتقان:
نېمەت تۈگەل بولسىلا، (كىشى) نېسىۋىسىگە ئېرىشەلمەيدۇ.

1047. ئاقىل تېخى بۇنىڭدىنمۇ ياخشىراق سۆزلەپ،
نېمەت تۈگەل بولغاندا، ئۆمۈرمۇ تۈگەيدۇ، دەيدۇ.

1048. بىلىملىكنىڭ (بۇ) سۆزى بەكمۇ ياخشى ئېيتىلغان،
بىلىملىكنىڭ سۆزى بىلىمسىزگە كۆزدۇر.

1049. تۆۋەن چۈشكەن كۆتۈرۈلىدۇ، كۆتۈرۈلگەنمۇ تۆۋەن چۈشىدۇ،
يورۇغان ئۆچىدۇ، ماڭغان توختايدۇ.

1050. ھەرقانداق ئىش ئۆز كامالىتىنى كۈتىدۇ،
كامالەتكە يەتكەندىن كېيىن، (يەنە) تۆۋەنگە يانىدۇ.

1051. ئايتولدى تىلىكىگە تۈگەل ئېرىشتى،
تىرىكلىكىنى تۈگەتتى، مال ـ مۈلكى قالدى.

1052. تولغان ئېيى يەنە كىچىكلەشكە باشلىدى،
نۇرلۇق يازى قەھرىتان قىشقا ياندى.

1053. (بىر ـ بىرنىگە) ماس مىزاجلار (ئۆزئارا) زىتلاشتى،
بىرى كۈچىيىپ، ئۈچىنى بېسىپ چۈشتى.

1054. مىزاجى ئايىنىدى، تامىقى تېتىقسىز بولدى،
روھى ئېغىرلاشتى، كېسەل (ئۇنى) قاتتىق تۇتتى.

1055. مىزاجلىرى بۇزۇلدى، كۆر، كۈچى كېمەيدى،
تال چۈنىفتەك تۈز قامىتى تۆۋەن پۈكۈلدى.

1056. ئېغىر كېسەل كېلىپ، ئۇنى تۇتتى ۋە يەرگە يىقىتتى،
مۇڭلۇق ئىگراپ، تۈشەككە كىرىپ ياتتى.

1057. تېۋىپلار توپلاندى، تومۇرىنى تۇتتى،
بۇنىڭ نېمە كېسەل ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىشتى.

1058. بەزىلەر: ئەمدى ئۇنى قان تۇتۇپتۇ * ،
قان تومۇرىنى ئېچىپ قان ئېقىتىش كېرەك، دېيىشتى.

1059. بەزىلەر: سۈرگە ئىچكۈزۈش كېرەك،
ئىچى قېتىپتۇ، ئۇنى بوشىتىش كېرەك، دېيىشتى.

1060. بەزىلەر جۇلاپ قوشۇپ، سوغۇقلۇق قىلدى،
بەزىسى كېرەكلىك شاراب ھازىرلاپ بەردى.

1061. ھېچ داۋا، دورا قالمىدى، ھەممىنى قىلدى،
نېمە راۋا بولسا، شۇنى بەردى.

1062. پايدا قىلمىدى، كېسىلى كۈندىن ـ كۈنگە ئېغىرلاشتى،
كۈنسېرى كۈچى خورىدى، ئەقلى ئاجىزلىدى.

1063. تەقۋادار كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
تەقۋادار كىشى — كىشىلەرنىڭ سەرخىلىدۇر.

1064. مەيلى مۇمىيا قات، مەيلى تىرياق * ئىشلەت،
مەيلى ماتىرىدۇس * بىلەن چۈرنى * سوقۇپ (بەر).

1065. مەيلى تېۋىپ چاقىر ياكى قام * (كەلتۇر)،
ئۆلۈمگە يۈزلەنگۈچىگە ھەرگىز داۋا پايدا بەرمەيدۇ.

1066. ئەي تىرىك يۈرگۈچى، غاپىل بولما،
تىرىك ئىكەنسەن، (ئاخىر) سەنمۇ ئۆلىسەن.

* * *

1067. ئەلىگ ئايتولدىنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر تاپتى.
ئۆلۈمنىڭ خەۋەرچىسى — كېسەل (ئۇنىڭغا) قول ئۇزاتقانىدى.

1068. ئەلىگ ئايتولدىنىڭ ھالىنى سوراپ كەلدى،
ئەلىگ كېلىپ، (ئۇنى) ياتقان ئەھۋالدا كۆردى.

ئەلگنىڭ ئايتولدىنغا سوئالى

1069. ئەلىگ سورىدى: ھازىر كۆڭلۈڭ قانداق؟
نېمە كېسەل بۇ، ئۇيقۇڭ قانداق؟

ئايتولدىنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

1070. ئايتولدى دېدى: ئەي دۆلەتمەن ئەلىگ،
مېنى شۇنداق بىر كېسەل تۇتتىكى، ئۇنىڭ داۋاسى يوق.

1071. ئېيىم تولۇنىدى، تولۇنلۇقى كېمەيدى،
تەبئىتىم ئالاھىدە ئىدى، ئەمدى بۇ ئېسىللىق كەتتى.

1072. تۇغقان كۈنۈم شادلىق بىلەن چىقاتتى،
(ئەمدى) كۈنۈم پاتقىلىۋاتىدۇ، تۈنلىرىم يورۇمايدۇ.

1073. شادلىق (غۇرۇرۇم بولغان) تىرىكلىك ئۆزىنى ئېلىپ قاچتى،
تۇراقسىز دۇنيا مەندىن يۈزىنى ئۆرۈدى.

1074. شادلىق، ئارزۇ، نېمەتلەر ئارقامدا قېلىۋاتىدۇ،
تاياغۇ ـ ئەلەم، مۇشەققەت ماڭا قاراپ كېلىۋاتىدۇ.

1075. مانا، بۈگۈن مەن سەندىن ئايرىلىمەن،
پۇشايمان (ۋە) ئەلەم بىلەن ئىگراپ كېتىۋاتىمەن.

* 1076. خەلقنى باشلىغۇچى كىشىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسى،
دانا ئەل بېگى نېمە دەيدۇ ئاڭلا:

* 1077. بۇ دۆلەت كېلىپ، ئۆز مەيلىچە يۈگۈرۈپ، يەنە كېتىپ قالمىسا، قانچىلىك ياخشى بولاتتى.

* 1078. ئۆلۈم تۇتمىسا، كىشى (دائىم سالامەت) يۈرسە، بۇ بەگلىك ئىشى نېمىدېگەن ئوبدان ئىش بولاتتى.

* 1079. ئەگەر كىشى قېرىماستىن، ياشسا ئىدى، يىگىتلىك كۈنلەر قانچىلىك گۈزەل بولغان بولاتتى.

ئەلگىنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

1080. ئەلىگ ئېيتتى: ئايتولدى، بۇ سۆزلەرنى قويغىن، ئەي تۈز كۆڭۈل، بۇنداق سۆزلەرنى سۆزلىمىگىن.

1081. ھەممە كىشى كېسەل بولىدۇ ھەم ياخشى بولىدۇ، ئەي قۇدرەتلىك، بۇ كېسەل يالغۇز ساڭىلا (كەلگەن) ئەمەس.

1082. نېمىشقا تىلىڭدىن خۇنۇك گەپلەر چىقىدۇ، نېمىشقا ئۆزۈڭچە كۆڭلۈڭنى بۇزىسەن؟

1083. مەن سېنىڭ بىلەن ئاۋۇنۇپ يۈرەتتىم، بۇنىڭغا ئېتىراز بىلدۈرۈۋاتقانىدەك، سۆزلىرىڭ باشقىچە بولۇۋاتىدۇ.

1084. خۇدايىم ياخشى قىلغاي، بۇنداق سۆزلەرنى قىلما، كۆڭلۈمگە ئوتلۇق، تۈگۈن سالما.

ئايتولدىنىڭ ئەلىگە جاۋابى

1085. ئايتولدى ئېيتتى: ئەي بەختلىك ئەلىگ،
بۇ كېسەلنىڭ داۋاسى يوق، دورا ئىزدىمە.

1086. كىمكى تۇغۇلغان ئىكەن، ئۆلۈشىمۇ كېرەك،
نېمىكى كۆتۈرۈلگەن بولسا، چۈشۈشى كېرەك.

1087. كۆتۈرۈلۈشنىڭ چۈشۈشى بار، ئېگىزلىكنىڭ — تۆۋىنى،
خۇشاللىقنىڭ قايغۇسى بار، ئاچچىقنىڭ — تاتلىقى.

* 1088. يەنە ساڭا، مەجەزىم تۇراقسىز، ئۆزۈم ئۆزگىرىشچان دەپ،
بۇ سۆزۈمنىمۇ ئېيتقانىدىم.

1089. بۇ مېنىڭ قىلىقىمنى ساڭا چۈشەندۈرگىنىم ئىدى،
(ئەسلىدە) ماڭا كۆڭۈل باغلىماسلىقىڭ كېرەك ئىدى.

1090. (مەن) كېتىمەن، بۇنىڭغا سەن شۈبھىلەنمىگىن،
تۇغۇلغان ئۆلىمەيدۇ دېسە، چىنپۇتمىگىن.

1091. ئىشەنچسىز، دەپ ئەمدى مېنى سۆكمە،
دۇنياغىمۇ ئىشەنمە، ئۇمۇ سېنى تاشلاپ كېتىدۇ.

1092. جاپا قىلدى، دەپ سەن مېنى ئەيىبلىمە،
بۇ دۇنيا ساڭا مەندىنمۇ (بەكرەك) جاپا قىلغۇچىدۇر.

1093. غاپىل بولما، مەندىن كېيىن سەنمۇ ئۆلۈسەن،
بۇ دۇنياغا ئىشەنمە، چىنپۇتۇپ گول بولما.

1094. خزمەت كۆرسەتمىگەن چېغىمدىلا مېنى قەدىرلىگەن ئىدىكى،
ئەي ئەلىگ، قېنى، ساڭا (قانچىلىك) خزمەت كۆرسىتەلىدىم؟

1095. مېنىڭ ئۆلمىكىم تىلەك ـ ئارزۇيۇم ئەمەس،
كېلىپ ـ كەتمىكىم بۇگۈنلا بولۇۋاتقان (ئىش) ئەمەس.

1096. مەن ئەركسز هالەتتە قىينىلىپ (ئۆلۈپ) كېتىۋاتىمەن،
(چۈنكى) تىرىكلىك تىلەپ قۇتۇلغۇدەك يېرىم يوق.

1097. يوق ئىدىم، (خۇدا) مېنى يارالتتى، يېتىشتۇردى،
كىچىك ئوغلان ئىدىم، (ئۇ مېنى) چوڭ قىلدى.

1098. سىدام يۈزلۈك ئىدىم، ساقال چىقاردى،
قارا قۇزغۇندەك ئىدىم، ئاق قۇدەك چال قىلدى.

1099. قەددىم ئوقتەك ئىدى، قەددىم ئېگىلدى،
تىرىكلىكىم تۈگىدى، ۋاقتى ـ سائىتىم توشتى.

1100. بىلىمى كەڭ دانا ناھايىتى ياخشى ئېيتقانىدى،
ئەي خۇش چىراي، بۇنى سەن ئاڭلا:

1101. قايسى باشقا ئاق قۇ قىياپىتى كىرسە،
ئۇ كىشى كۆڭلىنىمۇ ئاق قۇدەك ئاق قىلسۇن.

1102. كىمنىڭ تۈز تالدەك قەددى پۈكۈلگەن بولسا،
ئۇ كۆڭلىنى تۈزلىسۇن، ۋاقتى كەلدى.

1103. قارا چاچ ـ ساقال ئاقارغان بولسا،
پىستىرمىدا (تۇرغان) ئۆلۈمگە تولۇق ھازىرلىنىش كېرەك.

1104. بۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ، شائىر بۇ سۆزنى ئېيتتى،
ئەي ياخشى ئىنسان، بۇنى سەن ئاڭلىغىن.

1105. قارا چاچنىڭ ئاقارغىنى ئۆلۈمنىڭ ئەلچىسىدۇر،
ئۇ تىرىك كىشىگە ھاياتنى ئەزىزلەشتۈرىدۇ.

1106. كۆپ نېمەتلەرنى يېدىڭ، ھايات لەززىتىنى تېتىدىڭ،
كۆپ بىخەستەلىك قىلما، ئەمدى سېنىمۇ ئۆلۈم يەيدۇ!

ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

1107. ئەلىگ ئېيتتى: ئەي ئايتولدى، ئالدىرىما، سەۋر قىل،
كېسەللىك كېيىن گۇناھلىرىڭ ئۈچۈن يەدەل بولىدۇ.

1108. كېسەل بولغانلارنىڭ ھەممىسى ئۆلىدىغان بولسا،
دۇنيادا رىزىق يەيدىغان كىشىلەرمۇ قالمىغان بولاتتى.

1109. خۇدا سېنى بۇ كېسەلدىن ياخشى قىلغاي،
روھىڭنى چۈشۈرمە، خاتىرجەم تىنچ يات.

*　　*　　*

1110. ئەلىگ سۆز باشلاپ، دۇئا قىلدى،
قولىنى كۆتۈرۈپ ئاللادىن شىپالىق تىلىدى.

1111. خاپلىق ۋە ئەلەم بىلەن ئۇ يەردىن چىقتى،
كۆڭلى مەيۈس ھالدا ساربيغا كىردى.

1112. كەمبەغەللەرگە كۆپ مال ـ دۇنيا ئۇلەشتۇردى،
ئۇنىڭغا پايدىسى بولارمىكىن، دەپ ئويلىدى.

1113. ئەگەر كۈموش ئۆلۈمدىن ساقلاپ قالالىسا ئىدى،
كىشىلەر كۈموشنى ئۆزى ئۈچۈن بەدەل قىلغان بولاتتى.

1114. ئىنسان ئۆلۈمگە بىرەر بەدەل قىلالىغان بولسا،
ئەل باشقۇرغۇچى (پادىشاھلار) بەدەل بېرىپ ئۆلىمگەن بولاتتى.

*　　*　　*

1115. قارا، ئايتولدىنىڭ كېسىلى ئېغىرلاشتى،
ئۈمىدسىز بولۇپ، جېنىدىن قولىنى يۇيدى.

1116. ئۆكۈنۈپ دېدى، ئىسىت ھايات،
(سېنى) بەھۇدە ئۆتكۈزدۈم، ئىسىت گۈزەللىك.

1117. غەپلەتتە ئۆمۈر كەچۈردۈم،
يىگىتلىكىمنى بەھۇدە ئۆتكۈزۈۋەتتىم.

1118. مەن ئۆزۈم (ھاياتقا قاراپ) قاچقان بىر قاچاق ئىدىم،
ئەجەل تۇتۇپ، ئېلىپ ماڭدى، سۆزۈمنىڭ نېمە پايدىسى بار؟

1119. ئاچكۆزلۈك بىلەن دۇنيا مېلىنى توپلىدىم،

مال ـ دۇنيا قېلىۋاتىدۇ، بۇگۈن يوقسۇزلۇق بىلەن كېتىۋاتىمەن.

1120. قول ۋە تىلىمنى ئارتۇقچە ئۇزاتقانىدىم،
(ئەمدى) ئۆزلۈم كېلىپ تۇتتى، مانا نەپسىمنى قىستى.

*　　*　　*

1121. (ئايتولدى) شۇنداق ئۆكۈندى، كۆپ يىغلىدى،
ئۆكۈنۈشى ئۆزلۈمگە پايدا بەرمىدى.

1122. بۇ ئىنسان ئوغلى نېمىدېگەن ئاجىز ـ ھە؟
تىرىكلىك كۈنلىرىنى تىلىگىنىدەك ئۆتكۈزەلمەيدۇ.

1123. (ئىنسان) تىلىكىگە ئېرىشسە، ھايات ياشىيالمايدۇ،
ھايات بولسا تىلىكىگە يېتەلمەيدۇ، ئەي دانا.

1124. ئازراق ياخشىلىققا يېتىشسە، ئۆزىنى ئۇنتۇيدۇ،
سۆزىنى يېشىل كۆكتىن ئۈستۈن چاغلايدۇ.

1125. مەرتىۋە قازانسا، مەغرۇر، كۆرەكچ بولۇۋالىدۇ،
ئۆزلۈم تۇتقاندا ئويغىنىدۇ ۋە ئۆكۈنچ بىلەن ئۆزلىدۇ.

1126. يەپ تويسا، قىلىقلىرى بۇغرادەك بولىدۇ،
ئەگەر قارنى ئاچسا، بىلىپ تۇرۇپ ئوغىنى يەيدۇ.

1127. كۈلپەتتىن قاچىدۇ، راھەتكە ئەگىشىدۇ،
سۆيگىنىگە يېتىدۇ، يەتكەندىن كېيىن (يەنە) ۋاز كېچىدۇ.

* * *

1128. ئايتولدى ئۆكۈندى، چوڭقۇر تىنىپ
ئېيتتىكى: مەن توغرا يولۇمنى يوقاتتىم.

1129. بۇ ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرنى نېمە ئۈچۈن توپلىغان بولغىيدىم،
نېمىشقىمۇ كەمبەغەللەرگە ئۈلەشتۈرۈپ بەرمىدىم؟!

1130. ئاھ، بۇ ياخشى ئىشلارنى نېمە ئۈچۈن (تاشلاپ) قويدۇم،
گۈناھسىز كىشىلەرنى نېمە ئۈچۈن ئەيىبلىدىم؟!

1131. بۇرۇنلا جىمى ياخشىلىقلارنى قىلىشىم كېرەك ئىدى،
ئۇلار كېيىن ماڭا، شۇبھىسىز، پايدىلىق بولاتتى.

1132. بۈگۈن بۇ ئۆكۈنچلىرىمنىڭ نېمە پايدىسى بار،
ئۆلۈم تۇتتى، نەپسىم بىلەن سۆزۈمنى كەستى!

1133. ئۆتكۈر كۆزلۈك، كىشىگە سادىق،
توغرا سۆزلۈك ئەر نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

1134. پۈتۈن نەپەس ئالغۇچىلار ئۈچۈن ئۆلۈم بىر ئىشكىتۇر،
(ھايات) يۈرگەنلەرنىڭ ھەممىسى بۇ ئىشككە كىرىدۇ.

1135. ھايات نېمەيۇ، ئۆلۈم نېمە،
قاياقتىن كەلدىم، قاياققا يول ئالدىم.

1136. نېمىشقا ئۆلۈش ئۈچۈن تۇغۇلدۇم،

يىغا كۆرۈش ئۈچۈن نېمىشقا كۈلدۈم؟!

1137. دۇنيادا ئۆلۈمدىن قاتتىق نېمە بار؟
(ھەربىر) تۇغۇلغان كىشى شۇنداق دەپ ئۆلىدۇ!

1138. بۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ شائىر شۇ سۆزنى ئېيتتى،
بۇنىڭ مەنىسىنى چۈشەنسە، (كىشىنىڭ) كۆزى ئېچىلىدۇ:

1139. "دۇنيادا ئۆلۈمدىن قاتتىق نېمە بار؟
ئۆلۈمنى ئويلىساڭ بارلىق لەززەت كېتىدۇ.

1140. ئۆلۈم تۈۋى ۋە چېكى يوق بىر دېگىزدۇر،
سىنچىلاپ قارىساڭ، تۈۋى يوق چوڭقۇرلۇقتۇر."

1141. ئۆلۈمنى بىلگۈچى ئۆزى غەپلەتكە چۈشسە،
ئۆلۈم تۇتقاندا سۆز بىلەن بىرەر نەپ ئالالمايدۇ.

1142. ھالاۋەتكە بېرىلىپ غەپلەتكە چۈشكەنلەر
ئۆلۈم تۇتقاندا ئويغىنىدۇيۇ، (ئامال قىلىشقا) كۈچى يەتمەيدۇ.

1143. نۇرغۇن مال ـ دۇنياغا تويمىغان كۆزى ئاچ كىشى
ئەجەل كەلگەندە پۇشايمان قىلىدۇ، چارە قىلالمايدۇ.

1144. مەغرۇر كىشى ئۆتكۈنچى دۆلىتىگە شادلىنىپ مەغرۇرلىنىدۇ،
بوز يەر قېتىغا كىرگەندە، يۇرىكىنى پارە ـ پارە قىلىدۇ.

1145. شادلىقلارغا ئاۋۇنۇپ كۈلگۈچىلەر
يىغلاشقىمۇ تەييارلانغۇلۇق، ئەي ئۆلگۈچى ئىنسان!

1146. ئىدراكلىق ۋە بىلىملىك كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىلىنسا پايدىسى تېگىدۇ:

1147. ئاخىرەتتە ئۆزىگە ياخشى ئورۇن تىلىگۈچى
ھەر ئىككى دۇنيادا يامانلىق قىلمىسۇن.

1148. ئەي خۇش پېئىل كىشى، يامانلىق قىلما،
بۇگۈن سۆزۈڭ ۋە ھەرىكىتىڭدە ياخشىلىق قىلغىن.

*　　*　　*

1149. بۇ ئايتولدى ئۆكۈنۈپ، كۆپ يىغلىدى،
ئەمدىكى ئۆكۈنۈشى پايدا بەرمىدى.

1150. كەمبەغەللەرگە ئالتۇن ـ كۈمۈشلىرىنى ئۈلەشتۈرۈپ بەردى،
قېرىنداشلىرىغا كۆپ ۋەسىيەتلەر قىلدى.

1151. كۆزىنى كۆككە تىكىپ دېدىكى: ئەي ئىگەم،
مەن سەندىن باشقا بىر تەڭرىنى بىلمىدىم.

1152. مېنى ياراتتىڭ، بېتىشتۈردۈڭ (ۋە) ئۆستۈردۈڭ،
(بۇ) سېنىڭ پەزىلىتىڭ ئىدى، بۇنى چۈشىنىمەن.

1153. مەن ئۆزۈمۇ ساڭا سىغىنغانىدىم،
مانا بۇ ئەجەل كەلدى، سۆزۈمنى كەستى.

1154. قۇتۇلغۇدەك يېرىم يوق، ھوشۇمنى يوقاتتىم،
ئەمدى سېنىڭ رەھمىتىڭ ياردەمچى بولسۇن.

1155. نادانلىق بىلەن كۆپ يامانلىقلارنى قىلدىم،

ئەي ئەزىز (تەڭرى)، مېھىر ـ شەپقەت بىلەن مېنى كەچۈرگىن.

1156. ئىسىت، ھاياتىم بىھۇدە ئۆتتى،
ئىسىت، زامانىمنى ۋە بەگلىكىمنى بوشقا ئۆتكۈزۈۋەتتىم.

*　　*　　*

1157. سۆزىنى تۈگەتتى، بىرئاز ئويلىنىپ تۇردى
(ۋە) ئوغلىنى كۆرۈپ كۆز ياش ئېقىتتى.

21

ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئۆگدۈلمىشكە پەند ـ نەسىھەت قىلغانلىقى ئېيتىلىدۇ

1158. ئايتولدىنىڭ بىرلا ئوغلى بار ئىدى،
بۇ ئوغلىنىڭ يېشى كىچىك ئىدى.

1159. ئېتى ئۆگدۈلمىش، ئەسلى پاك ئىدى،
چىرايى كۆركەم، مىجەز ـ خۇلقى ياخشى ئىدى.

1160. ئۇ، ئوغلىنى ئۆز يېنىغا چاقىردى،
تۈتۈپ قۇچاقلىدى (ۋە) كۆزىدىن ئېقىنىدەك ياش تۆكتى.

1161. ئۇ دېدى: ئوغلۇم، مانا ئەمدى (ئۆلۈپ) كېتىمەن،
بۇ ئورنۇم ۋە بارلىق مال ـ مۈلكۈم ساڭا قالدى.

1162. كۆزۈمنىڭ نۇرى سەنلا ئىدىڭ،
(ئەمدى) سەندىن ئايرىلىۋاتىمەن، ئېسەن، ياخشى قال!

1163. بۇ، تۈرك ۋەزىرى قانداق ياخشى ئېيتقان ـ ھە:
ئوغۇل ـ قىزنى كۆرەر كۆز نۇرى دەپ بىل.

1164. ئوغۇل ـ قىزنىڭ غېمى تۈۋسىز دېگىزدۇر،
قىزىل يۈزنى ئوغۇل ـ قىزنىڭ (غېمى) سارغايتىدۇ.

1165. كىمنىڭ ئوغۇل ـ قىزى ۋە خاتۇنى بولسا،
ئۇ كىشىنىڭ قانداقمۇ ئۇيقۇسى كەلسۇن؟

1166. ئوغۇل ـ قىز تۇپەيلىدىن ئاتا زەخمەت چېكىدۇ،
ئوغۇل ـ قىز (بولسا) ئاتىسىنىڭ ئېتىنمۇ ئاتىمايدۇ.

1167. ئايتولدى دېدى: ئەي ئوغلۇم، قۇلاق سال،
سۆزۈمنى ئۇنتۇما، ماڭا كۆڭۈل قوي.

1168. ماڭا قارا، مەن سېنىڭ ئاتاڭ ئىدىم،
ئېتىم ئايتولدى ئىدى، ئەمدى ماڭا باق!

1169. بۇ ئايتولدىنىڭ ئۆمرى توشتى،
ئۆكۈنۈش بىلەن ناله قىلىدۇيۇ، ئۇنىڭ پايدىسى يوق.

1170. هايات — شېرىن، ئۆلۈم بولسا ئاچچىقتۇر،
(ئۆلۈم ماڭا) تەييارلاندى، ئەمدى قاچار يولۇم قەيەردە؟

1171. بۇ دۇنياغا كۆڭلۈمنى بېرىپ ئاۋۇندۇم،
قارا، ئۇ مەندىن بېزىپ، ۋاپا قىلمىدى.

1172. مېنى دۇنيا ئالدىدى — سۆيۈپ ئۆزىگە چاقىرىدىيۇ،
كۆڭۈل بېرىۋېدىم، تېزلا يۈز ئۆرۈدى.

1173. دۇنيا جاپا قىلدى، بۇ بەخت قېرىدى،
سېنىمۇ ئالدىمسۇن، بۇ سۆزگە ئىشەن.

1174. زۆرۈر ئىشلىرىمنىڭ ھەممىسىنى يەردە قويۇپ،
ھەۋەسكە بېرىلىپ، كېرەكسىز ئىشلارنى قىلدىم.

1175. ھايات خۇددى بوراندەك ئۆتۈپ كەتتى،
ئەمدى ئۆزۈمگە ئېچىنىپ، پايدىسىز ناله قىلىۋاتىمەن.

1176. پارا ياكى مال (بېرىش) بىلەن ئىشىم ئوڭشالمايدۇ،
بۇگۈن قولۇمدىن تۇتۇپ (يول كۆرسەتكۈدەك) كىشىمۇ يوق،

1177. (غەپلەتتىن) ئويغانغان ۋە ئۆلۈمنى تولۇق چۈشىنىپ
بىلگەن كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

1178. ئۆلۈمنى كۆرۈپ، دانانىڭ بىلىمى كەتتى،
ئاقىلنىڭ ئەقلى يوقاپ، ئەقلىدىن قالدى.

1179. بۇ ئۆلۈمنىڭ تىرنىقى نېمىدېگەن ياۋۇز نەرسە،
(ئۆلۈمنىڭ) كىشىنى يېقىتمىقى نېمىدېگەن ئەشەددىي!

1180. ياسداق ساراينى بۇزغۇچى ئۆلۈمدۇر،
بارلىق يىغلىغانلارنى چاچقۇچى ئۆلۈمدۇر.

1181. شېئىر توقۇغۇچى بۇنىڭغا تەقلىدتەن بىر سۆزنى ئېيتتى،
ئەي بىلگۈچى، سەن بۇنى ئوقۇغىن:

1182. "دۇنيادا ھېيله قىلغىلى بولمايدىغان نېمە بار،
چاره قىلغىلى بولمايدىغان قانداق ھېيله بار؟

1183. ھەرقانداق نەرسىگە بىر ھېيله، چاره ـ تەدبىر بار،

پەقەت ئۆلۈمگە هىيلە يوق، ئۆلۈم هىيلىسىزدۇر."

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

1184. ئوغۇل ئاتىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىدى،
ئاتىسىغا يۈزلىنىپ سۆز ئاچتى،

1185. دېدى: ئەي ئاتا، ساڭا بىر سۆزۈم بار،
ئۇنى ئېيتاي، سەن ماڭا جاۋاب بەرگىن.

1186. بۇ دۇنيادا كۆپ ياشىدىڭ،
بىلىم ئۆگەندىڭ، پەزىلەت ۋە هۈنەر ئىگىلىدىڭ،

1187. سوردىڭ، ئاڭلىدىڭ (هەممە نەرسىنى) ئۆگەندىڭ،
كۆپىنى كۆرۈپ، تەجرىبىلىك بولۇپ ياشىدىڭ.

1188. قانداق بولمىسۇن ئۆلۈمگە بىرەر تەدبىر بارمۇ؟
ئەي زېرەك ئالىم، (ئەگەر بولسا) ئۇنى (ئۆزۈڭگە) ئىشلەت.

1189. (ئەگەر) باشقا بىر هىيلە، ئامال بولمىسا،
بارلىق خەزىنە ـ مېلىڭنىڭ هەممىسىنى ئۈلەشتۈر.

1190. خەزىنە ۋە مال بېشىڭغا بەدەل بولالىسا،
ئېسەن ـ ئامان بول، ئالتۇن ـ كۈمۈش يەنە تېپىلىدۇ.

* 1191. كۆزى توق، باشقىلارغا ئاش ـ تۇز بېرىدىغان،
سېخىيلارنىڭ خىلى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

1192. مىلىكنى كىشىلەرگە ئۇلەشتۇر، يىگۈزگىن ۋە ئىچكۈزگىن،
مىلىك سېنى تۇغەتكۈچە، سەن مىلىكنى تۇغەت.

1193. كىشىگە ئېسەنلىك كېرەك، مال كېمىيىپ قالمايدۇ،
قۇش ئۇچۇن هايات كېرەك، دان كېمىيىپ قالمايدۇ.

1194. ئىنسانلار هاياتلا بولىدىكەن، ئارزۇ ـ تىلىكى بولىدۇ،
جان ـ تېنى ئامان بولسا، ئارزۇسىغا يېتىدۇ.

ئايتولدىنىك ئۆگىدۈلمىشكە جاۋابى

1195. ئايتولدى جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي ئوغۇل،
سۆزۈمنى ئاڭلا، بۇ ئىشتىن ۋاز كەچ.

1196. ئۆلۈمگە ئالتۇن ـ كۈمۈش پايدا بەرمەيدۇ،
ئۆلۈمنى بىلىم ياكى ئىدراك توسۇپ قالالمايدۇ.

1197. ئۆلۈمنى دۇنيا مېلى توسۇپ قالالسا ئىدى،
بەگلەر بېگى ئۆلمىگەن، داۋاملىق ياشىغان بولاتتى.

1198. هېكمەلەرگە هېكمەتلىرى پايدا قىلمىدى،
دانالارغا بىلىملىرى ياردەم بېرەلمىدى.

1199. ئۆلۈمگە دورا ۋە داۋا پايدا بېرەلىسە ئىدى،
تېۋىپلار ئەبەدىي هايات ياشىغان بولاتتى.

1200. ئۆلۈم (كىشىگە) يۈز خاتىرە قىلسا ئىدى،
مۇبارەك پەيغەمبەرلەر ئۆلمىگەن بولاتتى.

1201. تۇغۇلغان تىرىكلەرنى ئۆلىدۇ، دەپ ھېسابلا،
ئۆلۈم ئۇچۇن تۇغۇلغانلاردىن كىم تىرىك قالدى؟

1202. بۇ دۇنيا بىر ئۆتەڭدۇركى، كەلگەنلەر كېتىدۇ،
يەپ تويماس ئەجدىھادەك يېگەنسېرى ئېچىرقايدۇ.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

1203. ئۆگدۈلمىش ئاڭلىدى ۋە دېدى: ئەي ئاتا،
ئۆلۈمىڭنى ياخشى چۈشىنىپ يەتكەن ئىكەنسەن.

1204. نېمە ئۇچۇن ھاياتىڭنى زايە قىلىپ غەپلەتتە ياشىدىڭ،
ئەمدى نېمە ئۇچۇن ناله قىلىپ پۇشايمان يەيسەن؟

1205. قالدىغان بۇ مال ـ دۇنيانى نېمە ئۇچۇن توپلىغانىدىڭ،
ئارتۇق ماللىرىڭنى نېمىشقا ئۇلەشتۇرمىدىڭ؟

1206. ئىنسان ئۆزى غەپلەتتە ياشىغان بولسا،
ئۆزىگە ئۆكۇنسۇن، ئۆزىنى ئەيىبلىسۇن.

1207. ئەي ئاتا، بۇگۇن ئۆكۇنۇپ ناله قىلىپ،
مىڭ مەرتەم باشنى يەرگە ئۇرۇشنىڭ نېمە پايدىسى بار؟

ئايتولدىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

1208. ئايتولدى دېدى: ئەي ئوغلۇم، ئاڭلا،
مېنى كۆر، غەپلەتتە بولما، ئاخىرەت ئىشىنى تۇت.

1209. غاپللىق مېنى خاراب قىلدى، ئۆكۈنمەكتىمەن،
هوشيار بول، غەپلەتتە يۈرمە، ئەي چىرايلىقىم.

1210. تۇغۇلغانلارنىڭ هەممىسى ئۆلۈش ئۈچۈن تۇغۇلغاندۇر،
هەرقانچە ئۇزۇنسىمۇ، ئاخىر (ئۆلۈم) مەجبۇرى ئېلىپ كېتىدۇ.

1211. ئۆلگۈچى كىشىلەرنىڭ هەممىسى ۋاقىتنىڭ تۈنقۇنىدۇر،
ۋاقتى يەتكەندە، قارىغىنكى، ئايغىنى قىمىر قىلالمايدۇ.

1212. شائىر بۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ (بىر سۆزنى) ئېيتقان،
ئەگەر چۈشەنسە، بۇ مۇكەممەل سۆزدۇر:

1213. "هەر نەرسىنىڭ بىر ۋاقتى بار، كۈنى بەلگىلىكتۇر،
نەپەس ئېلىپ، تىنىشىنىڭمۇ سانى بەلگىلىكتۇر.

1214. يىل، ئاي، كۈنلەر ئۆتكىنىدەك ئۆمۈر ئۆتىدۇ،
ئېنىقكى، ئۆتۈۋاتقان كۈنلەر سېنىمۇ ئېلىپ كېتىدۇ."

1215. ئايتولدى يەنە (شۇنداق) دېدى: ئەي ئوغۇل،
مەن قايسى ئەهۋالدا كېتىۋاتىمەن؟ ماڭا قاراپ ئويغان!

1216. ئويلايدىغىنىم پەقەت سەنلا، غەم بىلەن كېتىۋاتىمەن،
بۇگۈن مەندىن كىچىك ئايرىلىپ قېلىۋاتىسەن.

1217. مەندىن كېيىن قانداق (ئەهۋالدا) بولسەن،
مېنىڭ بۇندىن باشقا غەم ـ ئەندىشەم يوق.

1218. بالىغا ئاتىنىڭ ئەمگىكى سىڭگەن بولسا،

ئوغلىنىڭ مىجەز ـ خۇلقى ئوبدان بولۇپ يېتىشىدۇ.

1219. (ئاتا) ئوغلىغا قاتتىق قول بولسا، (ئوغلى) ياخشى بولىدۇ،
ئاتا ـ ئانىسىنىڭمۇ يۈزى يورۇق بولىدۇ.

1220. ئەگەر قاتتىق قول بولمىسا، ئۇ ھالدا ئوغۇل
زايە كېتىدۇ، ئۇنداق ئوغۇلدىن ۋاز كەچ.

1221. ئوغلى بار ئاتا ئالىم، زېرەك بولسا،
(ئوغلىنى) دائىم قاتتىق تۇتۇشى كېرەك، ئىشىنىڭ چارىسى مۇشۇ.

* 1222. بېشىدىن كۆپ ئىشلارنى كەچۈرگەن،
يېشى يەتكەن ئوغۇللۇق كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

1223. كىمنىڭ ئوغۇل ـ قىزى ئەركە بولسا،
ئۇ يىغلايدۇ ۋە قايغۇ ـ ھەسرەتلىك بولىدۇ.

1224. ئاتا بالىسىنى كىچىكىدىنلا بوش قويۇۋەتكەن بولسا،
ئوغۇلدا گۈناھ يوق، ئەيىب ئاتىدا.

1225. ئوغۇل ـ قىزنىڭ مىجەز ـ خۇلقى يامان بولسا،
بۇ يامانلىق قىلغان (ئوغلىنى) ياخشىلىقتىن مەھرۇم قىلغان ئاتىسى
بولىدۇ.

1226. ئاتا ئوغلىغا قاتتىق قول بولۇپ، ئۇنى ئوقۇتسا،
ئۇرغۇل ـ قىزى يېتىلىپ چوڭ بولغاندا سۆيۈنىدۇ.

1227. ئەي ئاتا بولغۇچى، ئوغلۇڭنى قاتتىق تۇت،

كېيىن كەلگەنلەر سەندىن كۈلمىسۇن.

1228. ئوغۇل ـ قىزغا پەزىلەت، بىلىم ئۆگىتىش لازىمكى،
شۇ پەزىلەت بىلەن خۇي ـ پەيلى گۈزەل بولسۇن.

ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

1229. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ ئېيتتى: ئەي ئاتا،
سېنىڭ قايغۇڭنى يەپ، كۆيۈپ ـ يانماقتىمەن.

1230. سېنىڭدىن كېيىن مەنمۇ ياشىمىسام ئىدىم،
سېنىڭ قايغۇلىرىڭنى كۆزۈم كۆرمىسە ئىدى.

1231. مېھرىبان ئىگەم، سېنىڭ ئورنۇڭغا مېنىڭ جېنىمنى ئالسا،
ماڭا بۇ قايغۇلارنى كۆرسەتمىسە ئىدى!

1232. ئەگەر ئۇنداق قىلماي، (ساڭا) ئەجەل يەتسە،
(دېمەك)، بۇ ئەجەل ئەزەلدە شۇنداق پۈتۈلگەندۇر.

1233. نېمە ئۈچۈن قايغۇرسەن، نېمە ئۈچۈن يىغلايسەن؟
خۇدادىن ھۆكۈم كەلدى، يىغلاشنى قوي!

1234. ئەگەر، دۇنيا ـ دۆلەت قالمىدىغانلىقى ئۈچۈن
يىغلىغان بولساڭ، يىغلىما، بۇنداق زارلىنىش بولمايدۇ.

1235. ئەگەر بۇ نازۇ نېمەتلەر قالغىنى ئۈچۈن
يىغلىغان بولساڭ، قوي، يىغلىما!

1236. سەندىن ئاۋۋال كۆپ دۇنيا يىغقانلار
پەريادا چېكىپ ئۇنى قويۇپ كەتتى.

1237. بۇ ۋاپاسىز دۇنيانىڭ (ئاخىرى)
جاپا قىلىشنى بىلەتتىڭ، ئۆزۈڭ غەپلەتتە ئۆتتۈڭ.

1238. بارچە مال ـ دۇنيا بىر كىشىگە جەم بولسىمۇ،
دۇنيا قالمىدۇ، (ئۇنىڭ) ئۇلۇشىگە ئىككىلا بۆز تېگىدۇ.

1239. (ئەگەر) ھاياتىڭ ئۇچۇن ئۆكۇنگەن بولساڭ،
ئۆكۇن، تىنماي يىغلا، كۆزۈڭنى (ياشتىن) قۇرۇتما!

1240. ئۆتكەن كۈنۈڭ يەنە يېنىپ كەلمەيدۇ،
نېمە بولساڭمۇ، ئەمدى تۇنۇڭ يېقىنلاشتى.

1241. بۇ قايغۇ ـ غەملىرىڭ مەن ئۇچۇن بولغان بولسا،
غەم قىلما، بەلكى خۇشال بول.

1242. سەن يارىتىلغان ئىدىڭ، يارىتىلغانلار ئۆلمىدۇ،
يارىتىلغان ئۆلمىدۇيۇ، يارالقان قالمىدۇ.

1243. ناھايىتى مېھرىبان، سېخىي ئاتام ئىدىڭ،
(ئەمما) يارالقۇچى سېنىڭدىنمۇ مېھرىباندۇر.

1244. سېنى ئۇ يارالتتى، ساڭا بەخت بەردى،
ماڭمۇ بەرمەسمۇ؟ بۇ سۆزگە ئىشەن.

1245. قەدىرسىزگە قەدىر ـ قىممەت ئۇنىڭدىن تېگىدۇ،

ئۇنىڭ خالىشى بىلەن كىچىككە ئۇلۇغلۇق كېلىدۇ.

1246. سەپسالساڭ، ئەقىللىقنىڭ سۆزى بۇنىڭغا ئوخشايدۇ،
ئاقىلنىڭ بۇ سۆزى ئەقىلسىز ئۇچۇن كۆزدۇر:

1247. "ئەزىزلەرگە ئىززەت كۆرسەتكۈچىلەر ھەقىقىي ئەزىز بولىدۇ،
(شۇڭا) ئىززەت ۋە ئەزىزلىك قەدىرلىكتۇر.

1248. ئۇ قەدىرسىزگە قىممەت، كىچىككە ئۇلۇغلۇق،
يامانغا يۆلەنچۈك، چوڭغا يۈكسەكلىكتۇر."

*　　*　　*

1249. ئايتولدى ئوغلىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىدى ـ دە،
قولىنى كۆتۈرۈپ، كۆزىنى كۆككە تىكتى.

* 1250. خۇدا ئوغلىغا ئەقىل ـ پاراسەت بەرگەنلىكى ئۇچۇن،
خۇداغا كۆپ شۈكۈر، مەدھىيە ئېيتتى.

ئايتولدىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

1251. (ئايتولدى) دېدى: ئەي ئوغلۇم، ئەمدى كۆڭلۈم خاتىرجەم بولدى
خۇدانىڭ پەزىلىتى بىلەن بەخت ئىچىدە ياشا.

1252. ئىدراكلىق كىشى توغرا ئېيتقانكى، بۇ سۆزگە دىققەت قىل،
ئۇنىڭ مەنىسىنى چۈشەن ۋە ياخشى زېھىن قوي:

1253. خۇدا كىمگە ئەقىل ـ ئىدراك، بىلىم بەرسە،

ئۇ پۇتۇن ئارزۇ ـ ئارمانلىرىغا قول يەتكۈزەلەيدۇ.

1254. كىمنىڭ قىلىقلىرى ياخشى، مىجەز ـ خۇلقى دۇرۇس بولسا،
ئۇ پۇتۇن تىلەكلىرىگە يېتىدۇ، ئاي، كۈنى پارلايدۇ.

1255. ياخشى قىلىق نۇرغۇن ياخشىلىقلار ئۈچۈن سەرمايىدۇر،
مىجەز ـ خۇلقى ياخشى بولسا، مىڭ تۇرلۈك شادلىقلارغا ئېرىشىدۇ.

*　　*　　*

1256. ئايتولدى يەنە قولىنى كۆتۈرۈپ،
خۇداغا كۆپ ھەمدۇسانا ئېيتتى.

1257. دېدى: ئەي ئىگەم، سەن ھەممە نەرسىنى ياراتتىڭ،
سانسىز جانلىقلارنى رىزىق بىلەن پەرۋىش قىلدىڭ.

1258. مېنى ياراتتىڭ ۋە بەخت ئىچىدە يۈكسەلدۈردۈڭ.
مەن سېنىڭ گۇناھكار، تائەتسىز، پەس قۇلۇڭمەن.

1259. شۇ ۋاقىتقىچە (ماڭا) كۆپ ياخشىلىق قىلدىڭ،
كۆپ ئارزۇلىرىمغا يەتكۈزدۈڭ، مال ـ دۇنيا ۋە نېمەت بەردىڭ.

1260. پۇتۇن ئارزۇ، نېمەتلەرنىڭ ھەممىسىگە ئېرىشتىم،
ئەي ياخشى ئىگەم، مەن سەندىن خۇشاللىق تاپتىم.

1261. ماڭا ھۆكمىڭ كىدى، مانا كېتىۋاتىمەن،
بىرلا ئوغلۇم بار ئىدى، ئۇنى تاشلاپ (كېتىۋاتىمەن).

1262. ئاتا ئىدىم، ئەمدى بۇ ئاتا ئۆلىدۇ،
ئىگەم، ھاياتسەن، ئۇنىڭغا بەخت بەرگەيسەن.

1263. ئۇنى ھالاۋەتكە يېقىن، بالادىن يىراق تۇت،
ھەر ئىككى دۇنيادا ئۇنىڭغا يول كۆرسەت.

1264. ياماندىن ساقلاپ، ياخشىغا ئېرىشتۇر،
يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەككە موھتاج قىلمىغىن.

*　　*　　*

1265. چىن كۆڭلىدىن بېرىلىپ ياخشى دۇئا قىلدى،
ئەي ياخشى دۇئا، سەن بالادىن قۇتۇلدۇر.

1266. تەقۋادار كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
تەقۋادار كىشى كىشىلەرنى باشلىغۇچىدۇر.

1267. خۇدا كىمگە ئىنايەت ۋە ياردەم بەرسە،
ئۇ كىشى ھەر ئىككى دۇنيادا بەختلىك بولىدۇ.

1268. قايسى قۇلنىڭ خۇدا يار ـ يۆلەك بولسا،
ئۇ ئىككى دۇنيادا تىلىكىگە ئېرىشىدۇ.

1269. كىمگە بولمىسۇن خۇدانىڭ پەزلىتى نېسىپ بولسا،
ئۇ بارلىق ئارزۇسىغا يېتىپ، نېمەتلەرگە ئېرىشىدۇ.

1270. ئەقىللىق كىشى بۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ (بىر سۆز) ئېيتقان،
كىم ئاقىلنىڭ سۆزىگە ئەمەل قىلسا ئىشى يۇرۇشىدۇ:

1271. "تەڭرى كىمنى ئاسرىسا، ئۇ ئاسرىلىدۇ،
تىلىكىنى تاپىدۇ ۋە ياخشى نېمەتلەرگە يېتىشىدۇ.

1272. قايسى قۇل خۇداغا ئىشەنسە،
ئۆزىگە كېلىدىغان قايغۇ ـ بالانىڭ دەرۋازىسىنى تاقايدۇ."

*　　*　　*

1273. ئايتولدى يەنە شۇنداق دېدى: "ئەي ئوغۇل، (شۇنى) بىلگىن:
ئۆلۈمىڭنى ئۇنتۇما، ئويلان ۋە هوشيار بول!

1274. تىرىكلىككە ئىشەنمە، (ئۇ) شامالدەك ئۆتۈپ كېتىدۇ،
بىخۇد بولما، بۇ دۇنيادىن تېزلا كېتىسەن.

1275. مەن سېنى تامامەن خۇداغا تاپشۇردۇم،
خالىسا ئاسرايدۇ، هالاۋەتكە ئېرىشتۇرىدۇ.

1276. ئۆكۈنۈش ئىچىدە هۆڭرەپ يىغلاپ،
مانا بۇگۈن سېنىڭدىن ئايرىلىۋاتىمەن.

1277. مەندىن كېيىن سەن نېمە قىلىشىڭ كېرەكلىكىنى
بىلگىنىمچە ئېيتىپ بېرەي، ئاڭلا.

22

ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئۆگدۈلمىشكە نەسىھىتى

1278. كۆڭۈل، تىلىڭنى توغرا تۇت، خۇداغا سىغىن،
بىخۇد بولما، ئەتىگى ئىشىڭغا ھازىرلان.

1279. بىلگىنكى، ھەرقانداق ياخشىلىق، يامانلىق خۇدانىڭ ھۆكمىدۇر،
خۇداغا ئىشەن، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىل.

1280. نېمە لازىم بولسا ئۇنىڭدىن تىلە،
بىلگىنكى، ساڭا (مەدەت بولىدىغان) ئۇنىڭدىن باشقا كۈچ يوق.

1281. (ئۇنىڭ) ئەمرى قانداق بولسا، ئۇنى قەدىرلە،
تەڭرى سېنى بۈگۈن (ۋە) ئەتە ئەزىز قىلىدۇ.

1282. يۈرۈش ـ تۇرۇشتا توغرا بول، خاتالىق سادىر قىلما،
دىلىڭ ۋە تىلىڭنى كېچىك تۇت، چوڭ سۆزلىمە.

1283. مەن بىرمۇنچە ياشىدىم، ئەمدى كېتىۋاتىمەن، ئويلان،
دۇنيا ماڭا نېمە قىلدى؟ بۇنىڭغا بىر باق.

1284. مال ـ دۇنيا ئۇچۇن ئۆزۈڭنى ئوتقا ئاتما،
باشقىلارنىڭ مېلىنى ئالما، زورلۇق قىلما!

1285. (مەن) توپلاشنى بىلدىمۇ، پىيىشنى بىلمىدىم،
كۆنۈم ئۆكۈنچ بىلەن ئۆتتى، (بۇنىڭ) پايدىسى بولمىدى.

1286. مېلىم ساڭا قالدى، بۇ ماڭا بىر يۈك ئىدى،
راھەتتە ئۇنى يېتىپ يە، شادلىق بىلەن ھۇزۇرلان.

1287. توپلانغان مال ـ دۇنيالىرىڭنى تۇتۇشنى بىلسەڭ،
ئىككى دۇنيادا يۈزۈڭنى يورۇق قىلىدۇ.

1288. تۇتۇشنى بىلمىسەڭ، بىرمۇنچە مال بولسىمۇ،
ساڭا يېتىشمەيدۇ، (ئاخىر) يۈزۈڭنى سارغايتىدۇ.

1289. توغرا بول، دۇرۇس ھەرىكەت قىل،
شادلىق توغرىلىق ئىچىدە بولىدۇ.

1290. توغرا مىجەزلىك كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
توغرا مىجەزلىك كىشى ھەر ئىككى دۇنياغا ئىگە بولىدۇ:

1291. كىشى كۆنلىرىنىڭ ھالاۋەتلىك ئۆتۈشنى خالىسا،
بۇنىڭ ئامالىنى توغرىلىقتىن ئىزدىسۇن.

1292. سەن باي بولاي دېسەڭ، ئېنىقكى،
بايلار ئۆز ئۇلۇشنى توغرىلىقتىن تاپقان.

1293. بۈيۈكلۈكنى ۋە خەلقە باش بولۇشنى ئىستىسەڭ،
ئۆزۈڭ ئۆچۈن توغرىلىق يولىنى ئاچ.

1294. ئىنسان خۇش مۇئامىلە، مىجەزى توغرا بولسا،

ئىككى دۇنيادا كۇنى يورۇيدۇ.

1295. ئايتولدى يەنە ئېيتتى: ئوغلۇم، ئاڭلا،
ياخشىلىق بىلەن ئۆزۈڭنى دوزاختىن ساقلا.

1296. دائىم ياخشىلىق قىل، يامانلىقتىن يىراق بول،
(شۇ چاغدا) مەيلى ئولتۇر، مەيلى تۇر، ساڭا ياخشىلىق كېلىدۇ.

1297. يامان يولداشقا يېقىنلاشما، ساڭا زەرەر كەلتۈرىدۇ،
يامانلىق ئىلاندۇر، دىققەت قىل، سېنى چاقىدۇ.

1298. ئىككى يۈزلۈك كىشىگە گېپىڭنى ئېيتما،
سۆزۈڭ يېيىلىپ كېتىدۇ ھەم سىرىڭ ئېچىلىپ قالىدۇ.

1299. غەيۋەتخور كىشىنى ئۆيۈڭگە يولاتما،
كۆرۈپ بىلگەنلىرىنى پۈتۈن ئەلگە يايىدۇ.

1300. سىنىغان، ئىشەنگەن كىشىڭنى مەھكەم تۇت،
ئۇنىڭدىن ساڭا تۇمەنمىك لەززەت تېگىدۇ.

1301. ھەممە سۆزنى ئاڭلا، لېكىن تېزلا ئىشىنىپ كەتمە،
كۆڭۈلدىكى سىرىڭنى ئاچما، (ئۇنى) چىك ساقلا، يوشۇر.

1302. كىشىلەرگە ھەسەت قىلما، ئارتۇقچە يەپ ـ ئىچمە،
بۇ ئىككى ئىشنى قىلغۇچىلار داۋاملىق دەردكە قالىدۇ.

1303. ئاياللارنى بوش قويما، ئىشىكىڭنى ئېتىپ يۇر،
ئەرگە ھەر تۈرلۈك كېلىشمەسلىك ئاياللاردىن كېلىدۇ.

1304. ياتلارنى ئۆيگه يولاتما، ئاياللارنى (سىرتقا) چىقارما،
ئارىلىشىشتىن ئاۋۋال كىشىلەرنى سىنا.

1305. مىجەز ـ خۇلقۇڭنى خۇش تۇت، مال ئۈچۈن قايغۇرما،
مىجەز ـ خۇلقۇڭ ياخشى بولسا، مال ـ دۇنيا ئۆزى كېلىدۇ،
دەپ بىل.

1306. ئەمدى بۇنىڭغا ئوخشايدىغان مۇنۇ سۆزنى ئاڭلا،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىلىپ، ئۇنى ئۆزۈڭگە ھەمراھ قىل:

1307. "كىشىگە مال ـ دۇنيا كېرەك ئەمەس، ياخشى خۇي ـ پېئىل كېرەك
(شۇنداق كىشى) زۆرۈر بولغاندا، ھەممە ياخشى نەرسىلەرگە
ئېرىشەلەيدۇ.

1308. مال ـ تاۋار يامانلىق نېمىسگە يارايدۇ،
ئۇ قانچە (مال ـ دۇنيا) يىغسىمۇ، كەمبەغەل بىلەن بىردەكتۇر."

1309. ئۇياتسىز كىشىدىن قېچىپ، يىراق تۇر،
ئۇيات ـ ھايالىق كىشىلەرگە مەندىن مىڭلارچە ئالقىش (بولسۇن)!

1310. ھەرقانداق ئىشتا ئالدىرىما، سەۋر قىل، ئۆزۈڭنى تۇت،
سەۋرچان كىشىلەر ئارزۇسىغا يېتىدۇ.

1311. ھەرقانداق ئىشتا بولمىسۇن ماھارەت ئىشلەت،
ماھارەت ئىشلەتسەڭ بەخت ساڭا يۈزلىنىدۇ.

1312. تىلىڭغا ھېزى بول، كۆزۈڭگە ئېھتىيات قىل،
گېلىڭنى (پاك) ساقلا، ئاز ۋە ھالال يېگىن.

1313. خەلق ئىتائەتسىز بولسا، ئۇنى بايقاپ، يىراق تۇر،
ئاۋامنىڭ توپلىكىدىن قېچىپ، (ئۇنىڭغا) قوشۇلما.

1314. ئەي قوزام، ياخشىلىقتىن باشقا (مەقسەتتە)
بەگلەرنىڭ سۆزىنى سۆزلەپ يۈرمە.

1315. كىشىگە زىيانلىق تىلىمە، ئۆزۈڭمۇ زىيان سالما،
پەقەت ياخشىلىق قىل، ھاۋايى ـ ھەۋەستىن (ئۆزۈڭنى) باس.

1316. قانداق ئىشقا كىرىشسەڭ ئاقىۋىتىگە كۆز يەتكۈز،
ئاقىۋىتى كۆرۈنمىگەن ئىش كىشىگە زەخمەت بولىدۇ.

1317. ئەگەر ئاچچىقىڭ كەلسە، ئۆزۈڭنى تۇت، سەۋر قىل،
سەۋرلىك كىشىنىڭ ئاقىۋىتى شادلىق بولغۇسىدۇر.

1318. سەۋر قىلغان كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
سەۋر قىلسا كىشى بۇزۇلغان ئىشنى تۈزىتىدۇ.

1319. سەۋر قىلسا، كىشى تىلىكىگە يېتىدۇ،
سەۋر بىلەن كۈتكەن ئوۋچى ئاق قۇ تۇتىدۇ.

1320. ئەگەر مۇشەققەت، غەم ـ قايغۇ كەلگەندە،
كىشى سەۋر قىلسا، يەنە قايتا شادلىق كېلىدۇ.

1321. گەرچە دۆلەت بېزىپ، (ئۇنىڭ) ئىشكىلىرى يېپىلسىمۇ،
كىشى سەۋر قىلسا، يەنە بارلىق ئىشلىرى ئوڭۇشلىدۇ.

1322. سەۋر قىلغىن، سەۋر قىلماق ئەرنىڭ ئادىتىدۇر،

كىشى سەۋر قىلسا، مىسالى كۆككە چىقىشقىمۇ يول تاپالايدۇ.

1323. ئۆلۈمىڭنى ئۇنتۇما، دائىم تەييار تۇر، ئويلان،
ئۆزۈڭنى ئۇنتۇما، ئەسلىگە نەزەر سال.

1324. كۆپكە قېتىلساڭ سۆزۈڭگە مەھكەم بول،
باشقىلارنىڭ ئۆيىدە كۆزۈڭگە ئېھتىيات قىل.

1325. كىرىمگە قاراپ مېلىڭنى چىقىم قىل،
ئۆزۈڭگە لايىق بولمىغان سۆزلەرنى سۆزلىمىگىن.

1326. تىلىڭدىن يالغان سۆزلەرنى چىقارما،
ئەر يالغان سۆزى بىلەن ئۆزىنى قەدىرسىز قىلىدۇ.

1327. قېرىنداش ۋە تۇغقانلارغا يېقىنلىق قىل،
چوڭغىمۇ، كىچىككىمۇ خۇش چىراي ئېچىپ، سۆيۈملۈك بول.

1328. كىشىلەرگە نان ـ تۇزۇڭنى مول تۇت، يېدۇرۇپ، ئىچۈرگىن،
كىشىلەرنىڭ ئەيىبىنى كۆرسەڭ ئاچما، (ئۇنى) يوشۇرغىن.

1329. ئىبادەتتە غەيرەتلىك بول، خۇداغا سىغىن،
گۇناھدىن يىراق تۇر، ئۆزۈڭنى ئويلا.

1330. دۆلەتكە ئېرىشسەڭ مەغرۇرلانمىغىن،
قۇلۇڭدىن كېلىشچە ياخشىلىق قىل، يامانلىق قىلما.

1331. مال ـ دۇنياغا گول بولما، (ئۇ) يۇز ئۆرۈيدۇ، ئۆتۈپ كېتىدۇ،
بۇ دۆلەتكە ئىشەنمە، (ئۇ) تېزلا قېرىيدۇ.

1332. تىرىكلىككە ئۇمىد باغلىما، ئۇ چۈشتەك ئۆتۈپ كېتىدۇ،
تۇراقسىز بەختكە مەغرۇرلانما، قۇشتەك ئۇچۇپ كېتىدۇ.

1333. ھاياتىڭنى بوشقا ئۆتكۈزمە، ياخشى ئىشلارنى قىل،
ئۆتۈۋاتقان كۈنلەردە ئۆزۈڭگە كېرەكلىكىڭنى قىلۋال.

1334. مەي ئىچمە، پىتنە ـ پاساتتىن قېچىپ، ئۇنىڭغا قېتىلما،
زىنا قىلما، پاسىق، قارا يۈز ئاتىلىپ قالما.

1335. بۇ ئىككى قىلىقتىن مۇبارەك بەخت قاچىدۇ،
ئۇ كىشىگە كەمبەغەللىكنىڭ يولىنى ئاچىدۇ.

1336. تەجرىبىلىك كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
تەجرىبىلىك كىشىلەر ئىشنىڭ يولىنى بىلىدۇ:

1337. "مەي ئىچمە، زىناغا يېقىنلاشما، ھەزەر قىل،
بۇ ئىككىسى يوقسۇللۇق تونىنى كىيگۈزىدۇ.

1338. مەي تۈپەيلىدىن مىڭ تۈرلۈك گۇناھقا جۈرئەت قىلسەن،
زىنادىن بەخت قاچىدۇ، يۈزۈڭنى چۈشۈرىدۇ."

1339. ئايتولدى سۆزىنى (بىردەم) توختاتتى، يەنە دېدىكى، ئوغلۇم،
ئۇنتۇما، بۇ ساڭا كېرەكلىك سۆزلەردۇر.

1340. ئىشەنسەڭ، مەن ھەممىنى تولۇق سۆزلىدىم،
سۆزۈمنى ئېسىڭدە تۇتساڭ دائىم خۇشال بولسەن.

1341. ساڭا سۆزلىگەنلىرىمنىڭ ئىسمى ۋەسىيەتتۇر،
بۇ سۆزلەرنى ئۇنتۇما، كۆڭلۈڭگە پۈتكىن.

23

ئايتولدىنىڭ كۆنتۈغدى ئەلىگكە ۋەسىيەت خېتى يازغانلىقى ئېيتىلىدۇ

1342. زېرەك (ئايتولدى) قەغەز، قەلەم سوربدى،
خۇدا نامى بىلەن خېتىنى يازدى.

1343. خۇدا نامى بىلەن سۆزىنى باشلاپ (دېدى):
ياراتقان، يېتىشتۇرگەن، كەچۈرگەن ئىگەم.

1344. تۇمەنمىڭلىغان، سانسىز جانلىقلارنى ياراتتى،
ئۇلارغا رىزىق بېرىپ، بىرسىنمۇ ئاچ قويمىدى.

1345. ئۇ ئىستىگەن تىلىكىنى ھەممىگە يۇرگۈزىدۇكى،
ئۇنىڭغا ھېچقانداق ئارقا يۆلەك ھاجەت ئەمەس.

1346. خالىسا يارىتىدۇ، ئۇنىڭ تىلىگىنى بولدۇ،
ئۇنىڭ قىلغانلىرىنىڭ ھەممىسى تىلىكى بىلەن ۋۇجۇدقا كەلدى.

1347. بۇ سانسىزلىغان مەخلۇقاتنى ئۇ ئۆلۈم ئۇچۇن ياراتتى،
بارچە تىرىك ئۆلگۈسىدۇر، (بىراق) ئۇنىڭغا ئۆلۈم يوق.

1348. تەكرىم، سۆيۈملۈك پەيغەمبەرگە مەندىن
داۋاملىق، ئۇزۇلدۇرمەي مىڭلارچە سالام يەتكۈزگەي.

1349. ئۇنىڭدىن باشقا، بارلىق ساھابىلەرگىمۇ،
ئىگەم، ئۆزلۈكسىز سالامىنى يەتكۈزگەي.

1350. ئەي، بەختىيار ئەلىگ، ئۇزۇن ياشا،
بۇ بەگلىك مەلتەنىتىڭ بىلەن نۇرغۇن ئەللەرگە ھۆكۈمرانلىق قىل.

1351. ئىسمىم ئايتولدى ئىدى، مىجەز ـ خۇلقۇم تولۇن (ئايدەك) ئىدى،
بۇ تولۇنلۇق كېمەيدى، ئۆزۈم ئۆلۈپ تۇگەيدىغان بولدۇم.

1352. ئۆلۈم خەۋىرى كەلدى، مېنى مەھكەم ئىلكىگە ئالدى،
قۇتۇلغۇدەك يېرىم يوق، لەززىتىمنى كەتكۈزدى.

1353. مېنى ئەزىزلىدىڭ، كۆپ مېھرىبانلىق قىلدىڭ،
مانا مەن ئەمدى سېنىڭ خىزمىتىڭدىن كېتىدىغان بولدۇم.

1354. بۇ ياخشىلىققا جاۋابەن ۋەسىيەت خېتى
يېزىپ قويدۇم، ئەي زەكىي.

1355. بۇ دۇنيالىق ئىشلىرىدا ساڭا ھەمراھ ئىدىم،
بىلسەڭ، ئىشىكنى توغرىلىق بىلەن يۈرگۈزدۇم.

1356. مانا ئەمدى ناھايىتى سادىقلىق بىلەن
مەسلىھەت سۆزۈمنى يېزىپ قويدۇم، (بۇ) ۋەسىيەتنى ئوقۇغىن.

1357. سادىق كىشىنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا،
سادىقلىق — كىشىلىكنىڭ باشلىنىشى (دېمەكتۇر):

1358. سادىق كىشىلەرنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىنى (ئېسىڭدە) تۇت،
بۇ گەپ ـ سۆزلەر سەن ئۈچۈن دۆلەت ـ سائادەتنى تورغا
چۈشۈرىدۇ.

1359. سادىق كىشى كىشىلەرنىڭ راستچىلىدۇر،
سادىق كىشىلەرنىڭ سۆزىنى ئاڭلا، ئۇ سېنى يوقسىلدۇرىدۇ.

1360. ئەي ئەلىگ، مانا مەن ساڭا سادىق (ئادەممەن)،
ئەي جەسۇر قەھرىمان، مېنىڭ سۆزۈمگە ئەمەل قىل.

1361. ئۆلۈم ماڭا يۇزلەندى، ئۆزۈممۇ ئۆكۈندۈم،
لېكىن بۇ ئۆكۈنچىم ۋە سۆزلىرىم پايدا بەرمىدى.

1362. ئەمدى ماڭا قىلغان ئىبادەتلىرىم لازىم بولدى،
قىلغان بارلىق يامانلىقلىرىم بىر ئۆكۈنچ بولدى.

1363. يىغقان ئالتۇن ـ كۈمۈشلەر شۇ پېتىچە قالدى،
ئۇنىڭدىن ماڭا تەككەن ئۇلۇش — ھېساب بېرىشلا بولدى.

1364. ئۆكۈنۈپ ناله قىلمەن، بىراق ئۆكۈنچىتىن پايدا يوق،
ئىگەم رەھمىتىنى تىلەشتىن باشقا ئۈمىد يوق.

1365. مانا، بۇگۈن نائىلاج كېتىۋاتىمەن،
ئەتە سەنمۇ، شۇبھىسىز، ئىزىمدىن كېلىسەن.

1366. ئەي ئەلىگ، ئۆلۈم تېخى سېنى تۇتمىغان ئىكەن، ئويغانغىن،
ئىلىمگىنى ئىشقا سېلىپ، ئىشىڭغا تەييارلان.

1367. بالا كەلتۈرۈش، زورلۇق قىلىش ئورنىغا سەن ياخشىلىق قىلغىن،
سۆز ۋە ئىشىڭ بىلەن خەلقنى سۆيۈندۈرگىن.

1368. ساغلام كۈنلىرىڭدە ياخشىلىق يەتكۈز،
تاۋار ـ مېلىڭ بارىدا ئۇنى ئۇلەشتۇر ۋە بېگۈز.

* 1369. كىچىكىدىلا (غەپلەتتىن) ئويغانغان، ئۆتكۈر كۆزلۈك،
توغرا سۆزلۈك كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

1370. "ئۆلۈم كەلمىگەن ئىكەن، ئۆلۈمگە تەييارلىق قىلىپ قوي،
هايات ۋاقتىدا تائەت ـ ئىبادەت قىل، (ئاللاغا) سىغىن.

1371. ئۆلۈم كېلىپ تۇتقاندا، ئۆكۈنگەنىڭ پايدىسى يوق،
قارا يەر ئاستىدا قانچە ناله قىلساڭمۇ (بەرىبىر)."

1372. ئەي ئەلىگ، مەندىن كېيىن تىرىشقىن،
ۋاقتىڭنى ئىبادەتتىن باشقىغا زايە قىلما.

1373. سېنى دۇنيا دۆلەت بىلەن ئازدۇرمىسۇن،
باراڭ ئىشلىرىڭدا توغرىلىق ئىسته.

1374. خەلققە توغرا، ئادىل قانۇن يۈرگۈزگىن،
ئاندىن ئادالەت كۈنىده (قىيامەتته) كۈنۈڭ ياخشى بولىدۇ.

1375. بۇ دۇنيا ئۇچۇن ئۆزۈڭنى ئوتقا ئاتما،
ۋۇجۇدۇڭغا ئۆچ بول، هاۋايى ـ هەۋەسنىڭ بوينىنى كەس.

1376. سەن دۇنيانىڭ بېگى، ئۇنىڭغا قۇل بولما،
(دۇنيا) سېنى تاشلىمىسا، ئۇنى تۇل (قىلىپ) تاشلاپ كەت.

1377. ئارتۇقچە مەغرۇرلانما، تەكەببۇرلۇق قىلما،
بۇ دۇنياغا ئىشەنمىگۈلۈك، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈگىن.

1378. ياخشى كىشلەرنى ئۆزۈڭگە يېقىن تۇت،
ياماندىن يىراق بول، زىيىنى تېگىدۇ.

1379. ئاچ كۆز كىشلەرگە ئىشىكنى تاپشۇرما،
ۋاپاسىز كىشىگە ئاش ـ نان بەرمىگىن.

1380. ئىبادەتتە غەيرەتلىك بول، گۇناھدىن ساقلان،
ساقا تائەت ـ ئىبادەتتىن باشقىسىدىن (پايدا) تەگمەيدۇ.

1381. ئۆلۈمىكنى ئۇنتۇما، ئۇنىڭغا ھېچقانداق قورال يوق،
ئۆلۈم (خۇددى) پىستىرمىدىن چىققاندەك چىقىپ كېلىدۇ.

1382. قانچە قاچساڭمۇ ئاخىر ئۆلۈم تۇتقۇسىدۇر،
قانچىلىك (نىرىك) قالساڭمۇ، ئاخىر ئۆلۈم يەتكۈسىدۇر.

1383. ئۆلۈمگە غاپىللىق قىلما، كۆڭلۈڭنى سەگەك تۇت،
قانچە ئۇزۇن ياشىساڭمۇ، (ئاخىر) يەرنى تۇشەك قىلىسەن،

1384. قېنى كىم ئۆلۈمدىن قېچىپ قۇتۇلالىدى؟
قېنى كىم (ئەجەل) ۋاقتىدىن ئارتۇقچە ياشىدى؟

* 1385. ئالىم بۇ زامان ۋە تىرىكلىككە تەقلىد قىلىپ،
ئوخشىتىش بىلەن ناھايىتى ياخشى سۆزلىگەن:

1386. ئادەم بالىسى كارۋانغا ئوخشايدۇ،
قونالغۇدا (ئۇزۇن) تۇرالماس، ئۇنىڭ مەنزىلى قېنى؟

1387. ئاتا پۇشتىدىن بالا تۆرەلسە،
ئانىنىڭ قارنى بىرنەچچە ئايلىق تىنچ ماكان بولىدۇ.

1388. ئانىدىن تۇغۇلۇپ، ئات قويۇلسا،
مۇساپىر بولۇپ زامان ئېتىنى مىنىدۇ.

1389. ئۇ كۈندۈزى بىر قەدەم، كېچىسى بىر قەدەم (مېڭىپ)
ئۆلۈمگە ئېلىپ بارىدۇ، مەڭزىنى سۇلدۇرىدۇ.

1390. بۇ دۇنيا بىر قونالغۇ، گۆرۈڭ بىر قونالغۇدۇر،
بۇ قونالغۇدىن قوزغالساڭ، ئۇ دۇنيا قونالغۇ بولىدۇ.

1391. ئۇ دۇنيادا سېنى ئىككى يول كۈتىدۇ،
بۇ ئىككى يولدىن قايىسىسى سېنىڭ بولىدۇ؟

1392. (ئەگەر) يولۇڭ ئوڭدىن كەلسە، ئىشىڭ ئوڭشىلىدۇ،
مۇبادا سولدىن كەلسە، ناله قىلىپ بېشىڭغا ئۇر.

1393. ئەي دۆلەتمەن ئەلىگ، دۇنيا تېرىلغۇ يەردۇر،
ئۇنى تېرىسا، كىشى هايات ئۈزۈقى ئورۇيدۇ.

1394. يەرگە نېمە تېرىسالماڭ، يەنە شۇ ئۇنىدۇ،
نېمە بەرگەن بولسالماڭ، قايتا شۇنىلا ئالىسەن.

1395. باشقا كىشىنىڭ نەرسىسىنى ئالما (ۋە) قان تۆكمە،
بۇ ئىككى گۇناه ئۈچۈن كىشى جان چىقاردا ناله قىلىدۇ.

1396. هايات چۈشكە ئوخشاش ئىزسىزلا ئۆتۈپ كېتىدۇ،
مەيلى بەگ بولسۇن، مەيلى قۇل بولسۇن كەلمەسكە كېتىدۇ.

1397. ئۆتكۈزگەن كۈنۈڭ چۈش كەبى بولدى، قېنى ئۇ؟
قالغان كۈنلىرىڭدە ئۆكۈنچتىن باشقا نەرسە بولمايدۇ.

* 1398. ئويغانغان ۋە ئويغانغاندىن كېيىن ئۆكۈنگەن
كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

1399. "ئويغاق تۇرۇپ ھاياتنى چۈشتەك ئۆتكۈزدۈڭ،
ئۇنىڭ پايدىسى قېنى؟ ماڭا بىر نىشان كۆرسەت،

1400. ھەۋەس ۋە ئارزۇ يولىدا ئۆمرۈڭنى ئۆتكۈزدۈڭ،
ھاياتىڭ تۈگىدى، ئۆكۈنچ ئەمدى پايدىسىز."

1401. تىرىكلىكىڭگە ئارتۇقچە غاپىل بولما، ئويلان،
تىرىكلىك ئۆلۈمگە ناھايىتى يېقىن.

1402. ئەي ئەلىگ، بېخىل بولما، سېخىي بولغىن،
سېخىيلىق نامى ئۆلمەيدۇ، مەڭگۈ قالىدۇ.

1403. ئەسكەر، قوشۇن ۋە مال ـ دۇنياغا كۆپ مەغرۇرلانما،
بۇ قوشۇن، ئالتۇن ـ كۈمۈشلەر پايدا يەتكۈزەلمەيدۇ.

1404. باشقىلار ئۈچۈن ئۆزۈڭنى قۇربان قىلما،
ئۆزۈڭنى ئايا، زورمۇزور كۆيمە.

1405. سېنىڭدىن بۇرۇنقى دۇنيا بەگلىرى
دۇنيانى تاشلاپ كەتتى، قارا گۆردە ياتىدۇ.

1406. بۇ ئۆلۈم ساڭىمۇ تەييارلاندى،
ئەي يورۇق كۈنۈم، (ئۆلۈم) ۋاقتى سېنى كۈتمەكتە.

* 1407. دۇنيانىڭ ئەيىبىنى بىلىپ، ئەقىل ـ ئىدراك (بابىدىن)
سۆزلىگۈچى

ساڭا نېمە دەيدۇ ئاڭلا:

1408. بۇ دۇنيا مېلى گويا تۇزلۇق سۇغا ئوخشاشتۇر،
قانچە ئىچسىمۇ (كىشى) قانمايدۇ، تىلمۇ نەم بولمايدۇ.

1409. ئەي قەھرىمان، سەپسال، بۇ دۇنيا كۆلەڭگىدەك نەرسە،
قوغلىساڭ قاچىدۇ، قاچساڭ يېپىشىدۇ.

1410. بىلسەڭ، بۇ دۇنيا ئىشلىرى بىر ئېزىتقۇ،
تۇتاي دەپ (قول) سۇنسا، كىشى ئۇنى يوقتىپ قويىدۇ.

1411. ئەي ئەلىگ، تىرىشقىن، ئۆزۈڭ ياخشى بول،
خەلقىنىڭ بېگى ياخشى بولسا، خەلقىمۇ ياخشى بولىدۇ.

1412. خەلق قويغا ئوخشايدۇ، بەگ ئۇنىڭ قويىچىسى،
قوي باققۇچى قويغا مېھرىبان بولۇشى كېرەك.

1413. كۆپ ئاچ بۆرە ئىشككە يىغىلدى،
ئەي ئەلىگ، قويلارنى ئوبدان كۆزەت قىلىپ يۈر.

1414. ئىش قىلىشتا غەزەپلەنمە، ئاچچىقىڭنى يىغ،
بەگلەر غەزەپلەنسە، بەگلىكىنى بۇزىدۇ.

1415. كىشىگە تىلىگىدىن قوپال سۆزلەرنى چىقارما،
قوپال سۆز يېلىنجاپ كۆيگەن ئوتقا ئوخشايدۇ.

1416. ياۋاش، مۇلايىم بول، ئېغىر ـ بېسىق، خۇش پېئىل بول،
بارلىق ياخشىلىقلارغا قول يەتكۈز.

1417. ئالدىڭدا بىر ئۇزۇن يول، سەپەر تۇرۇپتۇ،
ئەقىل ـ ئىدراكلىق (كىشى) بۇ يولغا مول ئوزۇق تەييارلايدۇ.

1418. ئەي بەختيار ئەلىگ، ساراي، تەسىر قۇرما،
ساڭا قارا يەر ئاستىدىن ئۆي تەييارلاندى.

1419. ئېگىز، كەڭ، ياسىداق ساريىيلىك قالىدۇ،
قاراڭغۇ يەر تېگىدىكى ئۆيدە ناله قىلىپ ياتسەن.

1420. نېمە ئۈچۈن بۇ ئالتۇن ـ كۈمۈشتىن خەزىنە توپلايسەن؟
ساڭا تېگىدىغان ئۆلۈشۈڭ ئىككى پارچە بۆز.

1421. بۇنىڭغا تەقلىدتەن شائىر بىر سۆز ئېيتتىكى،
شائىرنىڭ بۇ سۆزى سۆزنىڭ يولىنى ئاچىدۇ:

1422. "غاپىل ئىنسان كۆپ نەرسە توپلايدۇ،
يېيىش نېسىپ بولامدۇ، يوق، (بۇنى) هېچ ئويلنمايدۇ.

1423. كىشى بېيىسا، ئارزۇسىغا تولۇق ئېرىشسە،
هاياتىنى ئاخىرلاشتۇرىدۇ، جېنى ئۈچۈپ كېتىدۇ."

1424. ئەي بەگ، راهەت ـ پاراغەتكە ئاۋۇنما، مەغرۇرلانما،
ئاۋۇنچۇقۇڭ، مەغرۇرلۇقۇڭ (غەپلەت) ئۈيقۇسىغا پاتۇرىدۇ.

1425. دۇنيا ئۈچۈن هاياتىڭنى زايە قىلما،
(دۇنيا) ئۆتۈپ كېتىدۇ، مۇشەققەت چېكىشكە مەجبۇر بولسەن.

1426. يىپەك ـ دۇردۇنغا ئورالغان سېنىڭ ئېسىل ۋۇجۇدۇڭ،
ئەي دانا، قارا يەرنى تۆشەك قىلغۇسىدۇر.

1427. كېنىزەك ۋە مەھبۇبلار بىلەن ئاۋۇنغان ۋۇجۇدۇك،
قارا يەر تېگىگە يوشۇرۇنۇپ، سوزۇلۇپ ياتقۇسىدۇر.

1428. تەۋرەنمەس يورغا ـ يۈگۈرۈك ئاتتىن چۈشۈپ،
مۇڭلىنىپ ئېگەرسىز ياغاچ (ئاتقا) مىنسەن.

1429. بۇلارنى ئويلاپ، ئۆلۈمگە تەييارلان،
كېيىن قارا يەر قېتىدا ئۆكۈنگۈچى بولما.

1430. ھەممە ئىشقا خۇدادىن ياردەم تىلە،
بىلگىنكى، خۇدا ساڭا چەكسىز كۈچ ـ قۇۋۋەت بەرگۈسى.

1431. ياخشىلىقمۇ، يامانلىقمۇ (بېشىڭغا) نېمە كەلسە، رازى بول،
قازاغا تەن بەرگىن، توغرا سۆزلە.

1432. ھەر ئىككى دۇنيا بەگلىكىنى تەلەپ قىلساڭ،
ياخشىسى، بۇ بەش ئىشقا يېقىنلاشما:

1433. ھارامغا ئارىلاشما ۋە زوراۋانلىق قىلما،
كىشى قېنىنى تۆكمە، دۈشمەنلىك قىلما ۋە قىساس ئالما.

1434. مەي ئىچمە، پىتنە ـ پاساتتىن قېچىپ، يىراق تۇر،
بۇ بىرقانچە نەرسە داۋاملىق بەگلىكنى بۇزۇپ كېلىۋاتىدۇ.

1435. سەن داۋاملىق، مەڭگۈ بەگ بولۇشنى خالىساڭ،
قانۇن تۇرغۇز، خەلق ئۈستىدىن زۇلۇمنى كۆتەر.

1436. ئەي ئەلىگ، بۇگۈن سەن خەلققە باشچىسەن،
خەلقنى ئاسرا، ئەقلىڭ بىلەن ئويغاق تۇر.

1437. ئەلىگ بويىنغا ئېغىر يۈك يۈكلەنگەن،
ئەي خۇش پېئىل، بىخۇد بولما، ئېھتىيات قىل.

1438. ۋۇجۇدىنىڭ ئارزۇسىغا بېرىلگەن ھاۋايى ـ ھەۋەسكە ئەسىر بولىدۇ.
(سەن) ئەسىر بولما، بولغان بولساڭ ئۆزۈڭنى قۇتۇلدۇر.

1439. كەچۈرگەن ھاياتىڭ بوراندەك ئۆتۈپ كەتتى،
قالغان تىرىكلىكىڭ قانچىلىك سەلتەنەت بېرەلەيدۇ؟

1440. ئەمدى بۇ قالغان كۈنلىرىڭنى بىھۇدە ئۆتكۈزمە،
ئۆزۈڭنى گۈناھ ۋە قۇسۇرلاردىن ئېرىغدا.

1441. بىلگىن، بۇ دۇنيا ۋاپا قىلمايدۇ،
بۇ ئۆتكۈنچى دۇنيادا ئۆز ئوزۇقۇڭنى ئال.

1442. تەقۋادار كىشىنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا،
تەقۋادار كىشى جاھانىنىڭ سەرخىلىدۇر.

1443. بۇ دۇنيا قونالغۇ، سەن كارۋان ھېسابلىنىسەن،
كارۋانىنىڭ قونالغۇدا تۇرىدىغان ۋاقتى قانچىلىك بولاتتى؟

1444. بۇ دۇنيا مال ـ مۈلۈك يىغىدىغان بىر ساراي،
بۇ يەردە نېمىگە ئېرىشكەن بولساڭ، ئۇ ياقتا ئېلىپ كەت.

1445. ئۆزۈڭ بۇ يەردىن كۆچىسەن، كۆچۈڭنى ئاۋۋال ئەۋەت،
كېرەكلىكىنى تالغىن، كېرەكسىزىنى تاشلا.

1446. مانا مەن كېتىۋاتىمەن، مېنى كۆرۈپ ئويغان،
تىرىشقىن، ئۆزۈڭ ئۈچۈن ياخشى نام قالدۇر.

* 1447. ئۆلۈمگه يۈزلەنگەن، ئۆلەر ۋاقتىدا نەسىھەت قىلىپ كەتكەن
كىشىنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا:

1448. "ئۆلىدىغان (كىشى) تىرىككە پەند ـ نەسىھەت قىلىدۇ،
سەن ئۇنى ئاڭلاپ، كۆڭلۈڭدە ساقلا.

1449. دەيدۇكى، تىرىك ئىكەنسەن، بىخۇدلۇق قىلما، ئويغان،
مەن غاپىللىق قىلىپ، يىللار بويى ئۆكۈنۈپ ياتماقتىمەن."

1450. ئەي ئەلىگ، بۇ بەگلىكنىڭ ئۇزۇن بولۇشىنى ئىستىسەڭ،
قىلالىساڭ، بىرقانچە ئىشنى قىل، بىرقانچە ئىشنى قوي:

1451. ئادىل ئىش قىل، (بۇنىڭغا) تىرىش، زۇلۇم ـ زورلۇق قىلما،
خۇداغا سىغىن، ئۇنىڭ ئىشىكىنى قوچاقلا.

1452. ئىككىنچى، بىخۇد بولما، ئېھتىياتچان، ھوشيار تۇر،
ساڭا تاسادىپەن بىر پالاكەت تەگمىسۇن.

1453. بۇ ئىككى ۋاقىتتا ھەرقانداق ئىشنى قىلما:
ھەۋەس ۋە غەزىپىڭ كەلگەندە سەۋر قىلىپ، چىشىڭنى چىشلە.

1454. بۇ بىرقانچە نەرسىدىن ساقلانساڭ ئەل (ئامان) ساقلىنىدۇ،
بەگلىكىڭ ئۇزۇن تۇرىدۇ، (بۇ) ساڭا سەلتەنەت بېرىدۇ.

1455. بارلىق ياخشى كىشىلەرنى قەدىرلە، يۇكسەلدۇر،
يامانلارنى (يېنىڭدا) تۇتما، ئېلىڭدىن قوغلا.

1456. يامان نىزام يۇرگۈزمە، ياخشى قانۇن يۇرگۈز،
كۈنۈڭ ياخشى بولىدۇ، بەخت كەمرى يار بولىدۇ.

1457. ئەي دانا، مەشھۇر (كىشىنىڭ) نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا،
ۋە بۇ سۆزدىن ئۆز ئۇلۇشۇڭنى ئال:

1458. ئەي قانۇن تۈزگۈچى، ياخشى قانۇن تۈز،
ياماڭ قانۇن تۈزگۈچى ئۆرە يۈرسىمۇ ئۆلگەنگە ھېساب.

1459. ئەي ئەلنىڭ بېشى، دانا، ياماڭ نىزام تۈزمە،
(ئۇ) ياماڭ بولىدىكەن، جاھاننى ئىگەللىيەلمەيدۇ.

1460. (بىرەرسى) ئۆز زامانىسىدا ياماڭ قانۇن تۈزسە،
ئۆزىدىن كېيىن ياماڭ نام قالدۇرىدۇ.

1461. كىم بولمىسۇن ياخشى بىر قانۇن تۈزۈپ قويسا،
ئۇنىڭ بىلەن ئۆز نامىنى تىكلەيدۇ.

1462. ئەي ئەلگ، دىققەت قىل، ئۆزۈڭنى يېڭىلدۇرما،
ئەسلىڭنى ئۇنتۇما، ئەسلەپ تۇر، ئويلان.

1463. ئەي قولى ئۇزۇن (زات)، يامانلار قىلىقىنى ئۆزلەشتۈرمە،
ياماڭ قىلىق ئىككى دۇنيادا ناله قىلدۇرىدۇ.

1464. قولۇڭ ئۇزۇن بولدى، خەلقە يېقىن بولدۇڭ،
دىققەت قىل، بۇ ئۆمۈر ئەپسۇس بىلەن ئۆتۈپ كەتمىسۇن.

1465. دۇنيا ئۆتۈپ كېتىدۇ، ئۆتتى دەپ ھېسابلا،
ئۆلۈم كېلىدىغان نەرسىكى، ماڭا قارشى كەلدى دەپ ئويلا.

1466. ھېنى كۆرگىنىكى، ھېنىڭدىن پەند ـ نەسىھەت ئال،
بۇگۈن تىرىك ئىكەنسەن، ئەتە ئۆكۈنۈپ يۈرمە.

1467. كىشى ئۆلسە، ئۇنىڭدىن ۋەسىيەت قالىدۇ،
ئەي بىلگۈچى، مانا بۇ مېنىڭ ساڭا ۋەسىيىتىم.

1468. ئەي ئەلىگ، مەن ئۇچۇن سەن سۆيۈملۈك ئىدىڭ،
ساڭا پايدىلىق بىر ۋەسىيەت — مىراس قالدۇردۇم.

1469. ئىنسان ئۇچۇن پايدىلىق مىراس — سۆزدۇر،
مىراس سۆزگە ئەمەل قىلىشنىڭ يۇزلەرچە پايدىسى بولىدۇ.

1470. ئەمدى، بۇ چىن سۆزلەرنى يېزىپ قالدۇردۇم،
بۇ سۆزلەرنى ئۇنتۇما، مېنىمۇ ئۇنتۇما.

1471. سەن قانچە ئۇزۇن ياشاپ، تىرىك تۇرساڭمۇ،
سەپسالساڭ ئاخىر كېلىدىغىنى ئۆلۈم بولىدۇ.

1472. شۇبھىسىزكى، بىر كۈنى ئاخىر ئۆلۈم كېلىدۇ،
ياشاۋاتقان جانلىقلارنىڭ جېنىنى ئالىدۇ.

1473. چاقىرغۇچى (ئەزرائىل)نىڭ كېلىشىگە ھازىرلىنىش كېرەك،
ئۇزۇن يول يۈرۈشكە تەييارلىق قىلىش لازىم.

1474. بىلگىنكى، ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇشقا يار ـ يۆلەك بولىدىغان نەرسە يوق.
ئۆلۈمگە تەييارلان، كېرەكلىكىنى ئال.

* 1475. ئەقلى يەتكەن ۋە ئۆلۈمنىڭ كېلىشىنى
ئاۋۋال بىلگەن ئەر نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

1476. "ئۆلۈم پەيتى ساڭا نۆۋەت بىلەن كېلىدۇ،
ئۆزۈڭنى ئۆلۈمگە چىندىن ھازىرلاپ يۈر.

1477. كۆمۈش كەمەر باغلىغانلار مانا مەن دەيدۇيۇ،
ئۆلۈم تۇتقاندا، (ئۇنىڭ) كەمرىمۇ ئۇزۇلىدۇ."

1478. ئەي ئەلىگ، مانا مەن سېنىڭ ھەققىڭنى ئۆتىدىم،
مېھرىبانلىقىڭغا جاۋابەن (بۇرچۇمنى) ئادا قىلدىم.

1479. خۇدا ساڭا كۆپ ياخشىلىقلار (قىلىش) ئۇچۇن تەۋپىق بەرسۇن،
بۇ ياخشىلىقلار مەئىشەتلىرىڭدە سېنى بەختلىك قىلسۇن.

1480. ئامان ـ ئېسەن ھايات كەچۈر، كۆپ يىللار ياشا،
خۇشاللىق، ھالاۋەت بىلەن كۆپ ئەللەرگە ھۆكۈمرانلىق قىل.

1481. مېنىڭ بۇ سۆزۈم ساڭا سادىقلىقىمدۇر،
ئەي گۈزەل يۈزلۈكۈم، ئامان ـ ئېسەن قال.

1482. ئەي دۆلەتمەن ئەلىگ، مانا مەن كېتىپ بارىمەن،
باغرىمنىڭ ئوتى — ئوغلۇم قېلىۋاتىدۇ.

1483. بۇنى خۇداغا يالۋۇرۇپ تاپشۇردۇم،
خالىسا، كۆيۈۋاتقان ئوت ئىچىدە ساقلىغاي.

1484. ساڭا ھاجىتىم شۇكى، ئوغلۇمغا قاراپ تۇر،
(ئۇنى) تاشلىۋەتمە، (بولمىسا) يارىماسلار قاتاردا بولۇپ قالىدۇ.

1485. تەڭرى بارلىق نەرسىلەرگە سەۋەب يارىتىدۇ،
ھەممە ياخشى ۋە يامانلىق شۇنىڭغا باغلىنىدۇ.

* 1486. ئوغۇل ـ قىزىنىڭ بۇزۇلۇشى ياكى
تۇزىلىشىنىڭ سەۋەبى ئاتا ۋە ئانىدۇر.

1487. مانا مەن (ئۇنىڭ) ئاتىسى، بۇگۈن ئۆلۈۋاتىمەن،
ئوغلۇم كىچىك، ئۆگسۈز ـ بېتىم قالدى.

1488. ئەگەر خىزمەتچىنىڭ سەندە ھەققى بولسا،
سەۋەب بولۇپ، ئوغلۇمنى ياخشى يولغا دەۋەت قىل.

1489. نەزىرىڭدىن يىراقلاشتۇرما، پەزىلەت ۋە بىلىم ئۆگەت،
بىلىم ۋە پەزىلەت بىلەن ئەلدە ئىناۋەتكە ئېرىشسۇن.

1490. مىجەز ـ خۇلقى ياخشى بولۇپ، ئادىتى تۈزەلسۇن،
خىزمەتكە ياراملىق بولسۇن، ياخشى مىجەز ئۆزلەشتۈرسۇن.

1491. بىكار، بوش قويۇۋەتمە، يىغىپ مەھكەم تۇت،
ئوغلانىنى چىڭ تۇتسا، بەختكە ئېرىشىدۇ.

* 1492. سىناپ كۆرگەن، ئوقۇپ ۋە بىلىپ سۆزلەيدىغان،
ياشانغان مويسىپىت نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

1493. ئوغۇل كىچىك ئىكەن، ئۇنىڭغا بىلىم ئۆگەت،
كىچىكلىكىدە بىلىم بىلسە، قولى ئۇستۇن بولىدۇ.

1494. ئايىما، ئوغۇل ـ قىزغا قامچا تەگكۈز،
قامچا ئوغۇل ـ قىزغا بىلىم ئۆگىتىدۇ.

1495. ئوغۇل ـ قىز كىچىكلىكىدە نېمىنى بىلسە،
قېرىپ ئۆلگۈچە ئۇنى ئۇنتۇمايدۇ.

*　　*　　*

1496. ئايتولدى خەتنى تۇگەتتى، تۇرۇپ باغلىدى،
ئېلىپ، قول ئۇزىتىپ ئوغلىغا بەردى.

1497. ئېيتتىكى، ئوغلۇم، بۇ خەتنى ئال، يىتتۇرمە،
ئەلىگكە يەتكۈزگىن، بۇ مېنىڭ ۋەسىيىتىم.

1498. خېتىمنى ئوقۇسۇن، سۆزۈمنى (ئېسىدە) تۇتسۇن،
ئۆلۈمگە ھازىرلانسۇن، ئىشنى ئوڭشىسۇن.

*　　*　　*

1499. (ئۇ) ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى، كېيىن ئوغلىغا قاراپ
ئېيتتى: سەن (دېگەنلىرىمنى) چۈشەن، توغرىلىققا يېقىنلاش.

1500. يەنە ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ قۇچاقلىدى،
سۆيۈپ تۇرۇپ ياش تۆكۈپ يىغلىدى.

*　　*　　*

1501. ئايتولدى دېدى: ئەي ئوغلۇم، ئەمدى مانا مېنى كۆردۈڭ،
نېمە ھالدا كېتىۋاتىمەن، بۇنى ئۇنتۇما.

1502. شۇبھىسىز، ساڭىمۇ بۇنداق پەيت كەلگۈسىدۇر،
غاپىل بولما، ئاخىر سەنمۇ ئۆلىسەن.

1503. مەن ساڭا كېرەكلىك سۆزلەرنى ئېيتتىم،
سۆزۈمنى ئۇنتۇما، ماڭا دۇئا قىل.

1504. ئەگەر ئەلىگ ۋاقىت بېتىپ، سېنى خالىسا،
مىجەز ـ خۇلقۇڭنى تۈزەپ خىزمەت قىل، ئۇنى كەمستمە.

1505. بىكارچى بولما، ئۆزۈڭچە بەھۇدە يۈگۈرمە،
سۆز ۋە ھەرىكىتىڭدە توغرا ۋە مۇلايىم بول.

1506. كېچىسى كەچ يات ۋە يەنە ئەتىگەن تۇر،
(كەچ) بېتىپ ئەتىگەن قوپۇش بەختىنى ئاشۇرىدۇ.

1507. تەڭرىنىڭ بۇيرۇقىنى بەكمۇ قەدىرلە،
ئەلىگكە خىزمەت قىل، (بۇنىڭ بىلەن) قەلبىڭنى ئىسسىت.

1508. يامانغا يېقىنلاشما، قېچىپ يىراق تۇر،
دائىم ياخشىلىق قىل، مىجەز ۋە يولۇڭنى تۈزە.

1509. بايقاپ سۆزلە، ئامان ياشىغىن،
ئۆزۈڭنى كۆزىتىپ، ساغلام قېرىغىن.

*　　*　　*

1510. (ئايتولدى) سۆزىنى توختاتتى، ئوغلىنى قۇچاقلاپ يىغلىدى،
يەنە ناله قىلىپ، پۇشايمان يېدى.

*　　*　　*

1511. ئېيتتى: ئەي ئىشەنچسىز، بۇ ئاپا دۇنيا،
ئەمدى نېمىشقا ماڭا جاپا قىلدىڭ؟!

1512. كۆپ نېمەتلەر بىلەن يېتىشتۇرگەن ۋۇجۇدۇم

ۋە كۆركەم يۇزۇم قارا يەرگە كىرىدۇ.

1513. ئانىدىن قانداق تۇغۇلغان بولسام، بۇگۈن
يەنە شۇنداق يالىڭاچ، مۇڭلۇق كېتىۋاتىمەن.

* 1514. ئۆلۈمگە يۈزلەنگەن ۋە ئۆلۈمگە ئۆكۈنۈپ،
ناله قىلغان قۇۋۋەتلىك ئەرنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا:

1515. "قېرىنىدىن چىققان (ۋۇجۇد) قېرىنغا كىرىسەن،
شېكەر بىلەن يېتىشتۇرگەن (ۋۇجۇدنى) ئىلانغا بېرىسەن.

1516. ئىسىت يىگىتلىك، ئىسىت تىرىكلىك،
ئۆكۈنچ بىلەن يىغلاپ گۆرگە كىرىسەن".

*　　*　　*

1517. ئايتولدى ئەقلىنى توپلاپ، يىغلاشنى قويدى،
مال ـ دۇنياسىنى باشقىلارغا مىراس قىلىپ تارقاتتى.

1518. ئۇ بارلىق تۇغقانلىرى بىلەن خەيرلەشتى،
جېنى يېشىل كۆككە يول ئېلىشنى تىلىدى.

1519. كۆزىنى كۆككە تىكىپ، قولىنى كۆتۈردى،
شاھادەت بىلەن تىلى ھەرىكەتتىن توختىدى.

1520. يورۇق جېنى ئايرىلدى، كۈنى قاراڭغۇلاشتى،
خۇدا نامى بىلەن تىنىقى كېسىلدى.

1521. ساپ ـ پاكىز جېنى ئېگىزلىكتىن ئورۇن ئىستىدى،

جېنى ئۇچۇپ كەتتى، قۇرۇق ۋۇجۇدى قالدى.

1522. جان يارالمغان ۋە مەۋجۇت بولمىغاندەك يوقلىپ
كەتتى، جاھاندا بەلگە ـ نىشان بولۇپ ناملا قالدى.

* 1523. ئەمدى، كۆڭلى توغرا (كىشىنىڭ) غەپلەت ئۇيقۇسىدىن
ئويغانغان كۈنى نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا:

1524. بېزەكلىك ئۆيۈڭ ۋۇجۇدىڭنىڭ ئۆيىدۇر،
سۈرەتتەك تېنىڭ بولسا، تازا جانىڭ ئۆيىدۇر.

1525. جان ئۇچۇپ كەتسە ۋۇجۇد بوش قالىدۇ،
جانىنىڭ قەيەرگە كېتىدىغانلىقىنى خۇدالا بىلىدۇ.

1526. ئەي قۇتلۇق، (ئۇنىڭ) ئورنى ئېگىز بولسا، بۇ بەختتۇر،
تۆۋەنگە چۈشسە، جۇت ـ پالاكەت بولىدۇ.

1527. شەكسىزكى، بۇ ئىككىدىن بىرسى نېسىپ بولىدۇ،
(جان) ئۇزۇن، مەڭگۈ، ئۆلۈمسىز ياشايدۇ.

1528. سەپسالساڭ، ئىنسان نېمىدېگەن ئاجىز ـ ھە؟
ياشىسىمۇ نامى يوقلىدۇ ۋە سۆزى كېسىلىدۇ.

1529. قەيەردىن كېلىدۇيۇ، قەيەرگە بارىدۇ،
قەيەردە تۇرىدۇيۇ، قەيەردە يۇرىدۇ؟!

1530. (بۇنى) بىلىملىك بىلەمدۇ، نېمىمۇ دېيەلەيدۇ،
ئەقىللىق ئۇقامدۇ، دانا نېمە دېيەلەيدۇ؟

1531. بىلىدىغان خۇدادۇركى، ئۇ بۇ ئىشنى بىلىدۇ،
ئۇققۇچى تەڭرى بۇ ئىشنى ئۇقىدۇ.

1532. بەزەن بىردىن يوشۇرۇنۇپ بەلگىسىز يۈرىدۇ،
بەزەن كۆز ئۆڭۈڭدىن نام ـ نىشانسىز يوقىلىدۇ.

1533. بۇ ئىنسان ئۆزى ناھايىتى قىسقا ئۆمۈر كەچۈرسىمۇ،
قايغۇسى ئۇزۇن، تىل ـ سۆزى يۈكسەكتۇر.

1534. سەپسالساڭ، ئىنسان بۇنداق ئەركسىز تۇرۇپ،
نېمە ئۈچۈن بۇنچە يارىماس ھالدا غادىيىدۇ؟

1535. ئىككى كۈنلۈك ئۆتكۈنچى دۇنياغا ئېرىشىپلا،
نېمىشقا قىيادەك كۆكسىنى كېرىدۇ؟!

* 1536. ئويغانغان ۋە ئۆلۈمنى چۈشىنىپ،
توغرا يولغا كىرگەن كىشىنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا:

1537. ئەي يارىماس ئۆلۈم، نېمىدېگەن تەڭداشسىز ئۆلۈم،
ساڭا قارشى مىڭلىغان قورال تەييارلىسىمۇ پايدىسى يوق.

1538. ھەممىگە تېگىسەن، بىرىمۇ قۇتۇلمايدۇ،
ياخشى، يامان نەرسىلەرگە سەنلا تور ـ تۇزاق بولسەن.

1539. ئالىملار بەختيار ھالدا ياشىشى كېرەك ئىدى،
بىلىمسىز جاھىللار تامام ئۆلمىكى لازىم ئىدى.

1540. ياخشىمۇ، يامانمۇ قالمايدۇ، ھەممىسى ئوخشاشلا ئۆلىدۇ،
ئۇلۇغمۇ، كىچىكمۇ قارا يەر بولىدۇ.

1541. ئۆلۈمگه كېچىك يوق، تىرىك ياشىغۇچىلار
قانچىلىك ئۇزۇن هايات كەچۈرسىمۇ، ئۆلۈم كەلگۈسىدۇر.

* 1542. بىلىم ۋە پاراسەت بىلەن ئىشنى بېجىرىپ،
خەلقنى باشلايدىغان ئەر نېمىدېگەن ياخشى ئېيتقان:

1543. ئۆلۈم بولمىسا قانداق ياخشى ئىش بولاتتى،
كىشى ئۆلمىسە، قانچىلىك چىرايلىق ئىش بولاتتى!

1544. بۇ ئۆلۈم مېنى راهەتكه يەتكۈزدىكى،
ئۆلۈم (مېنىڭ) ئۇلۇم ۋە ئاساسمنى بۇزدى.

1545. ئۆلۈمگه تاڭ قالمىغۇلۇق، تۇغۇلغان ئۆلىدۇ،
تۇغۇلغان ئۆلىدۇ هەم قارا يەر بولىدۇ.

1546. كىشىگه ئىسىت دېمەيمەن، كىشىلىككه ئىسىت دەيمەن،
مەردكه ئىسىت دېمەيمەن، توغرىلىققا ئىسىت دەيمەن.

1547. بۇ قېرى (دۇنيا)نىڭ خۇي ـ پەيلى، ئادىتى شۇدۇر،
خالىساڭ ئۇنىڭغا ئەمەل قىل، خالىساڭ بېقىنما.

24

كۈنتۇغدى ئەلنىڭ ئۆگدۈلمشنى چاقىرتقانلىقى ئېيتىلدۇ

1548. ئەلنىڭ ئايتولدىنىڭ ماتىمنى ئۆتكۈزدى،
ئوغلىنى چاقىرتىپ، ئۇنىڭغا پەند ـ نەسىھەت قىلدى.

1549. ئېيتتى: ئەي ئوغۇل، ئارتۇق غەم قىلما،
غەم ـ قايغۇ كەتسە، ئاخىردا شاد ـ خۇراملىق كېلىدۇ.

1550. بۇ قايغۇ يالغۇز ساڭلا كەلمىدى،
ماڭمۇ چەكسىز قايغۇ ـ ھەسرەت كەلدى.

1551. روھىڭنى چۈشۈرمە، ئۆزۈڭنى ئاۋۇت،
ماڭا يېقىن بول ۋە خىزمىتىمنى قىل.

1552. ئاتاڭ ئۆلگەن بولسا، مەن ساڭا ئاتا،
مەن ئاتىدارچىلىق قىلاي، ماڭا ئوغۇل بول.

ئۆگدۈلمشنىڭ ئەلنىگە جاۋابى

1553. ئۆگدۈلمش يەر ئۆپتى ۋە ئېيتتى: ئەلنىڭ،
ئەل باشقۇرۇپ ئۇزۇن يىل ياشىغىن.

1554. مەن يېتىشتۇرگەن قۇلۇڭ ۋە سېنىڭ خىزمەتكارىڭ،
ئەلىگ ئۇچۇن مېنىڭ جېنىم پىدا بولسۇن.

1555. ئاتامنىڭ جېنىمۇ ئەلىگ ئۇچۇن پىدا بولدى،
تەڭرى بۇ قۇلنىمۇ ساڭا پىدا قىلسۇن.

* * *

1556. ئوغۇل ئاتىسىنىڭ خېتىنى چىقاردى،
ئەدەپ ۋە ھۆرمەت بىلەن ئەلىگكە تەقدىم قىلدى.

1557. ئەلىگ خەتنى ئالدى ۋە ئېچىپ ئوقۇدى،
سۆزلىرىنى چۈشەندى ۋە ئەي ئىسىت زېرەك، دېدى.

1558. ئېيتتىكى، ئەي مېھرىبان، كىشىلەرنىڭ ئالدى،
ئىشىكىمنى قۇرۇق، ئورۇننى بوش قويدۇڭ.

1559. تىرىكلىكىڭدە خىزمەت قىلىپ ھەققىمنى ئادا قىلدىڭ،
ئۆلەردىمۇ تەشۋىش قىلىپ، غېمىمنى يېدىڭ.

1560. مەن سېنىڭ ھەققىڭنى ئادا قىلالمىدىم،
سېنىڭ ھەقلىرىڭنى خۇدالا ئادا قىلغاي.

1561. مەن سەندىن بۇگۈن قانچىلىك سۆيۈنگەن بولسام،
ساڭىمۇ خۇدا مىڭلارچە سۆيۈنچ ـ بەخت ئاتا قىلسۇن.

* * *

1562. ئەلىگ كۆزىدىن ياش تۆكۈپ سۆزىنى توختاتتى،

(ئوغۇل) ئۇ يەردىن قايغۇ ـ ئەلەم قۇچۇپ (يېنىپ) چىقتى.

1563. روھى چۈشكەن ھالدا كېلىپ ئۆيگە كىردى،
ئىشكىنى تاقاپ، نادامەت بىلەن بىرقانچە كۈننى غەمكىن
ئۆتكۈزدى.

*　　*　　*

1564. ئايتولدىنىڭ ئوغلى نەزىر بەردى،
كەمبەغەللەرگە كۈمۈش ۋە تاۋار ـ دۇردۇن ئۇلەشتۇردى.

1565. ئاتىسىنىڭ قايغۇسىنى شۇنداق كەچۈردى،
ياخشى ئادەملەرنى ئۆزىگە يېقىن تۇتتى.

1566. ئاتىسىنىڭ پەندىنى تۇتتى، توغرا يولدا يۈردى،
بەختى كۈندىن ـ كۈنگە زىيادە بولۇپ، كۈنى پارلىدى.

* 1567. ئەقىللىق، بېشىدىن ئىش ئۆتكەن، ئەل ئىشىنى بىلىدىغان
كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

1568. " ئاتا پەندىنى سەن بەكمۇ چىڭ تۇت،
كۈنۈڭ قۇتلۇق بولغاي ۋە كۈنلىرىڭ ھالاۋەتلىك ئۆتكەي.

1569. ئاتا ـ ئاناڭنى خۇش قىلىپ، (ئۇلارغا) خىزمەت قىل،
بۇ خىزمىتىڭنىڭ بەدىلىگە تۇمەنمىڭ پايدا كەلگەي."

*　　*　　*

1570. ئەلگمۇ شۇندىن بېرى غەيرەتكە كەلدى،

كۇندىن ـ كۇنگە توغرا قانۇنلارنى تۇزۇپ باردى.

1571. خەلق بېيىدى ھەم ئەل ئىشى يۈرۈشتى،
ئەلگە خەلقى دۇئا قىلدى.

*　　*　　*

1572. ئەلگ بىر كۇنى يالغۇز ئۆزى ئولتۇراتتى،
قولىدىكى كىتابنى قويدى ۋە كۆزىنى ئۇزاققا تىكتى.

1573. ئەقلى چىگىلدى، كۆڭلى (ھېچنېمىنى) چۈشەنمىدى،
سورىماقچى بولدى، (لېكىن) ھېچكىم تېپىلمىدى.

1574. قارا، ئايتولدىنىڭ پەزىلەتلىرىنى ئەسلىدى،
دەرىخا، ئۇ ئەرلەرنىڭ ئەرى ئىدى، دېدى.

1575. ئۇ ئىشىكمىنىڭ كۆركى، ماڭا ياخشى ھەمراھ ئىدى،
ئۇ بېجىرگەن ئىش خەلقە پايدىلىق ئىدى.

1576. ھەمراھىم يوقالدى، ئورنى بوش قالدى،
بۇ بوشلۇقنى تولدۇرالايدىغان بىرەر كىشى بارمۇ؟

1577. يەنە ئويلىنىپ، ئۆگدۈلمىشنى (ئېسىگە) ئالدى
ۋە دېدىكى: مەن بىر ياخشى ئىشنى ئۇنتۇپتىمەن.

1578. ئۇ ئايتولدى ئۆلەر ۋاقتىدا ئوغلىنى ماڭا
تاپشۇرغانىدى، مەن ئۇنى نېمىشقا ئۇنتۇدۇمكىن ـ تاڭ!

1579. ئاتىسى ئۆلگەن بولسا، ئوغلى ھايات بار،

بىرىنى يوقاتتىم، (ئەمدى) بىرىنى تۇتاي.

*　　*　　*

1580. دەرھال ئادەم ئەۋەتتى، ئۆگدۈلمىشنى
ئالدىغا چاقىرتتى ـ دە، ئىشنى ھەل قىلدى.

25

ئۆگدۈلمىشنىڭ كۈنتۈغدى ئەلگ ھۇزۇرىغا كىرگەنلىكى ئېيتىلىدۇ

1581. ئۆگدۈلمىش كىرىپ كەلدى، يۈزمۈيۈز تۇرۇپ
خۇشال ھالدا ئەلگكە كۆرۈندى.

ئەلگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1582. ئەلگ كۆرۈپ دەرھال ئۇنى چاقىردى،
زامان سېنى نېمە قىلدى؟ دەپ سورىدى.

1583. كەچۈرمىش كۈنلىرىڭ قانداق ئۆتۈۋاتىدۇ،
توغرا يۇرۇۋاتامسەن ياكى ئەگرى يولدىمۇ؟

1584. ئاتاڭدىن كېيىن زامان ساڭا نېمىلەرنى قىلدى،
خۇشاللىق بەخش قىلدىمۇ ياكى غەم ـ قايغۇمۇ؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلگكە جاۋابى

1585. ئۆگدۈلمىش ئۆتۈنۈپ (دېدى): دۆلەتلىك ئەلگ،
ئۇزۇن ياشا، نامىڭ يېيىلسۇن.

1586. ئەلگدىن يىراقلىشىپ، خىزمىتىدىن سىرتتا قالدىم،

زامان (مەندىن) يۈز ئۆرۈپ، قوشۇمسىنى تۇردى.

1587. ئۇزۇن بولدى ئەلگ يۈزىنى كۆرمىدىم،
غەم ـ قايغۇ بىلەن يۈرۈپ كۈلمىدىم.

1588. بۇگۈن ئەلگ مېنى ئەسلەپ، (ئالدىغا) چاقىردى،
ماڭا ئۇمىد ۋە دۆلەت كەمىرى باغلاندى.

1589. مەن ئەلگىنىڭ يارلىقىنى ئاڭلىدىم،
كۈنۈم ياخشى بولدى، كۆزۈم نۇرلاندى.

*　　*　　*

1590. ئەلگ ھەر تۈرلۈك بىلىملەرنى سوراپدى،
ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ سۆز ئاچتى.

26

ئۆگدۈلمىشنىڭ كۈنتۇغدى ئەلىگ خىزمىتىگە كىرگەنلىكى ئېيتىلىدۇ

1591. ئەلىگ ئېيتتى، ئەي ئۇغۇل، بۇندىن كېيىن
ماڭا خىزمەت قىلىپ تۇر، كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما.

1592. ئاتاڭنىڭ كۆرسەتكەن كۆپ خىزمەتلىرى بار ئىدى،
(ھەققىنى) ئۆتىيەلمىدىم، ئۇ كەتتى، مېنىڭ قەرزىم قالدى.

1593. بۇ ھەقلەرنى ساڭا ئۆتىشىم كېرەك،
بولمىسا كىشىلەر سۆز ـ چۆچەك قىلىدۇ.

* 1594. بىلىپ، سۆزگە ئەقىل يەتكۈزۈپ سۆزلىگۈچى
ئۇچ ئوردۇ[1] بېگى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

1595. بىرەرسى ساڭا مەلۇم ئەمگەك سىڭدۈرسە،
ئەمگىكىنى ئۇنتۇما، ئۆلۈكتەك بولۇپ (جاۋابسىز قالدۇرما).

1596. كىشىلىكنى تاشلىما، ئەي ئېسىل كىشى،
كىشىگە دائىم كىشىلىك قىلىپ تۇر.

---

① ئۇچ ئوردۇ ـ قارلۇق قەبىلىلىرىگە تەۋە بولغان بىر شەھەرنىڭ نامى. مەھمۇد قەشقەرىنىڭ يېزىشىچە، بۇ شەھەر سەمەرقەنت بىلەن ئەنجان ئوتتۇرىسىدا بولغان («دىۋان» 1 ـ تومدىن)

1597. ساڭا كىمنىڭ بىرئاز ئەمگىكى سىڭگەن بولسا،
كېيىن سەن ئۇنىڭغا كۆپرەك جاۋاب قايتۇر.

1598. كىشىنىڭ ئەمگىكىنى بىلمىگەن كىشى
بەئەينى ئۇيغا ئوخشايدۇ، ئەي ئەلنىڭ بېشى.

1599. ئۇي ئاتىلىپ قالما، يۇر، كىشىلىك قىل،
ئادەمگە كىشىلىك قىلىش بىلەن ئادەم بولغىن.

1600. كىشىلىك قىلغانلىقى ئۈچۈن (ئادەمگە) كىشى دېگەن نام بېرىلگەن،
كىشىلەر كىشىلىك بىلەن نامىنى يۈكسەلدۈرگەن.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگە جاۋابى

1601. ئۆگدۈلمىش يەر ئۆپتى ۋە دېدى: ئەي ئەلىگ،
ئەلىگ نەزەر ـ ئېتىبارىنى بەرسە، ماڭا ياخشىلىق بولىدۇ.

1602. مەن خىزمەتكار قۇلۇڭ، سەن ئۇلۇغ بېگىم،
ئۇلۇغ بەگلەر خىزمەتكار قۇلىنى قەدىرلەيدۇ.

1603. خالىساڭ قەدىرلە، خالىساڭ خار قىل،
مەن ساڭا ئۆزۈمنى بېغىشلىدىم.

*　　*　　*

1604. (ئۆگدۈلمىش) ئاستا تۇرۇپ، ئىشىككە كەلدى ۋە (سىرتقا) چىقتى،
خېلى يۇرۇپ، ئۆيىگە يېتىپ باردى.

1605. شۇنداق بېرى ئۆگدۈلمىش بېلىنى باغلىدى،

بوسۇغدىن ئايرىلماي دادىل خىزمەت قىلدى.

1606. سەھەردىن ئاخشامغىچە خىزمەت قىلدى، تەۋرەنمىدى،
كېچىسى كۆزەتتە تۇرۇپ، شۇ يەردە ئاش يېدى.

1607. خىزمەت ئەلگىنىڭ كۆڭلىگە ياققان ئىكەن،
(ئۇنىڭغا) دۆلەت قول بەردى، (بەخت) ئىشىكى ئېچىلدى.

* 1608. خىزمەت قىلغۇچى ۋە خىزمىتى بىلەن دۆلەت
ئېتىغا مىنگۈچى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

1609. ئەي بەگلەرنىڭ شادلىقىنى تىلىگۈچى كىشى،
ھەممە ئىشنى بەگلەرنىڭ خاھىشى بويىچە قىل.

1610. بېگى ماقۇل كۆرمىگەن ئىشنى قىلغان قۇل،
ئەگەر پالاكەتكە ئۇچرىسا ئۆزىگىلا تاپا قىلسۇن.

1611. ئەگەر ئۇ بەگلەرنىڭ خاھىشىسىز خىزمەت قىلسا،
خىزمەت قىلغان پۇتۇن ھاياتى زايە بولىدۇ.

*　　*　　*

1612. ئەلىگ ئۆگدۈلمىشنى ئۆزىگە يېقىن تۇتتى،
بارلىق ئىشلارنى قائىدىسى بىلەن ئېيتىپ بەردى.

*　　*　　*

1613. ئەلىگ يەنە بىر كۈنى ئولتۇرۇپ قايغۇردى،
دېدىكى، ۋادەرىخا، (يارامليق) ئەرنى يىتتۈردۇم.

1614. ئىشككە بىر توپ كىشلەر توپلاندى،
ئىشمغا يارىغۇدەك بىرەر خىل كىشى قېنى؟

1615. بارچە ئىشىم بۇزۇلدى، ئىش بىلگۈچى يوق،
ئىشمنى قىلغۇچى بىرەر مېھرىبان قېنى؟

* 1616. (تەجرىبىلىك) ۋە ياخشى ـ ياماننى
سىناپ بىلگەن كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

1617. كىشى ئىستىسە بارچە ئارزۇسىغا ئېرىشىدۇ،
خالىغىنىدەك ياخشىلىقنىڭ باشلامچىسى بولغۇچى كىشىنى
تاپالمايدۇ.

1618. بوي ـ قەددىنى كۆتۈرۈپ يۈرگەن خىزمەتكارلار توپى كۆپ،
بىلگىنكى، (ئۇلار ئىچىدە) ئىنسان دەپ ئىشەنگۈدەك كىشى يوق.

1619. ئېھتىياجلىق كىشىلەر — (كىشىلەرنىڭ) ياراملىقى،
(ئىشقا) ياراپ، پايدا يەتكۈزۈپ يۈرگۈچىلەردۇر.

* 1620. شېئىر يازغۇچى ۋە مەنىلىك سۆزنى
تىزىپ قالدۇرغۇچى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

1621. "(ئەتراپىمدا) يۈرگەنلەرنى كۆزىتىمەنكى، ياراملىقى يوق،
ياراملىققا ئېرىشىدىغان، (يېنىڭدا) داۋاملىق تۇرمايدۇ.

1622. خىزمەتكارلار توپىدا يۈرگەن (ئادەم) نۇرغۇن،
بۇلارنىڭ ئىچىدىن ئىزدىسەڭ، ئەسقاتىدىغىنى يوق."

1623. ئەلىگ يەنە ئېيتتى: مەسىلدە كەلگىنىدەك،

ئۇرۇقلۇق كىشى ئۆلسە، ئۇرۇقى قالىدۇ.

1624. يەرگە نېمە تېرىسالا، قايتا شۇ نەرسە ئۈنىدۇ،
ئوغۇل تۇغۇلسا، (ئۇنىڭ) مىجەزى ئاتىغا تارتىدۇ.

1625. بۇ ئايتولدىنىڭ ئوغلىمۇ ئاتىسىنىڭ پۇشتى،
ئاتا ئۆلسە، ئورنى ئوغۇلنىڭ بولىدۇ.

1626. ئاتىسى كەتتى، ئورنى قۇرۇق ۋە بوش قالدى،
بۇ بوشلۇقنى تولدۇرۇشقا ئوغلىنى بەك باب كۆردۈم.

1627. مەن ئۈنى تەربىيلەي، ئۇ ئادەم بولسۇن،
ئادەم بولغانىنىڭ داۋاملىق پايدىسى تېگىدۇ.

1628. ئۈنى ياراملىق بولىدۇ دەپ مۆلچەرلەيمەن،
كىچىكلىكتىن باشقا ئۇنىڭ قۇسۇرى يوق.

* 1629. خەلقنىڭ ئۆلۈغى، كىشىلەرنىڭ قۇتلۇقى بولغان
ئىلىنىڭ داڭدار ئادەمى ناھايىتى ياخشى ئېيتقان:

1630. بەگلەر قول سېلىپ، كىمنى تەربىيلىسە،
(ئۇ بەگكە) يېقىنلىشىدۇ، بەگدىن كېيىن باشلىق بولىدۇ.

1631. بەگلەر كىمنى ئۆزىگە يېقىن تۇتسا،
ئۇنىڭ تىلىكى، ئېھتىياجى يېقىنلىشىدۇ (دەپ) قارا.

1632. بەگلەر بىرسىگە كۈلۈپ باقمىكەن،
باشقا كىشىلەرمۇ ئۇنىڭغا يۈزلىنىپ ئەتراپىغا توپلىنىدۇ.

1633. ئەلىگ ئېيتتى: ئەمدى ماڭا باشقا چارە يوق،
بۇنى تەربىيىلىسەم، ئۇ ياراملىق ئادەم بولىدۇ.

1634. ئاتىسىنىڭ ھەققىنى ئۆتىگۈچى بولاي،
مېھرىبانلىق بىلەن ئۇنىڭغا كىشىلىك قىلاي.

1635. بۇ ئايتولدىنىڭ كۆرسەتكەن خىزمىتى كۆپ ئىدى،
ئۇنىڭغا جاۋابەن مەردلىك ۋە ئادەمگەرچىلىك قىلاي.

1636. ئادەمگەرچىلىك دېگىنىم — ياخشىلىق دېگەنلىك بولىدۇ،
بۇ ياخشىلىق بىمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك (بەرگەنلىك) بولىدۇ.

1637. كىشىنىڭ ئېسىلى ياخشىلىقنى ئۇنتۇمايدۇ،
(ياخشى) ئۇرۇقلۇق ئادەم ئالا كۆڭۈل بولمايدۇ.

1638. قېرىلار سۆزىنى ئاڭلا، نېمە دەيدۇ،
قېرىلار سۆزىنى (ئېسىڭدە) تۇت، ئۇنتۇما، قوزام:

1639. ئەي ياخشى كىشى، ياخشىلىق قىلىپ تۇر،
ياخشىلىق قېرىمايدۇ، ئۇنىڭ ئۆمرى مەڭگۈلۈك.

1640. ياخشىلىق قېرىمايدۇ ھەم ئۇيۇرمايدۇ،
يېشى بەكمۇ ئۇزۇن، نامى بۇزۇلماستۇر.

*　　*　　*

1641. قارا، ئەلىگ ئۆگدۈلمىشنى قەدىرلىدى،
ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ ياخشى ـ يامان ئىشلىرىنى ئېيتتى.

1642. ئەلىگ ئۇنىڭغا غەمخورلۇق قىلىپ، يۇقىرى كۆتۈردى،
بەختى ئوڭدىن كېلىپ، قانۇن ـ قائىدىلەر بىلەن تونۇشتى.

1643. قانۇن ـ نىزام، ئىچكى ئىشلارنى تۈزەتتى،
بۇ خىزمىتى يۈزىسىدىن تىلىگەن ئىشكىلەر ئېچىلدى.

1644. قۇسۇرى پەزىلەت بولدى، سۆزى سۆز بولدى،
ئەلىگ ئويغىنىشى بىلەنلا ئۇ، كۆز ئوڭىدا بولاتتى.

*　　*　　*

1645. ئەلىگ ئېيتتى: ئارزۇ قىلغان ئىشىم
ماھىيەت ۋە قىياپەت جەھەتتىن يولغا قويۇلۇپ باردۇ.

1646. بۇنىڭ بەلگىلىك ئاساسى بار ئىدى،
شۇڭا (ئۇنى) تەربىيىلىدىم، غەمخورلۇق قىلدىم.

1647. مانا ئەمدى مەن ئارزۇ قىلغانىدەك بىر ئادەم بولدى،
پىشى پىتىلسە، يەنمۇ كامال تاپىدۇ.

1648. مەرد ـ جەسۇر بولۇپ پىتىشىدىغان ئوغلانىنىڭ
كىچىك ۋاقتىدىلا بەلگە نىشانى بولىدۇ.

1649. بۇنىڭغا تەقلىد قىلىنغان بۇ بېيىتنى ئوقۇ،
چوڭقۇر چۈشەنسەڭ، مەنىسى تېخىمۇ ئېچىلىدۇ:

1650. "بولىدىغان جىمىە نەرسىنىڭ (ئۆزىگە) يارىشا بەلگىسى بولىدۇ،
(بۇ بەلگە) كىچىكىدىن چوڭايغۇچە بىر ئۆلچەم بولۇپ قالىدۇ.

1651. مېۋە ـ چېۋىنىڭ بولۇشىنى چېچىكىدىن كۆرۈش لازىم،
ھەممە نەرسە بۇنىڭغا ئوخشاش، دەپ بىلىش لازىم.“

*　　*　　*

1652. بۇ ئۆگدۈلمىش (ئەلگىنىڭ) ئالدىدا خىزمەت قىلدى،
تاڭ سەھەردىمۇ، كەچكى ۋاقىتلاردىمۇ (خىزمەتتىن) باش
تارتمىدى.

1653. ئۆزىنى بولمىغۇر، يارامسىز ھەرىكەتلەردىن خالاس قىلدى،
ھەرقانداق ئىشقا تامامەن يارامليق بولدى.

1654. ئەلگىنىڭ مۇشەققەتلىرى كېتىپ، قۇتۇلدى،
خەلقنىڭ يۈكى يەڭگىللەپ، پايدىسى كۆپەيدى.

ئەلگىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1655. بىر كۈنى ئەلگ ئۆگدۈلمىشنى چاقىردى،
ئۇققان ـ بىلگەنلىرىنى ئۇنىڭغا سۆزلىدى.

1656. ئەلگ دېدى: ئەي ئوغۇل، ئەمدى ئاڭلا،
ساڭا سۆزۈمنى ئېيتاي، ماڭا كۆڭۈل قوي.

1657. ئېيتىپ بەر، كىشىگە پايدىلىق نەرسىلەر نېمىلەر؟
ئۇنىڭ پايدىسى نېمە؟ ماڭا بىر ـ بىرلەپ بايان قىل.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلگكە جاۋابى

1658. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ ئېيتتى: ئەي بەگ،

ئەي بىلىمنىڭ ئوردىسى، كىشىلەرنىڭ ياخشىسى،

1659. ئىككى جاھاندا كىشىگە پايدىلىق نەرسە—
ياخشى ئىش ـ ھەربىرىكەتتۇر، ئەي خۇش پېئىل (كىشى).

1660. ئىككىنچى — ئۈيات، ئۇچىنچى — توغرىلىق،
ئۇچ نەرسە بىلەن كىشى قۇتلۇق كۈنگە ئېرىشىدۇ.

1661. ئىش ـ ھەربىرىتى ياخشى بولسا، ئۇنى بارلىق خەلق سۆيىدۇ،
مىجەزى توغرا بولسا، تۆرگە چىقىدۇ.

1662. ھايا ـ ئۇيات بارلىق يارىماسلىقلارنى تېيگۈچىدۇر،
ئۇياتسىزلىق كىشى ئۇچۇن تەڭداشسىز بىر كېسەل.

1663. يەنە بىرسى مۇلايىم، توغرا مىجەزلىك (بولۇش)،
(بۇنداق كىشىنىڭ) ھەر ئىككى دۇنيادا كۈنى سائادەتلىك بولىدۇ.

1664. توغرىلىق، ھايا ۋە ياخشى ئىش ھەربىرىكەت—
بۇ ئۇچى (كىمدە) بىرلەشسە، ئۇ شادلىققا ئېرىشىدۇ.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1665. ئەلىگ يەنە ئېيتتىكى، بۇ سۆزنى ئاڭلىدىم،
كىشى ئۇچۇن يامان ۋە پايدىسىز ئىشلار قايسى؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

1666. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ ئېيتتى: ئەلىگ،
دانالىق بىلەن بۇ سۆزنىڭ (مەنىسىگە) يەتسۇن.

1667. كىشى ئۇچۇن پايدىسىز، زىيان كەلتۈرگۈچى—
مۇنۇ ئۇچ نەرسىدۇر، ئەي قۇدرەتلىك ھاكىم:

1668. بىرى — جاھىللىق، يامان مىجەز بولسا،
يەنە بىرى — يالغاندىن سۆز توقۇش؛

1669. يەنە بىرى ـ كىشىنى پەسلەشتۈرگۈچى بېخىللىقتۇر،
بۇ ئۇچىنىڭ ھەممىسى نادانلارغا خاس.

1670. كىمنىڭ مىجەزى ئەسكى، جاھىل بولسا،
ھەرقاچان ئۇنىڭ ئىشى تەتۈر بولىدۇ.

1671. كىمكى يالغانچىلىق بىلەن نام چىقارسا،
بىلگىنكى، خەلق ئىچىدە ئۇنىڭ ئابرۇيى كېتىدۇ.

1672. بېخىللىقتىن پەس يەنە نېمە بولسۇن،
(بېخىل) دۇنيا توپلايدۇ، يېمەيدۇ، كېيىن دۇنياسى قالىدۇ.

1673. بىلىم بېخىللىق ھەققىدە نېمە دەيدۇ ئاڭلا:
ئەي بىچارە، ئەي ھەسەتخور، ئەي قولى يۇمۇق،

1674. ئالتۇن يىغىشنى بىلدىڭمۇ، يېيىشنى بىلمىدىڭ،
بۇ ئالتۇنلارنى يىغىپ، نېمىشقا بىرەر (كىشىگە) بەرمىدىڭ؟

1675. ئەي دۇنيانى يىغىپ يېيەلمىگۈچى ئىنسان،
يىگۈچىلەر تەيىارلاندى، ئەمدى ئاش ـ تاماق تەيىارلا.

1676. ئۇ ئۇچ نەرسە كىمدە بولسا بەختى كېلىدۇ،
بۇ ئۇچ نەرسە كىمدە بولسا نامى يوقىلىدۇ.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1677. ئەلىگ يەنە ئېيتتىكى، بۇنى ئاڭلىدىم،
يەنە بىر سوئالىم بار، ئۇنىمۇ ئېيتىپ بەر،

1678. ئادەم ئاندىن بىلىملىك تۇغۇلامدۇ،
ياكى ياش يەتكەندە ئۆگىنەمدۇ؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

1679. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بەردى: ئەي دۆلەتمەن ئەلىگ،
پەزىلەتنىڭ نامى — بىلىم ۋە پارابسەتتۇر.

1680. (ئادەم) بىلىمسىز ھالدا تۇغۇلىدۇ، ياشاش جەريانىدا ئۆگىنىدۇ،
بىلىم بىلگەندىن كېيىن بارلىق ئىشتا ئۇتۇق قازىنىدۇ.

1681. ئاندىن تۇغۇلغان بىلىمسىز تۇغۇلىدۇ،
بىلىم ئۆگىنىپ ئاندىن تۆرگە چىقىدۇ.

1682. ئەقىل ـ ئىدراكنى ئىنسانلار ئۆگەنمىگەن،
(ئۇنى) خۇدا ئەسلى تەبىئىتىگە قوشۇپ يارىتىدۇ.

1683. ئەقىل ـ ئىدراكتىن باشقا بارلىق پەزىلەتلەرنى
ئىنسان ئۆگىنىدۇ، ئاندىن بىلىمى بېيىلىدۇ.

*　　*　　*

1684. ئەلىگ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ سۆيۈندى،
دېدىكى: مەن (ئەمدى) ئۆز تىلىكىمگە ئېرىشتىم.

1685. ئاتىسىنى يوقاتتىم، (ئەمما) بۇ ئوغۇل
توغرا يولدا يۈرۈپ، ئاتىسىنىڭ ئورنىنى باستى.

1686. ئەمدى خۇداغا كۆپلەپ شۈكۈر قىلغۇلۇق،
خەلقە ياخشىلىق يەتكۈزۈپ، قانۇن يۈرگۈزگۈلۈك.

1687. بۇ ئۆگدۈلمىشنى ماڭا سادىق ھېسابلايمەن،
(ئۇ) ھەممە ئىشنى توغرىلىق بىلەن ئىشلىدى.

1688. ئۇنىڭغىمۇ بۈگۈن ياخشى جاۋاب قايتۇرۇش لازىم،
ئۇ، ياخشىلىقلارنىڭ جاۋابىغا ھازىر ئېرىشسۇن.

* 1689. خەلق ئىچىدىن تاللىنىپ چىققان
خىل كىشىنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا:

1690. "كىشىلىك قىلغانغا كىشىلىك بىلەن جاۋاب بەر،
كىشىلىكىگە لايىق ئادىل جاۋاب يانداۋۇر.

1691. ۋاپاغا ۋاپا قىلىش كىشىلىكنىڭ بۇرچى،
ۋاپا قىلىپ ئادەم بول، نامىڭنى ئۇلغايت."

*　　*　　*

1692. ئەلىگ ئۇنى كۈندىن ـ كۈنگە قەدىرلىدى،
ئۇنىڭ نامى ۋە داڭقى پۈتۈن ئەلگە تارالدى.

1693. نام ـ نىشانى خەلق ئىچىدە يۇقىرى بولدى،
ياخشى دوستلار بىلەن جاھانغا داڭقى كەتتى.

1694. دوست ـ بۇرادەرلىرى ئارىسىدا ئۇلۇغ بولدى.
بەگلەر ئارىسىدىمۇ شۆھرىتى كۆتۈرۈلدى.

1695. سۆز ـ ھەربىرىتە كەمتەر، مىجەزى مۇلايىم بولدى،
ھەممە بىلەن ئەپ بولۇپ، كۈن ۋە ئايلار ئۆتتى.

1696. ئۆزىنى كىچىك پېئىل تۇتتى، سۆزى شېرىن بولدى،
خەلقنىڭ ئىچ ـ تېشىنى ئىسسىتتى.

1697. كۆپ دوست ـ بۇرادەر، ئاغىنە تۇتتى،
بىلگىنىكى، دوست ـ بۇرادەر ئادەم ئۇچۇن يۆلەنچۈكتۇر.

1698. كىمنىڭ دوست ـ بۇرادىرى، قولدىشى كۆپ بولسا،
ئۇنىڭ ئارقا تىرىكى مۇستەھكەم، تىك قىيا(دەك) بولىدۇ.

1699. كىمنىڭ ئارقا تىرىكى بولسا، ئۇ كۈچلۈك بولىدۇ،
كۈچلۈك كىشى بەختىگە ئاساس سالالايدۇ.

1700. مۇلايىم، كەمتەر بولۇش بەخت ئۇچۇن قانداق ياخشى
(نەرسە ـ ھە)،
ئالىم مۇلايىم بولسا، نېمىدېگەن كۆركەم ئىش بولىدۇ!

1701. ئەقىللىق كىشى بەكمۇ ياخشى ئېيتقان،
كىم ئەقىللىقنىڭ سۆزىنى (ئەستە) تۇتسا، ئىشى يۇرۇشىدۇ.

1702. دۆلەت كېلىپ كىم بىلەن ياراشسا،
كىچىك پېئىللىق بىلەن كۆڭلىنى كەمتەر تۇتسۇن.

1703. دۆلەت كېلىپ كىشىگە كۈلۈپ باقسا،

(ئۇنى) كىچىك پېئىللىق بىلەن مۇستەھكەملەش لازىم.

1704. بەخت ئەسلى تېگى ـ تەكتىدىن كۆچمەننىڭ ئېتىدەك نەرسە،
ئۇنى (تۇتۇپ تۇرغۇچى) يىلتىز كەمتەرلىكتۇر.

1705. كىچىك پېئىل، كەمتەر كىشى نېمىدېگەن ياخشى،
نېمىدېگەن گۈزەل بولىدۇ ـ ھە! دائىم ئىشى يۇرۇشىدۇ.

1706. تەكەببۇر، مەغرۇرلىنىدىغان، ماختانچاق كىشى تېتىقسىز بولىدۇ،
تەكەببۇر كىشىنىڭ ئېتىبارى كۈندىن ـ كۈنگە تۆۋەنلەيدۇ.

1707. بەخت يۈزلەنسە، ھەممىگە يارىشىدۇ،
(ئەمما) ئەقىللىق كىشىگە بەكمۇ چىرايلىق يارىشىدۇ.

1708. بۇنىڭغا ئوخشايدىغان بۇ بىر بېيىتنى ئوقۇ،
ئەي قولى ئوچۇق سېخىي، ئوقۇپ ياخشى چۈشەن:

1709. "دۆلەت بىلىمسىزگە كېلىپ ياراشقان ئىكەن،
بىلىملىكنى تېخىمۇ ئوبدان كۆرۈپ بەكمۇ يارىشىدۇ.

1710. دۆلەت بىلىمسىز بىلەن بىللە تۇرغان ئىكەن،
بىلىملىككە تېخىمۇ مۇستەھكەم باغلىنىپ تۇرىدۇ."

1711. بىلىمسىز دۆلەت بىلەن يۈكسەلگەن يەردە،
بىلىملىك نام ـ شۆھرىتى بىلەن تېخىمۇ يۈكسەكرەك بولىدۇ.

1712. بىلىمسىزگە دۆلەت، بەخت كېلىدىغان بولسىمۇ،
ئىشەنكى، بۇ دۆلەت ئۇنىڭ بىلەن تۇرالمايدۇ.

1713. مانا بۇ سۆزگە شاھىت بولۇپ بۇ سۆز كەلدى،
ئەي تۇز كۆڭۈل، بۇنى ئوقۇغىن:

1714. "كىشىگە بەخت كېلىدۇ ۋە ئۇنى قەدىرلىك قىلىدۇ،
توغرا ئىش ـ ھەربىكەت قىلسا، بۇ قەدىر ـ قىممەت ئۇنىڭغا سىڭىدۇ.

1715. بولۇمسىزغا دۆلەت، بەخت كەلگەن بولسىمۇ،
ئۇ دۆلەتنى ئىتتىرىپ، بىر كۈنمۇ تۇرغۇزمايدۇ."

*　　*　　*

1716. ئەلىگ بۇ ئۆگدۈلمىشنى سىنىدى،
بارلىق ئىشنى توغرىلىق بىلەن بېجىرگىنىنى كۆردى.

1717. (بەزىدە) قەدىرلىدى، يۇقىرى كۆتۈردى،
بەزىدە يامان مۇئامىلە بىلەن خورلىدى.

1718. قەدىرلەنگەن ۋاقتىدا، كىشىلەرنى رەنجىتمىدى،
خورلۇق كۆرگىنىدە، خىزمەتنى توختاتمىدى.

1719. ئەلىگكە چىن كۆڭلىدىن باغلىنىپ، قالقان بولدى،
ئۇنىڭ خەۋىنە ـ دۇنياسىنى ياخشى باشقۇردى.

1720. بويىنىغا ئېغىر بىر ئامانەت يۈكلىدى،
ئامانەتنى زىممىسىگە ئالغان كىشىگە جېنىم پىدا.

1721. ئۆگدۈلمىش ناھايىتى توغرىلىق بىلەن ئىش يۈرگۈزدى،
ئەلىگ ئۇنى كۈندىن ـ كۈنگە (ئۆزىگە) يېقىن تۇتتى.

1722. ھەممە ئىشنى ئايرىم - ئوچۇق ئۆز ئورندا قىلدى،
بارلىقىنىڭ ھېسابىنى قىلىپ بېرىپ باردى.

1723. مال - دۇنياسىنى كۆزەتتى، ئۆزىنى ھمايە قىلدى،
خىزمەت قىلدى، (خىزمەتتىن) قىلچىلىك باش تارتمىدى.

* 1724. يېشى ئۇلغايغان، ھاياتتا كەم ئۇچرايدىغان،
توغرا، چىن ئىنساننىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا:

1725. كىشىلەر ئۇچۇن ئالتۇن - كۈمۈش قەدىرلىك نەرسە،
ئۆزىنى تۇتالىغان ئادەم كۈمۈشتىن ئەزىز.

1726. كۈمۈشكە بېرىلمىگەن توغرا ئىنسان
بەختلىك ھالدا چىن، ھەقىقىي دۇنياغا ئېرىشىدۇ.

1727. بىلىملىك ئۆز بىلىمى بىلەن (بۇنداق) تەلىم بېرىدۇ:
توغرا، چىن كىشى بولسا، (ئۇنى) كۆزۈڭگە سۈرتكىن.

1728. قارىغىن، ئەقىل بۇنىڭدىنمۇ ياخشىراق ئېيتىدۇ:
سادىق كىشى ئۇچۇن جان بەرسەڭ ئارتۇق كەتمەيدۇ.

1729. توغرىلىق دەپ ئېيتىشىدۇ، ئۇ توغرىلىق قايسى؟
(ئۇ) ئامانەتكە خيانەت قىلمىغۇچىدۇر.

1730. كىشىلەر ئىچىدە كامىل ئەركەك كىم؟
مىجەزى توغرا بولسا، ئۇنى (كامىل) ئەر دېسە بولىدۇ.

1731. كىشىلەر ئىچىدە ماختاشقا لايىقلار كىم؟
مەرد - سېخىي ماختىلىدۇ، بېخىل سۆكۈلىدۇ.

1732. ئادەم بالىسىنى بىچارە دېيىشكە توغرا كېلىدۇ،
كۈن بويى دۇنيا يىغىدۇ، يېيىشكە نېسىپ بولمايدۇ.

1733. بەزىسى تىنماي يۈگۈرۈپ دۇنيا كېزىدۇ،
بەزىسى جېنىنى تىكىپ دېڭىزغا كىرىدۇ.

1734. بەزىسى تاغ قېزىپ، قىيالار تۆۋىگە بارىدۇ،
بەزىلىرى يەر غۇلاچلاپ، يالاڭ ئاياغ يۈگۈرىدۇ.

1735. بەزىسى داۋان ئېشىپ، دەريالار كېچىدۇ،
يەنە بەزىلىرى يەر قېزىپ، قۇدۇقتىن سۇ ئىچىدۇ.

1736. بەزىسى جەڭلەردە قىلىچ، پالتا يەپ (ھالاك بولىدۇ)،
بەزىسى قەلئە ـ تۇرا(لار)دا ئىشلەپ قېرىيدۇ.

1737. بەزىسى ئوغرى، ئالدامچى، قاراقچى، ھىيلىگەر،
بەزىسى باسمىچى، قاتىل، قىرغىنچى بولىدۇ.

1738. بۇ مۇشەققەتلەرنىڭ ھەممىسى نەپسى، كىيىم ـ كېچىكى ئۈچۈندۇر،
مال ـ دۇنيا توپلايدۇيۇ، يېمەيدۇ، ئۆلگەندە پۇشايمان قىلىدۇ.

1739. بۇلار ھەممىسى بىلىمسىز كىشىلەرنىڭ ئىشىدۇر،
بىلىمسىز كىشىلەر تامامەن ھايۋان (غا ئوخشايدۇ).

1740. خۇداغا ئىشەنگەن بىلىملىك كىشى
ئېرىشكەن نەرسىلىرىنى يەپ ـ ئىچىدۇ (يىغمايدۇ).

* 1741. ھايات ۋە جانلىقلارنى كۆزەتكەن
ئەقىللىق، ۋەزمىن كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

1742. مەيلى يات، مەيلى دۇنيا كېزىپ يۈگۈر،
قىسمىتىڭدە نېمە بولسا، ساڭا شۇ تېگىدۇ.

1743. ئەي ئالىم، دانا، دىلىڭ ۋە تىلىڭنى توغرا تۇت،
سېنىڭ يېمەك ـ ئىچمىكىڭ ئۆكسۈپ قالمايدۇ.

1744. بايلىق ۋە دۇنيانىڭ ياخشى (نېمەتلىرىنى) تىلىسەڭ،
ئۇنىڭغا توغرىلىق بىلەن ئېرىشەلەيسەن.

1745. يەنە بىر دۇنياغىمۇ ئېرىشەي دېسەڭ،
(ئۇنى) چىن ۋە توغرىلىق بىلەن قولغا كەلتۈر.

* 1746. توغرىلىق بىلەن جاھان تۇتقان ۋە
ئەقلى يېتىلگەن كىشى ناھايىتى ياخشى ئېيتقان:

1747. "بۇ دۇنيادا ئۆزۈڭگە بايلىق تىلىمەكچى بولساڭ،
توغرا (ئادەم) بول، توغرا سۆز قىل.

1748. يەنە بىر دۇنياغىمۇ ئېرىشەي دېسەڭ،
ئۆزۈڭنى، دىلىڭ ۋە تىلىڭنى توغرا تۇت."

1749. ئەي ئەلىگ، سەپسال، كىشىلەر توغرا ھەرىكەت قىلسا،
(ئۇلارنىڭ) كۈنى قانداق گۈزەل ئۆتىدۇ ـ ھە!

1750. توغرىلىق ۋە چىنلىقنى ئۆزۈڭگە ھەمراھ قىل،
ھەرقانداق ئىشنى ئادەمگەرچىلىك بىلەن ئىشلە.

* * *

1751. بەخت ئۆگدۈلمىشنى كۈنسېرى يۇقىرى كۆتۈردى،
خەلققە نەسىھەت قىلدى ۋە كىشىلەرنىڭ (سۆزىنىمۇ) ئاڭلىدى.

1752. ئەلىگمۇ ئۇنى ھەر تۈرلۈك (ئىشلاردا) سىنىدى،
پاراسەت بىلەن كۆزەتتى ۋە توغرا ـ دۇرۇس دەپ تونۇدى.

1753. ئەلىگ ئۆگدۈلمىشنى سادىق ـ سەمىمىي دەپ تونۇدى،
(ئۇنىڭ) بارلىق ئىشلىرىنى شۈبھىسىز توغرا دەپ بىلدى.

1754. ئەمدى، ئالىم ـ دانانىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا،
ئەي بىلىمسىز بۇنى ئوقۇپ، ئەمدى بويۇن ئەگ:

1755. بەگلەر قۇللىرىنى كۆزىتىپ بېرىشى لازىم،
قۇلنىڭ تېگى ـ تەكتىنى سىناپ خىزمەتكە سېلىش كېرەك.

1756. (ئەگەر) قۇلى بەگكە ياراملىق بولۇپ كۆرۈنسە،
ئاندىن ئۇنىڭغا قەدىر ـ قىممەت يولىنى ئېچىش كېرەك.

1757. ئىشى دېگەندەك بولسا، خىزمەتچى يۈكسىلىدۇ،
خىزمەتچى يۈكسەلسە، بەگنىڭ نامى ئۇلۇغ بولىدۇ.

* 1758. بارلىق ئىشقا بىلىمى ۋە ئەقلى يېتىدىغان
ياغما بېگى بەكمۇ ياخشى ئېيتىدۇ:

1759. ئەي بەگ، ئىشىڭنى ئىش بىلىدىغانغا بەر،
ياراملىق، توغرا، دۇرۇس يۈرگۈچىگە بەر.

1760. قايسى بەگ يارامسىزغا ئىش تۇتقۇزسا،
بۇ يارىماسلىقنى باشقىسى ئەمەس، ئۆزى قىلغان بولىدۇ.

1761. خۇدا كىمگە بەخت بېرىپ يۇقىرى كۆتۈرمەكچى بولسا،
ئۇنىڭغا ياراملىق، ئىشەنچلىك خىزمەتچى ئاتا قىلىدۇ.

1762. (ئەگەر) كۆتۈرگەننى يەنە چۈشۈرمەكچى بولسا،
ئۇنىڭغا (بىكار) كۈن ئۆتكۈزىدىغان خىزمەتچى بېرىدۇ.

1763. ئۇ بىلىمسىز (ئىش) يۈرگۈزسە، قوپاللىق بىلەن يۈرگۈزىدۇ،
ھەممە ئىشلار بۇزۇلۇپ، ئاسماننى تۈتۈن قاپلايدۇ.

* * *

1764. ئەلىڭ ئۆگدۈلمىشنى قەدىرلىدى،
ۋە ئۇنىڭغا ئىشەندى، بارلىق ئىشلىرىنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزدى.

1765. ئۇنى پۈتۈن مەملىكەتكە ھاكىم قىلدى،
ئۇنىڭ قولى ئۇزۇن، سۆزى ئاقىدىغان بولدى.

1766. (ئۇنىڭغا) ئۇنۋان بەردى، تامغا تۇتقۇزدى، ئات، (ياسىداق)
ئېگەر – توقۇم، تون بەردى،
ئۇنى بەكمۇ قەدىرلىدى، زور بەختكە ئېرىشتى.

1767. نۇرغۇن ياخشى يوليورۇق ۋە ئوبدان سۆزلەر بىلەن،
ئەلىگ (ئۇنىڭغا) مەرھەمەت كۆرسەتتى، ئۆزىگە يېقىن تۇتتى.

1768. ئوردىدىكى لەشكەر – مۇلازىملارنىڭ چوڭى – كىچىكى بولسۇن،
جان پىدا قىلىشقا تەييار تۇردى.

1769. خىزمەتكارلارنىڭ ھەممىسى (ئۇنىڭغا) كۆرۈنۈپ تۇردى،
خىزمەت كۆرسەتتى ۋە ھەدىيىلەر تەقدىم قىلدى.

1770. ئۆگدۈلمىش ياخشى قانۇنلارنى تۇرغۇزدى،
بارلىق ئادەملىرىنى ئۆزىگە يارىشا قەدىرلىدى.

1771. خەلق ئۈستىدىن بارلىق زۇلۇم - زوراۋانلىقنى ئېلىپ تاشلىدى،
بولمىغۇر ئىشلاردىنمۇ ئۆزىنى خالىي قىلدى.

1772. قانۇنلار تۈزۈلدى، مەملىكەت ئوڭشالدى،
ئەلنىڭ ئۇلى مۇستەھكەملىنىپ، ئەلگ پاراغەتكە يېتىشتى.

1773. (ئۇنى) سۆيگۈچىلەر كۆپەيدى، ئۇنى سۆيمىگۈچى دۈشمەنلەر
ئەلنى تاشلاپ قاچتى، (ئۇلارنىڭ) توزىگى بېسىلدى.

1774. ئەلگ (تەشۋىشتىن) قۇتۇلدى، ئارام ۋە خۇشاللىققا يېتىشتى،
تۇرمۇشتا راھەتلىنىپ، لەززەتكە ئېرىشتى.

1775. بۇنداق پايدىلىق (ئىشلار) بىلىمدىن كېلىدۇ.
پاراسەت ۋە بىلىم — ياخشى خۇلقلۇقلاردىن كېلىدۇ.

1776. پاراسەتلىك كىشىنى ماختىماي بولامدۇ؟
پاراسەتسىزنىڭ ئىشىنى سۆكمەي بولامدۇ؟

1777. پاراسەتلىك كىشىلەرنىڭ ھەممە ئىشى ئۇلگىلىك بولىدۇ،
بىلىمسىزلەر ھەممە ئىشىنى كەلسە - كەلمەس قىلىدۇ.

1778. ئەقىل - پاراسەتلىك (كىشىگە) بەخت خوپ يارىشىدۇ،
ئەي ياخشى خۇلقلۇق، بىلىملىككە ئىشىن!

1779. ئىلى بېگى نېمە دەيدۇ، سۆزنىى ئاڭلا،
بۇ سۆزنىڭ مەنىسى سۆزۈڭگە ئاساس بولىدۇ:

1780. "بىلىمسىزگە دۆلەت، بەخت كېلىدىغان بولسا،
بارچە خەلق بۇزۇلىدۇ، ئەلگە جۇت ـ ئاپەت كېلىدۇ.

1781. (ئەگەر) بەگلىك ئەقىل ـ پاراسەتلىك بىر كىشىگە تەگسە،
ئەل راھەت ـ پاراغەتكە يېتىشىدۇ، بۇ سۆزگە ئىشەن."

* * *

1782. ئەلىگ ھۇزۇر تاپتى، كۈنى پارلىدى،
خۇداغا شۈكۈر قىلىپ، ھەمدۇسانا ئوقۇدى.

1783. كۆزنىى كۆككە تىكىپ، قولنىى كۆتۈردى،
ۋە دېدى: ئەي ئىگەم، بىلىم بەرگۈچىسەن!

1784. بىلىم بەردىڭ ۋە ئەلگە ھاكىم قىلدىڭ،
ئادالەتتىن ئايرىما، كۆڭلۈمگە قۇۋۋەت بەر.

1785. پۇقرالىرىمنىڭ ئېغىر يۈكىنى كۆتۈرۈش
ھەممە ياخشىلىقلارنى قىلىش ئۈچۈن سەنلا مەدەت بېرەلەيسەن.

* * *

1786. (ئەلىگ) كەمبەغەللەرگە كۆپ مال ـ دۇنيا تارقاتتى،
ھەممە ئىشتا دىلىنى خۇداغا باغلىدى.

1787. كۈنلەر، ئايلار مۇشۇنداق خۇشاللىق ئىچىدە ئۆتتى،

ئەلدىكى بارلىق ئاۋام (خەلق) تۈگەل باي بولدى.

1788. قارا، سەرخىل كىشىلەر مۇشۇنداق بولىدۇ،
ئىسىت، بۇنداق كىشىلەرمۇ ئۆلىدۇ.

1789. ئادىل ـ توغرا بەگكە ئىگە بولغان خەلق بەختلىكتۇر،
خەلقى بەختلىك بولغان بەگمۇ سائادەتلىكتۇر.

1790. يامانلارمۇ، ياخشىلارمۇ ئۆلسە، تۇپراققا ئايلىنىدۇ،
(گەرچە) تۇپراققا ئايلانسىمۇ نامى قالىدۇ.

ئەلگىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1791. ئەلگ بىر كۈنى ئۆزى يالغۇز ئولتۇرۇپ،
ئۆگدۈلمىشنى چاقىردى (ۋە) مۇنۇ سۆزلەرنى دېدى:

1792. ئېيتتىكى، ئەي ئۆگدۈلمىش، ئەمدى ماڭا قارا،
ئاتاڭنىڭ ئەجرىنى سەن تېخى چۈشەنمىدىڭ.

1793. ئاتاڭ ئۆلگەندە سەن كىچىك ئوغۇل ئىدىڭ،
كىچىكلەرگە ماڭار يولىنى چوڭلار كۆرسىتىدۇ.

1794. ئاتاڭ (ساڭا) بىلىم، پەزىلەت ئۆگىتەلمىدى،
مەندىنمۇ ھېچ ياردەم تەگمىدى.

1795. بۇ پەزىلەتلەر ساڭا قانداق توپلاندى؟
قېنى سەن بۇنى ماڭا ئېيتىپ بەر.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

1796. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ ئېيتتى: ئەلىگ ئۇزاق ياشغاي،
قۇدرەت تېپىپ (ھۆكۈم سۈرگەي).

1797. خۇدا كىمگە ئىنايەت ئاتا قىلسا،
(ئۇ) تىلىكىگە يېتىپ، نام ـ شۆھرەتلىك بولىدۇ.

* 1798. بېشىدىن (كۆپ ئىشلار) كەچۈرگەن ئاقساقال
بۇنىڭغا تەقلىدتەن تۈركچە بىر مەسەل ئېيتقان:

1799. كىشى خۇدانىڭ شەپقىتى بىلەن يۈكسىلىدۇ،
تىلىكىگە يېتىپ، كۈندىن ـ كۈنگە ئىشى يۈرۈشىدۇ.

* 1800. خۇدا بەرگەننى يەر بىلەن ئاسمان بىرلىشىپ ئۆچەكەشسىمۇ،
خەلق كۈچ چىقارسىمۇ تارتىۋالالمايدۇ.

1801. ھەممە ئىشقا خۇدا يار ـ يۆلەك بولسىلا،
كىشى ئاندىن ئۆز تىلىكىگە ئېرىشەلەيدۇ.

1802. ئەي ئەلىگ، يەنە ئاتىنىڭ ئالقىشى
ئوغۇلغا تەگسە، ئۇنىڭغا شادلىق ھەمراھ بولىدۇ.

1803. ئاتام ياخشى دۇئا قىلغانىدى،
شۇ دۇئا بىلەن ئۆرلەپ، بۇ يەرگە يېتىشتىم.

1804. قۇدرەتلىك ئىگەم ئەلىگنى سەۋەب قىلدى،
شۇڭا بىلىم ـ پەزىلەتتىن خالىي قالمىدىم.

1805. ئەلىگ قول سېلىپ مېنى تەربىيىلىدى،
پەلەك ئوڭدىن كېلىپ، مېنى ئۆرلەتتى.

1806. بەگلەر كۈلۈپ قاراپ، كىمگە ئېتىبار بەرسە،
ئۇ تىلىگەن ئارزۇلىرىنىڭ ھەممىسى ھەل بولىدۇ.

1807. كىشىنىڭ كۆڭلى باغ، ئۇنى ياشارتقۇچى سۇ—
بەگلەرنىڭ سۆزى بىلەن ياخشى نەسىھەتىدۇر.

1808. قايسى باغقا ئۆكسۈمەي سۇ كىرىپ تۇرسا،
ئۇنىڭدا تۈمەنمىڭ خۇش پۇراقلىق گۈل ـ چېچەك ئېچىلىدۇ.

1809. بەگنىڭ يارلىقى ۋە ياخشى سۆزلىرى بولسا،
قۇلنىڭ كۆڭلى ئۆسۈپ، چىرايى ئېچىلىدۇ.

1810. ئەگەر ياخشى سۆزى ۋە يارلىقى بولمىسا،
بىلگىنكى، ياشارغان چېچەكلەرمۇ تېزلا قۇرۇيدۇ.

1811. قۇل دائىم خۇدانىڭ رەھمىتىنى تىلىشى كېرەك،
خۇدانىڭ رەھمىتى بولسىلا، ئۇنىڭغا (دۆلەت) ئىشىكى ئېچىلىدۇ.

1812. بۇنىڭغا تەقلىدتەن شائىر بۇ سۆزنى ئېيتتىكى،
ئەي ياخشى كىشى بۇنى چۈشەنگىن:

1813. "خۇدا رەھمىتى بىلەن قۇلنى قەدىرلەيدۇ،
بىلىمنىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ، يولنى ئوڭشايدۇ.

1814. بىلىم بىلسە كۈندىن ـ كۈنگە كۈنى قۇتلۇق بولىدۇ،
قانچىلىك كىچىك بولسىمۇ، ئۇلۇغلۇق (مەرتىۋىسىگە) ئېرىشىدۇ."

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1815. ئەلىگ يەنە ئېيتتى: ئەي ئۆگدۈلمىش،
بىلىم بىلگۈچىلەر (ئۇنىڭغا) قانداق ئېرىشىدۇ؟

1816. كىشى ئۆگىنىپ دانا بولامدۇ (ياكى)
تەبىئىتى بىلەن قوشۇلۇپ يارىلامدۇ؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

1817. ئۆگدۈلمىش سۆز ئېچىپ جاۋاب بەردى،
دېدىكى، مەن بۇ سۆزگە ئاساس تاپاي.

1818. خۇدا يارىتىشتا (ئۇنىڭغا) ئەقىل ۋە قەلب بەرگەن بولسا،
ئوغلان بىلىم (ئۆچۈن) دەسمايىگە ئىگە بولىدۇ.

1819. كۈندىن ـ كۈنگە ئۆسۈپ ئەقلى توشىدۇ،
نېمىنى خالىسا، ئۆگىنىپ بىلىدۇ.

1820. بىلىمگە يېتىشپ كېيىن دانا بولىدۇ،
بۇ بىلىمى بىلەن ئەلگە پايدىسى تېگىدۇ.

1821. ياراتقان ۋاقتىدا ئىدراك (پاراسەت) بەرمىسە،
كېيىنمۇ (ئۇنداق كىشى) تىلەككە يېتەلمەيدۇ.

1822. يەنە بىر سەۋەب (شۇكى)، ئوغلان بىلىم تەلەپ قىلسا،
كىچىكىدىنلا بىلىمگە قول ئۇزتىشى كېرەك.

1823. ئوغلان كىچىك ۋاقتىدىلا بىلىم ئۆگەنسە،

چوڭ بولغاندىن كېيىن تىلىكىگە يېتەلەيدۇ.

1824. بىلىم، پەزىلەت، ياخشى خۇلۇق ۋە قىلىقنى
كىشى ئۆگىنىپ، ئاندىن يۇرۇش ـ تۇرۇشى تۈزىلىدۇ.

1825. بىلىم ياكى ھۈنەر ـ پەزىلەتنى كىشى ئۆگىنىدۇ،
ئىدراك بولسا، ئەسلى تەبىئىتىدىن بولىدۇ.

1826. بۇنىڭغا تەقلىدتەن تۇركچە بىر مەسەل بار،
ئۇنى سەن ئوقۇ، ئۆزۈڭگە پايدا ئال:

1827. "كىشى ئۆگەنسە بىلىمى كۆپلەپ ئاشىدۇ،
قانچە ئۆگىنىپ چۈشەنگىنى بىلەن ئۇ ئىدراكلىق بولالمايدۇ.

1828. ئەقىل ـ ئىدراكنى خۇدا (يارىتىشتىن) بېرىدۇ،
تەبىئىتىدىن كىرگەنىنىڭ (ئۆزىگە يارىشا) بەلگىسى بولىدۇ."

1829. ئېنىقكى، ئىدراك خۇدا تەرىپىدىن ئاتا قىلىنغان،
ئىدراك بىلەن كىشى مىڭلارچە ياخشى نېسىۋىگە ئىگە بولىدۇ.

1830. ئىدراكلىق كىشى (ھەممە) كىشىدىن ئۈلۈغدۇر،
ئىدراك كىشى ئۈچۈن مىڭ خىل پەزىلەتنىڭ باشلىنىشىدۇر.

1831. ئىدراكسىز كىشىنى ئادەم دېمەسلىك كېرەك،
(ئۇ) قانچىلىك سۆزلىسىمۇ، ئۇنىڭغا ئىشەنمەسلىك كېرەك.

ئەلىگنىڭ ئۆگىدۈلمىشكە سوئالى

1832. يەنە ئەلىگ ئېيتتى: بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىدىم،
سورايدىغان يەنە بىر سۆزۈم بار:

1833. ئىدراك بىلەن بىلىمنى باشقا ـ باشقا ئايرىدىكى،
سۆزۈڭنىڭ مەنىسى قانداق، بۇنى ئېيتقىن.

1834. ئىدراك نېمە، ئۇنىڭ ئو،نى قەيەردە،
ئۇ قەيەردىن چىقىپ، قەيەرگە بارىدۇ؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگگە جاۋابى

1835. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ، دېدى:
ئىدراك كىشى ئۇچۇن ئەزىز (ۋە) قىممەتلىك نەرسىدۇر.

1836. ئىدراكنىڭ ئورنى ئۇستۇنكى مېڭىدە بولىدۇ،
(ئۇ) قەدىرلىك نەرسە بولغانلىقى ئۇچۇن ئورنى باشتا بولىدۇ.

1837. ئىدراك كىشى ئۇچۇن بىر كىشەندۇركى،
ئادالەت ۋە توغرا ئىشتىن نېرى كەتكۈزمەيدۇ.

1838. بىلگىنكى، مېھرىبان خۇدا (ئۆزى) تاللىغان بەندىسىنىڭ
قىلىقى بىلەن تىلىنى ئىدراك ئارقىلىق كىشەنلىدى.

1839. ئىدراكسىز ئۆلۈكتۇر، ئىدراكلىق تىرىك،
ئىدراك ئەرنى ئەنە شۇنداق مۇڭاپىق ئايرىيدۇ.

1840. ئادەم گويا تۇندەك قاراڭغۇ ئۆي بولسا،
ئىدراك ئۇنى يورۇتقۇچى مەشئەلدۇر.

1841. بارلىق ياخشىلىقلار ئىدراكتىن كېلىدۇ،
بىلىم بىلەن ئەر يۈكسىلىپ مەشھۇر بولىدۇ.

1842. بۇ ئىككىسى بىلەن ئىنسان ئۇلۇغ بولىدۇ،

بۇ ئىككىسى ئادالەت يولىنى ئاچىدۇ.

1843. كىشى بىلىمى بىلەنلا ھايۋاندىن پەرقلىنىدۇ،
بىلىمدىنمۇ يۈكسەكرەك يەنە نېمە بار؟

1844. قارا، ئەقىل بۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ سۆزلىدىكى،
ئىدراكنى ئىشلەتسە، پايدىسى ناھايىتى كۆپتۇر:

1845. "ئادەم بىلەن ھايۋاننى بىلىم ئايرىدى،
بىلىم بىلەن ئىنسانىنىڭ قولى ئۇزۇن بولدى.

1846. يۈر، ھايۋان بولما، بىلىم بىل،
بىلىم (ۋە) ئىدراك بىلەن سۆزۈڭنى راۋان قىل."

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1847. ئەلىگ يەنە دېدى: يەنە بىر سۆزۈم شۇكى،
(بۇنى ساڭا) ئېيتاي، ئەي خۇش چىراي.

1848. ماڭا ئەمدى ئىدراكنىڭ سۈرىتىنى تەسۋىرلەپ بەر،
ئۇنىڭ مەنىسى ۋە نامى قانداق بولىدۇ؟

1849. يۈزى، كۆركى، خۇي ـ پەيلى قانداق،
يېشى، دەرىجىسى، بوي ـ تۇرقى، شادلىقى نېمە؟

27

ئۆگدۈلمش ئەلىگكە ئەقىل ـ ئىدراكنىڭ تەرىپىنى ئېيتىدۇ

1850. ئۆگدۈلمش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئىدراكنىڭ
قىلمىشى توغرا، شادلىقى كۆپتۇر.

1851. ھۆسنى ـ چىرايى كۆركەم ۋە يېشى كىچىك،
ئۇ بارلىق ياخشىلىققا ئۆتكەلدۇر.

1852. ئۇ تەمكىن، خۇش پېئىل ۋە مۇلايىم
جىمى جانلىقلارغا رەھىمدىلدۇر.

1853. (ئۇ) قاياققا قول ئۇزارتسا (ئىش) راۋاج تاپىدۇ،
سۆزى قەيەرگە يەتسە ئېتىبارلىق بولىدۇ.

1854. قارا، ئۇنىڭ چىرايى ئىللىق، ھەممىگە يېقىملىق،
كىشىلەرگە ئۇنىڭدىن پايدا تېگىدۇ.

1855. كۆزى ئۆتكۇر، يىراقنى كۆرەلەيدۇ،
ھەرقانداق ئىشنى پۇختا قەدەم بىلەن قىلىدۇ.

1856. ھەرقانداق بۇزۇلغان ئىشنى ئوڭشايدۇ،
ھەرقانداق چىگىش تۇگۇننىمۇ يېشىدۇ.

1857. (ھەر ئىشنى) سولدىن، ئوڭدىن، ئالدىدىن ۋە ئارقىدىن كۆزىتىدۇ،
ھەممە ئىشنىڭ ۋاقتىنى (ۋە) چارىسىنى بىلىدۇ.

1858. قاچقانغا يېتىشىدۇ، ئوچقاننى تۇتىدۇ،
سۇنغاننى ئولايدۇ، بوزۇلغاننى تۈزەيدۇ.

1859. ئەقىل ـ ئىدراكسىزلار ئۆكۈنۈپ دەيدۇكى: ئەي ئەقىل،
سەن بولمىساڭ ھەسرەت چېكمەن، ئۆكۈنمەن.

1860. سەندىن ماڭا بىر ئۇلۇش تەگمىدى،
سېنىڭسىز كىشىنىڭ كۆڭلى (گويا) ئۆلۈكتۇر.

1861. قارا، ئەقىل ـ ئىدراك بىر مەشئەل، قارىغۇغا كۆز،
ئۇ، ئۆلۈك تەنگە جان، كېكەچ تىلغا سۆزدۇر.

1862. ئەقىللىق ئەقلىگە دەيدۇكى، ئەي دوستۇم،
ئىشمنى ئوڭشايدىغان بەك ياخشى دوست سەن.

1863. ئىدراك (دائىم) ئوڭ ئىش قىلىدۇ، ئۇنىڭ سولى يوق،
ئۇ چىن ۋە ئىشەنچلىك، ھېچبىر ھىيلىسى يوق.

1864. كىمدە ئىدراك بارلىقىنىڭ بەلگىسى ئەنە شۇ،
بۇ بەلگە بىلەن ئەقىل ـ ئىدراكنى بىلگىلى بولىدۇ.

1865. ھەممىدىن ئاۋۋال، ئىدراكنىڭ ھەربىرىتى مۇۋاپىق بولىدۇ،
ئايلار، يىللار ئۆتسىمۇ توغرا يولدىن تايمايدۇ.

1866. ئىدراكلىق توغرا، سۆزدە مۇلايىم بولىدۇ،

27

ئۆگدۈلمش ئەلنگكە ئەقل ـ ئىدراكنىڭ تەرىپنى ئېيتىدۇ

1850. ئۆگدۈلمش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئىدراكنىڭ
قىلمىشى توغرا، شادلىقى كۆپتۇر.

1851. ھۆسنى ـ چىرايى كۆركەم ۋە يېشى كىچىك،
ئۇ بارلىق ياخشىلىققا ئۆتكەلدۇر.

1852. ئۇ تەمكىن، خۇش پېئىل ۋە مۇلايىم
جىمى جانلىقلارغا رەھىمدىلدۇر.

1853. (ئۇ) قاياققا قول ئۇزارتسا (ئىش) راۋاج تاپىدۇ،
سۆزى قەيەرگە يەتسە ئېتىبارلىق بولىدۇ.

1854. قارا، ئۇنىڭ چىرايى ئىللىق، ھەممىگە يېقىملىق،
كىشىلەرگە ئۇنىڭدىن پايدا تېگىدۇ.

1855. كۆزى ئۆتكۇر، يىراقنى كۆرەلەيدۇ،
ھەرقانداق ئىشنى پۇختا قەدەم بىلەن قىلىدۇ.

1856. ھەرقانداق بۇزۇلغان ئىشنى ئوڭشايدۇ،
ھەرقانداق چىگىش تۇگۇننىمۇ يېشىدۇ.

1857. (هەر ئىشنى) سولدىن، ئوڭدىن، ئالدىدىن ۋە ئارقىدىن كۆزىتىدۇ،
هەممە ئىشنىڭ ۋاقتىنى (ۋە) چارىسىنى بىلىدۇ.

1858. قاچقانغا يېتىشىدۇ، ئوچقاننى تۇتىدۇ،
سۇنغاننى ئۇلايدۇ، بۇزۇلغاننى تۈزەيدۇ.

1859. ئەقىل ـ ئىدراكسىزلار ئۆكۈنۈپ دەيدۇكى: ئەي ئەقىل،
سەن بولمىساڭ هەسرەت چېكمەن، ئۆكۈنمەن.

1860. سەندىن ماڭا بىر ئۇلۇش تەگمىدى،
سېنىڭسىز كىشىنىڭ كۆڭلى (گويا) ئۆلۈكتۇر.

1861. قارا، ئەقىل ـ ئىدراك بىر مەشئەل، قارىغۇغا كۆز،
ئۇ، ئۆلۈك تەنگە جان، كېكەچ تىلغا سۆزدۇر.

1862. ئەقىللىق ئەقلىگە دەيدۇكى، ئەي دوستۇم،
ئىشمنى ئوڭشايدىغان بەك ياخشى دوست سەن.

1863. ئىدراك (دائىم) ئوڭ ئىش قىلىدۇ، ئۇنىڭ سولى يوق،
ئۇ چىن ۋە ئىشەنچلىك، هېچبىر هىيلىسى يوق.

1864. كىمدە ئىدراك بارلىقىنىڭ بەلگىسى ئەنە شۇ،
بۇ بەلگە بىلەن ئەقىل ـ ئىدراكنى بىلگىلى بولىدۇ.

1865. هەممىدىن ئاۋۋال، ئىدراكنىڭ هەرىكىتى مۇۋاپىق بولىدۇ،
ئايلار، يىللار ئۆتسىمۇ توغرا يولدىن تايمايدۇ.

1866. ئىدراكلىق توغرا، سۆزدە مۇلايىم بولىدۇ،

(ئۇنىڭ) ئىش ھەرىكەتلىرى ئىشەنچلىكتۇر.

1867. ئۇ تەمكىن، مۇلايىم (ۋە) ناھايىتى سەۋرچاندۇر،
ئىشىنىڭ تېگى ـ تەكتىگە يېتىپ، ئالدىرىماي ئىشلەيدۇ.

1868. قىلغان ئىشىغا قارىسىڭ قېرى، يېشىغا قارىسىڭ يىگىت،
دانىشمەنمۇ، بەگزادىمۇ ئارزۇ بىلەن ئۇنىڭغا موھتاجدۇر.

1869. بۇنىڭغا تەقلىد قىلىنغان مۇنۇ سۆزنى ئوقۇغىن،
چۈشەنگەنسېرى مەنىسى تېخىمۇ ئېچىلىدۇ:

1870. "ئەقىلنىڭ ھەرىكىتى قېرىدەك، ئۆزى ياش ئوغلاندەك،
ئەقىل ـ ئىدراك قەيەردە بولسا، بېرىپ ئۇنىڭغا يېپىشقىن

1871. ئۇنىڭ كىچىكلىكى — ئۇماق، قېرىلىقى — تەمكىن،
ئۆزى كەمتەر، سالماق، (بېرىدىغان) پايدىسى كۆپ."

ئەلگىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

1872. ئەلىگ بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ سۆيۈندى،
ئېيتتىكى: ئەي سەگەك، سۆزۈڭ بىلىم ۋە ئەقىلدۇر.

1873. خۇدا ناھايىتى كۆپ ياخشىلىقلارنى بەردى،
ئېنىقكى، سەنمۇ ماڭا خۇدانىڭ ئاتا قىلغىنى.

1874. (مېنىڭ ئىشىم) مۇشەققەتلىك ـ ئېغىر بىر يۈكتۇر،
(كىشى) بۇ يۈكنى كۆتۈرگەندىلا ياخشىلىقلارغا ئېرىشىدۇ.

1875. كىمكى ياخشىلىق تىلىسە، ئېغىر يۈك كۆتۈرىدۇ،
ئېغىر يۈك كۆتۈرگەنلەر تىلىكىگە يېتىدۇ.

1876. يۈكۈمنى يۈدۈگەن ئىكەنسەن، تىلىكىم (ھەل بولىدۇ)، ئىشىم يۈرۈشىدۇ،
ماڭا ئارام بېرىسەنۇ، ئۆزۈڭگە ئېغىرچىلىق كېلىدۇ.

1877. خۇدا ماڭا ئەمدى ياردەم ۋە كۈچ بەرسۇن،
ھەققىڭنى بىرگە ئۈچ (ھەسسە) قىلىپ ياندۇراي.

1878. سېنىڭ ئەنە شۇنداق خىزمەت قىلىدىغىنىڭنى بىلمەن،
مېنى ئارزۇ قىلغىنىڭ بۇ مېھرىبانلىقىدۇر.

1879. مېھرىبان ـ سادىق خىزمەتچى تامامەن شۇنداق بولىدۇكى،
ئۇ ئۆز پايدىسىنى قويۇپ، بېگىنىڭ پايدىسىنى تىلەيدۇ.

1880. خىزمەتچىنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا،
خىزمەتكە بېرىلگەن قۇل بېگىگە ئارام بېرىدۇ؛

1881. ئۇنىڭ سادىق قۇلى بولسا (ۋە) ئىشلىرىنى قىلسا،
بەگ شادلىققا ۋە بەختكە ئېرىشىدۇ.

1882. بەگ خىزمەتكارى بىلەن قەددىنى رۇسلايدۇ،
بەگنىڭ خالىغىنىدەك خىزمەت قىلسا، بېگىنى خاتىرجەم قىلىدۇ.

1883. (بەگنىڭ) قۇلى (بېگىنىڭ) باش ئاغرىقىنى، يۈك ـ مۇشەققەتلىرىنى كۆتۈرۈشى،
بېگىگە ئارزۇ قىلغان يولىنى ئېچىپ بېرىشى كېرەك.

1884. قايسى بەگ ئەنە شۇنداق قۇلغا ئېرىشسە،
بۇ ئۇنىڭغا خۇدانىڭ بەرگەن بۇيۇك ئېھسانىدۇر.

1885. بىزدىن (خېلى) بۇرۇن ئۆتكەن دۇنيا بەگلىرىنىڭ كۆپى
شۇ ئارزۇ بىلەن ئۆلۈپ كېتىشتى.

*　　*　　*

1886. دۇنيا خەلقى شادلىق ۋە بەخت (بىلەن) ئەمىن تاپتى،
پۈتۈن خەلقى ئەلگكە دۇئا قىلدى.

1887. باشقا ئەل كىشىلىرى بۇنى ئاڭلىدى،
ئۇنىڭ يۈزىنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىشتى.

1888. بۇ ئارزۇ بىلەن يىل، ئاي، كۈنلەر ئۆتتى،
(ئەلگ) ياخشى قانۇن تۈزۈپ ئېلىنى باشقۇردى.

ئەلگىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1889. ئەلگ بىر كۈنى ئۆگدۈلمىشنى چاقىرتتى،
سەندىن بىر سۆز سورايمەن، بىلگىنىڭنى ئېيتىپ بەر، دېدى.

1890. كىشى ۋۇجۇدىنىڭ يەتتە ئەزاسىغا قارىسا،
ھەرقايسىسى تېگىشلىك ئىشنى بېجىرگەنلىكىدىن لەززەتلىنىدۇ.

1891. كۆڭۈلنىڭ لەززىتى نېمەيۇ، كۆزنىڭ لەززىتى نېمە؟
بۇ ئىككى لەززەتتىن ئۆزۈم قانداق بەھرىمەن بولىمەن؟

ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئەلىگە جاۋابى

1892. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى:
كۆڭۈل ئارزۇ قىلغان، قاتتىق بېرىلگەن (نەرسە) لەززەتتۇر.

1893. كۆزنىڭ لەززىتى — سۆيۈندۈرگۈچى يۈزنى كۆرۈش،
جاننىڭ لەززىتى — كۆڭۈل ئارزۇسىغا ئېرىشىش.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1894. ئەلىگ يەنە دېدى: ئەي ئۆگدۈلمىش، ئېيتقىنچۇ،
سۆيۈملۈك (بولۇشنىڭ) نىشانىسى نېمىدۇر؟

1895. ھەركىم سۆيىمەن، دەپ دەۋا قىلىدۇ،
بۇ دەۋانىڭ مەنىسى قانداق بولىدۇ؟

ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئەلىگە جاۋابى

1896. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: خوپ، (ئېيتاي)،
(كىشى) سۆيۈملۈك يۈزگە قارىسا، سۆيگۈنىڭ نېمىلىكىنى بىلىدۇ.

1897. كۆز ئۇچۇن ھەممە نەرسىنى كۆرۈش توسالغۇسىز بولمايدۇ،
شۇنى بىلگىنكى، كۆڭۈل ئۇچۇن توسالغۇ يوقتۇر.

1898. (كىشى) سۆيگەن ياكى سۆيمىگەنلىكىنى بىلەي دېسە،
كۆڭلىنىڭ رايىغا باقسۇن، ئاندىن چۈشىنىدۇ.

1899. سۆيۈملۈكلەر يۈزىدە نىشان بولىدۇ،

كۆزىنى كۆزنگە تىكسە، بىر ـ بىرىنى بىلىدۇ.

1900. بۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ، شائىر (شۇنداق) سۆز ئېيتقان،
بۇنى ئۇقۇپ، قۇلاقتا تۇت، ئەي جەسۇر كىشى:

1901. "سۆيگەنلەرنىڭ (سۆيگۈسى) يۈزىدىن مەلۇم بولىدۇ،
ئەگەر سۆزلىسە، سۆزىنىڭ مەنىسى بەلگە بېرىدۇ.

1902. (بىرسىنىڭ) سۆيگەن ـ سۆيمىگەنلىكىنى بىلەي دېسەڭ،
ساڭا تىكىلىپ باققاندا كۆزى بەلگە بېرىدۇ."

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1903. ئەلىگ ئېيتتى: بۇ سۆزنى ئاڭلاپ چۈشەندىم،
يەنە بىر سۆزۈم بار، بۇنىمۇ ماڭا سۆزلەپ بەرسەڭ.

1904. ئەمدى سەندىن مۇھىم بىر سۆزنى سورايمەن،
ئوبدان ئويلىنىپ، ماڭا سۆزلەپ بەر.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

1905. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بەردى: ئەي دۆلەتمەن ئەلىگ،
بەگلەر ئۆز نامىنى بىلىم بىلەن ئۇلۇغلىدى.

1906. بەگلەرنىڭ ئۆزى بىلىم ئوردىسىدۇر،
قۇل بىلىمسىزدۇر، قۇل سۆزىنىڭ نېمە (ئەھمىيىتى) بولسۇن؟

1907. سوراش ئوڭاي، قايتۇرۇپ جاۋاب بەرمەك قىيىندۇر،

بېرىدىغان جاۋابىمنى ئەلىگىنىڭ بىلمى توغرىلىغاي.

1908. ئاسىنىنى ئەلىگ ئالدى، قېيىنىنى ماڭا
ئىتتىرىپ قويما، ئەي مەرد قەھرىمان.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

1909. ئەلىگ ئېيتتى: سورىغۇچى ھاجەتمەندۇر،
ئۆزى بىلمىگەنلىكتىن، ئۇنى باشقىدىن سورايدۇ.

1910. ئەگەر شۇنداق ئىكەن، بۇنىڭدىن شادلىنىش كېرەك،
سورىغان سۆزۈمگە جاۋاب بېرىشىڭ كېرەك.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

1911. (ئۆگدۈلمىش) جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي ياخشى قانۇن،
ئاڭلىماق سۆزلىمەكتىن ياخشىراقتۇر.

1912. سۆزىنى سۆزلىگۈچى جېنىنى ئۈپرىتىدۇ،
ئاڭلىغۇچى ھۇزۇرلىنىدۇ ۋە ۋۇجۇدىنى سەمرىتىدۇ.

1913. تەجرىبىلىك دانا نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
سۆزنى (كۆپ) سۆزلىمەسلىك، ئاڭلاش (ۋە) ئويلاش كېرەك.

1914. كىشى ئاڭلاش بىلەن ئالىم بولىدۇ،
كۆپ سۆزلەش بىلەن كىشىنىڭ بېشى كېتىدۇ.

1915. ئاڭلاش قۇلاق ئۈچۈن بىر لەززەتتۇر،

كۆپ سۆزلىگەن سۆزدە مەنپەئەت يوقتۇر.

1916. سۆزلەنمىگەن سۆز ساپ ئالتۇنغا ئوخشايدۇ،
ئۇنى ئېغىزدىن چىقارساڭ، مىسقا ئايلىنىدۇ.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

1917. ئەلىگ ئېيتتى: ئەمدى توغرا سۆزلىدىڭ،
(بۇنىڭ بىلەن) ئۆزۈڭگە دۆلەت كەمىرىنى باغلىدىڭ.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

1918. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي دۆلەتمەن ئەلىگ،
ماڭا لايىق بولغىنى قۇللۇق نامدۇر.

1919. ئەگەر قۇلنىڭ ئەقلى يەتسە،
بېگىنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن جېنىنى ئايىماسلىقى كېرەك.

1920. (ئەلىگ) ئاڭلىسۇن، مەن ئۆزۈمنىڭ بىلگىنىنى ئېيتاي،
ئەلىگمۇ خاتا يەرلىرىنى كەچۈرسۇن.

28

بەگلىككە لايىق بەگنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى ئېيتىلىدۇ

1921. ئەلىگ ئېيتتى: سورىماقچى بولغان سۆزۈم
مۇنۇ ئىدى، ئەمدى شۇلارنى سورايمەن:

1922. ئادەم بالىسىنى بىرلا خۇدا ياراتتى،
(ئۇلارنىڭ) ئۇلۇغمۇ، كىچىكمۇ بار، ياخشى ناملىقمۇ،
يامان ناملىقمۇ بار،

1923. بىلىملىكى، بىلىمسىزى، كەمبەغەل ۋە بايلىرى بار،
ئەقىللىق، ئەقىلسىز، جاھىل (مۇ) بار، توغرىسىنى ئېيت،

1924. بەگ قانداق بولۇشى كېرەككى، (ئەلنى توغرا يولغا) باشلىسا،
(تېگىشلىك) ئىشنى ئادا قىلىپ، نام ـ شۆھرەت قازانسا؛

1925. ئېلى تۇزەلسە، خەلقى بېيىسا،
ئۇ، (دۇنيادىن) ئۆتەر ۋاقتىدىمۇ، ياخشى نام قالدۇرسا؛

1926. كۆمۈش ۋە مال ـ دۇنيادىن خەزىنە توپلىسا،
ياۋ بوينىنى ئەگدۇرۇپ، نىزانى تۇگەتسە؛

1927. قوشۇن توپلىسا، (ھاكىمىيىتى) قۇدرەتلىك بولسا،

توغرا قانۇن يۈرگۈزسه، بىلمىنى يېتىلدۈرسه؛

1928. دۇنيادا شۆهرەت قازىنىپ، نامى يېيىلسا،
كۆندىن ـ كۆنگه يۈكسىلىپ، بەخت ـ دۆلتى ئاشسا،

1929. راھەت ـ پاراغەتته شادلىنىپ، ئەلنى ئۇزۇن (يىل) باشقۇرسا،
بارلىق جانلار ئالەمدىن ئۆتسمۇ، ئۇ جاھان سورىسا.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلنگكه جاۋابى

1930. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەلنگ
مەندىن ناھايىتى قىيىن بىلمىنى سورىدى.

1931. بارچه بەگلىك ئىشنى بەگلەر بىلىدۇ،
قانۇن ـ نىزام، ئۆرپ ـ ئادەت ئۇلاردىن كېلىدۇ.

1932. ئانىدىن تۇغۇلغاندا، بەگ (بولۇش ئۈچۈن) تۇغۇلىدۇ،
ياخشى ئىشلارنى كۆرۈپ ئۆگىنىدۇ، بىلىدۇ.

1933. بۇ بەگلىك ئىشنى خۇدا كىمگه بەرسه،
ئۇنىڭغا مۇناسىپ ئەقىل ـ ئىدراكمۇ بېرىدۇ.

1934. خۇدا كىمنى بەگ قىلىپ يارىتىشنى خالسا،
ئالدى بىلەن ئۇنىڭغا يارىشا خۇلق ـ مىجەز، ئەقىل ـ پاراسەت
ۋە قول ـ قانات بېرىدۇ.

1935. بەگلىك ئىشى بەگلەرگىلا خاس ئىشتۇر،
بەگلەرنىڭ ئىشنى بەگ بولغۇچى كىشى بىلىدۇ.

1936. بۇ ئىشنى ئەلگ مەندىن ياخشىراق بىلىدۇ،
ئاتىسى بەگ ئىدى، ئۆزىمۇ بەگ بولدى.

ئەلگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

1937. ئەلگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، بۇ سۆزنىڭ ھەممىسى راست،
توغرا سۆز قىلدىڭ، سۆزۈڭدىن ئىپار ھىدى كېلىدۇ.

1938. ئىش قىلغان كىشى ئۆزىنىڭ ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىدۇ،
(ئىشنىڭ) ياخشى ياكى يامانلىقىنى كۆزەتكەن كىشى بىلىدۇ.

1939. مەن ئىش قىلغۇچىمەن، سەن بولساڭ ئۇنى كۆرگۈچى،
ئىش قىلغۇچى (ئىشنىڭ قانداقلىقىنى) كۆرگۈچىدىن بىلىدۇ.

1940. خۇدا ئەمدى ساڭا ئەقىل ۋە ئىدراك بەردى،
ئەقىل ۋە بىلىم بىلەن خاتىرجەم (ئىشلەشكە) ئېرىشتىڭ.

1941. كىچىكىڭدىن تارتىپ ماڭىلا خىزمەت قىلدىڭ،
كۆرۈپ ـ ئۆگىنىپ ياخشى قانۇنلارنى بىلدىڭ.

1942. ھەممە ئىشلارنى ئۇقتۇڭ ۋە ماھىيىتىگە يەتتىڭ،
ھەرىكىتىڭ ۋە سۆزۈڭدە ماڭا كۆيۈمچان ـ سادىقسەن.

1943. كىشى ئۆز سۆزىنى سادىق (كىشىلەر)گە ئېيتىدۇ،
كۆيۈمچانلار كىشىگە ئۆزىنى پىدا قىلىدۇ.

1944. سەن سادىق بولغىنىڭ ئۈچۈن ساڭا ئىشىنىمەن،
سۆزلىرىمگە سەممىي ـ ساداقەت بىلەن جاۋاب بەر.

1945. كۆيۈمچان ـ سادىق كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
كۆيۈمچانلىق ـ ساداقەت كىشىلىكنىڭ بېشىدۇر:

1946. " كۆيۈمچان ـ سادىق كىشنى ئەقىللىقلار كۆپ ماختىدى،
سادىق كىشىلەر ئىنسان ئۇچۇن ئەزىزدۇر،

1947. سادىق كىشىگە ئېرىشسەڭ، باغرىڭغا باس،
بىلىم ۋە ئەقىل ماڭا شۇنداق دېدى. "

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگە جاۋابى

1948. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەلىگ،
ئېسەن ـ ئامان، ھالاۋەتتە ياشىغىن، قولۇڭ ئۇستۇن بولسۇن.

1949. بەگلىك ئۇچۇن ھەممىدىن ئاۋۋال تېگى ئېسىل كىشى كېرەك،
بەگ باتۇر، قورقماس، جەسۇر ۋە قاتتىق قول بولۇشى كېرەك.

1950. ئاتىسى بەگ بولسا، ئوغلىمۇ بەگ بولۇپ تۇغۇلىدۇ،
ئۇمۇ ئاتىسىغا ئوخشاش بەگ بولىدۇ.

1951. ئەقىللىق ھەم بىلىملىك بولۇشى كېرەك،
مەرد ـ سېخىي ھەم خۇش پېئىل بولۇشى لازىم.

1952. بەگلەر بىلىم بىلەن خەلقنى (يول) باشلاپ كەلدى،
خەلقنىڭ ئىشىنى ئەقىل بىلەن بېجىردى.

1953. "بەگ" دېگەن نام "بىلىگ" سۆزى بىلەن باغلىقتۇر،

"بىلىگ"دىن "لام"نى ئېلىۋەتسە، "بەگ" نامى قالىدۇ.①

1954. (بەگ) ناھايىتى پاراسەتلىك، بىلىملىك، ئەقىللىق بولۇشى كېرەك، بىلىملىك كىشىنىڭ دۈشمىنى كۆپ بولىدۇ.

* 1955. بىلىملىك، بېشىدىن (ئىش) ئۆتكەن ۋە كۆپ (يەرلەرنى) كەزگەن كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

1956. "بەگ بىلىملىك، ئەقىللىق ۋە سەگەك بولۇشى كېرەك، ئۇنىڭغا كۈتۈلمىگەن پالاكەت تەگمىسۇن.

1957. ياخشى خۇلق ـ مىجەز، مىڭ تۈرلۈك پەزىلەت بولۇشى كېرەككى، (بۇنىڭ بىلەن) نامى ياخشى بولسۇن، داغ چۈشۈرمىسۇن."

1958. ئىنسان بالىسىنىڭ ھەممىسى ئەسلى بۈيۈكتۇر، قارا، پەقەت بىلىم بىلەنلا خىللىرى تاللىنىدۇ.

1959. ئۇرۇقى ياخشى بولسا، كىشى ياخشى بولۇپ تۇغۇلىدۇ، كىشى ياخشى بولغاندىن كېيىن تۆرگە چىقىدۇ.

1960. بۇ بەگلىك — مۇقەددەس، ئۇ پاكلىقنى تىلەيدۇ، ئەلدىنمۇ پاكلىق ۋە ھوشيارلىقنى تەلەپ قىلىدۇ.

1961. خەلقنى باشلاش ئۈچۈن (بەگ) سەرخىل، قەھرىمان بولۇشى كېرەك، (شۇنداق بولغاندىلا) بۈيۈك ئىشنى ئىشلەشكە يارايدۇ.

---

① بۇ پەردە ئەرەب يېزىقىدىكى "بگ" (بەگ) سۆزى بىلەن "بلگ" (بىلىگ) سۆزىنىڭ يېزىلىشى بىرلا "لام" (ل) ئارقىلىق پەرقلىنىدىغانلىقى كۆزدە تۇتۇلغان.

1962. ئۆتۈكەن① بېگى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
ئۇ سۆزنى زېھىن قويۇپ، سىناپ سۆزلىگەن:

1963. خەلقنىڭ بېگىى ناھايىتى سەرخىل بولۇشى،
دىلى ۋە تىلى توغرا، خۇلق ـ مىجەزى ئېسىل بولۇشى لازىم.

1964. بىلىملىك، ئەقىل ـ پاراسەتلىك، كىشىلەرنىڭ سەرخىلى،
سېخىي ھەم كۆزى توق، ئالىيجاناب بولۇشى لازىم.

1965. قولىدىن كۆپ ياخشىلىقلار كېلىدىغان،
ھايالىق، خۇش پېئىل ۋە ئىش ـ ھەرىكىتى توغرا بولۇشى لازىم.

1966. مۇشۇنداق بەگ خەلق ئۇچۇن ئۇلۇغ بولىدۇ،
ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ ياخشى ئەۋلاد قالىدۇ.

1967. كىشى ئىشنىڭ بېشىنى بىلىم بىلەن باشلاپ،
ئىدراك قىلىپ چۇشەنسە، ئىشى ئوڭۇشلۇق بولىدۇ.

1968. بەگلەر خەلقنى بىلىم بىلەن ئىگىلەيدۇ،
بىلىم بولمىسا، ئەقىل ئىشقا يارىمايدۇ.

1969. ئەي دۆلەتمەن ئەلىگ، بەگلەر (ئىشلىرىدا) بېڭىلسا،
بۇ بەگلىك كېسەل (بولغان) بولىدۇ، ئۇنى داۋالاش كېرەك.

1970. بەگلىكنىڭ كېسىلىگە ئەقىل ۋە بىلىم داۋادۇر،

---

① ئۆتۈكەن ـ قەدىمكى تۈرك ۋە ئۇيغۇرلار ياشىغان بىر ماكانىنىڭ ئىسمى، شىمالىي موڭغۇل دالىلىرى دائىر ئىدە.

ئۇنى ئەقىل ـ پاراسەت بىلەن داۋالا، ئەي خۇش پېئىل كىشى!

1971. بەگ بىلىملىك، ئەقىللىق ۋە زېرەك بولۇشى كېرەك،
ئاندىن كېسىلنىڭ ئالدىنى ئالالايدۇ.

1972. بىلىملىك، ئەقىللىق، دانا ھۆكۈمدار (نىڭ)
ھەر ئىككى دۇنيادا ئورنى ياخشى بولىدۇ.

1973. ئىككىلا دۇنيالىقنىڭ ئېرىشەلىگەن كىشى
ناھايىتى قۇتلۇق، سائادەتمەن كىشى ھېسابلىنىدۇ.

1974. بۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ شائىر مۇنداق بىر سۆز دېگەن،
سەپسالساڭ مەنىسى بىلىمسىزگە كۆز بولىدۇ:

1975. "سائادەت نېمىدۇر، قېنى ماڭا تەرىپلىگىنچۇ،
كىشىلەر ئىچىدىكى قۇتلۇق كىشى كىم؟

1976. مال ـ دۇنيادىن بەھرىمەن بولسا، (باشقىلارغا) بەرسە، بەختيار ياشىسا،
يەنە بىر دۇنيادا ئۇ تۆرگە ئېرىشىدۇ."

1977. قىلمىشى، خۇلقى مۇلايىم، قىلىقى توغرا بولسا،
ئۇ بەگنىڭ كۆنلىرى شادلىق ئىچىدە ئۆتىدۇ.

1978. خۇيى كىمگە ياخشى خۇلقىنى بەرگەن بولسا،
بۇ ياخشى خۇلق بىلەن ياخشى ئەمەل ئاتا قىلسا،

1979. بۇ دۇنيا جىمى نېمەتلىرى بىلەن ئۇنىڭ بولىدۇ،

خالساڭ ئۆزۈڭ بېگىن، خالساڭ باشقىلارغا ئۈلەشتۇر.

1980. خۇدا رەھمەت قىلىپ قۇلىغا بەخت بەرسە،
ئۇنىڭ قىلىقلىرى ياخشى، ھەربىرىكەتلىرى دۇرۇس بولىدۇ.

1981. بەگدە ياخشى خۇلق ۋە مىڭ خىل ھۈنەر ـ پەزىلەت بولغاندىلا،
ئاندىن ئەل ـ يۇرتنى باشقۇرۇپ، تۇمانىنى تارقىتالايدۇ.

1982. بۇ ياخشى خۇي ـ پېئىل نېمىدېگەن گۈزەل!
ياخشى خۇي ـ پېئىل ئەر ئۈچۈن (تۈگمەس) نېمەتتۇر.

1983. خۇدا كىمگە جاھىل خۇي بەرگەن بولسا،
زامان ئوقى ئۇنى رەنجىتىدۇ.

1984. قايسى بەگدە بۇنداق جاھىل خۇي بولسا،
بارچە ئىشى تەتۈرىگە ماڭىدۇ، شادلىقى غەمگە ئايلىنىدۇ.

1985. بەگ ساپ دىل، مىجەزى ئالىيجاناب بولۇشى كېرەك،
ئۇرۇقى تازا بولغانلار دائىم پاكلىقنى خالايدۇ.

1986. ساپ دىل ـ تەقۋادار كىشىنىڭ كۆڭلى قورقماق بولىدۇ،
كۆڭۈل قورقسا، بەگلەر ئىشنى توغرا قىلىدۇ.

1987. ئەگەر بەگ ساپ دىل ـ تەقۋادار، سەممىي بولمىسا،
بارچە قىلمىشلىرى ناپاك، (ئىشلىرى) چالا بولىدۇ.

1988. سەۋرچانلىق، تەمكىنلىك بەگ ئۈچۈن زىننەتتۇر،
بۇ بەگلىك ئىشىنىڭ تىزگىنى (ۋە) يۈگىنى بولىدۇ.

1989. بەگ ئىشنى ئوڭشاش ئۈچۈن ناھايىتى ئەقىللىق بولۇشى كېرەك،
يەنە ئىشنى نېمىدىن باشلاشنى بىلىشى كېرەك.

1990. ئەقىلسىز كىشىلەر ئىشنى ئوڭشىيالايدۇ،
ئەقىلسىز كىشىلەرنى ئىشتىن يىراقلاشتۇرۇش لازىم.

1991. كىشىنىڭ كۆڭلى بولمىسا، كۆزىنىڭ پايدىسى يوق،
ئەقلى بولمىسا، كىشى كۆڭلى تەدبىرسىز قالىدۇ.

* 1992. ئەي ئەلنىڭ ھۆكۈمدارى، ئاڭلا، سەۋرچان،
يۈكسەك كۆڭۈللۈك، تەجرىبىلىك كىشى نېمە دەيدۇ:

1993. "كىمدە ئەقىل ۋە ئىدراك بولسا،
ئۇنى ئەر دەپ ھېسابلا، قانچە ماختىساڭ، ماختا.

1994. كىمدە ئەقىل ـ ئىدراك، بىلىم جەم بولىدىكەن،
ئۇنى يامان بولسا ياخشى، كىچىك بولسا ئۇلۇغ، دەپ بىل."

1995. كىشى ئۈچۈن ئەقىل ـ ئىدراك نېمىدېگەن ياخشى،
ئەقىل ـ پاراسىتى بولغاندىلا ئاندىن دانا دەپ ئاتاش كېرەك.

1996. ئالدىراقسانلىق، ۋەھىمە ھەممە ئۈچۈن يامان،
بۇ ئادەت ئەگەر بەگدە بولسا، ئۇنىڭ يۈزىنى سارغايتىدۇ.

1997. ئالدىراقسان، يەڭگىل كىشىنىڭ خۇيى ـ پەيلى غەزەپلىك كېلىدۇ،
بۇ ئادەت بىلىمسىزلىكنىڭ بەلگىسىدۇر.

1998. ئالدىراپ قىلىنغان ئىشلار خام بولىدۇ،

ئاش ـ تاماقنمۇ ئالدىراپ يېسە كېسەللىك كەلتۈرىدۇ.

1999. ھەرقانداق ئىشتا تەمكىنلىكنى تاللا،
پەقەت تائەت ـ ئىبادەتكىلا ئالدىراپ يۈگۈر.

2000. (بەگ) كۆزى توق، ھايالىق، دۇرۇس بولۇشى،
سۆزى ۋە ھەرىكىتىدە ئوچۇق ـ يورۇق بولۇشى لازىم.

2001. كۆزى ئاچ كىشى تويماس كېلىدۇ،
كۆزى ئاچقا پۈتۈن دۇنيانىڭ ئېشىمۇ ئازلىق قىلىدۇ.

2002. ئاچ كۆزلۈك شۇنداق بىر كېسەلكى، ئۇنىڭغا ھېچ داۋا يوق،
ئۇنى بۇ دۇنيانىڭ قاملىرىمۇ * داۋالىيالمايدۇ.

2003. ھەرقانداق ئاچ (كىشى) يېسە، ئىچسە ئاخىر تويىدۇ،
كۆزى ئاچ كىشى ئۆلگەندىلا ئاچلىقتىن قۇتۇلىدۇ.

2004. كۆزى ئاچ كىشى مال ـ دۇنياغا (تويۇپ) باي بولمايدۇ،
نۇرغۇن دۇنياغا ئىگە بولسىمۇ، ئاچ، كەمبەغەل ئۆتىدۇ.

2005. بەگ ھايالىق، ئېسىل كىشى بولۇشى كېرەك،
ھايالىق (كىشىنىڭ) ئىشلىرى بۇزۇلمايدۇ، مۇكەممەل بولىدۇ.

2006. كىمدە ھايا بولسا، ھەرىكىتى يېقىملىق بولىدۇ،
ھەر خىل نامۇۋاپىق ئىشلارغا قول تەگكۈزمەيدۇ.

2007. خۇدا كىمگە نومۇس، ھايا بەرگەن بولسا،
ئۇنىڭغا دۆلەت ۋە چوڭ ئىناۋەت بەرگەن بولىدۇ.

2008. بارلىق نامۇۋاپىق ئىشلاردىن توسقۇچى ھايادۇر،
بارلىق ياخشى ئىشلارغا ئۇلاشتۇرغۇچىمۇ ھايادۇر.

2009. ھايا نېمىدېگەن ياخشى نەرسە، ئۇ — ئەرنىڭ كۆركى!
ھايا كىشىنى نۇرغۇن ياخشىلىققا(يېتەكلىگۈچى)چۈلۈۋۈردۇر.

2010. (بەگنىڭ) سۆزى چىن، (دىلى) توغرا بولسۇنكى،
بۇنىڭ بىلەن خەلقە پايدا كەلتۈرىدۇ، كۈنى تۇغىدۇ.

2011. ئەگەر بەگلەرنىڭ كۆڭلىدە خيانەت بولسا،
خەلقە پايدىسى تەگمەس، ئۇنىڭدىن ۋاز كەچ.

2012. (بەگنىڭ) كۆڭلى، تىلى ۋە قىلىقلىرى چىن ـ ئىشەنچلىك بولمىسا،
ئۇ ئەلدىن (بەخت) قاچىدۇ، (ئۇ يەردە) بەختكە ئورۇن بولمايدۇ.

2013. سۆزىدە تۇرمايدىغان بەگكە ئۈمىد باغلىما،
ئۆمرۈڭ زايە كېتىدۇ ۋە ئۆكۈنىسەن.

2014. بەگ ناھايىتى ھوشيار ۋە سەگەك بولۇشى كېرەك،
بەگ بىخۇد بولسا، پالاكەت باسىدۇ.

2015. ئەلنىڭ نوختىسى ۋە قۇلۇپى ئىككى نەرسىدۇر،
بىرى — ھوشيارلىق، يەنە بىرى — مەملىكەتنىڭ ئاساسى بولغان
قانۇن.

2016. قايسى بەگ ھوشيار بولسا، ئېلىنى مۇستەھكەملىيەلەيدۇ،
دۈشمەننى بويۇن ئەگدۈرۈپ، ئۇنى يۈگەنلىيەلەيدۇ.

2017. قايسى بەگ ئەلدە توغرا قانۇن يولغا قويسا،
ئېلىنى روناق تاپقۇزىدۇ ۋە يورۇق كۈنگە يەتكۈزىدۇ.

2018. قارا، بەگلىكنىڭ نوختىسى بۇ ئىككى (نەرسە)دۇر،
بۇ ئىككىسى تولۇق بولسا، بەگ بەگلىك قىلالايدۇ.

* 2019. هوشيارلىق بىلەن ئۆز دۈشمىنىنى يەڭگەن،
جەڭگىۋار، جەسۇر ئەر نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

2020. ئەي ئەل باشقۇرغۇچى بەگ، ئەلنىڭ ئامانلىقىنى تىلىسەڭ،
ئېلىڭنىڭ هەممە تەرىپىنى هوشيارلىق بىلەن كۆزەتكىن.

2021. هوشيارلىق بىلەن بەگنىڭ ئېلى كۈچىيىدۇ،
بىخۇدلۇق — بەگلىكنىڭ ئۇلىنى بۇزىدۇ.

2022. سەن هوشيارلىق بىلەن دۈشمەننى بويۇن ئەگدۇر،
خەلققە قانۇن يۈرگۈزۈپ، هالاۋەتتە (ئازادە) ياشا.

2023. ئىككى نەرسە بىلەن ئەل باشقۇرغۇچى بەگلىكنى بۇزىدۇ،
ئەگرى يولغا كىرىپ، توغرىلىقتىن ئازىدۇ؛

2024. بىرى — زۇلۇم، يەنە بىرى — بىخۇدلۇق قىلىش،
بۇ ئىككىسى بىلەن بەگ ئېلىنى خاراب قىلىدۇ.

2025. سەن دۈشمەننى بويۇن ئەگدۇرمەن دېسەڭ،
قۇلاق ۋە كۆزۈڭنى هوشيار تۇتۇشۇڭ كېرەك.

2026. بەگلەر هوشيارلىق بىلەن دۈشمىنىنى مەغلۇب قىلغان،

بىخۇدلۇق بىلەن بەگلىكىنىڭ بېغىنى ئۈزگەن.

2027. بەگلەر بىخۇد بولسا، ئىشلىرىنى پۈتتۈرەلمەيدۇ،
ئىشىنىش، بىلىش كېرەككى، بىخۇد بەگ بەگلىك قىلالمايدۇ.

2028. ھوشيار ئەر دائىم تەييار تۇرۇپ، بىخۇدلارنى قاپقانغا چۈشۈرىدۇ،
(ئەگەر) دۈشمەن بىخۇد بولمىسا، ئۇنى كىم يېڭەلەيدۇ؟

2029. بەگ ھوشيار بولسا، ئەلگە (ھېچكىم) قول تەگكۈزەلمەيدۇ،
قول تەگكۈزسە، ئەقىل ـ پاراسەت، بىلىم (بىلەن تەدبىر كۆرىدۇ).

2030. زوراۋان ـ زالىم كىشى ئۆزىمۇ ئۇزۇن بەگلىك قىلالمايدۇ،
(چۈنكى) زالىملىق زۇلمىنى خەلق كۆتۈرەلمەيدۇ.

2031. بىلىملىك (كىشى) نېمە دەيدۇ، سۆزىنى ئاڭلا:
زالىم ئۆز ئېلىنى ئۇزۇن مۇددەت سوربيالمايدۇ.

2032. زۇلۇم ـ زورلۇق كۆيەر ئوتتۇركى، يېقىنلاشسا، (ئادەم) كۆيىدۇ،
قانۇن — بىر سۇدۇركى، ئۇ ئاقسا نېمەت ئۇنىدۇ.

2033. ئەي دانا، ئۇزۇنراق ئەل سوراش ئۈچۈن
توغرا قانۇن يۈرگۈزۈش، خەلقنى قوغداش كېرەك.

2034. قانۇن بىلەن ئەل روناق تاپىدۇ، دۇنيا تۈزىلىدۇ،
زۇلۇم بىلەن ئەل خارابلىشىدۇ، دۇنيا بۇزۇلىدۇ.

2035. زالىملار زۇلۇم بىلەن تالاي ئوردىلارنى بۇزدى،
ۋە ئاخىر بۇ زالىملار ئاچلىقتىن ئۆلدى.

2036. بەگلەر كۆڭلىنى دۇرۇس تۇتۇپ، قانۇننى يولغا قويسا،
بۇ بەگلىك بۇزۇلمايدۇ، ئۇزۇن مۇددەت ئۆرە تۇرىدۇ.

2037. ئەي دۆلەتمەن ئەلگ، ھەممىدىن يامنى
بەگلەرنىڭ يالغانچى دەپ ئاتىلىپ قېلىشىدۇر.

2038. بەگنىڭ سۆزى توغرا، قىلىقلىرى ئىشەنچلىك بولسۇنكى،
خەلق ئۇنىڭغا ئىشەنسۇن ۋە بەختيار ياشسۇن.

2039. يالغانچى كىشىلەر ۋاپاسز بولىدۇ،
ۋاپاسز كىشى خەلقە نالايىق ئىشلارنى قىلىدۇ.

2040. ۋاپادار كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
ۋاپا كىشى ئۇچۇن ئادەمىيلىكنىڭ بېشىدۇر.

2041. "سۆزى يالغانىنىڭ قىلمىشى جاپادۇر،
كىم (بىراۋغا) جاپا قىلسا ئۇ ھايۋاندۇر.

2042. يالغانچى كىشىدىن ۋاپا كۇتمە،
بۇ، كۆپ يىللار مابەينىدە سىنالغان سۆزدۇر."

2043. بەگ يۇرەكلىك ھەمدە قورقماس، باتۇر بولسۇن،
يۇرەك بىلەن دۇشمەنگە تېتىغلى بولىدۇ.

2044. ئەسكەر قوماندانى جەسۇر، يۇرەكلىك بولۇشى كېرەككى،
يۇرەكسز ئەسكەرلەر ئۇنىڭدىن (جاسارەت) ئۆگەنسۇن.

2045. يۇرەكلىك كىشى يۇرەكسزلەرگە باشلىق بولسا،

ئاندىن ھەممە كىشى يۇرەكلىك بولىدۇ.

2046. بۇ سۆزگە شاھىت بولغان شۇ بېيىتنى ئوقۇ،
بۇ سۆزنى دىلىڭ، ئەقلىڭ بىلەن (چۈشىنىشكە) تەييارلان:

2047. "قارا، ئارسلان ئىتلارغا باش بولسا،
بارچە ئىتلار ئارسلاندەك بولىدۇ،

2048. ئەگەر ئارسلانغا ئىت باشچىلىق قىلسا،
بارچە ئارسلانلار ئىت سىياقىغا كىرىپ قالىدۇ."

2049. بەگ ئۈچۈن سېخىيلىق ۋە كەمتەرلىك كېرەك،
كەمتەرلىك بىلەن مىجەزى مۇلايىم (بولىدۇ).

2050. بەگلەر سېخىي بولسا، نامى مەشھۇر بولىدۇ،
نام - شۆھرىتى بىلەن دۇنيانى ئىگىلەيدۇ.

2051. تۈركۈملەپ ئەسكەر يىغىلىپ، قوشۇن تەشكىل بولىدۇ،
ئەسكەر ۋە قوشۇن بىلەن كىشى تىلىكىگە ئېرىشىدۇ.

2052. يىغىپ - توپلاپ يىگۈچى كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
ئەي قەھرىمان، يىغىپ - توپلا (ھەم) يىگىتلىرىڭگە بەر.

2053. سېخىي بول، ئىنئام قىل، يىگۈز ھەم ئىچكۈز،
ئەگەر (مېلىڭ) ئۆكسۈپ قالسا، يەنە يىغىپ - توپلا، يىگۈز.

2054. جەسۇر، باتۇر ئەرگە مال ئۆكسۈمەيدۇ،
ئالغۇر ئاق قۇش ئۈچۈن يەم ئۆكسۈمەيدۇ.

2055. قىلىچ، پالتا، ئوقيا، كۆچ ـ جاسارەت ۋە يۈرەك بولىدىكەن، يېگىت كىشى مال ئۈچۈن ئەندىشە قىلماسلىقى كېرەك.

2056. جاھاننى ئىگىلىگەن دانا بەگ خەزىنىنى قانداق توپلىدى؟ قوشۇن قەيەرگە بارسا (شۇ يەردىن) تەييار خەزىنە ئالدى.

2057. مەملىكەتنى باشقۇرۇش ئۈچۈن كۆپ ئەسكەر ۋە قوشۇن كېرەك، قوشۇننى تۈتۈپ تۇرماق ئۈچۈن كۆپ مال ـ دۇنيا كېرەك.

2058. مال ـ دۇنيا ئېلىشقا خەلق باي بولۇشى كېرەك، خەلقنىڭ باي بولۇشى ئۈچۈن توغرا قانۇن يولغا قويۇلسۇن.

2059. بۇلاردىن بىرسىلا بولمىسا، (قالغان) تۆتمۇ بولمايدۇ، بۇ تۆتىلىسى بولمىسا، بەگلىك بەربات بولىدۇ.

2060. ئۇندىن باشقا، بەگ بۇ بەش نەرسىدىن يىراق بولسۇن، (نەتىجىدە) بەگ نامى ياخشى بولۇپ، شۆھرىتىمۇ يېيىلىدۇ:

2061. بىرسى — ئالدىراڭغۇلۇق، بىرسى — بېخىللىق، ئۈچىنچىسى — قەھرلىنىش؛ سەۋرلىك بول، ئۆزۈڭنى تۇت،

2062. تۆتىنچىسى — جاھىللىق بەگ ئۈچۈن يامان ئادەتتۇر، بەشىنچىسى — ئەلۋەتتە، يالغانچىلىق ياراشمايدۇ.

2063. بۇ بىرقانچە نەرسىدىن بەگلەر ئۆزىنى يىراق تۇتسۇنكى، نامى بۇلغانمىسۇن، سۆزىنىڭ ئېتىبارى بولسۇن.

2064. بۇلاردىن ئەڭ پەسكەش قىلىق جاھىللىقتۇر،

جاهىل مەجەز كىشى نېمىدېگەن بىچارە ۋە يىرگىنىچلىك بولىدۇ ـ ھە.

2065. شائىر بۇنىڭغا تەقلىدتەن بىر سۆز ئېيتقانىكى، (كىشى)
شائىرنىڭ بۇ سۆزىنى (ئېسىدە) تۇتسا، سۆزگە باي بولىدۇ:

2066. "جاھىللىق كىشى ئۇچۇن ئېغىر بىر يۈكتۇر،
جاھىل قىلىققا ئەسىر بولغان بولساڭ، ئۇنىڭغا ئوق ئات.

2067. دۈشمەن قىلمىغانىنى (ئۆزىنىڭ) خۇي ـ پەيلى قىلىدۇ،
ئۇ دۈشمەننىڭ بۇ دۈشمەندىن نېمە پەرقى بار؟"

2068. ئەي، ئەلىگ، كۆپ ئەللەرنى باشقۇراي دېسەڭ،
قولۇڭدىن كەلسە، مۇنۇ ئۇچ ئىشنى قىلغىن:

2069. ئوڭ قولۇڭدا قىلىچ تۇتۇپ، شىلتىپ ئۇرساڭ،
سول قولۇڭ بىلەن مال ـ دۇنيا ئۈلەشتۈر.

2070. ئاغزىڭدىن چىققان سۆزلەر شېكەردىنمۇ شېرىن بولسا،
بەگ، قۇل، ئۇلۇغ ۋە كىچىكىنىڭ ھەممىسى ساڭا بويسۇنىدۇ.

2071. ئەي ئەلىگ، قارا، بەگكە بۇ بىرقانچە نەرسە كېرەككى،
(شۇ ئارقىلىق ئۇ) خەلقە سۆيۈملۈك بولۇپ، تۆردىن ئورۇن
ئالسۇن:

2072. (ئۇ) خۇش چىراي، سۆزى شېرىن، ئۆزى مۇلايىم بولۇشى،
ئىش ـ ھەرىكىتىمۇ تامامەن شۇنىڭغا مۇناسىپ بولۇشى كېرەك.

2073. كۆڭلىنى كەمتەر (تۇتسا)، قولى ئوچۇق ـ سېخىي بولسا،

بۇلارغا يارىشا، سادىق ـ كۆيۈمچان بولسا،

2074. ھەر خىل پەزىلەتلەرنى تۇگەل بىلسە،
يارىماس ئەھۋاللاردىن يىراق تۇرسا،

2075. (بۇنداق كىشى)، خەلق ئىچىدىن تاللانغان سەر خىل كىشىدۇر،
تاللانغان سەر خىل كىشى — كەمتۇكسىز تولۇن بولىدۇ.

2076. ئۇنىڭغا جاھان خەلقىنىڭ ھەممىسى قول قويىدۇ،
بۇنداق بەگلەر جاھاننى سوراپ، تىلىكىگە يېتىدۇ.

2077. قاپىقى ياماق، سۆزى قوپال، تەكەببۇر مىجەزلىك ئادەم
كىشىنى تەزدۇرىدۇ، يۇرۇش ـ تۇرۇشىنى تۇزىتەلمەيدۇ.

2078. قوپاللىق، ئالدىراڭغۇلۇق، يېنىكلىك ۋە شاللاقلىق
ئاۋامنىڭ قىلىقىدۇر، بۇنىڭدىن يىراق تۇرۇش كېرەك.

2079. ئاۋامنىڭ قىلىقى بەككە يېقىنلاشمىسۇن،
يېقىنلىشىدىكەن، بەگ قەدىرسىز بولىدۇ.

2080. قارا — قۇلنىڭ رەڭگىدۇر، بەگ بولسا ئاق،
بىلگىنكى، (خۇدا) قارا بىلەن ئاقنى پەرقلەندۇرگەن.

2081. ئېسىل بىر بەگ بولاي دېسەڭ، ئېنىقكى،
ئەي شۆھرەتلىك زات، پەزىلىتىڭمۇ ئېسىل بولسۇن.

2082. نامدا بەگ بولۇپ، قىلىقى ئاۋامدەك بولسا،
ئۇ خەلق ئارىسىدا ئاۋامدىنمۇ پەس بولىدۇ.

2083. بەگ ھۆسنى ـ جامالى كۆركەم، چاچ ـ ساقلى ياسالغان، ئوتتۇرا بويلۇق ۋە نام ـ شۆھرەت قازانغان بولۇشى كېرەك.

2084. يۈزىگە باققانلار كۆرۈپلا ياقتۇرسا، خەلقى ئۇنىڭغا قاراپ، مەغرۇرلانسا؛

2085. (ئۇ) جەسۇرلۇقتا ياۋغا (نىسبەتەن) قاتتىق (قول) بولسا، ھۆسنى كۆركە كۆزگە ھۇزۇر بەرسە.

2086. بويىنىڭ ئېگىز بولۇشىنى بىلىم خوپ كۆرمەيدۇ، بەك پاكار بولسمۇ، چىرايلىق كۆرۈنمەيدۇ.

2087. ۋاھالەنكى شۇنداق ئىكەن، ئوتتۇرا بوي بولۇشى كېرەك، بويى ئوتتۇرا بولسا، ئەڭ ياخشى بولغىنى.

* 2088. بېشىدىن (كۆپ ئىشلارنى) كەچۈرگەن، (ئۇزۇن) ياشىغان، (ھەممىنى) سىنىغان كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

2089. "بويى پاكارنىڭ تېنى ئاجىز، قىلىقى غەزەپلىك بولىدۇ، قەيەردە غەزەپ بولسا، شۇ يەردە جاڭجال چىقىدۇ.

2090. بوي (ئۆزىگە) يارىشىملىق، ئوتتۇرا بولغىنى ياخشى، ئەي بىلىملىك كىشى، (ھەر) ئىشتا ئوتتۇرا ھال بول."

2091. بەگ مەي ئىچمەسلىكى، پىتنە ـ پاسات قىلماسلىقى كېرەك، بۇ ئىككى قىلىقتىن ئاقىۋەت بەخت قاچىدۇ.

2092. دۇنيا بەگلىرى شاراب تەمگە بېرىلىپ كەتسە،

ئەل ۋە خەلقنىڭ دەرد ـ ئازابى (تېخىمۇ) ئاچچىق بولىدۇ.

2093. دۇنيا سورىغۇچى (بەگ) ئويۇنغا بېرىلسە،
ئېلىنى بۇزىدۇ (ۋە) ئۆزى موھتاجلىققا چۈشىدۇ.

2094. بەگلىك ئىشىنى ۋاقتىدا بېجىرمىسە،
قۇش سېلىپ قوغلىسىمۇ، ئۇنىڭغا يېتىشەلمەيدۇ.

* 2095. بىلىم بەرگۈچى، بىلىمسىزنى مەيدىن تىيىپ
تەنبىھ بەرگۈچى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

2096. ئەي بوغۇزىنىڭ قۇلى مەيخور، مەي ئىچمە!
مەي ئىچسەڭ، كەمبەغەللىك يولى ئېچىلىدۇ،

2097. ئاۋام مەيخور بولسا، مال ـ دۇنياسى شامالدەك ئۇچۇپ كېتىدۇ،
بەگ مەيخور بولسا، ئېلىنى قانداق تۇتۇپ تۇرالايدۇ؟

2098. بۇ مەي ۋە مەي ساتقۇچى دۇشمەندۇر، كۆمۈش ئالىدۇ،
مىجەز ـ خۇلقى ئورۇشقاق، جاڭجالچى بولىدۇ.

2099. كىشى مەست بولسا، گالۋاڭ ۋە تەلۋە بولىدۇ،
تەلۋە كىشىلەر قاچانمۇ تۇزۈلىدۇ؟

2100. ساپ دىل كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
ئەي گېپىنىڭ قۇلى، بۇ سۆزگە ئەمەل قىل:

2101. قىلىشقا تېگىشلىك نى ـ نى ئىشلار مەي ئىچسە (قىلىنماي) قالىدۇ،
قىلىشقا بولمايدىغان قانچىلىغان ئىشلار مەستلىكتىن كېلىدۇ.

2102. قانچىلىغان نالايىق ئىشلار مەي ئىچكەندە بولىدۇ،
كۆپلىگەن ياخشى ئىشلار مەستلىكتىن قىلىنماي قالىدۇ.

2103. بەگ مەي ئىچىپ ئويۇن بىلەن ئاۋۇنسا،
خەلق ئىشىنى ئويلاشقا قانداقمۇ ۋاقتى بېتىدۇ؟

2104. قەيەردە پىتنە ـ پاسات بولسا، (ئۇ يەردىن) بەخت تېزىپ كېتىدۇ،
پىتنە ـ پاسات ھەققەتەن، دائىم بەگلىكنى خاراب قىلىدۇ.

2105. بەخت ـ ئىقبال پاك (نەرسە)، پاكلىقنى تەلەپ قىلىدۇ،
دۆلەت ـ ساپ، تازا (نەرسە)، ئۇ ساپ ـ تازىلارنى يۆلەيدۇ.

2106. بەگ ئىچەرمەن، جېدەلچى، تەرسا بولسا،
پۈتۈن خەلقىمۇ تامامەن ئىچەرمەن بولىدۇ.

2107. ئاۋامنىڭ نالايىق ئىشلىرىنى بەگلەر تۈزەيدۇ،
بېگى نالايىق (ئىشنى) قىلسا، ئۇنى كىم يېتەكلەيدۇ؟

2108. تازا بولمىغان (نەرسىنى) ئىنسان سۇ بىلەن يۇيۇپ تازىلايدۇ،
ئەگەر سۇ بۇلغانسا، نېمە بىلەن يۇيۇپ تازىلايدۇ؟

2109. كىشى ئاغرىسا تېۋىپ دورا بېرىدۇ،
تېۋىپنىڭ ئاغرىقىغا كىممۇ داۋا تاپىدۇ؟

2110. بەگلەرنىڭ مىجەزى توغرا، ئىش ـ ھەرىكىتى پاك بولۇشى كېرەككى،
خەلق بەگ(نىڭ) يولىغا قاراپ، يۈرۈش ـ تۇرۇشىنى تۈزىسۇن.

2111. بەگلەرنىڭ قائىدە ـ يوسۇنى قانداق بولسا،

خەلقمۇ بۇ يوسۇننى كۆرۈپ، شۇنداق قىلىدۇ.

2112. بۇ گەپلەرنىڭ شاھىتى مانا بۇ سۆزكى،
بۇ سۆزگە سەپسالساڭ، مەنىسى توغرا:

2113. ئەگەر بۇ بەگلەر قانداق يولغا ماڭسا،
شۇ يول قۇلنىڭمۇ ماڭغان يولى بولىدۇ،

2114. بەگ ياخشى، ئىش ـ ھەربىتى ئادىل بولسا،
(ئۇنىڭ) قۇلى تېخىمۇ ياخشى ئىش ـ ھەربىگە قىلىدۇ.

2115. مەغرۇرلۇق، تەكەببۇرلۇق بەگگە لايىق ئەمەس،
مەغرۇرلۇق (كىشىنى) توغرا يولدىن ئازدۇرىدۇ.

2116. ئېنىقكى، بەگلەر دۆلەت بىلەن ئۇلۇغ بولدى،
تېگىشلىكىنى ئېلىش ئۇچۇن كىچىك كۆڭۇل بولۇشى كېرەك.

* 2117. خەلقتىن تاللانغان، بىلىملىك، ئەقىللىق
ياخشى بەگ نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

2118. بەگلەر ئۆزىنى ئۇلۇغ كۆرىستىپ چوڭچىلىق قىلسا،
ئەي ئوغۇل، شۇبھىسزكى (ئۇ) خارلىق كۆرىدۇ.

2119. تەكەببۇرلۇق بىلەن كۆككە ئۆرلىگىلى بولمايدۇ،
ئەگەر كەمتەر بولسا، ئىشى بۇزۇلمايدۇ.

2120. تەكەببۇرلۇق پايدىسز، كۆڭۇلنى سوۋۇتىدۇ،
كەمتەرلىك كىشىنى يۇقىرى ئۆرلىتىدۇ.

2121. بەگ كەمتەر، مۇلايىم بولۇشى كېرەك،
ئەگەر ئۇنداق بولمىسا، سەن ئۇنىڭدىن ۋاز كەچ.

2122. بەگ كەمتەر (ۋە) قورسقى كەڭ بولۇپ،
خاتا قىلغانلارنىڭ خاتالىقىنى كەچۈرسە،

2123. ئەسكەر ـ خىزمەتچىلەر ئۇنىڭدىن تېزلا مەمنۇن بولۇپ ساداقەت كۆرسىتىدۇ،
سادىق ـ سەمىمىي كىشىلەر ئەستايىدىل خىزمەت قىلىدۇ.

2124. خەلقنى باشلىغۇچى بەگ ئۇچۇن تىرىشچانلىق كېرەك،
تىرىشچانلىق بىلەن بىللە مەردلىكمۇ كېرەك.

2125. بۇنداق تىرىشچانلىق (ۋە) مەردلىك بىلەن داڭ چىقارسا،
تىلىكىگە يېتىدۇ (ۋە) ئولجىسى ئالدىدا بولىدۇ.

2126. كىمنىڭ تىرىشچانلىقى بولمىسا، ئۇ ئۆلۈكتۇر،
ھەر ئىككى دۇنيادا ئۆز ئۇلۇشىگە ئېرىشەلمەيدۇ.

2127. تىرىشچانلىق بىلەن بىللە سىياسەتمۇ كېرەك،
سىياسەتكە بەگ يېتەكچىلىك قىلىشى كېرەك.

2128. بەگ سىياسەت بىلەن قانۇن (ۋە) ئەلنى تۇزەيدۇ.
خەلق (ئۆز) قىلىقىنى سىياسەتكە قاراپ ئوڭشايدۇ.

2129. بۇ سۆزگە مۇنۇ بېيىت جاۋاب ۋە شاھىتدورکى،
قەيەردە شاھىت بولسا، ئۇ ئېنىق ھۆججەتتۇر:

2130. "بەگلەرنىڭ ئىشىكىنى سىياسەت بېزەيدۇ،
بەگ سىياسەت بىلەن ئېلىنى تۇزەيدۇ.

2131. يامانلارغا سىياسەت يۈرگۈزۈش كېرەك،
خەلقنىڭ مالمانىنى سىياسەت باسىدۇ."

2132. ئەلنىڭ تىرىكى، ئۇلى (ۋە) مۇستەھكەملىكى،
ئاساسى، نېگىز ـ يىلتىزى ئىككى نەرسىدۇر:

2133. بىرسى — خەلقنىڭ ئۇلۇشى بولغان قانۇن،
(يەنە) بىرسى — ئەسكەر ـ خىزمەتچىلەرگە كۈمۈش تارقىتىش.

2134. قانۇن بىلەن خەلقى خۇشال ياشىسا،
كۈمۈشنى كۆرۈپ، ئەسكەر ـ خىزمەتچىلەرنىڭ چىرايى ئېچىلىدۇ.

2135. بۇ ئىككى قاتلام بەگدىن سۆيۈنسە،
ئېلى، ئوردىسى تۇزىلىدۇ، بەگ ھالاۋەتكە ئېرىشىدۇ.

2136. قايسىبىر بەگ خەلقە قانۇن يۈرگۈزمىسە،
خەلقنى قوغدىمىسا، تالان ـ تاراج قىلسا،

2137. (ئۇ) خەلقنى ئوتقا تىققانلىق، ئېلىنى بۇزغانلىق بولىدۇ،
بەگلىكنىڭ ئۇلىمۇ شۇبھىسىز يىقىلىدۇ.

2138. قايسىبىر بەگ ئەسكەر ـ خىزمەتچىلىرىنى سۆيۈندۈرمىسە،
شۇنىڭ بىلەن قىلىچلار قىنىدىن چىقمايدۇ.

2139. بەگلەر قىلىچ بىلەنلا ھۆكۈمرانلىق قىلالايدۇ،

قىلىچسىز بىخۇد بەگ ئېلىنىى باشقۇرالمايدۇ.

2140. قىلىچ، پالتا — ئەلنىڭ قوغدىغۇچىسىدۇر،
خەلق باشچىسى قىلىچ بىلەن ئەل ئالىدۇ.

* 2141. قىلىچ، پالتا بىلەن دۈشمەننى يېڭىپ،
دۇنيانى سورىغان ئەر نېمە دەيدۇ، ئاڭلا.

2142. ئەي، ئەل سورىغۇچى، ئەلنى قوغداش كېرەك،
ئوغا بېگەنلەرمۇ بىخۇدلۇقتىن يەيدۇ.

2143. ئەي قۇدرەتلىك، قىلىچ (ۋە) پالتىنى ئۆزۈڭگە ساقچى قىل،
قىلىچ ساقچى بولسا، بەگ ئامانلىق تاپىدۇ.

2144. قىلىچ تەۋرەيدىكەن، دۈشمەن تەۋرىمەيدۇ،
قىلىچ قىنىغا كىرىدىكەن، بەگكە ئامانلىق بولمايدۇ.

2145. ئەي بەگ، قىلىچ تۇتقۇچىلارنى سۆيۈندۈرگىن،
دائىم خۇشال ـ خۇرام ياشا، زەخمەت چەكمە.

*　　*　　*

2146. ئۆگدۈلمىش يەنە دېدى: (ئەي) دۆلەتمەن ئەلىگ،
بۇ ئەل ئىشلىرى قىيىن، (ئەما) نامى ئۇلۇغدۇر.

2147. خەلقنى باشلىماق — بۇيۇك (ۋە) ئېغىر ئىشتۇر،
دائىم باش ئاغرىقى، مۇشەققەت كەلتۈرىدۇ.

2148. نەزەر سالساڭ، خۇشاللىقى ئاز، قايغۇسى كۆپ،
ماختىغۇچى — ئاز، سۆككۈچىلەر — كۆپ.

2149. قاياقتىلا قارىساڭ قورقۇنچ باسىدۇ،
(بۇنىڭ) شادلىقىنى سورىساڭ، تېخىمۇ ئاز.

2150. ئۇنى سۆيمىگۈچىلەر كۆپ، سۆيىدىغانلار ئاز،
غوۋغاسى كۆپىرەك، راھىتى ئاز.

2151. ھەممە يەردە كۆڭۈل خاتىرجەم بولمايدۇ،
كۆڭۈل خاتىرجەمسىزلىكى چوڭ ئازابتۇر.

2152. نەزەر سالساڭ، ھەممە ئىشىدا بىر خەتەر بار،
خەتەرلىك ئىش (كىشىنىڭ) لەززىتىنى قاچۇرىدۇ.

2153. ئەقىل ـ ئىدراكلىق كىشىنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا،
ئەقىل ـ ئىدراكلىق كىشىنىڭ سۆزى تامامەن ئۇنچىگە (ئوخشايدۇ):

2154. "ئەلىگنىڭ بوينى (گويا) قىلدەك، بېشى گۈمبەزدەك،
ئەقىللىق كىشى ئۇنىڭغا بەك ئىشىنىپ كەتمەيدۇ.

2155. بەگلىك مىسالى قىلىچ ئاستىدىكى باشتۇركى،
كۈندە ئۇنىڭغا مىڭلارچە خەتەر كېلىدۇ."

2156. بارچە بەگلەرنىڭ ئىشى ئەنە شۇنداق بولىدۇ،
بەزىسى ھالاۋەت كۆرىدۇ، بەزىسى بېشىنى يەيدۇ.

2157. (بۇ) دۇنياغىمۇ، ئاخىرەتكىمۇ ئېرىشەي دېسەڭ،

(مۇنۇ) ببرقانچه ئىشنى تاشلىما، ئىمكانقەدەر تىرىشقىن:

2158. دىلىك ۋە تىلىڭنى توغرا تۇت، خۇداغا سىغىن،
ئىگەم يارلىقىنى قەدىرلە، (ئۇنىڭغا) ئىبادەت قىل.

2159. رەببىمدىن بېشىڭغا نېمە كەلسە تامامەن رازى بول،
قانائەت (قىلغىنىڭ) ۋە رازى (بولغىنىڭ) قۇللۇق قىلغىنىڭدۇر.

2160. پۇتۇن خەلقە (چىن) دىلىڭدىن كۆيۈمچان بول،
دائىم ياخشىلىق قىل، ئۆزۈڭمۇ ياخشىلىققا ئېرىش.

2161. خەلقە ياردەم بېرىپ، پايدا كەلتۈر، زىيان سالما،
ئىش ـ ھەرىكىتىڭ ياخشى بولسۇن، يامانلارنىڭ زىيىنىنى يوقات.

2162. تىرىكلىك (ۋە) مال ـ دۇنيا سېنىڭ بولدى،
تىرىكلىككە ئېرىشكەن ئىكەنسەن، كۆلۈپ تۇرۇپ مەشئەل ياق،

2163. جېنىڭ چىقسىمۇ چوڭ ئۇمىدتە بول، ئىشەنگىنكى،
خۇدا ياخشىغا ياخشى يول نېسىپ قىلىدۇ.

* * *

2164 بۇلارنى مەن ئېيتتىم، ئەلگ ئاڭلىدى،
بەگ ئۇچۇن مۇشۇنداق پەزىلەت، بىلىملەر كېرەك.

2165. پەزىلەت، قائىدە ـ يوسۇن قانداق كىشىدە بولسا،
ئۇنى بەگ دەپ ئاتاپ، ئەلدە يۇقىرى ئورۇنغا قويۇش كېرەك.

2166. بۇنداقلار مۇكەممەل بەگ بولۇپ، خەلقنى باشلايدۇ،
كىشى ئۇنىڭدىن ھەممە ياخشىلىقلارغا ئېرىشىدۇ.

2167. بىلىملىك، زېرەك كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
بىلىملىك، زېرەكنىڭ بىلىمى ئەل ئۇچۇن زىننەتتۇر.

2168. بەگ — بىلىملىك، ئىدراكلىق، توغرا بولۇشى،
يۇرەكلىك ۋە ئەقىللىق بولۇپ، شۆھرىتىنى يۇكسەلدۇرۇشى كېرەك.

2169. سېخىي ھەم دۇرۇس، ھايالىق ۋە سىلىق،
كۆيۈمچان بولۇپ، ئېلىنى پۇختا قوغدىشى لازىم.

2170. كۆزى توق، سەۋرچان ۋە كەمتەر،
شەپقەتلىك، ئەپۇچان ۋە مۇلايىم (بولۇشى) كېرەك.

2171. پۇتۇن پەزىلەتلەردە ھەركىمدىن ئۈستۇن تۇرۇشى،
خەلققە ياخشى قانۇن يۇرگۈزۈشى كېرەك.

2172. قايسىبىر ئەلنىڭ مۇشۇنداق بېگى بولسا،
ئۇ ئەل خەلقى نىجات تاپىدۇ، دەردتىن خالاس بولىدۇ.

2173. ئەلدە بەخت قۇياشى تۇغىدۇ، ئاسايىشلىق بولىدۇ،
كۆپ ئەپسۇسكى، مۇشۇنداق كىشىلەرمۇ ئۆلىدۇ.

*　　*　　*

2174. ئەي ئەلىگ، مېنىڭ بىلگەنلىرىم مۇشۇ،
مانا، ئەقلىم يەتكەننى ساڭا تەۋسىيە قىلدىم.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

2175. ئەلىگ دېدى: چۈشەندىم، توغرا سۆزلىدىڭ،
ماڭا كېرىكمۇ شۇ ئىدى، بىلمىدە يېڭىلمىدىڭ.

2176. سەندىن سورايدىغان يەنە بىر سۆزۈم بار،
ئۇنىمۇ ماڭا ئېنىق ئېيتىپ بەر.

2177. بېگى پەزىلەتتە ئەنە شۇنداق تولۇق بولسا،
ئەي كامىل، (ئۇنىڭ) ۋەزىرى قانداق بولۇشى كېرەك؟

2178. (ۋەزىر) ئالتۇن ـ كۈمۈش بىلەن خەزىنىنى توشقۇزسا،
ئەل تۇزلىپ شەھەر ـ كەنتلەر كۆپەيسە،

2179. توغرا قانۇن تۈزۈپ، ئەلنى ئوڭشاپ باشقۇرسا،
ئەسكەر ـ خىزمەتچىلەر ياخشىلىققا ئېرىشىپ مەمنۇن بولسا،

2180. خەلق ئاسايىشلىققا ئېرىشسە (ئۇنىڭغا يات) قول تەگمىسە،
شۇنىڭ بىلەن بېگىنىڭ ياخشى نامى يېيىلسا.

29

ئۆگدۈلمش به‌گله‌رگه ۋه‌زىر بولغۇچىنىڭ قانداق بولۇشى كېره‌كلىكىنى ئېيتىدۇ

2181. ئۆگدۈلمش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئه‌لىگ،
ۋه‌زىر — به‌گله‌رنىڭ ئۇزىتار قولىدۇر.

2182. شۇبهىسىزكى، به‌گكه ۋه‌زىر كېره‌ك بولىدۇ،
ۋه‌زىرى ياخشى بولسا، به‌گ خاتىرجه‌م ئۇخلايدۇ.

2183. ۋه‌زىر به‌گله‌رنىڭ يۈكىنى كۆتۈرگۈچىدۇر،
ۋه‌زىر به‌گلىكنىڭ ئاساسىنى مۇسته‌هكه‌ملىگۈچىدۇر.

2184. (ۋه‌زىرلىككه) به‌كمۇ تاللانغان، ناھايىتى خىل ئه‌ر كېره‌ككى،
ئۇ ئه‌قلى كامىل، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىله‌ن بېرىلگه‌ن بولسۇن.

2185. پاراسىتى ئۇستۇن، بىلىمى دېڭىزدەك بولۇپ،
بارلىق ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقسۇن، (به‌گنىڭ) يۈزىنى يورۇق قىلسۇن.

2186. ئۇرۇقى تازا، ساپ دىل، توغرا بولۇشى كېره‌ككى،
توغرىلىق بىله‌ن كۈنى ئۆتسۇن.

2187. بۇ ئۇلۇغ ئىش، بۇنىڭغا تاللانغان ئه‌ر كېره‌ك،

راستچىل ۋە خۇلقى ئېسىل بولۇشى كېرەك.

2188. (ئۇ) ئەقىللىق ۋە بىلىملىك بولۇشى،
زېرەك ھەم مۇلايىم بولۇشى كېرەك.

2189. ئەقىل ـ ئىدراكلىق كىشىنىڭ ئۇرۇقى ياخشى بولىدۇ،
ئۇ قەيەردە بولسا يۇكسىلىدۇ، (شۆھرەتتىن) مەھرۇم قالمايدۇ.

2190. ئىمانلىق، پاك ۋە تەقۋادار بولسۇنكى،
خەلق ھەر جەھەتتە ئۇنىڭدىن ئەمىلىك تاپسۇن.

2191. سەمىمىي تەقۋادار كىشى ـ كىشىلەرنىڭ سەرخىلى بولۇپ،
بارچە دەردمەنلەرنىڭ دەردىگە داۋا بولىدۇ.

2192. سەمىمىي تەقۋادار كىشى ئېھتىيات بىلەن ئىش قىلىدۇ،
يارامسىزلارغا يېقىنلاشمايدۇ، ئىشنىڭ پەيتىنى بىلىدۇ.

* 2193. بەگدىن قالسا، ئەلگ ئۇچۇن سۆز ۋە ھەرىكىتى بىلەن
ئەلگە ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان (كىشى) ۋەزىردۇر.

2194. ئۇرۇقى ساپ بولمىغان كىشى پاك بولمايدۇ،
ناپاك كىشى ۋەزىرلىككە يارىمايدۇ.

2195. ئۇرۇقى ساپ كىشىلەر ۋاپادار بولىدۇ،
ناپاك كىشىلەرنىڭ ئىشى چاپا كەلتۈرۈشتۇر.

2196. قانۇن يۈرگۈزگۈچى كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
قانۇن يۈرگۈزگۈچى ئەلدە تۆرنىڭ بېشى بولىدۇ.

2197. "ئۇرۇقى ساپ كىشىلەر ئىش ـ ھەربىرىتە مۇلايىم بولىدۇ،
ۋاپا بىلەن خەلقە قۇچاق ـ قوينىنى ئاچىدۇ.

* 2198. ناپاك كىشىلەرگە دائىم شېكەر ۋە ئىلىك يېگۈزسەڭمۇ،
(ئۇنىڭ) قىلمىشى (يەنىلا) ۋاپاسىزلىق، جاپا (بولىدۇ)."

2199. (ۋەزىر) ھايالىق ھەم كۆزى توق، ئىشەنچلىك بولۇشى كېرەك،
ھاياسىز كىشى كىشىلەرنىڭ يامىنىدۇر.

2200. كۆزى توق بولۇشى، مال ـ دۇنياغا ھېرىس بولماسلىقى كېرەك،
ئاچكۆزلەر پۈتۈن دۇنيا مېلىغا ئىگە بولسىمۇ تويمايدۇ.

2201. كىشىلەرنىڭ ئېسىلى ھايالىق كىشىدۇر،
ھايالىق كىشى كىشىلەرنىڭ بېشىدۇر.

2202. كىم ھايالىق بولسا، ئۇنىڭغا ھەرقانداق ئىشنى تاپشۇر،
ئىنسان ھايا بىلەن يامانلىقنىڭ ئىشكىنى ئېتىدۇ.

2203. ھاياسىز كىشى كىشىلەرنىڭ پەسكەشىدۇر،
ھاياسىزنىڭ ئېغىزىدىن توغرا سۆز چىقمايدۇ.

2204. ھايالىق، مۇلايىم كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
(ئۇ) ساڭا سەممىي سۆزلىرى بىلەن نەسىھەت قىلىدۇ:

2205. ھاياسىز كىشىدىن يىراق تۇر، يىراق!
ھاياسىزلىق تەقىپ قىلىنغان كۆز دېمەكتۇر.

2206. ھاياسىزنىڭ يۈزىگە قارىساڭ، ئەتسىز سۆڭەكتۇر،

هایاسزنىڭ ئۆزى پۈتمەس تۆشۈكتۇر.

2207. هايا بىلەن ئىنسان ئابرۇيلۇق بولىدۇ،
هايا بولغاندىلا (كىشىنىڭ) يۈزى يورۇق بولىدۇ.

2208. (ۋەزىرنىڭ) ھۆسنى ـ چىرايى كۆركەم، چاچ ـ ساقلى ياسالغان،
ئىش ـ ھەرىكىتى توغرا بولۇپ، خەلققە مەنپەئەت بەرسۇن.

2209. ئىش ـ ھەرىكىتى توغرا، مىجەزى مۇلايىم بولسا،
ئۇنىڭدىن خەلققە دائىم ياخشىلىق كېلىدۇ.

2210. ئىش باشلىغۇچى ئىشتا ئادىل بولمسا،
بەگلەرنىڭ ھەممە ئىشى ئەگرى بولىدۇ.

2211. ئىش بېجىرگۈچى ئۈچۈن توغرىلىق، چىنلىق كېرەك،
ئاندىن بەگلەر ئۇنىڭغا ئىش تاپشۇرۇشقا ئىشەنچ قىلىدۇ.

2212. چىرايلىقنىڭ قىلىقىمۇ چىرايلىق بولىدۇ،
ئىش ـ ھەرىكىتى چىرايلىق بولسا، ئەلگە پايدىسى تېگىدۇ.

2213. كىمنىڭ يۈزى ۋە تاشقى (قىياپىتى) چىرايلىق بولسا،
تېشىغا ئوخشاش، ئىچىمۇ چىرايلىق بولىدۇ.

* 2214. سىنالغان ۋە ياخشى ـ ياماننى سىناپ بىلگەن
كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

2215. "كىشىنىڭ كۆركىگە ئىچكى مىجەزى ھەمراھدۇر،
چىراي كۆركەملىكىگە ئىش ـ ھەرىكىتى ماس بولىدۇ.

2216. تېشىنى كۆرۈپ ئىچىگە گۇۋاھلىق تاپساڭ، بەس،
تېشى ئىچىدەك، ئىچى تېشىدەك بولىدۇ."

2217. چاچ ـ ساقىلى ياسالغان ۋەزىر ھەيۋەتلىك بولىدۇ،
ۋەزىر ھەيۋەتلىك بولسا، ئىشى ئوبدان يۈرۈشىدۇ.

2218. (ۋەزىر) ھېساب بىلىدىغان، ئالىم، زېرەك بولۇشى كېرەك،
بىلىم بىلەن تۈرلۈك خەت ـ يېزىقلارنى بىلىشى كېرەك.

2219. ۋەزىرنىڭ ھەممە ئىشى ھېساب بىلەن بولىدۇ،
ھېساب بىلمىسە، خىزمەتچىلەرنىڭ ئىشى ئورۇندالمايدۇ.

2220. كىشى ئىش ـ كۈشلىرىنى ھېساب بىلەن بېجىرىدۇ،
يىل، ئاي، ۋاقىتنى ھېساب بىلەن ئايرىيدۇ.

2221. ھېساب ساق بولغانلىقتىن "ساقىش[1]" دەپ ئاتالغان،
سەپسالساڭ، ھېساب بەك ساق ئىشتۇر.

2222. كىشى زېرەك بولمىسا، ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدۇ،
ئىنسان ئۆز ئىشىنى زېرەكلىك بىلەن ئىشلەيدۇ.

2223. ئىنسان بىلگەنلىرىنى يېزىق بىلەن پۈتىدۇ،
پۈتۈپ قويسا نېمە قىلغانلىقىنى بىلىدۇ.

2224. يېزىق زېرەكلىكنىڭ نىشانىسىدۇر،
يېزىق بىلگەن كىشى بەك زېرەك بولىدۇ.

---

① قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا "ھېساب" سۆزى "ساقىش" دېيىلەتتى، بۇ سۆز "ساق' "ئىش" دېگەن ئىككى سۆزنىڭ بىرىكمىسىدىن ياسالغان.

2225. ئىنسان بالىسى يېزىق بىلمىگەن بولسا،
يىل، ئاي، كۈن سانىنى قانداق بىلگەن بولاتتى؟

2226. دانالار كىتاب پۈتۈپ قويمىغان بولسا،
ھېسابلاشنىڭ قانداقمۇ ئامال ـ چارىسى بولاتتى؟

2227. خۇدا بۇ ئالەمنى يارىتىشتىن ئاۋۋال،
لەۋھۇ ـ قەلەمنى① يارىتىپ ئىشلەتتى.

2228. قۇلنىڭ نېمە قىلغانلىقىنى پەرىشتە يازىدۇ،
خۇدا قىيامەتتە ئۇ ئىشنى سورايدۇ.

2229. (ۋەزىر) كەمتەر، تىلى يۇمشاق بولۇشى كېرەككى،
كىشىنى سۆيۈندۈرۈشنىڭ يولى مانا شۇ.

2230. دىلى كەمتەر بولسا، كىشىنىڭ سۆيگۈسىگە سازاۋەر بولىدۇ،
سۆيگۈگە سازاۋەر بولغان كىشى دوستلىرىنى خۇشال قىلىدۇ.

2231. مۇلايىم، كەمتەر (كىشى) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
دىلى كەمتەرلىك — كىشى ئۈچۈن نېمىدېگەن ياخشى!

2232. كەمتەر كىشى خەلق ئىچىدە سۆيۈملۈك بولىدۇ،
كۆڭلى قاتتىق كىشى سۆيگۈگە سازاۋەر بولالمايدۇ.

---

① لەۋھۇ ـ قەلەم — ئىسلام رىۋايەتلىرىدە ئاللا ھەممىدىن ئاۋۋال تاختا بىلەن قەلەمنى يارىتىپ، بۇ تاختىغا ھەربىر بەندىنىڭ تەقدىرىنى يېزىپ قويغان، دېيىلىدۇ. بۇ تاختا لەۋھى مەھفۇز دەپ ئاتىلىدۇ.

2233. كەمتەر كىشى ئۇزۇن مۇددەت ئېتىبارلىق بولىدۇ،
تەكەببۇر كىشى بۇيۇكلۇككە ئېرىشەلمەيدۇ.

2234. ۋەزىرلىككە ناھايىتى ئىشەنچلىك ئەر كېرەك،
(ئۇ) ئوقۇمۇشلۇق، بىلىملىك، بەكمۇ ئەقىللىق بولۇشى لازىم.

2235. دىلى بىلەن تىلى بىر، ئىش ـ ھەرىكىتى دۇرۇس،
ھايالىق، ساپ دىل، خەلق ئىچىدىكى توغرىلار بولۇشى كېرەك.

2236. كۆزى توق، سەگەك، ھوشيار، ئىشنى بىلىدىغان،
ياراملىق ۋە يارامسىز كىشىلەرنى ئايرىيدىغان.

2237. خىزمەتكە بېرىلگەن، سادىق (ۋە يامانلىقتىن) ئەيمىنىدىغان،
ئامانەتكە (خىيانەت قىلمايدىغان)، دىلى پاك بولۇشى كېرەك.

2238. بۇ پەزىلەت ۋە بىلىملەر كىمدە تولۇق بولسا،
ۋەزىرلىكنى ئۇنىڭغا بەرسەك بولىدۇ، ئەي ئەلىگ.

2239. مۇشۇنداق كىشى بەگكە ۋەزىر بولسا،
بېگى ھەم خەلقى تەڭلا خاتىرجەملىك تاپىدۇ.

2240. ئەلگىنىڭ ئىشلىرى خالىغىنىدەك تولۇق ئورۇندىلىدۇ،
ئېلى تۇزىلىدۇ ھەم خەلقىمۇ باي بولىدۇ.

2241. يارامسىز، يامان كىشى ئەلگە ۋەزىر بولسا،
ئۇ ئەلنىڭ خەلقى ـ بايلىرىمۇ، كەمبەغەللىرىمۇ بىردەك خاراب بولىدۇ.

2242. ۋەزىر ياخشى بولسا، خەلق ئۇچۇن پايدىلىق،
خەلققە پايدىلىق بولغىنى ئەلىگكىمۇ لەززەت بېرىدۇ.

* 2243. بىلىمى دەريا(دەك چوڭقۇر)، بىلىم بىلەن كۆڭلى –
كۆكسىنى يورۇقتان (كىشى) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

2244. بەگنىڭ كۆڭلى ۋە تىلى ياخشى بولسا،
ئۇنىڭ خىزمەتچىلىرىمۇ توغرا يول تۇتىدۇ.

2245. ئەگەر بەگلەر زالىم، يامان بولسا،
ئۇنىڭ خىزمەتچىلىرىمۇ ياخشى يولدىن تايىدۇ.

2246. بېگى ياخشى بولسا، ئۇنىڭ خىزمەتچىلىرىنىڭمۇ
قىلىقى ياخشى بولىدۇ، زىيان سالمايدۇ.

2247. بىلگىنكى، بەگلەر (ئۆزى) يامان بولمىسا،
يامانلارنى ئۆزىگە يېقىن يولاتمايدۇ.

2248. يامان قەيەردە بولسا، يامانلار بىلەن بىللە (بولىدۇ)،
ئەي ياخشى، يۈر، ياخشى دوست ئىزدە!

2249. يامان ياخشى بىلەن يارىشالمايدۇ،
تۈز (نەرسە) ئەگرى بىلەن ماسلىشالمايدۇ.

2250. قارا تۈن يورۇق كۈندۈزگە يېقىن كېلەلمەيدۇ،
يېشىل سۇ قىزىل ئوتقا مېھمان بولالمايدۇ.

2251. بىلمەيدىغان كىشىنى سەن بىلەي دېسەڭ،

تونۇشلىرىنى سورا، ئاندىن بىلىندۇ.

2252. ھەرقانداق نەرسە ئۆز توپىغا قوشۇلىدۇ،
سەن تۇز تۇرغۇنكى، ئەگرى بىلەن قوشۇلما.

2253. بۇ سۆزگە شاھىت بولغان مۇنۇ بەيىتنى ئوقۇ،
بۇ بەيىتنى ئوقۇپ، (مەنسىنى) دىلىڭغا پۈك:

2254. "قارا، يۈرىدىغان، ئۇچىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى
ئۆز تەڭتۇشىنى ئۆزىگە دوست ـ ھەمراھ تۇتىدۇ.

2255. ياماڭ ياخشىغا قوشۇلمايدۇ، قاچىدۇ،
ھەممە نەرسىگە ماس كېلىدىغان بۇ قائىدىگە دىققەت قىل."

2256. ۋەزىر بەگكە دائىم كېڭەشچى بولىدۇ،
كېڭەشچى كىشىلەر ھەر ئىشنى دەڭسەپ قىلىدۇ.

2257. ئەي ئاۋامنىڭ ياخشىسى، يامانغا قېتىلما،
(يامانىنىڭ) قىلىقى ياماڭ، يۈكى ئېغىردۇر.

2258. بەگلەر ياخشى كىشىنى بىقىن تۇتسا،
ياخشى نامى قالىدۇ، خەلق ئىشمۇ ياخشى بولىدۇ.

2259. ئەگەر بەگ ياماڭ كىشىنى ئۆزىگە بىقىن تۇتسا،
(ئۆزىنىڭ) نامىمۇ، خەلق ئىشمۇ ياماڭ بولىدۇ.

2260. ئەي ئەلىگ، ۋەزىر مۇشۇنداق بولىدىغان بولسا،
بېگىگە ئارام بېرىدۇ، خەلقى (خاتىرجەم) ئۇخلايدۇ.

2261. ئۇنىڭ بىلەن بەگ تىلىكى تامامەن ئورۇندىلىدۇ،
ھەرقانداق ئەھۋالدا بارچە ئىشى رونىق تاپىدۇ.

2262. ئاندىن خەلقى بېيىيدۇ ھەم ئېلى تەرتىپكە چۈشىدۇ،
خەزىنىسى كۆپىيىدۇ (ۋە) ئۆمرى دۆلەتتە ئۆتىدۇ.

2263. قېرىمايۋ، نامى مەڭگۈ قالىدۇ،
قېرىپ قاقشال بولغاندىمۇ، ئورنى ياخشى بولىدۇ.

2264. بۇ دۇنيالىقمۇ، ئۇ دۇنيالىقمۇ بولىدۇ،
دائىم سائادەتتە، مەڭگۈ ـ ئۇزۇن ياشايدۇ.

ئەلىگنىڭ ئۆگىدۈلمىشكە سوئالى

2265. ئەلىگ ئېيتتى: بۇ سۆزلەرنى زېھىن بىلەن چۈشەندىم،
بۈگۈن بەك ياخشى سۆزلەر قىلىندى.

2266. ئەمدى ماڭا ئېيتقىنچۇ، قوشۇن قوماندانى
بەگلەرنىڭ ئىشىنى قىلىشتا قانداق بولۇشى كېرەك؟

2267. (ئۇ) قوشۇنغا قوماندانلىق قىلالايدىغان ھەم جەڭ ئىشىنى
بېجىرەلەيدىغان،
ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقالايدىغان، خاتا قىلمايدىغان بولسۇن.

2268. ماڭا ئېيتىپ بەرگىن (بۇ ئىشقا) كىم يارايدۇ؟
(ئۇ دۈشمەن) ئەسكىرىنى پارچىلاپ، ياۋۇنى تار ـ مار قىلالايدىغان
بولسۇن.

30

ئۆگدۈلمش ئەلىگكە قوشۇن قوماندانىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ

2269. ئۆگدۈلمش جاۋاب بېرىپ ئېيتتى:
دۈشمەنگە نىسبەتەن ھەرقاچان ئەلىگنىڭ قولى ئۈستۈن بولسۇن.

2270. شۇبھىسىز بەگكە (شۇنداق) بىر قوماندان كېرەككى،
(ئۇ) ياراشقىلى بولمايدىغان دۈشمەننىڭ ئۇيقۇسىنى ئاچسۇن.

2271. بۇ ئىشقا بەك مۇستەھكەم ـ جەسۇر،
بېشىدىن ئىش ئۆتكەن، قاتتىق قول ئەر كېرەك.

2272. قوشۇنغا قوماندانلىق قىلىش، ئەسكەر سېپىنى تۈزۈش،
دۈشمەننى قىرىش ناھايىتى چوڭ ئىشتۇر.

2273. بۇ ئىش ئۈچۈن تاللانغان، ئېھتىياتچان، سەگەك ئادەم كېرەككى،
ئۇنىڭغا بىخۇدلۇقتىن بىر پالاكەت كەلمىسۇن.

2274. (قوماندان) سېخىي، باتۇر ـ قەھرىمان، كەمتەر،
داستىخىنى كەڭ ۋە مۇلايىم بولۇشى كېرەك.

2275. قوشۇن قوماندانى ناھايىتى سېخىي بولغاندىلا،
ئەتراپىغا ئەڭ خىللانغان كىشىلەرنى توپلىيالايدۇ.

2276. ئۇ بارلىق مال ـ دۇنياسىنى ئەسكەرلەرگە ئۈلەشتۈرۈپ بېرىدىغان، كۆپ دوست ـ بۇرادەر، ئەل ـ ئاغىنە تۇتىدىغان بولسۇن.

2277. ئۆزىگە بىر ئات، تون ۋە قورال ئايرىپ قويسىلا كۇپايە، (شۇنىڭ بىلەن) داڭ چىقىرىپ، شۆھرىتىنى جاھانغا يايالايدۇ.

2278. ئۇ ئوغۇل ـ قىز ۋە خوتۇنۇم دەپ مال ـ دۇنيا توپلىماسلىقى، ياكى يەر ـ سۇ، باغ ـ ۋاران دەپ كۈمۈش يىغماسلىقى كېرەك.

2279. ئۇ پۈتۈن ئارزۇسىغا قىلىچى بىلەن يەتمىكى، جەڭ بىلەن ئېلىشى، (ئۈلەشتۈرۈپ) بېرىشى، شۆھرىتىنى يۈكسەلدۈرۈشى لازىم.

2280. (سەپداشلىرىغا) يېگۈزۈشى، ئىچكۈزۈشى ۋە (ئۇلارنى) كىيىندۈرۈشى، (ئۇلارغا) كۆپلەپ ئات، قورال ـ جابدۇق، قىز ـ كېنىزەكلەرنى ھەدىيە قىلىشى كېرەك.

2281. (شۇنداق) ئۇنىڭ ئەتراپىغا جەسۇر يىگىتلەر توپلىنىپ، سۆيۈملۈك جېنىنى پىدا قىلىپ، (كەينىدىن) تاغ، قىيالاردا ياتىدۇ.

2282. (ئۇ) يۈرەكلىك، ناھايىتى ئەقىللىق بولۇشى، باتۇر (ۋە) قىزغىن بولۇشى كېرەك.

2283. ئۇرۇشتا يۈرەكسىزنىڭ لازىمى يوق، يۈرەكسىزلىك ئايالىلارغا خاس ئىشتۇر.

2284. يۈرەكسىز كىشىلەر قوشۇننى بۇزىدۇ،

قوشۇن بۇزۇلسا، ئەسكەرلەر تېزىپ كېتىدۇ.

2285. جەڭدە يۈرەكلىك بولۇش ۋە چىدام (كۆرسىتىش) كېرەك،
دۇشمەن ئات سالسا، زىچ توپلىنىش كېرەك.

2286. ئېنىقكى، ئۆلۈم مۇقەررەر (نەرسە)دۇر،
(لېكىن) ۋاقتى كەلمىگۈچە ئەر يىگىتلەر ئۆلمەيدۇ.

2287. جەسۇر ۋە باتۇر ئەر نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
(كىشى) ئۆلۈمنى ئۇنتۇسا دۇشمىنىنى يېڭىدۇ:

2288. "ئاندىن تۇغۇلغان ئادەم ئەجەلسىز ئۆلمەيدۇ،
دۇشمەننى كۆرۈپلا نېمىشقا قورقىسەن؟

2289. دۇشمەنگە يالقۇنده‌ك بول، (ئۇنىڭ بىلەن) ئەرلەرچە ئۇرۇش،
ھايات ئادەمگە ئەجەلسىز ئۆلۈم كەلمەيدۇ."

2290. ئەر نومۇسلۇق بولۇشى كېرەك، ئار ـ نومۇس ئۇچۇن
(ئۇ)، ئىنتىقام ئالماي ئارقىغا قايتمايدۇ.

2291. ئار ـ نومۇس بىلەن ئىنسان دۇشمىنىنى بىتچىت قىلىدۇ،
جەڭدە ئەڭ ئاۋۋال نومۇسسىزلار قاچىدۇ.

2292. قورقۇنچاقلارمۇ نومۇسنى دەپ باتۇرلۇق قىلىدۇ،
ماختالماق ئۇچۇن كىشى ئۆزىنى ئۆلۈمگە ئاتىدۇ.

2293. يۈرەكلىك دېگىنىمىز — ئار ـ نومۇسلۇق ئەردۇر
نومۇسلۇق ئەر ئۆلسە، ئۇرۇشۇپ ئۆلىدۇ.

2294. (قوماندان) مۇلايىم ۋە كەمتەر بولسا،
خەلققە ئۆزىنى سۆيدۈرمەيدۇ.

2295. مۇلايىم كىشى ئادەملەرنىڭ كۆڭلىنى ئىستەيدۇ،
تىلى قوپال، قەھرىلىك كىشى ئادەملەرنى يىراقلاشتۇرىدۇ.

2296. قوشۇن قوماندانى ئۆزىنى تەكەببۇر تۇتسا،
شۇبھىسىزكى، بۇ ئەر دۈشمەندىن قامچا يەيدۇ.

2297. ئۆزىنى چوڭ تۇتقان كىشى بىخۇدلۇق قىلىدۇ،
بىخۇد كىشى نابۇت بولىدۇ ياكى ۋاقتىسىز ئۆلىدۇ.

2298. (قوماندان) جەسۇر ـ مەرد، ھەيۋەتلىك، چاچ ـ ساقىلى ياسالغان
بولسا،
نامى يېيىلىپ، داڭقى چىقىدۇ.

2299. يامانلارنى قورقۇتۇش ئۈچۈن ھەيۋە قىلىش،
ياۋاشلارنى سۆيۈندۈرۈش ئۈچۈن ياخشىلىق قىلىش كېرەك.

2300. قوشۇن قوماندانى سىياسەت يۈرگۈزۈشى كېرەك،
(چۈنكى) قوشۇن ئىشى سىياسەتكە ئېھتىياجلىق.

2301. سىياسەت يۈرگۈزسە قوشۇندا باش بولىدۇ،
قوشۇندا باشلىق بولسا، ئەسكەرلەر ياخشى تەمىن قىلىنىدۇ.

2302. قايسى قوشۇن باشسىز، بوشاڭ بولسا،
قوشۇن بۇزۇلىدۇ، ئەي ئەلىگ، ئۇزۇن ياشا.

2303. يامانلارغا هەيۋە، سياسەت كېرەك،
ياخشىلارغا بولسا، دائىم ھۆرمەت كېرەك.

2304. ياخشىلارغا تامامەن ياخشىلىق يەتكۈز،
ئۇلارنىڭ شادلىقىنى تىلە، مۇشەققەتكە قويما.

2305. پۈتۈن ئىنسان ياخشىلىقنى ئارزۇ قىلىدۇ،
كىشى ياخشىلىقنى كۆرگەن ئادەمگە قۇل بولىدۇ.

2306. مىجەزى مۇلايىم كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
بۇ بېيىتنى ئوقۇپ، ئۆزۈڭگە تەسەللىي تاپ:

2307. "ئەركىن ـ ئازاد كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ياخشىلىقنىڭ قۇلىدۇر،
سەن ياخشىلىق قىلىپ، توغرىلىقنىڭ يولىنى ئاچ.

2308. ئادەمگەرچىلىك قىلىش ئۈچۈن ئادەمىي بولۇش كېرەك،
كىشى ئادەمگەرچىلىكنىڭ ئۇلىنى ئەنە شۇنداق قۇرۇپ چىققان."

* 2309. دۇشمەنگە قارشى يۈزلىنىش ۋە (لەشكەرنىڭ) ھەربكتىنى ئىداره قىلىش ئۈچۈن،
قوشۇن قوماندانىدا مۇنۇ بىرقانچە سۈپەت (بولۇشى) كېرەك:

2310. جەڭ قىلغاندا ئارسلان (يۈرىكىدەك) يۈرەك كېرەك،
ئېلىشقاندا، قاپلان (بىلىكىدەك) بىلەك كېرەك.

2311. (قوماندان) توڭگۇزدەك تەرسا، بۆرىدەك كۈچلۈك،
ئېيىقتەك قايتماس، قوتازدەك ئادەۋەتخور،

2312. يەنە، قىزىل تۇلكىدەك ھىيلىگەر،
بۇغرا تۆگىدەك قىساسچى بولۇشى لازىم.

2313. ئۆزىنى سېغىزخاندىنمۇ ھوشيارراق تۇتۇشى،
قىيا قۇزغۇنىدەك يىراقنى كۆرۈشى كېرەك.

2314. ئارسلاندەك يۈكسەك چىدام كۆرسىتىشى،
تۇنلەرنى ھۇۋقۇشتەك ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزۈشى كېرەك.

2315. ئاشۇ سۈپەتلىرى بىلەن كىشى جەڭگىۋار بولالايدۇ،
جەڭگىۋار بولۇش بىلەن (ئىشقا) ياراملىق بولىدۇ.

2316. جەڭگىۋار، ياراملىق (كىشى) دائىم
دۈشمەنگە زەربە بېرىپ، غەلىبە قازىنىدۇ.

2317. (ئۇنىڭ) نان ـ تۇزى ۋە يېمەك ـ ئىچمىكى كەڭرى بولۇشى،
شۇنىڭغا مۇناسىپ ئات، كىيىم ـ كېچىكى ۋە قورالىمۇ بولۇشى
لازىم.

2318. ئاش ـ تاماق، نان ـ تۇز كىشىنىڭ نامىنى يايىدۇ،
تىرىكلىكىنىڭ داۋاسى يېمەك ـ ئىچمەكتۇر.

2319. ئېلىنىڭ مەشھۇر (ئادەمى) * نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
ئەي قۇتلۇق كىشى، نان ـ تۇزۇڭنى كەڭرى قىل.

2320. داڭ ـ شۆھرەت خالىساڭ (باشقىلارغا) نان ـ تۇز بەر،
ياشاشنى خالىساڭ ئەنە شۇنى قىل.

2321. ئادەمگەرچىلىكى بار، سادىق، سېخىي (كىشى)
نان ـ تۇز ھەققى، دەپ ئەسكەر ھەققىنى ئۆتەيدۇ.

2322. ئۇلۇغ بولۇشنى تىلىسەك، يېمەك ـ ئىچمەك ئۇلەشتۇر،
ئۇزۇن ياشاشنى تىلىسەك، (ئۇنىڭغا) ئاش ـ تائام بىلەن ئېرىشسەن.

2323. ئەسكەر باشلىقى ئۇچۇن بۇ بىرقانچە خىسلەت زۆرۇر،
(ئۇنىڭ بىلەن) ئىشلىرى ئوڭۇشلۇق، ئىش ـ ھەرىكىتى توغرا
بولىدۇ.

2324. گەپ ـ سۆزلىرى چىن، ئىشەنچلىك بولۇشى كېرەك،
ئۇلۇغ (كىشى) يالغانچى بولسا، خەلق ئىشەنمەيدۇ.

2325. ئىككىنچى، سېخىي بولۇشى، نەرسە ـ كېرەك (ئېھسان) بېرىشى
لازىم،
ئېلىشقا ئادەتلەنگەن كىشى بېخىلىنىڭ يېنىغا توپلانمايدۇ.

2326. ئۇچىنچىدىن، يۇرەكلىك، جەسۇر بولۇشى كېرەك،
يۇرەكسىزلەر دۇشمەننى كۆرگەندە، ئاغرىپ يېتىۋالىدۇ.

2327. تۆتىنچىسى شۇكى: قۇۋۇ، ھىيلە بىلىدىغان بولۇشى كېرەك،
ھىيلە بىلگەن كىشىگە ئارسلانمۇ باش ئېگىدۇ.

2328. قوشۇن سېپىنى بۆسۇش ئۇچۇن قەيسەرلىك كېرەك،
(دۇشمەن) قوشۇننىنى پاراكەندە قىلىش ئۇچۇن چاققانلىق كېرەك.

2329. قوشۇن قوماندانى بۇ پەزىلەتلەرگە ئىگە بولسا،
دۇشمەننى يېڭىدۇ، دۇشمەننىڭ شۆھرىتىنى سۇندۇرىدۇ.

2330. مۇشۇنداق قوماندان قوشۇنغا باشچىلىق قىلىپ،
دۇشمەن بىلەن ئېلىشسا، قولى ئۈستۈن بولىدۇ.

2331. قوشۇن قوماندانى دۇشمەنگە قارشى يۈزلىنىدىكەن،
ئۈيقۇدىن ۋاز كېچىپ، كېچە ـ كۈندۈز ئويغاق تۇرۇشى كېرەك.

2332. ئەسكەرنىڭ كۆپ بولۇشى ھاجەت ئەمەس، خىل بولۇشى كېرەك،
ئەسكەر خىل بولغىنىدەك، قورالمۇ تولۇق بولۇشى كېرەك.

2333. قوشۇن، ئەسكەر كۆپ بولغاندا، باشقۇرۇشسىز قالىدۇ،
باشقۇرۇلمىغان قوشۇن يۈرەكسىز بولىدۇ.

2334. تەجرىبىلىك، جەڭگىۋار (كىشى) سىلىشتۇرۇپ كۆرۈپ،
ئون ئىككى مىڭ كىشىلىك قوشۇن كۆپلۈك قىلىدۇ دېگەن.

2335. لەشكەرلەرنى مەغلۇب قىلغان باتۇر ئەر:
مەن ئۇچۇن تۆت مىڭ ئەسكەر يېتەرلىك قوشۇندۇر، دېگەن.

2336. كۆپ قوشۇن يىيىلسا، ئىچى قالايمىقانلىشىدۇ،
ئۈنى تۈزىگىلى بولمايدۇ، يامان ۋەزىيەتكە دۇچ كېلىدۇ.

2337. داڭلىق، باتۇر، جەسۇر ئەر يەنە: ئەسكەرلەر خىل،
قوشۇن (تولۇق) قورالانغان بولۇشى كېرەك، دەپ ئېيتقانىدى.

2338. نام چىقارغان، جەڭگىۋار (كىشى) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
بۇ سۆزنى ئاڭلا ۋە بۇنىڭغا ئەمەل قىل:

2339. "كۆپ قوشۇن تەلەپ قىلما، خىل ئەسكەر تەلەپ قىل،

ئەسكەرنىڭ خىللانغان، قورالىنىڭ تولۇق بولۇشىنى تەلەپ قىل.

2340. كۆپ (ئەسكەر)گە قارىغاندا، تەرتىپلىك، ئاز (ئەسكەر) ياخشىراق،
نۇرغۇن (ئادەم) كۆپ قوشۇن بىلەن ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىدى."

2341. ئەگەر قوماندان دۈشمەنگە قارشى ھۇجۇمغا ئۆتسە،
دۈشمەنگە زەربە بەرگۈچىلەرنى ئۆزىگە يېقىن تۇتۇشى كېرەك.

2342. كۆزەتكۈچى (ۋە) چارلىغۇچىلارنى ئايرىپ تاللاپ چىقىش،
كۆز ـ قۇلاقنى سەگەك تۇتۇپ، يىراقنى كۆزىتىش كېرەك.

2343. چارلىغۇچىلار بېرىپ كۆپ جېسەكچىگە دۇچ كەلسە،
دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلىشى زۆرۈر بولۇپ قالسا، ئايلىنىپ ھۇجۇم
قىلىش كېرەك.

2344. ئەسكەرلەرنى تەرتىپكە سېلىپ، قوغدىغۇچى (ئەترەت) تۈزۈش
كېرەك،
ھېچبىر ئەسكەر ئارقىدا قالمىسۇن، يا ئالدىغا ئۆتۈپ كەتمىسۇن.

2345. قارارگاھنى بىلىشى، قوغدىغۇچى (ئەترەت)نى ياخشى تۈزۈشى
كېرەك،
قوشۇندا نۆۋەتچى تۇتۇپ، بەك ھوشيار تۇرۇش كېرەك.

2346. ئەلەمدار (جەڭ) ھەرىكەتلىرىنى كۆزىتىشى كېرەك،
زەربىدار ئەسكەرلەردىن ھېچكىم سىرتتا قالماسلىقى كېرەك.

2347. (قوشۇننى) چۈشۈرگەندە قارارگاھ (ئۇچۇن) پۇختا جاي تاللاش
كېرەك،

ئەسكەرلەرنى توپلاپ، كۆزىتىپ، يىراقتا ئەۋەتمەسلىك كېرەك.

2348. (قوماندان) بىخۇد بولماسلىقى، ناھايىتى سەگەك تۇرۇشى كېرەك، بىخۇد بولسا، دۇشمەننىڭ زەربىسىدىن تالاپەت كۆرىدۇ.

2349. چارلىغۇچىلارنى ئېلىپ، دۇشمەنگە يېقىنلىشىش كېرەك، قارارگاھ قۇرۇشتا ئوت، سۇنى تاللاش كېرەك.

2350. قوشۇننى ياخشى كۆزىتىشى، "تىل" بېرىپ قويماسلىقى كېرەك، قوشۇننىڭ ئاز ـ كۆپلۈكىنى دۇشمەن بىلمەسۇن.

2351. ئالدى بىلەن تىرىشىپ "تىل" تۇتۇش، *
بۇ "تىل" ئارقىلىق دۇشمەننىڭ ھەرىكىتىنى بىلۈۋېلىش كېرەك.

2352. شۇ (مەلۇماتقا) قاراپ، كېيىنكى ئىشنى بەلگىلەش كېرەككى، دۇشمەننىڭ بوينى كېسىلسۇن ۋە بېشى يانچىلسۇن.

2353. مانا بۇ ھوشيارلىق (ۋە) سەگەكلىك بولىدۇ، جەڭدە كىم سەگەك بولسا، شۇ قۇدرەتلىك بولىدۇ.

* 2354. سەگەك بەگنىڭ سۆزىنى ئاڭلا: (ئۇ) ئارسلان مىنىپ قىلىچىنى قامچە قىلغان ئەجدىھادەك يول باشلىسۇن.

2355. دۇشمەنگە زەربە بېرىش ئۈچۈن ئىككى قورال بولۇشى كېرەك، بۇ ئىككى قورالدىن دۇشمەنگە ئۆلۈم يېتىدۇ؛

2356. ھەمىدىن ئاۋۋال دۇشمەنگە ھىيلە ـ نەيرەڭ ئىشلىتىش كېرەك، بۇ ھىيلە بىلەن دۇشمەننىڭ يۇزىنى سارغايتىش كېرەك.

2357. ئىككىنچىسى، هوشيارلىق ۋە سەگەكلىكتۇركى،
كىم هوشيار بولسا، شۇ ئۇستۈن تۇرىدۇ.

2358. جەڭدە كىم هوشيار ۋە سەگەك بولسا،
شۇبھىسىزكى، ئۇ دۈشمەنگە پالاكەت كەلتۈرىدۇ.

2359. دۈشمەننىڭ قوشۇنى كۆپ، سېنىڭ ئازراق بولسا،
ئۇرۇش قىلىشقا ئالدىرىما، ئۇنىڭ تەدبىرىنى كۆر.

2360. يارىشىش ئىمكانىيىتى بولسا (ئۇنىڭ بىلەن) ياراش،
بولمىسا ساۋۇت كىيىپ، جەڭ قىلىش لازىم، دەپ بىل.

2361. غەيرەت قىل، غەپلەتتە قوي، كېچىسى ئۇخلىغاندا هۇجۇم قىل،
كېچىدە (ئەسكىرىڭنىڭ) ئاز ـ كۆپلۈكىنى قانداق بىلەلىسۇن؟

2362. ئەگەر يېڭىشكە ئىمكانىيىتىڭ يار بەرمىسە،
ئەلچى ئەۋەتىپ سۈلھى تۈز، (ئەپ بولۇپ) يۈر.

2363. سۆزۈڭ بىلەن ئالداپ ئەل بول، ئۆزۈڭنى قوغدا،
ئۇرۇشقا ئالدىرىماي، سۆزۈڭنى تاماملا.

2364. بۇنىڭ بىلەنمۇ بولمىسا، دۈشمەن ئەدەپ كەتسە،
ئۇرۇشۇشنى ئىستەپ، (سۈلھىنمۇ) كۆنمىسە،

2365. سەن ئىشنى ئۇزارتماي، ئەسكەر توپلاپ سوقۇش،
مال ئۈلەشتۈر، ئەرلەرنى ماختا، نامىنى ئاتاپ ئۇرۇشقا چاقىر.

2366. ئۇرۇشنى ئۇزارتسا، دۈشمەن ئەقىل تېپىۋالىدۇ،

كۆپنى كۆرگەنسېرى، كىشىنىڭ كۆزى ئېچىلىدۇ.

* 2367. دۇشمەننى مەغلۇب قىلغان، بېشىدىن ئىش كەچۈرگەن،
ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

2368. "ئۇچراشمىغان دۇشمەننىڭ داڭقى يىراقتىن بىلىنىدۇ،
ئۇچرىشىپ كۆز كۆرگەندە داڭقى كېچىكلەپ كېتىدۇ.

2369. دۇشمەنگە يېلىڭ ھۇجۇم قىل، مېلىڭنى ئالمىسۇن،
(ئۇرۇشنى) ئۇزارتساڭ مەغلۇب بولسەن، ئايىغىڭنى ئىتتىك
قىل."

2370. ئەسكەرنىڭ بىر قىسمىنى پىستىرمىغا قوي،
پىيادە ئوقچىلارنى باشلاپ ئالدىدا يۈگۈر.

2371. مويسىپىت، جەڭگىۋار باتۇرلارنى تاللاپ چىقىپ،
سەپنىڭ ئالدىغا قوي، ئەسكەرلەرنى باشلاپ ماڭسۇن.

2372. يېشى چوڭ، مويسىپىتلار ناھايىتى جەڭگىۋار بولىدۇ،
جەڭنى بىلىدۇ ھەم يارىملىق بولىدۇ.

2373. ياش ۋە ئاددىي يىگىتلەر ئىتتىكلىك قىلىدۇ،
ئەگەر يۈز ئۆرۈسە، قىزغىنلىقى ئۆچىدۇ.

2374. ئالدى ـ ئارقاڭغا ئىشەنچلىك ئادەملەرنى قوي،
بىر قىسمىنى بولسا ئوڭ ـ سول تەرەپلەرگە ئورۇنلاشتۇر.

2375. ئەسكەرلەر يېقىنلىشىپ، بىر ـ بىرى بىلەن گىرەلەشكەندە،

ئۇچرىغىنىنى تۇتۇپ، چۇقان سېلىش كېرەك.

2376. ئالدى بىلەن يىراقتا تۇرۇپ، ئوق بىلەن سوقۇشۇش كېرەك، يېقىنلاشقاندا، نەيزە بىلەن تېگىپ، بويسۇندۇرۇش كېرەك.

2377. ئارىلىشىپ كەتكەندە قىلىچ ـ پالتا بىلەن ئۇرۇشقىن، چىشلەش بىلەن (چىشلە)، تىرنىقىلاش بىلەن تاتىلا، ياقىلاش.

2378. تىركىشىپ، دۇشمەنگە ئارقا تەرىپىڭنى بېرىپ قويما، دۇشمەننىڭ يوقات، يا بولمىسا، ئۇرۇشۇپ ئۆل.

2379. (دۇشمەن بىلەن) ئېلىشقان، جەسۇر ئەر نېمە دەيدۇ، ئاڭلا: چىداملىق بولسا، چىدامسىز بولغان (ئەر) دۇشمىنىنى يېڭەلەيدۇ.

2380. "كېلىن ـ قىزنىڭ شادلىقى توي تۇنىدە، جەسۇر ئەرنىڭ شادلىقى جەڭ كۇنىدە بولىدۇ.

2381. مەغرۇر، قەھرىمان قوشۇننى تېز (ئالغا) سۇرىدۇ، لاچىن قۇشنى قوغلىغاندەك (دۇشمەن) قېنىنى تۆكىدۇ."

2382. باتۇر جەڭچى دۇشمەننى كۆرۈش بىلەن چاڭ ـ توزان كۆتۇرىدۇ، ئۇ (ئۆزى) ئۇرۇشۇپ، باشقىلارغا نۆۋەت بەرمەيدۇ.

2383. باتۇر ئەر جەڭ كۆرسە، ئارسلاندەك بولىدۇ، (ئات) ئوينىتىپ دۇشمەننى ئۆلتۇرىدۇ يا ئۇرۇشۇپ ئۆلىدۇ.

2384. باتۇر ئەر دۇشمەننى كۆرسە، چىرايى ئېچىلىدۇ، تۇتۇشقاندا توپىغا ملىنىپ، قىزىل قانغا بويىلىدۇ.

2385. ئات، ئېگەر ـ جابدۇقلار، ساۋۇتلار قېپقىزىل بولۇپ كېتىدۇ، (قېپقىزىل) قىزارغان يۈزلەر كۆكۈرۈپ كېتىدۇ.

2386. دۈشمەن ئات چاپتۇرۇپ، ئۈستۈڭگە بېسىپ كەلسە، چىدام كۆرسەت، چېكىنمە، كېيىن (ئۆزلىرى) تارقاپ كېتىدۇ.

2387. دۈشمەن ھەربىكەت قىلسا، ئىزىدىن سەنمۇ ھەربىكەت قىل، تەييارلىنىپ، ئىزىدىن قوغلا، (قاراپ) تۇرما.

2388. ئەگەر دۈشمەن (قارشى) تۇرماي سەندىن قاچسا، قوغلاپ بېرىپ (ئەسىر) تۇت، (ئەسىر) تۇتالمىساڭ،

2389. دۈشمەننى يەڭگەن جەسۇر جەڭچىلەر (نىڭ سېپى) قالايمىقان بولغاندا،
دۈشمەن قايتىدىن ھۇجۇم قىلىپ، مەغلۇب قىلىدۇ.

2390. دۈشمەن قاچسا، بەس قىل، يىراقتا قوغلاپ بارما، ئەگەر دۈشمەن ئارقىغا يانسا، قاچالماي قالسەن.

2391. دۈشمەن ئۈمىدسىزلەنسە، ئۆلۈمگە ئۆزىنى ئۇرىدۇ، ئۆلۈمگە جان تىكىپ قويغانغا كىم قارشى تۇرالىسۇن؟

2392. ئەي ئوغۇل، بۇنداق ۋاقىتتا ئۆزۈڭنى قوغدا، قوغدىيالمىساڭ، ئۆزۈڭدىن ۋاز كەچ.

2393. قارا، كىشى بىخۇد بولسا، كېتىۋېتىپمۇ ئۆلىدۇ، كىشى بىخۇد بولمىسا، تىلىكىگە ئېرىشىدۇ.

2394. سىنىغان كىشى ماڭا مۇنداق دېدى،
سىنىغان كىشىلەرنىڭ سۆزى سۆزنىڭ بېشىدۇر:

2395. دۇشمەن قاچسا، بەس قىل، ئىزىدىن قوغلىما،
بىلسەڭ، قوغلىغۇچى تويغۇچە قامچە يەيدۇ.

2396. دۇشمەن بىر تارقىتۇېتىلسە، قايتا توپلىنالمايدۇ،
ئوتنى سۇ ئۆچۈرسە، قايتا يانالمايدۇ.

2397. ئۇمىدسىزلەنگەن كىشىلەر ئۆلۈشنى خالايدۇ،
ئۆلۈمنى خالىغان كىشى، (ئاۋۋال) ئۆلتۈرۈپ، ئاندىن ئۆلىدۇ.

2398. كىم (ئەرزىگۈدەك) ئىش قىلسا، دەرھال ئۇنىڭغا مال بېرىش،
(مۇكاپاتلاش) كېرەك، شۇ مۇكاپات بىلەن ئۇ خۇشاللانسۇن.

2399. كىم ئەسىر ئالسا، ئۇنى ماختاش، ئىنئام بېرىش كېرەككى،
شۇ ئىنئام نەتىجىسىدە ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلسۇن.

2400. يامان ماختاشقا ئېرىشسە، ياخشى بولىدۇ،
ياخشىنى ماختىساڭ ئۇنىڭدىن كېيىن قالامدۇ؟

2401. ئەرنى ماختىساڭ (قۇرۇق) قول بىلەنلا ئارسلان تۇتىدۇ،
ئاتنى ماختىساڭ يۈگۈرۈپ، ئۇچار قاناتلارغا يېتىدۇ.

2402. يارىلانغانلار بولسا، داۋالات، قارا،
ئەسىر چۈشكەنلەر بولسا، قۇتۇلدۇر، قايتۇرۇپ كەل.

2403. ئەگەر ئۆلگەنلەر بولسا، قەدىر ـ قىممىتىنى كۆتۈر،

ئوغۇل ـ قىزلىرى بولسا، ئۇلارنىڭ ھەققىنى بەرگىن.

2404. ئەسكەرلەر بۇنى كۆرسە، سۆيۈنىدۇ،
جەڭ پەيتىدە سۆيۈملۈك جېنىنى بېرىدۇ.

2405. شېرىن سۆز، خۇش چىراي بىلەن (ئۇلارغا) مال بېرىش كېرەك،
بۇ ئۇچ نەرسە كىشى ئۇچۇن ياخشى ئادەتتۇر.

2406. ئەركىن ـ ئازاد كىشىلەر(مۇ) بۇنىڭغا قۇل بولىدۇ،
ئۇ جېنىنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە سېنى خۇشال قىلىدۇ.

2407. ئەي دانا، مانا بۇ سۆز شۇنىڭغا ئوخشىتىلغانكى،
ياخشى دىققەت قىلساڭ، (ئۇنى) توغرا ئېيتىلغان دەيسەن.

2408. "خۇش چىراي، شېرىن سۆز (بولسا)، مال ـ دۇنيا بېرىلسە،
ئۇ ئۇچ نەرسە ئەتراپىغا ئەركىن كىشىلەرمۇ توپلىنىدۇ.

2409. ئالتۇن ـ كۈمۈشكە قۇل (سېتىپ) ئېلىشنىڭ ھاجىتى يوق،
بۇ ئۇچ نەرسىنى قۇربان تىلساڭ، ھەممىنى جەلپ قىلىسەن."

2410. قوشۇن قوماندانى (ئەنە) شۇنداق بولۇشى كېرەك،
ئاندىن، قوشۇنغا باشچىلىق قىلسا، بەك ياخشى بولىدۇ.

2411. سەن ئالتۇن ـ كۈمۈشلىرىڭنى، ماللىرىڭنى ئۇلەشتۇر،
ئالتۇنلىرىڭنىڭ بەدىلىگە، (ھەركىم) جېنىنى قۇربان قىلىدۇ.

2412. خىزمەتچى بۇ ئۇچ نەرسىگە قۇل بولىدۇ،
بەگلەر (شۇنداق يول) تۇتسا، ھەممە مال ـ دۇنيانىڭ ئۇلى بولىدۇ.

2413. بەگ مۇشۇنداق قوشۇن قوماندانىغا ئىگە بولسا،
مەغرۇر ھالدا، ئىشىنى بىر باشقا ئېلىپ چىقالايدۇ.

2414. قوشۇن قوماندانى مۇشۇنداق بولىدىغان بولسا،
(بەگنىڭ) ئىشى روناق تېپىپ، شادلىققا يېتىدۇ.

2415. ياراملىق بىر ۋەزىرنى تەلەپ قىلساڭ، ئەنە شۇنداقى كېرەك،
قوشۇن قوماندانىنى خالىساڭ، مانا بۇنداقى كېرەك.

2416. شۇنداق بولغاندىلا بەگلەر ئۇنىڭغا ئىشەنسە بولىدۇ،
ئاندىن بەگ تىلىگەن تىلىكىگە ئېرىشىدۇ.

*　　*　　*

2417. ئۆگدۈلمش يەنە دېدى: ئەي دۆلەتمەن ئەلىگ،
(بۇ) ئىككى ئىش بۇيۇڭ ئىشتۇر ۋە ناممۇ ئۇلۇغدۇر.

2418. بىرى — ۋەزىر، ئىككىنچىسى — قوشۇن قوماندانى،
بىرى قىلىچ تۇتسا، بىرسى قەلەم تۇتىدۇ.

2419. ئەلنىڭ تىزگىنىنى بۇ ئىككىسى تۇتىدۇ،
بۇ ئىككىسى بىرلەشسە، ئۇنى كىم بۇزالايدۇ.

2420. بۇلار بەك خىللانغان كىشىلەر بولۇشى كېرەك،
ئەگەر بەگكە بويۇن تولغىسا، بېشى كېتىدۇ.

2421. مەنپەئەت يەتكۈزسە، ئۇنىڭ پايدىسى ناھايىتى كۆپ بولىدۇ.
ئەگەر بويۇن تولغىسا، ئەل ـ يۇرتقا زىيىنى تېگىدۇ.

2422. بەگ ياخشى، خللانغان كىشى بولسا،
ئىككى خىزمەتكارىمۇ خەلقنىڭ سەرخىلى بولسا،

2423. شۇندىلا بۇلاردىن ئەلگە پايدا تېگىدۇ،
بۇ پايدا بىلەن ئاندىن بەگكىمۇ ھۆزۈر ـ ھالاۋەت كېلىدۇ.

2424. ئەل باشقۇرغان دانىشمەن نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
دانىشمەن سۆزلىرىگە ئېرىشسەڭ، ئۇنى ئاش ـ تاماق دەپ بىل.

2425. ئەلنى ئالغۇچىلار ئۇنى قىلىچ بىلەن ئالدى،
ئەلنى تۇتۇپ تۇرغۇچىلار ئۇنى قەلەم بىلەن تۇتۇپ تۇردى.

2426. قىلىچ بىلەن ئەلنى تېز ئالغىلى بولىدۇ،
قەلەم بولمىسا، ئۇنى قولدا تۇتۇپ تۇرغىلى بولمايدۇ.

2427. ھەرقانداق بىر ئەل قىلىچ ۋە كۈچ بىلەن ئېلىنسىمۇ،
ئۇنى زورلۇق بىلەن ئۇزۇن يىل سورىغىلى بولمايدۇ.

2428. قايسىبىر شەھەر ـ كەنت قەلەم بىلەن باشقۇرۇلسا،
ئۇ يەردە ھەركىم تىلىگەن ئۇلۇشىنى تاپىدۇ.

*　　*　　*

2429. ئەي ئەلىگ، مېنىڭ بىلگەنلىرىم شۇ ئىدى،
سورىغىنىڭغا يارىشا ئېيتىپ بەردىم.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

2430. ئەلىگ دېدى: بۇنى ئېنىق چۈشەندىم،
يەنە بىر سۆزۈم بار، ئۇنىمۇ ئېيتىپ بەرگىن، ئەي شۆھرەتلىك.

2431. ئەمدى ماڭا ياخشىراق (ئويلاپ)، سۆزلەپ بەرگىن:
ئۇلۇغ ھاجىپ قانداق ئادەم بولۇشى كېرەك؟

2432. ئۇ ھاجىپلارنىڭ ئۇلۇغى بولسۇن،
ساداقەت بىلەن (بەگكە) جېنىنى پىدا قىلىدىغان بولسۇن.

2433. بېگىمۇ، ئېلىمۇ ھەم ئۆزىمۇ مەمنۇن بولسۇن،
ئۇلارغا خەلق دۇئا قىلىدىغان بولسۇن.

*　　*　　*

2434. ئەلىگ ئېيتتى: بۇلارنىمۇ سۆزلىگىن،
بۇنىمۇ ئېيتىپ بەر، كۆزۈمنى روشەن قىل.

31

ئۆگدۈلمش ئەلىگكە ئۇلۇغ ھاجىپلىققا قانداق ئادەم كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ

2435. ئۆگدۈلمش جاۋاب بېرىپ، سۆز ئاچتى:
ئەلىگ ئۇزۇن يىل ھالاۋەتتە ياشىسۇن، دېدى.

2436. ئۇلۇغ ھاجىپ ئىنتايىن ئىشەنچلىك، چىن بولۇشى كېرەك،
چىنلىق بىلەن يەنە دىنى كامىل بولۇشى كېرەك.

2437. ئەسلى نەسىبى ياخشى ۋە مىجەزى مۇلايىم بولۇشى لازىمكى،
ئۇ خەلقتە پايدا يەتكۈزۈپ، يورۇقلۇققا چىقارسۇن.

2438. تېگى ـ تەكتى ياخشى بولسا، كىشى ياخشى بولىدۇ،
ياخشى ئادەم خەلقىمۇ ياخشىلىق تىلەيدۇ.

2439. ياخشى كىشىدىن ياخشىلىق،
يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك ۋە ئات ـ ئۇلاغ كېلىدۇ.

2440. مىجەزى مۇلايىم بولسا، دەڭسەپ سۆزلەيدۇ،
دەڭسەپ سۆزلەيدىغان كىشىنىڭ ئىشلىرى قۇسۇرسىز بولىدۇ.

2441. (خاس ھاجىپ) كۆزى توق، ھايالىق ۋە خۇش پېئىل بولۇشى،
زېرەك ھەم ھەر خىل بىلىمگە ئىگە بولۇشى كېرەك.

2442. كۆزى توق كىشى ئىشتا پارا ئالمايدۇ،
هاجىپ پارا ئالسا، بەگ كۈلكىگە قالىدۇ.

2443. پارا — ئوڭۇشلۇق ئىشنى بۇزىدۇ،
پارا — پىشقان ئىشنى خېمىغا ياندۇرىدۇ.

2444. ھايالىق، خۇش پېئىل ۋە مىجەزى توغرا بولسا،
ئۇنىڭ ھەرىكىتى ۋە سۆزىدىن ياخشىلىقلار كېلىدۇ.

2445. ھايالىق كىشى يامان ئىشلارنى قىلمايدۇ،
يارىماسلارغا يېقىنلاشمايدۇ، كىشىگە قوپاللىق قىلمايدۇ.

2446. سىلىق ـ خۇش پېئىل كىشىگە دۆلەت يارىشىدۇ،
سىلىق بولسا، بەختكە لايىق بولىدۇ.

2447. زېرەك بولسا، مالغا موھتاج (ھېرىس) بولمايدۇ،
بىلىم بىلسە، ئىشتا يېڭىلمەيدىغان بولىدۇ.

2448. بىلىملىك، بۈيۈك (كىشى) بەك ياخشى ئېيتقان:
بىلىملىك (كىشى) ئۆز نېسىۋىسىگە تولۇق ئىگە بولالايدۇ.

2449. بەگلەرنىڭ ئىشىنى قىلىش ئۈچۈن بىلىملىك بولۇش كېرەك،
بىلىمسىز كىشى ھېچقانداق ئىشقا يارىمايدۇ.

2450. كىمگە بىلىمدىن ئۈلۈش تەگمىگەن بولسا،
ئۇنى تىرىك دېمەي، ئۆلۈك ھېسابلا.

2451. ئىنسان بىلىم بىلەن يۈكسىلىپ، شۆھرەت تاپىدۇ،
ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ، ھەرقانداق ئىشنى ئورۇندىيالايدۇ.

2452. بىلىمسىز كىشى قۇرۇق سۆلەت — رەسمدۇر،
بىلىملىك كىشىنىڭ ئورنى كۆكتىنمۇ ئېگىزدۇر.

2453. (ھاجىپ) ئىشتا ئەقىل ـ پاراسەتلىك ۋە سەگەك بولۇشى كېرەك،
(كىشى) سەگەكلىك بىلەن ئىشقا رەڭ بېرەلەيدۇ.

2454. ئەقىلنىڭ پايدىسى بەكمۇ كۆپ،
كۆپ ياخشىلىقلاردا ئەقىلنىڭ ئۇلۇشى بار.

2455. ئەقىلسىز كىشى ئۇ مېۋىسىز دەرەختۇر،
ئاچ ئادەم مېۋىسىز دەرەخنى نېمە قىلسۇن؟

2456. ئەقىللىق كىشى ئېرىشىمەن دېسە، ئىككىلا دۇنياغا ئېرىشەلەيدۇ،
ئېسىل ئاتالسا، ئەقىللىق ئادەم ئاتىلىدۇ.

2457. ئەقىللىق، بىلىملىك كىشى شۇنداق كىشىكى،
ئۇ كىشىلەرنىڭ خىلى، خەلقنىڭ ئالدىدۇر.

2458. (ھاجىپنىڭ) ھۆسنى ـ چىرايى كۆركەم، چاچ ـ ساقىلى رەتلىك،
ئاۋازى يېقىملىق ۋە جارانلىق، سۆزلىرى ئېنىق بولۇشى كېرەك.

2459. چىراي ـ شەكلىنىڭ كۆركەملىكى (كىشىلەرنى) سۆيۈندۈرىدۇ،
كىرىپ ـ چىقسا مەردانىلىقى ئۆزىگە يارىشىدۇ.

2460. چاچ ـ ساقىلى ياسالغان، مەردانە كىشىنىڭ سالاپىتى بولىدۇ،

بۇ سالاپەت كىشى ئۇچۇن ھۆرمەتتۇر.

2461. (ھاجىپ) تەقۋادار، دىندار، پاك بولۇشى كېرەك، تەبىئىتى پاك بولسا، ھەربىكتىمۇ پاك بولىدۇ.

2462. تەقۋادار، پاك ۋە دىندار كىشى، كىشىلەرنىڭ بارچە ئىشىنى ئېرىنمەي قىلىدۇ.

2463. تەقۋادار كىشى باشقىلارنىڭ قايغۇسىنى قىلىدۇ، تەقۋادار كىشى كىشىلەرنىڭ ياخشىسىدۇر.

2464. ھاجىپ دائىم (باشقىلارنىڭ) كۆز ئالدىدا بولىدىغانلىقى ئۇچۇن ئۇنىڭ يۈزى كۆزگە چىرايلىق كۆرۈنۈشى كېرەك.

2465. بۇ كۆركەم يۈزنى كۆرسە، چىرايلار سۆيۈنىدۇ، كۆڭۈل ئېچىلىدۇ، جان ئوزۇقلىنىدۇ.

2466. بۇنىڭغا تەقلىدتەن، بىلىملىك (كىشى) شۇنداق دەيدۇ، بىلىملىكنىڭ سۆزىنى تۇت، ئەي خۇش پېئىل:

2467. "كىشى چىرايىنىڭ كۆركەم بولۇشى بەك ياخشى بىر ھالدۇر، چىرايىنىڭ كۆركەملىكىدىن ئىككى كۆز سۇ ئىچىدۇ.

2468. بۇغدايئۆڭ گۈزەلگە باق ۋە ئۇنى تەلەي دەپ بىل، ئىشىڭ ياخشى بولىدۇ، كۆپ سۆزنى قوي."

2469. (ھاجىپ) ئەس ـ ھوشلۇق، بەك ئەقىللىق بولۇشى كېرەك، مىجەزى ئېغىر ـ بېسىق بولسا، تېخىمۇ ياخشى.

2470. ئەس ـ هوشلۇق كىشى سۆزنى ئۇنتۇمايدۇ،
ئەس ـ هوشى بولمىسا، سۆزىدە تۇرالمايدۇ.

2471. ئەس ـ هوشى بولمىسا، كىشى دوست تاللىيالمايدۇ،
ئەقلى بولمىسا، كىشى ئىشنى روناق تاپقۇزالمايدۇ.

2472. ئەس ـ هوشى يوق كىشىلەر قۇرۇق جازىغا ئوخشايدۇ،
كۆكۈل قويسا، ئىنسان كۆپ ئىشلارنى قىلالايدۇ.

2473. (هاجىپ) بەك ئەقىللىق، كەمتەر، مۇلايىم بولۇشى،
كەمبەغەل، تۇل، يېتىملارغا مېهرىبان بولۇشى كېرەك.

2474. زېرەك بولۇشى ۋە قانۇننى پۇختا بىلىشى كېرەك،
دۇنيانىڭ بارلىق زىننىتى زېرەكلىكتىن كېلىدۇ.

2475. دىلى كەمتەر بولسۇن، هەممىگە كىچىك پېئىل بولسۇن،
تىلى يۇمشاق، شېكەردىن شېرىن بولسۇن.

2476. كىشىلەرگە ئوچۇق چىراي بىلەن كۈلۈپ مۇئامىلە قىلسۇن،
ياخشى ئىش ـ هەرىكىتى بىلەن ئادەمگەرچىلىكنى ئادا قىلسۇن.

2477. كەمتەر ئادەم نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
ئەي بەختسىز، كۆكۈلۈڭنى، تىلىڭنى كىچىك تۇت:

2478. كۆكۈلنى كەمتەر تۇتسا، كىشى بەختكە ئېرىشىدۇ،
كۈلگەن چىراي، شېرىن سۆز ـ هەممە كىشىنى (ئەتراپىغا) توپلايدۇ.

2479. خۇش چىراي، شېرىن سۆز بىلەن ئىنسان قەلبى ئىسسىيدۇ،

(هەرقانداق) كىشى قەلبى ئىسسىنسا، ئىسسىتقۇچىغا ئەسىر بولىدۇ.

2480. (هاجىپ) سەۋرچان ۋە ئۆزىنى تۇتالايدىغان بولسۇن،
كۆزىگە ئېھتىيات بولۇپ، تىل ۋە سۆزىنى تىيسۇن.

2481. قۇلىقى سەگەك، ئەقلى ۋە بىلىمى كەڭ،
قىلىق ۋە ھەرىكەتلىرى توغرا، تىلى بىلەن دىلى بىردەك بولسۇن.

2482. بارلىق ھۈنەر ـ پەزىلەتلەرنى تولۇق بىلىشى، خەت يازالىشى،
ھەممە ئىشقا بىلىمىنى ئىشلىتىشى لازىم.

2483. قارا، بۇ بىلىم، پەزىلەتلەرنىڭ ھەممىسى بولۇشى كېرەككى،
(بۇنىڭ بىلەن) ئۇلۇغ ھاجىپنىڭ يۈزى يورۇق بولسۇن.

2484. دىققەت قىلساڭ، خىزمەتلەر ئىچىدە
ئەڭ ئىنچىكە خىزمەت ھاجىپلىق خىزمىتىدۇر.

2485. ھاجىپ مەرتىۋىسىنى ئالىدىغان كىشىدە مۇنداق بىرنەچچە شەرت
بولۇشى كېرەك،
(شۇنىڭ بىلەن ئۇ) ئالدىغا ئۆتۈپ، كىشىلەرگە يول كۆرسىتەلەيدۇ.

2486. بىر شائىرنىڭ سۆزى بۇنىڭغا ئوخشايدۇ،
شائىرنىڭ بۇ سۆزى بىلىمسىز ئۇچۇن كۆزدۇر:

2487. "ھاجىپلىققا ئالدى بىلەن مۇنۇ ئون نەرسە كېرەك:
ئۆتكۈر كۆز، سەگەك قۇلاق، كەڭ قورساق،

2488. ھۆسن ـ چىراي، قەددى ـ قامەت، تىل، ئىدراك، ئەقىل ۋە بىلىم،

بۇلارغا يارىشا (ياخشى) خۇي ـ پېئىلمۇ بولۇشى كېرەك."

2489. ئەلىگ قانچە ئۆزۈن يىل ياشىسۇن،
ئۇلۇغ ھاجىپ بەگنىڭ كۆرەر كۆزىدۇر.

2490. قانۇن، نىزام ـ قائىدىلەر ئىنچىكە خىزمەتتۇر،
ئۇلۇغ ھاجىپ ئادا قىلسا، يول ۋە ئىشكىلەر ئېچىلىدۇ.

2491. بۇنىڭغا تەقلىدتەن بىر ئالىمنىڭ سۆزى ئېسىمگە كەلدى،
ئاڭلىغانلار كۆڭۈل قويسۇن ۋە ئۆزلەشتۈرسۇن:

2492. بۇ ھاجىپلىق ئىشى ئۇلۇغ ئىشتۇر،
بۇنى كۈچلۈك كىشى بولمىسا، باشقا ئېلىپ چىقالمايدۇ.

2493. ھاجىپلىق قىلساڭمۇ، يا بەگلىك قىلساڭمۇ،
ھال ئېيتقۇچى چوڭ ـ كىچىكلەرنى (قوبزۇل) قىلىشىڭ كېرەك.

2494. (ھاجىپ) خەزىنىچى، پۇتۇكچى ياكى ئىش بېجىرگۈچى،
ماشىنىچى، موزدۇز، ھۈنەرۋەن بىلەن مۇناسىۋەتتە بولىدۇ.

2495. يەنە يات ئەلچىلەرنىڭ كېلىش ـ كېتىشلىرى،
ئۇلارغا تېگىشلىك سۆۋغا ـ ئىنئام بېرىشمۇ (ھاجىپنىڭ ئىشى).

2496. ئۇلارنىڭ ياتاقلىرى، ئوزۇق ـ تۈلۈكىنى كۆزدىن كەچۈرۈشى،
ئېھتىياجى بار ياكى يوقلىرىغا تەدبىر قوللىنىشى كېرەك.

2497. يول ئېغىزىدا تۇرغان كىشىگە باشلامچىلىق قىلىشى،
قائىدە ـ يوسۇندا خاتا قىلماسلىقى كېرەك.

2498. كەمبەغەل، تۇل، يېتىملار ھال ـ ئەھۋال ئېيتسا،
ئۇنىڭ بارىنى ئاڭلاپ، (بەگگە) ئىلتىماس قىلىشى كېرەك.

2499. زۇلۇم كۆرۈپ، ھال ـ ئەھۋال ئېيتقۇچىلارنى
قارشى ئېلىش (ۋە) يول كۆرسىتىشكە جۇرئەتلىك بولۇشى كېرەك.

2500. يەنە ئىچكىرى ۋە تاشقىرىدىكى ناموۇاپىق ئىشلارنى كۆرگەندە،
تەنبىھ بېرىشى، توسۇشى ۋە تولۇق تۇگىتىشى كېرەك.

2501. ئەنە شۇنداق نۇرغۇن رەسمىي ئىشلار بارىكى،
بۇ، ئۇلۇغ ھاجىپنىڭ قولى بىلەن ھەل بولىدۇ.

2502. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسگە ئۇنىڭدىن ياردەم كېلىدۇ،
ئەگەر (ئىشلار) بۇزۇلسا (قىلىنماي قالسا)، ھاجىپتىن بولىدۇ.

2503. ئەي ئەلنىڭ، ھاجىپلار ئېھتىياتچان بولۇشى كېرەك،
ئۇ بىرنەچچە يەردە كۆپ غەيرەت قىلىشى كېرەك:

2504. بىرى، بەگنىڭ سۆزىگە قاتتىق ئەمەل قىلىشى،
ئىككىنچىسى، ئەقىل بىلەن ھاۋايى ـ ھەۋەسنى يۇگەنلىشى كېرەك.

2505. ئۇچىنچىسى، قوبۇل ۋاقتىدا ئۆزىنى ھوشيار تۇتۇشى،
ھەممىلا سۆزىنى ئېغىزىدىن چىقىرىۋەتمەسلىكى كېرەك.

2506. بارچە ئىشلارنى پارا ئالماستىن قىلىشى،
يىراقلاشقان كىشىلەرنى بەگگە يېقىنلاشتۇرۇشى كېرەك.

2507. ئەي ئەلنىڭ، بىر ئادەمدە (بۇ) ئىككى ئادەت بولسا،

ئۇنىڭغا ئىش بەرمە، قولىنى ئۇزارتما:

2508. بىرى، يالغان سۆزنى (كۆپ) قىلسا،
(يەنە) بىرى، ئەگرىلىك قىلسىپ، ئۆزىنى ھەر كويغا سالسا،

2509. بۇ ئىككى ئادەت كىمدە تەڭ دەرىجىدە بولسا،
ئەي ئەلىگ، ئۇنى ئۆزۈڭگە يېقىنلاشتۇرما.

2510. يەنە خىزمەتچىگە يولۇقىدىغان ئۇچ ئىش باركى،
ئۇنىڭدىن ساقلانمىسا، ئۆز بېشىنى يەيدۇ؛

2511. بىرى، ئاڭلىغان سۆزنى قاتتىق مەخپىي تۇتۇشى،
يەنە بىرى، ناچار (ئىشنى) كۆرگەندە، دەرھال كۆزىنى يۇمۇشى
كېرەك.

2512. ئۇچىنچىسى، ئۆزىنى تۇتۇشى ۋە توغرا بولۇشى لازىم،
(شۇنداق قىلغاندىلا) كۇنلىرىنى خۇشاللىق بىلەن ئۆتكۈزىدۇ.

2513. بىلىملىك ۋە دانا بەگ نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىلساڭ، سەن ئۇچۇن بەك ياخشى بولىدۇ:

2514. بېشىڭنى دېسەڭ، بەگلەر سۆزىنى سۆزلىمە
ۋە ئەلگە گۇناھكار بولۇپ، ئۆز بېشىڭنى يېمە.

2515. ئاۋاملار ئەلگە گۇناھ قىلسا، بېشىنى يوقتىدۇ،
گەپ ـ سۆزدە خاتالاشسا، چىشىنى سۇندۇرىدۇ.

2516. لاياقەتسىز ئادەملەرنى كۆپ كۆرگەن ئىدىم،

ئەلگە (قارشى) گۇناھ قىلىپ، بېشى كېسىلدى.

2517. كۆپ ئاڭلىدىمكى، تولا سۆزلىگەنلەرنىڭ
كۆڭۈل سىرى ئېچىلىپ، لېۋىنى (چىشلەپ) يارىلاندۇرغانىدى.

2518. يەنە ئالىم، دانالار بۇنداق ئېيتقانىدىكى،
ئۆزىنى تۇتالمايدىغان كىشى بېشىنى يەيدۇ.

2519. ھاجىپلار ئۆزىنى ئالاھىدە كۆزىتىشى لازىم،
قوبۇل ۋاقتىدا كۆزىگە، ئىلتىماس قىلغاندا سۆزىگە (ئېھتىيات قىلىشى كېرەك).

2520. ۋاقتى بولمىغۇچە (بەگ ئالدىغا) ئۆزى كىرمەسلىكى،
سورىماستىن ئاۋۋال (ئۆتۈنۈش) قىلماسلىقى كېرەك.

2521. ئەقىللىق كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
ئەقىللىقنىڭ سۆزى مەنە يولىنى ئاچىدۇ:

2522. "ۋاقتى بولغاندا پادىشاھلارغا يۈز كۆرسەت،
سورىغاندا، بىر سۆزگە بىر سۆز بىلەن جاۋاب بەر.

2523. ھەر نەرسىنىڭ بەلگىلىك ۋاقتى ۋە پەيتى بولىدۇ،
پەيتى كەلگەندە بولسا بۇنى ئىككى كۆز كۆرىدۇ."

2524. ھاجىپنىڭ بارلىق پەزىلەت ۋە بىلىملىرى ئەنە شۇنداق بولۇشى لازىم،
(ئاندىن) ئۇلۇغ ھاجىپلار (ئىشقا) قول ئۇزارتسا بولىدۇ.

*　　*　　*

2525. ئەي ئەلىگ، مېنىڭ بىلگەنلىرىم شۇلار ئىدى،
سورالغانغا يارىشا ئۇنى ئېيتىپ بەردىم.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

2526. ئەلىگ ئېيتتى: بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىدىم، چۈشەندىم،
ئەمدى سەندىن يەنە بىر سۆز سورايمەن.

2527. ئىشىك ئاغىسى قانداق بولۇشى كېرەك،
بۇ ئىشنى قانداق ئادەم ئىشلىسە بولىدۇ؟

32

ئۆگدۈلمىش ئەلنگكە ئىشىك ئاغىسىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ

2528. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي ئەلنگ،
هۆزۈر ـ هالاۋەتتە ئېسەن ياشا، ئەي خۇش پېئىل.

2529. ئىشىك ئاغىسى ناھايىتى سادىق بولۇشى،
جان ـ تېنى بىلەن خىزمەتكە بېرىلىشى كېرەك.

2530. قاراڭغۇ تۇننى ئىشكىتە يورۇتۇشى،
يورۇق كۈننىمۇ ئىشكىتە پاتۇرۇشى كېرەك.

2531. قانۇن ـ قائىدىلەرنى بىلىپ خىزمەت قىلىشى،
پۈتۈن قىلىق ـ ھەرىكەتلىرى مۇلايىم بولۇشى لازىم.

2532. نان ـ تۇزنى كەڭرى تۇتۇشى، ئۆزى بەك سېخىي بولۇشى،
كۆمۈش ۋە ئالتۇن بېرىپ، خىزمەتچىلەرنى توپلىشى لازىم.

2533. كېچىلىك قاراۋۇللۇق ۋاقتىدا، ئۆزى يېتىشتىن بۇرۇن
ھەممە كىشىنىڭ (نۆۋەتچىلىك) ئورنىنى كۆرسىتىپ بېرىشى كېرەك.

2534. ناتونۇش، ياتلار بولسا، سوراش كېرەك،
كىم ھوشيارراق بولسا، يېنىغا تارتىشى كېرەك.

2535. ئوردا ئىشكىنى كۆزدىن كۆچۈرۈپ بېكىتكەندىن كېيىن،
شۇ كۈننىڭ بارلىق ئىشلىرى تۈگىگەن بولىدۇ.

2536. يەنە، ئەتىگەن تۇرۇپ ئوردا (ئىشنى) باشلىشى،
كېچىدىمۇ، ئەتىگەندىمۇ نۆۋەتچىلەرنى تەۋرەتمەسلىكى كېرەك.

2537. قوبۇل ۋاقتى بولغاندا، (خىزمەتچىلەرنى) خىلى بويىچە توپلاپ،
ئۇلارنىڭ ئالدىدا (ئۆزى ئەلىگ) ھۆزۈرىغا كىرىشى كېرەك.

2538. ئۆزى كۆرۈنۈپلا چىقىشى، كۆپ تۇرماسلىقى،
ئىشكىتە ئۆز ئورنىغا باشقا بىر ئادەمنى قويۇشى لازىم.

2539. خىزمەتچىلەر ئۆز خىلى بويىچە كىرىپ، كۆرۈنۈش بەرگەندە،
ياراىدىغان ياكى يارىمايدىغانلىقىنى كۆزدىن كۆچۈرۈش لازىم.

2540. ئەگەر (ھۆزۈرىغا كىرىشنىڭ) يولى ئېتىلسە، ئىشىك ئاغىسى
خىزمەتچىلەرنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە كىرىشى كېرەك.

2541. خىزمەتچىلەر ئىلتىماس قىلسا، تەلەپ قويسا،
ھاجەتمەن كىشىگە يار ـ يۆلەك بولۇشى كېرەك.

2542. ئۇلارغا ئالتۇن ـ كۈمۈش ئىنئام قىلىشى،
بەزىلىرىگە نام ـ ئۇنۋان، بەزىلىرىگە ۋەزىپە بېرىشى كېرەك.

2543. تىرىشىپ، سۆيۈپ خىزمەت قىلىدىغان، سادىق ئەر كىم،
خىزمەت قىلماي، بىكار يۈرىدىغان كىم،

2544. يارايدىغىنى قايسى، پايدىلىقى قايسى
بولىدىغىنى قايسى، قابىلىيەتلىكى كىم،

2545. ھەممىسىنى بېگىگە بىر ـ بىرلەپ خەۋەر قىلىشى،
ئېنىق ئايرىپ بېرىشى (ۋە ئۇلارنى) ئۆستۈرۈشى كېرەك.

2546. (ھۇزۇردىن) چىققاندا، ياخشى يارلىق يەتكۈزۈشى،
خىزمەتچىلەرنىڭ كۆڭلىنى شۇنداق ئىسسىتىشى كېرەك.

2547. سارايدا ئولتۇرىدىغان، تۇرىدىغان يەرلەرنى تەييارلىشى،
(ھەممىگە) ئورۇن راسلىشى، بىرەرسىمۇ سىرتتا قالماسلىقى
كېرەك.

2548. چەتتىن كەلگەن يات كىشىلەرنى قارشى ئېلىشى،
يولداش، دوست تۇتۇلغانلارنى ھۆرمەتلىشى كېرەك.

2549. داستىخان راسلىنىپ، ئاش ـ تاماق كىرسە، ئۇنى كۆزدىن
كۆچۈرۈشى،
لايىق بولمىغانلىرىنى چەكلىشى كېرەك.

2550. شىرنە چىقارغاندا، تەكشۈرۈپ ـ نازارەت قىلىشى،
يول بويى ئۇنىڭغا قول تەگكۈزمەسلىكى كېرەك.

2551. سارايدىن ئاش ـ تائام ئېشىپ چىققاندا،
بەگنىڭ نەزىرى چۈشكەن (تائامنى) تەڭ ئۇلاشتۇرۇپ بېرىشى
لازىم.

2552. تائاملارنى نەچچە (كىشىگە) بېرىش كېرەكلىكىنى (مۆلچەرلىشى)،

ئىچكىرى ۋە تاشقىرىدىكىلەرنىڭ بىرسىنمۇ قالدۇرماسلىقى كېرەك.

2553. بەگلەرنىڭ شۆھرىتىنى ئىككى نەرسە يۇقىرى كۆتۈرىدۇ:
ئىشىكىدە — تۇغى، تۆرىدە — داستىخىنى.

2554. (يەنە شۇ) ئىككى نەرسە ساراينىڭ كۆركىدۇركى،
بۇلار بەگنىڭ نامىنى يۇكسەلدۈرۈپ، بەختكە يول ئاچىدۇ:

2555. (بىرى) ئەركىن كىشى بولغان ئۇلۇغ ھاجىپ بولسا،
يەنە بىرى — ياراملىق ئىشىك ئاغىسى.

2556. بۇ ئىككى كىشى بىلەن ساراي رونىق تاپىدۇ،
(بەگنىڭ) نامى ۋە ئۇلۇغلۇقى ئەتراپقا يېيىلىدۇ.

2557. (ئىشىك ئاغىسى) ساقىي، تۆشەكچى، ئاشپەزگە
ۋە تۇغچىلارغا كۆز ـ قۇلاق بولۇشى لازىم.

2558. يەنە قۇشچى، ئوۋچى ۋە ئوقياچىنى
ھەر كۈنى سارايدا تەييار تۇتۇشى كېرەك.

2559. ئۇ ئۆيگە ماڭغاندا، چەۋەندا ز ـ ياردەمچىلىرىنى
ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ، ئاش بېرىشى كېرەك.

2560. يېگۈزۈپ، ئىچكۈزۈپ قورسىقىنى تويغۇزۇشى،
قۇرۇق قايتۇرماسلىقى، ئۆزىدە بارىنى بېرىشى كېرەك.

2561. ئۆزىگە بىر ئات، بىر تون ۋە قورال بولسا كۈپايە (دەپ بىلسە)،
قالغىنىنى ئۈلۈشتۈرۈپ، (ئۆزى) ئازراق ئالسا، بەس.

2562. يات، مۇساپىر كىشى خىزمەتكە كەلگەن بولسا،
ئۇلارنى قارشى ئېلىشى، ياتاق ۋە ئىش بېرىشى كېرەك.

2563. ھۇزۇرغا كۆرۈنگۈچە، (ئاۋۋال) ئۇنىڭغا قارىشى، يېمەك ـ ئىچمىكى،
ئـورنى، ئېتى ھـەم تونىدىن (خەۋەر ئېلىشى) كېرەك.

2564. يەنە خىزمەتچىلەرنىڭ ھالىنى سوراپ تۇرۇشى،
ئاچ ـ توقلۇقى ۋە كېيىم ـ كېچەكلىرىگە (كۆڭۈل بۆلۈشى
كېرەك.)

2565. قولى قىسقىلىقتىن موھتاج بولغانلار بولسا،
ئېھتىياجىنى قامداپ، ھەققىنى بېرىش كېرەك.

2566. كىم بولمىسۇن بىرەرسى سارايغا كەلمىسە،
(نېمە بولغانلىقىنى) سوراپ، سۈرۈشتۈرۈش لازىم.

2567. ئەگەر ئاغرىق بولسا، ھال سوراش كېرەك،
بىكار تەلەپلىك قىلغان بولسا، تەنبىھ بېرىش كېرەك.

2568. بۇلارنىڭ ھەممىسى بەگكە سادىقلىقتۇر،
(بەگنىڭ) سۆيۈنچىنى تىلەپ قىلىنىدىغان ئىشچانلىقتۇر.

* 2569. خىزمەت قىلغان ھەم خىزمىتى بىلەن بەگ (ئالدىدا)
قەدىرلىك بولغان كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

2570. خىزمەتچى بېگىگە سادىق بولۇشى كېرەك،
سادىق دېيىلگۈچى ئىشچان بولۇشى كېرەك.

2571. ئىشچان، مېھرىبان، سادىق قۇلنىڭ
خىزمىتى بەگلىكنىڭ ئاساسىنى كۆندۈن ـ كۈنگە مۇستەھكەملەيدۇ.

2572. (ئۇ) سادىق بولۇپ، ئۆز پايدىسىنى كۆزلىمەيدۇ؛
ياخشىلىق تىلەپ ھەر كۈنى بەگ مەنپەئىتىنى ئىستەيدۇ.

2573. ئازغان پايدا يەتكۈزسە، مەن ئۇنىڭ قۇلىمەن،
گۈل ـ چېچەك زىيانلىق بولىدىكەن، يىلتىزىنى كېسىمەن.

2574. كۆيۈمسىز، ئەسقاتماس، ئوغۇلدىن كۆرە،
سادىق ـ كۆيۈمچان خىزمەتچىنىڭ پايدىسى ئەۋزەل.

2575. پايدىسىز، نەپ بەرمەس قېرىنداشىڭ بولسا، ئۇنى تاشلا،
پايدىلىق ئاداش تۇت، پايدىسىنى (كۆرۈپ) توي.

2576. تىلنى يۇمشاق تۇتۇش، سۆزنى شېرىن (قىلىش) كېرەك،
ئۆزىنى كەمتەر تۇتۇشى، ئوچۇق چىراي بولۇشى لازىم.

2577. سۆرۈن چىراي، ئاچچىق سۆز كىشىنى سوۋۇتىدۇ،
(بۇنىڭ تەسىرى) ئۆمۈر بويى كەتمەيدۇ، كۆڭلىده قالىدۇ.

2578. بۇنىڭغا تەقلىد قىلىنغان مۇنۇ بېيىتنى ئوقۇ،
سۆزى بىلەن مەنسىمۇ چۈشىنىشلىك بولىدۇ:

2579. "ئىنسان سۆزى بىلەن سۆكۈپ، تىلى بىلەن ئازار بەرسە،
بۇ سۆكۈككە ئاغرىق، كۆڭۈلگە ئوت بولىدۇ.

2580. ئورۇلغان قامچىنىڭ يارىسى ساقىيىدۇ، تېزلا پۈتۈپ كېتىدۇ،

تىل بىلەن سۆكسە، ئاغرىقى يىللار بويى قالىدۇ."

2581. ئەگەر بەگلەر جەڭگە ياكى قوش (ئوۋى)غا،
چەۋگەن ئويناشقا ياكى ئەلنى كۆرۈشكە ئاتلانغان بولسا،

2582. بۇ يەردە بەگنى بەكمۇ دىققەت بىلەن كۆزىتىش كېرەككى،
بارغان يېرىدە بېشىغا بىھۇدە پالاكەت كەلمىسۇن.

2583. ئەگەر بەگلەر پالاكەتكە، پىشكەللىككە ئۇچرايدۇ، دېيىلسە،
ئوۋدا، قوش سىلىشتا، سەپەر ئۈستىدە ئۇچرايدۇ.

2584. ئىشەنچسىزلەر بار بولسا، ئۇلارنى يىراقلاشتۇرۇش كېرەك،
گۇمانلىقلار بار بولسا، ئۇلاردىن ھوشيار بولۇش لازىم.

2585. ئىشەنچلىك توغرا، مېھرىبان ۋە سادىق كىشىلەر
بەككە يېقىن يۈرۈپ، ئۇنىڭ بېشىنى قوغدىشى لازىم.

2586. قوشۇن قوماندانى مۇھاپىزەتچى سەپلىرىنى تۈزىدىكەن،
ئەپچىللەرنى توپلاپ، ئىشنى ئاخىرىغا يەتكۈزۈشى لازىم.

2587. كىچىك مەنسەپتىكىلەر چوڭلارنىڭ ئارىسىغا كىرمەسلىكى،
يىراقتا، سىرتتا يۈرگۈچىلەر يېقىن يولماسلىقى لازىم.

2588. (ھەركىمنىڭ) سارايدىكى ئورنى قانداق بولسا،
سەپەردىمۇ شۇنداق بولۇشى كېرەك، ئەي ئۇلۇغ.

2589. ئىشىك ئاغىسىنىڭ سادىقلىقى
مۇشۇنداق بولۇشى كېرەك، ئەي سېخىي ھۆكۈمدار.

2590. بېگىنىڭ نېنىنى يەپ، ئىشنى ئىشلەيدىغان
ئىشىك ئاغىسى ئەنە شۇنداق بولۇشى كېرەك.

*　　*　　*

2591. بۇلارنى مەن سۆزلىدىم، ئەلىگ ئاكىلىدى،
ئەگەر كامىل كىشىنى تاللىساڭ، بىلىمنى ئىشقا سال.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

2592. ئەلىگ ئېيتتى: بۇنى ئېنىق ئۇقتۇم،
ماڭا تېگىشلىك بولغان يەنە بىر سۆزنى ئېيتىپ بەر.

2593. شۇبھىسىز بىلىسەنكى، جاھان بەگلىرى
ئەلدىن ـ ئەلگە ئەلچى ئەۋەتىدۇ.

2594. ماڭا بىر مۇھىم سۆزنى ئېيتىپ، يەنە بىر بىلىم بەر،
(بەگ) بىر ئەلدىن يەنە بىر ئەلگە ئەلچى ئەۋەتىدىكەن،

2595. بەگلەر ئۇنىڭغا ئىشىنىپ ئەۋەتىش ئۈچۈن،
ئەلچى بولغۇچىنىڭ ئۆلچىمى قانداق بولىدۇ؟

33

ئۆگدۈلمش ئەلگە ئەلچىلىككە ئەۋەتىش ئۈچۈن قانداق ئادەم بولۇشى كېرەكلىكنى ئېيتىدۇ

2596. ئۆگدۈلمش جاۋاب بېرىپ دېدى: (ئەي) ئەلىگ،
بۇ ئىشقا ناھايىتى (كۆپ) بىلىم ئىشلىتىش كېرەك.

2597. ئەلچى ھەممە كىشىلەرنىڭ سەرخىلى بولۇشى كېرەك،
بىلىملىك، ئىدراكلىق، ناھايىتى يۈرەكلىك بولۇشى كېرەك.

2598. خۇدانىڭ قۇللىرى ئىچىدە ئەڭ تاللانغىنى،
كىشىلەرنىڭ ياخشىسى (ئۇنىڭ) ئەلچىلىرى ئىدى.

2599. ھەر تۈرلۈك ئىشلار ئەلچى بىلەن پۈتىدۇ،
كۆركەم ئىشلار ئەلچىلەر ۋاستىسى (بىلەن قولغا) كېلىدۇ.

2600. ئەلچى بەك ئىدراكلىق، ئېغىر ـ بېسىق بولۇشى،
بىلىملىك بولۇشى، سۆزگە تەبىر بېرەلەيدىغان بولۇشى كېرەك.

2601. يەنە سۆزنىڭ ئىچى، تېشىنى بىلىشى كېرەككى،
بۇنىڭ بىلەن زىممىسىگە ئالغان ئىشلارنى ئورۇندىيالىسۇن.

* 2602. جاھان سورىغان، خەلقىقە باشچىلىق قىلغان بەگ
بىلىملىك ۋە ياخشى ئادەم نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

2603. (ئەي) كۆپنىڭ ئىچىدىن تاللانغان كىشى، ئەقىللىقنى بىل، بىلىملىكلەرنى خەلقنىڭ چوڭى قىل.

2604. قايسى ئىشتا ئىدراكنى بىرىنچى ئورۇنغا قويسا، شۇ ئىش بىر باشقا چىقىدۇ، (بۇنى) كۆپ سىنىدىم.

2605. دانا قايسى ئىشقا بىلىم ئىشلەتسە، شۇ ئىشقا ئېرىشىدۇ، (نەتىجىنى) قولغا كەلتۈرەلەيدۇ.

2606. ئىدراك ئىشقا سېلىنسا، بىلىم باشچىلىق قىلسا، كىشى قىلماقچى بولغان ھەرقانداق ئىش ئوڭۇشلۇق بولىدۇ.

2607. (ئەلچى) كۆزى ـ كۆڭلى توق، سادىق بولۇشى، ئىش ـ ھەرىكىتى ئىشەنچلىك، دۇرۇس ۋە توغرا بولۇشى لازىم.

2608. سادىق خىزمەتچى بەگنىڭ پايدىسىنى تىلەيدۇ، بەگنىڭ پايدىسىنى تىلىگۈچى بېگىنى چىن (كۆڭۈلدىن) سۆيىدۇ.

2609. بېگىگە نەپ بېرىدىغان، سادىق (كىشىنى) بىل، سادىق (كىشىگە) ئېرىشسەڭ، ئۇنى ئۆز باغرىڭ دەپ ھېسابلا.

2610. سادىق خىزمەتچى جان ـ جىگەرگە ئوخشايدۇ، (بەلكى) جان ـ جىگەردىنمۇ يېقىنراق، يۈرەك قېنىغا ئوخشايدۇ.

2611. ئاچ كۆز ئادەم ئۆزىگە ھاكىم بولالمايدۇ، ئاچ كۆز كىشىلەر ئەلچىلىككە يارىمايدۇ.

2612. كۆزى توق ئادەم كەمبەغەل بولسمۇ، باي ھېسابلىنىدۇ،
چىداملىق (قانائەتچان) كىشى ھەممە ئىشقا قادىر بولىدۇ.

2613. ئاچ كۆز ئادەم تەمەخور كېلىدۇ، تەمەخورلۇق— يامان (ئادەت)،
تەمەخور ئادەملەرنىڭ نامى — تىلەمچى.

2614. كۆزى توق كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
كۆزى توق كىشىلەر ئەڭ باي كىشىلەردۇر،

2615. ئاچ كۆزلۈك كىمنى كەمبەغەل قىلغان بولسا،
بۇ دۇنيانىڭ بارلىق نېمىتى ئۇنى بېيىتالمايدۇ.

2616. كىمنى تەمەخورلۇق قۇل قىلمۇالغان بولسا،
ئۇنىڭدىن پەقەت ئۆلۈم بىلەنلا ئازاد بولىدۇ.

* 2617. ئاچ كۆزلەرگە پەند ـ نەسىھەت قىلغۇچى ۋە
بىلىم بەرگۈچى (كىشى) تېخمۇ ياخشى ئېيتقان:

2618. ئېنىقكى، تولۇق باي بولاي دېسەڭ،
ئەي مەرد، شەۋكەتلىك، كۆڭۈل بايلىقىنى تىلىگىن.

2619. كۆزى توق قانچىلىك قۇل بولغان ھالەتتىمۇ بەگدۇر،
ئاچ كۆز ئادەمنىڭ بەگلىكىدىن قۇللۇق ياخشىدۇر.

2620. قايسى بەگ ئاچ كۆز بولسا، ئۇ گادای ـ كەمبەغەلدۇر،
قايسى قۇلنىڭ كۆزى توق بولسا، ئۇ بەگدۇر، كۆڭلى بايدۇر.

2621. (ئەلپى) ھايالىق، ئېغىر ـ بېسىق ھەم خۇش پېئىل بولۇشى كېرەك،

خۇش پېئىللىق بىلەن تۇرلۇك بىلىملەرنى بىلىشى كېرەك.

2622. هايا بولمىسا، ئادەم قوپال، پەس بولىدۇ،
كىشىلەر هايا بىلەن ئىشەنچلىك (هەرىكەت) قىلالايدۇ.

2623. ئېغىر ـ بېسىق ئادەم مۇلايىم دەپ ئاتىلىدۇ،
خۇش پېئىل، سىلىق بولسا، سۆيگۈگە سازاۋەر بولىدۇ.

2624. ئادەمدە زېھرەكلىك بىلەن بىلىمىۇ بولسا،
شۇ بىلىم (بىلەن) هەممە ئىشقا قول ئۇزىتالايدۇ.

2625. بۇ بېيىتنى ئوقۇغىن (ۋە) نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا:
(ئىشنى) بىلىم بىلەن باشلا، (بىلىمنى) ئۆزۈڭگە هەمراه
قىل.

2626. "(هەر) ئىشنى ئىدراك بىلەن چۈشىنىپ، بىلىم بىلەن بىل،
كۈنۈڭ قۇتلۇق، يىللىرىڭ سائادەتلىك بولسۇن.

2627. زېھرەكلىك بىلەن كىشى تىلىكىگە يېتىدۇ،
(ئالدى بىلەن) بىلىم ئۆگەن، ئەقىل تاپ، ئاندىن ئىشقا
كىرىشكىن."

2628. (ئەلچى) زېھرەكلىك بىلەن تۇرلۇك يېزىقلارنى بىلسۇن،
يېزىق بىلسە كىشى ئاندىن چېچەن بولىدۇ.

2629. يازالىسا، ئوقۇيالىسا، سۆزنى چۈشەنسە،
كىشى ئاندىن ئۆزىنى ئالىم قىلالايدۇ.

2630. (ئەلچى) ھەر خىل ھۈنەر ـ پەزىلەتلەرنى تولۇق بىلسە،
بۇ پەزىلەتلەر بىلەن كىشى يۈزىنى يورۇق قىلالايدۇ

2631. (ئەلچى) كىتابلارنى ئوقۇپ، سۆزلەرنى چۈشىنەلىسۇن،
شېئىرلارنى ئوقۇسۇن ۋە ئۆزىمۇ شېئىر يازسۇن.

2632. نۇجۇم ئىلمىنى①، تىب ئىلمىنى بىلسۇن، چۈش ئۆرۈيەلىسۇن،
چۈش ئۇنىڭ ئۆرۈگىنىدەك بولسۇن.

2633. ھېساب ۋە ھەندەسەنىمۇ②بىلسۇن،
ئەدەد جەززەنى③ۋە مەيدان ئۆلچەشنى بىلسۇن.

2634. يەنە دامكا ـ شاھمات ئويناشنى ياخشى بىلسۇن،
رەقىبلىرى ئۇنىڭدىن راسا مات بولسۇن.

2635. چەۋگەن ئويۇنىدا ماھىر بولسۇن، ئوقمۇ ئاتالىسۇن،
قۇشچىلىق ۋە ئوۋچىلىقتا دۇنيادا ئالدىنقى قاتاردا بولسۇن.

2636. ھەر خىل تىللارنى بىلسۇن، سۆزلىيەلىسۇن،
ھەر خىل خەتلەرنى بىلسۇن، يازالىسۇن.

2637. ئەنە شۇ بارچە بىلىم ـ پەزىلەتلەرنى بىلگەندىلا،
بۇنداق ئەلچى تىلەككە لايىق بولىدۇ.

2638. ئەلچى زېرەك، دانا ۋە ھوشيار بولسا،

---

① نۇجۇم ئىلمى ـ ئاستىرونومىيە.
② ھەندەسە ـ گېئومېتىرىيە.
③ ئەدەد جەززە ـ ئېلىمىنت تېپىش (ئالگېبرادا).

ھەممە يەردە بەگكە پايدىلىق بولىدۇ، رەڭ، زىننەت بېرەلەيدۇ.

2639. ئەلچى يامان، ياردەمسىز، بوش بىر ئادەم بولسا،
شۇبھىسىزكى، ئۇ (بارغان) يەردە بەگنىڭ ئېتىبارى قالمايدۇ.

2640. ئەلچى (بولۇپ) بارغۇچى كىشى بەك ياخشى بولۇشى،
ھەر تۈرلۈك ئىشتا يۈرەكلىك ھەربىكەت قىلىشى لازىم.

2641. ئۇنىڭغا نەچچە تۈرلۈك ھۇنەر ئىشلەتسىمۇ،
(رەقىبلىرىنى) ئۇتۇپ، ھۆرمەتكە ئىگە بولۇشى كېرەك.

2642. قانداقلا بىر كىشى (ئۇنىڭغا) سۆزلىسە،
چۈشىنىپ بىلىشى، (لېكىن) مەخپىي تۇتۇشى لازىم.

2643. ئەلچى ھەر خىل ھۇنەر ـ پەزىلەتلەرنى بىلسە،
بېگىنىڭ نامى يۈكسىلىدۇ، ئەلدە ئۇلۇغ (بولىدۇ)،

2644. بۇ ئىشلارنى بىلمىدىغان مويسىپىت نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
بۇ سۆزنى چۈشەنمىگەن كىشىنىڭ ئەقلى يوق.

2645. كىمنىڭ ھۇنەر ـ پەزىلىتى بولسا، ئۇنىڭ نامى چىقىدۇ،
ئەگەر ھۇنەر ـ پەزىلىتى بولمىسا، نامسىز قېرىيدۇ.

2646. كىشى پەزىلىتى بىلەن ئۈستۈن تۇرىدۇ،
ھۇنەر ـ پەزىلىتى كۆپ بولسا، كىشى ئۇچقاندەك يۈكسىلىدۇ.

2647. كىشى پەزىلىتى بىلەن قولىنى ئۇزارتسا،
ئېگىز تاغنىڭ بېشىنى ئېگىپ، يەرگە ئېكىشتۇرىدۇ.

2648. (ئەلچى) سۆز چۈشىنىدىغان، ھازىر جاۋاب بولۇشى كېرەككى، سورالغان سۆزگە توغرا جاۋاب بېرەلىسۇن.

2649. (ئەلچى) مەي ئىچمەسلىكى، ئۆزىنى ئوبدان تۇتالىشى كېرەك، ئۆزىنى تۇتالىغان كىشى بەختىنىك ئىگىسى بولالايدۇ.

2650. بىلىملىك مەي ئىچسە بىلىمسىز بولىدۇ، بىلىمسىز مەست بولسا، ئۇنىڭ نېمىسى قالىدۇ؟

2651. مەي بىلىمگە، ئەقىلگە دۈشمەندۇر، مەينىڭ نامى، ھەقىقەتەن، جاڭجال ـ غوۋغادۇر.

2652. قانچىلىك بىلىملىك، ئىدراكلىق ئادەم بولمىسۇن، ئىچىملىككە بېرىلىدىكەن، ئۆز ئىشىنى بۇزىدۇ.

2653. قانچىلىك ھايالىق، سىلىق، قىلىقلىرى ئۇز كىشى بولمىسۇن، مەي ئىچىدىكەن، بارلىق قوپاللىقلارنى قىلىدۇ.

2654. ئەپسۇسكى، (كىشىلەر) ھايا، ئەقىل ـ ئىدراك ۋە بىلىمنى ئاشۇ ناپاك ئىچىملىككە بېرىۋېتىدۇ، ئەي گۈزەل.

2655. مەي ئىچمە، مەي ئىچسە كىشىنىڭ بەختى كېتىدۇ، مەي ئىچكۈچىنىڭ نامى ساراڭ ـ تەلۈە بولىدۇ.

2656. قېرىنغا ئىچىملىك كىرسە، سۆزنى (سىرتقا) چىقىرىدۇ، چىققان سۆز يېنىپ كېلىپ، ئۆزۈڭنى ئۆرتەيدۇ.

2657. بۇ بېيىت ئېيتقۇچى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،

ئوقۇغىن، ئۇنىڭ ئىچى ـ تېشى ئېچىلىدۇ:

2658. "ئەگەر مەست قىلغۇچى ئىچىملىكنى ئىچىدىكەنسەن،
كۆڭۈل سىرىڭنى ئاچتىڭ ۋە ئىچىڭدىكىنى (سىرتقا) چىقاردىڭ.

2659. بىلىملىك مەي ئىچسە بىلىمسىز بولىدۇ،
بىلىمسىز مەي ئىچسە گۆدەك بالىغا ئايلىنىدۇ."

2660. (ئەلچى) تىلى ئۇز، دىلى ئوچۇق بولۇشى كېرەك،
سۆزى ئۇز ھەم بەك ئەقىللىق بولۇشى كېرەك.

2661. تىلى ئۇز كىشى سىڭىشلىق بولىدۇ،
سۆزى ئۇز كىشىنىڭ ئىشىمۇ ياراملىق بولىدۇ.

2662. ئۇ، ئەس ـ ھوشلۇق بولۇشى، سۆزنى ئۇنتۇپ قالماسلىقى،
قانداق سۆزنى ئاڭلىسا، ئۇنى چىڭ ساقلىشى كېرەك.

2663. ھۆسن ـ چىرايى كۆركەم، قامەتلىك بولۇشى،
چاچ ـ ساقىلى ياسالغان، بوي ـ تۇرقى كېلىشكەن بولۇشى
كېرەك.

2664. ئۆزى مەردانە (ۋە) غەيرىتى چوڭ بولۇشى كېرەك،
كىشىنىڭ قىممىتى شۇ ئىككى نەرسە بىلەن بولىدۇ.

2665. سۆزى يۇمشاق، شېكەردەك شېرىن بولسا،
شېرىن سۆزگە چوڭمۇ، كىچىكمۇ يۇمشايدۇ.

2666. قارا، ئەلچىنىڭ ھەممە ئىشى سۆز بىلەن بولىدۇ،

سۆزى ياخشى بولسا تىلىكىگە ئېرىشىدۇ.

2667. دۆلەتمەن ئەلگە مۇشۇنداق بىر ئادەمگە ئېرىششە،
ئۇنىڭغا ئەلچى دېگەن نامنى بەرسە بولىدۇ.

2668. يىراق ـ يات، چەت (يەرلەر)گىمۇ، ياكى ئۆز ئىچىگىمۇ
ئۇنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتسە بولىدۇ.

ئەلگىنىڭ ئۆگىدۈلمىشكە سوئالى

2669. ئەلگە ئېيتتى، بۇنى ئاڭلىدىم ۋە چۈشەندىم،
يەنە بىر سوئالىم بار، ئۇنى ئېيتىپ بەرگىن.

2670. سەن مەندىن يەنە بىر سۆزنى ئايىما،
مەن ساڭا سۆزۈڭنىڭ ھەققىنى ئۆتەي.

2671. ئەي زېرەك، بەگ ئىشىنىپ، خەتلىرىنى يازدۇرۇش ئۈچۈن،
پۈتۈكچى ـ كاتىپ قانداق بولۇشى كېرەك؟

34

ئۆگدۈلمش ئەلىگكە پۇتۇكچىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ

2672. ئۆگدۈلمش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەلىگ
بۇ ئىشنىڭ تەكتىگە چۈشىنىپ يەتكەي!

2673. ئۆگدۈلمش مۇراجىئەت قىلىپ دېدى: ئەي بەگ،
بۇ سۆزنى كۆڭۈلدىكىدەك يېشىپ بېرەي.

2674. بەگلەرنىڭ ئۆزى قانچىلىك بىلىملەرنى بىلمىسۇن،
سۆزلىرىنى يېزىش ئۈچۈن يەنىلا پۇتۇكچى كېرەك.

2675. پۇتۇكچىگە كۆڭۈلدىكى سۆزنى ئېيتىشقا توغرا كېلىدۇ،
پۇتۇكچى مەيلى ئاز، ياكى كۆپ بولسۇن بۇ سۆزلەرنى مەخپىي
تۇتۇشى لازىم.

2676. بۇ سىرلارنى مەخپىي تۇتقۇچى ئىشەنچلىك، دۇرۇس بولۇشى لازىم،
ئىشەنچلىك بولۇشى ئۈچۈن دىنى كامىل بولۇشى كېرەك.

2677. ئەگەر پۇتۇكچى سۆزنى (مەخپىي) تۇتمىسا،
بەگنىڭ سىرى ئېچىلىدۇ، ئۆزىنى ئۆرتەيدۇ.

2678. بەگلەر سۆزلىرىنى قانچىلىك يوشۇرسىمۇ،

مۇنۇ ئىككى كىشىگە ھامان سۆزلىشى كېرەك:

2679. بىرى پۇتۇكچى، بىرى ۋەزىر،
ئۇ ئىككى كىشىگە سۆز ئېچىشقا تېگىشلىكتۇر.

2680. بۇ ئىككى كىشىگە سۆز ئېچىش كېرەك،
سۆز ئاچقاندا (ئۇلارنىڭ) نېزىقاشلىرىنى كۆتۈرۈش كېرەك.

2681. بارچە (مەخپىي) سۆز شۇ ئىككى كىشىدە بولىدۇ،
(ئۇلار) سۆزنى (مەخپىي) تۇتمىسا، ئۆز ئىشىنى ئۆزى بۇزغان بولىدۇ.

2682. ئۆتۈكەن بېگى ناھايىتى ياخشى ئېيتقان،
ئۇ تىلى ئارقىلىق سۆزنىڭ ياخشىسىنى ساقلا قالدۇرغان:

2683. ئەي بەگلەرنىڭ ئىشەنچى، سۆزۈڭنى ناھايىتى مەخپىي تۇت،
سۆزۈڭنى مەخپىي تۇتمىساڭ، تېزلا بېشىڭ كېتىدۇ.

2684. بۇ ئاغزىڭ مىسالى ئۆڭكۈرگە ئوخشاشتۇر،
سۆزۈڭ ئۇنىڭدىن چىقسا، سەھەر شامىلىدەك (تېز) تارايدۇ.

2685. (سۆز) دۇنياغا تارالسا، يىغۋالغىلى بولمايدۇ،
ئۇنى ھەممە خەلق ئاڭلايدۇ، توسۇۋالغىلى بولمايدۇ.

2686. ئېغىزدىن بەزىدە ئوت، بەزىدە سۇ چىقىدۇ،
(بۇلارنىڭ) بىرى تۇزەيدۇ، بىرى بۇزىدۇ.

2687. كېرەكسىز سۆزۈڭ كۆيۈۋاتقان ئوتقا ئوخشايدۇ،

ئۇنى ئېغىزدىن ھەرگىز چىقارما، ئۆزۈڭ كۆيىسەن.

2688. ئېغىزدىن چىققان باخشى سۆز ئاقار سۇغا ئوخشايدۇ،
ئۇ قاياقتا ئاقسا، شۇ يەردىن گۈل ـ چېچەك ئېچىلىدۇ.

2689. ئەي مەرد ئاتالغان بىلىملىك دانا،
كۆڭۈل سىرىنى ناھايىتى چىڭ ساقلا!

2690. بۇ بەيىتنى ئوقۇ ۋە نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
ئەي كۆڭلۈمنىڭ توقى، كۆڭۈل سىرىڭنى يوشۇرۇن تۇت:

2691. "كۆڭۈل سىرىڭنى چىڭ تۇت، ئۇنى سۆزلىمە،
ئەگەر سۆزلىسەڭ، يىللار بويى پۇشايمەن يەيسەن.

2692. قىزىل تىل قارا باشنىڭ يامان دۈشمىنى،
بۇ يامان دۈشمەننى باغلا، ھۇزۇر ئىچىدە ياشا."

2693. پۇتۇكچى ئىدراكلىق، بىلىملىك بولۇشى كېرەك،
خېتى ئۇز، سۆز ماھارىتى تېخىمۇ ياخشىراق بولۇشى كېرەك.

2694. پۇتۇكتە خەت ئۇز بولسا، كۆڭۈل ئېچىلىدۇ،
ئۇنىڭغا قاراپ كىشىنىڭ ئوقۇغۇسى كېلىدۇ، كۆڭۈل ئاۋۇنىدۇ.

2695. ئەگەر خەت سۆز ماھارىتى بىلەن بىرلەشسە،
بۇ — خەت ۋە تىلنىڭ ياخشى ئىپادىسى بولىدۇ.

2696. ئېلىنىڭ ھېكمەتلىك (پۇتۇكچىسى) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
سۆز پۇتۇش قائىدىسى بەك ياخشى قائىدىدۇر.

2697. كۆپلىگەن ياخشى سۆزلەر پۇتۇكتە يېزىلىدۇ،
پۇتۇلگەنلىكى ئۈچۈن سۆزلەر ئۇنتۇلمايدۇ.

2698. پۇتۇكچىلەر پۇتۇك يازمىغان بولسا ئىدى،
بۇ ھېكمەت، بىلىملەرنى قانداق بىلگەن بولاتتىك؟

2699. ئالىم ۋە دانالار پۇتۇك يېزىپ قويمىغان بولسا ئىدى،
بىزگە ئۆتكەن (ئىشلار)نى كىمىۇ ئېيتىپ بېرەلەيتتى؟

2700. كىشىلەر ئارىسىدا يېزىق بولمىغان بولسا،
ئېغىزدا سۆزلىگەنگە كىمىۇ ئىشىنەتتى؟

2701. كىشىلەر ئەلدىن ـ ئەلگە سۆز ـ خەۋەر ئەۋەتىدۇ،
يېزىق بولمىسا، سۆزنى قانداق ئۇقتۇراتتى؟

2702. يېزىق ناھايىتى كېرەكلىك بىرنەرسىدۇر،
بەگلەر ئەل ئىشىنى يېزىق بىلەن بېجىرىدۇ.

2703. بەگلەرنىڭ ئىشىغا پايدىسى تېگىدىغان كىشى
ئۇچ تۈرلۈك بولىدۇ، ئەي ھۆكۈمدار:

2704. بىرى — بىلىملىك ۋە ئىدراكلىق دانالار،
يەنە بىرى — سۆزلىگەننى (يازغۇچى) پۇتۇكچى.

2705. ئۇچىنچىسى — جەسۇر، مەرد ۋە يۈرەكلىك يىگىتلەركى،
دۈشمەنگە ۋە بۆرىگە بۇنداق باتۇرلار لازىم بولىدۇ.

2706. ئىدراكلىق، بىلىملىك ۋە ئەقىللىق دانالار

كېڭىشىشكە پايدىلىق بولىدۇ، بۇنىڭدا سۆز يوق.

2707. ئەل ئىشىنىڭ ھەممىسىنى تۇزنگەن پۇتۇكتۇر،
زېرەك كىشىلەر ئەل دارامىتىنى يېزىق بىلەن ئىگىلەپ تۇرىدۇ.

2708. مەرد باتۇرلار قىلىچ ئېلىپ ئۇنى ئىشقا سالسا،
دۇشمەننىڭ بوينىنى يانجىپ، چەيلەيدۇ.

2709. بۇ ئۇچ تۇرلۇك كىشى قەيەردە جەم بولسا،
كىشى تىلىكىگە ئېرىشىدۇ (ۋە) ھەممە ئارزۇلىرىغا يېتىدۇ.

2710. بۇلاردىن باشقا كۆپلىگەن گۇرۇھ ـ قاتلاملارنىڭ ھەممىسى
بۇ ئۇچىگە ئەگىشىپ بارغۇچى بوتىلاقتۇر.

2711. ئەگەر ئەل ئېلىنسا، قىلىچ بىلەن ئېلىنىدۇ،
ئەگەر ئەل ئىدارە قىلىنسا، قەلەم بىلەن ئىدارە قىلىنىدۇ.

2712. (كىشى) بىلىمى ۋە ئەقلىنى ئىشلىتىپ ئەلنى تۇزەيدۇ،
بۇ ئۇچ نەرسە بىلەن كىشى دۇنيانى تىنچلاندۇرىدۇ.

2713. بەگ بىلىم بىلەن ئەلنى باشلاپ، قانۇن يۇرگۈزىدۇ،
بارلىق ئىشلارنى ئىدراك بىلەن ئىشلەيدۇ.

2714. قىلىچ ئەل تۇتىدۇ ھەم خەلقنى قولغا كەلتۇرىدۇ،
قەلەم ئەل تۇزەيدۇ ھەم خەزىنە توپلايدۇ.

2715. قىلىچ قان تامغۇزسا، بەگ ئەل ئالىدۇ،
قەلەمدىن سىياھ تامسا، ئالتۇن كېلىدۇ.

* 2716. مەيلى ئۆتكەن ئىشلاردا بولسۇن، ياكى كەلگۈسىدە بولسۇن،
بۇ دۇنيانىڭ تايانچىسى مۇشۇ ئىككى نەرسىدۇر.

2717. ئەي بەگ، بۇ ئىككى (نەرسە) چوڭ پەزىلەتتۇر،
ئەل سورىغۇچى دانا بەگلەر بۇ يولنى تۇتۇشى كېرەك.

2718. بۇنىڭغا تەقلىدتەن بۇ سۆز كەلدىكى،
ئەي ياخشى كىشى، بۇنى سەن ئاڭلىغىن:

2719. "كىشىنىڭ بىلىم بىلىشى بەك ياخشى پەزىلەتتۇر،
ئۇ قىلىچ ئۇرالسا، بۇ تېخىمۇ ئارتۇق خىسلەتتۇر.

2720. كۆپلىگەن ياخشى ئەللەر قىلىچ بىلەن ئېلىنىدۇ،
قەلەم بىلەن تۈزۈلىپ تىلەك ـ ئارزۇلىرىغا يېتىدۇ."

2721. (پۇتۇكچى) كۆزى توق بولۇشى، تەمەخور بولماسلىقى،
سەممىي ـ سادىق، توغرا، موھتاجسىز بولۇشى كېرەك.

2722. كۆزى توق كىشى مال ـ دۇنياغا ھېرىسلىق قىلمايدۇ،
كىشى مال ـ دۇنيا بىلەن (ئالدىماقچى) بولسا ئالدانمايدۇ.

2723. ئادەم تەمەخور بولسا، (نەپسىگە) قۇل بولىدۇ،
سەن ئۇنى كەچۈرگىن، ئەي تولۇن يۈزلۈكۈم.

2724. تەمەخور ھەرقانچە بەگ بولسىمۇ، ئۇ قۇلدۇر،
تەمەخور دائىم كىشىلەرنىڭ ئەڭ تۆۋىنىدۇر.

2725. پۇتۇكچى ئاچ كۆز بولسا بىلىمنى بۇزىدۇ،

نەمە بىلەن (كىتاب) يېزىپ، پۈتۈكنى بۇزىدۇ.

2726. ئالتۇن ـ كۈمۈش كۆرسە ئۇنىڭغا ئالدىنىدۇ،
يا ئىگىسىنىڭ بېشىنى يەيدۇ، ياكى (ئۆز) بېشىنى يوقتىدۇ.

2727. سادىق خىزمەتچى بوسۇغىنى ياستۇق قىلىپ ياتىدۇ،
خالىغان چاغدا، دائىم ئىشكىتە تۇرىدۇ.

2728. سادىق خىزمەتچى بەگنىڭ پايدىسىنى تىلەيدۇ،
تېنى، جېنى ۋە مالىلىرىنى بەگكە بېغىشلايدۇ.

2729. (پۈتۈكچى) ئىچىملىك ئىچمەسلىكى، قىلىقلىرى پاك بولۇشى،
يارىماس قىلىقلاردىن ئۆزىنى تامامەن يىراق تۇتۇشى لازىم

2730. پۈتۈكچى مەي ئىچسە بىلىمدىن تازىدۇ،
بىلىمدىن تېزىپ كەتسە، خەتتىن ئازىدۇ.

2731. پۈتۈكچى ئەتىدىن ـ كەچكىچە ئىشكىتە تۇرۇشى كېرەك،
قاچان كېرەك بولسا، شۇ چاغدا (تەييار بولۇشى) لازىم.

2732. كىشىلەر ئىچىدىن بۇ ئىككى كىشىنى تاللاپ ئال،
ئاندىن ئۇلارغا شۇ ئىككى ئىشنى تاپشۇر:

2733. بىرى — خېتى ئېنىق بولغان پۈتۈكچى،
يەنە بىرى — مىزانلىق سۆزلەيدىغان ئەلچى.

2734. يېقىن دوستلار ياكى يىراق ياتلار ئارىسىدا
خاپىلىق يۈز بەرسە، بۇلاردىن كۆرگىن.

2735. ئىش چىقسا بۇ ئىككى كىشىدىن چىقىدۇ،
ئىشنى ئوڭۇشسىمۇ بۇ ئىككى كىشى ئوڭشايدۇ.

2636. بىرسى پۇتكەندە سۆز خاتا بولسا،
بىرسى تىل بىلەن بۇ سۆزنى تۈزەتسۇن.

2737. ئەي ئەلىگ، پۇتۇكچى ئەنە شۇنداق بولۇشى كېرەك،
(ئاندىن) ئۇنىڭغا ئىشەنسە، قول بەرسە بولىدۇ.

2738. مۇشۇنداق كىشىگە ئىشەنسە بولىدۇ،
كىشىلىك تىلىسەك، شۇلاردىن كېلىدۇ.

*　　*　　*

2739. ئەي ئەلىگ، مېنىڭ بىلگەنلىرىم شۇلار ئىدى،
بۇنى ئەلىگكە بايان قىلدىم، ئىشىم تۈگىدى.

ئەلىگنىڭ ئۆگىنىۋالمىشىگە سوئالى

2740. ئەلىگ ئېيتتى: بۇنىمۇ زېھىن بىلەن چۈشەندىم،
يەنە بىر سۆزۈم بار، بۇگۈن ئۇنىڭغىمۇ جاۋاب بەر.

2741. ماڭا ئېيتقىن، خەزىنىچى قانداق بولۇشى كېرەك،
(قانداق خەزىنىچىگە) بەگلەر ئىشىنىپ مالىلىرىنى تاپشۇرسا بولىدۇ؟

2742. (چۈنكى ئۇ) خەزىنىدىكى ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرنى ساقلىشى،
ئېيتىلغان ئىشلارنى باشقا ئېلىپ چىقىشى لازىم ـدە.

35

ئۆگدۈلمش ئەلگگه خەزىنچىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكنى ئېيتىدۇ

2743. ئۆگدۈلمش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي دۆلەتلىك ئەلگ، ئالتۇن ـ كۈمۈش سۆيۈملۈك نەرسە، جاننىڭ دەرماندۇر.

* 2744. كۆڭۈلنى توختىتىپ، ئاندىن ئۇنى (ئىشقا) قويۇش ئۈچۈن ناھايىتى چىن، ئىشەنچلىك، بەك توغرا بولۇشى كېرەك.

* 2745. دۇنيانى كەزىپ مال ـ دۇنياغا ئىگه بولغان سودىگەرلەر باشلىقى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

2746. جان سۆيۈملۈك نەرسە، جاندىنمۇ ياخشىراقى ئالتۇن ـ كۈمۈش، ئۇ جاندىنمۇ بەكراق سۆيۈملۈكتۇر.

2747. كۈمۈش ئېچىلماس كۆڭۈللەرنى ئاچىدۇ، كۈمۈش ئېگىلمەس كىشىنى (بوي) ئەگدۈرىدۇ.

2748. ئىنسان كۈمۈشنى كۆرۈپ (ئۇنىڭغا) كۆڭۈل بەرمىسە، ئۇنى چىن پەرىشتە دېسىمۇ بولىدۇ.

2749. ئالتۇننى كۆرۈش بىلەن جەسۇر ئەرمۇ بوشايدۇ، قوپال سۆزلۈك كىشىنىڭ سۆزىمۇ يۇمشايدۇ.

* 2750. كۇندىن ـ كۇنگە دۆلتى ئېشىش (ئۇچۇن)،
كۆزى توق، ئىش ـ ھەرىكىتى ئىشەنچلىك بولۇشى كېرەك.

2751. كۆپ مال ـ دۇنيانى كۆرۈپ كۆزى تويغان بولۇشى،
يەنە ئۆزى خۇدادىن قورقىدىغان بولۇشى كېرەك.

2752. ھالال بىلەن ھارامنى ئوچۇق ئايرىيالىشى،
ياراملىق بىلەن يارامسىزنى پەرقلەندۈرۈپ بىلىشى كېرەك.

2753. كۆزى توق كىشىلەر مېلىڭغا نەزەر سالمايدۇ،
ئادىل ۋە توغرا ئادەملەر ئۆزىنىلا كۆزلىمەيدۇ.

2754. كىچىكىدە ئالتۇن ـ كۈمۈش كۆرۈپ چوڭ بولسا،
ئۇنىڭ (مال ـ دۇنياغا) ئاچكۆزلۈكى كۆپ بولمايدۇ.

2755. ئەگەر ئۆزى خۇدادىن قورقسا،
بۇنداق كىشى، شۈبھىسىز، توغرىلىق يولىنى تۇتىدۇ.

2756. توغرىلىق بىر سەرمايە، بارچە ياخشىلىق پايدىدۇر،
بۇ پايدا بىلەن مەڭگۈ لەززەتكە ئېرىشكىلى بولىدۇ.

2757. ئىنسان توغرا بولسا، كۈنى ياخشى ئۆتىدۇ،
كۈنى ياخشى ئۆتسە، بەخت ـ دۆلتىمۇ مەڭگۈ بولىدۇ.

2758. سادىق ـ سەممىي كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
ئەي جاھان ئېسىلى، بۇ سۆزگە ئەمەل قىل!

2759. "دىلىك ۋە تىلىگىنى توغرا تۇت، ئىش ـ ھەربىرىتىك ئىشەنچلىك بولسۇن،
ئىشەنكى، مال ـ دۇنيا، دۆلەت ساڭا كېلىدۇ.

2760. توغرا بولساڭ، كۈنلىرىڭ سائادەتلىك بولىدۇ،
خۇشاللىق ۋە بەخت بىلەن سالامەت ياشا."

2761. (خىزمەتچى) سادىق، سەگەك، ھوشيار، زېرەك بولۇشى كېرەك،
زېرەكلىك بىلەن كىشى مىڭ (خىل ئىشلارنى) قىلالايدۇ.

2762. ھايالىق ھەم ئەقىل ـ ئىدراكلىق بولۇش كېرەك،
ھاياسىز كىشىدىن يىراق تۇر، (ئۇنىڭدىن) ۋاز كەچكىن.

2763. ھايا يارىماس ئىشلارنى چەكلىگۈچىدۇر،
قىلىقى بۇزۇق كىشىنى تۇزەيدىغانمۇ ھايادۇر.

2764. (خەزىنىچى) مەي ئىچمەسلىكى ھەم ئۆزىنى تۇتقان بولۇشى كېرەك،
ئۆزىنى تۇتقۇچى ئەر بەخت تاپقۇچى بولىدۇ.

2765. مەي ئىچسە مال ـ دۇنياغا سېخىيلىق قىلىدۇ،
كىشىلەرگە مالنى ئۈلەشتۈرىدۇ، ھەققىنى ئالالمايدۇ.

2766. بۇ ئىشتا خەزىنىچى بېخىلراق (بولغىنى) ياخشى،
مال ـ دۇنيانى بېخىللىق بىلەن ساقلاش كېرەك.

2767. قارا، سادىق خىزمەتچى ۋاپادار بولىدۇ،
ۋاپادار خىزمەتچى بېگىنى باي قىلىدۇ.

2768. سادىق خىزمەتچى كىشىلەرنىڭ سەرخىلىدۇر،
سادىق خىزمەتچىنى چىڭ تۇت، ئەي ئىپسىل كىشى.

2769. خەزىنىچى ھوشيار بولسا، ئىشلار بۇزۇلمايدۇ،
مالنى ھېسابلىق تۇتىدۇ ھەم ئۆزىنىمۇ ئۆرتىمەيدۇ.

2770. ئەقلى بولسا ئىنسان ئۇنتۇماس بولىدۇ،
ساناپ، ھېسابلىق ئىشلەيدۇ، يېڭىلىشمايدۇ.

2771. دىققەت قىلساڭ، ئەقىلسىز كىشىلەر ئۇنتۇغاق كېلىدۇ،
ئەقىلسىز خەزىنىچى ئۆز ئىشىنى بۇزىدۇ.

2772. تۇرلۇك ھېسابنى قىلىشتا زېرەكلىك لازىم،
زېرەك بولمىسا ئىشنى قانداق ئېدىتلىق قىلالايدۇ؟

2773. تۇرلۇك خەتنى بىلىدىغان بىر (ئۇز) پۇتۇكچىمۇ كېرەك.
ھېسابنى خەت بىلەن خاتىرلىسە، (ئەسته) قالىدۇ.

2774. پۇتۇكچى كىرىم ھەم چىقىمنى كۆزىتىشى لازىم،
ھەر تۇرلۇك ئىشنى يېزىپ ساقلىشى لازىم.

2775. يىل، ئاي، زامان خاتىرىلەنسە، كۇنلەر بەلگىلىك،
ئوچۇق، ئېدىتلىق، سانلار ئېنىق بولىدۇ.

2776. ھېسابنىڭ ساقلىقى، ھەقىقەتەن يېزىق بىلەندۇر،
پۇتۇپ قويسا، ھېساب(نىڭ) ئىشكى، يولى ئېچىلىدۇ.

2777. سادىق كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

خىزمەتچىلەر ئىشنى ھېساب بىلەن چىڭ تۇتۇشى كېرەك.

2778. يېزىلمىغان ئىشنى كۆڭلىدە چىڭ ساقلىغىلى بولمايدۇ،
كۆڭۈلگە ئىشەنمە، ئەي ئوغۇل، يېزىپ قوي.

2779. يېزىپ قويسا، سۆز ساقلىنىدۇ، بىخۇد بولسا يوقىلىدۇ.
خىزمەتچى بىخۇد بولسا، ھېساب (بېرىشتە) زارلايدۇ.

2780. (خەزىنىچى) ھەر تۈرلۈك خەت، (ھېسابلارنى) بىلىدىغان بولسا،
ئۇنى ساق تۇتۇپ، ئاندىن ئىشلىرىنى قىلالايدۇ.

2781. قايسىبىر خىزمەتچى ھېسابتا بىخۇدلۇق قىلسا،
ھېساب بېرىشتە زارلاپ، بېشىنى يەرگە ئۇرىدۇ.

2782. (خەزىنىچى) قول ھېسابىنى تولۇق، يېتەرلىك بىلىشى،
ئەقلى ۋە ھوشىنى ھېسابتا پىشۇرۇشى لازىم.

2783. قول ھېسابىدا يېتىشكەن بولسا،
يەنە ھەندەسە ھېسابىنىمۇ ئىگىلىشى كېرەك.

2784. دىققەت قىلىنسا، ھەندەسە ئىنچىكە ھېسابتۇر،
بۇنىڭ بىلەن يەر ـ ئاسمانىنىڭ ھېسابىنى چىقارغىلى بولىدۇ.

2785. دانا ھەكىم نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
بىلىملىكنىڭ سۆزىنى غىزا دەپ يېيىش كېرەك.

2786. "ھەندەسە بەكمۇ چوڭقۇر ھېسابتۇر،
ئۇ (ھەتتا) ھەكىملەرنىڭمۇ بېشىنى ئايلاندۇرىدۇ.

2787. ئۇ يەتتە قات ئاسماننى دانە ـ دانە قىلىپ ياردىۇ،
يەر ۋە تۆپىلىكلەرنى تىلمەدەك ئايرىيدۇ.“

2788. (خەزىنىچى) ئىدراكلىق، خۇلق ـ مىجەزى توغرا بولۇشى لازىم.
ئىدراكلىق كىشىلەرنىڭ ھەممە ئىشى ئۇز بولىدۇ.

2789. بىلىملىك كىشىلەر دۇرۇس ۋە توغرا كېلىدۇ،
توغرا ئادەم قەيەردە بولسا كۇنى يورۇق بولىدۇ.

2790. ئىدراك بولمىسا، ئادەم ئۆزىنى تۇتالمايدۇ،
بىلىم بولمىسا، ئادەم ئىشىنى يۇرگۇزەلمەيدۇ.

2791. خەزىنىچىنىڭ ئىشى ساراي ئىچىدە بولىدۇ،
بۇ خىل كىشى ئۆزىنى بەك كۆزىتىشى كېرەك.

2792. دىلى بىلەن تىلىنى توغرا تۇتۇشى، ھەرىكەتلىرى ئىشەنچلىك
بولۇشى لازىمكى،
ئۇنىڭغا ئوت يالقۇنى ۋە تۇتۇنى تەگمىسۇن.

2793. كۆزىگە بەك ئېھتىيات قىلسۇن، تىلىنى چىك تۇتسۇن،
ئارزۇ ـ ھەۋەسلىرىنى ئىدراك بىلەن يۇگەنلىسۇن.

2794. كۆز كۆرگەندىن كېيىن كۆڭۇل ئارزۇ قىلىدۇ،
كۆڭۇل ئارزۇ قىلسا ئۇنى كىم يىغالايدۇ؟

2795. يەتتە ئەزا ئىچىدە كۆڭۇل بەگدۇر،
بېگى باشلىسا خەلقى تامامەن (ئەگىشىپ) يۇگۇرىدۇ.

2796. بىلملىك (كىشى) بۇ سۆزنى بەك ياخشى ئېيتقان،
ئەي يىگىت، كۆڭۈل ۋە كۆزۈڭگە ئېھتىيات بول:

2797. "ۋۇجۇد، يەتتە ئەزا كۆڭۈلگە ئەگىشىدۇ،
ئىنسان كۆڭۈل بىلەن ئېغىر يۈكنى كۆتۈرىدۇ.

2798. كۆڭۈل ـ تۈيغۇسىز كىشى تامامەن بىر سۈرەت ـ بېزەكتۇر،
كۆڭۈل ـ تۈيغۇسىز كىشى دانا دېگەن نامنى يوقتىدۇ."

2799. (بۇ ئىشقا) قانتتىق قوللۇق، ساقلىق كېرەك، سېخىيلىقنىڭ ھاجىتى يوق.
شۇنداللا، خەزىنە، مال ـ دۇنيا چېچىلىپ كەتمەيدۇ.

2800. سېخىيلىق بەك ياخشى، ئۇنى تاشلىماسلىق كېرەك،
(لېكىن) بىراۋنىڭ مېلى بىلەن سېخىي بولماسلىق كېرەك.

2801. تۆرلۈك سوداىنى بىلىدىغان سودىگەر بولۇشى كېرەك،
سوداىنى بىلمىسە، كىشى پايدا كەلتۈرەلمەيدۇ.

2802. ھەر خىل مال ـ تاۋارلارنى تونۇيدىغان،
قىممىتى ۋە ئەرزىنىنى بىلەلەيدىغان بولۇش كېرەك.

2803. (مالنىڭ) باھا ـ قىممىتىنى بىلىشى ۋە ئالدانماسلىقى،
ئېلىپ ـ سېتىشتا مالنى ئوغرىلاتماسلىقى كېرەك.

2804. ئېلىم ـ بېرىمدە مۇلايىم بولۇشى،
چوڭ ـ كىچىككە شېرىن سۆز قىلىشى كېرەك.

2805. نېمىنى ئۆتنە ئالسا، (ئۇنى) ۋاقتىدا قايتۇرسا،
ئۇنىڭمۇ سورىغان نەرسىسىنى دەرھال بېرىشىدۇ.

2806. سودىدا مۇلايىم، قىلىقلىرى توغرا بولسا،
زۆرۈر بولغان كۈنى ئۇنىڭغا مال ئۆكسىمەيدۇ.

2807. ئەگەر بەگلەر ئەسكەر ـ خىزمەتچىلەرگە ئىنئام قىلىدىغان بولسا،
ئۇنى چىرايىنى تۈرمەستىن بېرىشى كېرەك.

2808. ئىنئامنى تۈتۈپ قالسا، خىزمەتچى، ئەسكەرلەرنىڭ كۆڭلى سۇنىدۇ،
ئەسكەرلەرنىڭ كۆڭلى سۇنسا، بەگ نامىغا داغ چۈشىدۇ.

2809. سېخىيلەر بېشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
ئەي پېقىر ئادەم، بۇنى ئېسىڭدە تۇت:

2810. كىم ئۆزىنى ياخشى كۆرگەنلەرنى ئۆزىگە ئۆچ قىلمەن دېسە،
ۋەدە قىلغان نەرسىسىنى بەرمىسىلا كۈپايە.

2811. ۋەدە قىلىپ بەرمەيدىغان نەرسىگە ۋەدە قىلمىغۇلۇق،
ۋەدە قىلغان بولساڭ، ئۇنى تۈتۈپ قالمىغۇلۇق.

2812. بەگلەر سۆزىدە تۇرمىسا، ئىشەنچ كۆتۈرۈلىدۇ،
ئىشەنچ يوقالسا، مالمۇ قولدىن كېتىدۇ.

2813. (خەزىنىچى) بەك ھوشيار، ئازمايدىغان بولۇشى كېرەك،
خىزمەتچى ئازغاق بولسا، ئىش سوزۇلۇپ كېتىدۇ.

2814. بەگلەرگە خىزمەت قىلىۋاتقان بارلىق خىزمەتچىلەر

موهتاجلىقتىن (بەگ) ئىشكىگە كېلىپ خىزمەت قىلىدۇ.

2815. خىزمەتچى قولى قىسقىلىقتىن ھاجەتمەن بولسا،
بېگى ئاڭلاپ ئېھسان قىلىش ھەققىدە يارلىق بېرىشى كېرەك.

2816. (خەزىنىچى) ئىشىنى ئۈزارتىپ (ئېھسان قىلىنغان) نەرسىنى
بەرمىسە،
(نەتىجىدە) ھاجەتمەن خىزمەتچى يۈز ئۆرۈيدۇ.

2817. كېرەك پەيتىدە كىشى ئۆزى ھاجەت بولغان نەرسىگە ئېرىشسە،
ئۇ خەس بولسىمۇ، پىلگە تەڭ بىلىنىدۇ.

2818. مويىسپىت ساڭا نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
ھاجەتمەنلىك ھاجىتىگە يارا، ئەي قەھرىمان:

2819. "(كىشى) ئىستىگەندە، تىلىگەن نەرسىگە ئېرىشسە،
ئۇنىڭ بەدىلىگە جېنىنىمۇ پىدا قىلىدۇ.

2820. كېرەك ۋاقتىدا بىر تال خەسمۇ پىلدەك بىلىنىدۇ،
بۇ تەقلىدنى ھەممە نەرسىگە ئوخشىتىش مۇمكىن."

2821. ئەلىگ مۇشۇنداق بىر ئەقىللىق،
بىلىملىك، ھايالىق ۋە مۇلايىم كىشىگە ئېرىشسە،

2822. خەزىنىنى ۋە بايلىقنى شۇنىڭغا بەرسە بولىدۇ،
ئۇ ئىشەنچكە (ۋە) ھەق تۆلەشكە يارايدۇ.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

2823. ئەلىگ ئېيتتى: چۈشەندىم، كۆڭلۈمنى يورۇتتۇڭ،
يەنە بىر سۆزۈم بار، ئۇنىمۇ ئېيتىپ بەرگىن.

2824. ئېيتقىنچۇ، يىمەك ـ ئىچمەك، داستىخان باشقۇرىدىغان ئاشپەز
خادىملار ۋە ئاشپەز باشلىقى قانداق بولۇشى كېرەك؟

2825. (تاكى) بەگ ئۇنىڭ قولىدىن شۈبھىلەنمەي غىزا يېسۇن،
ئىشەنسۇن ۋە بېشىنى (ئامان) ساقلىسۇن.

* 2826. ئەي دانا، ئەگەر غىزا شۈبھىلىك ئادەم قولىدىن يېيىلسە
غىزالىنىش بەك خەۋپلىك بىر ئىشتۇر.

2827. ئەمدى ماڭا بۇنىمۇ سۆزلەپ بەرگىن،
بۇنىمۇ بىلۈۋالاي، چۈشىنەي، ئەي مەرد قەھرىمان.

36

ئۆگدۈلمش ئەلگە ئاشپەز باشلىقى — داستىخان سالغۇچىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ

2828. ئۆگدۈلمش جاۋاب بەردى ۋە شۇنداق دېدى:
ئەلگ، بۇ ئىشقا ئىشەنچلىك، خۇش پېئىل كىشى كېرەك.

2829. كىشىلەرنىڭ سەرخىلى — چىن، توغرا كىشىنى تاللاپ ئېلىپ،
ئاش ـ سۇ ئىشىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇش كېرەك.

2830. بۇ ئىشقا ناھايىتى چىن، ئىشەنچلىك كىشىنى تاپ،
(ئۇ) سەمىمىي، ئىشچان، ئۇياتنى بىلىدىغان بولسۇن.

2831. سادىق خىزمەتچى، ئىشەنچلىك، چىن كىشى
بېگىگە پۈتۈن ۋۇجۇدىنى، جان ـ تېنىنى بېغىشلايدۇ.

2832. بەگكە بارچە خەتەر گالدىن كېلىدۇ،
ئاشپەز قىلىدىغىنىنى قىلىپ قويسا، ئۇنىڭغا كىم ئارا تۇرالايدۇ؟

2833. بەگلەر ھەرقانداق يەردە ئۆزىنى كۆزىتىشى كېرەك،
(بولۇپمۇ) يېمەك ـ ئىچمەكتە ئېھتىيات كۆزىنى ئېچىشى لازىم.

2834. خەلقنى باشلىغۇچى كىشىنىڭ مىڭلاپ دۇشمىنى بولىدۇ،
كىمنىڭ دۇشمىنى بولسا، (ئۇنىڭغا) تۇزاق قۇرۇلغاندۇر.

2835. بۇ كىشى (ئاشپەز) ئىشەنچلىك، چىن ـ ھەققانىي بولمىسا،
پىمەك ـ ئىچمەكتە بەگلەرنىڭ ئىشى خەتەرلىك بولىدۇ.

2836. بۇنىڭغا پىشقەدەم، كونا بىر خىزمەتچى كېرەك،
(بەگكە) كۆيۈنۈپ، تامىقىنى لەززەتلىك قىلىپ، ۋاقتىدا بەرسۇن.

2837. (كۆرسەتكەن) خىزمەتلىرى، (سىڭدۈرگەن) ئەمگىكى كۆپ بولسا،
بەگ ئۇنىڭغا ئىشىنىپ، كۆيۈنسە بولىدۇ.

* 2838. كىشىلەرنىڭ ياخشىسى ۋە (ئۆزىگە) مۇناسىپ
ئەقىل ئالامىتى بولغان كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

2839. قايسى نەرسىگە كۆپرەك ئەمگەك سىڭدۈرگەن بولسا،
شۇ نەرسە ھەممىدىن ئەزىز ۋە سۆيۈملۈك بولىدۇ.

2840. ئادەم ئۆمرىنى نېمىگە سەرپ قىلغان بولسا،
شۇ نەرسە ئەزىز جاندىن قەدىرلىك بولىدۇ.

2841. ئەمگەككە بېرىلمىگەن ئۆمۈرگە ئىسىت (دە)!
ھايات ئۇچۇن ئەپسۇسلانما، ئەمگەك ئۇچۇن ئەپسۇسلان.

2842. ئۆمۈر ئۆتۈپ كېتىدۇ، كىشى ئېچىنىپ ئېغىز ئاچمايدۇ،
(لېكىن) ئەمگەك زايە بولۇپ كەتسە، بۇنىڭغا ئۇزۇن يىل ئېچىنىدۇ.

2843. (ئاشپەز) ناھايىتى كۆزى توق، كۆڭلى باي بولۇشى لازىم.
پاكىز ۋە ھۆسن ـ چىرايى ئايدەك (كۆركەم) بولۇشى كېرەك.

2844. دىن، شەرىئەتنى بىلمىدىغان، تەقۋادار بولۇشى كېرەك،
ئاشۇنداق كىشىدىن توغرىلىق كېلىدۇ.

2845. بەگلەرنىڭ تەبىئىتى ۋە ئۆزى تازا بولىدۇ،
بىمەك پاكىز بولمىسا، قانداق بېگىلى بولىدۇ، قوزام؟

2846. ئاشپەز پاكىز بولسا، پاكىز تاماق بېرىدۇ،
غىزا ـ تاماق پاكىز بولسا، (كىشى) سۆيۈنۈپ يەيدۇ.

2847. كۆزى ئاچ كىشى تاماققا ئاچلىق قىلىدۇ،
ئاشقا قول تەگكۈزۈپ، ئاشنى بۇلغايدۇ.

2848. كۆزى ئاچ كىشىنىڭ قىلىقلىرى سەت بولىدۇ،
قىلىق سەتلىكى — كىشى ئۇچۇن تەڭدىشى يوق كېسەلدۇر.

2849. قانچىلىك ئىشەنچلىك، چىن ۋە توغرا ئادەم بولسۇن،
ئۇنىڭدىنمۇ چىن، ئىشەنچلىكى — ئۆزۈڭ ، بۇنى بىل.

2850. چىن، پۇختا كىشىلەرگە ئىشەنچ قىلغۇلۇق،
بىراق (كىشى) ئۆزىگە ئېھتىياتتا بولۇپ، بېشىنى كۆزەتكۈلۈك.

2851. بۇنىڭغا تەقلىدتەن مۇنۇ سۆز كەلدى،
بۇ سۆزنى ئۇنتۇما، ئەي ياخشى كىشى:

2852. "ھەممىگە ئىشەنگىن، (لېكىن) ئۆزۈڭنى كۆزەتكىن،
ئۆز كۆزۈڭلا ئۆزۈڭگە سادىق بولالايدۇ.

2853. ھەممە ئەزىزلەردىن ئەزىزراقى سېنىڭ جېنىڭدۇر،

ئەزىز جېنىڭنى ئاسرىغىن، سۆزۈڭنى ئۇزارتما.“

2854. ئاشپەزنىڭ چىراي ـ شەكلى كۆركەم، قىلىقلىرى ئۇز بولۇشى، چاچ ـ ساقىلى قىرىلغان، قامەتلىك، دىلى بىلەن تىلى بىردەك بولۇشى كېرەك.

2855. كۆركەم كىشىلەر كۆزگە پاكىز كۆرۈنىدۇ، غىزا ـ تاماق پاكىز بولمىسا، بوغۇزغا تۇرۇپ قالىدۇ.

2856. بىر خۇدا پاك ـ پاكىزلىقنى سۆيىدۇ، پاكىزلىق بىلەن كىشى ياخشى نامغا ئېرىشىدۇ.

2857. پاكىزلىقنى ھەممە كىشى ئارزۇ قىلىدۇ، ئاش پاكىز بولسا كىشى ئۇنى ئارزۇلاپ يەيدۇ.

2858. ناپاك كىشىنى تاماقتىن يىراق تۇتقۇلۇق، ناپاك كىشىنىڭ ئىشىمۇ ناپاك بولىدۇ.

2859. (ئاشپەز) توغرا، دۇرۇس، قىلىقى ئىشەنچلىك بولۇشى كېرەك، توغرا بولمىغان كىشى خۇي ـ پەيلىنى تۇزىتەلمەيدۇ.

2860. ئەگەر ئاشپەز باشلىقى ئەگرى بولسا، ئۇنىڭ خىزمەتچىلىرىمۇ ھەممىسى ئەگرى بولىدۇ.

2861. بوشاڭ ئادەملەر، يېمەك ئوغرىلىرى ئاشخانىغا توپلانسا، بەگ داستىخىنىنىڭ قانداقمۇ كۆركى بولسۇن؟!

2862. كىشى توغرىلىق (بىلەن) ياخشى ھەرىكەت قىلىشى لازىم.

شۇنداق بولغاندىلا، ئارزۇ قىلغان سۆيۈنچىگە ئېرىشەلەيدۇ.

2863. قىلىقى توغرا كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
قىلىقى توغرا بولسا، دۇنيا (نېمەتلىرىگە) ئىگە بېلالايدۇ.

2864. توغرا (ئادەم) قەيەردە بولسا، كۈنى قۇتلۇق بولىدۇ،
كىشى توغرا ھەرىكەت قىلسا، كۈنى قاراڭغۇلاشمايدۇ.

2865. خيانەتچى قەيەرگە قەدەم قويسا،
پايدىلىق نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى يىراقتا قاچىدۇ.

2866. خيانەتچى كىشى قەيەرگە قول ئۇزارتسا،
دېگىز بولسىمۇ سوغۇلىدۇ، يەرلەر قۇرۇيدۇ.

2867. (ئاشپەز باشلىقى) بەگنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدىغان،
سادىق بولۇشى، ھايالىق، (ئۆزىنى) يىغالايدىغان بولۇشى كېرەك.

2868. ئىدراكلىق ھەم بىلىملىك بولۇشى،
تاماق ۋاقتى بولغاندا چەبدەس بولۇشى كېرەك.

2869. قائىدە ـ يوسۇن بويىچە ھەرىكەت ۋە خىزمەت قىلىشى،
كىرىش ـ چىقىشتا ئۆزىنى توغرا تۇتۇشى كېرەك.

2870. ئەقلىنى ئىشقا سېلىپ، ئۆزىنى كۆزىتىشى،
بىلىمىنى ئىشقا سېلىپ، كۆزىنى تېيىشى كېرەك.

2871. بەگنىڭ ياخشى نامىنى تىلەپ، ئۇنىڭغا ۋاپا قىلىشى كېرەككى،
بۇ ياخشى نام بىلەن ئۇنىڭ نامىمۇ مەڭگۈ بولۇپ قالسۇن.

2872. ئىدراكلىق كىشىلەر ياخشى نام تىلەيدۇ،
بىلىملىك كىشىلەر ئىشەنچلىك بولىدۇ.

2873. ئىدراكلىق كىشىلەردىن كىشىلىك كېلىدۇ،
بىلىملىك كىشىلەر ئادەمنىڭ ئادەمىدۇر.

2874. ئىدراكلىق كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
ئىدراكلىق كىشى ئادەملەرنىڭ سەرخىلىدۇر.

2875. "ئەقىل ـ ئىدراكلىق، ۋاپادار كىشى ئادەملەرنىڭ ئېسىلىدۇر،
ئۇ باشقىلار ئۈچۈن ھەر ۋاقىت ئۆزىنى پىدا قىلىدۇ.

2876. ناپاك، بىۋاپا، قىلىقلىرى پەس (ئادەم)
ۋەدە قىلسىمۇ، سۆزىدە تۇرمايدۇ."

* * *

2877. ئەي ئەلىگ، مانا ھەممىنى سۆزلىدىم،
ئاشپەز باشلىقى ئەنە شۇنداق بولسا بولىدۇ.

2878. داستىخانغا چۈشۈپ، تاۋاقلارنى قويغاندا،
بەگ ئۇنىڭدىن شۇبھىلەنمەي غىزالىنالايدۇ.

* * *

2879. ئەي ئەلىگ، مېنىڭ بىلگەنلىرىم شۇ ئىدى،
كۆڭلۈمدە بارىنى ئەمدى ئېيتىپ بەردىم.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

2880. ئەلىگ ئېيتتى: بۇنى ئاڭلىدىم ۋە چۈشەندىم،
يەنە بىر سۆزۈم بار، ئۇنىمۇ ئېيتىپ بەرگىن.

2881. ماڭا ئەمدى باش ئىدىشچىنى چۈشەندۈرگىن،
شاراب ئىشلىرىنى قانداق قىلىشى كېرەككىن.

2882. بەگ ئۇنىڭغا ئىشەنسۇن ۋە كۆڭلى پۈتۈپ،
ئۇنى توغرا دەپ بىلىپ، قوللىدىن شاراب ئىچسۇن.

37
ئۆگدۈلمش ئەلىگكە باش ئىدىشچىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ

2883. ئۆگدۈلمش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي ئەلىگ،
بۇنىڭغىمۇ بەك ياخشى بىلىم ئىشلىتىش كېرەك.

2884. (باش ئىدىشچى) ئۆز قوۋۇم ـ قېرىنداشلىرىدىن، ياكى ئۇزۇن يىل ياخشى سىنالغان،
كۆڭلىنى توختاتقان ۋە توغرا يول تۇتقانلاردىن تاللىنىشى كېرەك.

2885. ئىشەنچلىك، سەمىمي ـ سادىق، كۆزى ـ كۆڭلى توق،
قىلىقى مىسالى ئاتقان ئۇقتەك توغرا بولۇشى كېرەك.

2886. شۇنداق بولغاندا، ئاندىن ئىدىش تۇنقۇچى بولۇپ،
بۇ ئىشقا يارايدۇ ۋە كۈچى يېتىدۇ.

2887. ئىدىشچى ھەر تۈرلۈك دورىلارنى ساقلايدۇ،
(ئۇ) ئاشقا ھەزىم قىلدۇرغۇچى، قۇۋۋەتلەنگۈچى، ياكى ئاجىزلاتقۇچى دورىلارنى قوشىدۇ.

* 2888. يەيدىغان، ئىچىدىغان، يالايدىغان دورىلارنى تەلەپ قىلسا،
تۈرلۈك ـ تۈرلۈك دورىلار ئۇنىڭدا بولىدۇ.

2889. قۇرۇق، ھۆل يېمىش، ياكى ئىچىملىك شاراب

ئۇنىڭ ۋاستىسى بىلەن بوغۇزغا كىرىدۇ.

2890. بەگلەرگە بارچە خەتەر بوغۇزدىن كېلىدۇ،
بوغۇزنىڭ لەززىتى ئاشپەز ۋە ئىدىشچىنىڭ قولىدا بولىدۇ.

2891. ئاشپەز بىلەن ئىدىشچى ئىشەنچلىك بولمىسا،
بەگنىڭ (خاتىرجەم) يەپ ـ ئىچىشى بەكمۇ قىيىن بولىدۇ.

2892. بىلىملىك دانا نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
گالىنى بەك كۆزەتكۈلۈك، تاماقنى ئېھتىيات بىلەن يېگۈلۈك.

2893. گېلىڭنى كۆزەتسەڭ، بېشىڭغا پايدىلىق،
ئاشنى ئاز يېسە، ئېغىزغا لەززەت بېرىدۇ.

2894. بېشىنى بەھۇد، نابۇت قىلغان كىشىلەرنى كۆپ كۆردۈمكى،
(ئۇلار) گېلىنى كۆزەتمەي، ئۆمرىنى بەھۇدە زايە قىلدى.

2895. ئادەمگە كېسەللىك ۋە بىئارامىلىق گالدىن كېلىدۇ،
ئۇنىڭ دورىسى ـ داۋاسىمۇ گالدىن بولىدۇ.

2896. ئۇ ئىدراكلىق بولۇشى ۋە كۆپ بىلىم بىلىشى لازىم،
ئىدراكلىق كىشىدىن كىشىلىك كېلىدۇ.

2897. ئىدراكلىق ئادەم يامانلارغا ئارىلاشمايدۇ،
بىلىملىكنىڭ قىلغان ئىشى توغرا ۋە ئىشەنچلىك بولىدۇ.

2898. باشسىز ئوق تۈز بولمىسا، ئۇ ئوتۇن بولىدۇ،
قارا، ئادەم توغرا بولمىسا، ئەسىر بولىدۇ.

2899. ئەي قەھرىمان بېگىم، سەن توغرىلىق بىلەن ئىش قىل،
(مېنىڭچە) توغرىلىقتىن باشقا ھېچقانداق ياخشى نەرسە يوق.

2900. باش ئىدىشچى ناھايىتى پۇختا ئادەم بولۇشى كېرەك،
ھەمدە نىيەت ـ ئەقلىنى ۋە دىلىنى توغرا تۇتۇشى كېرەك.

2901. باش ئىدىشچى بارلىق ئىشلارنى توغرىلىق بىلەن ئىشلىسۇن،
يارىماس، پەسكەش كىشىلەرنى ئۆزىگە يېقىن يولاتمىسۇن.

2902. ئىچىملىكنى ئۆز قولى بىلەن ياساپ، كۆزەتسۇن،
تامغا ئۇرۇپ، ئۆزى ساقلىسۇن.

2903. يېمەك ـ ئىچمەككە قوشۇلىدىغان بارلىق دورىلارنى
ئۆز قولى بىلەن ئارىلاشتۇرسۇن ۋە پاكىز تۇتسۇن.

2904. قۇرۇق، ھۆل يېمىش، ياكى شەربەت، گۈلابنى
(ۋە) ھەر خىل شارابلارنى ئۆزى ھازىرلاپ، ئۆزى ساقلىسۇن.

2905. سادىقلىق بىلەن كۆيۈپ ـ پىشىپ،
ئىچىملىكلەرنى كۆزەتسۇن ۋە ئۆز ۋەزىپىسىنى ئادا قىلسۇن.

2906. (شۇنداق قىلغاندىلا) ئاندىن بەگ خىزمىتىگە ئەگىشى سىكىدۇ،
بۇنداق ئەمگەك قۇل مەنپەئىتىگە پايدىلىق بولىدۇ.

2907. قايسى نەرسىگە كىشىنىڭ ئەگىشى سىكسە،
جېنىنىڭ يىلتىزى شۇ نەرسىدە بولىدۇ.

2908. خۇش پېئىل (كىشى) بۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ شۇ سۆزنى دېگەن،

خۇش پېئللار سۆزى، دىققەت قىلساڭ، تامامەن بىلىمدۇر.

2909. "قايسى نەرسىگە كىشىنىڭ ئەمگىكى سىڭسە،
شۇ نەرسە سۆيۈملۈك، ئەزىز جاننىڭ يىلتىزى بولىدۇ.

2910. كىشى ئۆمرىنى سەرپ قىلىپ ئەمگەك سىڭدۈرسە،
ئۇنى سۆيۈشى، ئېغىر چۈشسىمۇ يۈكنى كۆتۈرۈشى كېرەك."

2911. باش ئىدىشچى ئەنە شۇنداق بولسا،
ئىدىشچىلىق ئىشنى ئۇنىڭغا تاپشۇرسا بولىدۇ.

2912. بۇ ئىشقا ئەنە شۇنداق سىلىق ـ خۇش پېئىل كىشى كېرەككى،
ئۇنىڭ خىزمىتى، كۆركى دىلىنى يورۇتسۇن.

2913. بۇنىڭدىن كېيىنكىسى — شاگىرتلار بولۇپ،
(ئۇلار) ساقالسىز، رەڭگىرويى كۆركەم بولۇشى كېرەك.

2914. ساقال ـ بۇرۇتسىز، يۈزى تولۇن (ئاي)دەك،
بويى تالدەك، قارا چاچ، ئۆزى سۈرەتتەك بولسۇن.

2915. بەللىرى ئىنچىكە ھەم يەلكىسى كەڭ،
بەدىنى ئاق، مەڭزى قىزىل بولسۇن.

2916. پېشىل، كۆك، سېرىق، ھال يېپەك تون كىيىپ،
غىزا ـ تاماق كۆتۈرۈپ يۈرسە يارىشىدۇ.

2917. ئىدىشچىلار پاكىز، ساقالسىز بولۇشى،
ئىچىملىككە قىل، تۈك، خەس چۈشۈپ كېتىشتىن ساقلىنىشى لازىم.

2918. قەدەھتە تۇك بولسا، (ئىچىملىك) بۇلغىنىدۇ،
غىزا، سۇغا قىل چۈشسە، لەززىتى كېتىدۇ.

2919. شۇنىڭ ئۈچۈن، تەلىم بەرگۈچى: قەدەھ
سۇنغۇچىلار ساقالسىز بولۇشى كېرەك، دېگەن بولۇشى مۇمكىن.

2920. ئىدىشچى پاكىز ۋە يۇزى كۆركەم بولسا،
ئۇنىڭ (قولى)دىن ئىچىملىك ئىچسە ئۇ سىڭىدۇ، قوزام.

2921. چىرايلىق، خۇلقى ئۇز كىشى قانداقلا نېمىنى تۇتسا
يارىشىدۇ، جان (لەززەتلىنىدۇ)، كۆز (ئۆز) ئۇلۇشىنى ئالىدۇ.

2922. بۇ بېيىتنى ئېيتقۇچى نېمە دەيدۇ،
ئەي ھەممىنى بىلگۈچى، بۇنى سەن ئاڭلا:

2923. "ھۆسن ـ چىرايى كۆركەم، قىلىقلىرى ئۇز بولوشى كېرەككى،
ئۇ نېمىنى تۇتسا، ئۇنىڭدىن ھەممە (لەززەت) تامىدۇ.

2924. قورسىقى ئاچ كىشىگە ئۇنىڭ يۇزىنى كۆرۈش ئوزۇقتۇر،
ئۇسساپ تەشنا بولغانلار ئۇنىڭغا قارىسىمۇ، تەشنالىقى قانمايدۇ."

2925. قارا، باش ئىدىشچى ئەنە شۇنداق بولۇشى كېرەك،
قەدەھ تۇتقۇچىلارمۇ شۇنداق بولۇشى كېرەك.

2926. ئاندىن بەگلەر ئۇنىڭغا چىن پۈتۈپ ئىشەنسە ۋە
توغرا ـ چىن ئادەم ھېسابلاپ (ئۆزىگە) يېقىن تۇتسا بولىدۇ.

*　　*　　*

2927. ئەي ئەلىگ، (بۇ) بىرقانچە ئىشقا خىل كىشىلەرنى تاللا،
(ئۇلار) سادىق، كۆزى توق ۋە ھايانى بىلمەيدىغان (بولسۇن).

2928. (بۇلارنىڭ) بىرى: ئەلچى، بىرى — پۇتۇكچى،
يەنە بىرى — ئىمدىشچى، بىرى بولسا — ئاشپەز.

2929. بۇلارنىڭ ھەر بىرىنى ياخشى تاللا،
ئەگەر ناموۋاپىق ئىشقا دۇچ كەلسەڭ، كېيىن ئۆكۈنمە.

2930. ئەلچى، پۇتۇكچى ئەگەر يارىماس — خام ئادەم بولسا،
بۇنىڭ زىيىنى ئەلگە يېتىدۇ، ئەي زېرەك.

2931. ئەگەر ئىمدىشچى ياكى ئاشپەز يارىماس — خام بولسا،
ئۇنىڭ زىيىنى تىرىكلىكىنىڭ ئۇلى بولغان جانغا تېگىدۇ.

2932. ئەي ئەلىگ، بۇ بىرقانچە كىشىنى تاللاشقا تىرىشقىن،
خىلالاپ ـ تاللىغاندىن كېيىن ئىشىڭنى ئۇلارغا تۇتقۇز.

*　　*　　*

2933. ئۆگدۈلمىش يەنە ئېيتتى: ئەي دۆلەتلىك ئەلىگ،
بەگلەرنىڭ نامى ئۇنىڭ ئىشىغا ئوخشاش ئۇلۇغدۇر.

2934. ئۇلۇغ ئىشلاردا كۆپ باش ئاغرىقى بولىدۇ،
باش ئاغرىقى ھەل قىلىنمىسا، بەگلىك (قولدىن) كېتىدۇ.

* 2935. كېڭەشتە بەگكە ئۇنچە تۆكۈپ بېرىدىغان
كېڭەشچى دانا نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

2936. ئەي بەگ، راھەت ئىزدىمە، مۇشەققەت چەككىن،
راھەت بىلەن مۇشەققەت بىللە تۇرىدۇ.

2937. بەگ مۇشەققەت چېكىپ ئەل باشقۇرسا، خەلق تىنچ ـ ئامان
بېيىيدۇ.
خەلق بېيىسا بەگ تىلىكىگە يېتىدۇ.

2938. ئەي راھەتلىك كىشى، بەكمۇ ئارتۇق سۆيۈنۈپ كەتمە،
راھەتكە يارىشا ئاخىر مۇشەققەتمۇ كېلىدۇ.

2939. ئەي مەرد باتۇر، ئاشپەز ۋە ئىدىشچى ساڭا
قانچىلىك ئىشەنچلىك بولسا بولسۇن،

2940. ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ ئۇلاردىنمۇ سادىقراقسەن،
ئۇنىڭدىن باشقىچە بولمايدۇ، سۆزۈڭنى قىسقارت.

2941. ئاقىل نېمە دەپ خىتاب قىلىدۇ، ئاڭلا،
بۇنى سەن ئۇنتۇما، يازغىن ھەم ئوقۇ:

2942. "سۆيۈملۈك جان ئۇچۇن ئۆزۈمدىن باشقا
ئەڭ ئىشەنچلىك بىرەرسنى تاپالمىدىم.

2943. غەيرەت قىل، كۆزەتكىن، ئۇنى چىڭ تۇت،
ئەگەر ئۇ كېتىپ قالسا، ئىزدىمە."

*　　*　　*

2944. ئەي دۆلەتلىك ئەلگ، سورىغانلارنى ئېيتتىم،
قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى، ئىلاجسىنى ۋە داۋاسىنى سۆزلىدىم.

2945. ئەنە شۇنداق كىشىلەر بىلەن بەگلەر يۈكسىلىدۇ،
دۇشمەننىڭ بوينىنى يانجىپ، نام ـ شۆھرىتىنى ئاشۇرىدۇ.

2946. بۇلارنىڭ (تەرىپىنى) مەن ساڭا ئېنىق سۆزلىدىم،
ئۇنىڭدىنمۇ ئۇلگىلىكرەك يەنە بىر سۆزۈم بار.

2947. ئەلگ ئاڭلايمەن دېسە، ئۇنىمۇ سۆزلەي،
ئۇنداق بولمىسا، بۇ سۆزنى ئۆزۈمدە يوشۇرۇپ قالاي.

ئەلگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

2948. ئەلگ جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي دانا،
ئېيتماقچى بولغان سۆزۈڭ نېمە ئىدى، ماڭا ئېيتقىن.

2949. بارچە سۆزنى سەندىن ئاڭلاش كېرەك،
(چۈنكى) بىلمىگە دېگىزسەن، ئىدراكقا دەريا.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلگكە جاۋابى

2950. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى، ئەي ئەلگ،
ئەلگدىن ئەلگە تۈرلۈك بىلىم كېلىدۇ.

2951. خىزمەتكارنىڭ يولىنى ۋە قۇلنىڭ بېگىگە
قانداق خىزمەت قىلىشى كېرەكلىكىنى ئەلگە سۆزلەپ بەردىم.

2952. بەگلەرمۇ خىزمەتچى قۇللىرىنى بىلىشى،
ئۇزاق يىل خىزمەت قىلغانلارغا ئېھسان قىلىشى لازىم.

2953. بەگلەرنىڭ قۇللاردا قانچىلىك ھەققى بولسا،
قۇلنىڭ بەگلەردە ھەققى يوقمۇ؟

2954. (خىزمەتتە) تۇرۇپ بەگنىڭ ھەققىنى ئۆتىسە،
(بەگلەرمۇ) خىزمىتىگە كۆرە قۇلنىڭ ھەققىنى بېرىشى كېرەك.

2955. خىزمەتچى دۇنيا ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىكەن،
ئەگەر دۇنياغا ئېرىشمىسە، مەجبۇرىي ئەمگەك قىلغان بولىدۇ.

ئەلگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

2956. ئەلگ ئېيتتى: (سۆزۈڭنى) كەلتۇر، ماڭا ئوچۇق ئېيت،
خىزمەتچىنىڭ ھەققى نېمىلەردىن ئىبارەت، بۇنى چۈشەندۈر.

38

ئۆگدۈلمىش ئەلگە خىزمەتچىلەرنىڭ بەگلەر زىممىسىدىكى ھەققى قانداق بولىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ

2957. ئۆگدۈلمىش ئېيتتىكى، بەگلەر زىممىسىدە
خىزمەتچىنىڭ (قىلغان) خىزمىتىگە يارىشا ھەققى بولىدۇ.

2958. ئەڭ ئاۋۋال يېمەك ـ ئىچمەكنى بېرىش كېرەك،
خىزمەت قىلىشتا لازىملىق ئەسۋابلىرىنى ھازىرلاپ بېرىش كېرەك.

2959. خىزمەت قىلىش مۇشەققەتلىك، ئېغىر بىر ئىشتۇر،
بەگلەر بۇنى بىلسە، (خىزمەتچى) خىزمەتتە غەيرەت قىلىدۇ.

2960. خىزمەت قىلغۇچى ۋۇجۇدىنى، جېنىنى پىدا قىلىدۇ،
قۇل بولغۇچى بەگنىڭ سۆيۈنچىنى تىلەيدۇ.

2961. ئىسسىق ـ سوغۇق، ئاچ ـ توق، يايلاق ھەم يېلىڭ (ھالدا)
قىلىچ، پالتا ۋە ئوق يەيدۇ، ئەي ئەلگ، بۇنى بىل.

2962. ئالدىغا، ئارقىغا، ئوڭ ـ سولغا بارىدۇ،
(ئۆزى) مۇشەققەت چېكىپ بەگنى راھەتكە يەتكۈزىدۇ.

2963. ھەممىدىن ئاۋۋال دۈشمەنگە (قارشى) قورال بولىدۇ،
بېگىگە ھاياتلىقنى، ئۆزىگە ئۆلۈمنى تىلەيدۇ.

2964. مانا شۇ خىلدا بېگىنىڭ شادلىقىنى تىلەپ،
تۇنىنى كۈنگە ئۇلاپ ئۆزى جاپا ـ مۇشەققەت چېكىدۇ.

2965. بۇ خىزمەتلىرى ئۈچۈن بەگ ھەققىنى تۆلىشى كېرەك،
مېھرىبانلىق بىلەن (ئۇنىڭغا) ياخشى مۇئامىلە قىلىشى كېرەك.

* 2966. خەلق ئىچىدىن تاللانغان (ۋە) كىشىلەرنىڭ چىنى بولغان
ئۇچ ئوردۇ خانى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

2967. ئەي خەلقىنىڭ ئۇلۇغى بولغان بەگ،
خىزمەتكار، قوللىرىڭنى ئۆستۈر، ياخشى مۇئامىلە قىل!

2968. خىزمەتكارلىرى ئارقىلىق بەگنىڭ قولى ئۇزۇن بولىدۇ،
خىزمەتكارلىرى بىلەن قۇدرەتلىك (بولۇپ)، ئېلىنى تۇزەيدۇ.

2969. بەگ قانچىكى بۇيۇك، ئەسلى ئۇلۇغ بولغان بولسا،
ئۇنىڭ نامى (پەقەت) خىزمەتكارلىرى (بىلەنلا) بۇيۇك بولغان.

2970. ئەي ئەلىگ، كىشىلىك مۇرۋۋىتىنى قىلىش (دېمەكتۇر)،
مۇرۋۋىتىنى كىشى ئۇچۇن تەرىقەتتۇر.

2971. مۇرۋۋىتى ـ تەرىقەت، روشەنكى،
كىشىنىڭ ئەمگىكىنى بىلىش، ئۇلۇش بېرىش دېمەكتۇر.

2972. خىزمەتكار بوسۇغىدا ئۇمىد بىلەن تۇرىدۇ،
بەگ (ئۇنىڭغا) ئۇمىد بېغىشلىمىسا مۇرۋۋىتى يوقايدۇ.

2973. خىزمەتچى قانچە ئىكەنلىكىنى بەگ كۆزىتىپ بېرىشى،
نەپ بېرىدىغىنى قانچە، بەرمەيدىغىنى قانچە (بىلىشى كېرەك)

2974. نەپ بېرىشگە قاراپ ئېھسان قىلىشى،
خىزمىتىگە قاراپ ھەققىنى تۆلىشى كېرەك.

2975. ئەي بەگ، كىشى ھايۋاندىن تۆۋەن ئەمەس،
بۇنىڭ بەرقىغە يەتسە، ھەر ئىش ئۆز ئۆلچىمىدە بولىدۇ.

2976. ئادەم ئالدى بىلەن ھايۋانىنىڭ قورسىقىنى تويدۇرىدۇ،
ئاندىن ئۇنىڭ (كۆچى)دىن پايدىلىنىدۇ.

2977. بەگلەر ئېھسان بەرسە ۋە شېرىن سۆزلىسە،
خىزمەتكار ئۆز بېگىگە ۋۇجۇدىنى پىدا قىلىدۇ.

2978. خىزمەتكار (بەگكە) مېھىر قويىدۇ، سادىق بولىدۇ،
بەگنىڭ شادلىقى ئۈچۈن ئۆزى جاپا ـ مۇشەققەت چېكىدۇ.

2979. بۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ بىر زېرەك مۇنداق دېگەن،
ئىنسان بىلىمى بىلەن (ھەممىگە) قول ئۈزىتالايدۇ:

2980. كىشى ياخشىلىق ئۈچۈن سۆيۈملۈك جېنىنى بېرىدۇ،
بىر ياخشىلىققا جاۋابەن ئون ياخشىلىق قىلىدۇ.

2981. پايدا بولسا، ئىنسان ئۆزىنى قۇل قىلىدۇ،
ئۇنىڭغا قۇل بولۇپ، ئۆزى مۇشەققەت چېكىدۇ.

2982. خىزمەتكە قاراپ ياخشى ئېھسان بېرىش كېرەك،

يالاڭ ـ يوپۇننى كىيىندۇرۇش، ئاچنى تويغۇزۇش كېرەك.

* 2983. (بەگ) ئەگەر قۇلنىڭ كەمبەغەللىك نامىنى ئېلىپ تاشلىيالمىسا، ئۇ قانداق بەگ بولىدۇ، دۆلەتمەن ئەلىگ؟

2984. قېرى ـ مويسىپىت نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
قېرىلارنىڭ سۆزى يىگىتلەرگە كۆزدۇر:

2985. كىشى بىرەر كىشى ئۈچۈن ئەمگەك قىلسا،
ئۇنىڭ ئورنىغا كىشىلىك بىلەن جاۋاب يانىدۇر،

2986. كىشىنىڭ ئەمگىكىنى بىلمەيدىغان كىشىنى
كىشى دەپ ھېسابلىما، (ئۇ) ھايۋانغا باراۋەردۇر.

2987. خىزمەت قىلغۇچى ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ:
بىرى ئەركىن كىشى، يەنە بىرى — ئۈمىد كۈتكۈچى قۇلدۇر.

2988. بۇ قۇل — ئۆزى ئەركسىز خىزمەتكاردۇر،
خىزمەت قىلمىسا بەگدىن قامچا يەيدۇ.

2989. ئەركىن (ئادەمگە) قارا، ئۆزىنى قۇل قىلىپ خىزمەت قىلىدۇ،
ئۇنىڭ خىزمىتىنى كۆرۈپ، ئەمگىكىنى تەقدىرلەش كېرەك.

2990. ئەركىن ـ ئازاد كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ياخشىلىقنىڭ قۇلىدۇر،
بۇلارغا ياخشىلىق يوللىرىنى ئېچىپ بېرىش كېرەك.

2991. ئەركىن (ئادەم) بىلەن قۇلنى تەڭ قويۇشقا بولمايدۇ،
ئەركىن (ئادەمنى) ئەركىنلىكچە، قۇلنى قۇلچە تۇتۇش كېرەك.

2992. بەگلەرنىڭ ئىشكى راھەت ئىشكىدۇر،
راھەت ئىشكىگە ئىگە بولۇش ئۆزۈڭنىڭ پايدىسىدۇر.

2993. خىزمەتچى بېيىسا، بەگ نامى چىقىدۇ،
بۇ نامى دۇنيا بىلەن مەڭگۈ ساقلىنىدۇ.

2994. ئەي ئەلنىڭ، خىزمەتچى بىلەن بەگ مىسالى
بەدەننى ساقلۇچى بىلەن ئالغۇچىغا ئوخشايدۇ.

2995. ساقلۇچى مال بېرىدۇ، ئۇ سەرمايە بولىدۇ،
ئالغۇچى (ئۇنى) ئېلىپ ئەل ئىچىدە ئايلاندۇرىدۇ.

2996. يىل، ئاي، كۈنلەر ئۆتۈشى بىلەن پايدا توپلىنىدۇ،
يۇزمۇيۇز تەقسىملەپ، ئۆز پايدىسىنى ئالىدۇ.

2997. دېمەك، خىزمەتچى كىشى شۇنىڭغا ئوخشايدۇكى،
(ئۇ) بېگى بىلەن ئورتاق، ئىشلىرى ھېسابلىقتۇر.

2998. بېگى قۇلغا ياخشى سۆز بىلەن مال بېرىدۇ،
خىزمەتچى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن خىزمەت ئۆتەيدۇ.

2999. خىزمەتچى جېنىنى پىدا قىلىپ، قىلىچ ئۇرىدۇ،
ئۇنىڭ پايدىسى ئەل، كەنت، قىشلاقلار بولىدۇ.

3000. دۈشمەننىڭ بوينىنى يانجىپ، خەنجەر توپلايدۇ،
ئارزۇ ـ تىلەكلەر (ئەمەلگە ئېشىپ) ئۇزلۇكسىز نېمەت كېلىدۇ.

3001. بۇلارنىڭ ھەممىسى پايدا ھېسابىدا قولغا تېگىدۇ،

ئەي بېگىم، پايدا كەلتۈرگۈچىنى ياخشى تۇتۇش كېرەك.

* 3002. ئۆز پايدىسىنى دەپ دۇنيا كەزگەن
سودىگەرلەر باشلىقى نېمە دېگەن، ئاڭلا:

3003. پايدىلىق قۇل ئوغۇلدىنمۇ يېقىندۇر،
پايدىسىز ئوغۇلنى دۈشمەن دەپ بىل، (ئۇنىڭدىن) ساقلان!

3004. بارلىق ھەربىكەت قىلغۇچىلار پايدىغا ماڭىدۇ،
پايدا بولمىغان بولسا ئووچى ئۆيىدە قېرىغان بولاتتى.

3005. ئەسكەر ـ خىزمەتچى بەگلەرنىڭ قانات ـ قۇيرۇقىدۇر،
قاناتسىز قۇش ئۇچالماس، ئەي بەگلەر بېگى.

3006. بەگلەرنىڭ كۈچى ئەسكەر ـ خىزمەتچى بىلەن نامايان بولىدۇ،
ئەسكەر ـ خىزمەتچى بىلەن بەگلەر چىگىشلەرنى يېشىدۇ.

3007. قايسى بەگ (ئەتراپىغا) جەسۇر جەڭچىلەر توپلانسا،
بۇ بەگ دۇنياغا ساھىبقىران بولىدۇ.

3008. قايسى بەگدە ھەممە پەزىلەتلەر جەم بولسا،
ئۇنىڭ ئارزۇ قىلغان نەرسىلىرى تۈگەل ئەتراپىغا يىغىلىدۇ.

3009. دۇنيا ھاكىمى ئۈچۈن مىڭ تۈمەن پەزىلەت كېرەك،
بۇ پەزىلەتلەر بىلەن دۇنيا ھاكىمى جاھانىنى سورىيالايدۇ.

3010. ئەي ئوغۇل، پەزىلەتلەرنى قەدىرسىز ھېسابلىما، ئۆگەن،
بۇ پەزىلەتلەر ئاق قۇشتەك راۋان يۇرىدۇ.

3011. پەزىلەتلەرنىڭ ئىقبالى ئاق قۇشنىڭ ئىقبالىدەكتۇر،
كەل، سەن پەزىلەتنىڭ نامىنى قۇش دەپ ئاتىغىن.

* 3012. دۇنيانى قېرىتقان، ئۆزۈن ئۆمۈر كۆرگەن،
ئاق باشلىق كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

3013. "بىلىم ـ پەزىلەت ئۆگەن، ئۇنى قەدىرلە،
ئۇ پەزىلەت ئاخىر سېنىمۇ قەدىرلىك قىلىدۇ.

3014. بىلىم بىل، ئەقىل ئۆگەن، بىكار يۈرمىگىن،
گېزى كەلگەندە ئۇ ساڭا ياخشىلىق كەلتۈرىدۇ."

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

3015. بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، ئەلىگ سۆيۈنۈپ،
(شۇنداق) دېدى: ئەي ئەقىللىق، ئۇرۇقى تازا.

3016. كىشىلىك ئۇلىنى بەك ياخشى قۇردۇق،
بۇ چىن ۋاپالىق كىشىلەر يولدۇر.

3017. مەن ئۆزۈم خەلق ئۈستىگە ھاكىم بولدۇم،
قولۇم ئۇزۇن، سۆزۈم ئۆتىدىغان بولدى.

3018. ئەمدى بەگلىككە ئېرىشكىنىمگە،
ئۆز راھىتىمگە (ۋە) ھاياتىمغا مەغرۇرلانمايمەن.

3019. تىلىكىم شۇكى، مېنىڭ ئالدىمغا كەلگۈچىلەر
مېنىڭدىن بايلىق تاپسۇن، كۈچى ئۇلغايسۇن.

3020. بەگلەرنىڭ شادلىقى ئەتىكى پايدىدۇر،
ياخشى نام بەدىلى ئۇچۇن ماڭا دۇنيا كۇپايە قىلىدۇ.

3021. بارلىق خەزىنە، بۇ ئالتۇن ـ كۇمۇشلەرنىڭ ھەممىسىنى
ئەسكەر ـ خىزمەتچىلەرگە ئۇلەشتۇرۇپ بېرىش ئۇچۇن توپلىدىم.

3022. بۇلارنى ياخشى نام (قالدۇرۇش) ئۇچۇن كىشىلەرگە بېرىمەن،
دۇنيا (قىلغۇچىلار) كۆپەيسۇن، خۇدا نامىنى يايسۇن.

3023. تىلىكىم شۇ ئىدىكى، ماڭا خىزمەت قىلغۇچىلار،
(مەندىن) كېيىن قالغۇچىلار بېيىسۇن!

3024. مەن (ئالەمدىن) كۆچۇپ كەتسەم، بۇ خەلق قالىدۇ،
شۇ چاغدا ماڭا دۇنيا بىلەن خىزمەت قىلسۇن.

ئۆگدۇلمىشنىڭ ئەلىگگە جاۋابى

3025. ئۆگدۇلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەلىگ
بۇ ئىشلارغا ئەقىل ۋە بىلىمنى يەتكۇزدى.

3026. ئۆلگۇچى كىشىگە ئۆزىدىن كېيىن
ياخشى نام قالدۇرۇشتىن باشقا يەنە نېمە بار؟

3027. بۇ دۇنيانى دېسە كۇمۇش تارقىتىش كېرەك،
ئاخىرەتلىكىنى تىلىسىمۇ، بۇ — قۇتۇلۇش يولى.

3028. ئەي ئەلىگ، ئالتۇن ـ كۇمۇشلىرىڭنى ئۇلەشتۇر،
قايسى ئەلنى خالساڭ، (ئۇنىڭغا) قولۇڭ يېتىدۇ.

* 3029. بەگلىك ئىشىڭغا ئۇل قۇرۇپ بەرگەن
دانا بەگ نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

3030. بەگلەر كۆپ ئەسكەر ـ خىزمەتچى تۇتۇپ، مال ئۈلەشتۈرسە،
خالىغان چاغدا دۈشمىنىنىڭ ئېلىنى ئالالايدۇ.

3031. خەزىنىنى نېمە قىلسەن؟ ئەسكەر ـ خىزمەتچى كۆپ بولۇشى كېرەك،
بەگنىڭ باي بولۇشى ھاجەت ئەمەس، خەلقى توق بولۇشى لازىم.

3032. ئەسكەر ـ خىزمەتچى بولسا، بەگلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقى كەم بولمايدۇ،
ئەسكەر ـ خىزمەتچى بولمىسا، بەگ ئەلگە ئۆزۈن ھۆكۈمرانلىق قىلالمايدۇ.

3033. ئەسكەر ـ خىزمەتچىلەر بەگدىن مەمنۇن بولغاندىلا،
بەگ قايسى ئەلنى خالىسا، ئۇنى قولغا كىرگۈزەلەيدۇ.

3034. دۇنيا بەگلىرىنىڭ قولى ئوچۇق بولسا،
ھەر ئىككى دۇنيانىڭ تۆرىگە ئىگە بولالايدۇ.

3035. بىلىملىك ئادەم نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
بەگ خەسىسلىك بىلەن ئەلگە ھاكىملىق قىلالمايدۇ.

3036. ئىككى نەرسە قارىمۇقارشى، يېقىنلاشماي قاچىدۇ:
خەسىسكە (ھېچكىم) يېقىنلاشمايدۇ، سېخىيگە بەك يېپىشىدۇ.

3037. بارلىق پەزىلەتلىك كىشىلەر خەسىستىن قاچىدۇ،

سېخىينىڭ ئەتراپىغا ئۆيۈشۈپ، تىلەك ـ ئارزۇلىرىغا يېتىدۇ.

3038. خەسىسلىك بىلەن بەگلىك دۈشمەنلىك بولىدۇ،
خەسىسكە ھەممە يەردە نىزا پەيدا بولىدۇ.

3039. ئاندىن قالسا، ئەلنى تۈتۈپ تۇرىدىغان ئىككى نەرسە بار:
بىرى — ساپ ئالتۇن، يەنە بىرى — قىلىچ.

3040. مەملىكەتنى سېخىيلىق بىلەن مۇستەھكەملەش كېرەك،
ئەي ئەلنىڭ، بەگ سېخىيلىق بىلەن يۈكسىلىدۇ.

3041. جەسۇر، باتۇر ئەر چاقماقتەك قىلىچ ئويناتسا،
ھەيۋەتلىك باتۇرلارنىڭمۇ تومۇرى كېسىلىدۇ.

3042. بەگلەر ساپ ئالتۇن تارقىتىش بىلەن قولىنى قاپارتسا،
قىلىچسىزلا، سۆز بىلەن ئەلنى سورايدۇ.

3043. بۇ ئىككى (نەرسە) بىلەن ئۇشبۇ ئەلنى ئىدارە قىلىش كېرەك،
ئەي ئەلنىڭ، بۇ ئىككى (نەرسە) بىلەن ئەر يۈكسىلىدۇ.

3044. ساپ ئالتۇن تۇرۇلگەن چىرايلارنى ئاچىدۇ،
ساپ ئالتۇن بۇزۇلغان ئىشلارنى تۈزەيدۇ.

3045. قىلىچ نەدە بولسا، كۈمۈشمۇ شۇ يەردە بولىدۇ،
كۈمۈش نەدە بولسا، قىلىچ شۇ ياققا يول تۈتىدۇ.

3046. ئەي ئەلنىڭ، كۈمۈش چاچقىن، يىگىتلەر توپلانسۇن،
كۈمۈشنى يىغساڭ، قىلىچ تۇتقان باتۇرلار تاراپ كېتىدۇ.

3047. قاراپ باق، قىلىچ تۇتقان جەسۇر ئەر كۆمۈشكە تۇتقۇندۇر،
توپلانغان ساپ ئالتۇن قىلىچ ئۇچۇن پىدا قىلىنسۇن.

3048. خەسىس بەگ دۇنيا توپلاپ، خەزىنە يىغىدۇ،
سېخىي بەگ قىلىچ بىلەن تارتىۋالىدۇ.

3049. دۇنيانىڭ قانۇن ـ قائىدىسى ئەنە شۇنداقتۇر،
خەسىس سۆكىلىدۇ، سېخىي ماختىلىدۇ.

*　　*　　*

3050. ئۆگدۈلمىش سۆزىنى توختىتىپ، يەر ئۆپتى،(ۋە) ئەلگكە
دۇئا قىلىپ، بىر (ئاللا)نى مەدھىسلىدى.

ئەلگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

3051. بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، ئەلگ سۆيۈندى،
قوللىرىنى كۆتۈرۈپ رەببىگە دۇئا قىلدى.

3052. دېدىكى، ئەي مېھرىبان، ئىشەنگەن ئىگەم،
ئەي مۇشكۈللۈكۈمدە سېغىنىدىغان ئىگەم.

3053. سەندىن باشقا يۆلەنچۈكۈم يوق،
غۇرۇرۇم سەن ئۆزۈڭ، ئۈمىدىم سەندە.

3054. ماڭا قىلمىغان قايسى ياخشىلىقىڭ قالدى،
مېنى ئېرىشتۈرمىگەن (يەنە) قانداق ئارزۇلار قالدى؟

3055. چىن سۆزۈم شۇكى، ساڭا قانداق ئىبادەت قىلىمەن؟
ئەي مەڭگۈ موھتاجسىز (ئىگەم)، ئۆزۈم ساڭا موھتاجمەن.

3056. سەندىن مەدەت، كۈچ ـ قۇۋۋەت تىلەيمەن،
مېنى سەنلا يۆلەپ، توغرا يولغا سالغىن!

3057. ھەممە ياخشىلىقلاردىنمۇ ئارتۇقى —
كۆڭلۈمنى توق قىلغان — مانا بۇ ئۆگدۈلمىشتۇر.

3058. بۇنى سەن ماڭا ئاتا قىلىپ بەردىڭ،
بۇنىڭ ئۈچۈن يۈزمىڭ قېتىم شۈكۈر قىلىمەن!

3059. (ئۇ) مېنىڭ ئىشىمغا جېنى (ۋە) ۋۇجۇدىنى بېغىشلىدى،
ئۆتۈۋاتقان ئۆمرىمدە ماڭا دۇئا ئاشۇردى.

3060. ماڭا كۈچ ـ قۇۋۋەت بەرگىن، (ئۇنىڭ) ھەققىنى ئادا قىلاي،
سۆيۈنسۇن، ماڭا كۆڭلى يېقىن بولسۇن.

*　　*　　*

3061. ئەلىگ يەنە شۇنداق دېدى: ئەي ئۆگدۈلمىش،
ئەقىللىق، بىلىملىكلەر سېنى ماختىغانىدى.

3062. ئەقىللىقنى تىلىگەندە، سەن — تامامەن ئەقىلسەن،
بىلىملىكنى تىلىگەندە، كامىل بىلىمسەن.

3063. ئىشەنچلىك، مېھرىبان، سەممىي، توغرا ۋە مۇلايىمسەن،
(ھەر ئىشقا) توغرىلىق بىلەن قول ئۇزارتتىڭ.

3064. خزمەت قىلدىڭ، خزمەتلىرىڭ ئېھسانلىرىمدىن ئېشىپ چۈشتى،
سەن ئورۇندىيالمىغان ھېچقانداق خزمەت قالمىدى.

3065. ئەمدى مەندىن ياخشى بىر جاۋاب (ئېلىشىڭ) كېرەك،
ھەققىڭنى تۆلەي، شۇنىڭ بىلەن ھايات كەچۈرگىن.

3066. كۆڭلۈم سەندىن قانداق سۆيۈنگەن بولسا،
خۇدا ساڭمۇ شۇنداق سۆيۈنچە بەرسۇن، ئەي ئوغۇل!

*　　*　　*

3067. ئەلىگ سۆزىنى توختاتتى (ۋە) بىردەم جىم تۇردى،
خزمەتچىسى يەر ئۆپۈپ، ئورنىدىن تۇردى.

3068. ئۇ يەردىن مەمنۇن بولۇپ (قايتىپ) چىقتى،
ئېتىنى مىنىپ، ئۆيىگە يېتىپ كەلدى.

3069. كېچە ۋە كۈندۈز ئېغىشماي خزمەت قىلدى،
خزمىتى ياردى، بەخت ئىشكى ئېچىلدى.

3070. ئەقلى ياشىندى ھەم بىلىمى چوڭقۇرلاشتى،
پەلەك (يار) بولدى، قولى ئۇزاردى.

* 3071. دۆلتى بىلەن ئەلدە داڭ چىقارغان
(ۋە) بەخت ئالامتى (بولغان) مەشھۇر كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

3072. دۆلەت كېلىپ كىم بىلەن يارىشسا،
ئۇنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، بېشىنى كۆككە يەتكۈزىدۇ.

3073. دۆلەت كېلىپ، مال ـ دۇنيا يىغىلسا،
كىشىنىڭ كۆڭلى ياشنايدۇ، مەڭزى قىزىرىدۇ.

3074. بۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ، ئاقباش كىشى ساڭا بىر سۆز دېدى،
بۇ سۆزنى ياخشى ئاڭلا، ئەي باتۇر يىگىت:

3075. "كىمنىڭ دۆلىتى بولسا، قولى ئۇزۇن بولىدۇ،
بارلىق تەتۇر (ئىشى) ئوڭ، سۆزى — ئەقىل، بىلىم بولىدۇ

3076. جاھان پەيلاسوپىنىڭ مال ـ دۇنياسى بولمىسا،
قانچىلىك سۆزمەن بولسىمۇ، تىلى كىشەنلىنىدۇ."

3077. بۇ دۇنيانىڭ قانۇنى ئەنە شۇنداقتۇر،
بىۋاپا دۇنيا، دۆلەتنىڭ داڭقى (شۇنداق) شۆھرەت قازىنىدۇ.

3078. (ئۇ) يامانغا يۇزلەنسە، يۈز (ئابرۇي) تاپىدۇ،
كىچىككە كۆز تىكسە، يۈكسەكلىككە ئىرىشىدۇ.

3079. بۇ دۆلەت كېلىپ كىمگە نېسىپ بولسا،
(ئۇنىڭ) ئىچى ـ تېشىنى كۆزىتىپ، پۈتۈنلەي بىزەيدۇ.

3080. ئەگەر دۆلەت كەلسە، ھەممە ئارزۇلار (بىللە) كېلىدۇ،
دۇنياغا داڭ چىقىرىپ، نامى مەشھۇر بولىدۇ.

3081. ئەگەر (ئامەت) كەتسە، كەلتۇرگەنلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ
كېتىدۇ،
كۆتۈرۈلگەن بېشىنى قوڭۇر يەرگە ئەگدۈرىدۇ.

3082. ئەي ئەقللىق، ئەس ـ ھوشلۇق، سەگەك (كىشى)،
بۇ دۇنيانى بەك سۆيمىگىن، پالاكىتى تېگىدۇ.

3083. بۇ قاراڭغۇ، زۇلمەت (دۇنيا) نېمگە كېرەك؟
سۇزۇك، مەڭگۈلۈك ئەلگە بۇرۇنراق تەييارلان.

3084. بۇ دۇنيا بىر قونالغۇدۇر، كۆڭلۈڭنى ئۈز،
يۈكسەك ئوردا، ئەل تىلە، تىنچ، ئاسايىش بول.

3085. ھەممە ئىشتا كۆڭلى تۇزۇك (كىشى)
نېمە دەيدۇ، ئاڭلا، ئەي دىلى پاك:

3086. ئەي ھىممەت ئىگىسى، تاللانغان (ھەقىقىي) دۇنيانى ئىزدە،
تاللانغان (دۇنيانى) ئىزدىگۈچىنىڭ بەختى تولۇق بولىدۇ.

3087. ئۆتكۈنچى دۇنيانى قوي، ئاخىرەتنى تىلە،
(بۇ) دۇنيانى (سەن) تاشلىمىساڭ، ئۇ سېنى تاشلايدۇ.

3088. بۇ دۇنيا جاپا قىلغۇچىدۇر، (سەنمۇ) ئۇنىڭغا جاپا قىل،
جاپا قىلساڭ ئاندىن سەن بىلەن يارىشىدۇ.

3089. ئەي يولدىن ئازغان، بېشى قايمۇققان (كىشى)،
بۇ دۇنياغا زادى ھېرىس بولما، ئۇنىڭ تۇڭى پاتقاقتۇر.

3090. پاتقاققا كىرگەن ئادەم تۆۋەن چۆكىدۇ،
(ئۇ يەردىن) چىقالمايدۇ، شادلىق تاپالمايدۇ.

3091. ئۆزۈڭنى يۇقىرى(غا) تارت، پاتقاقتىن قۇتۇل،

ئۆز قوللۇقۇڭنى ئىبادەت بىلەن ئادا قىل!

3092. ئەمدى (ئۇ تەرەپكە) يانغىن، تىلەكلىرىڭنى ئۇ بېرىدۇ،
تىلىڭنى ئارقىغا بۇرا، سۆز تۇڭىدى.

*　　*　　*

3093. قارا، شۇنداق كېيىن ئەلىگ كۆڭلىنى تۇزەتتى،
خەلقە ياخشى قانۇن يۈرگۈزۈشكە باشلىدى.

3094. خەلق ھالاۋەتكە ئېرىشتى، ئۇرۇق سەمرىدى،
ئۇنى سۆيگەنلەر ئۇلغايدى، دۇشمەنلىرى زەئىپلەشتى.

3095. قۇۋانچ ۋە شادلىق بىلەن كۇن كەچۈردى،
نامى، داڭقى ۋە شۆھرىتى ئالەمگە يېيىلدى.

3096. (ئەلىگ) شۇ يوسۇندا خېلى ۋاقىت ياشىدى،
بۆرە بىلەن قوزا ئىناق ئۆتتى.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

3097. ئەلىگ بىر كۇنى يالغۇز ئولتۇرۇپ ئۆگدۈلمىشنى
يېنىغا چاقىرتتى، ئۆتۈۋاتقان كۇننى، ئىشنى سورىدى:

3098. ئەي ئۆگدۈلمىش، ئېيتقىنا، كۇنلىرىڭ قانداق ئۆتۈۋاتىدۇ؟
ئەلدە كەمبەغەللەر كۆپمۇ، ياكى بايلارمۇ؟

3099. ئەل ئىچىدە قانداق يارىماس، يامانلىقلار بار؟

خەلق ئەھۋالىنى ماڭا چۈشەندۈر، ھېچ سۆزنى يوشۇرما.

3100. خەلق ئېغىزىدا قانداق سۆزلەر يۈرۈۋاتىدۇ،
سۆكۈش كۆپرەكمۇ، ياكى ماختاشمۇ؟

3101. قۇسۇرۇم كۆپرەكمۇ، ياكى پەزىلەتلىرىممۇ،
بۇنى ماڭا سۆزلەپ بەرگىن، تەدبىرىنى كۆرەي.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلگە جاۋابى

3102. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەلگ،
(ئەلدە ھەممە ئادەم) تىلىگەن نەرسىلىرىگە ئېرىشتى.

3103. ئەلگىنىڭ دۆلىتىدىن دۇنيا تۈزەلدى،
قايغۇ قىسقا، خۇشاللىق ئۇزۇن بولدى.

3104. خەلق بېيىپ، ھالاۋەتتە تىنچ ياشاۋاتىدۇ،
شەھەر، كەنتلەر بېزەلدى، كۆكۈللەرنى ھاياجانغا سالىدۇ.

3105. خەلقنىڭ كۈنى ھۇزۇر ـ ھالاۋەتتە ئۆتمەكتە،
تۇنلىرىمۇ شادلىق بىلەن كەچمەكتە.

3106. ھەممە كىشى ئېغىزىدا مەدھىيە ئېيتماقتا،
نەپەس ئالغۇچىلار ساڭا تىنماي دۇئا قىلماقتا.

3107. قارا، قانۇن سۇغا ئوخشايدۇ، زۇلۇم ئوتتەك بالادۇر،
سۇزۇك سۇ ئېقىتتىڭ، ئۇ ئوتنى ئۆچۈردى.

3108. ئادىل قانۇن يۈرگۈزدۈڭ، دۇنيا تۈزەلدى،
ئەلدە ئەمدى ھېچكىم زورلۇققا ئۇچرىمايدۇ.

3109. ئەي ئەلىگ، ئۈچ ئىشتىن زۇلۇم – زورلۇق يۈز بېرىدۇ:
بىرى — بەختسىزلىك يۈز بەرگەندە، بەگ غاپىل بولسا،

3110. ئىككىنچى — خەلقنى باشلىغۇچى بوشاڭ بولسا،
ئۈچىنچى – ئاچكۆزلۈك، (بۇلار) خەلقنىڭ يۈرىكىنى يەيدۇ.

3111. سەندە بۇ ئۈچىنىڭ بىرىمۇ يوق،
(ئەمدى) ئەلگە زوراۋان كىشىلەر قەيەردىن كېلىدۇ؟

3112. ئەي، ياخشى قانۇنلۇق، پاك، مۇلايىم بەگ،
خۇدا ساڭا پەزىلەت، ئەقىل، بىلىم بەردى.

3113. ھەرقانداق ياخشىلىقلار ئۈچۈن تەۋپىقكە ئىگە بولدۇڭ،
خەلق يېمەك – ئىچمەككە تويدى، كىيىم – كېچىكىڭ پۈتۈن بولدى.

3114. خۇداغا شۈكۈر قىلىپ ئىبادەت قىل، سۆيۈن،
بىرقانچە (ۋاقىت) ھالاۋەت ئىچىدە، شاد – خۇرام ياشا.

3115. سىرتتا قانداق خاتالىق، ئەيىب سادىر بولسا،
مانا مەن، يۈگۈر – يېتىمىڭنى قىلغۇچى قۇلۇڭ تەييار!

*　　*　　*

3116. ئەلىگ شۈكۈر قىلىپ، كۆپ سۆيۈندى،

رەببىگە ھەمدۇسانا ئېيتىپ، قولىنى كۆتۈردى:

3117. دېدىكى، ئەي مېھرىبان ئىگەم، سەن ئۇلۇغ،
بۇ ئاجىز قۇلۇڭنى ئەلدە قەدىرلىك قىلدىڭ.

3118. سەن ماڭا ھەر خىل ياخشىلىقلارنى ئاتا قىلدىڭ،
بۇنىڭغا شۈكۈر قىلىش — بويىنۇمدىكى قەرزدۇر!

3119. مەن قانداقمۇ بېتەرلىك شۈكرىنى قىلالايمەن؟
بۇنىڭ شۈكۈرسىنى مەن ئۆچۈن ئۆزۈڭ ئۆتىگىن.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

3120. ئەلىگ يەنە دېدى: ئەي ئۆگدۈلمىش،
ساڭا ئېرىشكەنلىكىم ئاللانىڭ رەھمىتى ئىدى،

3121. زۇلۇمنى توسۇشقا، ئادالەت ئورنىتىشقا
ۋە ھەر خىل ياخشىلىقلارنى قىلىشقا سەن سەۋەب بولدۇڭ.

3122. خۇدا (ماڭا) كۆپ ياخشىلىقلارنى ئاتا قىلدى،
بۇلاردىنمۇ ئون ھەسسە ئارتۇق قىلىپ سېنى بەردى.

3123. بەگ ئۆزى يالغۇز قانچىلىك غەيرەت قىلمىسۇن،
قۇلىنىڭ ياردىمى بولمىسا، ئىشى ئۇزۇنغا بارمايدۇ.

3124. بەگ ئىچكىرىنى كۆزىتىدۇ، سىرتتىكى كۆزى —
سادىق قۇلىدۇر، ئۇ (بەگنىڭ) سۆزى ھەم كۆزىدۇر.

3125. سەن ماڭا ھەم كۆز، ھەم تىل ھەم قول بولدۇڭ،
شۇڭا نامىم ياخشى بولدى، ئەي قەھرىمان.

* 3126. دۇنيانى باشقۇرۇپ، ئەللەرنى ئىدارە قىلغان
خاقان نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

3127. بەگلەر سادىق بىر قۇلنى ئىزدەپ تاپسا،
ئۇنى ئالتۇن ـ كۈمۈشكە ئوراپ تۇتۇشى كېرەك.

3128. بەگلەر سەممىي، توغرا ۋە ئىشەنچلىك كىشىگە ئىگە بولسا،
ئۆزى راھەت ـ ھالاۋەتكە پېتىشىدۇ، بەختلىك ياشايدۇ.

3129. خىزمەتچىنىڭ ئەڭ سەرخىلى سادىق بولىدۇ،
سادىق خىزمەتچىنى كىم ئىزدەپ تاپالايدۇ؟

3130. دۇنيادا سەرخىل، سادىقلار بولمىغان بولسا،
كىشىلىك قانداقمۇ كامالەتكە يېتەتتى؟

3131. ئەي ئۆگدۈلمىش، ئەمدى ئەپسۇسلىنىمەنكى،
ماڭا داداڭدىن بىرلا سەن قالدىڭ!

3132. سېنىڭدەك ئادەمدىن يەنە بىرى بولسا ئىدى،
ئىلگىرى ـ كېيىن (بولسىمۇ) ئىز باسقان بولاتتى.

3133. ئەي توغرا خۇلقلۇق، ئالدىمدا بىرلا سەن بار،
سېنىڭدىن ئايرىلسام، باشقا بىرسى قېنى؟

3134. سېنىڭ يالغۇزلۇقۇڭدىن ئەنسىرەيمەن،

ئەي قۇدرەتلىك، يەنە بىر ھەمراھىڭ بولسا ئىدى،

3135. سەن كۆپ مۇشەققەت تارتمىغان بولاتتىڭ،
دۇنيادىن ماڭمىدۇ ئۇلۇش تەككەن بولاتتى.

3136. ئىزدەپ باق، قېرىنداشلىرىڭ ئىچىدە
ساڭا ئەگەشكۈدەك بىرسى بارمۇ، سوراپ كۆر!

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلنگكە جاۋابى

3137. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەلىگ
ئېسەن بولسا، (بۇ) ئىشقا قولى يېتىدۇ.

3138. ئەلىگ خاتىرجەم بولۇپ، ھۇزۇرلانسۇن،
تىنچلىنىپ بارلىق ئارزۇ ـ تىلەكلىرىگە يەتسۇن.

3139. مېنىڭ مۇشەققەتلىرىمنى ئەلىگ ئالىيلىرى
قەدىرلەپ كەتمىسۇن، كۆڭلىنى دۇرۇس تۇتسۇن.

3140. مەن مۇشەققەت چەكسەم، راھەتمۇ كۆرىمەن،
راھەت بىلەن مۇشەققەت ياندىشىپ ماڭىدۇ.

3141. ئەگەر ئەلىگ ئەل ئىشلىرىغا پايدىلىق،
خەلقتە باش بولالىغۇدەك بىر كىشى ئىزدىسە،

3142. ئەي دانا ھاكىم، شۇنى ئاڭلىغىنكى، ھەر كۈنى
دانالىق بىلەن تەدبىر قىلىدىغان ھاكىم نېمە دەيدۇ:

3143. كۆپ بولسمۇ ئەلگە ياردەمچى ئىزدە، (شۇنداق قىلساڭ)
ئەل راۋاج تاپىدۇ، ئۇلۇغ بەگ شاد ـ خۇرام بېتىپ يەيدۇ.

3144. ئەلدە پايدىلىق، زېرەكلەر كۆپ بولسا،
بەگنى راھەتكە يەتكۈزىدۇ، (ئىشنى) ئۇلار ھەل قىلىدۇ.

3145. بۇنداق بىلىمى كۆپ كىشىلەر
مېنىڭ قېرىنداشلىرىم ئارىسىدا يوق ئەمەس، بار.

3146. ھەر خىل پەزىلىتى بار، تەقۋادار، ھوشيار،
قانداق ئىشقا كىرىشسە، زىننەت (بېرىدىغان)،

3147. ھەربىرى توغرا (بىر كىشى بار) ئىسمى — ئۇدغۇرمىش،
ئۇنىڭ قولىدىن ھەر خىل ياخشىلىقلار كېلىدۇ.

3148. ۋە لېكىن، (ئۇ) بۇ دۇنيادىن يۈز ئۆرۈگەن،
تاغقا چىقىپ كېتىپ، (دۇنيانى) كۆڭلىدىن چىقىرىۋەتكەن.

3149. خۇداغا ئىبادەت قىلىپ، مۇشەققەت چەكمەكتە،
گۇناھكارلىق كېسىلىنى ئىبادەت بىلەن داۋالماقتا.

3150. ئۇنىڭ پەزىلىتى مەندىن يۈز (ھەسسە) ئۈستۈن،
ئۇ خەلقنىڭ ئالدى، ئادەملەرنىڭ سەرخىلى.

3151. مېنىڭ ئۇ قېرىندىشىم مەن بىلەن (بىللە) بولسا،
ئۇنىڭ بىلىمى ھەممە ئىشقا باش بولىدۇ.

3152. ئەلنىڭ ئالىيلىرى ئىشىنىپ كۆڭلى تىنىدۇ،

دۇنيانى باشقۇرۇپ، شادلىقتا ياشايدۇ.

ئەلگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

3153. ئەلگ ئېيتتى: ئارزۇ ـ تىلىكىم شۇ ئىدى،
ئۇنىڭغا ئېرىشسەم، ئاندىن كۆڭلۈم ئارام تاپاتتى.

3154. بۇ ئىشقا قانداق ئىلاج قىلسەن؟
ئۇنى ماڭا يېقىنلاشتۇر، ئەي زېرەك.

3155. ئېيتقىن، ئۇنى بۇ يەرگە قانداق چاقىرىمىز،
ئۇنى چاقىرتىش ئۈچۈن كىمنى ئەۋەتسەك بولار؟

3156. خەت يېزىش كېرەكمۇ، ياكى سۆزۈمنى يەتكۈزۈش كېرەكمۇ؟
قانداق قىلىش لايىق بولسا، شۇنداق قىل.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلگكە جاۋابى

3157. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېدى:
(سوراققا) ئەلگ ئۆزى جاۋاب بەردى.

3158. قېرىندىشىم بارلىقىنى ئۆزۈم ئېيتتىم،
(لېكىن) كېلەمدۇ، كەلمەمدۇ، بىرنەرسە دېيەلمەيمەن.

3159. ئەگەر كەلسە ياخشى، سۆزنى قەدىرلىگەن بولىدۇ،
ئەگەر كەلمىسە، يارلىقىڭ قەدىرسىزلىنىدۇ.

3160. ئەلگ ئالىيلىرى رەنجىپ قالارمىكىن،

ئۇ توغرا ئادەم مېنى ئەيىبلەرمىكىن؟

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

3161. ئەلىگ ئېيتتى: مەن سەندىن سۆز سورىدىم،
سەنمۇ ئۆزۈڭنىڭ بىلگەنلىرىنى ماڭا ئېيتىپ بەردىڭ.

3162. چاقىرغىن، كەلسە كېلەر، ئەگەر كەلمىسە،
سۆزۈمنى ئالمىسا، نېمىشقا ئەيىبلەيمەن؟

3163. سەن ئۇنىڭ تۈرلۈك پەزىلەتلىرىنى ماختىدىڭ،
بۇ پەزىلەتلىرى ئۈچۈن مەن ئۇنى خالىدىم.

3164. بىلىملىك، ئىدراكلىق دېگەنلىكىڭ ۋە
ھاۋايى ـ ھەۋەسكە ئۆچ بەلغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى ئارزۇ قىلدىم.

3165. بىلىملىك، ئىدراكلىق كىشى — (ھەقىقىي) كىشىدۇر،
ئۇنىڭدىن باشقىلىرىنىڭ ھەممىسى ھايۋانغا باراۋەر!

3166. ئىش بىلسە بىلىملىك، ئىدراكلىق بىلىدۇ،
ئىش قىلسىمۇ بىلىملىك، ئىدراكلىق قىلالايدۇ.

3167. مۇنۇ سۆز ھەقىقەتەنمۇ بۇنىڭغا تەقلىد قىلىنغانكى،
بۇنى سەن ئاڭلا، ئەي مەرد قەھرىمان:

3168. "بارلىق چىگىش تۈگۈنلەر بىلىم بىلەن يېشىلىدۇ،
بىلىم ئىگىلە، ئىدراكلىق بول، ئەقىل بىلەن ياشا.

3169. بىلىم بىلەن ئىش قىل، يەنە تىلىڭنى توغرا تۇت!
يەنمۇ ئۆگەن، كۈنۈڭ بىخۇد ئۆتمىسۇن."

3170. ئۇنىڭ پايدىسى يالغۇز ماڭىلا بولمايدۇ،
قېرىندىشىڭدىن ساڭمۇ پايدا ـ مەنپەئەت تېگىدۇ.

3171. قېرىنداشلىق بولۇشقا قېرىنداش كېرەك،
قېرىنداش بولمىسا، كىشىلەردىن دوست تۇتۇش كېرەك.

3172. ئەل باشچىلىرى ياخشى ئېيتقانىدى:
قېرىنداشلىق كىشى هەممىدىن كۈچلۈك بولىدۇ.

3173. قېرىنداشلىق كىشىنىڭ داڭقى، شۆھرىتى بۈيۈكتۇر،
دوستلىرى بار كىشىنىڭ نامى، سۆزى بۈيۈكتۇر.

3174. قېرىندىشىڭ بولمىسا، يۇر، دوست تۇت،
دوستۇڭ ياخشى بولسا، شۇ قېرىنداشتۇر.

ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

3175. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ (دېدى): بەختلىك ئەلىگ
هەقىقەتەن ئۇنى خالىسا، ئامالىنى قىلاي.

3176. ئەلىگ يارلىق قىلسا، ئۆزۈم باراي،
ئۇنى چاقىراي، سۆزۈمنى ئاچاي.

* 3177. بىلىمدىن، ئىدراكتىن ئەقىل بىلەن سۆز تاللاپ
تۇرلۇك ـ تۈمەن سۆزلەرنى (ئۇنىڭغا) ئېيتاي.

3178. ئەلىگمۇ ئۆز قولى بىلەن خەت يېزىپ بەرسۇن،

ئۇ زېرەك ئەلىگ يارلىقىنى ئۇقسۇن.

3179. ماڭا ئىشەنسۇن، بۇ (ئىشلار)نى مەندىن كۆرمىسۇن،
يەنە، يارلىقىنى ئاتىلاپلا كېتىپ قالمىسۇن.

3180. مەن ئۆز تىلىم بىلەن قانچىلىك سۆز قىلاي،
ئەلىگنىڭ يارلىقى بولغان خەت ـ سۆزى باشقا (گەپ).

3181. ئەي تېگى ئېسىل، (بۇ ھەقتە) نېمە دېيىلگەن، ئاڭلا:
بەگنىڭ يارلىقى ئاۋامنىڭ دىلىنى يېرۇتىدۇ.

3182. بىلىملىك كىشى يەنە ياخشى ئېيتقان:
بەگنىڭ سۆزى چىگىش كۆڭۈللەرنى ئاچىدۇ.

3183. بەگلەر قۇنلىرىغا ئىللىق سۆزلىسە،
قۇللار ئۇنى ئۆمۈر بويى ئۇنتۇمايدۇ.

3184. ئەگەر بەگنىڭ تىلى يۇمشاق، شېرىن بولسا،
ئۇنى ئۇلۇغ، كىچىك ــ ھەممە خەلق ياخشى كۆرىدۇ.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

3185. ئەلىگ دېدى: ئەمدى ئىلاجسىز شۇ بولسا،
خەت يېزىپ بېرەي، خېتىم ئۇنىڭغا تور ـ توزاق بولسۇن.

3186. سېنىڭ بېرىشىڭ زۆرۈر بولسا، تەييارلانغىن،
يەنە مەن ئۆز نامىمدىن خەت يېزىپ بېرەي.

39

كـۇنتۇغـدى ئـەلگنىڭ ئودغۇرمشقا خەت يېزىپ ئەۋەتكەنلىكى ئېيتىلىدۇ

3187. (ئەلگ) دۇۋەت، قەغەز سوردى، خەت يازدى، خەت بىلەن ئۆز ئىشىنىڭ ھازىرلىقىنى كۆردى.

* 3188. ياراتقان، تەربىيە قىلغان، كەچۈرگەن ئىگەم، دەپ، خۇدا نامى بىلەن سۆز باشلىدى.

3189. (ۋە) دېدى: مەن خۇدانىڭ نامىنى يازدىم، بۇ نام ھەر تۈرلۈك كېسەلگە داۋادۇر.

3190. (خۇداغا) مىڭلارچە كۆپ ھەمدۇسانا ئېيتىمەنكى، ئۇنىڭ ئۇ يۈن فەنالىق يوقتۇر.

3191. ئۇ بارلىق جانلىقلارنى خالىغىنچە ياراتتى، ئۇ ھاياتلىق (ئۇچۇن) رىزىق بېرىدۇ ۋە تىرىك تۇتىدۇ.

3192. ئۇ ھەممىگە قادىر، ھەقىقەتنى (ۋە) قانۇننى ياراتقۇچىدۇر، ياراتقان (ئىگەمنىڭ) ھەممە خەلقە كۈچى يېتىدۇ.

3193. (ئۇ) كۆك ئاسمانىنى ياراتتى، كۈن ۋە ئاينى يورۇتتى، قاراڭغۇ تۈن، يورۇق كۈن ۋە ساناقلىق يىل، ئايلارنى (ياراتتى).

3194. بۇ پەلەكنى ياراتتى، تىنماي چۆرگىلەيدۇ،
خۇدانىڭ ھۆكمى، تەقدىرى بىلەن ئايلىنىدۇ.

3195. يارىتىشتىن ئاۋۋال تەقدىر ـ قازانى بەلگىلىدى،
قازاغا رازى بول، بويۇن ئەگ، (ئۇنىڭغا) ئەگەش.

3196. نېمىنى خالىسا قىلىدى، نېمىنى خالىسا قىلىدۇ،
نېمە دېسە بولدى، نېمە دېسە بولىدۇ.

3197. (ئەمدى) ئەلگىدىن (ساڭا) سالام، كۆڭۈلدىكىنى ئېيتىپ،
ئېسەنلىك ھەققىدە خەت يازدىم، ئەي زېرەك!

3198. تېنىڭ ئامان ـ ئېسەنمۇ، تىنچلىقمۇ؟
زامان يۈكىنى قانداق كۆتۈرۈۋاتسەن؟

3199. سېنىڭ ياخشى قىلىق ـ ئادەتلىرىڭنى ئاڭلىدىم،
بۇ زاماندا سېنىڭ تەڭتۈشۈڭ يوقلۇقىنى (بىلدىم).

3200. خۇدا ساڭا ياخشىلىق ئاتا قىپتۇ،
بىلىم، پەزىلەت، ئىدراك ۋە ئەقىل ئۇلۇش قىلىپتۇ.

3201. ئاشۇنداق خۇلق ـ مىجەزىڭنى مەن ئاڭلىدىم،
ئەي گۈزەل يۈزلۈكۈم، سېنى ئارزۇ قىلدىم.

3202. قېرىندىشىڭ ئۆگدۈلمىشنى ئەۋەتتىم،
سۆزۈمنى (ۋە) چۈشىنىپ بىلگەنلىرىنى يەتكۈزىدۇ.

3203. سەن يېقىن تۇغقان ـ قېرىنداشلىرىڭنى تەڭ قىلىپسەن،
شەھەر، كەنت، خەلقتىن يۈز ئۆرۈپسەن.

3204. ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن ئۆزۈڭ يالغۇز تاغقا چىقىپ كېتىپسەن،
تائەت ـ ئىبادىتىڭ بەك ئۇزۇنغا سوزۇلۇپتۇ.

3205. قېرىنداشلار ساڭا نېمە قىلغانىدى،
نېمە ئۈچۈن يۈز ئۆرۈدۈڭ؟ ماڭا ئېچىپ ئېيت!

3206. ئەگەر ساڭا زۇلۇم ـ زەخمەت يەتكەن بولسا،
بۇ يەرگە كەل، بۇ قايغۇ ـ ئەلەملىرىڭنى ماڭا ئېيتقىن.

3207. مەن ساڭا كۈچ بىلەن ئادالەت بېرەي،
بۇ يەردە شاد ـ خۇرام كۈلۈپ ياشا!

3208. قېرىنداشتىن قېرىنداشقا مەنپەئەت يۇقىدۇ،
مەنپەئەت بىلەن ئىنسان لەززەت ئالىدۇ.

3209. قوۋم ـ قېرىنداشلار بىلەن بېرىش ـ كېلىش قىلىش كېرەك،
دوست ـ ئاداشلار بىلەن ئارىلىشىش كېرەك.

3210. قەيەردە ئىناقلىق ـ يېقىنلىق بولسا،
شۇ ئىشتا مەنپەئەت بولىدۇ، (بۇنىڭغا) كۆڭۈل قوي.

3211. شېئىر تۈزگۈچى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
ئىككى كىشى ياراشسا، ھامان پايدا كۆرىدۇ.

3212. "قوڭۇر يەر يېشىل سۇ بىلەن ياراشقانلىقتىن،

ئارىسىدىن مىڭ خىل گۈل ـ چېچەكلەر كۈلۈپ ئېچىلدى.

3213. قېرىنداش، ياكى دوستلار يارىشىپ ـ ئىناق يۈرسە، بىلگىنكى، ئۇلاردىن (يەنە) قووۇم ـ قېرىنداشلار پەيدا بولىدۇ."

3214. ئەگەر ئىبادەت قىلىش ئۈچۈنلا (ئۇ يەرگە) بارغان بولساڭ، ئىبادەتنى شەھەردە قىل، بۇ — دىنىڭ يولى.

3215. شەھەر ـ كەنتلەردە مۇقەددەس ئىبادەت يولى ناھايىتى كۆپتۇر، نەزەر سالساڭ، بۇنچىلىك (پۇرسەت) ئۇ يەردە يوق.

3216. ئىبادەت ئۈچۈن، ئاۋۋال كۆپ بىلىم ئۆگەن، بىلىمسىز (تۇرۇپ) قىلغان ئىبادەتتىن پايدا بولمايدۇ.

3217. ئىككى تۈرلۈك كىشى كىشى ئاتىلىدۇ: بىرى — ئۆگەتكۈچى، بىرى — ئۆگەنگۈچى.

3218. بۇ ئىككىسىدىن باشقىسى ھايۋان قاتارىدۇر، خالىساڭ ئۇنىڭغا تۇر، خالىساڭ بۇنىڭغا.

ئەلگىنىڭ ئۇدغۇرمىشقا نەسىھىتى

3219. سەن ئەمدى قايىسىغا تۇرسەن، ماڭا ئېچىپ ئېيت، ئىككىنىڭ بىرى بول، ئۈچىنچىسىدىن قاچ.

3220. ئۆگىنىپ تامامەن بىلىملىك بولغان بولساڭ، ئەمگەك سىڭدۈرۈپ ئەمدى ئۇنى ئىشلەت.

3221. ئەگەر بىلمىگەن بولساڭ، بىلىم ئۆگەن،
ئاندىن ئىبادەتكە قول ئۇزات.

* 3222. بىلىم بەرگۈچى، بىلىم بىلەن تائەت ـ ئىبادەت
قىلغۇچى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

3223. خۇداغا قىلىنىدىغان ئىبادەتكە بىلىم بىلەن يېقىنلاشقىن،
بىلىم دوزاخ ئىشىكىنى (پېچەتلەيدىغان) تامغا بولىدۇ.

3224. بىلىم بىلەن قىلىنغان ئىبادەتنىڭ ساۋابى كۆپ بولىدۇ،
بىلىمسىز ئىبادەت قىلسا، ساۋابقا ئېرىشەلمەيدۇ.

3225. بىلىمسىزنىڭ قىلغان ئىبادىتىگە قارىغاندا،
بىلىملىكنىڭ ئۇخلىغىنىنىڭ ساۋابى يۇقىرىدۇر.

3226. شەھەر ـ كەنتلەردە قىلىدىغان ئىبادەت كۆپتۇر،
ئۇ يەردە قىلغىنىڭ (بۇ يەردىكىنىڭ) يېرىمىغىمۇ يەتمەيدۇ.

3227. سېنىڭ ئۇ يەردىكى ئىبادىتىڭنىڭ بىرى — نامازدۇر،
يەنە بىرى — روزا تۇتارسەن، ئەي ئوغۇل.

3228. ئۇ يەردە بۇنىڭدىن باشقا (نېمە) ئىبادەت بار؟
تىلىڭ بىلەن سۆزلەپ ماڭا كۆرسەتسەڭ بەر.

3229. سەن ئەمدى زاھىت دەپ ئاتالدىڭ،
بۇ ئاتاق ساڭا بىر ئىبادەت بالاسى بولدى.

3230. بۇنىڭغا سەن ئالدانغان بولساڭ،

بۇ تائەتلىرىڭ بىكار بولدى، (باشقا) سۆزنى قوي!

3231. ئىبادەت قىلغۇلۇق، ئۇنى خەلقتىن يوشۇرغۇلۇق،
تائەت كۆپ بولسىمۇ، ئۇنى ئاز دەپ بىلگۈلۈك.

3232. كىشىلەرنىڭ ياخشىسى تائەت ـ ئىبادەت قىلسا،
ئۇنى خەلقتىن يوشۇرىدۇ، ئىشكىنى ئېتىپ قىلىدۇ.

3233. ئەمدى بۇ سۆزنىڭ مەنىسى نېمە ئىكەنلىكىنى ئاڭلا،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىل، ئەي ياخشى كىشى:

3234. "مەرد ئەر كىشىلەر ئارىسىدا ئۆزىنى يوشۇرىدۇ،
يۇز يىل ئىبادەت قىلسىمۇ، ئۇنى ئاز دەپ بىلىدۇ.

3235. ئىبادەتنى يوشۇرۇن قىل، كىشى كۆرمىسۇن،
بۇ سۆز — سىرىم ئىدى، ئېچىپ سۆزلىدىم."

3236. بۇ ياقتا كەل، شەھەر، كەنتتە ئىبادەت قىل،
ھەر خىل ياخشىلىققا ئىشىك ئېچىلسۇن.

3237. خەلقتە پايدىلىق بول، ھاجىتىگە يارا،
قېرىنداشلارغا باغرىڭنى ئاچقىن، يېقىنلىق قىل.

3238. كۆپلىگەن يېتىم، ياكى تۇللارغا،
يا كۆزسىز، پالەچ، ئاقساق ـ چولاقلارغا نەزىر سال.

3239. پەرھىز نامازنى جامائەت بىلەن ئوقۇ،
كەمبەغەللەرنىڭ ھەجى — جۇمە نامىزىنى ئوقۇ.

3240. هالال دۇنيا تاپقىن، كەمبەغەللەرگە ئۇلەشتۇر،
كىشىلەرنىڭ قولىنى تۇتقىن، ھازىر جاۋاب، يۇلەنچۇك بول.

3241. بۇ سانانغان خىزمەتلەرنىڭ ھەممىسى — تائەتتۇر،
بۇ تائەت بىلەن ھەممە راھەتلىك بولىدۇ.

3242. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى تاشلاپ، ئۆزۈڭ يالغۇز
ناماز ئوقۇپ، روزا تۇتتۇڭ، ئەي خۇش پېئىل.

3243. ناماز، روزا — ھەممىسى ئۆزۈڭنىڭ پايدىسىدۇر،
ئۆز پايدىسىنى تىلىگۈچى مېھرىسىز بولىدۇ.

3244. كىشىلەرنىڭ سەرخىلى، كىشىگە مېھرىبان،
كىشىلەرنىڭ تاللانغىنى ياخشى دېگەنىدى:

3245. كىشىلەرنىڭ ياخشىسى ئۆز پايدىسىدىن كېچىپ،
مۇشەققەت چېكىپ باشقىلارنىڭ پايدىسىنى كۆزلەيدۇ.

3246. كىشى كۆيۈمچان بولۇشى، مېھرى بىلەن
يامانلارغا ئېچىنىپ، (ئۇلارغا) ياخشى يول كۆرسىتىشى كېرەك.

3247. تىرىك ئىنسان ئوغلى پايدا يەتكۈزىدىغان بولۇشى كېرەك،
پايدا يەتكۈزمەيدىغان كىشى تۇغۇلۇپلا ئۆلگىنى ياخشى.

3248. كىشىنىڭ ياخشىسى كىشىگە پايدا يەتكۈزىدۇ،
بۇنداق ياخشى كىشى — خەلقنىڭ نېمىتىدۇر.

3249. قايسى بەندە ئىبادەتكىلا ئىشەنگەن بولسا،

تەڭرىنى رازى قىلىش يولىغا ئېرىشەلمىدى.

3250. سەن خۇدانىڭ رازىلىقىنى تىلىسەڭ،
مۇسۇلمانلارنىڭ رازىلىقىنى تىلە، سۆزنى ئۇزارتما.

3251. خۇدا سېنىڭ ئىبادىتىڭگە موھتاج ئەمەس،
ئۆز قۇللۇقۇڭنى ئادا قىل، نامىڭنىڭ ياخشى بولۇشىنى تىلە.

3252. كىمنىڭ نامى قۇل بولسا، ئۇنىڭ قىلمىشى ئىبادەتتۇر،
ئىبادەت قىلمايدىغان قۇلنىڭ نامى تەقلىددىنلا ئىبارەت.

3253. ئىبادەت قىل، ئىبادەتنى توختاتما، مانا بۇ — قۇللۇقتۇر،
تائەت ـ ئىبادەتكە كۆڭۈل قوي ۋە بۇ يولنى مەھكەم تۇت.

3254. بىلىمى كەڭ دانا ناھايىتى ياخشى ئېيتقان،
بۇنىڭغا ئەمەل قىل، ئەي قولى ئوچۇق:

3255. "تائەت ـ ئىبادەت (قىلدىم) دەپ كۆپ مەغرۇرلانما،
خۇداغا ئىبادەت قىل، ئىبادەتلىك (كىشى) ئەزىزدۇر.

3256. خۇداغا ئىبادەت قىل، بۇ — سېنىڭ قۇللۇق قىلغىنىڭدۇر،
(لېكىن) ئىبادەت قىلدىم، دەپ ھوشۇڭنى يوقاتما!"

3257. ئەي ئودغۇرمىش، ئەمدى سېنى چاقىرتسام،
مېنى ئۆز پايدىسىنى كۆزلەۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ قالما.

3258. ئەگەر كەلسەڭ، پايدىسى ـ مەنپەئىتى ساڭا بولىدۇ،
ئەگەر كەلمىسەڭ، ماڭا (ھېچقانداق) زىيىنى يوق.

3259. سېنى خەلقە ياخشىلىق (قىلىش) ئۈچۈن چاقىرىۋاتىمەن،
بۇ ياخشىلىق — خەلقنىڭ پايدىسى (ئۈچۈندۇر) بۇنى رەت قىلما.

3260. مەن ئېيتقان بۇ سۆزلەرگە دىققەت قىل،
توغرا بولسا، ئۇ يەردىن قوپۇپ، بۇ يەرگە كەل.

3261. مېنىڭ بىلەن تۇرغىن، ماڭا ياردەم قىل،
كەمبەغەللەرنى مال ـ دۇنيا بىلەن يۆلەپ، ياخشىلىق قىل.

3262. بۇ — سەن ئۈچۈن ساۋابلىق، مەن ئۈچۈن ياخشى نامدۇر،
قادىر خۇدا ئىككىلا دۇنيالىقىڭنى بەرگۈسىدۇر.

3263. مېنى ياخشىلىققا يېتەكلە، ئۆزۈڭمۇ ياخشى بول،
كىشى ياخشى ئەردىن ياخشى يول تاپىدۇ.

3264. مېنىڭ ياخشىلىق (قىلىشىم ئۈچۈن) سەۋەب بول،
خۇدا ساڭا ياخشىلىق ئاتا قىلىدۇ، ئەي پالۋان.

3265. تاجىك دانىشمىنى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
تاجىك ئالىملىرىنىڭ شۆھرىتى يېيىلغاندۇر:

3266. بېگى خەلقە ئىشەنچلىك، ياخشى بولسا،
ئۇنىڭ پايدىسىدىن بارچە خەلق بەخت تاپىدۇ.

3267. ئۆزۈڭنىڭ ياخشىلىقىنى ئىزدىمە، بېگىڭنىڭ ياخشىلىقىنى ئىزدە،
بېگى ياخشى بولسا، بۇ — خەلق ئۈچۈن پايدىلىق.

3268. ئاۋام ياخشى بولسا، بىر ئۆزىڭلا بولىدۇ،

بېگى ياخشى بولسا، خەلق (ياخشى) كۈن كۆرىدۇ.

3269. "كىشى" دېيىشىدۇ، كىشى دېگەن كىم؟
(كىشى) ئۆز ئىشى بىلەن باشقىلارغا مەنپەئەت بەرگەنلەردۇر.

3270. بارچە ئىنسان ئوغلى ياخشىلىقنى سۆيىدۇ،
قايسى (نەرسە) ياخشىلىق بولسا، شۇ ماختىلىدۇ.

3271. ياخشىلىق — خەلقە پايدا يەتكۈزۈش،
بۇ پايدا بىلەن خەلقنى ھالاۋەتلىك قىلىش دېمەكتۇر.

3272. ياخشى كىشى خەلقە مېھرىبان بولىدۇ،
مېھرىبان بول، ياخشى ئادەم بولغىنىڭ شۇ.

*　　*　　*

3273. خېتىم ئارقىلىق مانا بۇ سۆزلەرنى سۆزلىدىم،
سۆزۈمنى تۈگەتتىم ۋە قەلەمنى قۇرۇتتۇم.

3274. (بۇنىڭدىن باشقا) يەنە قانداق سۆزۈم بولسا،
قېرىنداشلىق ئۆز تىلى بىلەن يەتكۈزىدۇ، ئەي ئاي يۈزلۈكۈم.

*　　*　　*

3275. خەتنى تۈرۈپ باغلىدى ۋە ئۇستىگە تامغا بېسىپ،
سۈيۈنۈپ بەردى، ئۆگدۈلمىش دەرھال (قولىغا) ئالدى.

* * *

3276. ئەلىگ ئېيتتى؛ بارغىن، يەنە قانداق
كېرەكلىك سۆز بولىدىكەن، (ئۇنىڭغا) يەتكۈز، ئەي دانا.

3277. تىرىشقىن، ئۇنى مېنىڭ (ئالدىمغا) كەلتۈر،
ئۇنىڭسىز ئالدىمغا قۇرۇق كەلمە، ئەي باتۇر.

3278. بىلىملىك (كىشى) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
زېرەك ئەلچىنى ئەۋەت، سۆزۈڭنىمۇ ئۇنىڭغا تاپشۇر.

3279. ئەمدى ساڭا يەنە نېمە سۆز تاپشۇراي،
ھەممە سۆز ئۆزۈڭدە، ئەي كۆڭلى تۈز.

3280. نېمە دېيىش كېرەك بولسا، ئۆز ئاغزىڭ بىلەن سۆزلە،
چارىسى نېمە بولسا، سەن شۇنى قىلغىن.

* * *

3281. خوپ، دەپ ئۆگدۈلمىش تۇرۇپ چىقتى،
ئۇ شۇنداق ياخشى خۇلق بىلەن تەربىيىلەنگەنىدى.

3282. ئېتىنى مىندى (ۋە) قوزغىلىپ ئۆيىگە قاراپ يول ئالدى،
كېلىپ (ئېتىدىن) چۈشتى، (ئۆيىگە) كىردى، بەلبېغىنى يەشتى.

3283. قۇياش قايرىلىپ يەرگە بېشىنى ئەگدى،
يورۇق دۇنيانىڭ مەڭزى گىرىمسەن بولۇپ قىزاردى.

3284. (ئاسمان) كاكىلىنى تۆۋەن سىلىپ، يورۇق يۇزىنى ياپتى، چىرايلىق زۇلپى يۇقىرى ـ تۆۋەنگە يېيىلدى.

3285. تۇرۇپ تاھارەت ئالدى، خۇپتەن نامىزىنى ئوقۇدى، تۆشەك سالدى، ياتتى ۋە بىرئاز ئۇخلىدى.

3286. چۆچۈپ ئويغاندى ۋە بېشىنى كۆتۈردى، تۇمان ئاسمان يۇزىنى قارا زەڭگى (تۇسگە) كىرگۈزدى.

3287. ئورنىدىن تۇرۇپ، تاھارەت ئالدى ۋە بامدات نامىزىنى ئوقۇدى، دۇئا، تەسبىھ قىلىپ، بىرئاز كۈتتى.

3288. (ئاق) يىپەكتەك دۈگىلەك (قۇياش)، يەلكىسىنى كۆتۈردى، جاھان كۈلۈمسىرىگەن ئوچۇق يۇزدەك يورۇدى.

40

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشنىڭ قېشىغا بارغانلىقى ئېيتىلىدۇ

3289. ئۇ دەرھال ئېتىنى تۇتۇپ ئېگەرلىدى،
ئۆيدىن چىقىپ قېرىنداشى تەرەپكە ماڭدى.

3290. قېرىنداشىغا يېقىنلاپ كەلگەندە،
ئېتىدىن چۈشۈپ، (پىيادە) يېتىپ باردى.

3291. كېلىپ قولى بىلەن ئاستا ئىشكنى قاقتى،
ئودغۇرمىش ئىبادىتىنى توختىتىپ، (ئورنىدىن) تۇردى،

3292. ئىشكنى ئېچىپ (تالاغا) چىقتى، قېرىنداشىنى كۆردى،
قۇچاقلىشىپ، يۈز ـ كۆزىنى سۆيۈپ، ئېسەنلەشتى.

3293. قولىدىن تۇتۇپ شۇئان ئۆيگە باشلىدى،
ئورۇن كۆرسەتتى، قولىدىن تۇتۇپ يېنىدا ئولتۇردى.

3294. ئۆزى قېرىنداشىنى كۆرۈپ بەك سۆيۈندى،
كۆپ ھەمدۇسانا ئېيتىپ، خۇداغا شۈكۈر قىلدى.

3295. كىشى ئايرىلىپ، ئىستەپ كېلىپ، (يەنە) سالامەت كۆرۈشسە،
نېمىدېگەن ئاجايىپ شادلىق بۇ ـ ھە!

3296. قېرىندىشىدىن يىراقلىشىپ، يەنە قايتىدىن
يېقىنلىشىش نېمىدېگەن ياخشى ئىش ـ ھە!

3297. قارا، مېھرىبان قېرىنداش (ئۆز) قېرىندىشىغا
يېقىنلىق كۆرسەتسە، نېمىدېگەن چىرايلىق بولىدۇ ـ ھە، ئاداش!

3298. قېرىنداشقا قېرىندىشىنىڭ كۆڭلى مېھرىبانلىق بىلەن
يېقىن بولسا نېمىدېگەن گۈزەل!

* 3299. چىن كۆڭلىدىن يېقىنلىق قىلغۇچى
مېھرىبان قېرىنداش نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

3300. "جۇدا بولغان كىشىلەر بىر ـ بىرى بىلەن كۆرۈشسە،
قايغۇسى قىسقا، خۇشاللىقى ئۇزۇن بولىدۇ،

3301. كىشى ئايرىلىپ، يەنە بىر ـ بىرى بىلەن
سالامەت كۆرۈشسە، نېمىدېگەن ياخشى."

ئۇدغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

3302. ئۇدغۇرمىش قېرىنداشلىرىنى سوريدى،
ئۆگدۈلمىش (ئۇلارنىڭ) ئېسىن ـ ئامانلىقىدىن خەۋەر بەردى.

3303. ئۇدغۇرمىش يەنە سوريدى: ماڭا ئېيتقىن،
قانداقلارچە كەلدىڭ، ساڭا نېمە بولدى؟

3304. مەن سېنى ئەلىگ بىلەن بىللە (ئىكەن)،

بىلىم بىلەن خەلقە پايدا يەتكۈزۈۋېتىپتۇ، دەپ ئاڭلىدىم.

3305. ئۇلارنى قويۇپ، خەلق يۈكىنى بوينۇڭغا يۈدۈپ
بۇ يەرگە قانداق كەلدىڭ؟

ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3306. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ، شۇنداق دېدى:
ئەي خۇش چىراي، مەن سېنى (كۆرۈشنى) ئارزۇ قىلدىم.

3307. سېنى كۆرەي، غەم ـ قايغۇ
تۈگۈنىنى يېشەي، دەپ بۇ يەرگە كەلدىم.

3308. سېنى كۆرۈشكە بەك ئىنتىزار ئىدىم،
بۈگۈن ئالدىڭغا كېلىشكە پۇرسەت تاپتىم.

3309. ئۇزاق زاماندىن بۇيان سېنى كۆرمىدىم،
(كۆرۈشۈشنى) ئارزۇلاپ تىلەيتتىم، پەيتىگە ئېرىشەلمىدىم.

3310. ئەمدى ۋاقتى كەلدى، مانا ئۆزۈم كېلىپ
سەن بىلەن ئۇچراشتىم، (بۇنىڭغا) شۈكۈر دەيمەن.

3311. ئىنسان ئۆزى ئېسەن ـ ئامان بولسىلا،
تىلىكىگە يېتىدىكەن، ئەي مېھرىبان قوزام.

* 3312. ئايرىلىش پەيتلىرىنى بېشىدىن كەچۈرگەن،
سېغىنىشنى (ھېس) قىلغان كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

3313. ئىنسان تىرىك بولسا، تىلىكىگە يېتىدۇ،
تىلەككە يېتىش ئۈچۈن ھاياتلىق بىر سەرمايىدۇر.

3314. ئىنسان ھايات بولسلا، تېپىشىدۇ،
ئېسەن بولسلا، ئايرىلغانلار قوۋۇشالايدۇ.

3315. ھاياتلىقنى تىلە، ئارزۇنى تىلمە،
ئارزۇغا يېتىش ئۈچۈن ھاياتلىق يۆلەكتۇر.

3316. خۇدا ئاخىر ماڭا تىلىكىمنى بەردى،
ئېسەن ـ ئامان ساڭا قوۋۇشتۇم.

3317. بۇ سۆزدىن كېيىن يەنە بىر سۆزۈم بار،
ئاڭلاشنى خالساڭ، بۇنىمۇ ئېيتاي.

41

ئودغۇرمشنىڭ ئۆگدۈلمش بىلەن مۇنازىرە قىلغانلىقى ئېيتىلىدۇ

3318. ئودغۇرمش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئېيتقانلىرىڭنى ئاڭلىدىم، سەنمۇ مېنىڭ سۆزلىرىمنى ئاڭلىغىن.

3319. يېقىنلىقنى داۋاملاشتۇرغىنىڭ ئۈچۈن، بىر خۇدا (ساڭا) مىڭلارچە ساۋاب، تۇمەنلىگەن ياخشى نام ئاتا قىلسۇن.

3320. يەنە بىر سۆزۈڭ نېمە ئىدى، ئۇنىمۇ ئېيت، ئۇنىمۇ ماڭا سۆزلە، كېيىنگە قالدۇرما.

3321. ئۆگدۈلمش جاۋاب بېرىپ، مۇنداق دېدى: سېنى كۆرۈش بىلەن كۆزۈم روشەنلەشتى.

3322. كىشى ئۆز تىلىكى بىلەن يول ماڭسا، ئۇنىڭغا مۇشەققەت تەگمەيدۇ، ئەي بىلىمى ئۇلۇغ.

3323. سىنىغان (تەجرىبىلىك) كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا، ئۇنىڭ مەنىسىنى چۈشەن، ئەي كۆڭلى كەڭ:

3324. "قايسى ئىشقا ئارزۇ ـ تىلەك (بىلەن) ماڭسا،

ئاياغ باسقاندىلا ئارزۇسى يار ـ يۆلەك بولىدۇ.

3325. تىلەك بىلەن ماڭسا، يىراق يەر يېقىنلىشىدۇ،
(ئارزۇ قىلغانىنىڭ) يۈزىنى كۆرگەندە، جان ئىگىسىنى تاپىدۇ."

3326. ئۆگدۈلمىش يەنە شۇنداق دېدى: مانا مەن
ساڭا قايغۇرۇپ، (سېنى دائىم) تىلىمدىن چۈشۈرمەيمەن.

3327. شەھەر ـ كەنتنى، يېقىن قوۋم ـ قېرىنداشلارنى تاشلاپ كەتتىڭ،
كىشىلەردىن يىراقلاشتىڭ، (بۇ يەردە) دوست، بىلىشلەر يوق.

3328. ئۆزۈڭ يالغۇزلۇقتا ئېغىر يۈك يۈدۈپ،
يېلىن ـ ئاچ يۈرۈپسەن، ئاجىزلاپ كېتىپسەن.

3329. قېرىنداشلارنىڭ هەممىسى دىلىدا ساڭا قايغۇرىدۇ،
كۆرۈشنى خالىغاندا (سېنى) تاپالمايدۇ، كۆڭلى بىئارام بولىدۇ.

3330. ئادەم بالىسىنىڭ هەممىسى يالغۇز ئۆتەلمەيدۇ،
سەن بۇ يەردە يالغۇز، ئاغرىپمۇ قالارسەن.

3331. بۇ قايغۇ مېنى ئۆيدە ياتقۇزمىدى،
ئەلەم ـ قايغۇ بىلەن بىئارام بولدۇم.

3332. تەڭرى دوزاخنى سەن ئۈچۈنلا ياراتمىغان،
بارلىق ئازابنى پەقەت ساڭىلا ئاتىمىغان.

3333. ئۆزۈڭنى نېمە ئۈچۈن بۇنچىلىك قىينايسەن؟
ماڭا ئېنىق ئېيت، سۆزلىرىڭنى بىلەي.

ئودغۇرمىشنىڭ، ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

3334. ئودغۇرمىش جاۋاب بېرىپ، مۇنداق دېدى:
(سۆزلىرىڭنى) ئاڭلىدىم، مەنمۇ جاۋاب بېرەي، ئاڭلا،

3335. سەن ئېيتقان بۇ سۆزلەر — مېھرىبانلىقتۇر،
بۇ — قېرىنداشلىق ھەمدە يېقىنلىقنىڭ بەلگىسىدۇر.

3336. قېرىنداش غېمىنى قېرىنداش يېمىسە،
قېرىنداش بولمىغان ياتلار يەمدۇ؟

3337. مەنمۇ قوۋۇم ـ قېرىنداشلاردىن ئايرىلىپ
قانداقمۇ بۇ يەرگە كېلىپ تۇرالايتتىم؟

3338. نەزەر سېلىپ، دىنىمنىڭ ياخشىلىقىنى كۆردۈم،
بۇ يەردە ئۆزۈمنىڭ ئەۋزەللىكى كۆرۈندى.

3339. شۇڭا ئۇ يەردىن بۇ يەرگە كېلىپ،
ئۆزۈم يالغۇز خۇداغا ئىبادەت قىلاي (دېدىم).

3340. بۇ دۇنيانىڭ ئىشىغا ئارىلاشقان كىشى
ئىبادەت بىلەن ئاخىرەت ئىشىنى قىلالمايدۇ.

3341. خەلقە پۇتۇنلەي ئىشىك يېپىغۇچە،
ياراتقۇچى رەببىگە ئىبادەت قىلغىلى بولمايدۇ.

3342. ھاۋايى ـ ھەۋەس، نەپسىنىڭ بويىنىنى قاتتىق سىقىش كېرەك،
ئاندىن ئۆزۈڭ تائەت ـ ئىبادەت لەززىتىگە ئېرىشەلەيسەن.

3343. تەقۋادار كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
دىن ئىشى ھاۋايى ـ ھەۋەس بىلەن (بىللە) بولالمايدۇ.

3344. قارا، ھاۋايى ـ ھەۋەس بىلەن نەپس چوڭ دۇشمەندۇر،
بۇ ئىككىسى ئىبادەت قىلغۇچى قۇلنى (يولدىن) ئازدۇرىدۇ.

3345. ھاۋايى ـ ھەۋەسكە يول قويسا، كىشى تۇتقۇن بولىدۇ،
ۋۇجۇدۇم ئارزۇسىغا يەتسە، ئۇ مېنى قۇل قىلىدۇ.

3346. ھاۋايى ـ ھەۋەسكە بېرىلمە، (ئۇنى) ئەقىل بىلەن رەت قىل،
ۋۇجۇدۇڭ باش كۆتۈرۈپ چىقسا، بىلىم بىلەن باس.

3347. شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن مەن شەھەر ـ كەنتنى تاشلاپ،
ئېغىر مۇشەققەت چەكسەممۇ بۇ يەرگە جايلاشتىم.

3348. ئەگەر كىشىلەر ئارىسىدىن چەتلەشكەن بولسام،
قۇرۇق سۆزلەۋاتقىنىم، ياكى ئەيىبلەۋاتقىنىم يوق.

3349. ئەي قېرىنداش، نېمىشقا يالغۇز تۇرسەن، دېدىڭ،
ئەي دوستۇم، خۇدانىڭ يادى — مەن ئۈچۈن ھەمراھ.

3350. يېقىن قوۋم ـ قېرىنداشلىرىمدىن يىراق بولغىنىمنىڭ (سەۋەبى)
ئۇلارغا ئاچ ـ توقۇمنى يۈكلىمەسلىك (ئىدى).

3351. خەلقىنىڭ كۆڭلى نازۇك، (ئۇنى) ئاسراش قىيىن،
كۆڭلى سۇنسا، ئۇنىڭغا قارشى خۇدانىڭ ئەدلى كۈپايە.

3352. مەندىن خەلقە ھېچ پايدا يەتمىگەن بولسىمۇ،

مەندىن زىيانمۇ كۆرمەيدۇ.

3353. پايدا ـ زىيان، ياخشىلىق ۋە يامانلىق — ھەممىسى
خۇدادىن بولىدۇ، بۇ (ئاللانىڭ) تەقدىرىدۇر.

3354. قارا، ئەرشتىن تارتىپ، تۆۋەن تەھتىساراغىچە
ھەممىسى بىردەك خۇداغا موھتاجدۇر.

3355. ئەي مەشھۇر، كىشىلەر ئارىسىدا نېمىلەر بار؟
پايدىمۇ، زىيان ـ زەرەرمۇ، ھەممىسى ماڭا ئايان.

3356. ئىبادەتنىڭ نېمە پايدىسى بار، دەپ سورايسەن،
ئىبادەت — قۇللۇق قىلماقتۇر. ئۇ قۇلغا ئىشىك ئاچىدۇ.

3357. قۇل دېگەن ئات شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ قۇلغا ئاتاق بولدىكى،
ئۇ كېچە ـ كۈندۈز تاغلارغا چىقىپ ئىبادەت قىلىدۇ.

3358. قادىر خۇدا خۇش كۆرسىمۇ، خۇش كۆرمىسىمۇ،
ئىبادەت دېگەن سۆز تىلدىن چۈشمەسلىكى كېرەك.

3359. بۇ يالغۇزلۇقۇمنىڭ ماڭا زىيىنى يوق،
ۋۇجۇدۇم ۋە دىنىمنىڭ ئېسەنلىكىنى شۇ يەردىلا تاپتىم.

3360. بۇ بەيىت ئېيتقۇچى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
سىرتىغا قارىماي، ئىچىدىكى مەنىسىگە نەزەر سال:

3361. "ئەي ماھىر ئىنسان، يالغۇز، يولداشسىز يۈرگىن،
تۆتىمۇ يالغۇز (يۇرۇپ)، تىل ۋە سۆزنى ئۆگەندى.

3343. تەقۋادار كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
دىن ئىشى ھاۋايى ـ ھەۋەس بىلەن (بىللە) بولالمايدۇ.

3344. قارا، ھاۋايى ـ ھەۋەس بىلەن نەپس چوڭ دۇشمەندۇر،
بۇ ئىككىسى ئىبادەت قىلغۇچى قۇلنى (يولدىن) ئازدۇرىدۇ.

3345. ھاۋايى ـ ھەۋەسكە يول قويسا، كىشى تۇتقۇن بولىدۇ،
ۋۇجۇدۇم ئارزۇسىغا يەتسە، ئۇ مېنى قۇل قىلىدۇ.

3346. ھاۋايى ـ ھەۋەسكە بېرىلمە، (ئۇنى) ئەقىل بىلەن رەت قىل،
ۋۇجۇدۇڭ باش كۆتۈرۈپ چىقسا، بىلىم بىلەن باس.

3347. شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن مەن شەھەر ـ كەنتنى تاشلاپ،
ئېغىر مۇشەققەت چەكسەمۇ بۇ يەرگە جايلاشتىم.

3348. ئەگەر كىشىلەر ئارىسىدىن چەتلەشكەن بولسام،
قۇرۇق سۆزلەۋاتقىنىم، ياكى ئەيىبلەۋاتقىنىم يوق.

3349. ئەي قېرىنداش، نېمىشقا يالغۇز تۇرىسەن، دېدىڭ،
ئەي دوستۇم، خۇدانىڭ يادى — مەن ئۈچۈن ھەمراھ.

3350. يېقىن قوۋۇم ـ قېرىنداشلىرىمدىن يىراق بولغىنىمنىڭ (سەۋەبى)
ئۇلارغا ئاچ ـ توقۇمنى يۇكلىمەسلىك (ئىدى).

3351. خەلقىنىڭ كۆڭلى نازۇك، (ئۇنى) ئاسراش قىيىن،
كۆڭلى سۇنسا، ئۇنىڭغا قارشى خۇدانىڭ ئەدلى كۇپايە.

3352. مەندىن خەلقە ھېچ پايدا يەتمىگەن بولسىمۇ،

مەندىن زىيانمۇ كۆرمەيدۇ.

3353. پايدا ـ زىيان، ياخشىلىق ۋە يامانلىق — ھەممىسى خۇدادىن بولىدۇ، بۇ (ئاللانىڭ) تەقدىرىدۇر.

3354. قارا، ئەرشتىن تارتىپ، تۆۋەن تەھتىساراغىچە ھەممىسى بىرەڭ خۇداغا موھتاجدۇر.

3355. ئەي مەشھۇر، كىشىلەر ئارىسىدا نېمىلەر بار؟ پايدىمۇ، زىيان ـ زەرەرمۇ، ھەممىسى ماڭا ئايان.

3356. ئىبادەتنىڭ نېمە پايدىسى بار، دەپ سورايسەن، ئىبادەت — قۇللۇق قىلماقتۇر. ئۇ قۇلغا ئىشىك ئاچىدۇ.

3357. قۇل دېگەن ئات شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ قۇلغا ئاتاق بولدىكى، ئۇ كېچە ـ كۈندۈز تاغلارغا چىقىپ ئىبادەت قىلىدۇ.

3358. قادىر خۇدا خۇش كۆرسىمۇ، خۇش كۆرمىسىمۇ، ئىبادەت دېگەن سۆز تىلدىن چۈشمەسلىكى كېرەك.

3359. بۇ يالغۇزلۇقۇمنىڭ ماڭا زىيىنى يوق، ۋۇجۇدۇم ۋە دىنىمنىڭ ئېسەنلىكىنى شۇ يەردىلا تاپتىم.

3360. بۇ بېيىت ئېيتقۇچى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا، سىرتىغا قارىماي، ئىچىدىكى مەنىسىگە نەزەر سال:

3361. "ئەي ماھىر ئىنسان، يالغۇز، يولداشسىز يۈرگىن، تۇتىمۇ يالغۇز (يۇرۇپ)، تىل ۋە سۆزنى ئۆگەندى.

3362. ئىبادەت قىلغۇچى ئۆزى يالغۇز ئىبادەت قىلسا،
يالغۇز ئۆزى (خەلقە) قانداقمۇ زىيان كەلتۈرسۇن؟"

3363. قېرىنداش، كىشىلەرگە ئارىلىششنى ماختىمىڭ،
قانداق ئارىلىشىش، دوست تۇتۇش كېرەك؟

3364. مانا، بۇگۈن سەن كەلگەندىن بۇيان
تائەت ـ ئىبادەتتىن قالدىم، ئەقلىڭ بىلەن نەزەر سال.

3365. پەقەت يالغۇز سەن بىلەنلا ئارىلاشقىنىم ئۈچۈن،
زىيىنى شۇنچىلىك بولدى، (ئەمدى) ئارتۇق زورلىما.

3366. مەن ئەمدى كىشىلەر ئارىسىغا كىرسەم،
تائەت ـ ئىبادەتكە قاچان قولۇم تېگىدۇ؟

ئۆگدۈلمىشىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3367. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: سۆزۈڭنى
ئاڭلىدىم، سەنمۇ (مېنىڭ سۆزۈمنى) ئاڭلا، يۇز ئۆرۈمە.

3368. سەن ئېيتقان بۇ سۆزلەرنىڭ ھەممىسى شۇنداق،
(لېكىن) ھەقىقەتلەپ قارىسا، بۇ — بىر باھانىدۇر.

3369. تىرىك (كىشى) كىشىلەرگە پايدا كەلتۈرۈشى كېرەك،
تىرىك (دېگەن) نامغا (يارىشا) كىشىلەرنى ئولۇغلاش كېرەك.

3370. تىرىكلىكىڭ نىشانى، ئۇنىڭ بەلگىسى نېمە،
كىشىلەر ئۇنىڭ (بىرەر) ياخشىلىقىنى كۆرمىسە؟

3371. خوتۇن ئېلىش كېرەك، كۆپ ئوغۇل، قىز تۇغۇلۇشى لازىم،
ئوغلى يوق دېسە، بۇ — ئەرگە سەت، ھاقارەتتۇر.

3372. ئادەملەرنىڭ سەرخىلى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
ئۇرۇقنىڭ ئۆزۈلۈپ قالماسلىقىنىڭ چارىسى — خوتۇن (ئېلىش
دۇر

3373. ئوغۇلسىز ئادەم ئۆلەر ۋاقتىدا ئۆكۈنۈپ:
"ئەي كېيىنكىلەر، ئوغۇل ـ قىزلىق بولۇڭلار" دېگەن.

3374. ئاتىدىن كېيىن كىمنىڭ ئوغلى قالغان بولسا،
بۇ ئاتىنى "تىرىك" دېگەندىن باشقا نام بىلەن ئاتىما.

3375. ئوغۇلسىز كىشى ئۆلسە، ئۇرۇقى ئۈزۈلىدۇ،
دۇنيادا نامى ئۆچىدۇ، ئورنى بوش قالىدۇ.

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

3376. ئودغۇرمىش جاۋاب بېرىپ شۇنداق دېدى: بۇ راست،
بۇنىڭدىن باشقىچىرەك يەنە بىر خىلى بار.

3377. ئەگەر ئوغۇل ـ قىز ياخشى ۋە ئەدەبلىك بولسا،
ئۇ خۇددى سەن تەربىلىگەندەك بولىدۇ.

3378. ئەگەر يامان بولسا سېنى زارلىتىدۇ،
سەن ئۆلسەڭ، تېزلا سېنى ئۇنتۇيدۇ.

3379. نامىڭنى قارغىش بىلەن يامان قىلىدۇ،

ياتلار سېنى سۆكىدۇ، ئۆچمەنلىكى ئۇلغىيىدۇ.

3380. ئوغۇل ـ قىز دۇشمەندۇر، دۇشمەننىڭ نېمە كېرىكى بار؟
دۇشمەنسىز ياشاش — تېخمۇ ياخشىراقتۇر.

3381. دۇشمەندىن قانداقمۇ يورۇقلۇق (كۈتكىلى) بولىدۇ؟
دۇشمەننىڭ نامى زەرەردىن گۇۋاھلىق بېرىدۇ.

3382. بىلىمى مول (ئالىملار) نەقەدەر ياخشى بىلىم بەرگەن:
بالا ـ چاقىنىڭ نامى ئەر ئۇچۇن يوقالماس كۈلكىگىدۇر.

3383. بىلىملىكنىڭ سۆزى بۇنىڭغا ئوخشاپ كېلىدۇ،
نەزەر سالساڭ، ئوچۇق كۆڭۈل بىلەن توغرا سۆزلەيتۇ.

3384. "ئوغۇل ـ قىز دەپ ئۆزۈڭنى كۆيدۈرىسەن،
بۇ ئەمگەكلىرىڭنى بىلىدىغان ئوغۇل ـ قىز نەدە بار؟

3385. هارام (دۇنيا)نى توپلايسەن، (ئۆزۈڭ) كېتىسەن، (ئۇلار) قالىدۇ،
سەن مۇشەققەت چېكىپ ئۆتىسەن، ئۇ ئارزۇغا يېتىدۇ."

3386. خوتۇن ئالغۇچىنى كېمىگە چۈشتى دەپ پەرەز قىل،
كېمىگە چۈشكۈچى دېڭىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرىدۇ.

3387. ئوغۇل ـ قىز تۆرەلسە، كېمىسى سۇنىدۇ،
كېمە سۇنسا، كىم سۇدا تىرىك قالىدۇ؟

3388. ئوغۇل ـ قىزغا ئاتا بولغۇچىغا رەھىم قىلىش كېرەك،
(چۈنكى) ئوغۇل ـ قىزغا ئاتا بولغانىڭ يېگىنى ئوغا بولىدۇ.

3389. ئوغۇل ـ قىزنىڭ يامنى ئاتىسىدىن كېيىن
ئاتا ـ ئانىسىنىڭ نامىنى ئاتاپ قويمايدۇ.

3390. بۇنىڭغا ئوخشاش بالا ـ چاقىدىن ۋاپا كېلەمدۇ،
قىلىقلىرى ياۋۇز، قىلمىشى جاپا (تۇرسا)؟

3391. ئوغۇل ـ قىزنىڭ ئاتىسى ھەر خىل جاپا چېكىدۇ،
بالا ـ قازا، مۇشەققەتلەرنى پىلدەك ئۇستىگە ئارتىدۇ.

3392. دوست، يولداش، ئۇلپەت تۇتۇش كېرەك، دېدىڭ،
بۇغۇ ياخشى، (لېكىن) يۈكىنى كۆتەرمىكىڭ تەس.

3393. بىلىملىك، پۇختا دانىشمەن يەنە ياخشى ئېيتقان:
كىشىنىڭ كۆڭلى نازۇك، ئۇنى ئاسراش قىيىن.

3394. كۆڭۈل (گويا) شىشە دەپ سانىلىدۇ،
ئەي ئوغلان، ئۇنى بەك ئاسرا، سۇنۇپ كەتمىسۇن.

3395. كۆڭۈل نازۇك بولىدۇ، بۇ — سىنالغان،
(ئۇ) ئىسسىقتا تېز ئېرىيدۇ، سوغۇقتا توڭلايدۇ.

3396. دوستىنىڭ كۆڭلى سۇنسا، (ئۇ) ئەشەددىي دۈشمەن بولىدۇ،
دۈشمەن بار يەردە مىڭ (خىل) ئاداۋەت ساقلىنىدۇ.

3397. دۈشمەندىن ھاياتقا كۆڭۈلسىزلىك تۇغۇلىدۇ،
دۈشمەن قەيەردە بولسا، يارىماس ئىشلار بولىدۇ.

3398. سېنىڭ دۈشمىنىڭ قانچىلىك كىچىك بولسىمۇ،

ئۇنى سەن چوڭ دەپ بىل، ئەي مەرد باتۇر.

3399. چۈنكى پىلگە چوڭ دۇشمەن بولدى،
بىرلا چاقسا، پىلنى تېپىرلىتىدۇ.

* 3400. ئۆمرى دۇشمەن بىلەن ئۇرۇشۇپ ئۆتكەن،
دۇشمەنلىك كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

3401. "دۇشمىنىم كىچىك دەپ بىخۇد بولما،
ئۇنىڭدىن نېمىشقا قورقىمەن، دەپ چوڭ سۆزلىمە.

3402. دۇشمىنىڭ بولىدىغان بولسا، بىخۇد بولما،
دۇشمەنگە دۇشمەن بول، ياخشىغا ياخشى."

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3403. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ، سۆز باشلىدى:
ئېيتقان سۆزۈمنى ئاڭلا، كۆڭلۈڭدە تۇت.

3404. خۇدا بۇ دۇنيانى بىلىپ ياراتتى،
ھالال يېمەك ـ ئىچمەكلەرنى ئاتا قىلدى.

3405. ياخشى دوست تۇتۇپ، ئارىلىشىپ، قېتىلىپ يۇرۇش كېرەك،
دوستلىرى ياخشى بولسا، ياخشى ئىش قىلغىلى بولىدۇ.

3406. بىراۋنىڭ پايدىسى بولسا، ئۇنىڭغا ئارىلاش،
كىشىلەرگە نەپ كەلتۈرۈش — كىشىنىڭ پايدىسى دەپ بىل.

3407. يالغۇز يۈرگۈچى كىشى بىر ناداندۇركى،
(ئۇنىڭ) باشقىلارغا پايدىسى تەگمەيدۇ، ئەي سېخىي.

3408. كىشىگە پايدىسى تەگمەيدىغان ئادەم ئۆلۈكتۇر.
(سەن) پايدىلىق بول، ئۆلۈك بولما، ئەي مەرد يىگىت.

3409. كىشىنىڭ دوست ـ يولداشلىرى كۆپ بولسا،
نامى ئەلگە يېيىلىدۇ، ئىشى يۈرۈشىدۇ.

3410. بۇ دۇنيادا ئۇ تىلىكىگە ئېرىشىدۇ،
ئەگەر ئاخىرەتلىكىنى ئىزدىسىمۇ، ئاشۇ مەدەت بولىدۇ.

3411. ئەلەم، قايغۇغا (يولۇققاندا) ئۆزىنى پىدا قىلىدۇ.
شادلىققا شادلىنىپ، كۆزىنى ئاچىدۇ.

3412. پەزىلەتلىرىنى يېيىپ، بارچە خەلقە سۆزلەيدۇ،
نۇقسانلىرىنى كۆرسە يوشۇرىدۇ، ھەرگىز ئېغىز ئاچمايدۇ.

3413. دۇشمەن (ئۇخلاپ ياتقان) باتۇرنى ئويغاتقۇچىدۇر،
نۇقسان ۋە پەزىلەتلىرىنى ئەلگە مەلۇم قىلغۇچىدۇر.

3414. دۇشمىنى بولمىغۇچە ئەرنىڭ مەردلىكى،
نامى ۋە جاسارىتى ئايان بولاتتىمۇ؟

3415. كىمنىڭ ئاشۇنداق پەزىلىتى كۆپ بولسا،
ئۇنىڭ دۇشمىنىمۇ ھېسابسىز كۆپ بولىدۇ.

3416. كىمنىڭ پەزىلىتى ئېسىل، پاك بولسا،

پۈتۈن ئەل كىشىلىرى ئۇنىڭغا دۈشمەن (بولىدۇ).

3417. قارا، ياخشى كىشىنىڭ دۈشمەنلىك بولۇشى ئېنىق،
يامانغا — دۈشمەن يوق، (چۈنكى) ياۋۇز كىشى — ئۆلۈكتۇر.

3418. قايسى ئەرگە (قارشى) كۆپ دۈشمەن يىغىلسا،
ئۇ ئەرنىڭ پەزىلىتىنى باشقىلاردىن ئارتۇق بىل.

3419. دۈشمەن بىلەن ئېلىشقان ئەرنىڭ نامى بۈيۈك بولىدۇ،
دۈشمەنسىز كىشىنىڭ نامى چىقمايدۇ، (يەردە) ياتىدۇ.

3420. پەزىلەتلىك كىشى نېمىدېگەن، ئاڭلا،
بۇ پەزىلەتلەر بىلەن ئەر تىلەك ـ ئارزۇسىغا يېتىدۇ.

* 3421. "ئەرنىڭ مىڭلارچە دۈشمىنى بولمىسا، كۈنىگە مىڭ قېتىم،
ئۇنىڭ غەيۋىتىنى قىلمىسا، ئۇ قانداق ئەر بولىدۇ.

* 3422. قارا، مىڭ ئىتنىڭ ئۇنىنى ئاڭلاپ
قېچىپ كەتكەن بۆرە بۆرە بولامدۇ؟"

3423. يالغۇزلۇقتا كىشىلەرنىڭ پېيىغا چۈشمەيمەن، دېدىڭ،
ئېغىزىمدىن كېرەكسىز سۆز چىقارمايمەن، دېدىڭ.

3424. ئۆزۈڭ كىشىلەر ئارىسىدا تۇرمىسالىڭ،
(ئەتراپىڭدا) كىشى بولمىسا، كىمگە سۆزلەيسەن؟

* 3425. قارا، كىشىلەر ئارىسىدا يۈرۈپ، تىلىنى كۆزىتەلىگەن،
تۆردىن ئورۇن ئالغان ئەر (ھەقىقىي) ئەردۇر.

3426. (هەقىقىي ئادەم) يىرىك سۆزلەرگە يۇمشاق جاۋاب بېرىشى، ئاچچىق سۆزلەرگە شېرىن سۆز قايتۇرۇشى كېرەك.

3427. باشقىلارنىڭ ئېغىرىنى كۆتۈرۈشى، باشقىلارغا يۈك بولماسلىقى، (باشقىلار) جاپا قىلسىمۇ، ئۇندىمەي، ۋاپا قىلىشى كېرەك.

3428. ئۆچ ـ ئادەۋەتلەرنى كۆڭلىدىن كۆتۈرۈۋېتىشى، دىلىدا بارىنى تىلى بىلەن ئىزھار قىلىشى لازىم.

* 3429. ياخشىلىق بىلەن نام، شۆھرەت قازانغان كىشىلەرنىڭ ياخشىسى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

3430. كىشىلەرگە (ھەرگىز) قوپاللىق قىلما، قوپال سۆز ئۇزۇن يىل دىلىنى رەنجىتىدۇ.

3431. سېنى كىم سۆكسە، سەن ئۇنى ماختا، (شۇنداق قىلساڭ) ئۇ ئوسال بولۇپ، سەن ئېسىل سانىلىسەن.

3432. جاپا قىلغۇچىغا ۋاپا قىلىۋەرگىن، مەرد كىشى ۋاپا قىلىدۇ، يامانلار جاپا (قىلىدۇ).

3433. يېقىن قوۋم ـ قېرىنداشلار سەندىن (ئالاقىنى) ئۈزسە، سەن ئۇلارغا يېقىنلىق قىلغىن، ئەي دوستۇم.

3434. ئەگەر ساڭا زالىم زۇلۇم قىلسا، سەن ئۇنى كەچۈرگىن، بۇ — دىن يولىدۇر.

3435. قۇل، چۆرىلەر گۈناھ قىلسا، گۈناھنى كەچۈرگىن،
گۈناھنى كەچۈرگىنىڭ ساۋابتۇر، ئۇنى ئۇزۇق قىل.

3436. مەرد شۇنىڭ ئۈچۈن مەردكى، ئۇ ئېغىرلىقنى كۆتۈرۈپ،
ئۆلۈمنى يوشۇرۇپ سەۋر بىلەن يۈرىدۇ.

3437. بۈگۈن سەن يالغۇز بىر ئۆيگە كىرىۋېلىپ،
نېمە ياخشىلىققا ئېرىشەلەيسەن، ئەي خۇش پېئىل؟

3438. راھەت، ئارزۇ، نېمەتلەرنى ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆرمىدىڭ،
كۈمۈش، گۆھەر، ئالتۇن، مىسقا ئېرىشەلمىدىڭ.

3439. ساراي، قەسىر، يەر ـ سۇ سېنىڭدە يوق،
ئات ـ ئۇلاغ، ئوغۇل ـ قىز (لېرىڭ) قېنى؟ ئۇلارمۇ سېنىڭدە
يوق.

3440. كىشىلەرگە ئۇزىتالايدىغان ئەركىن قول يوق،
ئۆزۈڭنى تۇتۇپ، ياخشى نامىڭ چىقسىلا (بولامدۇ)؟

3441. قانداق نەرسىلەرگە ئېرىشەلمىدىڭ؟
مانا، بەزىلەر سېنى تەلۈە زاھىت، دەپ ئاتاشماقتا.

3442. كىشى كۆپ (نەرسىدىن) ۋاز كېچىپ، ئاز (نەرسە)گە ئىنتىلسە،
بۇنداق كىشى بېلىنى باغلاپ، ئاخىر زاھىت بولىدۇ.

3443. تىلىكىگە ئېرىشەلمىسە، ھەركىم زاھىت بولىدۇ،
سەۋر (قىلىشتىن) باشقا ھېيلىنى تاپالمايدۇ.

3444. قارا، شۇنداق كىشى ئەر بولىدۇكى، مىڭ (خىل) ئارزۇغا ئېرىشىپ،
ئۇنىڭدىن يەنە مەردلەرچە يۈز ئۆرۈيەلمىسە.

3445. كەمبەغەللەرگە ئۆلەشتۇرۇپ، يېدۇرسە، ئىچكۈزسە،
(ئاندىن) خاتىرجەم بولۇپ، خۇداغا ئىبادەت قىلسا،

3446. (ئالدىنقا) كەلگەن مال ـ دۇنياغا كۆڭۈل بەرمىسە،
قولدىن كەتكەنگىمۇ ئىچ ئاغرىتىپ، يۈزىنى پۈرۈشتۇرمىسە؛

3447. ئەگەر، ئارزۇلىرى قولىغا كەلگەندىمۇ،
دىلىنى ۋە تىلىنى تۇزەپ، ئۆزىنى تۇتالىسا.

* 3448. دىققەت قىلساڭ، بۇ سۆزنىڭ مەنىسى (يۇقىرىقى سۆزلەرگە)
پىقىن كېلىدۇ، (بۇنى) ئاڭلا، ئەمەل قىل، ئەي خۇش پېئىل.

3449. "ئەرنىڭ مەردى شۇكى، ھەممە نەرسىگە قۇدرىتى يېتىپ،
ئۇنىڭغا ئېرىشكەندە، ئۆزىنى مەھكەم تۇتالىسۇن!

3450. يەنە ئەرنىڭ ئەڭ مەردى شۇكى،
مىڭ (خىل) ئارزۇغا يەتكەندىمۇ، ئۆزىنى تېز تىيالىسۇن!"

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

3451. ئودغۇرمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: راستىنى ئېيت،
تىلىكىڭ نېمە ئىدى، ئەي ئاي يۈزلۈكۈم؟

3452. (مەن) نېمىنى سۆزلىسەم، سۆزۈمنى يېرىپ،
مېنى چەكلەپ، جاۋاب قايتۇرۇۋاتسەن.

3453. تىلىكىڭ نېمە، ماڭا ئوچۇق ئېيتقىن،
نېمىنى سورىماقچى بولساڭ، ئوچۇق سۆزلە، سورا.

ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3454. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: مەن
(بىر) تىلەك بىلەن كەلدىم، ئوچۇق سۆزلەي.

3455. كۈنتۇغدى ئەلىگ سېنىڭ خەۋىرىڭنى ئاڭلىدى،
قارا، ساڭا ئېھتىياجى چۈشۈپ، مېنى ئەۋەتتى.

3456. سېنى كۆرۈشنى بەك ئارزۇ قىلدى،
سېنى چاقىرىپ كېلىش ئۈچۈن مېنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتى.

3457. قانچىلىك ئېغىر كەلسىمۇ بېرىش كېرەك،
ئەلىگ (ھۇزۇرىغا) بېرىپ، بىر كۆرۈنۈش كېرەك.

3458. ئەلىگمۇ ناھايىتى ياخشى بىر سۈلتاندۇر،
خەلقىگە مېھرىبان، جان كۆيەردۇر.

3459. كىم ئەلىگنىڭ يۈزىنى كۆرسە قۇتلۇق بولىدۇ،
ھەر ئىككى دۇنيادا بەختكە ئېرىشىدۇ.

* 3460. خەلقىگە باشچىلىق قىلىپ، پاراسەت بىلەن ئەل باشقۇرغۇچى
بۇ ئەل ـ يۇرت بېگى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

3461. ئادالەتلىك، توغرا بەگ ـ ئېنىق سائادەتتۇر،
سائادىتى ئارقىلىق ھەممىگە (ئۆز) ئۈلۈشىنى بېرەلەيدۇ.

3462. توغرا بەگنىڭ نامى قەيەردە شۆھرەت تاپسا،
ئۇنىڭ (ئالدىغا) بارغۇلۇق، ئۇنىڭدىن كىشى بەختكە ئېرىشىدۇ.

3463. ئادالەت ۋە قانۇن — ئاسمانىنىڭ تۈۋرۈكىدۇر،
تۈۋرۈك قىڭغايسا ئاسمان ئۆرە تۇرالمايدۇ.

3464. ئادالەتلىك (قانۇنلۇق) بەگلەر تىرىك بولمىغاندا ئىدى،
خۇدا يەتتە قات يەرنى بۇزغان بولاتتى.

3465. ئادالەتلىك بەگنىڭ يۈزىنى كۆرسە قۇتلۇق بولىدۇ،
ساۋاب تاپىدۇ ۋە گۇناھىدىن خالاس بولىدۇ.

3466. ساڭا مەلۇم، بۇگۈن مېنىڭ ئادەم بولۇشۇمدا،
ئەلىگنىڭ يار ـ يۆلەك بولۇشى سەۋەب بولدى.

3467. خۇدا ئەقىل ـ ئىدراك ۋە بىلىم بەرگەنىدى،
بارچە ياخشىلىقلارغا قول يەتكۈزەلىدىم.

3468. خۇدا كۆپ ياخشىلىق قىلىشقا،
خەلقىنىڭ پايدىسى ئۈچۈن مۇشەققەت چېكىشكە تەۋپىق بەردى

3469. قولغا ـ قول تۇتۇشۇپ، بەگلىك تۈگۈنىنى يېشىش ئۈچۈن
بۇگۈن ئەلىگ سېنىمۇ ئارزۇ قىلدى.

3470. چاقىرغۇچى سۈپىتىدە مېنى ئەۋەتتى،
مېنى يالغۇز ۋايىتۇرۇۋەتمە، ئەي مەرد يىگىت.

3471. ئەلىگ ئۆز قولى بىلەن خەت يېزىپ ئەۋەتتى،

(خەتتە) نېمە دېدى، ئۆزۈڭ ئوقۇپ كۆرگىن.

*　　*　　*

3472. (خەتنى) چىقىرىپ، قولىغا ئېلىپ (ئۇنىڭغا) سۇندى،
ئودغۇرمىش خەتنى ئېلىپ، سولغۇن (ھالدا) ئۇنى ئاچتى.

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

3473. مەكتۇپنى ئوقۇدى، ئۇزاق ئويلاندى،
(ۋە) دېدى: ئەلىگ سۆزى (ئارقىلىق) كۆپ بىلىم بېرىپتۇ.

3474. ئەلىگ (مېنى) كەلگىن، دەپ چاقىرىپتۇ،
ھەممە ياخشىلىقلارنى ئىزھار قىلىپتۇ.

3475. قارا، بۇ ئىشلار مەن (ئۇچۇن) بۇيۇڭ ئىشلاردۇر،
نېمە قىلىشىم كېرەك، ئېيت، ماڭا كېڭەش بەرگىن.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3476. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەلىگ سېنى
سۆزلەيدۇ، بىردەممۇ تىلىدىن چۈشۈرمەيدۇ.

3477. ئېغىزى ئېچىلسىلا نامىڭنى تىلغا ئالىدۇ،
ئۇ سېنى كۆرۈشكە ئىنتىزار، نەزىرى سەندە.

3478. كىمنى ياخشى كۆرسە، كۆڭۈل شۇنى ئارزۇ قىلىپ،
تىلى (شۇنىلا) سۆزلەيدۇ، نامى ئېغىزدىن چۈشمەيدۇ.

3479. سۆيگۈچى (ئاشق) نېمىدېگەن، بۇ بېيىتنى ئوقۇ:
سۆيۈملۈكنىڭ يۈزى كۆڭۈلنىڭ ئوزۇقىدۇر.

3480. "كۆڭۈل كىمنى سۆيسە، شۇ كۆز ئالدىدا بولىدۇ،
كۆز قەيەرگە تىكىلسە، شۇ يەردە (ئۇنىڭ قىياپىتى) ئۇچۇپ
يۈرىدۇ.

3481. كۆڭۈلدىكى ئارزۇ ـ تىلىكى نېمە بولسا،
ئېغىز ئېچىش بىلەنلا شۇ ھەقتە سۆزلەيدۇ."

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

3482. ئودغۇرمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ماڭا
كېڭەش بەرگىن (بۇنىڭ) ئامالى نېمە، ئەي يىگىت.

3483. سەن مېنىڭ ئەڭ يېقىن، مېھرىبان قېرىندىشىمسەن،
كېڭەش بەرگىن، قېرىنداشلىق ھەققىنى ئادا قىل.

3484. بۇ ئىشقا (پەقەت) سېنىڭدىن كېڭەش سورايمەن،
بىلىمىڭ بىلەن سەن كېڭەش بېرىشكە لايىقسەن.

3485. خالىسام قېرىندىشىمسەن، خالىسام دوستۇمسەن،
قېرىنداشلىق بىلەن دوستلۇق ئىككىسى ئوخشاشتۇر.

3486. بۇگۈن سەن ماڭا چىن مېھرىبانسەن،
نېمە قىلىشىمنى ئېيتقىن، ساڭا ئىشىنىمەن.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3487. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ، دېدى: بۇ سۆزلەرنى
مەندىن سورىما، ئەي قۇتلۇق چىراي.

3488. ئەلىگ مېنى چاقىرغۇچى (سۈپەتلىدە) ساڭا ئەۋەتتى،
ئەمدى مەندىن نېمە دەپ كېڭەش سورايسەن؟

3489. "بارايلى" دېمەكتىن باشقا سۆزۈم يوق،
مەن قانداقمۇ "بارما" دېيەلەيمەن؟

3490. سېنىڭ بىلەن بىللە بولۇش كۆپ پايدىلىقتۇر،
ئۆز پايدىسىنى تىلىگۈچى بىلەن ئەقىل كېڭەشمەيدۇ.

3491. بىلىملىك چىگىل[1]نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
(ئەي) بىلىمسىز، بۇنى ئاڭلا ۋە بوينۇڭنى ئەگ:

3492. ئۆز پايدىسىنى كۆزلىگۈچىلەردىن كېڭەش سورىما،
(چۈنكى) ساڭا پايدىسى بولمايدۇ، ئەي قۇتلۇق چىراي.

3493. ئەي قېرىنداش، كېڭەشنى شۇنداق كىشى بىلەن كېڭەشكىنكى،
ئۇ ئۆز پايدىسىنى كۆزلىمەيدىغان كىشى بولسۇن.

3494. ئۆز پايدىسىنى كۆزلىگۈچى ئۆز مەنپەئەتى ئۈچۈن،
لايىق كۆرۈلگەن (نەرسە)نىمۇ نالايىق دەپ تۇرۇۋالىدۇ.

---

① بۇ يەردە "چىگىل" سۆزى چىگىل قەبىلىسىنىڭ باشلىقى سۈپىتىدە ئىلىنغان. چىگىل قەبىلىسى قاراخانىيلار سۇلالىسىنى تەشكىل قىلغان قەبىلىلەرنىڭ بىرى ئىدى.

3495. ھەرقانداق ئىشتا كىشىلەر بىلەن كېڭىشىش كېرەك،
(لېكىن) كۆڭۈل تارتقان ئىشنى قىلىۋېرىش كېرەك.

3496. ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ ئەڭ سادىقسەن،
(باشقا) كىشىگە ئىشەنمە، سۆز تامام.

3497. پەقەت شۇنى بىلگىنكى، نېمە قىلىش كېرەك بولسا، كېچەشنى
ئۆزۈڭگە سال، بۇ ئىشقا مېنىڭدىن كېچەش سورىما.

3498. ئۇ يەردىن بۇ يەرگە سېنى ئالغىلى كەلدىم،
كېچەش شۇكى، يۈر، ئەمدى (ئۇ يەرگە) بارغىن.

3499. كىشىلەر ئارىسىدىكى ساۋاب، ياخشىلىقلارغا
بۇ يەردە ئېرىشكىلى بولمايدۇ، بۇنى بىلىشىڭ كېرەك.

3500. شەھەر، كەنتلەردىكى ھەر خىل ياخشىلىقلارنى
ساڭا بىرمۇبىر ئايرىپ ئېنىق سۆزلەپ بەردىم.

3501. بىلىسەن، بۇ سۆزلەرنى توغرا سۆزلىدىم،
ساڭا ياخشىلىق تىلىگەنلىكىمنى بىر ئىگەم (ئۆزى) بىلىدۇ.

3502. كىشىلەردىن قاچسەن، كىشىلەر (ساڭا) نېمە قىلدى؟
كىشىلەرگە ئارىلاشقىن، كىشىلەرنىڭ ئىشىنى قىل.

3503. مۇسۇلمانلارنىڭ ئىشىنى قىل، ھاجىتىگە يارا،
خۇدا جەننەت ئاتا قىلىپ، تۆردىن ئورۇن بەرسۇن.

3504. دىلىڭ ۋە تىلىڭ توغرا، ھەرىكىتىڭ ئىشەنچلىك بولسا،

قەيەرنى خالساڭ، شۇ يەردە بەختلىك ياشايسەن.

3505. كىشلەرسىز ياشما، كىشلەرگە ئارىلاشقىن،
باشقىنىڭ ئەيىبىنى كۆرمە، ئۆزۈڭنىڭكىگە قارا.

3506. بۇ بەيىت بۇنىڭغا تەقلىد قىلىنغان، ئەي دانا،
بۇنى ئوقۇغىن، ئاندىن ئىشقا تەتبىقلىغىن:

3507. "قەيەرنى خالساڭ (شۇ يەردە) يۇر، ياخشى بول،
ئېسىل نەسەبنى ئىزدىمە، ئۆزۈڭنىڭ ياخشى بولۇشىنى تىلە.

3508. قارا، ئادەملەرنىڭ ياخشىسى ئۆزىنى ئۇنتۇمايدۇ،
قەيەردە يۇرسە، ياخشى يولدا يۇرۇشنى خالايدۇ."

3509. ئادەم ياخشى بولۇشى، ياخشى خۇلقلۇق بولۇشى كېرەك،
قەيەرنى خالسا، شۇ يەردە مىڭ (خىل) شادلىققا ئېرىشىدۇ.

3510. ياخشى (كىشى) ھەرقانداق يەردە ياخشى بولىدۇ،
ياخشىلىقنىڭ بەدىلىگە ياخشىلىق يانىدۇ.

3511. سەن ياخشى ھەربىكەت قىل، يامانلىق قىلما،
قەيەرنى خالساڭ شۇ يەردە قورقماي يۇرەلەيسەن.

42

ئودغۇرمش ئۆگدۈلمشكه دۇنيانىڭ ئەيبلىرىنى سۆزلەيدۇ

3512. ئودغۇرمش جاۋاب بېرىپ دېدى: مەن
سۆزۈڭنى ئاڭلىدىم، ئەمدى مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلا.

3513. بۇ دۇنيا ئۆزىنى ساڭا بەكمۇ يېقىملىق كۆرسىتىپتۇ،
ھەممە ئەيبلىرى ساڭا پەزىلەت بولۇپ كۆرۈنۈپتۇ.

3514. ساڭا ھەيران بولمايمەن، مەسىلدە باركى،
قايسى نەرسە سۆيۈملۈك بولسا، ئەيبى كۆرۈنمەيدۇ.

3515. (دۇنيا) ئۆزىنى سۆيدۈرگىنى ئۈچۈن (ئۇنىڭ) كۆپ ئەيبلىرى
ساڭا پەزىلەت بولۇپ كۆرۈنگەن، ئەي ئەلنىڭ چوڭى.

3516. سۆيگەن كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
سۆيگۈچىگه سۆيگىنىنىڭ ئەيبلىرى چوڭ پەزىلەتتۇر.

3517. سۆيگەنلىكنىڭ نىشانىسى شۇكى،
سۆيگىنىنىڭ ئەيبى پەزىلەت بولىدۇ ، ئەي شۆھرەتلىك.

3518. سېنىڭ دۇنيانى سۆيگەنلىكىڭنىڭ ئالامىتى ئەنه شۇدۇر،

(ئۇنىڭ) نۇرغۇن ئەيىبلىرىنى كۆڭلۈڭگە پەزىلەت دەپ قوبۇل قىلدى.

3519. ماڭا بۇ دۇنيانىڭ نېمىسىنى ماختايسەن؟
ئۇنىڭ ئەيىبىنى مەن ساڭا ئېيتىپ بېرەي.

3520. ئادەم①گۇناھ قىلغاندا، خۇدا (ئۇنى) ئازابلىدى،
قادىر ئىگەم بۇ دۇنيانى ئۇنىڭغا زىندان قىلدى.

3521. زىندانىدا نېمىنى ئارزۇ قىلسەن، نېمىنى تىلەيسەن؟
تىلەك، بەخت، نىجات جەننەت ئىچىدە بولىدۇ.

3522. قارا، ئادەم جەننەتتە بۇغداي يېۋىدى،
بۇ دۇنيا ئۇنىڭغا تازىلىنىش ئۈيى قىلىندى.

3523. خۇدانىڭ يامان كۆرگىنى شەيتانىنىڭ ياخشى كۆرگىنىدۇر،
خۇدا قوغلىغانىنى شەيتان تېخىمۇ ياخشى كۆرىدۇ.

3524. خۇدا خالىغان بىر بەندىسىنى تاللىسا،
ئۇنىڭغا دۇنيا بەرمەيدۇ، يولىنى پاك قىلىدۇ.

3525. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ دۇنيانىڭ بەختى ياخشى ئەمەس،
(ئۇ) خۇدادىن يىراقلاشتۇرىدىغان دىن ئاپىتىدۇر.

3526. "خۇدا مەن" دەپ مەغرۇرلانغۇچى كىشى②

---

① ئادەم — ئادەم ئاتا.
② بۇ يەردە نەمرۇت كۆزدە تۇتۇلغان. ئىسلام مەنبەلىرىدە نەمرۇت خۇدالىق دەۋاسى قىلىپ، ئاسمانغا چىققان، دېيىلىدۇ.

دۇنياغا هاكىم بولۇشنى خالىدى (ۋە) ئىت قاتاردا سانالدى

3527. (كىشى) بېيىسا، خەلقنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالىدۇ،
كەمبەغەل ياشىسا، كەمتەر، مۇلايىم بولىدۇ.

3528. قارا، ئادەم يالىڭاچ تۇغۇلغان، ئۇ يالىڭاچ كېتىدۇ.
دۇنيا توپلاشنىڭ نېمە ھاجىتى، ئۇ يەنە قالىدۇ.

3529. نېمىگە ئالدىنىسەن، ئەي ئۆلگۈچى،
سەن ئىككى كۈنلۈك قونغۇچى ئەمەسمۇ؟

3530. بىلسەن، تىرىكلىك ئۆلۈمگە تۇتىشىدۇ،
تەييار تۇرغان ئۆلۈم ۋاقىت ـ سائەتنىلا كۈتىدۇ.

3531. دۇنيا ئىشىك ئاچتى، يەنە بىر ئىشىك —
ئۆلۈم ئىشىكى (ئېچىلىدۇ)، ھەممە خەلق ئۇنىڭغا كىرىدۇ.

3532. سەن ئىككى كۈنلۈك خۇشاللىقىڭ ئۈچۈن،
ئۆزۈڭنى زورمۇزور ئوتقا تاشلىما.

3533. بۇ‌ئاپا دۇنيا تۇراقسىزدۇر، بەخت چۆرگىلەپ تۇرىدۇ،
نېمە بەرگەن بولسا، ئۇنى يەنە قايتۇرۇۋالىدۇ.

3534. كىشىلەرنى قۇل ياكى بەگ دەپ ئايرىمايدۇ،
ياخشى ـ يامانىنى، ياۋۇزنى تاللىمايدۇ.

3535. قارا، بىرىنى بەگ قىلىدۇيۇ، يەنە بىر بەگنى
چاقىرىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا دەسستىش كويىدا بولىدۇ.

3536. دىققەت قىلساڭ، دۇنيا كۆلەڭگىگە ئوخشايدۇ،
ئىزىدىن ماڭساڭ قاچىدۇ، قاچساڭ ئىزىڭگە چۈشىدۇ.

3537. قاراپ باق، بۇ سۆز شۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ (ئېيتىلغان)،
بۇنىڭ مەنىسىنى چۈشەن، ئەي كۆڭلى تۇز:

3538. "كىم (دۇنيانىڭ) ئىزىغا چۈشسە، بۇ دۇنيا قاچىدۇ،
ئەگەر ئۇنىڭدىن قاچساڭ، سېنى قوغلايدۇ.

3539. بۇ دۇنيانىڭ مېلى دىنغا ئۆچمەنلىك (قىلىدۇ)،
نەزەر سالساڭ، مال ـ دۇنيا يەنە دىننى يالماپ يۇتىدۇ."

3540. بۇ دۇنيا ياسىنىپ، ئۆزىنى كۆرسىتىدۇ،
ياسانچۇق (نازىنىن) كېلىنىدەك كۆڭۈلنى هاياجانلاندۇرىدۇ.

3541. (ئۇنىڭغا) كۆڭۈل بەرسەڭ، خۇنۇك بىر قېرىغا ئايلىنىدۇ،
هەر كۈنى ياقاڭدىن تۇتىدۇ، سېنى دائىم ئاۋارە قىلىدۇ.

3542. يەنە قىلىقلىرى — تۇراقسىز، قىلمىشى — بۇاپا،
بېگى بىلەن تولۇق ئۇچ ئايمۇ تۇرمايدۇ.

3543. كىمدەكىم ئۇنىڭغا كۆڭۈل باغلىسا،
هاياتىنى بىھۇدە سەرپ قىلغان بولىدۇ.

3544. تىرىكلىكىنىڭ هەربىر كۈنى بەكمۇ قىممەتلىكتۇر،
بۇنى بىھۇدە ئىشلارغا سەرپ قىلسا بولمايدۇ.

3545. قارا، تىرىكلىك كۆپ ياخشىلىقلار ئۈچۈن دەسمايىدۇر،

ئۇنى سەن بەھۇدە (ئىسراپ) قىلما، ئەي دانا!

3546. بۇ دۇنيانىڭ نەرسىسى ئۇچ (نەرسىدىن) باشقا ئەمەس:
ئۇ، يا ھالال، يا مەكرۇ، ياكى ھارام ئۇر.

3547. ھالالغا — ھېساب، ھارام ئۇچۇن ئازاب بار،
ئەگەر شۇبھىلىك (مەكرۇ) بولسا، ئۇنىڭدىن چوقۇم ساقلان.

3548. دۇنيا كىمنى سۆيدۇرسە، (ئۇنى) ئاخىر قوغلايدۇ،
ھالاۋەت بىلەن خۇشال قىلسا، (يەنە) تېز يۇز ئۆرۈيدۇ.

3549. شادلىق بىلەن پەرۋىش قىلىپ، راسا سەمىرتىدۇ،
غەم ـ قايغۇ بىلەن يەنە جۇدىتىدۇ.

3550. شادلىقىڭغا نەزەر سالساڭ، ئاخىرى غەم ـ قايغۇدۇر،
غەم بىلەن ياشىسا، ئاخىرى شادلىق بولىدۇ.

3551. (بۇ دۇنيانىڭ) ئۇستى نېمەت بولسا، تېگى مۇشەققەتتۇر،
بېشى مۇشەققەت بولسا، ئاخىرى نېمەت، مەنىشەتتۇر.

3552. تەقۋادار، سەگەك كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
يىراق تۇر، بۇ دۇنيا كۇلپەت يەتكۇزىدۇ.

3553. قارا، سېنىڭ بايلىقىڭ — گادايلىقتۇر،
ساڭا (قارىغاندا) كىم گادای بولسا، (شۇ) بايدۇر.

3554. سېنى كىم بېگەن بولسا، (سەنمۇ) ئاخىر ئۇنىڭ گۆشىنى يەيسەن،
قارا يەر قېتىغا (كىرگەندە) ئۆچۇڭنى ئالسەن.

3555. بۇ ياسىغانلىرىڭ بۇزۇلغۇسى،
توپلىغان (مال ـ دۇنيا) لىرىڭ چېچىلغۇسى.

3556. بۇ دۇنيا تېز ئۆتۈپ كېتىدىغان بىر پەيتتۇر،
ئۇ دۇنيا تېز كېلىدۇ، بەك سەگەك بول.

3557. كېتىدىغىنى كېتىۋېرىدۇ، ھەر كۈنى سەندىن يىراقلىشىدۇ،
كېلىدىغىنى كېلىۋېرىدۇ، ھامان ساڭا يېقىنلىشىدۇ.

3558. كېتىدىغانلارغا بىلىملىك (كىشى) كۆڭۈل بەرمەيدۇ،
ئىدراكلىق، ئېغىر ـ بېسىق (كىشى) كېلىدىغانغا تەييارلىنىدۇ.

3559. ئۆلۈمنى بىلىدىغان (كىشى) ئۆزىگە تەمەننا قويمايدۇ،
ئۆلۈمنى كۆرگەن (كىشى) ئۆزىنى ئۇزۇن (ۋاقىت) ئالدىمايدۇ.

3560. يولۇچى كىشى يولدا ئۆيى ياسىمايدۇ،
كۆچىدىغان كىشى نەرسىلىرىنى ئۆيدە قالدۇرمايدۇ.

3561. مېھمانسەن، بۇ دۇنيا ساڭا بىر قونالغۇدۇر،
قونالغۇدا ئۇزاق ۋاقىت تۇرىمەن دەپ ئويلىما.

3562. بۇ دۇنيانىڭ نەرسىلىرى زادى ياخشى ئەمەس،
ئۇ كىمدە بولسا، خۇي ـ پەيلىنى ئۆزگەرتىۋېتىدۇ.

3563. دەرۋىشلەر مال ـ مۈلكىنى بەدەل قىلىدى.
زاھىتلار بۇ دۇنيانىڭ تۈپ ـ ئاساسىنى بىلىپ، تاشلاپ كەتتى.

3564. بۇ (دۇنيا) ساڭا كۆرۈنمەيدىغان تۇزاقتۇر،

بۇ دۇنيانىڭ ماللىرى مىڭ (يەرگە) چېچىلغان.

3565. ئادەم غاپىل (ۋە) ناھايىتى ئاچ كۆز كېلىدۇ،
مۇنداقتا، ئادەم تورغا چۈشمەي قالامدۇ؟

* 3566. بۇ دۇنيا ئىشلىرىدىن ئېھتىيات (قىلىپ) ئۆتكەن
تەقۋادار كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

3567. "توزاقچى (ئۆزى) كۆرۈنمەي، يېمىنى كۆرسىتىدۇ،
ياسانچۇق كېلىنىدەك (جىلۋە قىلىپ) كۆڭۈلنى تارتىدۇ.

3568. ئاچ كۆز، تاقەتسىز (ۋە) غاپىل بولساڭ،
(يەنى) تېتىپ باقسەن (دە)، ئايىغىڭدىن ئىلىنىسەن."

3569. پۈتۈن دۇنيا (نازۇ ـ نېمەتلىرى) بىللە جەملەنسە،
ھالاۋەت بىلەن مىڭ يىل بەختلىك ياشىسا.

3570. نېمە پايدىسى بار؟ ئاخىر قارا يەر قوينىغا (كىرىدۇ)،
ئۇنىڭ ھوجرىسى قارا يەرنىڭ تېگى (بولىدۇ).

3571. ئۆتكۈزگەن ھاياتىڭ ساڭا بىر چۈش بولۇپ (قالىدۇ)،
نېمە قىلغان بولساڭ، شۇنىڭغا (يارىشا) جاۋاب ئالسەن.

3572. ئۇ چاغدا ئۆكۈنۈشىڭ، ئۆكۈنۈشۈڭدىن پايدا يوق،
نېمە قىلغان بولساڭ يىل، ئاي، (كۈنلەر) گۇۋاھ.

3573. دۇنيانىڭ لەززىتى مۇنۇ ئۇچ نەرسىدۇركى،
ئۇچىلىسىنىڭ لەززىتى (بىر ـ بىرىگە) باراۋەر:

3574. قارا، بۇ ئۇچنىڭ بىرى يېمەك ـ ئىچمەكتۇر،
يەنە بىرى ئېرىنى خۇشال قىلىدىغان خوتۇندۇر.

3575. ئۇچىنچىسى — سالامەت ياشاش.
ئۇ ئۇچىنىڭ ئىچىدە ئەڭ مۇھىمى مۇشۇدۇر.

3576. بۇ ئۇچ نەرسىنىڭ شادلىقى، لەززىتى كۆپتۇر،
(بۇنىڭدىن) باشقىلىرى ئۇچ (نەرسىگە) يەتمەيدۇ، ئەي ئەل چوڭى،

3577. ئەي قېرىنداش، لەززەتنىڭ بىرى يېمەك ـ ئىچمەكتۇر،
بۇنىڭغا جاۋابەن، ياندۇرۇش ياماندۇر، ئەي ئاداش.

3578. ئۇنىڭ لەززىتى (پەقەت) ئۇچ ئىلىك گالدىلا (بىلىنىدۇ)،
ئۇنىڭدىن نېرى بارسا قارنىڭنى تولدۇرىدۇ.

3579. ئەگەر ئاش سىڭمىسە، مىجەز ـ تەبىئەتنى بۇزىدۇ،
تەبىئەت بۇزۇلسا، كىشى ئاغرىپ قالىدۇ.

3580. كېسەل ئالدى بىلەن كىشىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرگۈچىدۇر،
ئۆلۈمدە لەززەت يوق، ئەي سالامەت كىشى!

3581. يەنە بىر لەززەت خوتۇن لەززىتىدۇر،
ئۇنىڭغا جاۋابەن، سوغۇق سۇدا يۇيۇنماقتا توغرا كېلىدۇ.

3582. ئۇنىڭدىن قالسا، قارا، ئوغۇل ـ قىز (لەززىتى) بولۇپ،
ئوغۇل ـ قىزنىڭ يۈكىنى كۆتۈرمەك مۇشەققەتتۇر.

3583. بۇ بېيىتنى ئېيتقۇچى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
خوتۇن ۋە ئوغۇل ـ قىز كىشىنىڭ كۆچىنى يوقىتىدۇ.

3584. "ئايال بىلەن ھەمسۆھبەت بولماق بەك لەززەتلىك ئىشتۇر،
(لېكىن) بۇنىڭغا جاۋابەن، سوغۇق سۇدا يۇيۇنۇش قىيىن.

3585. لەززەت بار يەردە، تەمسىزلىكمۇ بولىدۇ،
تاتلىق بار يەرنىڭ ئاخىرىدا ئاچچىقمۇ بولىدۇ."

3586. ئەگەر ياشاشنىڭ لەززىتى شۇ بولىدىغان بولسا،
(بۇ) دۇنيا لەززەتسىزدۇر (ۋە) مۇشەققەت (چېكىش) يولىدۇر.

3587. بۇ لەززەتلىك ۋە تاتلىق تىرىكلىك كۆنۈمنى
ئاچچىق ئۆلۈم ئاخىر لەززەتسىز قىلىدۇ.

3588. دۇنيانىڭ پۈتۈن لەززىتى ئاشۇ ئۇچ نەرسىدۇركى،
بۇنىڭ جاۋابىنى ئاڭلىدىڭ، ئەي خۇش پېئىل.

3589. بۇ دۇنيا بىر دۇشمەن، جانۇتەنمۇ بىر دۇشمەن،
بۇ ئىككى دۇشمەننىڭ تۇزىقى (ھامان) قۇرۇغلۇق.

3590. ئۇچۇنچى دۇشمەن — دىن ئوغرىسى شەيتاندۇر،
تەڭرىم بۇلارنىڭ يامانلىقىدىن ساقلىسۇن.

3591. بۇلارنىڭ (ئىچىدە) ئەڭ ياۋۇز دۇشمەن
جانۇتەن (بولۇپ)، ئۇنىڭدىن كۆپ ماجىرا پەيدا بولىدۇ.

3592. خۇدانىڭ نامى ئاتالسا، شەيتان قاچىدۇ،

دۇنيانى تاشلۇەتسەك، (ئۇ) سەندىن يىراقلىشىدۇ.

3593. (لېكىن) جانۇتەننى قانداقمۇ قاچۇرغلى بولىدۇ؟
ئەگەر كىم ئۆلسە، ئۇ قۇتۇلالايدۇ.

3594. بىلىملىك دانا ياخشى ئېيتقانىدى،
بىلىملىك دانالارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاش كېرەك:

3595. جانۇتەن مېنى موھتاجلىق، قىينىچىلىققا سالىدۇ،
بەزىدە كۈلدۈرىدۇيۇ، بەزىدە يىغلىتىدۇ.

3596. (ئۇنىڭ) تەلىپىگە ئەگىشىپ دۇنيانى كېزىمەن،
بەزىدە ئاچ قالىمەن، بەزىدە توق (يۇرىمەن).

3597. بىر ئارزۇسىنى قاندۇرسا، يەنە بىرىنى خالايدۇ،
يەنە بىرىگىمۇ يەتكەندە، (كىشىگە) تامامەن ھۆكۈمران بولۇۋالىدۇ.

3598. كىشى بۇ جانۇتەننى يېڭىپ، ئۇنى باسالمايدۇ،
ئەي مېھرىبان ئىگەم، ئۇنى ئۆزۈڭگە باسقايسەن.

3599. بۇ جانۇتەن ياۋۇز ھېيلىگەردۇركى،
سېمىز تۇتساڭ تېخىمۇ ياۋۇزلىشىپ كېتىدۇ.

3600. قارا، توسۇن ئات سەمرىسە قۇتىرايدۇ، شاش بولىدۇ،
ئىگىسىنى يەرگە ئېتىپ، ئۇنىڭدىن قاچىدۇ.

3601. نەزەر سالساڭ، جانۇتەن ئۇۋچى ئىتتىن ئوخشايدۇ،
سەمرىسە ئۆگەنسىڭ ھەققىنى ئۇنتۇيدۇ.

3602. قارنى تويسا ئوۋغا يۈگۈرمەيدىغان بولىدۇ،
ئىگىسىنىڭ خالىغىنىچە ھەركەت قىلمايدۇ.

3603. جانۇتەننى كىچىك بالىغا تەقلىد قىلغۇلۇق،
قورسىقى تويسا يۈگۈرۈپ، تەكتۈشلىرىنى ئىزدەيدۇ.

3604. قورساق تويسا جانۇتەن ھۇرۇنلىشىدۇ،
(ئۇنىڭ) تىلىگەن تىلىكىنى بەرمەسلىك كېرەك.

3605. تىرىكلىكنىڭ بار ـ يوقى ئۇچ كۈنلۈكتۇر،
ئۇنىڭ نېرىسى بىرنەچچە كېچىلىك (شېرىن) چۈشتۇر.

3606. (بۇ ئۇچ كۈننىڭ) بىرى — ئەتە، بىرى — ئۆتكەن كۈن،
بۈگۈنكى تىرىكلىك ئەتىگە ئۇلىشالارمۇ؟

3607. ئۇنىڭدىن نېرىقى تىرىكلىكنى ھەرقانچە بولسىمۇ
تىرىكلىك ھېسابلىما، سۆزنى ئېچىپ ئېيتتىم.

3608. خوتۇن بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇش ئەرنىڭ
(ھەۋەس) ئوتىنى بىرەر سائەت ئۆچۈرۈش ئۈچۈندۇر.

3609. بۇ ئوتنى قانداق ئۆچۈرسە ئۆچىدۇ،
كېرەك بولسا چىرايلىق، ياكى سەتنى قۇچاقلىسا بولىدۇ.

3610. گال لەززىتىنىڭ ھەممىسى قورساق تويغۇزۇش (ئۈچۈندۇر)
قورساق تويسىلا، ئارتۇق پايدىنى تاشلاش كېرەك.

3611. قورساق تويغاندا ئارپا بىلەن ھالۋا بەربىر،

هەممىسى ئېشىپ قالدۇ، كىرىدىغان يولمۇ توشۇپ قالدۇ.

3612. شېكەر، هالۋا بېگەن، ياكى ئارپا بېگەنمۇ
تويۇپ ياتسا، ئەتسى يەنە ئاچ قوپىدۇ.

* 3613. كەمبەغەل بولسىمۇ، مال ـ دۇنياغا كۆز ـ كۆڭلى باي،
تەقۋادار كەمبەغەل نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

3614. "سەن دۇنيانىڭ شېكەرلىك نېمەتلىرىنى يېدىڭ،
مەن كېپەك، تېرىق يېدىم، ئۆزۈم قانائەت قىلدىم،

3615. ئىككىمىز تەڭ تويۇپ كېچىسى ياتتۇق،
شۇ كەلمىش كۈننىڭ سائىتى ئۆتۈۋەردى."

3616. دۇنيانى قانچە توپلىساڭمۇ ئۆزۈڭ ئۆلسەن،
ساڭا ئىككىلا بۆز تېگىشلىك بولىدۇ، خالاس.

3617. كەمبەغەلمۇ، بايمۇ هەر ئىككىسى ئۆلگەندىن كېيىن،
قارا يەر قېتىدا يەنە باراۋەر بولىدۇ.

3618. ئىككى كۈنلا داۋاملىشىدىغان هالاۋەتنى دەپ
هاياتقا ئېرىشمەككە نېمانچە ئىنتىلسەن؟

3619. سەن دۇنيا توپلاشقا زوقلىنىسەن،
ئۆلۈم بولسا سېنى تۇتقىلى زوقلىنىدۇ.

3620. هاياتلىق ئۆتۈپ كېتىدۇ، هەر كۈنى سەندىن يىراقلىشىدۇ،
قارا، بۇ ياۋۇز ئۆلۈم ئۇلۇڭنى كولايدۇ.

3621. قارا، هايات ياشىغانلار شۇبھىسىز ئۆلىدۇ،
قايسى كۈنى ئۆلىدىغانلىقىنى بىلىدىغانلار يوق.

3622. (ئادەم) كىچىك (ۋاقتىدا) ساقال چىقىشنى كۈتىدۇ،
ساقال چىقسا ئاقىرىشنى كۈتىدۇ.

3623. ساقلىلىك ئاقارسا، ئۆلۈم كەلگىنى شۇ،
ئۆلۈمگە ئوقمۇ، قورالمۇ ئارا تۇرالمايدۇ.

3624. قاراپ تۇرۇپ ئۆزۈڭنى زورمۇزور ئوتتا كۆيدۈرمە،
بۇ دۇنيا ئۇچۇن ئۆزۈڭنى ئوتقا ئاتما.

3625. قارا، بۇ دۇنيانىڭ نەرسىلىرى شور سۇغا ئوخشايدۇ،
قانچە ئىچسىمۇ قانمايدۇ، تامىقى نەم بولمايدۇ.

3626. ئىنسان ئۆزى قۇرۇق قۇمغا ئوخشاشتۇر،
دەريا كىرسىمۇ ئۇنىڭ ئاچ كۆزى تويمايدۇ.

3627. بۇ دۇنيا (خۇددى) سەراپتەك كۆز ئالدىدا كۆرۈنىدۇ،
(ئۇنىڭغا) قانچە ئەگەشسەڭ، شۇنچە قاچىدۇ.

3628. جان ـ تەننىڭ ئارزۇسىنى ھەيدىگەن (كىشى) ئىبادەتكە بېرىلىدۇ،
كۆرۈنمەيدىغان دۇشمەنگە پۇرسەت بەرمەيدۇ.

3629. جان ـ تەنگە يول قويما، بويۇن ئەگمە،
(ئۇنىڭ) شادلىقى — قايغۇ، ئارزۇلىرى — ئويۇندۇر.

3630. ئۆتكەن ھايات قايتىپ كەلمەس بولۇپ كېتىدۇ،

ئۇنىڭ قالغىنى قانچىلىك؟ ئۇمۇ نامەلۇم.

3631. ئېرىشكەن كۈنلىرىڭنىڭ بارىنى بىھۇدە ئۆتكۈزمە،
ئۆلۈمگە تەييارلان، ئالدىراپ ئىبادەت قىل.

* 3632. ئويغانغان ۋە بارلىق ناپاكلىقتىن تازىلانغان
كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

3633. "ئۆتىدىغان بۈگۈنكى تۇنۇڭنى ئۆتكۈزدۇڭ،
كەلگۈسى كۈنۈڭ (مۇشۇنداق) ئۆتۈرمۇ، بۇ شۇبھىلىك.

3634. ئۆتكەن كۈنۈڭ بىلەن كەلگۈسى كۈنۈڭنىڭ ئارىلىقى بىر
قونالغۇدۇر.
(شۇنچىلىك) تىرىكلىك ئۇچۇن ئارتۇق داۋراڭ قىلما."

3635. خېلى بولدى، بۇ يەردە تىرىكچىلىك قىلدىم،
زامانلارنى ئۆتكۈزۈپ نەپسىمنىڭ پۈتىنى سۈندۇردۇم.

3636. بۈگۈن مېنى شەھەر ـ كەنتكە چاقىرىۋاتىسەن،
نەپسىم (مېنى) ئىگىلىسە، قۇتۇلدۇرغۇچى تېنى؟

3637. جانۇتەن دۈشمەن بولغاندىمۇ، تازا دۈشمەندۇر،
ھەممە يەرگە تۇزاق ـ قاپقانلىرى كەڭ يېيىلغان.

3638. ئۇنىڭ مەيلىگە قويۇپ بەرمە، چىڭ تۇر، (ئۆزۈڭنى) تۇتۇۋال،
ئەقىللىق كىشى جان ـ تېنىگە نىسبەتەن بەرمەيدۇ.

* 3639. ئۆزىنى تۇتقان، ھاۋايى ـ ھەۋەس بوينىنى يانجىپ

ئۆزىنى باسالىغان كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

3640. جان ـ تېنىڭگە قۇل بولما، ئەي بىلىمى ئۇلۇغ،
جان ـ تەنگە قۇل بولساڭ، دىنىڭنى قۇربان قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

3641. ھەممە ئىشنى ھاۋايى ـ ھەۋەسكە ئەگىشىپ قىلغان
كىشىنى بىلىملىك دېيىشكە بولمايدۇ.

3642. ئەي يۈرەكلىك كىشى، جان ـ تەننىڭ قۇلى
بولۇپ قالغان ئەرنى ئەقىللىق دېيىشكە بولمايدۇ.

3643. جان ـ تېنىگە دائىم نېسىۋە بېرىۋېرىدىغان بولسا،
ئۇ ئېنىق بىلىمسىز كىشى بولىدۇ.

3644. ئەي قېرىنداش، ئىدراكسىز كىشىلەر شۇنداق كىشىلەركى،
(ئۇلار) ھاۋايى ـ ھەۋەسكە باش قويىدۇ.

* * *

3645. بۇ دۇنيا ئەنە شۇنداق بولىدۇ،
ھەممە نۇقسانلىرىنى سۆزلەپ بەردىم، ئۆزۈڭ ئويلاپ، چۈشىنىۋال.

43

ئۆگدۈلمش ئودغۇرمشقا (بۇ) دۇنيا (ئىشلرى) بىلەن ئاخىرەتلكنى تېپىشنى ئېيتدۇ

3646. ئۆگدۈلمش جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېدى:
ئېيتقانلرىڭنى ئاڭلدىم، ئەي قۇتلۇق كىشى.

3647. يەنه شۇنمۇ ئېنىقراق ئاڭلىغنكى،
بۇ سۆز بىلىم ۋە ئەقلگه ئۇلگىدۇر.

3648. بۇ دۇنيانىڭ ئەھۋالى ئاشۇنداق بولسمۇ،
تىرىكلىك يولنى ئۆزۈڭگه ئاچچىق قىلما.

3649. بۇ كەڭ دۇنيانى زورمۇزور ئۆزۈڭگه تارلاشتۇرما،
گۇناھكار قۇلغا خۇدانىڭ ياخشىلقىمۇ بار.

3650. ئازابى كۆپ بولسا، رەھمتىمۇ كۆپ،
گۇناھكار ئۇچۇن (بۇ) رەھمەت ئەزىزدۇر.

3651. ئازابتىن قاتتىق قورقۇپ، رەھمتىدىن ئۈمىد كۇت،
ئىبادەت قىلىپ، بەندىلىك نامىڭنى ئادا قىل.

3652. دۇنيا خەلقى ھەممىسى شەھەر ـ كەنتنى تاشلاپ،

رىيازەت چېكىپ تاغقا چىقىپ كەتسە،

3653. دۇنيا بۇزۇلۇپ، ھەممە (يەر) قۇرۇق قېلىپ،
ئىنسان بالىسىنىڭ نەسلى تۈگىگەن بولاتتى.

3654. (خۇدا) ھەممە خەلقى ئۈچۈن ئىككى ئۆي ياراتتى،
بىرىنىڭ نامى — جەننەت، يەنە بىرىنىڭ — دوزاخ.

3655. شۇنداقتىمۇ ھەممە ئىنسان دۇنيا ئۈچۈن
كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ يۈگۈرۈپ يۈرسە،

3656. ئىبادەتنى تاشلاپ، مال ـ دۇنيا تىلەپ، دوزاختا كىرسە،
يەنە جەننەتمۇ قۇرۇق قالمايدۇ.

3657. خۇدا بەندىسىگە ئىككى كۆز، قۇلاق بەردى،
بىرى بىلەن دۇنياغا باقسىڭ، بىرى بىلەن ئاخىرەتكە باق.

3658. ئۇزىتىپ تۇتۇش ئۈچۈن ئىككى قول بەردى،
بىرى بىلەن (بۇ) دۇنيانى تۇت، يەنە بىرى بىلەن ئاخىرەتنى.

3659. مېڭىش ئۈچۈن ئىككى ئاياغ بەردى،
بىرىنى (بۇ ياقتا) چامدىسا، بىرى (ئۇ دۇنيا ئۈچۈن) چامدىشى
كېرەك.

* 3660. دۇنياغا مەشھۇر، قولى كەڭ سېخىي،
بىلىمى چوڭقۇر دانىشمەن بەك ياخشى ئېيتقان ئىدى:

3661. ئەي ئەقىللىق، ھوشيار بەندە بولغۇچى،

بىخۇد بولما، سەگەك تۇر، بالا كەلمىسۇن.

3662. خۇدا بۇ ئىككى دۇنيانى ياراتتى،
بۇ (دۇنيا نېمىتىگە) ئېرىشسەك، دەرھال ئۇ (دۇنيا) لىقنىمۇ ئىزدە.

3663. قادىر ئىگەم ئادەم بالىسىنىڭ ھەممىسىنى (قورسىقى) ئاچىدىغان ۋە تويىدىغان قىلىپ ياراتتى (ۋە شۇنداق) نام بەردى.

3664. ئەگىنىگە كىيىم ۋە قورسىقىغا تاماق كېرەك،
ئەي قېرىنداش، بۇ تىرىكلىكنىڭ ئامالىدۇر.

3665. ئەي قېرىنداش، تىرىكلىكتە بۇ نەرسىلەردىن كەچكىلى بولمايدۇ،
بەدەننى يېپىشقا ئىگىن، قارنىنى تويغۇزۇشقا ئاش كېرەك.

3666. ھالال دۇنيا تېپىپ، يەپ بەھرىمەن بولسا،
ئۇنىڭدىن مەلۇم قىسمىنى كەمبەغەللەرگە ئۇلەشتۇرۇش كېرەك.

3667. كىشىلەرنىڭ گال غېمى بولمىسا ئىدى كاشكى،
(لېكىن) گال غېمى ئىنسان ۋاز كېچەلمەيدىغان نەرسىدۇر.

3668. دائىم خۇدانىڭ ئەدلىدىن قورق،
مەرھىمىتىگە ئۈمىد باغلا، دائىم ئۇنىڭغا يېتىشكىن.

3669. بىلگىنكى، بەندىلىك بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولىدۇ،
يول شۇدۇر، بۇ بەندىلىك يولىدىن ئاداشما.

* 3670. بىلمىسزگە بىلىم، پەند ـ نەسىھەت بەرگۈچى،

(كىشى) ناھايىتى ياخشى ئېيتقان:

3671. " مەقسەت بىلەن ۋەھىمە (ئىككى) قانىتىڭ بولسۇن،
بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى يولنى تۇت.

3672. خۇدانىڭ بۇيرۇقىنى (ئىجرا) قىل، ئۆز بەندىلىكىڭنى (ئۆتە)،
سارايغا ئۇچۇپ كىرىپ، راھىتىنى كۆر."

3673. مەقسەت بىلەن ۋەھىمە ئىككى قانات ھېسابلىنىدۇ،
بۇ ئىككىسى بىلەن ئۇچقان كۆككە يول تاپىدۇ.

3674. گۈناھىم كۆپ دەپ ئۈمىد ئۈزمەسلىك كېرەك،
تائەت ـ ئىبادەتكە ئىشىنىپ، خىزمەت قىلماي يۈرمەسلىك كېرەك.

3675. تائەت ـ ئىبادەت قىل، تائەت ـ ئىبادەت پۈتۈنلەي قۇللۇق قىلماقتۇر،
كىمنىڭ نامى قۇل بولسا، تىلمىشى ئىبادەت بولىدۇ.

3676، يارلىقىنى ئەزىز تۇتۇپ، ئۆزىنى پەس تۇتۇش كېرەك،
ئۆزىنى پەس تۇتقا، ئاندىن ئۆزى ئەزىز بولىدۇ.

3677. ئىبادەتتە ئۆزۈڭنى كەمبەغەل ـ گادای دەپ بىل،
ئىبادەت قىلىشتا كەمبەغەل، گۈنادا باي دەپ بىل.

3678. گەرچە ھەم ئۆزۈڭ، ھەم سۆزۈڭ ياخشى بولسىمۇ،
ئۆز ـ ئۆزۈڭنى كىشىلەرنىڭ يامىنى دەپ بىل.

3679. مانا، بىلگەنلىرىمنىڭ ھەممىسىنى ساڭا ئېيتتىم،

سۆزۈمگە ئەمەل قىلغىن، بەدىلى كېلىدۇ.

3680. ئەگەر بۇ ئېيتقانلىرىمغا ئەمەل قىلمىساڭ،
جاۋاب بەرگىن، يېنىپ كېتەي، ئەي مەرد يىگىت.

3681. ئۇزۇن قىلىنغان سۆزلەرنىڭ پايدىسى يوق،
(سۆز) تېخىمۇ ئۇزىراپ كەتسە، ئۇنىڭ تەمى قالمايدۇ.

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

3682. ئودغۇرمىش قولى (بىلەن) بېشىنى تۇتۇپ،
ئۇزۇن ئويلاندى، كېيىن بېشىنى كۆتۈردى.

3683. (ۋە) دېدى: ئەي قېرىنداش، سەن جاپا چەكتىڭ،
سەن ماڭا قېرىنداشلىق قىلىپ بۇ سۆزلەرنى قىلدىڭ.

3684. ماڭا ياخشىلىق تىلەپ بۇ سۆزلەرنى سۆزلىدىڭ،
غېمىمنى يېدىڭ، تەڭرى ساڭا ساۋاب ئاتا قىلسۇن.

3685. قاراپ كۆردۈم، ئەمدى بۇ ئىشلار (ئۇچۇن)
مەندە سالاھىيەت كۆرۈنمەيدۇ، ئەي مەرد يىگىت.

3686. كۆڭۈل خالىمىدى، بۇ ئىشتىن قېچىۋاتىدۇ،
كۆڭۈل خالىمغان ئىشنى قىلىش خەتەرلىك.

* 3687. سۆيگەنلەرگە ۋە سۆيگەنلەرگە دىلى پاك (بولغان)
بىلىمى يۇقىرى (كىشى) ئاجايىپ ياخشى بىلىم بەرگەن:

3688. ئۆزۈڭ قايسى ئىشنى قىلىشنى خالىساڭ،
ئاۋۋال كۆڭلۈڭ بىلەن كېڭەش قىلغىن.

3689. ھەممە سۆزۈڭنى ئېيتىپ كىشىلەر بىلەن كېڭەشكىن،
كۆڭلۈڭ خالىمىسا، ئۆزۈڭنى يىراق تۇت.

3690. ھەممىدىن ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ سادىقسەن،
كۆڭۈل خالىمىغان ئىشنى قوي، سۆزۈڭنى تۇگەت.

3691. قايسى ئىشنى كۆڭۈل خالىمىسا،
ئۇنىڭدىن پايدا بولمايدۇ، ئەي دىلى روشەن.

3692. بۇ ئىشنى كۆڭلۈم سۆيۈپ خالىمىدى،
ئەمدى بۇ سۆزدىن دەرھال يانمەن.

3693. سېنىڭدىن مۇنۇ ئۆزرەمنى سورايمەن،
مېنى يالغۇز قويغىن، ئەي كىشىلەر سەرخىلى.

3694. ئەلگەكە پايدا يەتكۈزگۈدەك پەزىلەتلىرىم يوق،
قىلمىشلىرىمۇ، مىجەزىمۇ، سۆز ـ نەسىھەتلىرىمۇ (بىھۇدە).

3695. مەن دۇنيادىن قېچىپ بۇ يەرگە كەلگەن،
يەنە نېمە دەپ ئۇ يەرگە بارىمەن؟

3696. مەن خۇدانىڭ تائەت ـ ئىبادىتىگە باغلاندىم،
(ئەمدى) كىشىنىڭ خىزمىتىنى قىلىش يارىشامدۇ، كۆڭلى تۇز.

3697. ئەمدى مېنى تەڭرى (ئىختىيارى)غا قويۇۋەت،

سېنىڭ ياخشىلىقىڭ ئۈچۈن دۇنياگۈي بولاي.

3698. ئىككىمىز سېغىنىشىپ، كۆرۈشۈشنى خالىساق،
سەن مېنىڭ قېشىمغا كەلمە، مەن (سېنى) ئىزدەپ باراي.

3699. جاپانى مەنلا تارتاي، سەن راھەتتە ياشا،
ئەلگىنىڭ خىزمىتى بىلەن خەلقە پايدىلىق (ئىش) قىل.

* 3700. يېقىنلىق كۆرسەتكۈچى، سادىق خىزمەت قىلغۇچى
مېھرىبان كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

3701. كۆڭۈل ھاياجانلىنىپ، باشقىلارنى رىغبەتلەندۈرسە،
تىلىگەن ئىشى يېقىن بولىدۇ دەپ ھېسابلا.

3702. كىشى ئارزۇ ـ تىلەك بىلەن ماڭسا،
ھېرىپ يولدا قالمايدۇ، تىلىكىگە يېتىدۇ.

3703. ئىنسان تىلىكى بويىچە يولغا چىقسا،
ئۇ تىلىكىگە ئېرىشىدۇ، (يېرىم يولدا) ھېرىپ قالمايدۇ.

3704. ۋاپا بىلەن داڭ چىقارغان، سۆيۈندۈرگەن،
ئاشقىلار بېشى بەك ياخشى ئېيتقان ئىدى:

3705. "كۆڭۈل يېقىن بولسا، يىراق يەرمۇ يېقىن (بولىدۇ)،
يېقىنلىق ۋاپاسىنى (كۆرۈش ئۈچۈن) كۆڭۈلگە قارا.

* 3706. ئەگەر يېقىنلىق بەدىلىگە ۋاپا بىلەن قارالسا،
شەرقتىن غەربكىچە بولغان ئارىلىق بىرلا داۋاندۇر."

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3707. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى:
سۆزۈمنى ئاڭلا، مەن سېنىڭ سۆزۈڭنىمۇ ئاڭلىدىم.

3708. ئەي قېرىنداش، سېنىڭ تىلىكىڭ شۇ بولسا،
ئەمدى كۈچىمىمەن، كۆڭلۈڭنى زېدە قىلما.

3709. سۆزۈم تۈگىدى، ئېسەن ـ ياخشى قال،
(لېكىن) ئەلبىگكە خەت يېزىپ بەر، يۈزۈمنى قىزارتما.

3710. ئەلىگ ئۆز قولى بىلەن خەت يېزىپ ئەۋەتتى،
سەن ئۆزۈڭ بارمىساڭمۇ، خەت يېزىپ ئەۋەت.

3711. ئەمدى ماڭا جاۋاب بەر، (ئۇنى ئەستە) تۇتاي،
ئۆز تىلىڭ بىلەن ئۆلچەپ، قىلىدىغان سۆزۈڭنى قىل.

3712. ئېغىزىڭدىمۇ سۆزلە، خەتتىمۇ يازغىن،
ئەلىگ قېشىغا باراي، ئەي چېچەن ئالىم.

44

ئودغۇرمشنىڭ ئەلنگگە خەت يېزىپ ئەۋەتكەنلىكى ئېيتىلىدۇ

3713. ئودغۇرمش جاۋاب بېرىپ دېدى: مەكتۇپنى
يېزىپ بېرەي، بىرئاز كۈتۈپ تۇر، ئەي زېرەك ئالىم.

3714. دۆۋەت، قەغەز سورىدى، قەلەمنى (قولىغا) ئالدى،
سۆزلىرىنى تىزىپ، ئەلنگگە خەت يېزىشقا كىرىشتى.

3715. خۇدا نامى بىلەن سۆزىنى باشلىدى،
(ئەي) ياراتقان، پەرۋىش قىلغان، كەچۈرگۈچى ئىگەم، دېدى.

3716. ئايلار، يىللار، توختىماستىن
خۇداغا كۆپ ۋە سانسىز ھەمدۇسانا ئېيتىمەن.

3717. (خۇدا) قارا تۇپراقنى، كۆك ئاسمانىنى، ئاي ۋە كۈننى،
قاراڭغۇنى، يورۇقلۇقنى ھەمدە كەمبەغەل، بايلارنى يارانتتى.

3718. تۇگىمەس مەۋجۇداتلارنى، سانسىز جانلىقلارنى يارانتتى،
ھېچ بىرىنى ئاچ قويمىدى، رىزىق بەردى.

3719. ئۇ يەككە ـ يېگانە بىر ئىگەمدۇر، ئىككى (ئالەم)نى يارانتتى،

ئۇنىڭ بىرلىكى ھېسابقا قېتىلمايدۇ.

3720. ئۇ شۇبھىسىز يەككىدۇر ۋە باردۇر، قانداق، قانچە دېيىشكە بولمايدۇ.
ئۇنىڭغا ئوخشايدىغان تەقلىدنى كۆڭۈلدىن يىراق تۇتۇش كېرەك.

3721. ئۇلۇغلۇق ئۇنىڭغا (خاستۇر)، بۇيۇكلۇكمۇ ئۇنىڭغا (خاس).
ئۇ ھەممىگە قادىر ۋە ھەممىگە ھاكىمدۇر.

3722. ئۇ بارچە كەڭ ۋە سانسىز قۇللارنى يارىتتى،
تىلىگەنلەرگە ھەممە قەدىر ـ قىممەتنى ئاتا قىلدى.

3723. بۇ قاراڭغۇ ۋە زەي گۇمبەز ئۆي ئىچىنى
قۇدرىتى ئارقىلىق قۇياش بىلەن يورۇتتى.

3724. كۆك ئاسمانىنى يارىتتى، (ئۇنى ھەممىدىن) ئېگىز كۆتۈردى،
كۈن، ئاي، يۇلتۇزلار بىلەن ئۇنى بېزىدى.

3725. تېگى بوز يەر، يېشىل سۇدىن ئىبارەت بولسا،
يۇقىرىسى ساپ ھاۋا بىلەن ئوتتىن ئىبارەت.

3726. ئىسسىق بىلەن سوغۇقنى، قۇرۇق بىلەن ھۆلنى،
ماسلاشتۇرۇپ، خەلقە تېگىشلىك بەھر ئاتا قىلدى.

3727. تىلىگەنلىرىنى خالىغىنىدەك يارىتتى،
ئۇنىڭغا ئارقا يۆلەك كېرەك بولمىدى.

3728. خالىسا، ئىبادەت قىلمىغان بەندىسىنى ئەزىزلەيدۇ،
خالىسا، پايدىسىز ئىبادەتنى خار قىلىدۇ.

3729. بول، دېسه خالىغان تىلىكى بولىدۇ،
ھەرنېمىگە كەسكىن (ھالدا) ئۆز قازاسىنى يۈرگۈزىدۇ.

3730. سۆيۈملۈك پەيغەمبەرگە تۈمەنمىك سالام (بولسۇن)،
ئۇ ياخشى يول كۆرسەتكۈچى، توغرا رەھبەردۇر.

3731. ئەلىگكە دۈئاگۈي بولۇپ مەكتۇپ يازدىم،
ئېسەنلىكىم بىلەن سالامىنى بايان قىلدىم، ئەي زېرەك.

3732. ئەلىگە مەكتۇپ بىلەن سۆز ئارقىلىق يارلىق بېرىپتۇ.
مەكتۇپىنى ئوقۇپ، كۆزۈم روشەن بولدى.

3733. كۆپ ياخشى يارلىقلار، نۇرغۇن نەسىھەتلەر
(ۋە) بارچە سۆزلەر بىلەن ماڭا مەرھەمەت قىلىپتۇ.

3734. يەنە، كۆپ ياخشىلىقلارنى، قەدىر ـ قىممەت،
ئېھسان، يېمەك (ئىچمەك)، كىيىم ـ كېچەكنى ۋەدە قىپتۇ.

3735. ھايات ئىنسانلار بۇ (نەرسىلەرنى) ئارزۇ قىلىپ،
جاھاننى كېزىپ يۈرمەكتە.

3736. مەن خىزمەت قىلماي تۇرۇپ، ياخشى ئىززەتكە ئىگە بولدۇم،
(شۇنداق ئىكەن) بۇ دۆلەت قۇياشىنى قانداقمۇ قەدىرلىمەي
(تۇرالايمەن)؟

3737. ۋە لېكىن بۇنىڭدىن باشقا بىرنەچچە نۇقسانمۇ بار،
مەن بارسام زىيانمۇ ئەگىشىپ بارىدۇ.

3738. بۇلاردىن بىرى، مەن خىزمەت قىلىشنى بىلمەيمەن،
بېرىپ خىزمەت قىلالمىسام، يۇزۇم يورۇق بولمايدۇ.

3739. (مېنىڭدە) قائىدە ـ يوسۇن ھەمدە (ياخشى) خۇي ـ پېئىل يوق،
بىلگىنكى، قائىدە ـ يوسۇنسىز خىزمەتچى (ھېچ ئىشقا) يارىمايدۇ.

3740. ئىككىنچى، بۇ جاپاكەش دۇنيانى چۈشىنىپ،
جاپا قىلىدۇ، دەپ مەنمۇ خاپا قىلدىم.

3741. خۇداغا سېغىندىم، ئۆزۈمنى يوشۇردۇم،
دىنىم ۋە ئىمانىمنى ئىگەم (ئۆزى) ساقلىسۇن.

3742. گېلىمغا، ئەگىنىمگە بار (نەرسىلىرىم) بېتىدۇ،
ئۇنىڭدىن باشقىسى نېمە كېرەك؟ ئۇ ماڭا يۈكتۇر.

3743. گېلىمغا يەيدىغىنىمنى ۋە ئەگىنىمگە كىيىدىغىنىمنى
ياراتقان ئىگەم (مەن ئۇچۇن) كەم قىلمايدۇ.

3744. (مېنى) ياراتتى، ھازىرغا قەدەر رىزقىمنى بېرىپ كەلدى،
بۇندىن كېيىنمۇ رىزقىمنى بېرىدۇ، ئەي دۇنيا بېگى.

3745. ساڭا دۇنيا بەردى، ئايىمدى،
سېخىي ئىگەم ماڭىمۇ (دۇنيا) بەرمەسمۇ؟

3746. بارلىق ياخشى ـ يامانلىقىم، كەمبەغەل ـ بايلىقىمنى
خۇدادىن كۆرىمەن، ئەي مەرد باتۇر.

3747. خۇدانىڭ دەرگاھىنى تۇتتۇم، ئىبادەت قىلىمەن،

هەممە خەلق جەم بولىدىغان ھەقىقىي دەرگاھ ئەنە شۇدۇر.

3748. مەن ساڭا ياكى سېنىڭ دەرگاھىڭغا بېرىپ،
تىرىكچىلىك قىلسام، نېمىلەرنى تىلىشىم مۇمكىن.

3749. ھەر ئىككىمىز پەقەت خۇدانىڭ قۇللىرى،
قۇللۇق جەھەتتە (ھەر ئىككىمىز) تەڭ ـ باراۋەر.

3750. قۇلغا قۇللۇق قىلىش يارىماس ئىشتۇر،
خىزمەتچىگە خىزمەت قىلىش قەدىرسىزلىكتۇر.

3751. كىشىنىڭ ھېممىتى شۇنداق بولۇشى كېرەككى،
كۆڭۈل قويۇپ، خۇداغا ئىبادەت قىلسۇن!

* 3752. دىلى سۇزۇك، ئەقىل ـ پاراسەتلىك ئالىم
بەك ياخشى ئېيتقان، بۇنى ئاڭلا، ئەي ـ نا:

3753. (قورسقى) ئاچىدىغان ۋە تويىدىغان (كىشىگە) خىزمەت قىلما،
نېمىشقا تۇنىماقتا بىر بۇت ياسايسەن؟

3754. بىرەممۇ تىنماي، بىر خۇداغا سىغىن،
كېچە ـ كۈندۈز ئوچۇق بۇ ئىشكىنى تىلە.

3755. ئەي ئەلىگ، مۇنۇ تۆت ھاجىتىمنى راۋا قىلغىن،
مەنمۇ قولۇڭ ـ يۇزۇڭنى سۆيۈپ ساڭا خىزمەت قىلاي:

3756. مەن ئۆلمەي ياشاشنى خالايمەن،
قېرىماس يىگىتلىكنى تىلەيمەن.

3757. سەن مېنى دائىم كېسەلسىز ئېسەن تۇت،
بېيىتقىن، مالسىز كەمبەغەل قىلىپ قويما.

3758. بۇ تۆت نەرسىنى ماڭا بەرسەڭ، ساڭا خىزمەت قىلاي،
سۆيۈملۈك جېنىمنى پىدا قىلىپ، ئۆزۈمنى بېغىشلاي.

3759. ئەي ئەلىگ، بۇ نەرسىلەرنى ماڭا بېرەلىسەڭ،
مەنمۇ (ساڭا) قول بېرىپ، ئۆزۈمنى قۇل قىلاي.

3760. بۇلارنى بېرىشكە كۈچۈڭ يەتمىسە،
مەندىن قانداق ئارتۇقچىلىقىڭ بار، كېسىپ ئېيت!

3761. يېمەك، كىيمەك (كېرەك) بولسا، يېمىكىم، كىيىمىم بار،
يەنە كېرەك بولسا، ئىگەم (ئۆزى) بېرىدۇ.

3762. قەدىر ـ قىممەت، خارلىق خۇدادىن بولىدۇ،
ئۆلۈش ۋە تىرىلىشمۇ ئۇنىڭ (ئەمرى) بىلەندۇر.

3763. بۇنى ھەققىي بىلىدىغان ئىدراكلىق كىشى
باشقىچە (ھەرىكەتتە) بولامدۇ، ئەي ھاكىم؟

3764. مېنى بىر خۇدايىم ئاسرىغىنىدەك
سەن ئاسرىيالمايسەن، ئەي ئېسىل بەگ!

3765. مەن (داۋاملىق) سېنى ئاسرىشىم كېرەك،
مېنى (بولسا) ئۇ (خۇدا) ئاسرايدۇ، ئوچۇق سۆزۈم شۇ.

3766. ئۆزۈڭ تويمىغۇچە ماڭا ئاش تەگمەيدۇ،

خۇدا بولسا، ئاۋۋال مېنى تويغۇزىدۇ، ئۆزى ئاش يېمەيدۇ.

3767. موھتاجلىقتا قالسام، تەسەللى بەرگۈچى ھاجەت ئەمەس،
تىلىمنى تەۋرەتمەستىلا، سۆزۈمنى ئاڭلايدۇ.

3768. دەرۋازىڭدىن، ياكى يول كۆرسەتكۈچى توسۇۋالالمايدۇ،
بىرەر مەنمەنچى ـ تەكەببۇر (ماڭا) زورلۇق قىلالمايدۇ.

3769. ساڭا گۇناھ قىلسام مېنى كەچۈرمەيسەن،
مىڭ گۇناھ قىلساممۇ، ئىگەم مېنى كەچۈرىدۇ.

3770. گۇناھكار قۇل نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
قارىغىنا، كۆڭۈل سىرىنى ئېچىپ ئېيتقان سۆزلىرىنى:

3771. ئەي چىن ۋاپادار، مېھرىبان ئىگەم،
سەندىن ۋاپالىقراق باشقىسىنى تاپالمىدىم.

3772. ھاجەتمەن بولۇپ قالغىنىمدا تىلىكىمنى بېرىسەن،
ھېچقانداق يۆلەكچىسى يوقلارغا ئارقا تىرەكسەن.

3773. دەردىمگە شىپاسەن، غەملىرىمگە سۆيۈنچ،
مۇڭۇمغا تايانچىسەن، زېرىكىشىمگە ئەرمەك.

3774. شادلىقىم، ئاۋۇنچۇم، سۆيۈنچۈم —
ھەممىسى (سېنىڭ) سۆيۈنچۈڭ ئۈچىدە بولىدۇ، ئەي ئۇلۇغ.

3775. مەن ساڭا كۆپ گۇناھ قىلدىم،
سېنىڭ رەھمىتىڭ (بولغاچقا) بۇ گۇناھلىرىم ئاز ھېسابلىنىدۇ.

3776. گۇناھلىرىم كەچۈرگىن، ساڭا بۇنىڭ زىيىنى يوق،
مېنى قىينىما، (قىيناشنىڭ) ساڭا پايدىسى يوق.

3777. گۇناھىم كۆپ بولسا، رەھمىتىڭمۇ بار،
شۇ (رەھمىتىڭ)نى ماڭا ھەمراھ قىل، بۇ ساڭا يارىشىدۇ.

3778. ئەگەر قىينايمەن دېسەڭ، (بۇنىڭغىمۇ) لايىقمەن،
كەچۈرىدىغان بولساڭ، كەچۈر، كەچۈرۈشكە لاياقەتلىكسەن.

3779. سېنى بىر ئىگەم دەپ بىلىدىغانلىقىمنى بىلسەن،
سېنى (پەقەت) بىرلا، دەيدىغىنىمنى بىلسەن.

3780. مەن ئەدەپسىزمەن، ئەدەپسىزلىكىم ئۈچۈن نالە قىلمەن،
سەن مۇلايىمسەن، مۇلايىملىق سېنىڭ كېلىدۇ.

3781. بۇ سۆيۈملۈك جان راۋان (بولۇش ئۈچۈن) ئامانەتتۇر،
(بۇ ئامانەت جاننى) يەنە (باشقىغا) ئامانەت بېرىشكە بولمايدۇ.

3782. ئەي ئەلىگ، بۇ دۇنيا ئۆتكۈنچىدۇر،
ياشىغان كۈنلىرىڭ (ئاستا ـ ئاستا) ئۆپىراپ تۈگەيدۇ.

3783. نېمىشقا ئۇنىڭغا ئىشىنىپ، ئۇزاق سېغىنىسەن؟
نېمىشقا ئۇنىڭغا شادلىنىپ ئۆزۈڭنى ئالدايسەن؟

3784. ئاتاڭ، يار ـ بۇرادەرلىرىڭ، ئاكا ـ ئىنىلىرىڭ كەتتى،
ئاناڭ كەتتى، قارىغىنا، ئوغۇل ـ قىزلىرىڭ قېنى؟

3785. ئۆلگەنلەرنىلا كۆرسەن، ئۆلۈم (ئۈچۈنلا) تىرىكسەن،

شۇبهه قىلمىغىنكى، بىر كۈن بېرىڭگه كۆمۈلسەن.

3786. ئەي ئەلىگ، بىخۇد بولما، ئۇيقۇدىن ئويغان!
ئۆزۈڭدىن كېيىن ياخشى نام قالدۇرۇپ كەت.

3787. ئۆتكەن كۈنلىرىڭنى بىھۇدە (ئۆتكۈزگەن) بولساڭ،
ئەمدى كەلگۈسى تۈنلىرىڭنى زايە قىلما.

3788. ئۆتۈۋاتقان كۈنلىرىڭنىڭ ئىچىدىن كېرەكلىكىنى ئال،
(سېنى) ئېلىپ كېتىدىغان، كەلگۈسى (كۈنلەر ئۈچۈن) هازىرلىق قىلىپ قوي.

3789. مەن بۇ هالىڭنى كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ تۇرۇۋاتسام،
يەنە سېنىڭ ئالدىڭغا نېمە دەپ بارىمەن؟

3790. (بۇ) جاپاكەش دۇنيادىن كۆڭلۈمنى ئۈزدۈم،
ۋاپادار ئىگەمگه ياۋاشلىق بىلەن سېغىندىم.

3791. ئەي ئەلىگ، مېنى ئۆز (ئەھۋالىمغا) قويۇپ بەر،
بۇ يەردە (تۇرۇپ) ساڭا دۈشمەن بولاي.

3792. مەن ساڭا قانداق نەپ كەلتۈرەلەيمەن؟
ئۆزۈڭگه ئۆزۈڭلا پايدا يەتكۈز، سۆزۈمنى ئال.

3793. مەن كىشىلەردىن ۋاز كەچكەن، سەنمۇ ۋاز كەچكىن،
كىشىلەردىن ساڭىمۇ، ماڭىمۇ پايدا يوق.

3794. مەن ئەمدى قالغان تىرىكچىلىكىمنى سەرپ قىلىپ

ئىبادەت بىلەن خۇدانىڭ رازىلىقىنى تىلەيمەن.

3795. بارى كۆپايە، ئۇنىڭدىن ئارتۇقى ھاجەت ئەمەس،
بۇ دۇنيا تۇۋى يوق پاتقاقلىقتۇر، ئەي ئەمەگەر.

3796. تىرىكلىك شامالدەك ئۆتۈپ كەتكەندە
مەن ئەمدى ئويغاندىم، (شۇڭا) ئېچىنىپ ئۆرتىنىمەن.

3797. ئەگىنىم پۈتۈن ھەمدە گېلىم توق بولدى،
(ئەمدى) دۇنيا ئۆڭتۇرۇلسىمۇ، باشقا پايدىسى يوق.

3798. گېلى (توق)، ئەگنى پۈتۈن (كىشى) نېمەدېگەن، ئاڭلا:
"بارى — كۆپايە" دېگەن ئادەم بەختلىك بەگ بولالايدۇ.

3799. (بارىغا) قانائەت قىلغان، قانائەتلىك بىلەن
بەختكە ئېرىشكەن كىشى بەك ياخشى ئېيتقانىكەن:

3800. "دۇنيادا گېلىمغا يېگۈدەك رىزىق بولغىنى،
ئەگىنىمگە كىيگۈدەك كىيىم بولغىنى كۆپايە.

3801. تىرىكچىلىك ئىلالىغۇدەك يېمەككە ئېرىشەلەيمەن،
كېرەك بولسا بېرىدىغان ئىگەمنىڭ بولغىنى كۆپايە."

3802. ئەلىگ (مېنى) پايدىلىنىش ئۈچۈن چاقىرغان بولسا،
مەندە پايدىلانغۇدەك ئەقىل ۋە بىلىم يوق.

3803. ئەگەر ئەل ئىشىغا پايدىلىق بولسۇن دېسە،
پايدىلىق بولغۇدەك يېرىم يوق، سۆزۈمنى كېسىپ ئېيتتىم.

3804. ئەگەر ئىشمغا كۈچ قوشىدۇ دېسە،
قېرىندىشىم ساڭا مىڭ ئەرنىڭ ئىشىنى قىلىپ بېرەلەيدۇ.

3805. ئەگەر ئەلىگ مېنى ياخشى ئادەم دېگەن بولسا،
ۋاقتىڭ ياخشى ئۆتسۇن، (بۇ ياخشىلىق) سېنى خۇشال قىلىدۇ.

3806. سەن مىڭ ياخشىنىڭ ئايىغىنى تۇتقاندىن كۆرە،
ئېسەن(لىكىدە) ئۆزۈڭنىڭ ياقاڭنىلا تۇت.

3807. دۇنياغا مەشھۇر بولغان ھەر خىل كىشىلەر
مىڭلاپ ـ تۈمەنلەپ ئەلىگ ئەتراپىغا توپلانغان.

3808. مەندىن ئەلىگكە نېمە پايدا تېگىدۇ؟
پايدىسىز ئىشنى قىلسا تاتلىقى بولمايدۇ.

3809. مانا مەن ساڭا ئۆز ئۆزرەمنى قويدۇم،
مېنى (ئۆز مەيلىمگە) قويۇۋەت، ماڭا ئېسىلما.

3810. يەنە قانداق سۆزلەر بولۇپ ئۆتكەنلىكىنى
قېرىندىشىم ئاڭلىدى، (ئۆز) تىلى بىلەن يەتكۈزىدۇ.

*　　*　　*

3811. (ئۇدغۇرمىش) سۆزىنى تۈگەتتى، خەتنى تۈرۈپ باغلىدى،
(ئۇنىڭغا) ئۇزاتتى، قېرىندىشى دەرھال (خەتنى) ئالدى.

* * *

3812. (ئۇ) دېدى: مەن تىلىكمىنى، سۆزۈمنى يازدىم،
ئېغىزىم بىلەن ئېيتقانلىرىمنى ئۆزۈڭ ئاڭلىدىڭ.

3813. (ئۆز) تىلىڭ بىلەنمۇ يەتكۈزگىن، ئەلىگ ئاڭلىسۇن،
مېنى، قويۇۋەتسۇن، مەندىن قولىنى ئۈزسۇن.

3814. ئەڭچى سۆزنى يەتكۈزىدۇ ۋە جاۋابىنى سورايدۇ،
جاۋاب سۆزنى ئاڭلىدىڭ، بۇنى يەتكۈز، ئەي قۇدرەتلىك.

3815. ئۈچ ئوردۇ خانى نېمە دېگەن ئاڭلا،
(ئۇ) پۈتۈن ئەلگە تەقلىد قىلىپ، توغرا سۆزلىگەن:

3816. "سۆزگە خىلاپلىق قىلمىسا، تاپشۇرۇلغان سۆزنى
توغرا، تولۇق يەتكۈزسە، ئەڭچىگە ئەيىب يوق."

3817. تۈرك خانى بۇنىڭدىنمۇ ياخشىراق (سۆز) ئېيتقان:
"ئەلچى توغرا سۆزنى ئېيتسا، ئۇنى قىينىما.

3818. ئاڭلىغان سۆزىنى تىلى بىلەن توغرا يەتكۈزسە،
ئەلچىگە ئۆلۈم ياكى ئازاب بولمايدۇ."

3819. ئەلچى دېگىنىم سۆز يەتكۈزگۈچىدۇر،
ئەلچى سۆزنى يەتكۈزسە ئۆلمەيدۇ.

3820. ئەلچى ئامانەت سۆزنى سۆزلىسە،
ئىنئام بەر، ئۇنى ماختا، سۆزۈم كېسىلدى.

ئۆگدۈلمشنىڭ ئودغۇرمشقا جاۋابى

3821. ئۆگدۈلمش جاۋاب بېرىپ (شۇنداق) دېدى:
سەن ئېيتقان سۆزلەرنى ئاڭلىدىم.

3822. خەتكە جاۋابەن خەت يازدىڭ،
ماڭا بەر، (يەتكۈزۈپ) بېرەي، ئەي زېرەك!

3823. ۋە لېكىن مېنىڭ شۇبھەم شۇكى، ئەي قېرىنداش،
ئەلىگ سېنى ئۆزىدىن يىراقلاشتۇرالمايدۇ.

3824. ھاكىمدار ئەلىگ مېنى يەنە ئەۋەتىپ،
سېنى قايتا چاقىرتىشى (مۇمكىن)، ئەي خۇش پېئىل،

3825. ئۇزۇن ئۆتمەي مېنى بۇ يەرگە ئەۋەتىدۇ،
ئەگەر بارمساڭ، ئۇنىڭ كۆڭلى قالىدۇ.

ئودغۇرمشنىڭ ئۆگدۈلمشكە جاۋابى

3826. ئودغۇرمش جاۋاب بېرىپ دېدى: (ئەي) قېرىنداش،
بۇنداق سۆزنى قىلما، كۆڭۈل زېدە بولىدۇ.

3827. مەن بۇ يەردىن نېرى كەتمەكچى ئەمەسمەن،
ئۆزۈڭنى قىيناپ بۇ يەرگە يەنە كېلىپ يۈرمە.

3828. تىلەپ ئېرىشكىلى بولمايدىغان نەرسىنى تىلەش — يامان،
ئۆتمەيدىغان سۆزنى قىلىش — قەدىرسىزلىكتۇر.

* 3829. ياخشى، ياماننى كۆپ سىناپ بىلگەن،
بىلىمى تولۇق (كىشى) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

3830. "ئىزدەپ تاپقىلى بولمايدىغان نەرسىنى زورمۇزور ئىزدىمە.
تىلەپ ئېرىشكىلى بولمايدىغان نەرسىنى زورمۇزور تىلىمە.

3831. مېڭىپ يەتكىلى بولمايدىغان يەرگە پىيادە بارما،
ئەگەر بارساڭ، ئۆزۈڭنى بەك قىيناپ قويىسەن."

3832. ئودغۇرمش يەنە دېدى: ئەمدى كەت،
يەنە قايتىپ كەلمە، ئەي مەرد پالۋان.

ئۆگدۈلمشنىڭ ئودغۇرمشقا جاۋابى

3833. ئۆگدۈلمش ئورنىدىن قوپتى (ۋە) دېدى:
ساڭا دەيدىغان سۆزۈم تۈگىدى، ئەمدى مەن كېتەي.

*　　*　　*

3834. (شۇنداق قىلىپ) قېرىندىشى ئۆگدۈلمشنى ئۇزىتىپ قويدى،
چۈشەنگەن، بىلگەن سۆزلىرىنىمۇ ئامانەت قىلدى.

3835. ئۆگدۈلمش ئېتىنى مىندى، ئارقىسىغا ياندى،
ئۆيىگە كېلىپ (ئاتتىن) چۈشتى، يېتىپ دەم ئالدى.

3836. قۇياش (ئۆز) يېرىگە قايتتى، يۈزىنى يوشۇردى،
ئاسمان يۈزىنى قامدەك (قاراڭغۇلۇق) باستى.

3837. دۇنيا يۈزىگە كۆمۈردەك قارا رەڭ سۈرتتى،
كۆرەر كۆزلەر يۇمۇلدى، ئويغاقلار ئۇخلىدى.

3838. ئۆگدۈلمش ئورۇن سالدۇرۇپ ياتتى،
بىرئاز ئۇخلىدى، (يەنە) بېشىنى كۆتۈردى.

3839. شەرقتىن ئوتتەك يالقۇن چاقنىدى،
(يەر) يۈزىنى ئاچقان يېڭى كېلىندەك يورۇدى.

3840. (نۇر) نەيزىسى بىلەن (قۇياش) قالقىنى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى،
دۇنيا يۈزى ئاق مەرۋايىتتەك (يورۇپ) كەتتى.

* * *

3841. (ئۆگدۈلمش) ئۆيدىن چىقىپ سارايغا ماڭدى،
رۇخسەت سوراپ، ئەلگىنىڭ ھۇزۇرىغا كىردى.

ئەلگىنىڭ ئۆگدۈلمشكە سوئالى

3842. ئەلىگ ئاۋۋال ئودغۇرمىشنى سوردى،
ئېيتتى: سۆزلە، سۆزلىرىڭنى بايان قىل، ئەي پۇختا.

3843. نېمە سۆزلەر ئېيتىلدى، ئىشىڭ قانداق بولدى،
نېمىنى تىلىدىڭ، دوستۇڭ كېلەمدۇ؟

* * *

3844. ئۆگدۈلمش ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاۋۋال مەكتۇپنى بەردى،
ئەلىگ (مەكتۇپنى) ئالدى، (ئۇنى) ئېچىپ ئوقۇشقا باشلىدى.

3845. يۈزى قىزاردى، (رەڭگى) ئۆڭدى، كۈلۈمسىرىدى،
بىرئاز ئويلاندى (ۋە) خيالغا چۆمدى.

*　　*　　*

3846. (ئاندىن شۇنداق) دېدى: قېرىندىشىڭ قوپال سۆزلەپتۇ،
ئۇنىڭغا (يېپەك) تاۋار ئەۋەتكەنىدىم، تىكەن چېكىپتۇ.

3847. بۇ سۆزنىڭ زىيىنى يوق، توغرا سۆزلەپتۇ،
توغرا سۆز قوپال بولىدۇ، (ئۇمۇ) قوپال خىتاب قىلىپتۇ.

3848. ئېغىزى بىلەن ئېيتقان سۆزلىرى قانداق ئىدى؟
ئاڭلىغان، چۈشەنگەنلىرىڭنى ماڭا ئېيتىپ بەر.

ئۆگدۈلمشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

3849. (ئۆگدۈلمش) ئاڭلىغان سۆزلىرىنى ئەلىگكە يەتكۈزدى،
قانداق سۆزلەر بولغانلىقىنى توپتوغرا سۆزلىدى.

3850. دېدىكى، ھەر خىل سۆزلەر بولدى،
ئۇمۇ ئەقىل ـ ئىدراك بىلەن سۆزلىدى، مەنمۇ سۆزلىدىم.

3851. مېنىڭ سۆزۈمگە (قاراپ)، ھەممىسگە جاۋاب بەردى،
(سۆزىدىن) تۈتۈۋالسام، كۆزىنى چىڭ يۇمۇۋالدى.

3852. شۇنچه قىلساممۇ، بۇ يەرگە كەلمىدى،
سۆزنى كېسىپ ئېيتىپ، كۆڭلى ئۇنىمىدى.

*　　*　　*

3853. مانا، ئەلىگ ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىدى،
سۆزلىرىنىڭ ھەممىسى ئەقىل، پاراسەت ۋە بىلىم ئىدى.

3854. (ئۇنى) تېخىمۇ ئارزۇ قىلدى، كۆڭلى ھاياجانلاندى،
كۆڭلى ھاياجانلانسا، كىشىگە دەرد بولىدۇ.

3855. قاراپ باقسا، مويىسپىت ياخشى ئېيتقان:
(ئادەم)، كۆڭۈلگە بېرىلسە، (ئۇنىڭ) قۇلى بولۇپ قالىدۇ.

3856. قارا، كۆڭۈل بىر بەگ، باشقىلار ئۇنىڭ قۇلىدۇر،
بەگ نەگە باشلىسا، قۇل ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ماڭىدۇ.

3857. كۆڭۈل ھاياجانلىنىپ بىرەر ئارزۇنى تىلىسە،
تىلىكىگە يەتمىگۈچە نىجاتلىق تاپالمايدۇ.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

3858. ئەلىگ يەنە ئېيتتى: ئەي ئۆگدۈلمىش،
قېرىندىشىڭ تولۇق (بېتىلگەن) كىشى ئىكەن.

3859. ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىمىغان بولسام،
مەجەز ـ خۇلقى ۋە بىلىمىنى تولۇق (بىلمىگەن) بولسام ئىدىم،
كاشكى.

3860. (لېكىن) ئاڭلىدىم، ئۇنى كۆڭلۈمگە سىغدۇردۇم،
غەيرەت قىلىپ، مېنى (بۇ) تىلىكىمگە يەتكۈزگىن.

3861. مەن ئۆز ئېلىمدە (بىرنەرسىنى) ئارزۇ قىلىپ،
ئۇنىڭغا يېتىشەلمىسەم، ياراشمىغان ئىش بولىدۇ.

ئۆگدۈلمىشىڭ ئەلگە جاۋابى

3862. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي ئەلگ،
دۇنيادا تاللانغان بەگسەن، ئەي مۇلايىم.

3863. يانار ۋاقتىمدا قېرىندىشىمغا: ئەلگ يەنە ئەۋەتىدۇ،
مەن سېنىڭ ئالدىڭغا يەنە كېلىمەن، دېگەنىدىم.

3864. سېنى قويۇۋەتمەيدۇ، ئاخىر سېنى ئاپىرىدۇ،
ئۇنى قەدىرلەپ، بۇگۈنلا بارغىن، دېدىم.

3865. (مېنى ئۇ) سوۋۇتۇپ: يەنە كەلمە،
مەن بارماقچى ئەمەسمەن، زورلىما، دېدى.

ئەلگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

3866. ئەلگ ئېيتتى: سۆزۈڭنى ئاڭلىدىم، چۈشەندىم،
بۇ سۆز ئىشقا ئاشمايدۇ، ئۆزۈڭنى ئالدىما.

3867. ئۇ قانداق بەگ بولىدۇكى، ئارزۇسىنى تىلەپ،
ئۇنىڭغا يېتىشەلمىسە، ئارزۇ قىلغىنىغا ئېرىشمىسە!

3868. ئۇ قانداقمۇ خەلققە باش بولۇپ، ھۆكۈمرانلىق قىلالايدۇ،
ئۇنىڭ ھەممە يارلىقى ئەل ئىچىدە ئاقمىسا؟

3869. بۇيۇكلۇكنىڭ نىشانىسى شۇبھىسىز شۇكى،
تىلىگەن ئارزۇسىغا ئېرىشىپ (ئۇنىڭدىن) بەھرىمەن بولۇش.

3870. كۆڭۈل ھەرقانداق نەرسىنى ئارزۇ قىلسا،
بۇنىڭ داۋاسى ئۇنى ئارزۇ قىلغىنىغا يەتكۈزۈشتۇر.

3871. يەنە، بۇ ئارزۇ ماڭا بىر دەرد بولدى،
بۇنى داۋالىمسا، ئۆزۈمنىڭ بارغىنى ياخشى.

3872. بۇ بېيىتنى ئوقۇ، نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
ئۇنىڭ مەنىسىنى چۈشەن، ئەي كۆڭلۈمنىڭ توقى:

3873. "ھەرقانداق كېسەلنىڭ داۋاسى ۋە شىپاسى ئېنىق،
ئۇ دەردنى داۋالىغۇچى ھۆكۈمامۇ باردۇر.

3874. ئەگەر كۆڭۈل بىر ئارزۇ (سەۋەبىدىن) ئاغرىسا،
تىلىكىگە ئېرىشسە ئوڭۇشلىدۇ، شىپاسى شۇ."

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلنگە جاۋابى

3875. ئۆگدۈلمىش يەنە دېدى: (ئەي) دۆلەتلىك ئەلنگ،
دۇنيادا داۋاسى بولمايدىغان نېمە بار؟

3876. ئەلنگ تىنچ، ئامان ـ ئېسەن، ئۇزۇن ياشىسۇن،

مەن ساڭا ئۆزۈمنى پىدا قىلاي!

3877. بۇ سۆزلەرنى مەن ئۆز تىلىم بىلەن ئەلگكە بايان قىلغانىدىم،
(ئەمدى) بۈگۈن كۆپ پۇشايمان قىلىشنىڭ پايدىسى يوق.

3878. ئىدراكلىق (كىشى) ساڭا نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
سۆزنى ئويلاپ قىل، ئەي مەرد يىگىت:

3879. تىل بىلەن سۆزلىمىسە، سۆزنىڭ پايدىسى كۆپ،
سۆزلەپ (قويۇۋىدىم)، تىلىم مېنى پۇشايمان قىلدۇردى.

3880. سۆزنى سۆزلىمىسەڭ، (ئۇ) ساڭا قۇل بولىدۇ،
ئەگەر سۆزلەپ قويساڭ، (ئۇ) سېنى قۇل قىلىدۇ.

3881. سۆزنى ھېسابىدا سۆزلە، ئالدىراپ ـ ھودۇقۇپ كەتمە،
ئالدىراپ ئىلىنغان سۆز كېيىن پۇشايمان بولىدۇ.

3882. ئودغۇرمىش بېتىلگەن كىشى ئىدى،
چاقىرسام كەلمەيدىغانلىقىغا شۈبھىلەنمىگەنىدىم.

3883. ئەلگ بىر ئارزۇ قىلسا، مەن مىڭ ئارزۇ قىلاتتىم،
ئۇ بېتىلگەن (كىشى) ماڭا ھەر كۈنى پايدىلىق بولاتتى.

3884. تىلىكىم شۇ ئىدىكى، ئۇ مەن بىلەن بىللە بولسا،
قولمۇقول تۇتۇشۇپ ئەلگكە خىزمەت قىلساق.

3885. مەن ئۇنى شۇنچە قاتتىق زورلىساممۇ،

ئۇ تىرەجەپ تۇرۇۋالدى، تاۋىمنى قاچۇردى.

3886. يەنە بېرىش (كېرەك) بولسا، ئۆزۈم باراي،
نېمە دېيىش (كېرەك) بولسا، ئۆزۈم ئېيتاي.

3887. ئەلىگ يەنە بىر خەت يېزىپ بەرسۇن،
ئۇ خەتنى ئوقۇپ، ماڭا ئىشەنسۇن.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

3888. ئەلىگ ئېيتتى: بىر قېتىم خەت ئەۋەتتىم،
خېتىمگە تاشتەك قاتتىق جاۋاب بەردى.

3889. (شۇنداق ئىكەن) يەنە نېمە دەپ (ئۇنىڭغا) خەت يازمەن؟
خەت ئورنىغا سەن ئۆزۈڭنى خەتسەن، ئەي زېرەك.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

3890. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي بەختلىك ئەلىگ،
شۇنداق بولسىمۇ خەت يېزىپ بەرگىن.

3891. ئەلچى قانچىلىك پۇختا ۋە ماھىر بولسىمۇ،
مەكتۇپ بولمىسا، سۆزىگە كۆڭۈل ئىشەنمەيدۇ.

3892. تونۇش كىشى ئۈچۈن مەكتۇپ بىر گۈۋاھچىدۇر،
گۈۋاھچى بولسا، ھېيلە ئىشلىتىش (ھاجەت بولمايدۇ).

ئەلىگنىڭ ئۆگىدۈلمىشكە جاۋابى

3893. ئەلىگ ئېيتتى: ئەگەر ئارزۇيۇڭ شۇ بولسا،
مەكتۇپ يېزىپ، سۆزۈڭگە يول ئېچىپ بېرەي.

3894. مەكتۇپنىمۇ يازاي، (ئەمما) سۆزۈم شۇكى،
مەكتۇپقا ئىشىنىپ كەتمە، ئۆزۈڭ چىڭ تۇر.

3895. نېمە دېيىش كېرەك بولسا، (ئۆز) ئاغزىڭ بىلەن سۆزلە،
پۈتۈن چارىلەر بىلەن ئۇنى ئالدىمغا كېلىشكە ئۇندىگىن.

45

كۆنتۇغدى ئەلگنىڭ ئودغۇرمىشقا ئىككىنچى قېتىم خەت ئەۋەتكەنلىكى ئېيتىلىدۇ

3896. ئەلىگ يەنە دۇۋەت، قەغەز بېرىشنى سورىدى،
قولىغا قەلەم ئېلىپ، مەكتۇپ يازدى.

3897. خۇدانىڭ نامى بىلەن سۆزىنى باشلاپ،
ئەي ياراتقان، پەرۋىش قىلغان، كەچۈرگەن (ئىگەم) دېدى.

3898. ئۇ قادىر تەڭرىگە مىڭ ھەمدۇسانا ئېيتتى،
ئۇ توغرىسىمۇ، ئەگرىسىمۇ ئۆز ھۆكۈمى ئەزەلىنى يەتكۈزىدۇ.

3899. (خۇدا) يەككە ـ يېگانە، ساپ ۋە پاكتۇر،
ئۇ يوقنى بار قىلالايدۇ (ۋە) بارنى يوق قىلالايدۇ.

3900. ئۇنى بىرلا دەپ بىل، تىلىڭ بىلەن ماختا، دىلىڭ بىلەن ئىشەن،
ئىبادەت قىل، دىلىڭ ۋە تىلىڭنى توغرا تۇت.

3901. نېمىنى خالىسا (شۇنى) قىلىدۇ، تىلىكىگە ئېرىشىدۇ،
نېمىنى بول دېسە، ئۇ خالىغىنىدەك بولىدۇ.

3902. پۈتۈن قىمىرلىغۇچىلارغا رىزىق بېرىدۇ،
تىرىكلىك بىلەن بىر قاتاردا ئۆلۈمنىمۇ ئەۋەتىدۇ.

3903. قەدىرلىك، يا خار (بولۇش) ئۇنىڭ ھۆكمى بىلەن (بولىدۇ)،
يەنە ئۇلۇغمۇ، كىچىككىمۇ يول ئاچىدۇ.

3904. ئۇنىڭ خالىغىنىنى بىلگۈچى يوقتۇر،
ئەۋەتكەن قازاسىنى توسۇۋالغۇچى يوقتۇر.

3905. سۆيۈملۈك پەيغەمبىرگە تۆمەنمىڭ سالام بولغاي،
(بۇ سالامىنى) خۇدا ئادىل يول باشلىغۇچىغا يەتكۈزگەي.

3906. (پەيغەمبىرنىڭ) پۈتۈن ساھابىلىرىغمۇ سالام،
خۇدايىم (بۇ سالامىنى) داۋاملىق يەتكۈزگەي.

3907. ئەلىگدىن (ساڭا) كۆپ مەدھىيە ۋە سالام،
(ھالىڭنى سورايمەن) ئەي يېتىلگەن، ئەقىللىق.

3908. كۆڭۈل سوراپ مەكتۇپ يېزىپ ئەۋەتتىم،
ئەھۋالىڭ قانداق، ئەي زېرەك دانىشمەن؟

3909. ساڭا قېرىندىشىڭنى ئەۋەتكەنىدىم،
تىلىكىم شۇ ئىدىكى، سەن مېنىڭ (قېشىمغا) كەلسەڭ!

3910. بۇ ياقتا كېلىپ، مېنىڭ ئالدىمدا بولۇشنى
(ۋە) دىدار كۆرۈشۈشنى سەن خالىماپسەن.

3911. مەكتۇپىمغا جاۋاب مەكتۇپ يېزىپسەن،
سۆزلىرىڭنىمۇ قېرىندىشىڭ ئېغىزى بىلەن يەتكۈزدى.

3912. مەكتۇپىڭنى ئوقۇدۇم، سۆزۈڭ چۈشىنىلدى،

سۆزۈمنى ئاڭلا، ئۆزۈڭنى قاچۇرما.

3913. ساڭا شېكەردىن تاتلىقراق سۆزلەرنى ئەۋەتكەنىدىم،
ماڭا يېنىپ كەلگىنى ئوغادىنمۇ ئاچچىق بولدى.

3914. يەنە، مېنىڭ بۇ سۆزلىرىمنى ئاڭلىغىن،
كۆڭلۈڭدە تۇتقىن، ئەي مېھرىبان دوستۇم.

3915. ئۆزۈڭگە زاھىت نامنى راۋا كۆرۈپسەن،
ئېتىڭ زاھىت بوپتۇ، تاغ ئىچىدە (ياشاپسەن).

3916. بۇ نامىڭ بىلەن داڭق ـ شۆھرىتىڭ چىقتى،
كىشىلەر ئارىسىدا بۈيۈك، مەشھۇر بولدۇڭ.

3917. تائەت ـ ئىبادىتىڭنىڭ ھەممىسى نامىڭ ئۈچۈندۇر،
ئۆز ئۈلۈشۈڭنى زورمۇزور نابۇت قىلما.

3918. ئەگەر تائەت ـ ئىبادىتىڭگە خەلقنىڭ كۆزى چۈشسە،
ئىبادىتىڭ بۇزۇلىدۇ، ئاساسى يېقىلىدۇ.

3919. خۇداغا (قىلىنغان) ئىبادەت ھەممىسى مەخپىي بولۇشى كېرەك،
بۇ مەخپىيەت بۇگۈن خەلقە ئېچىلماسلىقى كېرەك.

3920. قارا، خۇدا سۆيۈملۈك بەندىسىنى يوشۇرۇن تۇتىدۇ،
بۇنداق بەندىلەرنى خەلق تىلغا ئالمايدۇ، تونۇمايدۇ.

* 3921. (ئۇ) خۇداغا دۇشمەنمۇ، ياكى بېقىنمۇ،
بىلگىنكى، ئۇ بەندە ئۆزىنى ئۆزى بىلمەيدۇ.

3922. بۇ ياقتا كەل، شەھەر ـ كەنت ئىچىدە ياشا،
(كۆپكە) قېتىلغىن ـ ئارىلاشقىن، خەلق سېنىڭ تەكتىڭنى
بىلمىسۇن.

3923. ھالال دۇنياغا ئىگە بول، ئۆزۈڭنى تەمىنلە،
ئاچ ـ يالىڭاچنى تويغۇز، يىرتىلغاننى پۈتۈنلە.

3924. كىشىنىڭ ياخشىسى ھالال دۇنياغا ئىگە بولسا،
ئىككى دۇنيالىقتا يېمەك ـ ئىچمەككە ئېرىشىدۇ.

3925. ئەي ماڭا كەلمىگۇچى، بۇ سۆزلەرنى ئاڭلا،
ئەسلى ئۇلۇغ، پاك دانىشمەن نېمە دەيدۇ:

3926. "ئەگەر مال ـ دۇنيا ياخشى ئادەمگە چۈشسە،
ئىككى ئالەم يەپ ـ ئىچىشكە يارايدۇ.

3927. مال ـ دۇنياغا ئېرىشىپ، مەئىشەت قىلىشنى بىلمىسە،
ئۇنىڭ ھېسابى كېلىدۇ، ئېغىر يۈك بولىدۇ."

3928. ئەي دانا، خۇدانىڭ بەندىلىرىگە پايدىلىق بول،
مەرد ئەر دېگەن كىشىلەرگە نەپ بېرىشى كېرەك.

3929. سېنى مەن مۇسۇلمانلارنىڭ پايدىسى ئۈچۈن
بۇ يەرگە چاقىرىۋاتىمەن، ئەي زاھىت!

3930. بۇ ياقتا كەل، كىشىلەرگە پايدىلىق بول (ھاجىتىگە) يارا،
پايدىلىق بولمىغان (كىشى) تېرىكلەر ئارىسىدىكى ئۆلۈكتۇر.

3931. ئۆز پايدىسىنى تىلەيدىغانلار ئادەم بولامدۇ؟
ئەل پايدىسىنى كۆزلىگەنلەر (ھەقىقىي) ئادەمدۇر.

3932. ماللىرىنى ئۇلاشتۇرسىلا سېخىيلىق بولمايدۇ،
جان ـ تېنىنى (خەلقە) پىدا قىلغانلىق (ھەقىقىي) سېخىيلىقتۇر.

3933. ئۆزىنى قوغدىغانلىق مېھرىبانلىق ئەمەس،
كىشىلەرنى ئىزدىگەنلىك (ھەقىقىي) مېھرىبانلىقتۇر.

3934. كىشىلەر ياخشىلىق، دېيىشدۇ، بۇ ياخشىلىق قانداق،
ماڭا ئېيتىپ باققىنا، ئەي بىلىملىك دانا؟

3935. كىشىلەر، ياخشى دېيىشدۇ، بۇ ياخشى كىم؟
كىشىنىڭ دەردىگە داۋا بولسا، مانا بۇ ياخشى كىشىدۇر.

3936. ئەي دىلى روشەن، بىلمى چەكسىز (كىشى)،
بۇ سۆزلەرگە قاراپباق، ئەقلىڭنى يەتكۈز.

3937. نەزەر سال، بۇ سۆزلىرىم چىن سۆزلەرمۇ؟
چىن بولسا، ھەۋەسنى قوي، تۇر، بۇ ياققا كەل.

3938. ئۆزۈن سۆزلىگەن سۆز زېرىكەرلىك بولىدۇ،
ئەقىللىق كىشىلەر سۆزنى ئاز قىلىدۇ.

3939. شۇ سۆزلەر بىلەن بەس قىل، ئارتۇق سۆزلىمە،
ئەقىل ۋە بىلىمگە قارشى تىلىڭنى ئۈزارتما.

3940. بۇنىڭدىن باشقا قېپقالغان سۆزۈم بولسا،

قېرىندىشىڭ يەتكۈزگەي، ئۇنىڭغا ئامانەت قىلدىم.

*　　*　　*

3941. (ئەلىگ) مەكتۇپنى تۈگەتتى، تۈرۈپ قاتتىق باغلىدى،
ئىللىق شامال چىقىپ، خەتنى قۇرۇتتى.

3942. ئۈستىگە مۆھۈرنى بېسىپ خەتنى قولىغا ئالدى،
ئۆگدۈلمىشكە سۈندى، (ئۇ) دەرھال (قولىغا) ئالدى.

*　　*　　*

3943. ئەلىگ يەنە دېدى: ئەي ئۆگدۈلمىش،
مەكتۇپنى بەرگىن، يەنە بىلگەنلىرىڭنى ئېغىزىڭ بىلەن ئېيت.

3944. نېمە (دېيىش) زۆرۈر بولسا (دېگىن)، يەنە قاتتىق تۇر،
ئۇنى (قايىل) قىل، شەھەر ـ كەنتكە چاقىر.

3945. تىلىكى نېمە بولسا، بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن
ئۇنى مەن ھەل قىلىپ بېرىمەن.

*　　*　　*

3946. ئۆگدۈلمىش خوپ دەپ ئورنىدىن قوپتى ۋە (تاشقىرىغا) چىقتى،
بۇ ياخشى دوست ئۆيىگە بېتىپ كەلدى.

3947. ئۆيىگە كىرىپ ئىچكىرىگە كىردى،
يەپ ـ ئىچىپ، بىرئاز ئارام ئالدى.

3948. رۇمى قىزى (قۇياش) يۈزىنى يەرگە يوشۇردى،
ئالەم تۈسى زەڭگىنىڭ يۈزىدەك بولدى.

3949. ئاسمان پۈتۈنلەي قاراقۇش تۈسگە كىردى،
دۇنيا پۈتۈنلەي قاراقۇش پىپىنى يېپىندى.

3950. ئورۇن سېلىپ ياتتى، ئۇزۇن خيال سۈردى؛
قېرىنداشى بىلەن يۈزتۇرانە نېمە دەپ سۆزلىشىشى كېرەك؟

3951. ئازراق ئۇخلاپ، يەنە ئويغاندى،
تۈن (كۆيۈپ) ئۆچكەن كۆمۈردەك قاراڭغۇ ئىدى.

3952. ئۇيقۇسى قاچتى، (قويۇپ) ئۆرە تۇردى،
قاراڭغۇ تۈن ئېتىكىنى يۇقىرى كۆتۈرگەنىدى.

3953. قۇياش يەردىن قويۇپ، بېشىنى كۆتۈردى،
يورۇق يۈزى تەبەسسۇم قىلغاندەك چىشىنى كۆرسەتتى.

3954. قويۇپ تاھارەت ئالدى (ۋە) بامدات نامىزىنى ئوقۇدى،
كېيىن بىرئاز ئولتۇرۇپ دۇئا قىلدى.

3955. ئاندىن بىر ئوغۇلنىڭ ياردىمى بىلەن ئېتىنى تۇتتى،
خۇشاللىق (ئىچىده) كۈلۈمسىرەپ ئۆيدىن چىقتى.

3956. قېرىنداشىغا يېقىنلاشقاندا، (قېرىنداشلىق) ھەققىنى قوغداپ،
(خېلى) يىراقتىنلا ئاتتىن چۈشتى.

*　　*　　*

3957. ئاستا بېرىپ، ئىشكىنى قاقتى،
قېرىندىشى ئىبادىتىنى قويۇپ، ئورنىدىن قوپتى.

3958. دەرھال ئالدىغا چىقىپ ئىشكىنى ئاچتى،
سالام قىلدى ـ دە، قولىنى تۇتتى.

3959. ئودغۇرمش قولىدىن تۇتۇپ ئۆيگە (باشلاپ) كىردى،
(ئۇنى) ھۆرمەتلەپ، سۆيۈپ، تۆرگە باشلىدى.

ئودغۇرمشنىڭ ئۆگدۈلمشكە سوئالى

3960. دېدى: ئەي قېرىندىشىم، نېمگە جاپا چېكىپ (يۈرىسەن)؟
بۇ قېتىممۇ سەن ئالدىمغا بىكارغا كەلمىدىڭ!

3961. سۆزنى كېسىپ ئېيتقانىدىم، ئۇنى (ئاڭلىغان) ئىدىڭ،
مېنى زورلاپ نېمىشقىمۇ جاپا تارتىدىغانسەن؟

* 3962. بىلىم بەرگۈچى، ياخشى، يامان كىشىنى سىناپ بىلگۈچى
نېمە دېگەن، ئاڭلا:

3963. "كىشىنى سىناشتا بىر قاراشلا كۇپايە،
تىلىكىنى بىلىش ئۇچۇن بىرنەچچە ئېغىز سۆزلا كۇپايە.

3964. كىشى ئالتۇن بىلەن مىسنى پەرق ئېتەلمىسە،
بىر تاشقا ئازراقلا سۈرۈپ كۆرسە كۇپايە."

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3965. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي قېرىنداش،
سەن ماڭا ئاچچىقلانما، دىلىڭنى بىئارام قىلما.

3966. خىزمەتچى كۆزىنى ئاچسا بېگىنى كۆرىدۇ،
بەگلەر نېمىنى بۇيرۇسا، شۇنىلا قىلىدۇ.

3967. ئەلگە مەكتۇپىڭ بىلەن سۆزۈڭنى يەتكۈزدۇم،
ئېغىزىڭ بىلەن نېمە دېگەن بولساڭ، شۇنى (دېدىم).

3968. سۆزۈڭگە جاۋاب بېرىپ، مەكتۇپ ئەۋەتتى، (دەپ)
خەتنى ئېلىپ، (ئۇنىڭ) قولىغا ئۇزاتتى.

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

3969. ئودغۇرمىش مەكتۇپنى ئالدى ۋە ئاچتى،
خەتنى ئوقۇدى ۋە خىيالغا چۆكتى.

3970. (ۋە) دېدى: ئەي قېرىنداشىم، سېنىڭ نېمە دەردىڭ بارىكى،
بېگىڭ مېنى شۇنچىۋالا زورلاپ چاقىرىپتۇ؟

46

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن ئىككىنچى قېتىم مۇنازىرىلەشكەنلىكى ئېيتىلىدۇ

3971. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ، سۆز ئاچتى:
ئەي قېرىندىشىم، سۆزۈمنى ئاڭلا، چۈشەن، دېدى.

3972. ئەلگىنىڭ ساڭا (نىسبەتەن) تىلىكى ياخشى،
ياخشى تىلىكى بىلەن ساڭا ياخشى يول ئېچىپ بېرىدۇ.

3973. بىلىسەن، بۇ يەردە قىلغان تائەت ـ ئىبادەتلىرىڭ
(ساڭا) كۆپ ياخشىلىقلارنىڭ ئىشكىنى ئېچىپ بەرگۈسى.

3974. يەنە مېنىڭ دېگىنىمدەك، شەھەر ـ كەنتلەردىمۇ
كۆپ ياخشىلىقلار بار، ئەي يېگىت.

3975. بۇ دۇنيانىڭ بەخت ـ سائادىتىگە ئېرىشىپ،
ياشاشنى بىلىش، نام چىقىرىش يامان (ئىش) ئەمەس.

3976. ئەي، زاھىتلىققا ئېرىشكۈچى، سەن ئاخىرەتلىكنى ئىزدىسەڭ،
ساۋابلىق، ياخشىلىقنى بۇ (دۇنيا)دىن ئېلىپ كېتىشىڭ كېرەك.

3977. بۇ دۇنيانىڭ نەرسىلىرىنى يامان دېيىشكە بولمايدۇ،

يەپ ـ ئىچسە، خەلقە بېرىپ، يۇزىنى يوروق قىلسا (بولىدۇ).

3978. سېخىيلەر باشلىقى بەك ياخشى ئېيتقان،
بۇنى ئاڭلىغىن، ئەي ياخشى كىشى:

3979. كۆپ ياخشىلىقلارغا يول ئاچقۇچى نەرسە — بايلىقتۇر،
ھەر خىل كېسەللەرنىڭ داۋاسى (مۇ) بايلىقتۇر.

3980. كىشىنىڭ دۇنياسى بولسا، بىلىم ئەقىلگە ئىگە بولىدۇ،
ھەر خىل ياخشىلىقلارغا قول ئۇزىتالايدۇ.

3981. مال ـ دۇنيا بىلەن ئىنسان (خالىغان) ئارزۇسىغا يېتەلەيدۇ،
كۆك ئاسمانغا چىقمەن دېسە، مال ـ دۇنيا يۆلەك بولىدۇ.

3982. تىلىكىڭ ھەج قىلىش بولسا، (بۇنىڭغىمۇ) مال ـ تاۋار كېرەك،
غازىلىق نامىنى تىلىسەڭ، بۇنىڭغىمۇ يارايدۇ.

3983. كىشىنىڭ ئېلىپ ـ بېرىدىغان مال ـ دۇنياسى بولمىسا،
ھەر خىل ياخشىلىقلارنى (قىلىشتا) قولى قىسقا بولىدۇ.

3984. بۇ ياخشىلىقلارنى نېمە ئۈچۈن تاشلۇېتسەن؟
بۇ پەند ـ نەسىھەتلىرىمنى نېمە ئۈچۈن قوبۇل قىلمايسەن؟

3985. ئىبادەتكە قانداق ئىشەنسە بولىدۇ،
"ئىبادەت قىلدىمغۇ" دەپ بىلسە، (ھەممىدىن مەھرۇم)
بولىدۇ.

3986. بەندە خۇدانى ئىبادەت بىلەنلا تاپالمايدۇ،

تائەت ـ ئىبادەت يولى بەك نازۇك يولدۇر.

3987. نەچچە مىڭلىغان ئىبادەتچىلەر يىل بويى ئىبادەت قىلدى،
جان چىقار ۋاقتىدا يولدىن ئاداشتى.

3988. نەچچە مىڭلىغان گۇناھكار، ئىبادەت قىلمىغان بەندىلەر،
ئاخىر نەپەس ئۈزۈلگەن (پەيتتە) يولنى تاپتى.

3989. بىلمەن، خۇدايىمنىڭ ھەممە رازىلىقى
تائەت ـ ئىبادەت ئارقىلىق بولىدۇ، ئەي ئۇلۇغ.

3990. ھەقىقىي تائەت ـ ئىبادەتنى بىلمىسە،
قايسى تائەت ـ ئىبادەت بولىدۇ، بۇنى بىلەلمەيدۇ.

3991. ئەگەر شۇنداق ئىكەن، ھەممە تائەت ـ ئىبادەتلەرنى
تەلتۇكۈس قىلىشقا ئېرىشسە، بۇنى لەززەت دېيىش كېرەك.

3992. قاراپ باق، ساڭا ئېيتقان بۇ سۆزلىرىم
شۇنداق بولامدۇ، ماڭا جاۋاب بەر.

3993. ئەگەر شۇنداق بولسا، بۇ ئېيتقان سۆزلىرىمگە
ئېغىزىڭ بىلەن كۆنگىن، سۆزۈمنى ئاڭلا، ئەي كۆڭلى تۇز.

3994. ھاۋايى ـ ھەۋەسكە مەپتۇن بولما، دىلىڭنى توغرىلا،
كىشىلەرگە قېتىلغىن، خاتىرجەم يۈرگىن.

ئودغۇرمشنىڭ ئۆگدۈلمشكه جاۋابى

3995. ئودغۇرمش جاۋاب بېرىپ دېدى: قېرىنداش،
(مېنى) غەمگه سالدىڭ، ئېشىمنى زەھەر قىلدىڭ.

3996. سەن ئېيتقان سۆزلەرنى ئېتىبارغا ئالغانمۇ بولاي،
ئەلىگكه بېرىپ خىزمەتمۇ قىلاي.

3997. خىزمەت قىلىش ئۈچۈن ئالىدى بىلەن قائىدە - يوسۇنلارنى بىلىشى،
قىلىق - ھەرىكەتلىرى، گەپ - سۆزلىرى ئۇيغۇن بولۇشى كېرەك.

3998. كىرىپ - چىقىشنى، ئولتۇرۇپ - قوپۇشنى بىلىش كېرەك،
كىشى خىزمەت قىلىشىنى بىلمەسە، بىكاردىن - بىكار جاپا چېكىدۇ.

3999. خىزمەت (قىلىشنى) بىلگۈچى نېمە دەيدۇ ئاڭلا،
(ئۇ)، سىناپ بىلگەن ئۈچ (نەرسىنى) ئازراق سۆزلىگەن:

4000. "سەن بەگلەرگه خىزمەت قىلىشنى خالساڭ،
دىلىڭ بىلەن تىلىڭنى توغرا تۇت، سۆزۈڭگه بايقا.

4001. قائىدە - يوسۇنلار بويىچه خىزمەت قىلىشنى ئۆگەن،
خىزمەت (قىلىشنى) بىلسەڭ، يۈزۈڭ يورۇق بولىدۇ."

4002. مەن كىشىلەردىن يىراق تۇردۇم،
سۆز - ھەرىكەتلىرىمده ئەدەپ - قائىده يوق.

4003. بېگىڭگە قانداقمۇ خىزمەت قىلالايمەن،
قارا، مەن ئۇچۇن بۇ ئىشنى بېپىلغان.

4004. مېنى چىڭ تۇتۇپ نېمانچە زورلايسەن،
ئەلىگكە خىزمەت قىل، دەپ سۆزۈمنى رەت قىلىسەن؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

4005. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ، شۇنداق دېدى:
بۇ سۆزۈڭ ياخشى ئەمەس، ئەي كۆڭلى تۇز.

4006. ئەلىگ سېنىڭدىن ئەدەپ ـ قائىدىگە (بويسۇنۇش)نى تەلەپ قىلمايدۇ،
خالىساڭ ئولتۇرسەن، خالىساڭ ئۆرە تۇرسەن.

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

4007. ئودغۇرمىش جاۋاب بېرىپ دېدى:
بۇ سۆزۈڭ تازا جايىدا بولمىدى، ئەي خۇش پېئىل.

4008. ئەدەپ ـ قائىدىنى بىلمەي ھاڭۇبقىپ يۇرۇش
سەن بىلەن ماڭا قانداق يارىشىدۇ؟

4009. بەگلەر ئەلنى راۋاج تاپقۇزۇش، باشقۇرۇش، خەلقنى تۇزەش،
دۇنيانى تازا تۇتۇش ئۇچۇن تىكلەنگەن.

4010. ئەلنى راۋاج تاپقۇزۇش بەگلەرنىڭ ئىشىدۇر،
كىشى ئۇنى قانۇن ـ قائىدىلەر بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ.

4011. شۇنىڭغا يارىشا، بەگلەر قول ئۇزىتىپ،
ئەقىل ـ پاراسەتنى ئىشقا سالدى، ئەمىر ـ پەرمان يۈرگۈزدى.

* 4012. بىلىملىك، ئەقىللىق خەلق باشچىسى،
دۇنيا ھاكىمى ناھايىتى ياخشى ئېيتقاندى:

4013. دۇنيانى تۇتقۇچى كىشى ئەقىل ـ پاراسەتلىك بولۇشى كېرەك،
خەلقنى ئىداره قىلغۇچى ئۇچۇن يۈرەك كېرەك.

4014. بۇ ئىككىسى بولغاندىن باشقا، خىزمەتچى
قائىده ـ يوسۇنلۇق، قانۇننى بىلىدىغان بولۇشى كېرەك.

4015. شۇنداق بولغاندا، بەگلەر كۆچىنى يۆكسەلدۈرۈپ،
دۇشمەن بوينىنى يانجىپ ئۆچىنى ئالالايدۇ.

4016. بىز قانۇن، ئەدەپ ـ قائىدىلەرنىڭ تەرەپدارى تۇرساق،
بۇ قانۇنلارنى بۇزۇش بىزگە قانداق يارىشىدۇ؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

4017. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: قېرىنىدىشىم،
بۇ بەك قىيىن ئىش ئەمەس، ئاش پىيىلسە ھەزىم بولىدۇ.

4018. مانا مەن بۇ ئەدەپ ـ قائىدىلەرنى بىلىمەن،
(ساڭا) سۆزلەپ بېرەي، كۆرۈپ ئۆگىنىۋال.

4019. قارا، كىشى بىلمىسە، كۆرۈپ ئۆگىنىدۇ،
بىلگەندىن كېيىن ئادەم تىلىكىگە يېتىدۇ.

4020. بۇنىڭغا تەقلىدتەن دانىشمەن ئوچۇق ئېيتقان (ئىدىكى)،
بۇ سۆزنى چۈشەنمىگەن كىشىنىڭ بىلىمى يېرىم ـ يارتا.

4021. "كىشى تۇغۇلۇشىدا دانا تۇغۇلمايدۇ، ئۆگىنىدۇ،
تىلىمۇ تۇغۇلۇپلا سۆزلىمەيدۇ، كېيىن سۆزلەيدۇ.

4022. كىشى ئۆگىنىپ، ئاندىن دانا بولىدۇ،
بىلمىنى بىلسە، ئاندىن ھەممە ئىش ئۇنۇملۇق بولىدۇ."

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگىدۈلمىشكە جاۋابى

4023. ئودغۇرمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: سېنىڭ
تىلىكىڭ شۇ بولسا، مەندە (باشقا) تەلەپ يوق.

4024. بۇگۈن سەن مېنى بەك قىستاۋاتىسەن،
قېنى ئېيتقىنچۇ، بۇ خىزمەت قانداق بولىدۇ؟

4025. سۆزۈڭ كۆڭلۈمگە سىغمىدۇ، بىر ئاڭلاپ باقاي،
ئۆزۈم ئۆگىنەلەيمەنمۇ، بۇنىمۇ ئۇقاي.

4026. قانۇن ـ قائىدىلەر نەچچە، ئەدەپ ـ يوسۇنلار
قايسى، نامىنى ئاتاپ ماڭا بېرىڭ سۆزلەپ بەر.

ئۆگىدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

4027. ئۆگىدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي ياخشى دانىشمەن،
سۆزنى تامامەن توغرا سۆزلىدىڭ.

4028. بۇرۇن تۇتقان يولۇڭ ئەقىلدىن يىراق ئىدى،
ئەمدى ئۆز ئاساسىڭنى توغرىلىق (ئۈستىگە) قۇردۇڭ.

4029. ئەمدى مەن سۆزلەي، سەن ئاڭلىغىن، چۈشەنگىن،
ئۆگەنگىن، سەن ئۈچۈن بۇ تۈگۈن پىشىلسۇن.

4030. ئەگەر سەن ئۆگىنىدىغان بولساڭ،
گەپنى ئەگىتمە، سۆزۈڭنى توختات.

47

ئۆگدۈلمش ئودغۇرمشقا بەگلەرگە خىزمەت قىلشنىڭ قائىدە ـ يوسۇنلرى توغرىسىدا ئېيتىدۇ

4031. خىزمەت قىلغۇچى كىشى ئىككى خىل بولىدۇ،
خىزمەت قىلسا ئىشلىرى ھەر كۈنى يۈرۈشىدۇ.

4032. بىرى — ياش ۋاقتىدىلا خىزمەتكە كىرىدۇ،
يەنە بىرى — چوڭ بولغاندىن كېيىن (خىزمەت) قىلىدۇ.

4033. بۇ ئىككىسىدىن تېخىمۇ ياخشىراقى شۇكى،
كىچىكىدىنلا خىزمەت قىلسۇن، كۆڭلىنى توختاتسۇن.

4034. بۈگۈن (مەن) ساڭا قانچىلىك سۆز قىلساممۇ،
بۇ سۆزۈمنى كىچىكلەردىن باشلاپ سۆزلەي:

4035. سۆزنى ياپتا قىلسا، ئاخىر خام بولىدۇ،
قايسى نەرسە خام بولسا، تېگى دەرد بولىدۇ.

4036. پىششىق (بولۇشنى) خالىسا، سۆزنى پىشۇرۇش كېرەك،
ئىشەنچلىك بولۇشنى خالىسا، ئۆزىنى ئىشەنچلىك (تۇتۇش) كېرەك.

4037. كىشى خىزمەتكە ئىشىك ئاچاي دېسە،
كىچىك ۋاقتىدىلا خىزمەت قىلىشى كېرەك.

4038. قانۇن، قائىدە ـ يوسۇنلارنى بىلسۇن، يول تاپسۇن،
كىرىپ ـ چىقىش (يوسۇنلىرىنى) ئۆگەنسۇن، ھەرىكىتىنى
تۇزىتسۇن.

4039. ئەتىگەن تۇرۇپ، خىزمەتكە چەبدەس بولسۇن،
كەمتەر بولۇپ، كۆڭلىنى، تىلىنى كىچىك تۇتسۇن.

4040. ئىشقا تىرىشچان، ئايىغى چاققان بولسۇن،
ئاڭلاشتا، كۆرۈشتە قۇلاق ـ كۆزنى ئىتتىك تۇتسۇن.

4041. ئۆزىدىن چوڭغا خىزمەت قىلغاندا،
تىلىنى مەھكەم تۇتۇپ، سۆزنى چىك ساقلىسۇن!

4042. بۇنداق كىچىكلەر خىزمىتىنى ئوڭشاپ كېتەلىسە،
بېگىگە بېقىنلىشىپ، (خىزمەت) يولىنى ئوڭشايدۇ.

4043. ئۇنىڭدىن باشقا، كىرىپ ـ چىقىشتا،
تىلەك ـ مەقسەتلىرىنى ئىزھار قىلىشتا قائىدە بويىچە قىلىشى
كېرەك.

4044. كىچىك ئەمەلدارلار بۇ (دەرىجىگە) يېتەلىسە،
بەگ ئاندىن نېمىگە يارايدىغانلىقىنى بەلگىلەيدۇ.

4045. خىزمەتچى زېرەك، ھەرىكىتى ئىشەنچلىك بولسا،
تەلەپكە يارايدۇ ۋە ئۆسىدۇ، دۆلەتلىك بولىدۇ.

4046. ئېتىشتا مەرگەن بولسا، ئوقياچى بولىدۇ،
قىلىقلىرى توغرا بولسا، تامغىچى (مۆھۈردار) بولىدۇ.

4047. تەبىئىتى پاك، چىراي ـ شەكلى كۆركەم بولسا،
(ئۇنى) بەگ ئىدىشچى قىلىدۇ، ئەي دىلى ئوچۇق.

4048. خەت، ھېساب بىلسە خەزىنىچى بولىدۇ،
ئەقىل ـ ئىدراكى ياخشى بولسا، كاتىپ بولىدۇ.

4049. بۇلارنىڭ قايسىسىغا مۇيەسسەر بولسا،
ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن ئەيمىنىپ چىرايلىق خىزمەت قىلىش كېرەك.

* 4050. خىزمەت كۆرسىتىپ، ئاندىن تىلىكىگە ئېرىشكەن،
خىزمەت قىلغۇچى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

4051. "يۈزۈڭ بەگكە يۇزمۇ يۈز تۇرىدىغان بولسا،
بەك قورقۇپ تۇرغىن، كۆزۈڭگە بايقا.

4052. خۇلقىڭىنى توغرىلا، يۈرۈش ـ تۇرۇشۇڭنى تۈزەت، ئۆزۈڭنى كۆزەت.
دىلىڭنى ۋە تىلىڭنى توغرا تۇت، سۆزۈڭنى قىسقارت."

4053. ھەر تۈرلۈك ئىشلار خىزمەت ئارقىلىق يۈرۈشىدۇ،
خىزمەت ئارقىلىق ياخشى دوستلارغىمۇ يېتىشسەن.

4054. ئۆزۈڭ ھەرقانداق بىر ياخشىلىقنى خالىساڭ،
خىزمەت قىل، خىزمىتىڭ يۈزۈڭنى يورۇق قىلىدۇ.

4055. ئەگەر بەككە يۈزمۈيۈز تۇرىدىغان بولساڭ،
كۆزۈڭنى يەرگە تىك، قۇلقىڭنى تۆرگە توغرىلا.

4056. قولۇڭنى قوۋۇشتۇرۇپ ئايىغىڭنى تۈزەپ (تۇر)،
ئوڭ قولۇڭنى سول قولۇڭنىڭ ئۈستىگە قوي.

4057. ئىشكتىن كىرىشتە ئوڭ (ئايىغىڭنى) ئالدىن بېسىپ ماڭ،
ئېغىزچە يارلىق بەرگەندە ئەقىل بىلەن ئاڭلا.

4058. ئۆتۈنۈش قىلغىنىڭدا قولۇڭنى تۈز تۇت،
تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، ئەدەپلىك ۋە سىلىق بول.

4059. بۇنداق چاغدا ئوڭ ـ سولۇڭغا قىيا قارىما،
ئۆزۈڭ ئەيمىنىپ تۇرۇپ، سۆز ـ نەسىھەتنى ئاڭلا.

4060. سەندىن سۆز سورىسا، توغرا جاۋاب بەر،
جاۋابەن يارلىق بەرسە، توغرا ئىجرا قىل.

4061. ئىچىملىك ئىچمە، بىكار لاغايلاپ يۈرمە،
يارىماس، يامان ئىشلاردىن نېرى قاچ.

4062. ئاڭلىغان سۆزلىرىڭنى ئاڭلىماسقا سال،
كۆزۈڭ كۆرگەن (ئىشلارنى) كۆرمەسكە سال.

4063. كىشى مۇشۇنداق خىزمىتى بىلەن ياراپ قالسا،
بەخت كۈنسايىن ئاشىدۇ، ئىشى رونىق تاپىدۇ.

4064. (بۇنداقلارنىڭ) بەزىسى خىللىنىپ، قوشۇن باشلىقى بولىدۇ

بەزىسى ئات، ئايغىر مىنىپ، ئەل بېشى بولىدۇ

4065. بەزىسى قوماندان، بەزىسى ھاجىپ بولىدۇ،
بەزىسى سۆز (مەنىسىنى) ئېچىپ (بېرىدىغان) كاتىپ بولىدۇ.

4066. كىشى بۇ دەرىجىگە يېتىپ، چىرايلىق خىزمەت قىلسا،
ئۇلۇغلۇق (مەرتىۋىسىگە) ئېرىشىپ، پۈتۈن ئارزۇسىغا يېتىدۇ.

4067. بەزىلىرىگە دانىشمەنلىك تېگىپ، ئەقىلدار بولىدۇ،
بەزىلىرى ئاقساقال دېگەن نامغا ئىگە بولىدۇ.

4068. بەزىسى ئىنانچ بەگ①بولسا، بەزىسى چاغرى بەگ② بولىدۇ،
بەزىسى تېگىن بەگ③ بولسا، بەزىسى چاۋلى بەگ④ بولىدۇ.

4069. بەزىسى يابغۇ⑤، يۇغرۇش⑥، ياكى ئەلبەگ⑦بولسا،
بەزىلىرىنىڭ نامى تەڭداشسىز بولۇپ، پاراسەتلىك كىشى
بولىدۇ.

4070. خىزمەتچىلەرنىڭ دەرىجىسى شۇ يەرگىچە بولىدۇ،
بۇنىڭدىن باشقا ھۆرمەت دەرىجىسى يوق.

4071. بەگ خىزمەتكارنى شۇ دەرىجىگە يەتكۈزسە،
خىزمەتچى ھەققىنى ماختىغۇدەك ئادا قىلىدۇ.

4072. كىشى بۇ دەرىجىگە يېتىپ بىرەر خىزمەت قىلسا،
ناھايىتى پايدىلىق بولىدۇ، بېگى (ئۇنىڭ) ئارزۇسىنى قىلىدۇ.

---

① ②③④⑤⑥⑦ قاراخانىيلار دۆلىتىدە قوللىنىلغان ۋەزىپە ئۇنۋانلىرى. يابغۇ — غەربىي قارلۇقلارنىڭ يۇقىرى ھۆكۈمدارى. يۇغرۇش — ۋەزىرگە تەڭ كېلىدىغان ۋەزىپە.

4073. ئەگەر بۇ (ئورۇنغا) يامان كىشى ئورۇنلاشسا،
بۇنداق قۇل (بەگكە) چوڭ زىيان كەلتۈرىدۇ.

4074. ئەقللىق دانىشمەن بەك ياخشى ئېيتقانىدى:
لاياقەتسىز كىشىگە بۇ دەرىجىنى بەرمەسلىك كېرەك.

4075. بىلىم بۇنىڭدىنمۇ ياخشىراق ئېيتىدۇكى،
ئەي بەگ، بىلىمسىزگە قول بەرمە.

4076. ئەقىلسىز، ئىدراكسىز كىشىلەر بىلىمنى بۇزىدۇ،
بىلىمسىز كىشىلەر خەلقنى قاقشىتىدۇ.

4077. بەگ بىلىمسىزگە ئورۇن، دەرىجە بەرسە،
بەگكە زىيانلىق بولىدۇ، بۇنى بۇرۇنراق بىلىپ قوي.

4078. ئەقىلسىز، ئىدراكسىز كىشى ئۇلۇغ(مەرتىۋىگە)يەتسە،
خوجىسىنىڭ بېشىنى يەيدۇ، ئەي ئەلبېشى.

4079. (دېمەك) بەگلەر خىزمەتچى قۇلىنىڭ ئورنىنى
بىلىمى ـ دەرىجىسىگە قاراپ ئۆستۈرۈشى لازىم.

4080. (خىزمەتچى) قۇلنىڭ خۇي ـ پەيلىنى سىناش كېرەك،
ئەقىل، ئىدراكىغا يارىشا ئورۇن بېرىش كېرەك.

4081. قۇل بېگىگە مېھرىبان، كۆيۈمچان بولۇشى كېرەك،
ئاندىن بەگلەر ئۇنىڭغا ئېھسان قىلسا ئەرزىيدۇ.

* 4082. قانۇن ئۆگەتكۈچى، بەگلىكنىڭ ئىشىنى قانۇن بىلەن

يۇرگۇزگۈچى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

4083. قانچىلىك يۈكسەك (مەرتىۋىگە) يەتسىمۇ، قۇلىڭ نامى
قۇلدۇر،
ئۇ يۈكسەك (مەرتىۋىگە) يەتكۈزگەن بېگىگە خىزمەتكار (خالاس).

4084. بەگ قانچە كىچىك بولسىمۇ، ئۇنىڭ نامى بەگدۇر،
خىزمەتكار نامىدىن بەگنىڭ نامى ئەۋزەلدۇر.

4085. ئەي، بەگلەر قەدىرلەپ، يۈكسەك (مەرتىۋىگە) يەتكەن كىشى،
بېگىڭگە قارشى تۇرما، ئۇنى بۈيۈك دەپ ھۆرمەت قىل.

4086. سەن بەگلەر بىلەن زادى ئۆچەكەشمە،
(ئۇششاق) سۆزنىنى قىلما، ياخشى كۆرگەن (سۆزنىنى قىل).

4087. ئۇلار بەختتۇر، بەختنىڭ قولى ئۇزۇن بولىدۇ،
(ئۇلار) يانغان ئوتتۇر، سېنى كۆيدۈرىدۇ.

4088. ئۇلار زامانداۋر، كىشى شادلىنىپ، كۈلۈشى ئۇچۇن
زامان بىلەن ماسلىشىشى كېرەك.

* 4089. تەجرىبىلىك، بىلىملىك ۋە خىزمەت بىلەن كۆتۈرۈلۈپ
ھەممىگە ئېرىشكەن كىشى تېخىمۇ ياخشى ئېيتقانىدى:

4090. "ساڭا بەگلەر كۈلۈپ تۇرۇپ، ئوچۇق چىراي بىلەن قارىسا،
ئۇنىڭغا خۇشال بولۇپ، مەغرۇرلانما،

4091. خىزمىتىگە تايىنىپ، كۆڭلۈڭنى چوڭ تۇتما،

يېڭىلساڭ (خاتالاشساڭ)، بەگلەر ساڭا قاپقىنى تۇرىدۇ."

4092. مەيلى كىچىك بول، چوڭ بول، ياكى مەشھۇر باتۇر بول، خىزمەتچى ھامان خىزمەتچىدۇر، بۇ ئېنىق.

4093. بەگكە خاتا خىزمەت قىلماسلىققا غەيرەت قىلىش كېرەك، خىزمەت داۋامدا يولدىن ئېزىپ كەتمەسلىك كېرەك.

4094. بەگلەر سېنى قانچىلىك يېقىن تۇتسىمۇ، ئۆزۈڭنى ئۇنتۇمايى، توغرا (يولدا) يۈرگىن.

4095. قانچىلىك ياخشى (مۇئامىلە) قىلسىمۇ، ئەيمىنىپ تۇرغىن، دوستلاشمىغىن، ببر چەتتە قاراپ تۇر.

4096. قارا، (بەگلەر) بەزىدە ئوت بولىدۇ، بەزىدە سۇ بولىدۇ، بەزىدە كۆلدۈرسە، بەزىدە يىغلىتىدۇ.

4097. مۇنۇ ئۈچ نەرسىگە يېقىن ـ قوشنا بولما: كۆيەر ئوت، ئاقار سۇ، بەگلەر شۆھرىتى.

4098. سىنچىلاپ قارىساڭ، بەگلەر جەسۇر ئارسلانغا ئوخشايدۇ، ماختاپ يېقىنلاشساڭ، يۇمشاپ، يىپەكتەك بولىدۇ.

4099. ئەگەر قوپاللىق بىلەن يېقىنلاشساڭ، غەزەپلىنىپ، باش كېسە تومۇرۇڭنى كېسىپ، قېنىڭنى سۈمۈرۈپ ئىچىدۇ.

4100. غەزەپلەنگەن پەيتىدە بەگكە يېقىن بارما، ئەگەر (يېقىن) بارساڭ، خورلىنىشىڭ مۇقەررەر.

4101. سورىغاندا جاۋاب بەر، چاقىرغاندا كىر،
سالامەت ياشىغىن، دائىم قەدىرلىك بول.

4102. ھەر خىل سۆزلەرنى ئاڭلىساڭمۇ، ئاڭلىماسلىققا سال،
كۆزۈڭ بىلەن كۆرگەنلىرىڭنى ئىچىڭگە يوشۇرغىن.

* 4103. ئۆزىنى تۇتۇۋالغان، ئۆز پەيتىدە كىرىپ،
ئەرز بايان قىلغان كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

4104. "كىر، دېسە، بۇ چوڭ قەدىر ـ قىممەتتۇر،
چىق، دېسە، بۇ يۇزۈڭگە ھاقارەتتۇر.

4105. كۆزۈڭگە بايقا، ئۆزۈڭنى تۇت،
ئۆزىنى تۇتالىغان كىشى دۇنيادا ئەزىز بولىدۇ."

4106. غەيرەت قىلىپ تىرىشىپ ئۇچ ئىشتىن يىراق تۇر:
بىرى، بەگلىك قىلما، بۇ سۆزنى كېيىپ ئېيتتىم.

4107. يەنە بىرى، يالغانچىلىق، بىرى، ئاچ كۆزلۈك،
بۇ ئۇچ ئىشنىڭ ھەر ئۇچىلىسىنىڭ تۈۋى يوقلۇقتۇر.

4108. كىشىلەردىن يامانلىما، ئۇششاق سۆزلىمە،
توغرا سۆزلىگىن، بار (سۆزنى) يوشۇرما.

4109. ھەر جەھەتتە ئۆزۈڭنى پاك تۇت،
(چۈنكى) بەگلەر پاكتۇر، پاك نەرسىنى سۆيىدۇ.

4110. ئوردىغا كىرسەڭ دىققەت بىلەن ماڭ،

سېنى كىم قەدىرلىسە، (سەنمۇ) ئۇنى قەدىرلە.

4111. كۆرەڭلىمە، قولۇڭنى پۇلاڭلىتىپ كىرمە،
قول ئېلىپ سالاملاش، (نامۇۋاپىق) ھەرىكەت قىلمىغىن.

4112. ئولتۇرماقچى بولساڭ، ئورنۇڭنى بىلىپ (ئولتۇر)،
كىشىلەرنى رەنجىتمە، مۇلايىم بول.

4113. ئۇ يەردە كىكىردەك قىرما، تۇكۇرمە،
بۇ ئەدەپسىزلىك بولىدۇ، (كىشىنىڭ) تاۋنى بۇزىدۇ.

4114. يەنە چازا قۇرۇپ ئولتۇرما، يانپاشلاپ ياتما،
ئۇنلۇك قاقاقلاپ، قاتتىق كۈلمە.

4115. ۋە تىرناق ئالما، پۇتۇڭنى ئالماپ (ئولتۇرما) —
بۇ كىشىگە خارلىق كەلتۈرىدۇ، بەختىنى قاچۇرىدۇ.

4116. سەندىن چوڭراقلار سۆز قىلسا،
سەن ھەممە سۆزۈڭنى قويۇپ، ئۇنى ئاڭلا.

4117. سۆزنى توغرا سۆزلىگىن، يۇزۇڭ يورۇق بولىدۇ،
ئۆزۈڭگە لايىق بولمىغان سۆزنى سۆزلىمىگىن.

4118. ئوردىغا ئىچىپ مەست ھالەتتە كىرمە، ئۆزۈڭنى تۇت،
مەست ئادەم يارىماس، ئەدەپسىز بولىدۇ.

4119. ئادەم ئۆزىنى بايقىمىسا، بۇ ئۇچ نەرسە
ھامان بېشىنى يەيدۇ، بۇ سۆزنى ئوبدان ئاڭلا:

4120. بىرى — بەگلەر سۆزىنى بەكمۇ چىڭ تۇتۇش،
ئۇنى ئۆزىنىڭ سۆيۈملۈك جېنىدەك ساقلاش كېرەك.

4121. ئىككىنچىسى — ئەلگە سادىق بولۇش، توغرا (مەيداندا) تۇرۇش؛
قالايمىقان كۆنلەردە ئۆزىنى بەكمۇ كۆزىتىش.

4122. ئۈچىنچىسى — ئوردىدا ئۆزىنى توغرا تۇتۇش؛
لاياقەتسىز، يارىماس (نەرسىلەر)دىن كۆزنى يىراق قىلىش.

4123. بۇ ئۈچىنىڭ بىرىنى قىلغان كىشى
قانچە ئۇلۇغ بولسىمۇ، بېشى كېسىلىدۇ.

4124. (سارايدا) يۈرگۈچى ئەي خۇش پېئىل،
ۋاقتى كەلمىگۈچە، ئۆزۈڭنى كۆرسەتمە!

4125. ئەگەر ئۆز تەڭتۇشلىرىڭ بىلەن ئولتۇرغان بولساڭ،
چاقىرغان ھامان ئورنۇڭدىن تۇرۇپ ئالدىغا كىرگىن.

4126. بەگلەر سەندىن قاچان سۆز سورىسا،
سۆزۈڭنى ئۇزارتماي (جاۋاب بەر)، ئەي مەرد باتۇر.

4127. سورىسا، ئۆزۈڭ بىلىدىغانىنى ئېيتىپ بەر،
سۆزىنى تۈگەتسە، توختا، سۆزۈڭنى ئۇزارتما.

4128. ئەگەر بەگلەر سېنى زىيادەتكە چاقىرسا،
ئەدەپ بىلەن تاماق يە، بۇنى ياخشى ئۆگەن.

4129. بېمەكنى ئوڭ قولۇڭ بىلەن ئال،

بسمللا دەپ (يېگىن)، ئەي دانا.

4130. كىشلەرنىڭ ئۇدۇلىدىكى تائامغا قول سوزما،
ئۆزۈڭنىڭ ئۇدۇلىدىكى ئاشنى يېگىن، ئەي مۇلايىم.

4131. ئۇ يەردە پىچاق ئىشلەتمە، سۆڭەك غاجلىما،
ئاشنى ئۇزاتما، باشقىلارنى ئۇندىمە.

4132. ئاچ كۆزدەك يېمىگىن ھەمدە ئالدىراپ كەتمىگىن،
ئايالالارغا ئوخشاش نازلىنىپ ـ تارتىنىپ ئولتۇرمىغىن.

4133. قانچە توق بولغاندىمۇ بەگنىڭ تائامىنى يېيىش كېرەك،
بەگلەرنىڭ تائامى قەدىر ـ قىممەتنىڭ باشلىنىشىدۇر.

4134. سەن ھەرقانداق بىر ئىشقا بۇيرۇلساڭ،
ئۇنى سەممىي ئادا قىل، يۈزۈڭ يورۇق بولىدۇ.

4135. بىلىملىك كىشى بەك ياخشى ئېيتقانىدى،
بۇ سۆزنى تۇتسا، ساپ ئالتۇندەك پايدىلىقتۇر:

4136. ئەگەر ساڭا ھەقىقەتەن بەگلىك نېسىپ بولسا،
ئىشىڭنى بىلىم بىلەن ئىشلىگىن، ئەي مەشھۇر زات.

4137. ئەگەر سەن تەڭداشسىز يابغۇ بولساڭ،
ھەرقانچە كۈچكە ئىگە بولساڭمۇ، ۋاپادار بول.

4138. ئەگەر ساڭا قوشۇن ھۆكۈمرانى بولۇش نېسىپ بولسا،
سېخىي بول، ھوشيار تۇر، ئەي مەرد باتۇر.

4139. ئەگەر ساڭا چەۋەندازلىق، ئون ئوتاغ①(مەنسىپى) تېگىپ قالسا،
مال ـ دۇنيا تارقىتىپ، قىلىچ ـ ئوقيانى قولغا ئېلىشىڭ كېرەك.

4140. ۋەزىرلىك تېگىپ، قولۇڭ ئۇزۇن بولسا،
يامان قانۇن ـ نىزام تۈزمە، سىلىق، مۇلايىم بول.

4141. مەسلىھەتچىلىك تېگىپ قالسا، مەسلىھەت بېرىش كېرەك،
بەگ بېڭىلىپ قالسا، يول كۆرسىتىش كېرەك.

4142. ئەگەر ئاقساقاللىق (مەنسىپى) تېگىپ قالسا،
ئۆزىگە بەك ئېھتىيات بولغۇلۇق، بۇ بەخت كەمرىنى باغلىغانلىقتۇر.

4143. قوماندان ياكى ئەل ھاكىمى بولۇپ قالساڭ،
توغرا بول، كۆز ـ قۇلقىڭنى ئىتتىك قىل.

4144. ئەگەر ھاجىپ بولۇپ قالساڭ، پاراڭ ئالماسلىقىڭ كېرەك،
كەمبەغەل، تۇل ـ يېتىملارنىڭ سۆزىنى ئاڭلىشىڭ كېرەك.

4145. سېنى خەزىنىگە خەزىنىچى قىلىپ تەيىنلىسە،
ئىشەنچلىك ـ دۇرۇس بولۇپ، توغرا ماڭغىن.

4146. پۇتۇكچىلىك ئىلمىگە ئېرىشسەڭ،
كۆكۈل سىرىنى چىڭ تۇت، سۆزىنى (سىرتقا) چىقارما.

4147. خىزمەتچىلەرنىڭ نام ـ ئۇنۇڭانى ئەنە شۇلاردۇر،
بۇلاردىن باشقىسى شۇلارغا ئەگىشىدۇ.

---

① ئوتاغ ـ تۆۋەن دەرىجىلىك ھەربىي ۋەزىپە.

4148. يەنە بەزى ئىشچىلارمۇ بار،
(بۇلار) تۆشەكچى، قۇشچى ۋە ئاشپەزلەردۇر.

4149. بۇ خىل خىزمەتلەردىن سەن يىراق تۇر،
بۇ ئىشلارنىڭ راھىتى بىر بولسا، مۇشەققىتى مىڭدۇر.

4150. ئۆزۈڭ دائىم قەدىر ـ قىممەتلىك بولۇشنى ئىتلىسەڭ،
باشقىلارغا ھۆرمەت قىل، ئەي يۈكسەلگۈچى.

4151. ئۇلۇغلارنى ئۇلۇغلاپ، ھۆرمىتىنى قوغدا،
ساڭا دۆلەت ۋە ئۇلۇغلۇق بەختى كېلىدۇ.

4152. قېرى بوۋايلار نېمە دېگەن، ئاڭلا،
بوۋايلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلىسا، كۆز ئېچىلىدۇ:

4153. "دۇنيادا ئۇلۇغلۇققا ھۆرمەت قىلىش يوسۇنى بار،
ئۇلۇغ كەلسە، ئورنۇڭدىن ئۆرە قوپ.

4154. ئۇلۇغقا كىچىكنىڭ ھۆرمىتى بەك ياراشىدۇ،
ئۇلۇغمۇ (بۇنى كۆرۈپ) كىچىككە ھۆرمەت قىلىدۇ."

* * *

4155. ئۆگدۈلمىش سۆزىنى ئۇزدى، (يەنە) مۇنداق دېدى:
بەگ خىزمىتىنىڭ ئورۇندىلىشى ئەنە شۇنداق بولىدۇ.

4156. مەن ئېيتتىم، سەن ئاڭلاپ، ئۇلارنى ئۆگەندىڭ،
قانداق خىزمەت قىلىشنى تۈگەل بىلدىڭ.

4157. بەگگە خىزمەت قىلىش ئەنە شۇنداق بولىدۇ،
خىزمەت سىڭدۈرگەندىن كېيىن، بەخت ئىشكى ئېچىلىدۇ.

4158. پايدىلىق خىزمەت ئەنە شۇ، بۇنى بىلسەڭلا كۈپايە،
ئەگەر بىلگەنلا بولساڭ، سەن بەگگە يارايسەن.

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

4159. ئودغۇرمىش جاۋاب بېرىپ شۇنداق دېدى:
ئەي خۇش چىراي، بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىدىم.

4160. سەندىن سورايدىغان يەنە بىر سۆزۈم بار،
ئەمدى ئۇنىمۇ ماڭا ئېيتىپ بەرگىن.

4161. ئەلگگە خىزمەت قىلىش ئۈچۈن شەھەرگە بارسام،
كۈندە ئۇنىڭ ئوردىسىغا بېرىپ تۇرۇشۇم كېرەك.

4162. ئەي قېرىنداش، قانداق مۇناسىۋەت قىلىشنى بىلىشىم كېرەك،
(چۈنكى) تىرىكچىلىك شۇلار بىلەن ئۆتىدۇ.

4163. خىزمەتچىلەر بىلەن شەكسىز ئارىلىشىش كېرەك،
ئۇلارغا يارىشا ياشاشقا توغرا كېلىدۇ.

4164. سەن بۇگۈن بۇ توغرىدىمۇ ماڭا سۆزلەپ بەر،
قانداق ئارىلىشىش كېرەكلىكىنى زېھىن بىلەن چۈشىنەي.

48

ئۆگدۈلمش ئوردىدىكى خىزمەتچىلەر بىلەن قانداق ئارىلىشىش كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ

4165. ئۆگدۈلمش جاۋاب بېرىپ شۇنداق دېدى:
ئەي قېرىنداش، بۇمۇ زۆرۈر (ئىش)، ئېيتسام ئېيتاي.

4166. ئەمدى بۇنىمۇ ساڭا ئۆگىتىپ قوياي،
قانداق مۇناسىۋەت قىلىشنى بىلىش كېرەك.

4167. ئەي قېرىنداش، تىرىكچىلىك شۇلار بىلەن ئۆتىدۇ،
بەزىلىرىنى بۇرادەر، بەزىلىرىنى دوست تۇتۇشۇڭ كېرەك.

4168. ئوردىدىكىلەر بىلەن چىقىشىپ ئۆتۈشۈڭ كېرەك،
ئارىلىشىپ، كېلىشىپ، بېرىش ـ كېلىش قىلىپ تۇرۇش كېرەك.

4169. ئوردىدىكىلەر بىلەن چىرايلىق يارىشىپ ئۆتمىسەڭ،
تىرىكلىكىنىڭ لەززىتى بولمايدۇ، ئەي خۇش چىراي.

* 4170. قانۇن ـ قائىدە بويىچە ئىش تۇتۇپ خىزمەت قىلغۇچى،
ئوردىنى رەتكە سالغۇچى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

4171. بەگ بىلەن يېقىن بولۇشنى خالىساڭ،

ئوردىدىكىلەر بىلەن بىپقىن (مۇناسىۋەتتە) بول.

4172. ئۇلۇغلۇق (مەرتىۋە) تاپاي دېسەك،
خىزمەتچىلەر بىلەن ياخشى ـ خوپ بولۇپ يۈر، ئەي خۇش پېئىل

4173. بەگلەر سېنى قانچىلىك بىپقىن تۇتسىمۇ،
خىزمەتچىلەر بىلەن ئىناق ئۆت، توغرا (مەيداندا) تۇر.

4174. ئوردىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇچ تەبىقىدۇر،
تىرىكچىلىك ئىشلىرى شۇلار بىلەن ماڭىدۇ.

4175. بۇلارنىڭ بىرى ئۆزۈڭدىن ئۇلۇغلاردۇر،
ئۇلۇغلارغا خىزمەت قىلساڭ، بەختكە ئېرىشسەن.

4176. ئۇلارنى ئۇلۇغلا، سۆزلىرىنى قىممەتلىك بىل،
ئۇلارمۇ سېنى ياخشى تۇتىدۇ، ئوچۇق چىراي كۆرسىتىدۇ.

4177. بىلىملىك دانا ناھايىتى ياخشى ئېيتقان،
دانالار سۆزىنى ئېتىبارسىز قالدۇرماسلىق كېرەك:

4178. "كىچىككە ئۇلۇغلۇق ئۇلۇغدىن كېلىدۇ،
ئۇلۇغقا خىزمەت قىلسا، كىچىكلەر بەخت تاپىدۇ.

4179. يۈر، ئۇلۇغلارنىڭ سۆزىنى (زېھنىڭدە) تۇت، يۈگۈرۈپ ئىش قىل،
ئۇلۇغلارنىڭ سۆزىنى (زېھنىڭدە) تۇتساڭ، تىلىكىڭگە يېتىسەن."

4180. قارا، ئۇلۇغلار دۆلەتتۇر، دۆلەتنى خالىساڭ،
(ئۇلارغا) خىزمەت قىل، خىزمىتىڭ بەخت ئۇچۇن گۆرۈ بولىدۇ.

4181. ئەي قېرىنداش، يەنە بىرى — ساڭا تەڭتۇشلەر بولۇپ،
يىراقلاشسا دۇشمەن، يېقىنلاشسا دوست بولىدۇ.

4182. سەن قېتىلغان بۇ كىشىلەر دوستلىرىڭ ھەم تەڭتۇشلىرىڭدۇر،
دوستلىرىڭغا جاۋابقا لايىق جاۋاب قىل.

4183. يەنە بىرى، سېنىڭدىن كېيىنكى كىچىكلەر (بولۇپ)،
(ھاياتىنىڭ) ئاچچىق ـ چۈچۈكى ئۈلار بىلەن بىللە بولىدۇ.

4184. كىچىككە بېسىنچۇق بولما، قاتتىق تۇر،
ئۇلارغا چاقچاق قىلما، تىلىڭنى يىغقىن.

4185. خىزمەت قىلسا نەرسە بەر، گۇناھ قىلسا ئۇر،
بىكار، بوش تۇتما، ئىشنى سۈرۈشتە قىلىپ تۇر.

4186. دوست، يولداش، يارى ـ بۇرادەرنى كۆپ تۇت، (ئۇلارغا)
قوشۇلغىن،
يارى ـ بۇرادەرلىرىڭ كۆپ بولسا، ھەممە كىشى ماختايدۇ.

4187. كىشىنى چۈشەنمەي، ئۆزۈڭگە دۇشمەن قىلما،
دۇشمىنى بولغان كىشىلەر شادلىققا ئېرىشەلمەيدۇ.

4188. دۇشمەن ھەرقانچە ئاز بولسىمۇ، زىيىنى كۆپ،
دۇشمەندىن پايدا كېلىدۇ، دېيىشكە تىلىم بارمايدۇ.

* 4189. ئەي دىلى سەگەك، دۇشمىنىدىن زىيان كۆرۈپ،
مۇشەققەت چەككەن كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

4190. "دۇشمەن بىر بولسىمۇ، زىينى مىڭدۇر،
مىڭ دوستۇڭ بولسىمۇ، يەنە بىرى كەمدۇر.

4191. كىشى دۇشمىنىدىن پايدا كۆرمىدى،
ئەگەر كۆرگەن بولسا، ئۆزىنىڭ ئەپچىللىكىدىن (كۆردى)."

4192. يولدىشىڭ ساڭا قانداق (مۇئامىلە) قىلغان بولسا،
سەنمۇ ئۇنىڭغا شۇنداق (مۇئامىلە) قىل، دوستۇڭ سۆيۈنسۇن.

4193. ئۆزۈڭگە تەڭتۇشلەرنى ئاداش تۇت،
(كىشى) ئۆز تەڭتۇشلىرى بىلەنلا ھەمنەپەس بولالايدۇ.

4194. ياماندا بىلەن دوست بولما، ئۇنىڭدىن (ئۆزۈڭنى) يىراق تۇت،
ياماندا دوست سېنى يولدىن ئازدۇرىدۇ.

4195. ئۆزۈڭ ياخشى نام ئالاي دېسەڭ،
يامانغا قېتىلما، تىرىش، سەگەك بول!

4196. كۆپ نەرسىلەرنى كۆردۈمكى، (ئۇلار) ئۆز خىلى بىلەن يۈرىدۇ،
ئادەم، ھايۋان، قۇش ـ قۇرتلارمۇ ئۆز خىلىنى بىلىدۇ.

* 4197. ياخشى ـ ياماننى سىناپ، كۆپ ياشىغان
پىشقەدەم نېمە دەيدۇ، ئاڭلا، ئەي ھاكىم:

4198. غازلار ئارىسىدا ئۇچۇپ يۈرگەن قاراغوجىلارنى كۆردۈم،
جۈپتىغا قارىسام، ھەر ئىككىلىسى قاپقارا ئىكەن.

4199. قارىغىنا، ئاق قۇ ياۋا ئۆردەككە قوشۇلمايدۇ،

قارا قۇش بىلەن ئاق قۇش بىر ـ بىرىدىن بەك يىراق ياشايدۇ.

4200. ئۇچار قۇشلارمۇ ئۆز ھەمراھىنى بىلىدۇ، توپىنى تاپىدۇ،
سەن — ئادەم، ئارىلىشىدىغان كىشىڭنى تاللا.

4201. يېقىنلىق ئىشلىرى ئىككى خىل بولىدۇ،
كىشى ئاشۇ ئىككى (ئىش) ئۈچۈن دوست تۇتىدۇ.

4202. بىرى، خۇدا يولىدا كىشىنى دوست تۇتۇش،
بۇنداق دوستلۇق ئاخىرىدا ئەگرىلىك بولمايدۇ.

4203. يەنە بىرى، (بەزىلەر) ئۆز پايدىسى ئۈچۈن دوست تۇتىدۇ،
بۇنداق دوستلۇق پۈختا بولمايدۇ، غەرەزلىك بولىدۇ.

4204. ئەگەر سەن خۇدا يولىدا دوست تۇتماقچى بولساڭ،
ئېغىرىنى كۆتۈر، ئاچچىق قىلما، قاپقىڭنى تۇرمە.

4205. بۇ (دوستلۇق)نىڭ پايدىسىنى بۇ (دۇنيا)دىن ئىزدىمە،
خۇدا ئۇنىڭ پايدىسىنى ئۇ (دۇنيا)دا بېرىدۇ.

4206. ئەگەر دوست دۇنيا مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن بولسا،
بۇنداق دوستقا قېتىلما، قېتىلساڭ ئايرىلىپ كەت.

* 4207. دوست ـ ئاداش تۇتقان، دوستنىڭ پايدا ـ زىيىنىنى
سىناپ بىلگەن كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

4208. دوستۇڭنى پايدا ـ زىيان ئىچىدە سىنا،
مۇشۇ ساھەدە چىڭ تۇرسا، سەنمۇ ئۇنىڭغا يېپىش.

4209. دوستنىڭ كۆڭلىنى بىلىشنى خالساڭ،
سۆز بىلەن غەزىپىنى كەلتۈرگىن، قاپقىنى تۈرۈپ باق.

4210. ياخشى كۆرىدىغان، كۆرمەيدىغانلىقىنى بىلەي دېسەڭ،
ياخشى كۆرىدىغان نەرسىسىنى سوراپ باق، ئاندىن مەلۇم بولىدۇ.

4211. بۇ ئىككى يىرىكلىكىگە قاپقىنى تۈرمىسە،
بۇ ئادەمنى جېنىڭغا ئوخشاش (دوست) تۇت.

4212. غەيۋەتخور كىشىگە قېتىلما، يىراق تۇر،
غەيۋەتخورنىڭ تىلىدا ئوت كۆيىدۇ.

4213. دۇنيانىڭ پىتنە ـ پاساتلىرى غەيۋەتخوردىن چىقىدۇ،
غەيۋەتخورنىڭ بېشىنى كەس، ئەي مەرد سېخىي.

4214. يەنە تەمەخورلارغا يېقىن يولىما،
شۇبھىسىزكى، ئۇ ساڭا دۇشمەن بولىدۇ.

4215. ئەگەر ئۇ تەمەخور تەمە قىلغىنىغا ئېرىشسە،
ئۇ سېنى ئاكام ۋە ئۇكام دەپ ئاتايدۇ.

4216. ئەگەر ئېرىشەلمىسە، يۈزىنى ئۆرۈيدۇ،
تۇغۇلۇپ (سېنى) كۆرمىگەندەك ئۆزىنى يىراقلاشتۇرىدۇ.

4217. تەمەسىز يار ـ بۇرادەر ۋە دوست تۇتقىن،
ئۇلارغا ئىشەنگىن ۋە قايغۇسىز ياشا.

4218. دوست، يار ـ بۇرادەر خۇشاللىق ۋە قايغۇدا،

ياخشىلىق ـ يامانلىقتا كىشىگە ھەمدەم بولىدۇ.

4219. كۆپ خۇشاللىقنى خالايدىغان بولساڭ،
نان ـ تۇز يېگۈزگىن، ئوچۇق چىراي بول.

4220. بۇ ئىككى ئادەت كىشىلەرنى ئىللىتىدۇ،
ياخشى ـ يامان (كۈنلەر)دە ئۆز ئىشىنى كۆرسىتىدۇ.

4221. بىلىمدە بۇنىڭغا ماس كېلىدىغان سۆز ئېيتىلغان،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىل، ئەي خۇش پېئىل:

4222. "كىشىلەرگە ئوچۇق چىراي بىلەن نان ـ تۇز بەرگىن،
شېرىن سۆزلەر بىلەن يۈزۈڭنى يورۇق تۇت.

4223. كىشىلەرنى قۇل قىلىدىغان مۇشۇ ئىككى ئادەتتۇر،
بۇنىڭدىن باشقىسىنى تاپالمىدىم، تاپالىساڭ، شۇنى قىل."

4224. قارا، دۈشمەنمۇ ئىككى خىل بولىدۇ، (كىشىنىڭ)
دۈشمىنى بولسا، (ئۇنىڭغا) تۇزاق قۇرۇلدى، دېگەن سۆز.

4225. دۈشمەن بولغۇچىنىڭ بىرى — تەڭرىگە دۈشمەن بولۇپ،
بۇلار كاپىر دۈشمەنلەردۇر، بۇ ھامان دۈشمەندۇر.

4226. دۈشمەنلىكنىڭ يەنە بىرى — پايدا ـ زىيان ئۈچۈن
دۈشمەن بولۇپ، كىشىدىن ئۆچ ئېلىشقا ئۇرۇنىدۇ.

4227. كاپىر دۈشمەنگە قارشى قاتتىق جەڭ قىلىش كېرەك،
بۇ ئىشقا پىدائىي بولۇپ، جان ـ تەننى سەدىقە قىلىش لازىم.

4228. دۇشمەن پايدا ـ زىيان ئۆچۈنلا بولغان بولسا،
پايداڭنى ئۇنىڭغا ئۆتۈنۈپ بېرىپ، ئۇنىڭ بىلەن ياراشقىن،
ئەي سېخىي.

4229. دۇشمەنگە پايدا يەتكۈزسەڭ، ئۇ، يېقىنلىشىدۇ،
دۇشمەنلىك زىيىنى ئورنىغا، پايدىسى تېگىدۇ، بۇ ئېنىق.

4230. تىرىشىپ، دۇشمىنىڭنى يېقىن قىل، ياراشقىن،
(شۇنداق قىلساڭ) سالامەت ياشايسەن، بېشىڭ ئامان بولىدۇ.

4231. دۇشمەنلىكتىن پايدا يوق، بۇنى ياخشى بىل،
پايدىسى يوق ئىشقا قول تەگكۈزمە.

4232. ئۆز خىزمىتىڭنى (ياخشى) ئۆتە، ئۆزۈڭگە دۇشمەن تېپىۋالما،
دۇشمەنلىك — كىشىنى مىڭ خىل دەردكە مۇپتىلا قىلىدۇ.

4233. كىشىلەرنىڭ سەرخىلىنى تاللاپ دوست تۇت،
دوست ـ بۇرادىرىڭ ياۋۇز بولسا، كېيىن پۇشايمان قىلىسەن.

4234. يېقىنلىشىش ئۆچۈن سەرخىل كىشىنى تاللىساڭ،
بۇ تىلىكىڭگە ئىككى خىل ئادەم بىلەن يېتىسەن.

4235. بىرى، ئەسلى (تەبىئىتى) ياخشى، سەرخىل كىشى بولسا،
مۇشۇنداقلارنى دوست تۇت، ئەي تاللانغان (كىشى).

4236. يەنە بىرى، تەقۋادار، خۇدانى بىلىدىغان ئادەمدۇر،
بۇنداقلار (ھەقىقىي) كىشى بولۇپ، ئادەمگەرچىلىك قىلىدۇ.

4237. ئەنە شۇ ئىككى (خىل) كىشى بىلەن يېقىنلىق قىل،
بۇلاردىن ساقا ياخشى جاۋاب قايتىدۇ.

4238. يامانلىق بىلەن داڭق چىقارغان كىشىدىن يىراق تۇر،
بۇ خىل كىشىلەرنىڭ خۇيى ـ پەيلى نادان كېلىدۇ.

4239. نادانغا يېقىنلاشما، ئەي ئاق كۆڭۈل،
دىققەت قىلغىنكى، ئاق (نەرسىگە) قارا تېز يۇقىدۇ.

4240. ئالىم دانا ناھايىتى ياخشى تەلىم بەرگەن،
بىلىملىك (بۇنى) ئوقۇسا چۈشىنىدۇ ۋە ئاڭ ـ پىكرى (ئېچىلىدۇ):

4241. ئەي ياخشى كىشى، يامانغا قېتىلما،
قىلىقىڭ ئاشۇ يامانغا ئوخشاش يامان بولۇپ قالىدۇ.

4242. ئەي يېتىلگەن، سەرخىل (كىشى)، ياۋۇزغا يېقىنلاشما،
نامىڭ ياۋۇز بولۇپ قالىدۇ، پۈتۈنلۈكۈڭ بۇزۇلىدۇ.

4243. يارىماس كىشىگە يېقىن بولما،
يارىماسلىق ساقا چاپلىشىپ، ياقاڭدىن ئالىدۇ.

4244. ياخشى دەپ ئاتالغان كىشىلەرنى كۆپ كۆردۈم،
يامانغا ئارىلاشتى، ئىشلىرى بۇزۇلدى.

4245. كۆپلىگەن ياخشىلارنى كۆردۈم، (ئۇلار) يامان دوست ئۈچۈن
تۆمىرتكە يولۇقۇپ، (ئۆزىنى) زورمۇزور يوقاتتى.

4246. بۇ بەگلەر ئۆيىنىڭ نامى "قارشى①"دەپ ئاتىلىدۇ،
(چۈنكى) قارشىنىڭ ئىچىدىكىلەر بىر - بىرىگە قارىمۇقارشىدۇر.

4247. ئوردىدا كۆرەلمەسلىكلەر كۆپ بولۇپ تۇرىدۇ،
قەيەردە كۆرەلمەسلىك بولسا، شۇ يەردە ئۇرۇش — (غوۋغا)
قوزغىلىدۇ.

4248. سېنىڭدىن ئۇلۇغلار سېنى كۆرەلمەيدۇ، (كەمستىدۇ)،
سەن ئېتىبارىدىن چۈشۈپ پۇشايمان يەيسەن.

4249. قارا، تەڭتۇشلىرىڭمۇ سېنى كۆرەلمەيدۇ،
ياخشى (تەرەپلىرىڭ) كۆرۈنمەيدۇ، كۈندۈزۈڭ كېچە (بولۇپ)
كۆرۈنىدۇ.

4250. سەندىن كىچىك (بولغانلار) ساڭا ھەسەت قىلىدۇ،
كۆرەلمەسلىك بىلەن ياخشىلىقىڭنى تىلمەيدۇ.

4251. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن ئوردا "قارشى" دەپ ئاتىلىدۇ،
ئىككىسى قارشىلاشسا، بىرى ئۆلىدۇ.

4252. ئەي دىلمىنىڭ قۇياشى، سەن ئەمدى غەيرەت قىل،
كىشىلەرگە ھەسەت قىلما، توغرا يۈرگىن.

4253. ھەسەتخورلۇق بىر كېسەلدۇركى، ئۇنى داۋالاشقا ئۇزۇن
(ۋاقىت كېتىدۇ)،
ئۇ ئۆزىنى يەيدۇ، ۋۇجۇدۇڭنى خورۇتىدۇ.

---

① "قارشى" — قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا "ئوردا" "قارشى" دەپ ئاتىلاتتى.

4254. ياخشى ـ يامانلىقنىڭ هەممىسى خۇدانىڭ هۆكمىدۇر،
خۇدا بەرگەننى هەسەتخور هەسەت قىلىپ تىيالماس.

4255. كىشىنى كۆرەلمەسلىكنىڭ ئاقىۋەت پايدىسى نېمە؟
كىشىنى كۆرەلمىگۈچىلەرنىڭ ئاقىۋىتى ئۆزىنى كېسەل قىلىشتۇر.

4256. هەممە كىشىگە قولۇڭدىن كېلىشچە ياخشىلىق قىل،
ساڭىمۇ ياخشىلىق كېلىدۇ، شۇبھىلەنمە!

4257. بىراۋغا خۇشاللىق بولسا، سەنمۇ خۇشال بول،
قايغۇ ـ ئەلەمگە يولۇقسا، سەنمۇ قايغۇرغىن.

4258. (شۇنداق قىلساڭ) ياخشى نامىڭ چىقىدۇ، سېنى ياخشى كۆرۈشىدۇ،
هەممە (كىشى) سەن بىلەن ئارىلىششقا ئالدىرايدۇ.

4259. قېرىنداش، ئۆزۈڭگە دۈشمەننى كۆپەيتمەسلىككە تىرىشقىن،
قېرىنداش ـ دوستلارنى كۆپەرەك تۇت.

4260. ئەگەر ساڭا (بىرى) دۈشمەن بولسا،
بىخۇد بولما، تۇزىقىڭنى تەييار تۇت.

* 4261. دۈشمەنلىك بولۇپ، دۈشمىنى ئۈستىدىن
غالىب كەلگەن كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

4262. "دۈشمەنگە بىخۇد بولما، (ئۇ ڭغا) يېقىنلاشما، نېرى تۇر،
دۈشمەننى بىخۇدلاشتۇرۇپ، ئۇنى تورغا چۈشۈر.

4263. دۇشمەننى سىناپ كۆرىمەن دېمە، (ئۇنى) زور، ھەيۋەتلىك بىل، تاياق تۇتقان دۇشمەنگە تۆمۇر قالقان ئىشلەت."

4264. دوست ـ بۇرادەرلىرىڭنىڭ ئېغىرىنى كۆتۈر، كۆڭلىنى ئايا، سۆزۈمنى ئۇنتۇما، بۇنى دائىم كۆز ئالدىڭدا تۇت.

4265. دوستۇڭ دۇشمەن بولۇپ قالسا، جېنىڭغا قەست قىلىدۇ، ياكى تېرىپ ـ توپلىغان مال ـ دۇنيالىرىڭغا (قەست قىلىدۇ).

4266. (چۇنكى) دوستۇڭ ئىچ ـ تېشىڭنى بىلىدۇ، ئىچ ـ تېشىڭنى بىلگەن كىشى نەرسەڭنى ئالىدۇ.

4267. خالىسا، مال ـ دۇنيالىرىڭغا قول تەگكۈزىدۇ، خالىسا، جېنىڭغا (خەۋپ) يەتكۈزىدۇ، يىلكىڭنى (شورايدۇ).

4268. ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ قانچىلىك قوغدىساڭ، دوستۇڭ(نىمۇ) شۇنداق قوغدا، سۆز تامام.

4269. دوست تۇتۇش ئاسان، قوغداش قىيىن، دوست بولماق ئاسان، ياراشماق قىيىن.

4270. دۇشمىنىڭ بار ئىكەن، تەن ـ جېنىڭنى قوغدا، دۇشمەنلىك كىشىلەرنىڭ قۇتۇلمىقى ئازدۇر.

4271. ئىككى تۇرلۇك كىشىگە قېتىلما، بىراق تۇر، قېتىلدىڭمۇ، قاراپ تۇرۇپ ماجىرا تۇغدۇرىدۇ.

4272. بىرى تۆھمەتخور، چېقىمچىلىق قىلغۇچى،

يەنە بىرى ئىككى يۇزلىمىچى، تەمەخور.

4273. يەنە، مەيخورنى دوست تۇتما،
ئۇ ۋاپا قىلمايدۇ، كۆڭلۈڭنى زىبدە قىلدۇ.

4274. ئۆز پايدىسىنلا تىلەيدىغان دوستقا كۆڭۈل بەرمە،
پايداڭ تەگمىسە دۈشمەن بولىدۇ، (ئۇنىڭدىن) ۋاز كەچ.

4275. (كىشىلەر) ساڭا يېقىنلىق قىلىپ تۇرسۇن دېسەڭ،
سورالغۇچى بولغىن، (ئۇلاردىن) سورىما، سۆز بىلەن
ھاجىتىنى راۋا قىل.

4276. خۇشال ھاياتقا ئېرىشەي دېسەڭ،
كىشىگە ھەسەت قىلماسلىققا غەيرەت قىل، ھوشيار بول.

4277. دۈشمەنلىرىڭنى تامامەن (ئۆزۈڭگە) قۇل قىلىمەن دېسەڭ،
ساپ ئالتۇنلىرىڭنى تۆكۈپ سەرپ قىل، ساقلىدىن تۇت.

4278. يېقىنلىرىڭنى يىراقلاشتۇرۇشنى خالىساڭ،
نېمە سورىسا بەرمە، قوپال سۆزلە.

4279. ئۆزۈنراق ياشاشنى خالايدىغان بولساڭ،
سېخىي بول، (باشقىلاردىن) تۇز ـ تائامىڭنى ئايىما.

4280. كۆپچىلىككە ئۆزۈڭنى ياخشى كۆرسىتىشنى خالىساڭ،
دىلىڭ بىلەن تىلىڭنى بىرلەشتۈر، شېرىن سۆز قىل.

4281. ئۆزۈڭ قەدىرلىك بولاي دېسەڭ،

باشقىلارنىمۇ قەدىرلە، ئەي خۇش پېئىل.

4282. تامامەن باي بولاي دېسەڭ، روشەنكى،
باربغا قانائەتچان بول، (ئۆز) ئۈلۈشۈڭگە ئىگە بولسەن.

4283. دائىم كىشىلەرنىڭ ماختىشىنى خالىساڭ،
ياخشى قىلىقلارنى قىل، يۈزۈڭنى يورۇق تۇت.

4284. ئېسىل كىشىلەر ئەنە شۇنداق بولىدۇ،
ئادەمگە ئادەمگەرچىلىك قىلىش ئادەمىيلىكنىڭ بەلگىسىدۇر.

4285. كىشىلەرنىڭ ئەسلىنى بىلمەكنى خالىساڭ،
(ئۇنىڭ) ھەرىكىتىگە قارىغىن، شۇ زامان مەلۇم بولىدۇ.

* 4286. سۆزىنى مەنىسى بىلەن شاھىت قىلغۇچى
شائىر بۇ بېيىتنى بەك ياخشى ئېيتقان:

4287. "كىشىنىڭ ئەسلىنى ئوچۇق بىلمەكچى بولساڭ،
(ئۇنىڭ) دىلى، تىلى ۋە ھەرىكىتى بۇ ئىشقا دەلىل بولىدۇ.

4288. قىلىقلىرى ياخشى بولسا، دىلى (ۋە) تىلى توغرىدۇر،
روشەنكى، بۇ، ئۇنىڭ ئەسلى — زاتىغا گۇۋاھچىدۇر."

4289. ئەي ئەسلى پاك، ئەدەپسىزلەرگە قېتىلما،
يۈز - ئابرۇيۇڭنى پۇتۇنلەي تۆكىدۇ.

* 4290. ئەدەپ - قائىدىلىك، ئەدەپسىزلەردىن يىراق تۇرغان،
ئەقىللىق كىشى نېمە دېگەن، ئاڭلا:

4291. بىئەدەپكە قېتىلما، مۇلايىم، سىلىق بول،
ئەي ئوغلان، بارچە جاڭجال ئەدەپسىزلەردىن كېلىدۇ.

4292. يەنە جاھىل ـ تەرسالار بىلەن بەك يېقىن بولما،
ئەگەر جەھلى تۇتۇپ قالسا، يېقىنلىق ھۆرمىتىنى بۇزىدۇ.

4293. كۆڭۈل سىرىڭنى، سۆزلىرىڭنى ھەركىمگە ئېچىۋەرمە،
ئەگەر ئاچساڭ، ئۆزۈڭ مۇشەققەت چېكىسەن.

4294. يېقىنلىقىنىڭ بارغانسېرى ئۈستۈن بولۇشىنى خالىساڭ،
تەمەگەرلىكتىن خالىي بولۇپ ياشا، ئەي دانا.

4295. ئەگەر دائىم يۈزۈڭ يورۇق بولۇشىنى ئارزۇ قىلساڭ،
توغرا بول، (ئاندىن) بەختلىك بولۇپ، ھۇزۇر ئىچىدە
ياشايسەن.

4296. ئۆزۈڭنىڭ ھەم سۆزۈڭنىڭ ئۇزاق (ئىناۋىتىنى) خالىساڭ،
قولۇڭنى قىسقا تۇت، (ھەرئىشقا ئارىلاشما)، ئۆزۈڭ
ئامان بولسەن.

4297. دائىم ئابرۇيلۇق بولاي دېسەڭ،
ھەرقاچان ئېغىزىڭدىن يالغان سۆزلەرنى چىقارما.

4298. دۆلەت قەيەردە باش كۆتۈرسە،
سەن ئۇنىڭغا ماسلاشقىن، ئەي ياخشى كىشى.

4299. دۆلەت بىلەن ئۆچەكەشمە، يارىشىپ ئۆت،
ياراشمىساڭ، دۆلەت ئېشىڭنى ئوغا قىلىدۇ.

4300. ئەگەر سۆزۈڭنىڭ ئۆتكۈر بولۇشىنى خالساڭ،
سورىغاندا جاۋاب بەر، (سۆزۈڭ) توغرا، چىن بولسۇن.

4301. قۇرۇق سۆزنى قىلما، كىشىنى (كىشىگە) چاقما،
ئۇششاق سۆز تاراتما، (ۋە) ئاداۋەت ساقلىما.

4302. سۆز (شىددەتلىك) بورانغا ئوخشايدۇ، كۆڭۈلنى ئاغرىتىدۇ،
كىشىنىڭ كۆڭلى ئاغرىسا، ساڭا دۈشمەنلىك قىلىدۇ.

4303. ئۆزۈڭدىن ئۇلۇغلارنىڭ سۆزىنى رەت قىلما،
جاۋاب بېرىدىغان يەردە قوپال سۆزلىمە.

4304. ئۇلۇغلارنى قەدىرلە، ھۆرمىتىنى ساقلا،
ساڭىمۇ ئۇلۇغلۇق نېسىپ بولىدۇ، بەخت يۈقىدۇ.

4305. ساڭا تەڭتۇش بولغانلار بىلەن ئارىلىشىپ، بېرىش ـ كېلىش قىل،
قېتىلىپ ـ قوشۇلۇپ، ئېلىم ـ بېرىم قىلىپ تۇر.

4306. باشقىلار سېنى ھەققىي قەدىرلىسە، سەنمۇ قەدىرلە،
خورلىسا، (سەنمۇ) خورلا، بېقىنى بارما.

4307. قانداق قىلسا، سەنمۇ شۇنداق قىل،
(ساڭا) شېرىن سۆزلىسە، شېرىن سۆزلە.

4308. ھەممە ياخشىلىقلارغا (نىسبەتەن) سەنمۇ ياخشى ئادەم بول،
يامانغا يامان بول، يامانىنىڭ خىلى — يامانلىقتۇر.

4309. قانۇن ـ قائىدىلەرنى بىلگەن، قانۇن ـ قائىدىلەر بىلەن

خەلقنى ئىداره قىلغان كىشى بەك ياخشى ئېيتقان:

4310. "سېنى 'سىز' دېسە، (سەنمۇ) ئۇنى 'سىز' دېگىن،
جاۋاب بەرگەندە ئۇنىڭدىنمۇ ياخشىراق سۆزلە.

4311. تاغ چوققىسىنىڭ ئەكس ساداسىدىن قېلىشمىغىن،
سېنى 'سەن' دېسە، ئۇنى 'سەن' لىگىن."

*　　*　　*

4312. قارا، ئەسكەر ـ خادىملار بىلەن بولىدىغان سۆھبەت شۇنداق بولىدۇ،
ئارىلىششىنى خالىساڭ، ئامال ـ چارىسى شۇدۇر.

4313. مانا مەن سۆزلەپ بەردىم، سەن ئاڭلىدىڭ،
(بۇنى) كۆڭلۈڭدە تۇت، سۆزۈڭنى ئۇزارتما.

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

4314. ئودغۇرمىش جاۋاب بېرىپ، شۇنداق دېدى:
(ئېيتقانلىرىڭنى) مەن ئاڭلىدىم، ئەي كۆڭلى تۇز.

4315. بۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر سۆزۈم بار،
ئۇنىمۇ ئېيتىپ بەر، ئەي كۆركەم چىراي.

4316. بۇگۈن مەن شەھەر ـ كەنتكە كىرىپ،
خەلقتە ئارىلىشىپ، قېتىلىپ يۈرۈشۈم كېرەك.

4317. ئۇلار بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش كېرەك،
سۆزۈڭنى داۋاملاشتۇرۇپ، بۇنىمۇ سۆزلەپ بەر.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

4318. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ، شۇنداق دېدى:
بۇ — ھەقىقەتەنمۇ زۆرۈر، ئەي خۇلقى گۈزەل.

4319. مەندىن زۆرۈر سۆزنى سورىدىڭ،
بۇنى ساڭا ئېيتىپ بېرەي، ئاڭلا.

49

ئۆگدۈلمش ئودغۇرمشقا ئاۋام خەلق بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ

4320. ئاۋام خەلقنىڭ خۇيى ـ پەيلى تامامەن باشقىچە بولىدۇ، بىلىمى، ئەقىل ـ پاراسىتى خۇيى ـ پەيلىگە يارىشا بولىدۇ.

4321. ئاۋام خەلق ئۆرپ ـ ئادەتكە ريئايە قىلمايدۇ، مۇناسىۋەتتە ئەدەپ ـ قائىدىنى بىلمەيدۇ.

4322. ۋە لېكىن بۇلارسىز ھېچقانداق ئىش پۈتمەيدۇ، تىلىڭ بىلەن ياخشى سۆز قىلغىن، لېكىن (ئۇلار بىلەن) دوست بولما.

4323. ئاۋامنىڭ قىلىقلىرىنىڭ ھەممىسى قاپقارا بولىدۇ، سەن ئۆزۈڭنى قارا قىلما، (ئۆزۈڭنى) ئايا.

4324. ئاۋام خەلق باشباشتاق، ھەركىتى ئورکۈگەك بولىدۇ، (قىلغان) ھەممە ئىشمۇ ھەركىتىدەك بولىدۇ.

4325. يېيىشىنلا بىلىدۇ، قورسىقى تويسىلا بولىدۇ، ئۇلارنىڭ گالدىن باشقا قايغۇسى يوق.

* 4326. ئاۋام خەلقنىڭ خۇيى ـ پەيلىنى سىناپ سۆزلىگەن،

يولۇچى كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

4327. ئاۋامنىڭ ھەممە قايغۇسى قورساق ئۆچۈندۇر،
خەلقنىڭ ھەممە ئاۋارىچىلىقى گال ئۆچۈندۇر.

4328. گال ئۆچۈن نۇرغۇن خەلق ئۆلگەن،
(ئۇلار) قارا يەر تېگىدە ئۆچمەنلىك ئوتى (ئىچىدە) كۆيۈپ
ياتماقتا.

4329. ئاۋامنىڭ قورسقى تويسا، تىلى ئۇزۇرايدۇ،
بېسىپ، قاتتىق باشقۇرمىسا، ئەركىنلىككە ئىنتىلىدۇ.

4330. ئەي قېرىنداش، ئۇلارغىمۇ ئارىلاشقىن،
ئۇلارغا يېمەك ـ ئىچمەك، ئاش ـ تائام بېرىپ تۇر.

4331. تىلىڭ بىلەن يۇمشاق سۆزلە، نېمە سورىسا بەر،
بەرگەن ئالىدۇ، ئۇنىڭ پايدىسىنى كۆرىدۇ.

4332. كۆپ سۆزلىمە سەۋرچان بول، تىلىڭنى بايقا،
كۆپ سۆزلەنگەن سۆزنىڭ ئىناۋىتى ئاز بولىدۇ.

* 4333. تىلىنى چىڭ تۇتقان، ئۆزىنى بېسىۋالغان
بىلىملىك كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

4334. "ھەممە سۆزنى سۆز دەپ تىلىڭدىن چىقارما،
كېرەكلىكىنى بىلىپ، ئويلىنىپ، ئېھتىيات بىلەن سۆزلە.

4335. ئەقىل ـ پاراسەتلىكلەرنى كۆرىدۇمكى، (ئۇلار) ئاز سۆزلىدى،
(شۇنداقتىمۇ) كۆپ سۆزلىدىم، دەپ يىغلىدى بويى پۇشايمان
قىلدى."

50

ئەلى ئەۋلادى بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە

4336. ئەسكەر ـ خىزمەتچىلەردىن باشقا ۋە بەگ خادىملىرىدىن تاشقىرى مۇناسىۋەت قىلىدىغان كىشىلەر مۇنۇلاردۇر، ئەي قېرىنداش:

4337. بۇلاردىن بىرى — پەيغەمبەر ئەۋلادى بولۇپ، بۇلارنى ھۆرمەت قىلساڭ، بەخت ـ سائادەت تاپسەن.

4338. بۇلارنى چىن كۆڭلۈڭدىن ياخشى كۆرگىن، ئۇلارغا (ماددىي) نەرسىلەر بىلەن ياخشىلىق قىل، يوقلاپ تۇر.

4339. بۇلار ئەھلى بەيت[1]، پەيغەمبەرنىڭ قېرىنداشلىرىدۇر، ئەي قېرىنداش، ئۇنى پەيغەمبەر ھەققى ئۈچۈن ياخشى كۆرگىن.

* 4340. ئېغىزىدىن قاملاشمىغان سۆز چىقمىسىلا، ئۇلارنىڭ ئىچى ـ تېشى، ئىش ـ ھەرىكىتىنى سۈرۈشتۈرمە.

---

① بەيت — بەيتۇللادىن كەلگەنلەر ئەۋلادى، دېگەن مەنىدە.

51

دانا، ئالىملار بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە

4341. يەنە بىر تەبىقە ـ دانالار (ۋە) ئالىملاردۇر،
ئۇلارنىڭ ئىلمى خەلقنىڭ يولىنى يورۇتىدۇ.

4342. ئۇلارنى بەك ياخشى كۆرۈپ، سۆزىنى قەدىرلە،
ئاز ـ كۆپ بولسىمۇ ئۇلارنىڭ بىلىمىنى ئۆگەن.

4343. ئۇلار يارايدىغان ۋە يارىمايدىغان (ئىشلار)نى ئايرىپ،
چۈشىنىپ، توغرا يول تۇتىدىغان پاك كىشىلەردۇر.

4344. زېھىن قويۇپ ئىلىملىرىنى ئۆگەن، بىلگەنلىرىنى بىلىۋال،
(ماددىي) نەرسىلەر بىلەن ياخشىلىق قىل، قوغدا، تىل تەگكۈزمە.

4345. بۇلار ھەقىقەت، دىنىنىڭ تايانچىدۇر،
ئۇلارنىڭ بىلىمى چىن شەرىئەتنىڭ ئاساسىدۇر.

4346. دۇنيادا ئالىم ـ دانالار بولمىغان بولسا،
يەردە مېۋە تىكىلىپ، زىرائەت ئۇنمىگەن بولار ئىدى.

4347. ئۇلارنىڭ ئىلمى خەلقە مەشئەل بولدى،
كېچىدە مەشئەل يورۇسا، يولۇچى ئازمايدۇ.

4348. ماللىرىڭدىن بەھرىمەن قىل، شېرىن سۆزلە،

ئاش ـ تاتام يېگۈزگىن، كۈلۈپ خىزمىتىنى قىل.

4349. قوپال سۆز قىلما، كايىما، ئەيمىنىپ (مۇئامىله قىل)،
(قوپال سۆز) ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىنى زەھەرلىگۈچى ئوغدۇر.

4350. تىلىڭ (بىلەن) قوپاللىق قىلما، كايىما، ئاش ـ تاتام يېگۈز،
ئۇلارنى قەدىرله، ئىززەت قىل، كۆتۈر.

4351. ئىلىملىرىنى ئاڭلا، (ئەمەلده) ئىشلەت، غەيرەت قىلما،
مىجەز ـ خۇلقىنى، ئىش ـ ھەربىكەتلىرىنى يامان دېمه.

4352. ئۇلاردىن ساڭا كېرەك بولىدىغىنى ئىلىمدۇر،
(ئۇلار) ھەقىقەتكه يېتىشنىڭ يولىنى ئېيتىپ بېرىدۇ.

4353. بۇلارنى (گويا) قوي پادىسىنىڭ سەركىسى، دەپ ھېسابلا،
(سەركه) قوي پادىسىنى باشلاپ، توغرا يول بىلەن ماڭىدۇ.

4354. بۇلار بىلەن ئارىلاشقىن، ياخشى ئۆت،
ئىككى دۇنيالىقتا ساڭا بەخت يار بولىدۇ.

52

تېۋىپلار بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە

4355. بۇلاردىن باشقا يەنە بىرقانچە تەبىقە بار،
دىققەت قىلىنسا، بىلىنىدە (بىر ـ بىرىدىن) پەرق قىلىدۇ.

4356. ئۇلاردىن بىرى تېۋىپلاردۇر،
بارلىق ئاغرىق ـ سىلاقلارغا ئۇ شىپاگەردۇر.

4357. بۇ كىشىلەرمۇ ساڭا بەك كېرەكلىك (كىشىلەر)،
ئۇلارسىز ھايات ئوڭۇشلۇق بولمايدۇ.

4358. ئادەم ياشايدىكەن، ئاغرىپمۇ قالىدۇ،
كېسەلنى تېۋىپ كۆرسە دورا بىلەن داۋالايدۇ.

4359. قارا، كېسەللىك ئادەم ئۇچۇن ئۆلۈمنىڭ قولدىشىدۇر،
ئۆلۈم كىشىگە ھاياتلىققا ئوخشاشلا خاستۇر.

4360. بۇلارنىمۇ (ئۆزۈڭگە) بېقىن تۇت، ياخشى (كۆر)،
بۇلار كېرەكلىك كىشىلەردۇر، ھەققىنى قوغدا.

53

ئەپسۇنچىلار بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە

4361. بۇلاردىن كېيىن ئەپسۇنچىلار تۇرىدۇ،
شامال دارىغان، جىن تەككەن كىسەللەرنى ئۇلار داۋالايدۇ.

4362. بۇلارغىمۇ ئازىلىشىش كېرەك،
شامال دارىغان، جىن تەككەن كىسەللەر ئۇچۇن (ئۇلارنى)
چاقىرىش كېرەك.

4363. ئەگەر ساڭا (ئۇلارنىڭ) پايدىسى تەگسۇن دېسەڭ،
ئۇلارغىمۇ ياخشى مۇئامىلە قىل، ئەي مەرد يىگىت.

4364. تېۋىپلار ئەپسۇنچىلارنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەيدۇ،
ئەپسۇنچىلار(مۇ) تېۋىپلاردىن يۇز ئۆرۈيدۇ.

4365. ئۇ (تېۋىپ) دەيدۇ: دورىنى بېسە، كېسەل شىپا تاپىدۇ،
بۇ (ئەپسۇنچى) دەيدۇ: تۇمار ئاسسا، جىنلار قاچىدۇ.

54

چۈش ئۆرۈگۈچىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەت
ھەققىدە

4366. يەنە بىر بىلىم — چۈش (ئۆرۈش) ئىلمىدۇر،
چۈش كۆرۈلسە ئۆرۈگۈچى ياخشى يول ئاچىدۇ.

4367. ئادەم ئۇخلىسا، چۈش كۆرىدۇ، بۇ چۈشنى
ئۆرۈشنى بىلسە، دېگىنى دەرھال بولىدۇ.

4368. چۈش ئۆرۈگۈچى چۈشنى ياخشىلىققا ئۆرۈسە،
چۈشى ياخشى بولۇپ چىقىدۇ، ئاقىۋىتى خۇشاللىق بولىدۇ.

4369. ئەگەر چۈشى مەنىسىز ۋە بەك يامان بولسا،
كەمبەغەلگە سەدىقە بېرىپ، جان ـ تەننى ساقلاش كېرەك.

4370. قارا، چۈش ئىلمى جەھەتتە مېھرىبان خۇدا
بەندىلىرىگە ياخشىلىق كۆزلەپ، ئايەتلەر ئاتا قىلدى.

4371. (كىشىنىڭ) چۈشى ياخشى بولسا، خۇشال بولۇش،
يامان بولسا، ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاللاغا سىغىنىش كېرەك.

4372. كەمبەغەلگە پۇل، نەرسە ـ كېرەك سەدىقە قىلسا،
خۇدا ئاندىن بالا ـ قازانى توسايدۇ.

4373. چۇش ئۆرۈگەندەك بولىدۇ، چۇشنى ياخشى ئۆرۈش كېرەك، ئەي چۇش ئۆرۈگۈچى، چۇشنى ئىنچىكە مۇلاھىزە قىل.

4374. شۇنداق قىلغاندا، چۇش ياخشى ئۆرۈلگەن بولىدۇ، بىلىملىك، مېھرىبان (كىشىلەرلا) ياخشىلىققا (ئۆرۈيدۇ).

4375. ئەي قېرىنداش، بۇلارغمۇ ياخشى مۇئامىلە قىلغىن، ئۇلارنى خالىساڭ قېرىنداش قىل، خالىساڭ دوست تۇت.

55

مۇنەججىملەر بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە

4376. بۇنىڭدىن كېيىنكىسى — مۇنەججىملاردۇر،
دىققەت قىلىنسا، بۇ بەك نازۇك يولدۇر.

4377. يىل، ئاي، كۈنلەرنىڭ ھېسابىنى شۇلار قىلىدۇ،
ئەي قۇدرەتلىك، بۇ ھېساب (ئىشلىرى) بەكمۇ زۆرۈر.

4378. (ئۇنى) بىلەي دېسەڭ، ھەندەسەنى ئۆگەن،
شۇنىڭدىن كېيىن (ساڭا) ھېساب ئىشىكى ئېچىلىدۇ.

4379. كۆپەيتىش ۋە بۆلۈشنى ئوقۇغىن، كەسرنى پۈتۈن بىل،
بۇ كامالەتكە يەتكەنلەر ئۇچۇن بىر ئىمتىھان ھېسابلىنىدۇ.

4380. مەيلى قوشۇش بولسۇن، مەيلى ئېلىش بولسۇن تولۇق بىلسەڭ،
ئاندىن يىلتىزدىن چىقىرىشنى باشلىيالايسەن.

4381. يەنە قوشۇش، ئېلىشنى، مۇساھەتنى[1]ئۆگەن،
يەتتە قەۋەت پەلەكنى بىر تال چۆپتەك ئالقىنىڭدا تۇتالايسەن.

4382. ئۇنىڭدىن قالسا، ئەلجەبر[2]ئوقۇغىن،

---

① مۇساھەت — تېرىگونومېتىرىيە.
② ئەلجەبر — ئالگىبرا.

ئاندىن ئوقلىدىس①ئىشكىنى چۇشىنىپ قاق.

4383. مەيلى بۇ دۇنيانىڭ ياكى ئاخىرەتنىڭ ئىشلىرى بولسۇن،
دانالار ھېساب بىلەن پەرقلەندۇرۇپ قىلىدۇ، بۇنىڭغا ئىشەن.

4384. ھېساب بۇزۇلسا، بۇ دۇنيانىڭ ۋە ئاخىرەتنىڭ ئىشمۇ
ئۇنىڭ بىلەن تەڭلا بۇزۇلىدۇ، ئەي ياخشى كىشى.

4385. ھەرقانداق ئىشنى قىلىشنى خالىساڭ،
ياخشى ۋە يامان پەيتنى سوراش كېرەك.

4386. كۇن، ئاينىڭ قۇتلۇقى ۋە قۇتسىزى بار،
(ئۇنى) سورا، قۇتلۇقىنى تۇت، ئەي ئادەملەر ياخشىسى.

4387. بىلىملىك مويىسپىت بەك ياخشى ئېيتقان،
يۇر، ئىشڭنى بىلىملىكتىن سوراپ قىل.

4388. ئادەم ئىشنى بىلىم بىلەن باشلىسا،
ھەممە ئىشتا تىلىكىگە يېتىدۇ، دەپ ھېسابلا.

4389. ھەممە ئىشتا ئالدى بىلەن بىلىم پايدا كەلتۇرىدۇ،
بىلىمدە كەينىدە قالسا، ئىشقا قول قىسقىلىق قىلىدۇ.

4390. سۆزنى (مۇنەججىمدىن) سورا، لېكىن دەرھال ئىشنىپ كەتمە،
بىلگۈچى خۇدادۇر، بۇنى (ئېسىڭدە) چىڭ تۇت.

4391. بۇلار بىلەنمۇ ياخشى مۇئامىلە قىل، چىقىشىپ ئۆت،
سۆزىنى رەت قىلما، دىلىنى رەنجىتمە.

---

① ئوقلىدىس — قەدىمكى يۇنان ماتېماتىكى، ئاستىرونوم، پەيلاسوپ. ئەسلى ئىسمى ئوكلىد.

56

شائىرلار بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە

4392. ئۇنىڭدىن كېيىن شائىرلار — سۆز تىزغۇچىلارمۇ بار،
(ئۇلار) كىشىلەرنى ماختىغۇچى ۋە سۆككۈچىلەردۇر.

4393. بۇلارنىڭ تىلى قىلىچتىنمۇ ئۆتكۈرەك،
تەپەككۇر قىلىش يولى قىلدىنمۇ نازۇكراقتۇر.

4394. چوڭقۇر ۋە نازۇك (مەنىلىك) سۆزلەرنى چۈشىنەي دېسەڭ،
سۆزنى ئۇلاردىن ئاڭلا، ئاندىن چۈشىنىسەن.

4395. كۆڭۈل قويۇپ قارىساڭ، ئۇلار دېگىزغا چوڭقۇر چۆكۈپ،
گۆھەر، ئۇنچە ـ ياقۇت تېرىپ چىققۇچىلارغا ئوخشايدۇ.

4396. ئۇلار ماختىسا، ماختىشى (دەرھال) ئەلگە يېيىلىدۇ،
ئەگەر سۆكسە، كىشىنىڭ نامى يامان بولۇپ قالىدۇ.

4397. ئەي قېرىنداش، بۇلارغا ئېھتىيات بىلەن ياخشى مۇئامىلە قىل،
بۇلارنىڭ تىلىغا ئىلىنما، دوستۇم!

4398. ئەگەر سەن ياخشى مەدھىيىنى خالىساڭ،
بۇلارنى خۇشال قىل، سۆز تامام.

4399. نېمە سوراسا، ئۇلارغا ھەممىنى بەر،
بۇلارنىڭ تىلىدىن ئۆزۈڭنى سېتىۋال.

57

دېھقانلار بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە

4400. قارا، تېرىقچىلار (دېھقانلار)مۇ بىر تەبىقىدۇر،
بۇلار ئىنتايىن كېرەكلىك كىشىلەردۇر.

4401. بۇلار بىلەنمۇ ئارىلاشقىن، مۇناسىۋەت قىلغىن،
تاماق جەھەتتە غەمسىز ياشا.

4402. ھەربىر قىمىرلىغان (جان) بۇلاردىن مەنپەئەت ئالىدۇ،
ھەممىسگە بىمەك ـ ئىچمەكتىن ھالاۋەت بېتىدۇ.

4403. بارلىق نەپەس ئالغۇچىلار، ئاچلار ۋە توقلار—
تىرىك جانلارنىڭ ھەممىسى بۇلارغا موھتاجدۇر.

4404. شۇبھىسىزكى، بۇ كىشىلەر ساڭمۇ كېرەك،
شۇلار ئارقىلىق گال ئىشلىرى ھەل بولىدۇ.

4405. ئەي قېرىنداش، بۇلار بىلەنمۇ مۇناسىۋەت قىل،
تامىقىڭ پاك، ئېشىڭ ھالال بولسۇن.

* 4406. ھەرقانداق ئىشتا ئېھتىياتلىق ـ تەدبىرلىك بولغان،
تەقۋادار كىشىلەرنىڭ سەرخىلى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

4407. ئەستايىدىل توغرا يول تۇتۇشنى خالىساڭ،
گېلىڭنى پاك تۇت، ئەي خۇش پېئىل.

4408. ھەقىقىي بىر تەقۋادار بولاي دېسەڭ،
يېمەك ـ ئىچمىكىڭ ۋە كىيىم ـ كېچىكىڭ ھالالدىن پۇتسۇن.

4409. كەمبەغەل بولماي، باي بولاي دېسەڭ،
ھەرگىز زىنا قىلما، ئۆزۈڭنى قاتتىق تۇت!

4410. (دائىم) قەدىر ـ قىممەتلىك بولاي دېسەڭ،
پىتنە ـ پاساتلارغا قوشۇلما، ئەي خۇشخۇي.

4411. پىتنە ـ پاسات (ھەر ئىشنىڭ) نېگىزىنى بۇزىدۇ،
پىتنە ـ پاسات ياخشى (ئىشلارنى) ئىزدىن چىقىرىدۇ.

4412. پىتنە ـ پاسات يېتىشكەن بەختنى قاچۇرىدۇ،
پىتنە ـ پاسات ئۆچكەن ئوتنى تۇتاشتۇرىدۇ.

* 4413. (ھەر) ئىشقا بىلىم بىلەن قول يەتكۈزگەن،
قىلىقلىرى گۈزەل (ئىشى) ناھايىتى ياخشى ئېيتىپتۇ:

4414. "پىتنە ـ پاساتنىڭ ئەتراپىدا يۈرمىگىن، ئۇنىڭغا يېقىنلاشما،
پىتنە ـ پاسات قەيەردە بولسا، شۇ يەردە خارلىق بولىدۇ.

4415. پىتنە ـ پاسات (بار يەردە) دۆلەت تۇرمايدۇ، قاچىدۇ،
ئەگەر تۇرسا، ھەيران قالىدۇ، ئۇ بىر كېچىلىك مېھمان
(خالاس)."

4416. تەرىقچى كىشىلەرنىڭ قولى كەڭ كېلىدۇ،

خۇدا بەرگەنلىكتىن كۆڭلىنى كەڭ تۇتىدۇ.

4417. ھەممە قىمىرلىغۇچىلار يەر يۈزىدىن رىزقىنى تاپىدۇ، يۇرگۈچىلەرنىڭ ئاش - بوغۇز، ئۇچارقاناتلار دان.

4418. سەن بۇلارغا قوشۇلۇپ، ئارىلىشىپ يۇرگىن، ياخشى سۆز قىل، يۈزۈڭنى ئوچۇق تۇت.

58

سودىگەرلەر بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە

4419. بۇلاردىن كېيىنكىسى سودىگەرلەردۇر،
(ئۇلار) سودا بىلەن تىنمايدىغان تاپاۋەتچىلەردۇر.

4420. ئەقلى ۋە دىلىنى خۇداغا تاپشۇرۇپ،
ياشاش ئۈچۈن دۇنيا كېزىپ يۈرىدۇ.

4421. ئۇلارغا ئارىلاشقىن، بېرىش ـ كېلىش قىلغىن،
نېمە سورىسا بەرگىن، ئېلىم ـ بېرىم قىلغىن.

4422. دۇنيا(دا) ئارزۇ قىلىدىغان (نەرسىلەر) ـــ
خەلق گۈزەللىكى (زىبۇ ـ زىننەتلىرى)، تاللانغان ياخشى نەرسىلەر
ئۇلاردا بار.

4423. شەرقتىن غەربكىچە كېزىپ يۈرۈپ،
سەن ئارزۇ قىلغان نەرسىلەرنى ئېلىپ كېلىدۇ.

4424. مىڭ تۈرلۈك تاۋار ـ دۇردۇن، دۇنيانىڭ قىممەت (نەرسىلىرى)
شۇلاردا بولىدۇ، ئەي بىلىملىك سېخىي.

4425. جاھان كەزگۈچى سودىگەر بولمىغان بولسا،
قارا سۆسەر جۈۋىنى قاچان كىيەلەيتتىڭ؟

4426. قىتان كارۋىنى (يوللاردا) كارۋان چېكىنى توزۇتمىغان بولسا،
تۇمەن خىل تاۋارلار قاياقتىن كېلەتتى؟

4427. سودىگەر (جاھان) كېزىپ يۈرمىگەن بولسا،
ئۇنچە ـ مارجان تىزىقلىرىنى كىممۇ كۆرەلەيتتى؟

4428. ساناۋەرسە، بۇنداق (ئىشلار) بەك كۆپ،
سۆز ئۇزۇن بولمىسۇن، دەپ تىلىمنى يىغدىم.

4429. سودىگەرلەرنىڭ ھەممىسى ئەنە شۇنداق بولىدۇ،
ئۇلارغا ئارىلىشىپ، ئىشكىڭنى ئوچۇق تۇت.

4430. ئۇلارغا ناھايىتى ياخشى مۇئامىلە قىلىشقا تىرىشقىن،
ئىشەنگىنىكى، ياخشى نامنىڭ يىراقلارغا كېتىدۇ.

4431. قارا، دۇنيادا نام تاراتقۇچىلار ئاشۇلاردۇر،
يامان، ياخشىنى دۇنياغا يايغۇچىلار (مۇشۇلاردۇر).

4432. ساڭا ئازدۇر ـ كۆپتۇر نەرسىلەرنى سوۋۇغا قىلسا،
جاۋابەن (بەدەل) قايتۇرۇپ، كۆڭلىنى خۇشال قىلىشىڭ كېرەك.

4433. پايدا ـ زىيان (مەسلىسىدە) ئۇلارنىڭ ھەربىرىنى بەك ئىنچىكە
بولىدۇ، ئارىلاشقىنىڭدا بۇ (نۇقتىغا) بەكمۇ دىققەت قىل.

* 4434. بېشىدىن كۆپ ئىشلارنى ئۆتكۈزگەن،
جاھان كەزگەن كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

4435. دۇنيادا نامىڭنى چىقىراي دېسەڭ،
ئىمكانقەدەر مۇساپىرلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىشقا تىرىشقىن.

4436. سەن ھەقىقىي مەشھۇر بولۇشنى خالىساڭ،
سودىگەرلەرگە ياخشى مۇئامىلە قىل، ھەققىنى بەر.

4437. ئەي يىگىت، ياخشى نام قازانماقنى خالىساڭ،
يۇر، مۇساپىرلار ۋە كارۋانلار بىلەن ياخشى مۇناسىۋەت قىل.

4438. سودىگەرلەرگە ئەنە شۇنداق ئارىلاشقىن،
خۇشال ـ خۇرام كۈلۈپ، ياخشى نام بىلەن ياشا.

59

چارۇنچىلار بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە

4439. ئۇنىڭدىن كېيىن چارۇنچىلار تۇرىدۇ،
ھەر خىل ھايۋانلارنى ئۇلار باشقۇرىدۇ.

4440. (بۇلار) ئىشەنچلىك، چىن (كىشىلەر بولۇپ) يوشۇرۇن تەرەپلىرى يوق،
بۇلارنىڭ كىشىلەرگە ئېغىرى چۈشمەيدۇ.

4441. يېمەك، كىيىم ـ كېچەك، مىنىدىغان ئات، ئۇردا ئايغىرى
ھەمدە يۈك توشۇيدىغان مال ـ كۆلۈكلەرنى بۇلار يېتىشتۇرىدۇ.

4442. قېمىز، سۈت ياكى يۇڭ، ماي ۋە قېتىق، قۇرۇت،
كىگىز ـ كېچەك (قاتارلىق) ئۆي بىساتىغا ئىگە بول.

4443. بۇ تەبىقە پايدىلىق كىشىلەر بولۇپ ھېسابلىنىدۇ،
بۇلار بىلەنمۇ ياخشى مۇناسىۋەت قىل، ئەي بوتام.

4444. (بۇلارغا) قوشۇلۇپ، ئارىلىشىپ يۈرگەن، يېگۈز، ئىچكۈز،

توغرىلىق بىلەن ئۆمۈر كەچۈرگىن.

4445. نېمە سوراسا، بەرگىن، كېرەك بولسا ئال،
بۇ تەبىئەتنىڭ توغرىلىقىنى كۆردۈمكى، (ئۇلار) ھېيلە بىلمەيدۇ.

4446. بۇلاردىن قائىدە ـ يوسۇن ياكى بىلىم تىلمە،
ئەي مۇلايىم، ئۇلارنىڭ ئۆرپ ـ ئادەتلىرى ئەركىن بولىدۇ.

4447. بۇلارغا ئارىلاشقاندا، ئۆزۈڭنى تۇت،
(چۈنكى ئۇلار) ئەدەپ ـ قائىدىسىز، قوپال كېلىدۇ.

4448. ياخشى سۆز قىلغىن، (ئەمما) دوستلاشمىغىن،
(چۈنكى) بىلىمسىز، نادانلار ساددا بولىدۇ.

* 4449. خەلقتە ئارىلىشىپ (ھەممىنى) سىناپ بىلگەن
قانۇن تۈزگۈچىلەر ياخشى ئېيتقانىدى:

4450. بىلىمسىزنى ئارتۇق يېقىن تۇتماسلىق كېرەك،
يېقىن تۇتساڭ، شۇبھىسىزكى، قىلمايدىغان (ئىشنى) قىلىدۇ.

4451. قارا، بىلىم بۇنىڭدىنمۇ ياخشىراق (بىر سۆزنى) ئېيتىدۇ،
(ھەرقانداق) ئىشقا بىلىم بىلەن قول سىلىش كېرەك.

4452. بىلىمسىزگە يېقىنلاشما، ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال،

ئۆزىنى تۇتالىغان كىشى بەختلىك ياشايدۇ.

4453. بىلىمسىز كىشىدىن يىراق تۇر، (ئۇلاردىن) قاچ،
(چۈنكى) بىلىمسىزنىڭ سۆز — ھەربىرىدىلىرى تامامەن قوپالدۇر.

4454. مانا، چارۋىچىلار ئەنە شۇنداق بولىدۇ،
ئارىلىشىشنى خالىساڭ، سۆزۈم ساڭا يولچى بولىدۇ.

4455. قانداق ياشاش (ۋە) ئۆز ئۇلۇشۇڭنى قانداق ئېلىش
كېرەكلىكىنى ساڭا روشەن سۆزلەپ بەردىم.

60

ھۇنەرۋەنلەر بىلەن بولىدىغان مۇناسىۋەت ھەققىدە

4456. يەنە بىر تەبىقە ھۇنەرۋەنلەردۇر،
ئۆزىنىڭ ياشىشى ئۈچۈن ھۇنەر قىلىدۇ.

4457. بۇلارمۇ ساڭا كېرەكلىك كىشىلەردۇر،
بۇلارنىمۇ يېقىن تۇت، پايدىسى تېگىدۇ، ئەي باتۇر.

4458. تۆمۈرچى، موزدۇز ۋە نەققاش — ئۈيمىكار،
ياكى سىرچى، بېزەكچى ۋە ئوقياچى،

4459. بۇ دۇنيانىڭ زىننىتى ئەنە شۇلار بىلەن بولىدۇ،
جاھاندا ھەيران قالارلىق ئىشلارنى شۇلار قىلىدۇ.

4460. بۇ خىل (ھۇنەرۋەنلەر) ناھايىتى كۆپ، (ھەممىنى) سانىسا، سۆز ئۇزىرايدۇ،
قالغانلىرىنى ئۆزۈڭ تەسەۋۋۇر قىل، مەن سۆزۈمنى ئۈزەي.

4461. بۇلار بىلەنمۇ قېتىلىپ، ئارىلىشىپ يۈر،

ئۇلارنى خۇشال قىل، (ئۆزۈڭمۇ) خۇشال ياشا.

4462. ئىشىڭنى قىلسا، ئىش ھەققىنى ۋاقتىدا بەرگىن،
بېگۈزگىن، ئىچكۈزگىن، ئاش ـ تامىقىنى كەڭ قىل.

4463. خەلق ئارىسىدا سېنى يامان ئاتلىق قىلمىسۇن،
نامىڭنى بۇلغىمىسۇن، بۇنىڭغا بەك دىققەت قىل.

* 4464. بىلىملىك، پاك، خەلقە مېھرىبان،
كۆڭلى تۈز كىشى بەك ياخشى ئېيتقان:

4465. ياشاشنىلا ئارزۇ قىلما، ياخشى نام قالدۇرۇشنى ئارزۇ قىل،
ئۆمۈردە ياخشى نام قالدۇرۇش كېرەك، بۇنى بىل.

4466. سەن ئاخىر ئۆلۈسەن، نامىڭ قالىدۇ،
نامىڭ ياخشى بولسا، ئۆمرۈڭ شېرىن بولىدۇ.

4467. كىمنىڭ نامى يامانلىق بىلەن بۇزۇلسا،
ئۇنىڭ ئۈچۈن تېرىك تۇرمىغان ياخشىراق.

4468. تېرىكلىك (سەن ئۈچۈن) سارايىدۇر، ياخشى نام (چىقىرىشنى) تىلە،
نامىڭنى ياماق قىلما، مەڭگۈ ياخشى قىل.

61

كەمبەغەللەر بىلەن مۇناسىۋەت قىلىش ھەققىدە

4469. بۇلاردىن كېيىنكىسى كەمبەغەللەردۇر،
(ئۇلارغا) ماددىي نەرسىلەر بىلەن ياخشىلىق قىل، يېگۈز، ئىچكۈز.

4470. ئەي قېرىنداش، (ئۇلار) ساڭا دۈشمەن قىلغۇچىلاردۇر،
دۈشمەن بەك ياخشى نەرسىدۇر، ئەي دوست.

4471. (ياخشىلىقنىڭ) بەدىلىگە ئۇلاردىن مال تىلىمە،
ئۇنىڭ بەدىلىگە خۇدا ساڭا ياخشى قونالغۇ — جەننەت ئاتا قىلىدۇ.

* * *

4472. ئەلدە ئارىلىشىدىغان تۈرلۈك كىشىلەر ئەنە شۇلاردۇر،
ئۇلارنىڭ ساڭا ھاجىتى چۈشىدۇ ياكى سېنىڭ ئۇلارغا.

4473. ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى بېجىرىشتە ئادىل، مېھرىبان بول،
(شۇنداق قىلساڭ) بارچە كىشىلەر ساڭا يېقىن بولىدۇ.

4474. ئۆزۈڭ ئىككىلا دۇنيانىڭ ياخشىلىقىغا ئېرىشسەن،
نامىڭ ياخشى بولىدۇ، شۆھرىتىڭ (ئالەمگە) تارىلىدۇ.

62

قانداق ئايالغا ئۆيلىنىش كېرەكلىكى ھەققىدە

4475. ئەگەر سەن خوتۇن ئېلىشنى خالساڭ،
(ئەڭ) سەرخىلىنى ئىزدە، كۆزۈڭنى بەك ئىتتىك تۇت.

4476. تېگى ياخشى، ئۇرۇق - زاتى (پاك) بولسۇن،
ئۇياتلىق، تەقۋادار، پاكىز بولۇشىنى تىلە.

4477. قول تەگمىگەن، ئوبدان ئۆي قىزىنى ئال،
سەندىن باشقا ئەرنىڭ يۈزىنى كۆرمىگەن (بولسۇن).

4478. (بۇنداقلار پەقەت) سېنىلا سۆيىدۇ، سەندىن باشقىسىنى بىلمەيدۇ،
يارىماس ياكى نامۇۋاپىق قىلىقلارنى قىلمايدۇ.

4479. خوتۇن ئالساڭ، ئۆزۈڭدىن تۆۋەننى ئال،
يۇقىرى تەبىقىگە يېقىنلاشما، تۇتقۇن بولۇپ قالسەن.

4480. تەجرىبىلىك كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
تەجرىبىلىك كىشىنىڭ ئىشى پىششىق بولىدۇ:

4481. "خوتۇن ئالساڭ ئۆزۈڭدىن تۆۋەن، (خۇلقى) توغرىسىنى ئال،
شۇ چاغدا كۈنلىرىڭ شادلىق ئىچىدە ئۆتىدۇ.

4482. چىرايىنىڭ كۆركەملىكىنى ئىزدىمە، قىلىقىنىڭ ياخشىلىقىنى ئىزدە،
خۇي – پەيلى ياخشى بولسا، سېنى رۇناق تاپقۇزىدۇ.“

4483. خوتۇن ئالما، ئالساڭ ئۆزۈڭگە مۇناسىپ بولغىنىنى ئال،
تەقۋادارنى ئال، ئەي ئەرلەرنىڭ مەردى.

4484. چىرايىنىڭ كۆركەملىكىنى ئىزدىمە، قىلىقىنىڭ ياخشىلىقىنى ئىزدە،
قىلىقلىرى ياخشى بولسا، توشقان (ئايال) بولىدۇ.

4485. ئەي كۆركەملىكىنى ئىزدىگۈچى، بۇنى ئىزدىمە،
قىزىل مەڭزىڭنى سارغايتمىغىن.

4486. كىم ئۆيلەنمەكچى بولسا، (مۇنۇ) تۆت (خىل)دىن باشقا
ئايالغا ئۆيلەنمەيدۇ، ئەي ئەلىبىشى:

4487. بەزىلەر، باي ئايالغا ئۆيلىنىشكە زوقلىنىدۇ،
بەزىلەر چىرايلىقلارغا كۆز تىكىدۇ، (ئۇنى) خالايدۇ.

4488. يەنە بەزىلەر تېگى ئېسىل، ئۇرۇقى (پاك) بولۇشنى خالايدۇ،
بۇ ئۇلۇغلۇق نامى بىلەن پەخىرلەنگۈسى كېلىدۇ.

4489. يەنە بەزىلەر نازۇك، تەقۋادارلارنى خالايدۇ،
ئۇنداقلارغا ئېرىشسە، دەرھال ئۆزىنى بېغىشلايدۇ.

4490. بۇلاردىن ئەڭ ئەۋزىلىنى ساڭا ئېيتىپ بېرەي،
خوتۇن ئېلىش توغرا كەلسە، بۇنى قۇلىقىڭدا تۇت:

4491. ئەي خوتۇن تاللاشتا بايىنى خالىغۇچى،

سەن ئۇنىڭغا قۇل بولۇپ قالمىغىن، ئەي بىلىملىك (ئىنسان).

4492. كۆڭلى بايلىققا (مەپتۇن) بولۇپ، تىلىنى ئۇزارتىدۇ،
(ئۇنىڭ) خالىغان نەرسىسىنى ئېلىپ بېرىشكە توغرا كېلىدۇ.

4493. ئەي، چىرايلىقنى خالىغۇچى ياخشى كىشى،
خوتۇننىڭ چىرايلىقىنى ئىزدىمە، خەلقە مەسخىرە بولىسەن.

4494. ئايالنىڭ چىرايلىقىنى ھەممە ئادەم ياخشى كۆرىدۇ،
ئۇنى خۇدانىڭ پەزىلىتىلا قوغداپ قالالايدۇ.

4495. ئەي نەسلى ئۇلۇغ خوتۇننى ئىزدىگۈچى،
ئۇلۇغ نەسىل ئارىسىدا ئۆزۈڭنى خار قىلما.

4496. ئەسلى نەسىبى ئۇلۇغلارنىڭ تىلى ئۇزۇنراق بولىدۇ،
(بۇنداق) خوتۇنغا قۇل بولۇپ قالما!

4497. ئەي، نازۇك، تەقۋادار خوتۇننى ئىزدىگۈچى بەگزادە،
بۇنداقلارغا ئېرىشسەڭ ئاشۇ تۆت نەرسىگە تۈگەل ئېرىشكەن
بولىسەن.

4498. ئەگەر ياخشى، تەقۋادار خوتۇنغا ئېرىشسەڭ،
(پەيتنى) قولدىن بەرمەي (ئۇنى) ئال، ئەي ياخشى كىشى.

4499. باي بولۇشنى خالىساڭ، ئۇ مال ـ دۇنيانى يىغىپ بېرىدۇ،
سېنى بېيىتىدۇ، يۈزۈڭنى يورۇق قىلىدۇ.

4500. قىلىقلىرى توغرا بولسا گۈزەل كۆرۈنىدۇ،

ئايالنىڭ گۈزەللىكى ئۇنىڭ قىلىقلىرىدۇر، بۇنى بىلگەنلەر بىلىدۇ.

4501. (ئايال) تەقۋادار، پاك بولسا، ئېسىل بولىدۇ،
ھېلىقى ئۇچ (نەرسە)مۇ ئۇنىڭدا جەم بولغان بولىدۇ، ئەي
قۇدرەتلىك.

4502. ئەي دانا، سەن تەقۋادار ئايالنى ئىزدە،
تەقۋادار بولسا، تۆت نەرسە ئۇنىڭدا جەم بولىدۇ.

4503. سەن ئاشۇنداق بىر خوتۇنغا ئېرىشىش (ئۇچۇن)
غەيرەت قىل، (پۇرسەتنى) بىكار ئۆتكۈزمە، ئەي مەرد يىگىت.

63

ئوغۇل ـ قىز تۇغۇلسا، قانداق تەربىيىلەش ھەققىدە

4504. سېنىڭ ئايدەك ئوغۇل ـ قىزىڭ تۇغۇلسا،
ئۆيۈڭدە تەربىيىلىگىن، باشقىلارغا تاشلاپ قويما.

4505. ئىنىگ ئانىغا ياخشى ۋە پاك ئايالنى تاپ،
ئوغۇل ـ قىزىڭ پاك ئۆسىدۇ، قېرىغۇچە ياشايدۇ.

4506. ئوغۇل ـ قىزىڭغا بىلىم ۋە ئەدەپ ئۆگەتكىن،
ھەر ئىككى دۇنيا ئۇلار ئۈچۈن پايدىلىق بولىدۇ.

4507. ئوغلۇڭنى ئۆيلە، قىزىڭنى ياتلىق قىل،
ئۆمرۈڭنى غەمسىز ئۆتكۈزگىن، ئەي قۇتلۇق كىشى.

4508. ئوغۇلغا ھەر خىل ھۈنەر ـ پەزىلەتلەرنى ئۆگەت،
بۇ ھۈنەر ـ سەنئەت بىلەن ئۇ مال ـ دۇنيا يىغالايدۇ.

4509. ئوغلۇڭنى سۈرۈشتە قىلىپ تۇر، بىكار يۈرۈشكە، ئۆز مەيلىگ
قويۇۋەتمە،

بىكار يۈرگەن بالا ئۆز بېشىمچى، ئالدىراڭغۇ بولىدۇ.

4510. قىزىڭنى ئۆيدە ئۇزۇن (ۋاقىت) ئەرسىز ساقلىما،
ئاغرىمايى، پۇشايمان بىلەن ئۆلۈپ كېتىسەن.

4511. ئەي دوست، قېرىنداش، سۆزنى كەسكىن ئېيتتىم،
قىز دېگەن تۇغۇلمىسا، (تۇغۇلسىمۇ) تىرىك تۇرمىسا (ياخشى).

4512. ئەگەر تۇغۇلسا، ئۇنىڭغا يەر قوينى ياخشىراق،
(ئۇنىڭ) ئۆيى ئۆلۈكلەر جايىغا (قەبرىستانلىققا) قوشنا بولسا
(ياخشىراق).

4513. خوتۇنلارنى دائىم ئۆيدە ساقلىغىن،
(چۈنكى) خوتۇنلارنىڭ ئىچى تېشىدەك بولمايدۇ.

4514. ياتلارنى ئۆيگە يولاتما، خوتۇننى (سىرتقا) چىقارما،
كوچىدا كىشىلەر ئۇنى كۆرۈپ، يولدىن ئازدۇرىدۇ.

4515. كۆز كۆرمىسە كۆڭۈل ئارزۇ قىلمايدۇ،
ئەي ئوغلان، كۆزۈڭ كۆرگەندە كۆڭلۈڭ خالايدۇ.

4516. كۆزۈڭنى باشقۇرغىن، كۆڭلۈڭ خالىمايدۇ،
كۆڭۈل ئارزۇ قىلمىسا، كىشى مەپتۇن بولمايدۇ.

4517. يېمەك ـ ئىچمەكتە ئايالنى ئەرلەرگە قوشما،
ئەگەر قوشۇپ قويساڭ، بولمىدىغىنى بولىدۇ.

4518. ئايالنى ئۆينىڭ سىرتىدىكى (ئىشقا) بۇيرۇما،
ئەگەر (سىرتقا) چىقسا، توغرا يولدىن ئازىدۇ.

4519. خوتۇن ئەسلى (بىر) گۆشتۇر، گۆشنى ساقلاش كېرەك،
گۆشنى (ئوبدان) ساقلىمىسا، پۇراپ قالىدۇ، ئىلاج بولمايدۇ.

4520. خوتۇننى قەدىرلە، نېمە سورىسا بەرگىن،
ئۆيۈڭنىڭ ئىشىكىنى بېكىتىپ، ئەر كىشىنى يېقىن يولاتما.

4521. ئەزەلدىن بۇلاردا ۋاپا يوق،
كۆزى قاياققا باقسا، كۆڭلى شۇ ياققا كېتىدۇ.

4522. (ئۇ) جاپا بىلەن ئۆستۈرگەن، پەرۋىش قىلىنغان دەرەخ(كە
ئوخشايدۇ)،
(ئۇنىڭ) مېۋىسى ئوغىدۇر، ئۇنىڭغا ھېرىس بولما.

4523. نەچچە مىڭلىغان ئەرلەرنىڭ ئەرى (يولدىن) ئېزىپ،
خوتۇنلار (سەۋەبىدىن) پەيلىرى ئۇزۇلگەن.

4524. قانچىلىغان يۈزى يورۇق، ئابرۇيلۇق كىشىلەر
خوتۇنلار (سەۋەبىدىن) ئاخىر يەر بىلەن (تەڭ) بولدى.

4525. تۇمەنمىڭ مەشھۇر، مەرد باتۇرلارنى
خوتۇنلار تىرىك يەرگە كۆمگەن.

4526. ئۇلارنى قانداق تۇتۇش (ۋە قانداق) ساقلاش كېرەك؟
(پەقەت) ساقلىغۇچى تەڭرى ئۆزى ساقلىيالايدۇ.

64

قول ئاستىدىكى خىزمەتچىلەرنى قانداق تۇتۇش كېرەكلىكى ھەققىدە

4527. قول ئاستىدىكىلەرنىمۇ ياخشى تۇتقىن،
يېمەك ـ ئىچمەك بەرگىن، يىرتقىنى ياما.

4528. كۈچىگە يارىشا يۈك ئارتقىن،
قادىر خۇدا سەندىن ھېساب ئالىدۇ.

4529. ئۇلارغا ئارتۇقچە مۇشەققەت يەتكۈزمە،
(شۇنداق قىلغاندا) خۇدا ئۇچۇن ئەجىر قىلغان بولىسەن.

4530. ئۇلارنىڭ ھەممىسىمۇ خۇدانىڭ قۇللىرىدۇر،
ئۇلارغا زۇلۇم قىلىپ، ئۆزۈڭگە دوزاخنى ئالما.

4531. سەن ئۇلۇغ (مەرتىۋىلىك)، ئۇلار بولسا، سەندىن كىچىك،
ئۇلۇغلار كىچىككە شەپقەتلىك ۋە خۇش مۇئامىلە بولۇشى كېرەك.

4532. ئۇلۇغ (مەرتىۋىلىك) بولغاندا، كۆڭلۈڭنى كىچىك تۇت،

ئەي ئوغۇل، ئۇلۇغقا كىچىكلىك يارىشىدۇ.

4533. ئەقىل ـ پاراسەتلىكلەر ساڭا نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىل، ئەي بىلىمى كەڭ:

4534. "ئەگەر سەن خەلقە ئۇلۇغ بەگ بولساڭ،
دىلىڭ ۋە تىلىڭنى كىچىك تۇت، ئۆزۈڭگە پايدىلىق.

4535. ئۆزۈڭنى ئۇنتۇما، يولۇڭدىن يېڭىلىپ قالما،
بەخت ۋە سالامەتلىك يولىنى ئېتىپ قويما."

4536. ئۆي ـ جايىڭنى بەك پاكىز، ئازادە تۇت،
(ئەي) قولى كەڭ، سېخىي، ساڭا بەخت ـ دۆلەت كېلىدۇ.

4537. ئاش ـ تائام، نان ـ تۇزۇڭنىمۇ كەڭ قىل،
ياخشى نام قازىنىسەن، بەخت ساڭا يار بولىدۇ.

4538. كىرىمىگە يارىشا چىقىم قىل،
چىقىم بولسا، دەرھال كىرىمگە نەزەر سال.

4539. ئېڭىر ـ بېرىمگە ئەپچىل، ياخشى بول،
ھەرقاندا‌ق ۋاقىتتا، يولۇڭ ئوچۇق بولىدۇ.

4540. بەزىدە قولۇڭ قىسقىلىق قىلسا،

كىشىگە زارلانما، ئەي مەرد باتۇر!

4541. (سېنى) ياخشى كۆرگۈچىلەر ئاڭلايدۇيۇ، ياردەم قىلالمايدۇ،
(سېنى) ياخشى كۆرمەيدىغانلار تىنماي كۈلىدۇ.

4542. يولداش، دوست، قېرىنداشلار ئالدىدا ئېتىبارىڭ قالمايدۇ،
بۇنىڭ ئەلىمىدىن كۆڭلۈڭ زېرە بولىدۇ.

4543. ئادەملەرنىڭ ياخشىسىغا ئارىلىشىپ، مۇناسىۋەت قىل،
ئادەم بول ۋە ئادەملەر ئارىسىدا ياشا.

4544. شېرىك (ئىشلار)غا ئارىلاشما، مېلىڭنى قوشما،
پۇشايمانىدىن قىزىل مەڭزىڭ سارغىيىدۇ.

4545. چوڭ يولغا يېقىن يەرگە ئۆي ـ جاي سالما،
زىيىنى تېگىدۇ، بۇنى ياخشى ھېسابقا ئال.

4546. بەگكە ۋە تاشقىن دەرياغا قوشنا بولما،
ساراي قورغىنىغا يېقىن تۇرما، ئەي كۆڭلى تۇز.

4547. بۇ ئۇچ قوشنىچىلىقتىن ساقا پايدا تەگمەيدۇ،
ئۇنىڭ زىيىنى تەگسە، ئامال بولمايدۇ.

4548. ئۆي ئالماقچى بولساڭ، قوشنىسىنى سورا،

يەر ئالماقچى بولساڭ، سۈينى سورا.

4549. يامانغا قوشۇلما، ساق ـ سالامەت بولسەن،
ـئۈي ـ پەيلىگىنى توغرا تۇت، تۇلپاردەك جەۋلان قىل.

4550. باربكغا قانائەت قىل، بەگ نامىنى ئال،
(غەم) قايغۇنى قىسقا قىل، شادلىققا يۈزلەن.

4551. ئۆلۈمىگىنى ئۇنتۇما، سەگەك بولسەن،
ئىگەگىنى ئۇنتۇما، كۆزۈڭ ئېچىلىدۇ.

4552. ئېھتىيات بىلەن سۆزلە، قايغۇ كۆرمەيسەن،
كۈنلىرىڭنى بىھۇدە ئۆتكۈزمە، پۇشايمان قىلمايسەن.

4553. ئارتۇق تەكەببۇر بولما، تېتىقسىز بولسەن،
ئارتۇقچە پىخسىق بولما، نەپرەتكە قالسەن.

* 4554. ئادەمگە ئادەمگەرچىلىك قىلىدىغان،
دىلى كەمتەر كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

4555. ياخشى نامغا ئىگە بولاي دېسەڭ،
سېخىي بولۇشقا بەك دىققەت قىل.

4556. ئەركىن (ئادەمنى) قۇل قىلاي دېسەڭ،

روشەنكى، سېخىي بول، مال تارقىتىپ بەر، ئۇلۇشۇڭنى ئادا قىل.

4557. (كۈنلەرنىڭ بىرىدە) يۈكسىلىپ بېشىم كۆككە يەتسۇن دېسەڭ،
ھەممە ئىشنى كۆزىتىپ، بىلىم بىلەن ئىشلە.

4558. نامىڭنىڭ دۇنياغا تارىلىشىنى خالساڭ،
مۇساپىرلارغا ياخشى قارا، نامىڭ تارقىلىدۇ.

4559. راھەت ـ پاراغەتتە ئۆتەي دېسەڭ،
غەپلەتنى تاشلا، ئەي خۇش پېئىل.

4560. خۇداغا ئىبادەت قىلاي دېسەڭ،
ۋۇجۇدۇڭغا بويسۇنما، بۇنىڭ ئىشىكىنى ئەت.

4561. جىمى ياخشىلىققا يېتىشەي دېسەڭ،
ۋۇجۇدۇڭنى قىسىپ تۇت، ھاۋايى ـ ھەۋەسنى باس.

4562. تەقۋادار كىشى بەك ياخشى ئېيتقان،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىل، ئەي شاش يىگىت:

4563. "ۋۇجۇدۇڭنىڭ ئارزۇ ـ تىلەكلىرىنى قاندۇرما،
(ۋۇجۇد) ئارزۇ ـ تىلىكىگە يەتسە، ئىگىسىنىڭ بېشىنى يەيدۇ.

4564. ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلسا، ئۇ يامانلىق قىلىدۇ،

ئۇنىڭغا يامانلىق قىلغاندىلا، ئىلاجسىز بويىنىنى ئېگىدۇ.“

*　　*　　*

4565. ئۆگدۈلمىش سۆزىنى تۇغەتتى ۋە دېدى: ئەي قېرىنداش،
ئاۋامنىڭ يوسۇنى ئەنە شۇنداق بولىدۇ.

4566. (بۇلارنى) سۆزلەپ بەردىم، سەن ئاڭلىدىڭ،
بۇنى چۈشەنگەن بولساڭ، ئەمدى سورايدىغىنىڭ قالمىغاندۇ؟

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

4567. ئودغۇرمىش جاۋاب بېرىپ، شۇنداق دېدى:
ئەي تۇز كۆڭۈل، بۇنىڭ ھەممىسىنى ئاڭلىدىم.

4568. سەندىن سورايدىغان يەنە بىر سوئالىم بار،
ئۇنىمۇ ماڭا ئېچىپ، ئېيتىپ بەرگىن.

4569. مەن كىشىلەر بىلەن ئارىلاشسام،
(ئۇلار بىلەن) خۇشال ـ خورام بېرىش ـ كېلىش قىلىشىم كېرەك.

4570. شۇنىمىسزكى، مېنى زىيادىتكە تەكلىپ قىلىشدۇ،
مەنمۇ ئۇلارنى تەكلىپ قىلىشىم كېرەك.

4571. زىياپەتكە قانداق بېرىش ۋە قانداق يېيىش كېرەك،
تەكلىپ قىلسا، قانداق چاقىرىش كېرەك، ئەي دوست؟

4572. بۇنىمۇ ماڭا ئوچۇق ئېيتىپ بەرسەڭ،
بۇ ئىشتىنمۇ بەھرىمەن بولاي.

65

ئۆگدۈلمش ئودغۇرمشقا زىياپەتكە بېرىش قائىدىسىنى ئېيتىدۇ

4573. ئۆگدۈلمش جاۋاب بېرىپ، شۇنداق دېدى:
ئەي قېرىنداش، بۇمۇ ئېيتىشقا تېگىشلىك ئىشلاردۇر.

4574. تەكلىپ قىلىدىغان كىشىلەر ھەر خىلدۇر،
زىياپەتمۇ ھەر خىل بولىدۇ.

4575. بۇلاردىن بىرى نىكاھ زىياپىتىدۇر،
(يەنە بىرى) ئوغۇل تۇغۇلسا بېرىلىدىغان سۈننەت زىياپىتىدۇر.

4576. (بەزىدە) دوست، بۇرادەر، ئەل ـ ئاغىنىلەر چاقىرىلىدۇ،
چوڭ ـ كىچىك، قوۋۇم ـ قېرىنداشلار تەكلىپ قىلىنىدۇ.

4577. ياكى ئۆلۈم نامىغا ئاتالغان ھازا ئېشى بېرىلىدۇ،
ياكى نام ـ ئاتاققا ئىگە بولغاندا، زىياپەت بېرىلىدۇ.

4578. ئاش ـ سۇ بېرىلىدىغان (زىياپەت)نىڭ قايسىسى بولمىسۇن،

ئۇنىڭغا بېرىش ـ بارماسلىقنى ئويلاپ كۆرۈش كېرەك.

4579. دوست، يولداش، يار ـ بۇرادەرلەرنىڭ زىياپىتى
بولۇپ قالسا، بېرىپ ئىشلىرىغا قارىشىپ بېرىش كېرەك.

4580. زىياپەتتە بولۇپ، يات كىشىلەرگە قارىشىش كېرەك،
زىياپەت تائاملىرى يېتەرلىكمۇ، ئازمۇ، بۇنى ئېيتىپ تۇرۇش كېرەك.

4581. يېقىن قوشنا ساڭا زىياپەت بەرسە،
ياكى خۇدايى دوستلار سېنى تەكلىپ قىلسا،

4582. ئۇلار(نىڭ زىياپىتى)گە ئەلۋەتتە بارغىن، كۆڭلىنى ئايا،
ئۇلارنى خۇشال قىل، (سەنمۇ) خۇشال بول، ئەي يىگىت.

4583. ئەگەر ساڭا ئاتاپ ئەتەي زىياپەت بەرسە،
ئۇنداق زىياپەتكە دەرھال بارغىن، تائامنى يەپ، رازى قىل.

4584. ئەگەر بۇنىڭدىن باشقا زىياپەتلەر بولۇپ قالسا،
ئۇنىڭغا بارمىغان ياخشى، كۆڭۈل رەنجىپ قالىدۇ.

4585. ئولتۇرۇپ، تۇرۇش بېرىم ـ يارتا بولىدۇ.
كۆڭۈل يامان بولىدۇ، ئەي ئېسىلزادە.

4586. يا مەستلەر ئۇرۇشۇپ جاڭجال چىقىرىدۇ،

(پىگەن) ئېشىك سىكمەيدۇ، دىلىك رەنجىيدۇ.

4587. پەقەت بىر تويغۇدەك تائام يېيىش ئۈچۈن
ئۆزۈڭنى زورمۇزور ئېتىبارسىز قىلما.

* 4588. نەپسىنى تىيىپ، گېلىغا ھاكىم بولغۇچى
(كىشى) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

4589. گېلىڭغا دىققەت قىل، پەس ئادەم بولۇپ قالما،
گېلىك ئۈچۈن ئىنسانغا قۇل بولما.

* 4590. قەدىر ـ قىممەتلىك كىشىلەرنىڭ نەپسىنى باسماي
يەر بىلەن تەڭ بولغىنىنى كۆپ كۆردۈم.

4591. ئەلدە يۈكسەلگەن كۆپ كىشىلەرنى كۆردۈمكى،
گېلىغا ئەسىر بولۇپ، تۈپراققا مىلەندى.

4592. نۇرغۇن بايلارنى كۆردۈمكى، گېلىغا قۇل بولۇپ،
(ئاخىر) خانىۋەيران بولدى، كەمبەغەللەشتى.

4593. ئەي نەپسى ئۇلۇغ، گېلىڭغا قۇل بولما،
ئالغا قۇل بولسا، قۇتۇلغىلى بولمايدۇ.

4594. ھەرقانداق بىر زىيانپەتكە باردىغان بولساڭ،

ئەدەپ بىلەن تائام يېگىن، بۇنى ئۆگەن.

4595. ئەدەپ ـ قائىدىنى بىلمەيدىغان، ئەقىلسىز كىشى
ئەدەپ ـ قائىدىلىك كىشىنى كۆرسە، ھاڭ ـ تاڭ قالىدۇ.

4596. سەندىن چوڭلار تائامغا قول سۇنغاندىلا،
ئاندىن سەن قول ئۇزات، ئادەت شۇ، بۇنى بىل.

4597. ئوڭ قولۇڭ بىلەن يېگىن، خۇدا نامىنى ئېيت،
تائام بەرىكەتلىك بولىدۇ، سەنمۇ باي بولسەن.

4598. كىشىلەرنىڭ ئۇدۇلىدىكى تاماقتا قول تەگكۈزمە،
ئۆز ئۇدۇلىڭدا نېمە بولسا، شۇنى ئېلىپ يېگىن.

4599. (داستىخاندا) پىچاق چىقىرىپ، سۆڭەك غاجىلىما،
بەك ئاچ كۆزلۈك قىلما، سوزۇلۇپ ـ سىپايىمۇ ئولتۇرما.

4600. قانچىلىك توق بولغاندىمۇ، كەلگەن ئاشنى يېيىش كېرەك،
ئەي قېرىنداش، تاماقنى ئادەملەرگە قاراپ يېگىن.

4601. يېمەكنى ئېلىپ، چىشلەپ، ئۇششاق چاينا،
ئىسسىق ئاشنى ئاغزىڭ بىلەن پۈۋلىمە.

4602. تاماق يېگەندە، داستىخاندىكى ئاشنى (ئالدىڭغا) تارتما،

كىشلەرنىڭ پەيزىنى قاچۇرمىغىن، ھەرىكىتىڭگە دىققەت قىل.

4603. (بۇلارنىڭ ھەممىسى) قائىدىسىزلىكتۇر، قائىدە بويىچە يۈر، قائىدىسىز كىشلەر كىشلەرنىڭ تۆۋەنىدۇر.

4604. تەرتىپ ـ قائىدىلىك كىشى ياخشى ئېيتقانىدى، قائىدە بىلگەن ئادەم تۆرگە ئېرىشىدۇ.

4605. ھەممە نەرسىنىڭ تەرتىپ ـ قائىدىسى بار، قائىدە بويىچە ئىش قىلسا، كىشىنىڭ يۈزى يورۇق بولىدۇ.

4606. تەرتىپ ـ قائىدىنى بىلمەيدىغان قىلىقسىز كىشى كىشلەرگە ئارىلاشسا، ئىشى يۇرۇشمەيدۇ.

4607. قولۇڭنى سوزۇپ، تاماقنى لەززەتلىك ئىكەن، دەپ يېگىن، (بۇنداق قىلغىنىڭنى) كۆرگەن ئۆي ئىگىسى سۆيۈنسۇن.

4608. بىراۋ ئەمگەك قىلىپ، ساڭا ئاش تەييارلىسا، ئەمگىكىنى زايە قىلىپ، ئۇنى بىئارام قىلما.

4609. قارىغىنا، دىلى سەگەك ئادەم توغرا ئېيتقان، دىققەت قىلساڭ، ئۇنىڭ سۆزى رەڭمۇرەڭ ۋە مەنىلىكتۇر.

4610. ئادەمنىڭ كۆڭلى نازۇك، ئۇ بىر ئەينەككە ئوخشايدۇ،

بەك ئېھتىيات قىل، ئۇنى قوزغىما، سۈنۈپ كەتمىسۇن.

4611. كىشىنىڭ كۆڭلى قالسا، ھۈزۈر كېتىدۇ،
يېقىنلىق يىراقلىشىدۇ، پايدا ئۈزۈلىدۇ.

4612. يېقىنلىقنى خالىساڭ، كۆڭۈلنى ئايا،
كۆڭۈل سۈنسا يېقىنلىقمۇ تۈگەيدۇ، ۋاز كېچىسەن.

4613. تاماقنى ئۆلچەملىك يېگىن، كۆپ يېمىگىن،
ئەقىللىق قەدىردان (كىشى) ماڭا مۇنداق دېگەنىدى:

4614. كۆپ يېگۈچىلەرنىڭ تامىقى دەرد بولىدۇ،
تامىقى دەرد بولغان كىشى دائىم كېسەلچان بولىدۇ.

4615. كېسەل گالدىن كىرىدۇ، گېلىڭنى ساقلا،
يېمەك ـ ئىچمەكنى لايىقىدا، ئاز يېگىن.

4616. كېسەلگە گىرىپتار بولسا، كىشى دەرھال زەئىپلىشىدۇ،
ئۇنى داۋالىمسا، ئۆلۈم يۈگۈرۈپ كېلىدۇ.

4617. تېۋىپ ـ ھېكىم بەك ياخشى ئېيتقان،
ھېكىمنىڭ سۆزىنى يامان دەيدىغان كىم بار؟

4618. "كېسەللىك ئۆلۈمنىڭ دەسلەپكى خەۋەرچىسىدۇر،

كىشى كېسەل بولدىمۇ ئۆلۈم قوشنىسى بولىدۇ.

4619. كېسەل، بالا ۋە جەبىر ـ جاپادۇر، ئۆلۈم ۋەسۋەسىسىدۇر.
ئۆلۈمدە لەززەت يوق، ئۇنىڭ بولمىغىنى ياخشى."

4620. مەن ئىنسان دېگەن ئادەم بالىسى،
ئىسسىق ـ سوغۇقنى بىلىشى، ئاجرىتالىشى كېرەك.

4621. مىزاجنى بىلىپ، ئاندىن لايىقىنى يېيىش كېرەك،
مىزاجىگە ياراشمايدىغانىنى يېمەي قويۇش كېرەك.

4622. ئىسسىقنىڭ ئاشسا، دەرھال سوغۇقلۇق يېگىن،
سوغۇقلۇق ئېشىپ كەتسە، ئىسسىقلىق قىل.

4623. يېگىت يېشىدا بولساڭ، پەسىل باھار بولسا،
سوغۇقلۇق قىل، قېنىڭنى ئىسسىتىدۇ.

4624. يېشىڭ قىرىققا يېتىپ، كۆز ۋاقتى بولسا،
ئىسسىقلىق نەرسىلەر بىلەن تاۋىڭنى تۆزەت.

4625. يېشىڭ ئاتمىش بولۇپ، قىش ۋاقتى بولسا،
ئىسسىقلىق بىلەنلا شۇغۇللانغىن، سوغۇقلۇقنى ھەمراھ قىلما.

4626. قۇرۇق سوغۇقنىڭ ئاشقان بولسا، ئىسسىق ۋە ھۆل (نەرسىلەرنىلا)
ھازىرلا،

بۇ ئىككىسى ئۇنىڭغا جاۋاب بولىدۇ.

4627. ھۆل، سوغۇقلۇق ئېشىپ ساڭا زىيان كەلتۈرسە،
ئۇنى ئىسسىق قۇرۇق نەرسىلەر بىلەن ياندۇر.

4628. مىزاجىڭ سوغۇق بولسا، ئىسسىقلىقنى كۆچەيتكىن،
ئىسسىق بولسا، سوغۇق (نەرسىلەرنى) يەپ ـ ئىچىپ تۇر.

4629. ئەگەر مىزاجىڭ بىر خىل (مۆتىدىل) بولسا،
ئىسسىقلىق بىلەن سوغۇقلۇقنى ئارىلاشتۇرۇپ (ئىستېمال قىل).

4630. مىزاجىڭنى ئەنە شۇ ئۇسۇلدا توغرا بايقىغىن،
ھاياتىڭ ئېسىن ۋە خاتىرجەم ئۆتىدۇ.

4631. تېۋىپلەر نېمە دەيدۇ، ئۇلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلا،
بۇنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ ياشا، ئەي قوزام:

4632. "مەن سېنىڭ مىزاجىڭنى ئىزاھلاپ بېرەي،
بۇ قىزىل، سېرىق، ئاق ياكى قارا بولىدۇ.

4633. بۇلارنىڭ بىرى يەنە بىرىگە دۇشمەن،
دۇشمەن دۇشمەنگە يېقىنلاشسا (بۇ رەڭ) بىلەن ئايرىلىدۇ."

4634. مىزاجىنى تەڭشەش ئۈچۈن كىشى ئەقللىق بولۇش كېرەك،
(مىزاج ا) نېمە لايىق كەلسە، شۇنىلا يېيىش كېرەك.

4635. ئادەمنى ھايۋاندىن ئايرىيدىغان پەرق شۇكى،
مىزاجقا يارىشا يېيىش كېرەك، ئەي ئوغۇل.

4636. مويىسپىت (ئاقساقاللار) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
بۇنى چۈشىنىپ، ھاڭۋېقىپ قالما:

4637. كىشى قىرىق (يىل) ياشاپ ئۆز مىزاجىنى بىلمىسە،
نېمە دېسە دېسۇن، ئۇ تامامەن ھايۋاندۇر.

4638. سىناپ كۆرۈپ بىلىم ئۆگەنمىگەن كىشىنى
ئادەم قاتاردا ساناشقا بولمايدۇ، ئەي مۇلايىم!

4639. بېشىدىن (كۆپ ئىش) كەچۈرۈپ، يۈرۈش ـ تۇرۇشنى تۇزەتمىسە،
(ئۇنداق كىشىنى) ھايۋان دېسە، توغرا سۆزلىگەن بولىدۇ.

4640. دەۋرى ـ دەۋرانلارنى كېچىپ، كىشى دانا بولمىسا،
(ئۇنى) ئادەم دەپ ئاتىماي، ھايۋان دېيىش كېرەك.

4641. قاراپ باقسا، تېۋىپلار ياخشى ئېيتقان،
كىشى تاماقنى قانچە ئاز يېسە، ساغلام ۋە خۇشال ياشايدۇ.

4642. كېسەلسىز ئېسەنلىكنى تىلىسەك،
"ئاز" ناملىق دورىنى يېگىن، ساق ياشىغىن، ئەي بەگزادە.

4643. ھالاۋىتى ئۇزۇن خاتىرجەملىكنى تىلىسەك،
"تىل" ناملىق گۆشنى يېگىن، ساق ياشا، ئەي زات.

66

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا زىيانەتكە تەكلىپ قىلىش قائىدىسىنى ئېيتىدۇ

4644. ئەگەر سەن كىشىلەرنى تەكلىپ قىلمەن دېسەڭ، تەكلىپ قىلغىن، لېكىن ئىشىكنى پۇختا تەييارلىغىن.

4645. قاچا ـ قومۇچ، داستىخان، ئۆي ـ مۈلۈك (ۋە) تۆشەكلەرنى پاكىز تۇت،
تۆشەك سال، يېمەك ـ ئىچىمەك (ۋە باشقا) كېرەكلىكلەرنى (تەييارلا).

4646. يېمەك ـ ئىچمەكلەرنى پاكىز تەييارلا، لەززەتلىك بولسۇن، (مېھمانلار) قول ئۈزۈتسۇن، ئارزۇلاپ يېسۇن.

4647. (مېھمان) تەكلىپ قىلمىغاندا ئاش ـ تائامنىڭ قۇسۇرى بىر بولسىمۇ (بىلىنمەيدۇ)
(مېھمان) تەكلىپ قىلغاندا (تائامنىڭ) قۇسۇرى بىر بولسا، (بىگەنلەر) يۈز قىلىدۇ.

4648. يېمەك ـ ئىچىمەكلەرنى ئىمكانىقەدەر پاكىز (ۋە) ياخشى
تەييارلىغىنكى،
كەلگەن (مېھمانلارنىڭ) ھەممىسى تويۇپ قوپسۇن.

4649. دوست، قېرىنداش، يېراق ـ يېقىنلارنى
بىردەك زىيارەتكە تەكلىپ قىل، ھەققىنى ئادا قىل.

4650. كېلىدىغانلىرى كېلىدۇ، تەگمەر كەلمىسە،
كېيىنچە كۆڭلى قالمايدۇ.

4651. نەپسىنىڭ خاپىلىقى يامان بولىدۇ،
ئۆچەكنىڭ ئاداۋەت ساقلايدۇ، (بۇ ئاداۋەت) ئۆلگەندىلا قالىدۇ.

4652. دىققەت قىلىپ، ھەممىگە ئاش ـ تائامنى يەتكۈزۈپ بەر،
كېچىكىپ كەلگەنلەر بولسا، ئۇلارغىمۇ تائام يېگۈز.

4653. كىشىلەر ئاش يېسە كېيىن ئىچكۈ تۇتقىن،
ئۇنى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن، يەنە تولۇقلاپ قۇي.

4654. يېمەك بار يەردە، ئىچىملىكمۇ بولۇشى كېرەك،
يېمەكنى ئىچىملىك بىلەن تەڭ ئىلىپ بېرىش كېرەك.

4655. يېمەكنىڭ يېنىدا ئىچىملىك تەييار بولمىسا،
ئۇ تاماق يېگۈچىلەر ئۈچۈن ئوغا بولىدۇ.

4656. خالسا شەربەت بەر، خالسا مەيزاپ (بەر)،
خالسا گۈل شارابى، خالسا جۇلاپ (بەر).

4657. بۇنىڭدىن باشقا (يەنە) نېمە بېرىشكىنى
مەندىن سورىما، باشقا (مېھمانلاردىن) سورا.

4658. ئۇلۇغلار تائام يەپ تۈگىتىپ بولغاندىن كېيىن،
كىچىكلەرگە يېمەك ـ ئىچمەك تارتىش كېرەك.

4659. ھەممىگە تاماقنى تەلتۆكۈس يەتكۈزۈپ بەرگىن، چالا قويما،
ئاچ قايتۇرما، (سېنى) سۆكۈپ قايتمىسۇن.

4660. ئاش ـ تائام يېيىلىپ بولغاندا، يەل ـ يېمىش قوي،
قۇرۇق ـ ھۆل يېمىشلەردىن ۋە ئاز ـ تولا سىمىشكا قوي.

4661. كۆچۈك يەتسە، يىرتىش قىل، يىپەك (رەختلەر) تارقات،
چىش ھەققىنى بەرگىن، گەپ ـ سۆزلەر بېسىلسۇن.

4662. (شۇنىڭ بىلەن) زىياپەت ئىشلىرى تامام بولىدۇ،
دەرۋازىنى ئېچىۋەت، قايتقۇچىلارنى تۇتۇپ قالما.

4663. زىياپەتكە تەكلىپ قىلىنىدىغانلار تۆت تەبقە بولىدۇ،
كېلىدىغانلارمۇ تۆت تەبقە بولىدۇ، ئەي بوتام.

4664. بىرى، تەكلىپ قىلسا، زىياپەتكە بارىدۇ،
نېمە بەرسە، شۇنى يەپ ـ ئىچىدۇ.

4665. (لېكىن) ئۆز ئۆيىگە ئادەم تەكلىپ قىلمايدۇ،
ئۆيىدە ئاش ـ تامقىنى ئۆزى يالغۇز يەيدۇ.

4666. يەنە بىر (خىل) كىشىلەر زىياپەتكە بارىدۇ،
قارىساڭ، ئاشنى يەيدۇ، جاۋابەن ئاشقا تەكلىپ قىلىدۇ.

4667. يەنە بەزى كىشىلەر زىياپەتكە بارمايدۇ،
كىشىلەرنىمۇ ئۆيىگە چاقىرمايدۇ.

4668. بۇنداقلار ئۆلۈكتۇر، تىرىك ھېسابلىما،
بۇنداقلارغا قوشۇلما، (بىللە) تىرىكچىلىك قىلما.

4669. يەنە بىر خىل تەبىقە تەكلىپ قىلىنسىمۇ زىياپەتكە بارمايدۇ،
مال سويۇپ، باشقىلارنى زىياپەتكە تەكلىپ قىلىدۇ.

4670. بۇلاردىن ئەڭ ياخشىسى مۇشۇ يوسۇندۇر
دانا بىلىمدانلار ماختىغان قىلىق ئەنە شۇدۇر.

4671. مەيلى زىياپەتكە بارغىن ياكى بارمىغىن،
گېپىڭنى تىيىپ، تاماقنى ئاز يېگىن، سالامەت ياشىغىن.

4672. نەزەر سال، كۆپ يېگەن كىشى كېسەلچان بولىدۇ،
چىرايى سېرىق، ماغدۇرسىز، ئېتىبارى يوق بولىدۇ.

* 4673. كۆڭلى، بىلىمى كەڭ، (كىشىنىڭ) مىزاجىنى بىلگۈچى
تېۋىپلارنىڭ سۆزى ئەنە شۇنىڭغا قارىتىلغان:

4674. "كىشىگە كېسەل گالدىن تاماق بىلەن كىرىدۇ،
كېسەل كىشىنى قېرىتىدۇ، تولۇق ياشىيالمايدۇ.

4675. گېپىڭنى تىيىپ، داۋام كېسەلسىز ياشا،
كېسەل — كىشىنىڭ يۈزىنى سۇلدۇرىدۇ."

4676. قارا، زىيابەت ئىشلىرى ئەنە شۇنداق بولىدۇ،
تەكلىپ قىلغانىنىڭكىگە بارساڭمۇ ۋە تەكلىپ قىلساڭمۇ
(شۇنداق).

* * *

4677. بۇلارنى مەن سۆزلىدىم، سەن ئاڭلىدىڭ،
شۇنىڭ ئۈزى بېتەرلىك، سۆزنى ئۇزارتما.

4678. ئەگەر كىشىلەرگە ئارىلىشىشنى خالساڭ،
دۇنيانىڭ ئەھۋالى، قائىدە ـ يوسۇنلىرى ئەنە شۇنداق.

4679. ئەي دوستۇم، ھەقىقىي بېقىن (دوستۇم)،
سۆزۈمنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ، ياخشىراق ئويلان.

67

ئودغۇرمش ئۆگدۈلمشكه دۇنيادىن يۈز ئۆرۈپ باربغا قانائەت قلماقنى ئېيتىدۇ

4680. ئودغۇرمش جاۋاب بېرىپ شۇنداق دېدى:
(سۆزلىرىڭنى) ئاڭلىدىم، ئەمدى جاۋابىنى ئاڭلا،

4681. سەن ئېيتقان بۇ سۆزلەرنى كىمدەكىم ئۆگەنسە،
بۇ دۇنيادا ئارزۇ ـ تىلىكىگه ئېرىشىدۇ.

4682. ۋە لېكىن، تىرىكچىلىك يەپ ـ ئىچىشتىنلا ئىبارەتمۇ؟
ئەي دانا ئالىم، ئالدى بىلەن بۇنى بىلىش كېرەك.

4683. كىشى شۇنچه مۇشەققەت بىلەن (مال ـ دۇنيا) يىغىپ،
ئۆزۈن ياشىيالمىسا، مال ـ دۇنيا يىغىشنىڭ نېمه هاجىتى؟

4684. ئادەم بۇ دۇنيا (مېلىنى) تىلەپ يۈگۈرۈپ (يۈرسه)،
تائەت ـ ئىبادەت ئىشى توختاپ قالىدۇ.

4685. بۇگۈن سەن مېنىڭكىگه كەلگىنىڭدىن بېرى،
ئىبادەتلىرىمنىڭ هەممىسى قېيقالدى، قارا.

4686. پەقەت بىر ئادەم بىلەنلا ئارىلىشىش ئۈچۈن،
شۇنچىلىك زىيان بولغانكەن. قوي، زورلىما.

4687. مەن ئۆزۈم شەھەر ـ كەنتكە كىرسەم،
بارلىق سۆز ـ ھەرىكەتلىرىمنى كىشىلەر بىلەن بولىدۇ.

4688. تائەت ـ ئىبادەتلىرىمنى قانداق ئادا قىلىمەن،
بۇ جەھەتتىن ماڭا ئىشىك يېپىلغان بولىدۇ.

4689. ياشلىقىمدىن ئۆتۈپ كەتتىم، بۇگۈن قېرىدىم،
(ئەمدى) خۇداغا ئىبادەت قىلىش بىلەن ياشىشىم كېرەك.

4690. بىھۇدىلىك تەرەپكە قايتا يېنىش
ماڭا يارىشارمۇ، ئەي مېھرىبان كىشى؟

4691. بىلىمى دەريادەك (كەڭ) دانىشمەن قانداق ياخشى تەلىم بەرگەن،
بۇنى چۈشەنگىن، ئەي كۆڭلى تۈز.

4692. يىگىتلىكىڭدە قېرىلىق (ئۇچۇن) ئىشلە،
قېرىغاندا كۈچتىن قالىدۇ، كىشى (ئۇنىڭغا) ئۇلگۈرەلمەيدۇ.

4693. يىگىتلىكتە خۇدانىڭ ئىبادىتى ئۈچۈن ئالدىرا،
قېرىلىقتا بۇنى يېتەرلىك قىلغىلى بولمايدۇ، (بۇنى) بىل.

4694. كىچىك ئوغۇل (ۋاقتىڭدىلا) ئىش ـ ھەرىكىتىڭنى ياخشى قىل،
قېرىلىق يەتكەندە بۇ ئوت ئۆچىدۇ.

* 4695. قارا، يىگىتلىك مەزگىلىدە ھەممە ياخشىلىقلاردىن
ئۆز ھەسسىسىنى ئالسا، قانداق ياخشى بولىدۇ.

4696. قارا، كىشى قېرىغاندا، يىگىتلەرچە ئىش قىلىپ،
بىمەنە بولسا، نېمىدېگەن ياراشمايدۇ (ھە)!

4697. دۇنيانىڭ نەرسىلىرى تىرىكلىك ئۈچۈندۇر،
تىرىكلىك تۈگسە، مال ـ دۇنياغمۇ ئېھتىياج تۈگەيدۇ.

4698. مال ـ دۇنيا توپلايمەن، دەپ (بۇ) تىرىكلىك تۈگەيدۇ،
نەپەس ئۈزۈلسە، بۇنىڭ كىمگە قالىدىغانلىقى ئېنىق.

4699. سەن ئېيتقان ئەلىگ خىزمىتىنىمۇ قىلاي،
دوست ـ بۇرادەر ۋە خەلق خۇلقىنى ئۆگىنەي.

4700. ئاخىر ئۆلۈپ كەتسەم، بۇنىڭ نېمە پايدىسى؟
ساڭا ئىككى بۆزدىن (باشقا) تېگىدىغان (نەرسە) يوق!

4701. شۇنچىۋالا كۆيۈپ ـ پىشىش، مۇزلاپ تىترەشنىڭ
ئىككىلا مۇددىئاسى بار، ئەي مەرد مۇسۇلمان.

4702. بىرى، (بۇ) دۇنيا مېلى بىلەن ئۆزۈڭنى يۇقىرى كۆتۈرۈش،
يەنە بىرى، ئەلدە سۆزۈڭ ئۆتىدىغان بولۇش.

4703. بۇ ئىككى نەرسىگە ئېرىشىپ،
ئۆلمەيدىغان، مەڭگۈ ياشايدىغان (ئىش) بولسا، بەك ياخشى
ئىدى!

4704. ئۆلۈم مەندىن بۇ ئىككى ھالاۋەتنى تارتىۋالىدۇ،
(شۇنداق ئىكەن) بۇ دۇنيانى نېمە قىلىمەن، ئەي بىلىمدان!

4705. ياخشىلىقى ھەر كۈنى ئارتىپ بارسا،
بۇ — بەختلىك كىشىنىڭ بەلگىسى بولىدۇ.

4706. كىشى ئەگەر بەختسىز بولسا، كىشىنى سۆيۈتىدۇ،

قېرىلىق مەزگىلىدە قىلىقى بۇزۇلىدۇ.

4707. بىلىمى كەڭ دانىشمەن بەك ياخشى ئېيتقان،
ئەي خۇش چىراي، بۇنى سەن ئاڭلا:

* 4708. "قانچە يۇكسەلگەنسېرى يامانلىقنى قويۇپ، بارغانسېرى ياخشى بولسا،
بۇ كىشىنىڭ بەختلىك بولغىنىدۇر.

4709. قېرىغاندىمۇ ھەۋەس كەينىدىن يۈگۈرسە،
بىلگىنكى، بۇ تامامەن بەختسىز كىشىنىڭ بەلگىسىدۇر."

4710. بۇ دۇنيا ئارزۇلىرىنى قولغا كەلتۈرگەن،
ئۆزىگە تۆمۈر قەلئە ـ تۇرا ياساتقان (كىشى) قېنى؟①

4711. بۇ دۇنيانى ئىگىلەپ، قارا قۇشقا مىنىپ،
كۆك ئاسمانغا چىققان ئاشۇ يامان ئىت قېنى؟②

4712. "خۇدامەن" دەپ دەۋا قىلغان،
خۇدا تەرىپىدىن دېگىز تېگىگە غەرق قىلىنغان مەلئۇن قېنى؟③

4713. بۇ دۇنيا مالىلىرىنى توپلىغان ۋە
مالىلىرى بىلەن (بىللە) يەر قەھرىگە كىرىپ كەتكەن (كىشى)
قېنى؟④

---

① شەددات كۆزدە تۇتۇلغان، ئۇ ئەپسانىۋى شاھ بولۇپ، ئۆزىگە "باغى ئېرەم" نامىلىق بىر جەننەت ياساتقان.
② نەمرۇد كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
③ فىرئەۋن كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ، خۇدالىق دەۋاسى قىلغانلىقى ئۈچۈن دېڭىزغا غەرق قىلىنغان، دېيىلىدۇ.
④ ئەپسانىۋى باي قارۇن كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

4714. شەرقتىن غەربكىچە يۈرۈش قىلىپ،
ئەللەرنى ئىگىلىگەن دۇنيا بېگى قېنى؟①

4715. تايىقى (ھاسسى) يىلان بولغان،
دېڭىز يېرىلىپ، ئوتتۇرىسىدىن كېچىپ ئۆتكەن (كىشى) قېنى؟②

4716. پەرى، قۇشلارغا ۋە ئادەمزاتقا
ھۆكۈمرانلىق قىلغان ئۇ ئادىل (شاھ) قېنى؟③

4717. ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرگەن كىشى قېنى؟④
ئاخىر ئۆزىمۇ ئۆلۈمگە دۇچار بولدى.

4718. ئادەملەرنىڭ سەرۋەرى، (تاللانغىنى) قېنى؟⑤
دۇنيا ئۇنىڭسىز بوش قالدى، يېتىمسىرىدى.

4719. بۇ سانىغانلىرىمنىڭ ھەممىسىنى ئۆلۈم ئېلىپ كەتتى،
قارا، سېنى تاشلاپ قويىاتتىمۇ، ئەي خۇلقى پاك؟!

4720. بۇ دۇنيانىڭ قانۇنى ئەنە شۇنداقتۇر،
خالىساڭ قانۇننى تۇت، خالىساڭ (ئۇنىڭ) ئەكسىنى (تۇت).

4721. قارىغىنا، قوڭۇر يەر قوينىغا
نى ـ نى ئادەملەر كىرىپ كەتتى، (بىكىن) قوينى تولمىدى.

4722. قارا يەر قېتىنى ئېچىپ كۆرسەڭ ئىدىك،

---

① ئىسكەندەر زۇلقەرنەين (مىلادىيىدىن ئاۋۋالقى 356 — 323 ـ يىللاردا ھۆكۈم سۈرگەن) كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
② مۇسا پەيغەمبەر كۆزدە تۇتۇلغان.
③ سۇلايمان پەيغەمبەر كۆزدە تۇتۇلغان.
④ ئەيسا پەيغەمبەر كۆزدە تۇتۇلغان.
⑤ مۇھەممەد پەيغەمبەر كۆزدە تۇتۇلغان.

نی – نی سەرخىل، ئېسىللارنىڭ مەسرەتتە ياتقىنىنى كۆرەتتىڭ!

4723. نی – نی بەگلەر قارا تۇپراق بولۇپ ياتماقتا،
نی – نی بىلىملىك ئالىملار ئۆلۈپ تۇپراققا ئارىلىشىپ كەتتى.

4724. مەن بەگ بىلەن قۇلنى ئايرىيالمايمەن،
كۆزۈم كەمبەغەلنى بايدىن پەرق ئېتەلمەيدۇ.

4725. ئاغرىپ، كېسەل بولمىغان نی – نی جەسۇر، مەغرۇر ئادەملەر
قارا يەر تېگىگە كىرىپ، قىمىرلىماي ياتىدۇ.

4726. ئاشۇنداق ئادەملەر قارا يەر تېگىدىن ئورۇن ئالدى،
ئەمدى سەن بىلەن مەن تىرىك قالاتتۇقمۇ؟

4727. كىشىلەر كارۋاندۇر، ئۇ (ھامان) يۇرۇپ تۇرىدۇ،
چوڭ يولدا ئۆي ياساپ مەنزىل تۇتمايدۇ.

4728. ھەممە ئارزۇ – تىلەكلەرنى ئۆزۈمدىن نېرى قىلدىم،
قويۇۋەت، پەقەت بىر خۇدا ماڭا يار – يۆلەكتۇر.

4729. كىشىنى قۇل قىلىدىغان ھەۋەستۇر،
بۇ ھەۋەسنى تاشلىدىم، كۆزۈم توق يۇرىمەن.

* 4730. دۇنيادىن ۋاز كەچكەن، بىۋاپا دۇنيادىن
كۆڭلى قايتقان كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

4731. "مەن دۇنيادا تىلىگەنلىرىمگە ئېرىشتىم،
ھېرىسلىق كۆڭلۈمدىن كۆزۈم يىراق.

4732. مەن دۇنيانىڭ تىلەك ـ ئارزۇلىرىنى تاشلىدىم،
تىلەكلىرىم تۈگىدى، سۆزۈم كېسىلدى.“

4733. بۇ دۇنيا دېگەن بىر ئېتىزدۇر،
ئۇنىڭغا نېمە تېرىسىڭ، كېيىن شۇ ئۇنىدۇ.

4734. ياخشى ئۇرۇقنى چاچساڭ، ياخشىلىق ئۇنىدۇ،
بۇ ياخشىلىق (ساڭا) يېمەك، كىيىم ـ كېچەك بولىدۇ.

4735. يامانلىق ئۇرۇقى چېچىلسا، يامانلىق ئۇنىدۇ،
بۇ يامانلىق ئاقىۋەتتە بوينۇڭغا يۈك بولىدۇ.

4736. بۈگۈن ئارزۇ ـ ھەۋەسلەرنى تاشلىمىغۇچە،
ئەتىكى ياخشىلىققا ئىگە بولۇشۇم مۇمكىن ئەمەس.

4737. (دۇنيا) سېنى تاشلىماستىلا، سەن دۇنيانى تاشلا،
سەندىن زېرىكمەستىلا، سەن ئۇنىڭدىن زېرىك، كۆزۈڭدىن يوقات.

4738. سەن ئۇنى تاشلىمىساڭ، ئۇ سېنى تاشلايدۇ،
ئۇنىڭدىن زېرىكمىسەڭ، ئۇ سەندىن زېرىكىدۇ.

4739. ئېرىشىپ (يەنە) تاشلاپ كەتسە، جاھاننىڭ نېمە كېرىكى؟
(ئۇ) سېنى (ھامان) تاشلايدۇ، (شۇڭا) سەن ئۇنى تاشلا!

4740. بۇ دۇنيانى قوي، ئۇ دۇنيانى تىلىگىن،
ئۇ (دۇنيا)دا مەڭگۈ راھەت ئىچىدە ياشا.

4741. بۇنىڭدىن تېخىمۇ ياخشىراقى بارىكى،
ئەگەر قولۇڭدىن كەلسە، ھەر ئىككى دۇنيانى ئىزدىمە.

4742. يۇر، ئىككى دۇنيانىڭ ئىگىسىنى ئىزدە،
دۇنيا ۋە ئاخىرەت — بۇ ئىككىسىنىڭ نېمە ھاجىتى بار؟

4743. تۆرەلدۇرگۈچىگە ئېرىشسەڭ، تۆرەلگەنلەر سېنىڭدۇر،
يارانقۇچىنى تاپساڭ، يارىتىلغانلار سېنىڭدۇر①.

4744. يارىتىلغاندىن قورقما، ئۇنىڭدىن تىلەك تىلمە،
يارانقاندىن قورق، ئۇنى يۆلەكچى قىل.

4745. يارانقان ئىگەمگە ئىبادەت قىلىشنى كەينىگە قويۇپ،
يارالغانغا خىزمەت قىلماق مۇناسىپ بولامدۇ؟

4746. خىزمەت قىلغۇچى ئىككى نەرسىدىن باشقىغا ئېرىشمەيدۇ،
يا خىزمىتى يارايدۇ، بېشى كۆتۈرۈلىدۇ.

4747. ياكى خىزمىتى ـ ئەمگەكلىرى يارىمايدۇ،
كۈنلىرى ـ ئۆمرى بىھۇدە زايە بولىدۇ.

4748. خىزمىتى يارىسا، بەگ ئۇنى ئۆستۈرسە،
بۇنىڭغا يېتىشكەن كۈنى ئۆزى ئەركسىز بولىدۇ.

4749. بەزىدە ئاچ، بەزىدە توق يۈگۈرۈش كېرەك،
بېگى ياتسا، ئۇ جاپا چېكىشى كېرەك.

4750. ئەگەر بۇ قىلغان خىزمەتلەر لايىق كۆرۈلمىسە،
ئەپسۇسكى، ئۆمۈر پۈتۈنلەي زايە بولىدۇ.

---

① بۇ بەيىتتە خۇداغا سىغىنىپ، خۇدا مەرھەمىتىگە ئېرىشسەڭ، بۇ دۇنيادىكى بارلىق نازۇنېمەتلەر ساڭا خاس بولىدۇ، دېگەن پىكىر ئىلگىرى سۈرۈلگەن.

4751. خزمەتچىگە مەنپەئەت نېمە، بۇنى ئوچۇق ئېيت،
بۇ خزمەتلەردە قانداق لەززەت بار؟

* 4752. خزمەتچى قائىدىسىنى سۆزلىگەن
ئىلى ھاكىمى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

4753. نەزەر سالساڭ، بەگلەرنىڭ ئىشى تەتۇر بولىدۇ،
شۇنچە كۆپ خزمەت قىلساڭمۇ، كىشى دەرھال يارىماي قالىدۇ.

4754. خزمىتى ياراپ قالسا، ئۇ ئۆزىگە ئەركسىز بولىدۇ،
خزمىتى يارىمسا، كۇندىن ـ كۇنگە ئېتىبارىدىن چۈشىدۇ.

4755. ئەي كۆپ خزمەت قىلغۇچى، خزمەتكە ئىشەنمە،
(قىلغان) خزمىتىڭ ئاخىر بېشىڭغا ئېگىدۇ.

4756. "رازى بولدى" دېگەندە، بەربات قىلىپ، سۆكىدۇ،
"چىراي ئېچىلدى" دېگەندە، غەزەپلىنىپ قاپقىنى تۇرىدۇ.

4757. (ئۇنىڭ) قىلىقلىرىنى تۇگەل بىلىپ بولمايدۇ
ھەمدە ئالدىغانلىرىمۇ ئېلىپ بولغىلى بولمايدۇ.

4758. (ئەي) ئوغۇل، نەزەر سال، بۇ دۇنيا بوراندەكتۇر،
ئۇ بىر كۆلەڭگىدۇركى، (تۇرىدىغان) قارارى يوق.

4759. ئۇ (بەئەينى) سەراپتۇر، قارىساڭ كۆزۈڭگە كۆرۈنىدۇ،
تۇتاي دېگەندە، غايىب بولىدۇ، يوقاپ كېتىدۇ.

4760. قارا، بۇ دۆلەت دەرىجىسى نۆۋەت بىلەن كېلىدۇ،
ئۇ قاچقۇن، بىۋاپا ھەم تېز قېرىيدۇ.

4761. ئەمدى بۇ دۇنيا ماڭا كېرەك ئەمەس،
دۆلەتمۇ، ئۇنىڭ كېلىش نۆۋىتىمۇ (كېرەك ئەمەس)، ئەي مەرد يىگىت.

4762. ئىگەمنىڭ يادى ماڭا ھەمراھ بەس، (ئۇ) سۆيۈنچىمگە سۆيۈنچ،
ئۇنىڭ يارلىقى (مەن ئۈچۈن) كۇپايە، شادلىقىمغا شادلىق.

4763. ئىگەمنىڭ سۆيگىنى كۇپايە قىلمىسا،
دۈشمىنىم شەيتاندۇر، شۇنىڭ بىلەن ئېلىشىمەن.

4764. تىلىكىمنى ئۇنىڭدىن (تىلەيمەن)، ئۇنىڭدىن ئۈمىد (كۈتىمەن)،
سىغىنغان ئىگەم شۇ، ئۇنىڭدىن شادلىق كۆرىمەن.

4765. كىيىمىم قوي يۇڭى، يېمىكىم ئارپا ئېشى بولسا كۇپايە،
(دېمەك) دۇنيا ماڭا يېتەرلىك، ئەي قېرىنداش.

* 4766. غارلاردا ياشىغۇچى، تەقۋادار،
مېھرىبان (كىشى) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

4767. "دۇنيادىن ئۆزۈمگە تېگىشلىكنى ئالدىم،
سۆڭ ـ كېپەك تاماقتىم، كىيىمىم قوي يۇڭى، شۇ كۇپايە."

4768. سۆڭ ـ كېپەك ماڭا شېكەردىن تاتلىقتۇر،
بۇ بۆز ئاق (ماتا) تون، يېپەك (تون)غا تەڭدۇر.

4769. ھەرقانداق يېمەك ـ ئىچمەك قورساق تويغۇچە يېيىلىدۇ،
مەيلى ئارپا، تېرىق بولسۇن ئاچلىقىمنى تويغۇزىدۇ.

4770. ئەي قېرىنداش، ئۆلمىگۈدەكلا بىرنەرسە يېگىن،

ئۇيدەك يەپكەتمىگىن، مىزاجىڭ بۇزۇلىدۇ.

4771. لەززەت قوغلاشما، لەززەتنىڭ ئازابى قاتتىق بولىدۇ،
لەززەتلىنىش بەدىلىگە يېتىدىغان ئورنۇڭ — چوڭقۇر پاتقاقلىقتۇر.

4772. ئاچچىق ـ چۈچۈك تائام گالنىڭ لەززىتىدۇر،
گال لەززىتىنى قوغلاشقان كىشى هايۋاندۇر.

4773. يىپەك، زەر كىيىم ـ كېچەكلەر كىشىلەر كىيىدىغان (نەرسىلەر-
دۇر)،
بەدىنىڭنى ياپالىسلا بەس قىل، ئەي كىشىلەرنىڭ ياخشىسى.

4774. قورساق بىر تويسا ئىككى كۆنگە يېتىدۇ،
كىيىم كىيسە، بىر تون ئىككى يىل چىدايدۇ.

4775. بۇ ئىككى (نەرسە) ئۆچۈن مەن ئۆزۈمنى قۇل قىلىپ،
بىلىپ تۇرۇپ، كىشىنىڭ خىزمىتىنى قىلسام يارىشامدۇ؟

4776. ئېگىز ئەرشتىن تەھتىسارىغىچە،
بارلىق مەۋجۇداتلار بىردەك موهتاجلىقتا ياشايدۇ.

4777. پەقەت بىرلا خۇدا موهتاجسىزدۇر،
ئۇ موهتاجلارنى بىلگۈچى ۋە شەپقەت قىلغۇچىدۇر.

4778. كۆڭلۈمنى ئىخلاس بىلەن بىر خۇداغا باغلىدىم،
تىلىگۈچى (سۈپىتىدە) ئۇنىڭدىنلا تىلەك تىلەيمەن.

4779. ئۇنىڭ بارلىقى شەك ـ شۈبھىسىز ماڭا ئايان،
دىلىم بىلەن ئىشىنىمەن، تىلىم بىلەن ئۇنى ماختايمەن.

4780. بارلىقىغا ئىقرارمەن، ئۈيقۇسىز ئۇنى ئىزدەيمەن،
قەيەردىن تېپىشىم ئۆزۈمگىمۇ بەلگىسىز.

4781. ئۇخلىماي ئىگەمنى ئىزدەيمەن،
نىشانىغا ئېرىشمەنۇ (لېكىن) ئۆزىنى كۆرەلمەيمەن.

4782. تىلىگەن ئۇخلىمايدۇ، تىنماي ئىزدەيدۇ،
ئىزدەپ تاپالمىدىم، دەپ كەينىگە يانمايدۇ.

4783. تىنماي ئىزدىگۈچىلەردىن ئۇنى تاپقانلار يوق،
ئىزدىسەمۇ تاپالمىدىم، دەپ يانپاشلاپ ياتقانلار يوق.

4784. تىلىگۈچى تىنماستىن يۈگۈرۈشى كېرەك،
ئارامخۇدا ياتقانلار تىلىگىنىنى تاپالمايدۇ.

4785. تىنماي ئىزدىگۈچى نېمىلەرگە ئېرىشمەيدۇ،
تىنىپ ياتسا، ئارزۇ ـ تىلەككە كىم يېتەلەيدۇ؟

4786. ئالدى بىلەن ئۇ مېنى ياخشى كۆرۈپ، ئارزۇ قىلدى،
ئەمدى مەن تىرىشىپ ئۇنى ئىزدىمەكچىمەن.

4787. ئاۋۋال ئۇ مېنى خالىدى، ئۇ ئەزەل ئىدى،
ئەمدى مەن پۈتۈنلەي ئۇنىڭغا ئىنتىلدىم.

4788. مۇشۇنداق بىر ئىگەمنى قانداقمۇ ياخشى كۆرمەيمەن،
ئۇنى ئىزدەپ تېپىشقا نېمە ئۈچۈن ئالدىرىمايمەن؟

4789. ئۇ (مېنىڭ) هاجىتىمغا، يالغۇزلۇقۇمغا يارايدۇ،
بالا ـ قايغۇ كەلسە، ئۇ مېنى قۇتۇلدۇرىدۇ.

4790. ئالدى بىلەن ئۇ خالاپ مېنى تاللىدى،
(شۇ سەۋەبتىن) مەن ئۇنى چىن قەلبىمدىن ئارزۇ قىلىمەن

4791. مېنى ئۇ ياراتتى، بۇ چىن سۆزۈمدۇر،
ئۇ مېنى پەرۋىش قىلدى، ئۆستۈردى.

4792. خەلقتىن ۋاز كېچىپ، ئۇنىڭغا سىغىندىم،
ئۇ ھەر جەھەتتىن مېنى ئاسرايدۇ.

4793. ئۆزۈم يالغۇز قالغاندا، ئىگەمنىڭ يادى كۈپايە،
(قىلىدىغان) سۆزلىرىمگە ئىگەمنىڭ نامى كۈپايە.

4794. ئاۋۇنچۇم، پاناھىم، يۆلەنچۈكۈم، ئىشەنچىم،
ئاچلىقىمنى تويغۇزغۇچى ئاشۇ بىر ئىگەمدۇر.

* 4795. (ئۆزىنى) پاك تۇتقان، ئىگىسىگە ھەقىقىي باغلانغان
كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

4796. "كۆڭۈلدىكى سىرىمنى ساڭا ئاچىمەن،
تىلەك ـ ئارزۇيۇم بىلەن ساڭا (قاراپ) ئۇچىمەن.

4797. كۆيۈنگۈچى، ئاۋۇنقۇچى، يۆلەك بولغۇچى ئىگەم،
ھەممە (نەرسە)دىن (قول) ئۈزدۈم، ساڭىلا ئىنتىلىمەن."

4798. ئۇ دۇنيادىكى ئورنۇڭنى بۇ دۇنيا (بەلگىلەيدۇ)،
بۇ (دۇنيا)نى قويمىغۇچە، ئۇ (دۇنيا)نى كىم تاپالايدۇ.

4799. بۇ دۇنيانى تاشلاپ، يۈز ئۆرۈپ كېتىش كېرەك،
شۇنداق قىلغاندىلا، ئاخىرەتلىككە ئېرىشكىلى بولىدۇ.

4800. ۋاپاسىز دۇنياغا بەكرەك ئېسىلىۋالسا،
مەڭگۈلۈك دۇنياغا قانداق ئېرىشكىلى بولسۇن؟!

4801. (بۇ) دۇنيا خەتەرلىكتۇر، ئۇنىڭ شەرۇتى ئوغىدۇر،
بارلىق يېمەك ـ ئىچمەكنىڭ ساپ ـ پاكىزىنى ئىزدە.

4802. بۇ دۇنيانىڭ ئارزۇ ـ تىلەكلىرىدىن ۋاز كېچىش كېرەك،
ئاندىن ئاخىرەتنىڭ ياخشى ئورنىغا ئېرىشكىلى بولىدۇ.

4803. ئەي ئۆگىدۇلمىش، بۇ ھەقىقەتنى بىلگىن،
مەن ساڭا ئۆز بىلگەنلىرىمنى ئېيتىپ بېرەي.

4804. كىشى تۆت نەرسىنى تامامەن تاشلىمىغۇچە،
باشقا تۆت (ئىشنى) ياخشى قىلالمايدۇ:

4805. بۇ دۇنيا ئىشلىرىنى تۇگەل تاشلىمىغۇچە،
ئاخىرەتنىڭ ئىشلىرىنى قىلالمايدۇ، ئەي ئىشەنچلىك كىشى،

4806. (ئەي) قېرىنداش، كىشىلەردىن يىراقلاشمىغۇچە،
خۇدا ئىبادىتى بىلەن شۇغۇللانغىلى بولمايدۇ، ئاداش.

4807. ھاۋايى ـ ھەۋەس بوينىنى ئۈزمىگۈچە،
ۋۇجۇدۇڭنى توغرا يولغا باشلىيالمايسەن.

4808. دۇنيانىڭ ھەممە (نەرسىلىرىنى) كۆڭۈلدىن چىقىرىۋېتىش كېرەك،
ئاندىن خۇدانىڭ سۆيگۈسى (يولىغا) ھەقىقىي ماڭغىلى بولىدۇ.

4809. مۇسۇلمانلار ئۈچۈن بۇ دۇنيا بىر قونالغۇدۇر،
قونالغۇدا راھەت ـ پاراغەت ئىزدىمە، كۆڭلۈڭنى تۇزەت.

4810. غەيرەت قىل، ۋۇجۇدۇڭغا نېسىۋە بەرمە،
شۇنداق قىلغاندىلا (توغرا) يولغا كىرەلەيسەن.

4811. ئۆتۈۋاتقان زامان ـ كۈنلىرىڭنى بىھۇدە ئۆتكۈزمە،
ئۆتكەن كۈنلىرىڭگە يەنە ئېرىشەلمەيسەن!

4812. ئۆتكەن كۈنلەر بىھۇدە ئۆتسە، كېيىن پۇشايمان قىلسەن،
ئۆمۈرنى زايە قىلساڭ، (ئۇنىڭغا) يەنە ئېرىشەلمەيسەن!

* 4813. ئەنە بىلىمى دېڭىز، ئۆزى كەمتەر، مۇلايىم،
كۆڭلى يۇكسەك كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

4814. شەھەردىن شەھەرگە كۆچكەن كىشى
يۈك ـ تاقلىرىنى ئالدىن ئەۋەتسە، ئىشنى ئۇز ـ سەرەمجان
قىلغان بولىدۇ.

4815. كۆچمەستىن ئاۋۋال، يۈك ـ تاقلىرىنى ئالدىن ئەۋەتىۋەتسە،
كۆچۈپ بارغاندىن كېيىن پايدىسىنى كۆرىدۇ.

4816. يۈك ـ تاقلىرىڭنى مەيلى ئەۋەت، مەيلى ئەۋەتمىگىن،
ئۆزۈڭ بەربىر كۆچسەن، بىخۇد بولما.

4817. مەيلى بەگ بول، مەيلى قۇل بول،
ئۇزۇن تۇرالمايسەن، (چۈنكى) ئۆلۈم يولغا چىققان.

4818. مەيلى مىڭ (يىل) ياشا، مەيلى ئون سەككىز (يىل ياشا)،
(بەربىر) ئۆلسەن، ياخشى نامىڭدىن ئىز قالدۇرغىن!

4819. مەيلى باي بول، مەيلى كەمبەغەل بول،

ئۆتكەن يىل، ئاي، كۈنلەر ئۆمرۈڭنى يەيدۇ.

4820. (مەيلى) بېشىڭ كۆككە يەتسۇن، (مەيلى) بۇيۇڭ ئاتالغىن،
كىرىپ ياتىدىغان ئورنۇڭ قارا يەر قويىندۇر.

4821. هاياتلىققا ئېرىشكەن كىشى ئۆمۈرىنى بىھۇدە ئۆتكۈزسە،
ئۆزىنى ئوتقا تاشلىغان بولىدۇ، ئۇ هايۋاندىن پەرقسىزدۇر.

4822. كىشى ئېسىنلىككە ئېرىشكەندىمۇ ئۆمۈرىنى زايە قىلسا،
بۇ، كۆركەمسىز (مەنسىز) ياشىغانلىقتۇر، ئەي قېرىنداش.

4823. ئەي قېرىنداشىم، سەن مەن ئۈچۈن قايغۇرما،
كۆزۈڭدىن ياش تۆكۈپ، ئۆز قايغۇڭنى قىل.

4824. بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرى بەك تۇزاقچىدۇر،
تۇزاققا ئىلىنمە، سېنى مەھكەم ئىلىندۇرىدۇ.

4825. بۇگۈن (ساڭا) دۆلەت كەلسە، ئارزۇيۇڭچە ئىش قىل،
(لېكىن) ئۇنىڭغا (تولىمۇ) ئىشىنىپ كەتمە، يەنە كېتىدۇ.

4826. ئۆلۈمگە بىخۇد بولما، (ئۇنى) يىراق (دەپ) ئويلىما،
ئۇ كۈتۈلمىگەندە پىستىرمىدىن چىققاندەك پەيدا بولىدۇ.

4827. غەپلەتتە قالغان مىڭلارچە (كىشىنى) ئۆلۈم (بىردىنلا) باستى،
توپلىغان نۇرغۇن (دۇنيالىرىنى) ئۆلۈم چېچىۋەتتى.

4828. كۆڭلى سەگەك (كىشى) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
ئۆلۈمگە بىخۇد بولما، بالاسى تېگىدۇ:

4829. "قارا، نۇرغۇن ئۇيۇشقانلارنى ئۆلۈم پارچىلىدى،
ئۆلۈم ئېسىمگە كەلسە، كۆز (يېشىم) بۇلاقتەك ئاقىدۇ.

4830. 'مەنمەن' دەپ كۆكسىگە ئۇرغانلارنىڭ بىرەرسىمۇ قالمىدى،
قوشۇن ـ ئەسكەر ۋە پۇختا قوراللارمۇ پايدا بەرمىدى."

4831. بەخۇد بولما، تىرىكلىك چوقۇم ئۆتۈپ كېتىدۇ،
كۈن ـ زامانلار يېتىپ كەلمەسكە كېتىدۇ.

4832. راھەت ـ پاراغەتكە ئاۋۇنۇپ كەتمە، كۈنلىرىڭ زايە بولىدۇ،.
بۇ بەختكە ئىشەنمە، ئۇ قەبىھ، ۋاپاسىزدۇر.

4833. "مەن بۈيۈك" دېگۈچىلەرنى ئۆلۈم تۇتتى،
"مەن ئۇلۇغ" دېگۈچىلەرنمۇ ئۆلۈم ئۇتۇپ چىقتى.

4834. ئۆلۈم ئوردا ـ سارايلارنى، كۆپلىگەن شەھەر ـ كەنتلەرنى بۇزدى،
ئۆلۈم قەسىر ـ ئايۋانلارنى، مىڭلىغان ئۆيلەرنى خانىۋەيران قىلدى.

4835. نەچچە مىڭلىغان تىرىكلەر ئۆلدى، يەر تېگىگە كىرىپ يوقالدى،
(ئۇلار) بىزنىڭ كېلىدىغانلىقىمىزنى كۈتۈپ ياتماقتا.

4836. ئۇلارغا قاراپ باق، كۆزۈڭنى يوغان ئاچ،
بەگ نەدە، قۇل نەدە (ياتىدۇ)، بىلەمسەن؟

4837. ئۇلۇغلۇق ئۆلۈمگە كار قىلمىدى،
ئۆلۈمدىن قاچىدىغان كېچىك تېپىلمىدى.

4838. ھۆرمەتلىك پەيغەمبەرلەرنى ئۆلۈم ئېلىپ كەتتى،
ئۇنىڭغا (قارشى) كىم دورا ـ دەرمان، قورال تاپالايدۇ؟

4839. بۇ جاپاكەش دۇنيا ئىشەنچسىزدۇر،
قىلىقلىرى ۋاپاسىز، قىلمىشلىرى قەبىھدۇر.

4840. قانداق ئۆتكۈزسەڭمۇ كۈنلەر تېز ئۆتۈپ كېتىدۇ،
ياخشىسىمۇ، يامىنىمۇ ۋە ئەگرىسىمۇ، توغرىسىمۇ — (ھەممىسى)
ئۆتۈپ كېتىدۇ.

4841. توقلىرىمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ، ئاچلىرىمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ،
بەگگە يۈز ـ خاتىر قىلمايدۇ ياكى باي، قۇلنى ئايرىمايدۇ.

4842. (ئۇنىڭ) نە راھەت ـ پاراغىتى ئۇزۇن، نە مۇشەققىتى،
(شۇنداق ئىكەن) مۇنچە شاۋقۇن ـ سۇرەن كۆتۈرۈشنىڭ نېمە
كېرىكى؟

4843. ھەربىكتى بىلەن دىلى بىردەك بولغان،
بىلىمى كەڭ دانىشمەن بەك ياخشى ئېيتقان:

4844. "ئادەم ئازغىنە ياخشىلىق بىلەن ئۆزىنى ئۇنتۇيدۇ،
ئاسمان ـ پەلەككە يەتكۈدەك سۆزلەيدۇ.

4845. قانچىلىغان مەغرۇر، شۆھرەتلىك ئەرلەرنى
ئۆلۈم كۆكسىنى ئېزىپ، كۆزىنى چقاردى."

4846. ساڭا چىن ـ مېھرىبانلىقىم ئاشۇ بولغاچقا،
بۇنى ساڭا سۆزلىدىم، ئەي سېخىي.

4847. كىمدەكىم بۇ ئەھۋالنى ھەقىقىي بىلسە،
بۇ دۇنيانى (ھەرگىز) ئۆزىگە يېقىن تۇتمايدۇ.

4848. يىگىتلىكىمنى يوقاتتىم، بېشىم ئۇلغايدى،
بېشىمدىن ئىپار (تۈسى) كېتىپ، كافۇر (تۈسى) قاپلىدى.

4849. ئەي ئادەملەرنىڭ ياخشىسى، بۇندىن كېيىنكى كۈنلەر،
شۇبھىسىز، ئۆلۈمگە ھازىرلىنىش مەزگىلىدۇر.

4850. ئۆلۈم قايغۇسى كەلدى، شادلىق كەتتى،
بىلگىنكى، ئۆلۈمدىن كېيىن ئىشىمىز قانداق بولىدۇ؟

4851. ئۆزۈم بۇ قايغۇ ـ ئەلەم بىلەن مەشغۇل ئىكەنمەن،
قانداقمۇ ئەلىگ (ئالدىغا) بارالايمەن، ئەي خۇشخۇي!

4852. ئەلىگكە مەندىن پايدا بولمايدۇ،
پايدا يەتكۈزسۇن دېسىمۇ، پايدا يەتكۈزەلمەيمەن.

4853. ئەگەر ئۇ دۇنيالىق (ئۇچۇن) مېنى خالىغان بولسا،
مېنى (ئۆز يېنىغا) بارغان ھېسابلاپ، توغرا (يولدا) ماڭسۇن.

4854. قۇدرەتلىك خۇدا ئادەم ئوغلىنى
ئىككى ئىش ئۈچۈن ياراتتى (ۋە) نام بەردى:

4855. (ئۇ بولسىمۇ) دوزاختا ياكى جەننەتكە بەگ قىلىش،
قەدىرلىك قىلىش ياكى تۆۋەن ـ پەس قىلىش.

4856. قەدىرلىك قىلىشنى خالىسا، يول كۆرسىتىپ بەردى،
خار بولۇش يولىنىمۇ پەرقلەندۈرۈپ بەردى.

4857. بەندە ئۆز بەندىلىكىنى ئادا قىلىشى
(ۋە) خۇدانىڭ تەۋپىقىگە ئىگە بولۇشى كېرەك.

4858. ئەگەر بەندە خوداىنڭ تەۋپىقىگە ئىگە بولسا،
جىمى ياخشىلىقلار ئۇچۇن يول ئېچىلىدۇ.

4859. غەيرەت قىلىپ ئىبادەتنى بەجا كەلتۇرگەندىلا،
ئاندىن كۆپ ياخشىلىقلارنىڭ ئىشكى ئېچىلىدۇ.

4860. مانا مېنىڭ بىلىدىغانلىرىم مۇشۇلار ئىدى،
(بۇلارنى) ساڭا سۆزلىدىم، ئەي ياخشى دوستۇم.

4861. سىلەرگە مەندىن پايدىلىق سۆزلەر كېرەك،
ئۆزۈمگە قارىغاندا سۆزلىرىم ياخشىراق.

4862. ئەگەر ئاخىرەتلىكنى ئىزدىسەڭ، ئۇنىڭ يولى ئەنە شۇ،
ئەگەر (بۇ) دۇنيالىقنى ئىزدىسەڭ، ئۆزۈڭ تولۇق بىلىسەن.

4863. پەلەك (ساڭا) يۈزلەندى — بەختىڭ كەلدى،
ئارزۇيۇڭ نېمە بولسا، شۇ كېلىۋېرىدۇ، (بۇنىڭغا) ئىشەن.

4864. سىلەرگە پايدا بەرگۈدەك ياخشى ئىشتىن باشقا
مەندە (يەنە) نېمە بار، ئەي ياخشى دوست.

4865. ئەلىگ مېنى تەڭرىگە تاپشۇرسۇن،
ئۇنىڭ ياخشىلىقى ئۇچۇن دۇئاگوي بولاي!

4866. بىلىمىمنى سورىسا، ئەنە بىلگەنلىرىمنى ئاڭلىدىڭ،
نېمە دېگەنلىكىمنى ئېيتىپ بەر.

4867. سۆزۈمگە ئەمەل قىلىڭلار، ئەگەر ئەمەل قىلمىساڭلار،
بۇگۈن ئىشەنمىگەن (ئىشلارنىڭ) ھەممىسى ئەتىلىككە (بېشىڭ-

لارغا) كېلىدۇ.

4868. ئەي بىلىمى دېڭىز، بۇ سۆز ياخشى ئېيتىلغانكى،
بۇنىڭغا ئەمەل قىلىنسا، يۇز يورۇق بولىدۇ:

4869. "قارا، بۇ سۆزۈم بۇگۈن ساڭا چۈش(تەك) بىلىنىدۇ،
ئەتىلىككە ئۇ يەردە ساڭا ھەمراھ بولغىنىنى كۆرىسەن.

4870. بىخۇد بولما، غەيرەت قىلىپ، سۆزۈمگە ئەمەل قىل،
ئەگەر ئەمەل قىلمىساڭ، دېگىنىمگە دۇچ كېلىسەن."

4871. ئەلگىدىن مېنىڭ ئۆزرەمنى سوراپ قوي،
نېمە لازىم بولسا، ئامال ـ چارىسىنى قىل.

4872. سەن كېلىپ ـ بېرىپ مۇشەققەت چەكتىڭ،
ئەجرىنى خۇدا بەرسۇن، كۈندەك يورۇپ كەتكىن.

4873. مەن ئۈچۈن دىلىڭنى مالال قىلما، ئەي قېرىنداش،
بېقىنلىقىڭدىن مېنى سىرتتا قويما.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

4874. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ شۇنداق دېدى:
مەن ئەمدى ھەققەت يولىنى چۈشەندىم.

4875. سۆزۈڭنى ئاڭلىدىم، زېھىن بىلەن چۈشەندىم،
سۆزۈم تۈگىدى، ئەمدى سۆزۈڭگە كۆندۈم.

4876. سۆزىنى توغرا سۆزلىدىڭ، بۇ ئىشەنچلىك سۆزدۇر،

بۇنىڭدىن باشقىسىنىڭ (ھەممىسى) ئەگرى يولدۇر.

4877. چىنلىق سەن تەرەپتە بولدى، مېنىڭ (سۆزۈم) ئويۇن، ئويۇننى قويۇپ، چىنلىققا بويۇن ئېگىمەن.

4878. ئەمدى مەن قايتاي، سەن ئامان ـ ئېسەن قالغىن، ئەي ئىككى دۇنيالىقى (بار) تاپقۇر (كىشى).

4879. خۇدا ساڭا تەۋپىق، كۈچ ـ قۇۋۋەت بەرسۇن، قېرىنداش، دۇئادا ئۇنتۇما، كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەتمە.

4880. مېنىمۇ خۇدادىن تىلەپ تۇرغىن، خۇدا دىلىمنى ئويغىتىپ، كۆڭلۈمنى يورۇق قىلسۇن.

* * *

4881. ئۆگدۈلمىش سۆزىنى تۈگەتتى، ئورنىدىن قوپتى، خوشلاشتى ۋە ئۆي تەرەپكە يۈزلەندى.

4882. ئېتىنى مىندى، ئۆيىگە قاراپ ماڭدى، (ئېتىدىن) چۈشۈپ (ئۆيگە) كىردى، بىرئاز دەم ئالدى.

4883. يەپ ـ ئىچتى ۋە بىردەم خىيالغا چۆمۈپ دەم ئالدى، ئاڭلىغان سۆزلىرىنى ئۇزۇن مۇلاھىزە قىلدى.

4884. قۇياش يۈزىگە قارا پەردە تارتتى، دۇنيا يۈزى بارا ـ بارا قارا توزانغا پۈركەندى.

4885. رۇمى قىزى چېكە چاچلىرىنى چۈشۈرۈپ، يۈزىنى ياپتى،

يەر يۈزى پۈتۈنلەي قارا چاچ رەڭگىگە كىردى.

4886. ئاسمان پۈتۈنلەي زەڭگى يۈزىگە ئايلاندى،
ئۇچار (قۇشلار) تىندى، ھەربىرىدە قىلغۇچلار توختىدى.

4887. تاھارەت ئېلىپ، خۇپتەن نامىزىنى ئوقۇدى،
تۆشەك سېلىپ يېتىشقا ھازىرلاندى.

4888. ئازراق ئۇخلىدى ـ دە، يەنە ئويغاندى،
ئەنە، زۆھرە يۇلتۇزى تۆۋەنگە ئېڭىشكەنىدى.

4889. يەنە قارىدىكى، ئۇكەر بېشى تۆۋەنگە ئېڭىشىپتۇ،
شەرقتىن چايان[1]كۆتۈرۈلۈپ يۇقىرى ئۆرلەپتۇ.

4890. يەنە بىرئاز كۈتتى، ئۇيقۇسى كەلمىدى،
قاراڭغۇلىغا ئوخشاش كۆزىنى يۇممىدى.

4891. بىرئاز ۋاقىت خىيال سۈرۈپ، ئۇيقۇسىز، ئويغاق ياتتى،
ئاسمان قىرغاقلىرى كافۇر رەڭگىگە كىردى.

4892. ئاسمان خۇددى ئەنبەر پۈركىگەندەك قاراڭغۇلاشتى،
يەردىن قىزىل نەيزىدەك (قۇياش نۇرى) كۆتۈرۈلۈپ، پۈتاقلىرىنى
يايدى.

4893. قۇياش ئۆرلىدى، يەر يۈزىدىن چاك ـ تۇمان كۆتۈرۈلدى،
توققۇز ھال رەك تۇغ يېقىنلىشىشقا باشلىدى[2].

---

① چايان — تارازا يۇلتۇز تۈركۈمى.
② ئەتىگەنكى شەپەق نۇرىدە تۇتۇلىدۇ.

4894. ئۆگدۈلمش ئورنىدىن تۇرۇپ تاھارەت ئالدى،
نامزىنى ئوقۇپ دۇئا قىلدى.

4895. قىزىل نەيزىلىك قالقان يەرنى قىزارتىشقا باشلىغاندا،
(ئۆگدۈلمش) تۇرۇپ سارايغا ماڭدى، توپتوغرا (ئىچىگە)
كىردى.

* * *

4896. ئەلىگ (ئۇنىڭ كەلگىنىنى) ئاڭلىدى، كىرىشكە ئىجازەت بەردى،
ئۇ كىرىپ، ئەلىگ (ئالدىدا) قول قوۋۇشتۇرۇپ (تۇردى).

4897. ئەلىگ ئىشارەت قىلىپ، ئولتۇرۇشقا يەر كۆرسەتتى،
(ئۆگدۈلمش) ئېغىر ـ بېسىقلىق ۋە ئەدەپ بىلەن كۆرسىتىلگەن
يەردە ئولتۇردى.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمشكە سوئالى

4898. بىرئاز جىم تۇرغاندىن كېيىن ئەلىگ سۆز باشلاپ
شۇنداق دېدى: ئەي خۇش پېئىل، قېنى سۆزلە.

4899. قېرىندىشىڭ نېمە دېدى، ئىشلىرىڭ قانداق بولدى،
تىلىكىڭ نېمە بولدى، دوستۇڭ كېلەمدۇ؟

ئۆگدۈلمشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

4900. ئۆگدۈلمش جاۋاب بېرىپ، سۆز باشلىدى،
نېمە دەپ سۆزلەشكەنلىرىنى توپتوغرا سۆزلەپ بەردى.

4901. ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن سۆزلەرنى
تەپسىلىي ھالدا ئەلىگكە بايان قىلدى.

4902. ئەلىگ بىرئاز ۋاقىت جىم بولۇپ قالدى، ئويلاندى،
كۆڭلى يېرىم بولۇپ، كۆزلىرى ياشقا تولدى.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

4903. (ئەلىگ) دېدى: ئۇ قېرىندىشىڭ توغرا سۆزلەپتۇ،
ئۇ ئېيتقان، دېگەن سۆزلەر (ھەقىقىي) سۆزلەردۇر.

4904. بۇگۈن بىز ئۆزىمىزگە زۇلۇم قىلماقتىمىز،
ئۇنىڭغىمۇ زۇلۇم قىلىپ رەنجىتمەكتىمىز.

4905. بۇ دۇنيا ئۆتكۈنچىدۇر، ئۇ (ھېچكىمگە) قالمايدۇ،
قالغان ئۆمۈر قانچىلىك، بۇنىمۇ بىلىپ بولمايدۇ.

4906. شۇبھىسىز، مەڭگۈلۈك دۇنيا (چوقۇم) كېلىدۇ،
راھەتمۇ، جاپامۇ ئۇزاققا سوزۇلمايدۇ.

4907. ئۇ، ئۇ يەردە راھەتكە ئېرىشسە، ھۇزۇر شۇ،
ئورنى ياخشى بولۇپ ياخشى ئىز قالدۇرىدۇ.

4908. ئۇ قېرىندىشىڭ تامامەن سەگەك ئىكەن،
ئۇنى چاقىرىپ، بۇ يەرگە ئەكېلىشىمىز ناتايىن.

4909. بىز ئۆزىمىز ھەۋەسكە تۇتقۇنمىز،
زامانلار ۋە كۈنلەر بىھۇدە ئۆتمەكتە.

4910. كۆڭلى تىرىك كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
(ئۇ) ساڭا ياخشى سۆز قىلىپ، پەند ـ نەسىھەت بەردى:

4911. ھاۋايى ـ ھەۋەس دۇشمەندۇر، (ئۇ) ئەگەر غالىب كەلسە،
شۇبھىسىز، سېنىڭدىن كونا ئۆچىنى ئالىدۇ.

4912. ھاۋايى ـ ھەۋەس نەپسى تىرىلسە، قەلب ئۆلىدۇ،
قەلب ئۆلسە، تائەت ـ ئىبادەت قېپقالىدۇ، ئەي ئوغۇل.

4913. بۇگۈن بىزنىڭ قەلبىمىز ئۆلگەن ئوخشايدۇ،
ھاۋايى ـ ھەۋەسنىڭ، نەپسنىڭ بويىنى يوغىناپ كەتتى.

4914. ئۇلۇغلۇق، ئۇستۇنلۇك (ۋە) بەختلىك كۈنلەر،
ئۇزۇن داۋاملاشمايدۇ، ئەي كۆڭلى تۇز.

4915. قارىساڭ ئۇنىڭ راھىتى ئاز، مۇشەققىتى كۆپ،
باش ئاغرىقى، قارغىش، سۆكۈنلىرى خېلىلا كۆپ.

* 4916. دۇنيانى سىناپ، يېشى ئۇلغايغان،
بىلىملىك كىشى بەك ياخشى ئېيتىپتۇ:

4917. "ئۇلۇغلۇققا ئارتۇقچە مەغرۇرلىنىپ كەتمە،
ئۇلۇغ بولساڭ، باش ئاغرىقى (كۆپ بولىدىغانلىقى) نى بىل.

4918. قەيەردە شادلىق بولسا، ئاخىر (بىر) بالا كېلىدۇ،
قەيەردە راھەت بولسا، مىڭ (خىل) جاپامۇ بىللە كېلىدۇ."

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

4919. ئەلىگ يەنە دېدى: ئەي ئۆگدۈلمىش،
ئۇنى چاقىرىشتىكى مەقسىتىم مۇنداق ئىدى:

4920. مېنى ياخشىلىققا (دەۋەت قىلىشقا) سەۋەب بولسا،
دىلىم ياشناپ كېتەر ئىدى، ئەي پالۋان.

4921. (ئۇ) قاتتىق تۇرۇۋالدى، بۇ يەرگە كېلىشكە ئۇنىمىدى،
دوست، بۇرادەر، قېرىنداشلىرىنىڭ يۈزىنى كۆرۈشكە (رازى
بولمىدى).

4922. ئۇنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىگە قارىسا، ھەممىسى توغرا،
ئەمدى ئۇنى زورلاشقىمۇ بولمايدۇ.

4923. سەن (ئوتتۇرىدا) يۈرۈپ، كۆپ جاپا چەكتىڭ،
كۆپ سۆزلەشتىڭ، جىق يول ماڭدىڭ، ھاردىڭ.

4924. ئەمدى كۈتەيلى، قاراپ باقايلى، ئەي سېخىي،
ئاخىر ئەھۋال، ۋاقىت ـ پۇرسەت قانداق بولىدىكىن.

4925. كەلگۈسىنىڭ ئىشلىرى قاراڭغۇ تۈن ئىچىدە تۇرغان(دەك
غۇۋا)،
ئۇنى يورۇق كۈنلا يورۇتالايدۇ، ئەي ياخشى دوست.

4926. زاماننىڭ ئوقياسى بەتلەگلىك تۇرىدۇ،
بەزىدە پايدا كەلتۈرىدۇ، بەزىدە زىيان سالىدۇ.

4927. ھەرقانداق ئىشنى خۇدانىڭ ھۆكۈمىگە قويۇش كېرەك،

ئۆز (ۋاقتى) كەلگەندە پۈتىدۇ، (يولى) ئېچىلىدۇ، ئەي سەگەك.

4928. ھەرقانداق (بىر) ئىشنى قىلىپ، لەززەت ئالالمىسا،
(ئۇنى) مەلۇم ۋاقىت تاشلاپ قويۇش كېرەك، ئەي بىلىمى كامىل.

4929. بۇ دۇنيانىڭ خۇي ـ پەيلى شۇنداقكى، ئەگەشسەڭ قاچىدۇ،
تاشلىۋەتسەڭ، ئۆرۈلۈپ ساڭا قاراپ يۈزلىنىدۇ.

4930. مەلۇم ۋاقىت كۈتەيلى، ئۇنى سىناپ (كۆرەيلى)،
زامان كۈنلىرىنىڭ ئاخىرقى ئەھۋالى قانداق بولىدىكىن!

4931. ئۇ بەلكىم بىزنى خالىشى مۇمكىن،
ئويلاپ كۆرۈپ، ئۆزى تېخىمۇ ياخشى (ئىش) قىلار.

*　　*　　*

4932. شۇ يەرگە كەلگەندە، ئەلگ سۆزىنى تۈگەتتى،
ئۆگدۈلمىش ئورنىدىن تۇرۇپ، ئەدەپ بىلەن سىرتقا چىقتى.

4933. بۇ سۆزلەردىن كېيىن يەنە بىرنەچچە كۈن ئۆتتى،
ئەلگ ئويغا چۆمدى، (ئىشنىڭ) ھەممە تەرىپىگە نەزەر سالدى.

68

كۈنتۈغدى ئەلگنىڭ ئودغۇرمىشنى ئۈچىنچى قېتىم تەكلىپ قىلغانلىقى ئېيتىلىدۇ

4934. بىر كۈنى ئەلگ ئۆگدۈلمىشنى چاقىردى (ۋە) ساڭا (يەنە) بىر ئىشنى قىلىش لازىم بولدى، دېدى.

4935. چاقىرسام، قېرىندىشىڭ مېنىڭ قېشىمغا كەلمىدى، مەن بۇ ئارزۇ ـ تىلىكىمگە ئېرىشەلمىدىم.

4936. مەن بۇ ئارزۇ قىلغان تىلىكىمدىن كەچتىم، ئەمدى تىلىكىمگە يېتىش ئۈچۈن باشقا بىر يولنى (تاللىدىم).

4937. قارا، مېنىڭ هازىرقى تىلىكىم مۇنداق، ئۆزۈم ئۇنىڭ يۈزىنى بىر كۆرەي.

4938. مەن ئۇنىڭ (ئالدىغا) باراي، ياكى ئۇ ماڭا كەلسۇن، زىيارىتىمنى ئۇ يورۇق يۈزگە ئېيتقىن.

4939. مېنىڭ (ئالدىمغا) كېلىپ، تەربىيە ۋە نەسىھەت بەرسۇن، ئاندىن ئۆز ئورنىغا قايتىپ بېرىپ، ئۆز ئىشلىرىنى قىلسۇن.

4940. ماڭا پايدىسى تەگسۇن، ئۇنىڭغا زىيان بولمايدۇ، قەلبىمدىن هەممە ناپاكلىقلار تازىلانسۇن.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگگە جاۋابى

4941. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ، مۇنداق دېدى:
(بۇ) ھەقىقەتەنمۇ دەل جايىدا بولغان بولاتتى، ئەي قۇتلۇق زات.

4942. ئەلىگ خالىغان بولسا، بۇ ئىشنى قىلمەن،
يارلىق بېرىلسە، يەنە ئۇنى تەكلىپ قىلمەن.

4943. باراي، ئۇنىڭغا بۇ سۆزنى ئېيتاي،
ئەلىگ بارمىسۇن، مەن ئۇنى كەلتۈرەي.

4944. ئەلىگ يەنە بىر مەكتۇپ يېزىپ بەرسۇن،
ئوقۇپ ئىشەنسۇن (ۋە ئۇ) مۇلايىم بۇ يەرگە كەلسۇن.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

4945. ئەلىگ ئېيتتى، ئەمدى مەكتۇپنىڭ نېمە ھاجىتى،
مەكتۇپقا قارىغاندا سەن ئىشەنچلىكرەك ئەمەسمۇ، ئەي زېرەك؟

4946. خەت ئىشەنگىلى بولمايدىغان ئادەمگە بېرىلمدۇ،
سەندىنمۇ ئىشەنچلىك يەنە كىم بار؟

* 4947. كۆپ ئىشلارنى كۆرۈپ ئەقلى يېتىلگەن،
ياخشى ياغما بېگى نېمە دېيدۇ، ئاڭلا:

4948. "ئەلچىگە ئىشەنسە، مەكتۇپنىڭ نېمە ھاجىتى،
ئىشەنچىگە ئىگە بولغاندا (ئېھتىيات) چارىلىرىنىڭ نېمە
ھاجىتى."

4949. ئۆز ئاغزىڭ بىلەن سۆزۈڭنى ئېيت، جاۋابىنى ئاڭلا،
يەنە مەكتۇپ يېزىشنىڭ نېمە ھاجىتى، زېرەك؟"

4950. بۇ ئانچىلىك ئېغىر كەلگۈدەك،
چۆچۈپ، يىراق قاچقۇدەك ئىش ئەمەس.

4951. شۇنچىلىك سۆزگە مەكتۇپنىڭ ياكى چارە ـ تەدبىرنىڭ نېمە ھاجىتى؟
ئەي زېرەك، سەن مەن ئۈچۈن ھەم مەكتۇپ، ھەم ئىشەنچ!

4952. بۇ يەرگە كېلىپ، مەن بىلەن كۆرۈشسۇن، ئاندىن قايتىپ كەتسۇن،
زورلاپ تۇتۇپ قالمايمەن، ئۇنىڭغا ئەرك بېرىمەن.

4953. قارا، سېنى مۇشۇ ھاجەت ئۈچۈن ئەۋەتمەن،
ياخشىلىق بىلەن چاقىرغىن، زورلىما.

4954. (ئۇ) بۇ ياققا كەلمىسە، مەن ئۇ يەرگە بارای،
يۈزىنى كۆرۈپ، قايتىپ كېلەي.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگە جاۋابى

4955. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ، (شۇنداق) دېدى:
خۇدا يار ـ يۆلەكتە بولسا، بۇ تىلەك ئورۇندىلىدۇ.

4956. شەخسەن ئۆزۈم ناھايىتى غەيرەت قىلىپ،
بۇ ئارزۇ ـ تىلەكنىڭ ئورۇندىلىشى ئۈچۈن تىرىشمەن.

4957. ئەلىگ ئالىلىرى ئامان ـ ئېسەن بولسۇن،
جۇدا بارچە تىلەك ـ ئارزۇسىغا يەتكۈزىدۇ.

*　　*　　*

4958. (ئۆگدۈلمىش) ئورنىدىن تۇرۇپ (سىرتقا) چىقتى، ئاتلاندى،
ئۆيىگە يېتىپ كېلىپ، تونلىرىنى يەشتى.

4959. (قۇياشنىك) قىزىل مەڭزى ئۆزگىرىپ، سېرىق تۈسكە كىردى،
دۇنيا ئالتۇن رەڭگىدەك ساپ-(قىياپەتكە) كىردى.

4960. قۇياش يۇزىگە سېرىق زەپىرەڭ سۈرتتى،
دۇنيا ئۆز رەڭگىنى زەڭگەرگە ئۆزگەرتتى.

4961. ئاسمان مەشۇقلار قېشىدەك (قارا) بولدى،
دۇنيا زەڭگى ـ ھەيۋىلەر تۈسىگە كىردى.

4962. (ئۆگدۈلمىش) تامىقىنى يەپ، تاھارەت ئېلىپ، نامازغا ئوقۇدى،
ئورۇن سېلىپ ياتتى، ئازراق ئۇخلىدى.

4963. سېرىق بۇلبۇل ئۇنلۈك سايرىدى،
(ئۆگدۈلمىش) چۆچۈپ ئويغاندى، ئۇيقۇسى كەلمىدى.

4964. (بۇلبۇل ئاۋازىغا) قۇلاق سېلىپ، بىرئاز ئويغاق ياتتى،
بۇ ئاۋازغا مەپتۇن بولۇپ، ئورنىدىن قوپتى.

4965. ئۇيقۇسى قاچتى، كېچە ئۇزۇنغا سوزۇلغاندەك (تۇيۇلدى)،
كۈننىڭ يورۇشىنى تاقەتسىزلىك بىلەن ئارزۇ قىلدى.

4966. ئاسمان كىيگەن قارا كۆڭلىكىنى يىرتتى،
چۈمپەردىسىنى ئاچتى، يورۇق يۈزى كۆرۈندى.

4967. (قۇياش) ئۆرلەپ، گۈزەل قىزدەك كۈلۈپ قارىدى،
دۇنيانىڭ كۈنگەي ھەم تەسكەي تەرىپى يورۇدى.
4968. (كۈن) تۇغۇپ، يۇقىرى ئۆرلەپ، يۈزىنى كۆرسەتتى،
دۇنيانىڭ بارلىق ۋادىلىرى ھەم دەريالىرىنى يورۇتتى.

4969. (ئۆگدۈلمىش) يەنە قوپۇپ تاھارەت ئالدى، كىيىم ـ كېچەكنى كىيدى،
ناماز ئوقۇدى، ياخشىلىق تىلەپ دۇئا قىلدى.

*　　*　　*

4970. ئېتىنى تۇتۇپ مىندى، بىر خىزمەتچىسىنى ئېلىپ،
خۇشال ـ خۇرام ھالدا قېرىندىشى تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

4971. ئۇ تۇرغان يەرگە يېقىن كەلگەندە، ئاتتىن چۈشۈپ،
دەرۋازىغىچە ئاستا پىيادە باردى.

4972. قولى بىلەن دەرۋازىنى ئاستا قاقتى،
قېرىندىشى ئاڭلاپ، ئورنىدىن قوپۇپ، ئىشكىنى ئاچتى.

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

4973. كۆز ئالدىدا تۇرغان ئۆگدۈلمىشنى كۆرۈپ،
ئەي قېرىندىشىم، سەن ئىشنى ئۇزارتىۋەتتىڭ، دېدى.

4974. نېمشقا زورمۇزور ئۆزۈڭنى قينىيسەن،
نېمە ئۈچۈن ماڭا بۇنداق قەستەن يېپىشۋالسەن؟

4975. يۇر، (ئۆيگە) كىرەيلى، سۆزلىرىڭنى ئېيت،
سەن نېمە ئۈچۈن يەنە قايتا (بۇ يەرگە) كەلدىڭ؟

*　　*　　*

4976. بۇ ئىككى قېرىنداش بىللە ئۆيگە كىردى،
قېرىندىشىغا زاھىت قاپقىنى تۇردى.

ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

4977. كەلگەن قېرىندىشى شۇنداق دېدى: ئەي ئېسىل،
قاپقىڭنى تۇرمە، ئالدى بىلەن سۆزۈمنى ئاڭلا.

4978. سەن ئېيتقان سۆزلەرنىڭ ھەممىسىنى كەم ـ كۈتىسز
ئەلگىكە يەتكۈزدۇم، تەپسىلي بايان قىلدىم.

4979. ئەلىگ سۆزۈمنى چۈشەندى، ھەممىسىنى ئاڭلىدى،
سۆزلىرىڭنى ئاڭلاپ كۆپ ھەيران بولدى.

4980. ئەي قېرىنداش، سېنى ئەمدى (ئۆز ئىختىيارىڭغا) قويۇۋەتتى،
بۇنىڭدىن تاشقىرى باشقا بىر تىلىكى بار.

4981. بۇ ئىش ئۈچۈن مېنى ساڭا ئەلچى (قىلىپ) ئەۋەتتى،
سەن مېنى ئۈيالدۇرما، ئەي باتۇر.

4982. ھەرقانداق نەرسىنىڭ ئېنىق چەك ـ چېگرىسى بولىدۇ،

ئىشكىنى چەكتىن ئاشۇرۇۋەتمە، ئەي شەۋكەتلىك.

4983. ئەقىللىق (بالا) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
بۇ سۆزنىڭ ئاساسى ھەممە نەرسىگە ماس كېلىدۇ:

4984. "ھەرقانداق ئىشنى چەكتىن ئاشۇرۇۋەتمە،
چېكىدىن ئېشىپ كەتسە (ئۇ ئىش) سەندىن قاچىدۇ.

4985. ھەرقانداق ئىشنىڭ مۇناسىپ چېكى، (ئۆز) پەيتى بولىدۇ.
ھەرقانداق نەرسە ئۆز پەيتى بىلەن ساغلامدۇر."

4986. ئەلىگ ئەمدى ئاۋۋالقى تەلىپىدىن كەچتى،
(سېنى) بىر زىيارەتكە چاقىرىدۇ، (ئۇنىڭغا) يۆلەك بول.

4987. سەن ئۇنىڭ ئالدىغا بارغىن، يا ئۇ سېنىڭ (قېشىڭغا) كەلسۇن،
يۈزۈڭنى بىر كۆرسۇن، ئەي قورسىقى كەڭ (كىشى).

4988. ئەي قېرىنداش، بۇنىڭدا ساڭا زىيان يوق،
ماڭا ھەمدەم بول، ئەي باغرى تاش.

4989. ئەلىگ ئۆزىمۇ بىر ياخشى سۇلتاندۇر،
كەمبەغەللەر ـ مىسكىنلەرگە جېنى سۆيۈنىدۇ.

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

4990. ئودغۇرمىش جاۋاب بېرىپ، شۇنداق دېدى:
(بۇ سۆز) ئەقلىگە مۇۋاپىقتۇر، ئەي كۆڭلى تۈز.

4991. مۇسۇلمان قېرىنداشقا مۇسۇلمان قايغۇرۇر،

ئەلۋەتتە (بىر ـ بىرىنى) زىيارەت قىلىشىدۇ، ئەي دىلمىنىڭ يېقىنى.

4992. بۇ سۆزگە تەن بەردىم، بوينۇمنى ئېگىمەن،
بۇگۈن مەن ئۇنى زىيارەت قىلاي.

4993. بۇنىڭدىن ئاۋۋال مەن ئۇنىڭ (ئالدىغا) بارمىدىم،
(چۈنكى) ئۇ مەندىن ئۆزىگە مەنپەئەت تىلەيتتى.

4994. ئۇنىڭدىن كېچىپ، توغرىلىق يولىنى تۇتۇپتۇ،
توغرا يولغا مەنمۇ كىرىمەن، كۆندۈم (بۇنى) بىل.

4995. (مەن) ئەلىگ (ئالدىغا) باراي، ئەلىگ (بۇ يەرگە) كەلمىسۇن،
جاپانى مەن چېكەي، ئۇ چەكمىسۇن.

4996. ئەلىگ ئەل بېگى، خەلقنىڭ ئۇلۇغدۇر،
ئۇنى كۆپ ھۆرمەت قىلىش ۋە قەدىرلەش كېرەك

4997. (ئادىل) يول تۇتۇپ، سۆزىنى توغرا قىلسا،
ئەلدە يامانلارنىڭ ئىزىنى يوقىتالايدۇ.

* 4998. ئەقىللىق، ئېغىر ـ بېسىق، كۆڭلى يۇكسەك زات
نېمە دەيدۇ، ئاڭلا، ئەي بىلىمى دېڭىز:

4999. "رەئىيەتكە بېگىنىڭ يارلىقى ۋاجىپتۇر،
چوڭ ـ كىچىك (ھەممىسى) ئۇنى ئاڭلاپ، قەدىرلىشى كېرەك.

* 5000. بەگ كۇمۇشكە سېتىپ ئېلىنغان ھىندۇ (قۇل) بولسىمۇ،
ئۇنىڭ ئۆزىنىمۇ، سۆزىنىمۇ قەدىرلەش كېرەك."

5001. مەنمۇ ئەلىگ يارلىقىنى قەدىرلەيمەن،
زىيارەت قىلىپ، (ئۇنىڭغا) يېقىن بولىمەن.

5002. يۇر، ئەمدى قايتقىن ئەلىگكە سۆزۈمنى (يەتكۈز)،
مېنى كېلىدىغان بولدى، دەپ خەۋەر قىل.

5003. يورۇق دۇنيا يۈزىگە پەردە تارتقاندا،
ئاندىن مەن (ئۇ يەرگە) بارىمەن، ئەي كونا قەدىردانىم.

5004. كۈندۈزدە كىشىلەر مېنى كۆرسە، ئەگىشىدۇ،
مېنىڭ (ھەققىمدە) سۆزلەپ، ئۆزىنى ئوتقا ئاتىدۇ.

5005. يۇر، ئەمدى قايتىپ كېتىپ، مېنى ئۆيدە كۈت،
مەن سېنىڭكىگە بارىمەن، ياتماي بىرئاز كۈتۈپ تۇر.

5006. ئالدى بىلەن سېنىڭ يېنىڭغا باراي،
نېمە قىلىش كېرەكلىكىنى ئاندىن مۇھاكىمە قىلايلى.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5007. ئۆگدۈلمىش خۇشال بولدى (ۋە مۇنداق) جاۋاب بەردى:

بۇ ناھايىتى چىرايلىق ھەم خەيرلىك (ئىش) بولدى.

5008. ئەمدى مەن قايتىپ، ئەلىگ ئالدىغا باراي،
بۇ سۆزلەرنى ئېيتاي، ئۇقۇپ خۇشال بولسۇن.

5009. مەن (كەتكەندىن) كېيىن سەن سۆزلىرىڭنى تەييارلا،
ۋەدە قىلغان ۋاقىتتا ئۇ يەرگە يېتىپ بار.

* * *

5010. ئىككىلىسى بىر سۆزگە پۇتۇشتى،
(ئۆگدۈلمىشىنىڭ) چىرايى ئېچىلىپ، ئۇ يەردىن چىقتى.

* * *

5011. يەنە تەكرار نەسىھەت قىلىپ، دېدى: ئەي قېرىنداش،
ۋەدەڭنى بۇزما، كەلگىن، ئەي دىلىمنىڭ يېقىنى.

5012. قۇياش يەرگە قايتىپ، يۇزىگە پەردە تارتقاندا،
دۇنيا يۇزىنى كۆمۈر رەڭگىگە كىرگۈزگەندە.

5013. سېنى ئۆيدە كۈتىمەن، مېنىڭكىگە كەلگىن،
سەن ئۈچۈن تەييارلىق قىلىپ قويىمەن.

* * *

5014. ئېتىنى مىنىپ، توپتوغرا ئەلىگ (ئالدىغا) ماڭدى،
(ئېتىدىن) چۈشۈپ، ئىجازەت سوراپ، ئەلىگ ھۇزۇرىغا كىردى.

5015. ئۇققان سۆزلەرنى ئەلىگكە يەتكۈزدى،
ئەلىگ خۇشال بولۇپ، چىرايى ئېچىلدى.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

5016. ئەلىگ دېدى: بۇ ئىشنىڭ ھەممىسى ياخشى بولدى،
ئۇنىڭ ئېيتقانلىرى سۆزلىگىنىڭدەك راست بولسا ئىدى.

5017. ئەلىگ يەنە سوردى: قايسى ۋاقىتتا كېلىدۇ؟
ئۇنىڭ بىلەن قەيەردە ئۇچرىشىمەن، ئەي بىلەرمەن؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

5018. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: كېچىسى —
يوروق دۇنيا يۈزى سەل ـ پەل قاراڭغۇلاشقاندا،

5019. ئۇ مېنىڭ ئۆيۈمگە كەلمەكچى بولدى،
سەن قاچان كەلسۇن دېسەڭ، شۇ چاغدا ئالدىڭغا كېلىدۇ.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

5020. ئەلىگ دېدى: جاپا چېكىپ، خېلى كۆپ يۇڭۇردۇڭ،
خۇدا ئۆز ئەمگىكىڭگە يارىشا جاۋاب بەرسۇن.

5021. مېنىڭ بۇ دەردىمنىڭ داۋاسى شۇ ئىدى،
ئەمدى ئۇ مېنىڭ كۆڭلۈمنى سۆيۈندۈردى.

5022. سەن ئۆيۈڭدە كۈتكىن، كەلسە، ماڭا خەۋەر قىل،
مەن ساڭا چاقىرغۇچى ئادەم ئەۋەتىمەن.

5023. قېرىندىشىڭنى ئېلىپ، مېنىڭ ئالدىمغا كەل،
يۈزىنى كۆرۈپ زىيارەت قىلاي.

5024. دانا شۇنىڭغا ئوخشايدىغان بىر سۆز ئېيتقان،
ئۇ تېگى ـ تەكتىدە نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

5025. "كىشىنىڭ كۆڭلى دائىم ئارزۇغا يېتىشنى تىلەيدۇ،

ئۇ ئۆزىنى ئارزۇغا يېتىش (ئۈمىدى) بىلەن بەزلەيدۇ.

5026. ئەگەر ئارزۇ ـ تىلىكىگە تۈگەل ئېرىشسە،
كۆڭلى كۆتۈرۈلىدۇ، سۆزىمۇ تۈگەيدۇ."

*　　*　　*

5027. ئۆگدۈلمىش: "ئەلۋەتتە شۇنداق" دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ چىقتى،
ئۆيىگە يېتىپ كەلدى ـ دە، جاي ھازىرلىدى.

5028. قۇياش يەرگە ئېڭىشىپ، يۇزىگە پەردە تارتتى،
دۇنيا يۇزى قارىيىپ، چاڭ ـ تۇمانغا قاپلاندى.

5029. دۇنيا قاپقىنى تۇرۇپ، قۇللۇق تونىنى كىيدى،
ئاسمان شەيتان يۇزىدەك ئۆڭۈپ قارايدى.

5030. بارچە جانلىقلار تىندى، كۆزىنى يۇمدى،
تىرىكلەر سۆزى، شاۋقۇن ـ سۇرەنلەر بېسىلدى.

69

ئودغۇرمشنىڭ ئۆگدۈلمش يېنغا كەلگەنلىكى ئېيتىلدۇ

5031. قارا، ئودغۇرمش تۇرۇپ، ئاستا كەلدى،
ئۆگدۈلمش (ئۇنى) كۈتۈپ قارشى ئالدى.

5032. سالاملاشتى، ئاندىن قول تۇتۇشۇپ كۆرۈشتى،
بۇ ئىككى مۇلايىم (كىشى) ئۆيگە كىرىشتى.

5033. (ئالدىغا) ئاش ـ تائام قويدى، كۆز ئالدىدا يېگۈزدى،
ئەلگكە خەۋەر قىلىش ئۈچۈن كىشى ئەۋەتتى.

5034. ئەلىگ ئاگلاپ، دەرھال جاۋاب قايتۇردى،
ئۇلارغا يېقىنلىق كۆرسىتىپ، (ئالدىغا) چاقىردى.

70

كۆنتۆغدى ئەلىگنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن كۆرۈشكەنلىكى ئېيتىلىدۇ

5035. ئىككىيلەن (ئورنىدىن) تۇرۇپ، ئەلىگ ھۇزۇرىغا كىردى، ئەلىگ كۆرۈپ، (ئورنىدىن) تۇرۇپ (ئالدىغا) باردى.

5036. ئالدى بىلەن ئەلىگ سالام قىلدى، زاھىت (ئورنىدىن) تۇرۇپ (سالامنى) ئىلىك ئالدى.

5037. ئەلىگ زاھىت بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى، خۇشاللىق بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ، ھال ـ ئەھۋال سوراشتى.

5038. ئۆزىگە يېقىن يەردىن ئورۇن كۆرسەتتى، ئالاھىدە مېھرىبانلىق بىلەن ئۇنى ھۆرمەتلىدى.

5039. دېدى: ئەي ئۇدغۇرمىش، سەن مۇشەققەت چەكتىڭ، بۇ يەرگە ئۆزۈڭ پىيادە كەلدىڭ.

ئودغۇرمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

5040. ئودغۇرمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: سېنى كۆرۈش بىلەنلا (چەككەن) جاپالىرىمنى ئۇنتۇدۇم.

5041. سېنىڭ (ئالدىڭغا) ئۆز ئارزۇيۇم بىلەن كەلدىم،
(شۇنداق ئىكەن)، مەن قانداقمۇ جاپا چەككەن بولسامەن، ئەي ئەلىگ؟

5042. كىشى ئۆز تىلىكى بويىچە ماڭسا،
چوقۇم تىلىكىگە يېتىدۇ، ھېرىپ قالمايدۇ.

* 5043. ئەقىل ـ ئىدراك بىلەن دۇنياغا داڭق چىقارغان
بۆكە يابغۇسى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

5044. كۆڭۈل ئارزۇ قىلسا، يېراق يېقىن (بولىدۇ)،
كىشى تىلىكىگە ئەلۋەتتە تېز يېتىدۇ.

5045. كىشى (چىن) كۆڭۈلدىن ئارزۇ قىلىپ، (يول) ماڭسا
ئۇ ئارزۇسىغا يېقىنلىشىپ تېز يېتىدۇ.

5046. كۆڭۈل خالىمىغان ھەرقانداق يەرگە قەدەم باسسا،
ئۇ قانچىلىك يېقىن بولسىمۇ، يىراقلىشىدۇ.

5047. قەدەم تاشلىغان كىشى جاپا چېكىدۇ،
(لېكىن) كۆڭۈل (خالاپ) ماڭسا، جاپا بىلىنمەيدۇ.

5048. ئەي ئەلىگ، ساڭا كۆڭلۈم (خاھىشى) بىلەن كەلدىم،
بىلگىنكى، ماڭا قانداقمۇ جاپاسى تەككەن بولىدۇ؟

5049. نەزەر سال، كۆڭۈل كىمنى سۆيسە، خالىسا،
(ئۇ) يەر قانچە يىراق بولسىمۇ، يېقىن تۇيۇلىدۇ.

ئەلىگىنىڭ ئودغۇرمىشقا سوئالى

5050. ئەلىگ دېدى: ئالدى بىلەن سەندىن
سورايدىغان سۆزۈم بار، بۇنىڭغا جاۋاب بەر.

5051. مانا، سەن كۆڭلۈڭ خاھىشى بىلەن مېنىڭ ئالدىمغا كەلدىڭ،
ۋە لېكىن، بۇ ئىش قانداقلارچە بولدى، باتۇر؟

5052. بىلىسەنكى، سالام قىلىشنىڭ پەزىلىتى ناھايىتى ئۇلۇغ،
كىم ئالدى بىلەن سالام بەرسە، (پەزىلەت) يولىنى شۇ ئاچقان بولىدۇ.

5053. (سەن) مېنى كۆرگەندە سالام قىلمىدىڭ،
بۇ پەزىلەتنى ۋە ساۋابنى نېمە ئۈچۈن خالىمىدىڭ؟

ئۇدغۇرمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

5054. ئۇدغۇرمىش جاۋاب بېرىپ دېدى:
مەن بىلىپ تۇرۇپ، ئالدى بىلەن سالام قىلمىدىم.

5055. سالام كىشى ئۈچۈن سالامەتلىك يولىدۇر،
سالام قىلسا، سالامەتلىكنىڭ ئۇلى قۇرۇلغان بولىدۇ.

5056. سالام كىشى ئۈچۈن تىنچلىق ۋە ئەمنلىكتۇر،
سالام قىلسا، كېيىن جان ئەمن تاپىدۇ.

5057. بۇنىڭغا تەقلىدتەن مۇنۇ سۆز كەلدى،
بۇ سۆزنى ئاڭلا، ئەي تۈز كۆڭۈل:

5058. "سالام قىلغۇچى كىشىگە ئامانلىق تىلەيدۇ،
سالامنى ئىلىك ئالغۇچى سالامەت بولىدۇ.

5059. سالام كىشىلەرنىڭ يامانلىقىدىن سالامەت ساقلايدۇ،
جاۋاب بەرگۈچى سالامەتلىك كاپالىتىگە ئىگە بولىدۇ."

5060. ئۇلۇغلار كىچىكلەرگە سالام قىلىشى كېرەككى،
ئاندىن بارچە ئىشلار (ئۆز) يولىدا بولىدۇ.

5061. كىچىكلەر چوڭلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، ئەمەل قىلسا،
سالامەت ياشايدۇ ۋە (بالادىن) قۇتۇلىدۇ.

5062. كىچىكلەر ئۇلۇغلارنىڭ يامانلىق قىلىشىدىن ئەمىن تاپسا،
ئۇلاردىن ياخشىلىقنى ئۈمىد قىلىپ سالامەت ياشايدۇ.

5063. مەندىن ئەلگىكە قانداقمۇ يامانلىق تەگسۇن،
مەن كىچىك، كىچىكتىن چوڭغا نېمە زىيان تەگسۇن!

5064. ئەلگ بارچە خەلقە قولى ئۈزۈن،
قاپىقى تۇرۇلسە، خالىغىنىنى قىلالايدۇ.

5065. قاراپ باق، ئاۋام (پۇقرا) بەگكە (ئالدىن) سالام قىلمايدۇ،
بۇنىڭ مەنىسى يۇقىرىقىلاردەكتۇر، ئەي بىلىمى يېتىلگەن.

5066. سەن مېنى ئاۋۋال خىزمەتكە جەلپ قىلىپ،
كۆپ ئارزۇلار بىلەن ئۆز ئالدىڭغا چاقىردىڭ:

5067. (باشتا) مەن ئۇنىمىدىم، سۆزۈڭنى تۇتمىدىم،

بۇ ئالدامچى دۇنياغا ئىشەنمىدىم.

5068. ئۇ (تەلىپىڭ)نى قويۇپ، زىيارەت ئۆچۈنلا
مېنى چاقىردىڭ، ئەمدى مانا بۇگۈن كەلدىم.

5069. ھازىرغىچە سەندىن ئەيمىنىپ تۇراتتىم،
مانا، سالىمىڭ بىلەن ماڭا ئامانلىق بەردىڭ.

5070. يەنە ئاۋۋالقى سۆزىڭگە يانامدىكىن دەپ،
سەندىن ئەيمىنىپ، قورقۇپ تۇراتتىم.

5071. مانا ئەمدى ساڭا تامامەن ھەقىقىي ئىشەندىم،
سەندىن ماڭا پەقەت ياخشىلىقلا تېگىدۇ.

ئەلىگنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5072. ئەلىگ (شۇنداق) دېدى: بەگ ئۆچۈن
دېگەن سۆزىدىن يېنىۋېلىش بەك يامان (ئادەت)دۇر.

* 5073. ئەگەر (بەگ) دېگەن سۆزىدىن يېنىۋالمىغان بولسا،
ئۇلۇغلۇققا ۋە ئۇستۇنلۇككە ئىگە بولالمايدۇ.

5074. تىلى يالغانچى، خۇيى ـ پەيلى غەزەپلىك بولسا،
ئۇنداق كىشى دۇنياغا ھاكىم بولمىسۇن.

5075. يالغان سۆزلەيدىغان، قولى قۇرۇق بولسا،
ئۇ قانداقمۇ خەلقە بەگ بولالايدۇ؟

5076. تەلمدە بۇنىڭدىنمۇ ياخشىراق (بىر) سۆز ئېيتىلغان:
(كىم) سۆزىدىن يانسا، بەختمۇ ئۇنىڭدىن يانىدۇ، قاچىدۇ
دېيىلگەن.

5077. كىشىلەرنىڭ يامنى يالغان سۆزلەيدۇ،
ياماننىڭ ئەڭ يامنى ۋەدىسىدىن يانىدىغانلاردۇر.

5078. توغرا سۆزلۈك كىشى بەك ياخشى ئېيتقان،
توغرا سۆزلۈك كىشىگە خۇدا ئەجىر ئاتا قىلسۇن.

5079. "بەگ چىن سۆزلۈك، ۋەدىسىدىن يانمايدىغان، توغرا بولۇشى
كېرەك،
سۆزىدىن يېنىۋالمىغان (كىشىنى) ئەر ھېسابلىما.

5080. ئەركەك ئېغىزىدىن چىققان سۆزىدىن يانمايدۇ،
سۆزىدىن يانغانلارنى خوتۇن دەپ ھېسابلا."

ئودغۇرمىشنىڭ ئەلىگە جاۋابى

5081. ئودغۇرمىش جاۋاب بېرىپ (شۇنداق) دېدى:
بۇ ياخشى ئادەتلەرگە ئەلىگ ئىگە بولدى.

5082. خۇدا (قول ئاستىدىكى) ئەللەرنى (يەنىمۇ) كۆپەيتسۇن،
بۇ ياخشى قىلىق ـ ئادەتلىرىگىنى (تېخىمۇ) كۈچەيتسۇن.

5083. بەگلەر خەلق ئىچىدە تاللانغان (كىشىلەر) دۇر،
قىلىق ۋە سۆزلىرىنىمۇ ئۆزىدەك خىل تۇتۇشى كېرەك.

5084. بىلىملىكلەر بىلىم بېرىپ، مۇنداق دەيدۇ:

بەگ ياخشى ۋە توغرا بولسا، خەلقى بېيىدۇ.

* 5085. دۇنيا (ئىشلىرىنى باشتىن) كەچۈرگەن، كۆپ ياشىغان ئاقباش (مويسىپىت) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

5086. ئەي دۇنيا ھۆكۈمرانى، قىلىقلىرىڭنى ياخشى قىل،
بەخت كېلىدىغان، يەنە كېتىدىغان (نەرسە).

5087. تىرىشىپ ئۆزۈڭگە ياخشى نام قالدۇر،
بەخت ساڭا ۋاپا قىلمايدۇ، سېنى تاشلاپ كېتىدۇ.

5088. ئەي قۇدرەت ئىگىسى، يامانلىق قىلما،
سۆز، ھەربىرىڭ بىلەن كۆپ ياخشىلىق قىل.

5089. ئۇلۇغلۇق ۋە بەگلىك سەندىن يۈز ئۆرۈگۈسى،
پەقەت ياخشىلىقلا سەندىن يۈز ئۆرۈمەيدۇ، ئەي باتۇر!

5090. بۇگۈن ياخشىلىق قازانغىن، خەلق يۈكىنى كۆتۈر،
زامانلار ئۆتۈپ، كەلگۈسىدە ياخشىلىق كېلىدۇ.

5091. بۇ تىرىكلىك كۈنلىرى شامالغا ئوخشايدۇ،
بەخت ئىشەنچلىك ئەمەس، سېنى تاشلاپ كېتىدۇ.

ئەلىگنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5092. ئەلىگ ئېيتتى: چۈشەن، ئەي بىلىمى ئۇلۇغ،
سەندىن تىلەيدىغىنىم شۇكى، ماڭا ياخشىلىق يولىنى ئېچىپ بەر.

5093. سېنى بۇنچىۋالا چىك تۇرۇپ چاقىرىشىمنىك (سەۋەبى)
شۇ ئارزۇ ئىدى، ئەي (كۆڭلۈم) توقى.

5094. ماڭا ئەمدى پەند ـ نەسىھەت بەرگىن،
شۇنىك بىلەن ياخشىلىقلارغا قولۇم ئۇزۇن بولسۇن.

5095. (ئەتراپىمدا كۆپ) كىشىلەر بارىكى، (ئۇلار) گال ئاۋارىچىلىقدا يۈرىدۇ،
توغرا، چىن مېھرىبانلار يوق، ئەي سېخىي.

5096. بۇ بەگلەر بارچە ئارزۇ ـ تىلىكىگە يېتەلەيدۇ،
(لېكىن) ئۆز كۆڭلىگە سىغقۇدەك يۆلەنچۇككە ئىگە بولالمايدۇ.

5097. ئوردىغا كۆپلىگەن كىشىلەر توپلانغان،
ماڭا پايدىلىق كىشىلەر يوق، ئەي بىلىمدان.

5098. بۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ، بۇ بېيىتتا ئېيتىلغان، ئەي سېخىي،
چۈشىنەي دېسەڭ، مۇشۇنى ئوقۇغىن:

5099. "ئادەم دەپ يۈرۈۋاتقانلارنىڭ سانى كۆپ،
كىشىلەرگە پايدىلىقىنى ئىزدىسەڭ، ئۇ قېنى؟

5100. (شۇنداق كىشى بارىكى) بىر كىشى مىڭ كىشىنىڭ ئىشىنى قىلالايدۇ،
مىڭلاپ كىشى يىغىلسىمۇ (ئۇنىڭ) ئىشىنى قىلالمايدۇ."

*　　*　　*

5101. ئەلىگ يەنە ئېيتتى: ئەي ئودغۇرمىش،

سەن خۇدانىڭ بارچە پەزىلىتىگە ئېرىشتىڭ.

5102. نامىڭغا يۈرۈشا ھەربىكتىڭ كامالەتكە يەتتى،
قۇتلۇق تەڭرىم تىلىكىڭنى تۈگەل بەرسۇن.

5103. خۇدا بەرگەن (ئىنايەتلەر)دىن مېنى بەھرىمەن قىل،
كۆڭلۈم تىرىلسۇن ۋە نەپسىم ئۆلسۇن!

ئۇدغۇرمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

5104. ئۇدغۇرمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي بەگ،
سىرتىمغا قارىساڭ كىشىلەر ماختىغۇدەك.

5105. ئەگەر ئىچىمنى بىلسەڭ ئىدىڭ، ئەي دانا،
بۇگۈن مېنى مەڭ (قېتىم) سۆكۈپ، سۈرگەن بولاتتىڭ.

5106. ماڭا "زاھىت" دېگەن نام بېرىلگەندىن (بۇيان)
بۇ نام ماڭا تائەت ـ ئىبادەت بالاسى بولدى.

5107. قارا، مېنى (ھەممىدىن) مەھرۇم قىلغۇچى ئاشۇ نامدۇر،
بۇ نام ئۈچۈن مېنىڭ نەپسىم بېكىتىلگەن (ھالدا) تۇرىدۇ.

5108. كىشىلەر كۆرگۈدەك قىلىپ دۇكىنىمنى ياخشى بېزىدىم،
(لېكىن) بۇ دۇكاندا پايدا يوق، ئېلىپ ـ ساتىدىغان (نەرسىمۇ) يوق.

5109. ئەي ئەلىگ، سەن كىشىنىڭ سىرتىنلا كۆرمە،
كىشىنىڭ ئىچىگە — ئۇنىڭ يوشۇرۇن ئىشلىرىغا قارا.

5110. قوغۇننىڭ سىرتقى پوستى قانچىلىك كۆركەم بولسىمۇ،
پۇرىقى، شەكلى، رەڭگى (چىرايلىق كۆرۈنسىمۇ)،

5111. ئىچىنىڭ تەمى بولمىسا، ئۇ قوغۇن (بولمايدۇ)،
ئۇنى سىرتقا چۆرۈپ تاشلاش كېرەك، ئەي سىغۇن.

5112. دىلى ئويغاق، (كىشى) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
ئىچىڭنى بېزە، سىرتىڭنى بويا، پارقىراتما.

5113. ھەممە نەرسىنىڭ ئۇلۇغۋارلىقى ئىچىدىن بولىدۇ،
ئىچى (ياخشى) بولمىسا، سىرتى ھېچنېمىگە يارىمايدۇ.

ئەلىگنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5114. ئەلىگ جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي پاك (ئىنسان)،
ئىچىڭمۇ، تېشىڭمۇ ھەممىسى تۈزۈك (ئىكەن).

5115. بۇ دۇنيانى تاشلاپ، ئۆز يۈكۈڭنى يەڭگىللەتتىڭ،
مەن (ئۇنىڭغا) ئىلىنىدىم، ئېغىر يۈك يۈدتۇم.

5116. بۇ دۇنيانىڭ ئىشى مېنى مەشغۇل قىلدى،
خۇدا ئىبادىتىگە يېتىشەلمەيۋاتىمەن.

5117. ماڭا پەند ـ نەسىھەت بەرگىن، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلاي،
سۆزلىرىڭ (ماڭا) قۇتاتسۇن، ھەقىقىي پاكلىناي.

ئودغۇرمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

5118. ئودغۇرمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: (ئەي) بېگىم،
ھەر خىل ياخشىلىقلارغا سەن ياخشىلىق بىلەن يېتىشكىن.

5119. خۇدانىڭ قۇللىرى (ئىچىدە) مەندىنمۇ يامانراقى يوق،
باشقىنى (ئۇنداق) بىلمە، ئەي بىلىمى دەريا.

5120. ئەي ئەلىگ، ئەگەر خۇدانىڭ قۇللىرى (ئىچىدىن) يامانراقنى
ئىزدىسەڭ، ئۇ پەقەت مەن بولىمەن.

5121. مېنىڭ سۆزلىرىمنىڭ قانداق پايدىسى بولسۇن،
نەسىھەتلىرىم ساڭا پايدا كەلتۈرەلەرمۇ؟

5122. بۇنىڭ ئۈستىگە، مەن ئىگەمدىن ئۈمىد ئۈزمىدىم،
گۇناھىنى ئەپۇ قىلغۇچى ئۇدۇر، ئاشۇ بىر ئىگەمدۇر.

* 5123. گۇناھىنى بىلىپ، ئەپۇ قىلىشنى ئۆتۈنگەن،
گۇناھكار قۇل نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

5124. "(مەن سېنىڭ) گۇناھكار، جاپاكەش، يامان قۇلۇڭمەن،
نەزەر سالساڭ، پۈتۈن تۇرغان - پۈتكىنىم گۇناھدۇر.

5125. سەندىن باشقا سىغىنىدىغان ئىگەم يوق،
گۇناھىمنى ئەپۇ قىلغىن، بەخت بىلەن يۆلىگىن."

ئەلگنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5126. ئەلگ جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي سەگەك،
مىجەز ـ خۇلقۇڭ ۋۇجۇدۇڭنى (پەزىلەت) بىلەن بېزەپتۇ.

5127. ئۆزۈڭنى يامان دەپ بىلگىنىڭ ئۈچۈن،
خەلق ئىچىدە ئىختىيارسىز ياخشىلىق تاپتىڭ.

5128. دىلىڭنى، تىلىڭنى پاك تۇتتۇڭ، ئۆزۈڭمۇ پاك بولدۇڭ،
ماڭا تەربىيە بەرگىن، سۆزۈڭ پايدىلىق بولسۇن.

5129. ئەي ياخشى خۇلقلۇق، بارلىق ئىشلىرى چىن (كىشى)،
ماڭا مېھرىبانلىق بىلەن پەند ـ نەسىھەت بەرگىن.

5130. خۇدا بارچە ياخشىلىقنى ساڭا ئاتا قىلدى،
ماڭمۇ بۇ ياخشىلىق يولىنى ئاچ، ئەي شۆھرەتلىك.

5131. ئەي ياخشى كىشى، ئەمدى ماڭا نەسىھەت قىل،
خۇدا ساڭا ئاخىرەتتە (ياخشى) جاۋاب بەرسۇن.

71

ئودغۇرمشنىڭ ئەلىگە نەسىھەت قىلغانلىقى ئېيتىلىدۇ

5132. ئودغۇرمش جاۋاب بېرىپ دېدى: (ئەي) ئەلىگ.
خۇدا (سېنى) بارلىق تىلىكىڭگە يەتكۈزسۇن.

5133. بۇ مەشئۇم، كاۋاك دۇنيا كونا دۇنيادۇر،
نەچچە بەگنى قېرىتتى، (لېكىن) ئۆزىنى قېرىتمىدى.

5134. (ئۇ) سېنىڭدەك كۆپ بەگلەرنى سۆيۈپ ئۆتكۈزۈۋەتتى،
(ئەمدى) ساڭىمۇ ھېرس بولدى، (لېكىن) سېنىمۇ تاشلايدۇ.

5135. سەن ئۇنىڭغا ھەقىقي كۆڭلۈڭنى باغلىمىغىن،
ئۇ ھەقىقەتەن ۋاپا قىلمايدۇ، ئۇمىدنى ئۈز.

5136. مېنىڭ پەند ـ نەسىھەتلىرىمنىڭ كېرىكى نېمە؟
بۇ زامان نەسىھەتنى ساڭا كۈپايە، ئەي تىرىك.

5137. سەندىن بۇرۇن جاھان سورىغانلار قېنى؟
ئۇلارنىڭ قانچىسى كەتتى، كۈچ ـ قۇدرىتى قېنى؟

5138. ئۇلار قەيەرگە كەتتى؟ نەزەر سال، ئويلان،
ساڭىمۇ ئۇ ياققا باردىغان كۈن يېقىن.

5139. ساڭا ئەمدى بەگلىك مەرتىۋىسى نېسىپ بولدى،
(سەنمۇ) ئۇزۇن تۇرمايسەن، ھازىرلىق كۆرۈپ يۈر.

5140. ئۇلارغا نېمە پايدا بەرگەن بولسا،
بۇگۈن سەنمۇ شۇنى قىل، كېيىن لەززىتىگە ئېرىشىسەن.

5141. ئۇلار ئۆلۈم (پەيتىدە) نېمگە پۇشايمان قىلدى؟
سەن شۇنىڭدىن يىراق تۇر، ياخشىلىقنى تىلە.

5142. بىلىملىك دانا ناھايىتى ياخشى ئېيتقان،
بىلىملىكنىڭ سۆزىنى ئۇنچە، ياقۇت دېگۈلۈك.

5143. ئۆلگەننى كۆرگەنلەرمۇ تىرىك قالمايدۇ،
ئۆلۈمگە ھازىرلان، پەيلىڭنى قويۇل تۇتما.

5144. ئەي ئۆلۈمنى بىلگۈچى ۋە غەپلەتتە يۈرگۈچى،
بۇ تىرىكچىلىك ئۆتۈپ كېتىدۇ، ئۆز ھەسسەڭنى ئال.

5145. بىخۇد بولۇپ يۈرگۈچى ئەي ئارزۇنىڭ قۇلى،
ئۆلۈمگە سەل قارىما، بىر كۈن سېنى ئالغىلى كېلىدۇ.

5146. بۇگۈن ئۆتكۈزگەن كۈنلىرىڭگە قاراپ باق،
ھەممىسى بىر چۈش بولۇپ قالدى، ئەقىل بىلەن ئويلان!

5147. ئەگەر سەن ياخشىلىق قىلغان بولساڭ،
ئۆزۈڭ (ئۇچۇن) مەڭگۈلۈك ئەجر قىلغان بولىسەن.

5148. ئەگەر ھاياتىڭنى بىھۇدە ئۆتكۈزگەن بولساڭ،

كېچە ـ كۈندۈز ئۇخلىماي، پۇشايمان، نادامەت چەك.

5149. ئارزۇ قىلىش بىلەن مەڭگۈلۈك ھاياتقا ئېرىشكىلى بولمايدۇ،
يېگىتلىك كۈچ ـ قۇۋۋىتى ھەرگىز يېنىپ كەلمەيدۇ.

5150. (سەن) ئىگە بولغان پۇرسەتنىڭ ھەممىسىنى زايە قىلما،
ئۆلۈمگە تەييارلان، ئىبادەتكە ئالدىرىغىن.

5151. ئەي ئەلىگ، نەزەر سال، سەندىن ئاۋۋال
ئاتاڭ ئەلدە تولۇق ھۆكۈمرانلىق قىلغان بەگ ئىدى.

5152. خەزىنە، ھەشەمەت ۋە لەشكەر ئىگىسى بولۇپ،
ئارزۇسىغا ئېرىشىپ، بىرنەچچە ۋاقىت ياشىدى.

5153. ئاخىر ئۆلۈم تۇتۇپ، ئۇنى ئېلىپ كەتتى،
ئۇنىڭ يۈكسەك داڭقى پايدا بەرمىدى.

5154. ئاتاڭ ئۆلدى ـ كەتتى، ساڭا پەند ـ نەسىھەت بەردى،
ئاتىنىڭ پەند ـ نەسىھىتىنى تۇتساڭ، ساڭا قەنت ـ شېكەر بولىدۇ.

5155. بۇنىڭغا ئوخشاپ كېتىدىغان مۇنۇ سۆزنى ئاڭلا،
ئېسىڭدە تۇتساڭ پايدىسى بولىدۇ ۋە كۆز بولىدۇ:

5156. "ئاتاڭ مەيلى قايسى ۋاقىتتا ئۆلگەن بولسۇن،
ساڭا ئېيتقىنى شۇكى، ئەي ئۇرغلۇم، كۆزۈڭنى ئاچ، ئويغان.

5157. (مېنى) ئۆلۈم تۇتتى، كېتىۋاتىمەن، ساڭىمۇ نۆۋەت كېلىدۇ،
ئۆزۈڭدىن كېيىن ياخشى نام قالدۇرۇشقا تىرىشقىن."

5158. ئاتىنىڭ، ئانىنىڭ ئۆلۈمى — تامامەن
ئوغۇل – قىز ئۇچۇن پەند – نەسىھەتتۇر، چۈشىنىپ ئۆزلەشتۇر.

5159. ئاتاڭنىمۇ، ئاناڭنىمۇ ئۆلۈم قويۇۋەتمىدى،
پەيتى كەلگەندە، سېنىمۇ قويۇۋەتمەيدۇ، كۆزۈڭنى ئاچ.

5160. دۇنيا ئۇلارغا قارشى جاپا قىلدى،
(بۇ) قىلىقىنى تۈزىتىپ، ساڭا ۋاپا قىلاتتىمۇ؟

5161. تىرىكلىكنى قەدىرلە، زۆرۈر ئىشلارغا سەرپ قىل،
كىشىلەرگە ساخاۋەت قىل (مال بەر)، ساۋابلىق تاپ.

5162. ئۆتۈۋاتقان كۈنىڭدىن كېرەكلىك (نەرسەڭنى) ئال،
زامان سېنى ئېلىپ كېتىدۇ، تەييارلىقىڭنى قىل.

5163. سەن خەلقنىڭ شۇنچىۋالا يۈكىنى كۆتۈردۈڭ،
سەگەك بول، غەپلەتتە قالما، ئويلاپ ئىش قىل.

5164. بىر توپ ئاچ بۆرىلەر ئەتراپىڭغا توپلاندى،
قويلىرىڭنى بەك قوغدا، ئەي باتۇر ھۆكۈمران.

5165. ئېلىڭدە بىرەر (كىشى) بىر كېچە ئاچ قالغان بولسا،
ئۇنى خۇدا سەندىن سورايدۇ، كۆزۈڭنى ئاچ.

5166. ئەي ئەلىگ، بۇگۈن مەشئەلدەك يانماقتىسەن،
(لېكىن) يورۇقلۇقى باشقىلارغا (چۈشىدۇ)، ئەي مۇلايىم.

5167. ھاياتىڭ ئاخىرلاشسا، يېشىڭ چوڭايسا،

بۇ كىشىلىرىڭ ساڭا نېمە مەنپەئەت بېرىدۇ؟

5168. كىشىلەر ئۇچۇن ئۆزۈڭنى ئوتقا ئاتما،
ئۆزۈڭنى زورمۇزور ئوتتا كۆيدۈرمە.

5169. ئۇلۇغلۇق، بۈيۈكلۈك، بەگلىك — ھەممىسى
ئۆلۈم كېلىپ ئىشىكىڭنى ئاچسا، قېپقالىدۇ.

5170. توغرا بول، ئادىل قانۇن يۈرگۈزگىن،
(شۇنداق قىلساڭ) بەگلىك ئۆزۈن پۇت تىرەپ تۇرالايدۇ.

5171. ئۇلۇغ دانىشمەنلەر ئاجايىپ ياخشى بىلىم بەرگەن،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىلىپ، شۇ يول بىلەن ماڭ:

5172. بەگلىكنىڭ ئۇلىنى مۇستەھكەملەشنى خالىساڭ،
قانۇن چىقار، ئادالەت يولىنى تۇت.

5173. يەنە بىر دۇنيالىققا ئىگە بولاي دېسەڭ،
ئادالەتنى تۇتقىن، سۆزۈم تامام.

5174. ئەي "مەن بەگ" دېگۈچى، كۆڭلۈڭنى چوڭ تۇتما،
دۇنيا ۋە دۆلەت ۋاپاسىزدۇر، ئۇنىڭدىن ۋاز كەچ.

5175. بۇ دۇنيانىڭ بەختىگە بەكمۇ ئىشىنىپ كەتمىگىن،
(ئۇنىڭ) قىلىقى ۋاپاسىز، ئۆزى ئىشەنچسىزدۇر.

5176. ئەي ئەلىگ، بۇ قەسىر — ساراي، ئوردا ئورنى
ساڭا نېسىپ بولغان بىر قونالغۇدۇر، بۇنى بىل.

5177. سەندىن ئاۋۋالقىلار (بۇ يەردە) قونۇپ ئۆتكەن،
(ئۇلار) بۇ قونالغۇدا يەرلەشمىدى، ئۇدۇل كېتىشتى.

5178. بۇ ئوردا ـ جايلار ئەمدى ساڭا نېسىپ بولدى،
يۇك ـ تاقلىرىڭنى ئۆزۈڭدىن ئاۋۋال ئەۋەتىۋەت.

5179. بۇگۈن بۇ يەردە قەسىر ـ سارايلارنى ياسىما،
ئۆتۈۋاتقان يىل، ئاي، كۈنلەر سېنىمۇ قويمايدۇ، (ئېلىپ
كېتىدۇ)!

5180. ئۆزۈڭنىڭ ياتىدىغان ئورنۇڭ ئېنىقتۇر، قارا،
ئاشۇ ئوروننى ياخشىلىق بىلەن زىننەتلىگىن، ئەي
شۆھرەتلىك!

5181. بۇ ئوردا ـ سارايىنى بۇگۈن "مېنىڭ" دەپ بىلۋاتسەن،
ھەقىقىي ئويلاپ قارىساڭ، سېنىڭ ئەمەس.

5182. بۇ ئوردا ـ ساراي ساڭا نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
دىققەت قىلساڭ، پەقەت چىن سۆزلەيدۇ، ئەي قەھرىمان:

5183. "بۇنى سەن مېنىڭكى، مېنىڭ دەۋاتسەن،
نېمىشقا (شۇنداق) دەيسەن، نېمىشقا سېنىڭ (بولىدۇ)؟

5184. سەندىن كېيىنكىلەر سېنى چىق، دەيدۇ،
ئۇ يەردە نۆۋەت كۈتۈپ 'مېنىڭ، مېنىڭ' دېيىشۋاتىدۇ."

5185. ئەي دۇنيا بېگى، بۇ دۇنيا بىر زىندانىدۇر،
زىندان ئىچىدە غەم ـ قايغۇدىن باشقا ھېچ نەرسە بولمايدۇ.

5186. زىنداندا ئارتۇقچە شادلىق تىلمە،
شادلىق ۋە ئاراملىق جايى پەقەت جەننەتتۇر.

5187. ئۆتكۈنچى راھەتنى راھەت دەپ ھېسابلىما،
بۇ ۋاقىتلىق شادلىقنى شادلىق دەپ ئاتىما.

5188. قانداقلا بولمىسۇن، بۇ دۆلەت (ئۇزۇن) تۇرمايدۇ، قاچىدۇ،
توپلىغان مال ـ دۇنيالىرىڭنىڭ ھەممىسىنى چېچىۋېتىدۇ.

5189. ئۇ (دۇنيانى) ئەبەدىي ھاياتلىق ئورنى بىل،
بۇ دۇنيانىڭ نەرسىلىرىنى تاشلا، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈگىن.

5190. راھەتنى تاشلا، مەڭگۈلۈك ئارزۇلارنى تىلە،
بۇ مەڭگۈلۈك راھەت مۇشەققەت بىلەن كېلىدۇ.

5191. خۇدانىڭ پەرزىلىتىگە بىر قارا، ئويلان،
قانچىلىغان ياخشىلىقلارنى قىلدى، ياخشىراق نەزەر سال.

5192. كۆپچىلىك خەلق ئۇستىدىن قولۇڭنى ئۇزۇن قىلدى،
تىلەك ـ ئارزۇيۇڭنى بەردى، تىل ـ سۆزۈڭنى راۋان قىلدى.

5193. خۇدا ساڭا ئوخشاش ۋۇجۇدى بار قۇللىرىنى
ساڭا موھتاج قىلدى، ھەممىسىنى كۆرۈۋاتىسەن.

5194. بۇگۈن بۇنىڭغا شۈكۈر قىلىش كېرەك، ئەي ھۆكۈمدار،
خۇدانىڭ بەندىلىرىگە مۇلايىم ۋە ياخشى بول.

5195. تەڭرى سېنى ئادالەت ئۈچۈن تىكلىدى،

ئادىل بول، ئادالەت بىلەن تۇر.

5196. ھەممە ئىشلارنى ئەقىل ـ ئىدراك بىلەن ئىشلە،
ھاۋايى ـ ھەۋەسكە بېرىلمە، كۆڭلۈڭنى تىرىك تۇت.

5197. بارچە خەلقىڭگە مېھرىبان بول،
ئۇلۇغقىمۇ، كىچىككىمۇ ئوخشاش ئادالەت قىل.

5198. خەلقنىڭ خۇي ـ پەيلى ئاينىپ بۇزۇلسا،
كۆرۈپ (تۇرۇپ) قويۇۋەتمە، تۈزەت، يول قويما.

5199. بىلىمى دېڭىز(دەك كىشى) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
(ھەر ئىشنى) بىلىم بىلەن قىلىپ، يۈزۈڭنى يورۇق قىل:

5200. بۈگۈن ھەممە (نەرسە) ياخشى بولسۇن دېسەڭ،
ئۆزۈڭ ياخشى بول، ئەي ئەلنىڭ ئۇلۇغى.

5201. بارلىق بۇلغىنىشلارنى تازىلايمەن دېسەڭ،
(ئالدى بىلەن) ئۆزۈڭنى تازىلا، ئاندىن خەلقىڭ تازىلىنىدۇ.

5202. بۇ بەگلەر باشتۇر، باش نەگە بارسا،
بارچە ئەگەشكەن كىشىلەر ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭىدۇ.

5203. خەلق بۇزۇلسا، ئۇنى بەگلەر تۈزەيدۇ،
ئەگەر بەگ بۇزۇلسا، ئۇنى كىم تۈزەيدۇ؟

5204. سەن ئۆز قىلىقلىرىڭنى تۈزەت، ھەرىكىتىڭنى توغرىلا،
(ئاندىن) خەلقنىڭ قىلىقلىرى تۈزىلىدۇ، سەن خاتىرجەم بولىسەن.

5205. (سەن) ئۆزۈڭگە يارىشىدىغان (ئىشلارنى) قىلىشنى خالىساڭ،
يارىماسلىقلارغا يېقىنلاشما، سۆز تامام.

5206. يامانغا قوشۇلما، پىتنە ـ پاساتتىن يىراق تۇر،
بۇ ئىككى قىلىق بىلەن كىشىنىڭ (يۈزى) قارا بولىدۇ.

5207. ئۆزۈڭ يارىماس، يامان نەرسىلەرنى خالىمىساڭ،
يارىماس (ئىشلار)نى قىلما، قەتئىي سۆزۈم شۇ.

5208. راھەتكە بېرىلمە، ئىچىملىك ئىچمە،
بۇ ئىككىسى بىر دېگىزدۇر، ئۇنىڭ كېچىكى يوق.

5209. خۇي ـ پەيلىڭنى توغرا تۇت، ھەرىكىتىڭ مۇلايىم (بولسۇن)،
ئەقىل يـول بـاشلىغۇچىڭ بـولسۇن، بىلىم كېڭەشچىڭ
(بولسۇن).

5210. دىلىڭ بىلەن تىلىڭنى توغرا قىل، پەزىلىتىڭ ئۇلۇغ بولسۇن،
ئۆزۈڭنى ئۇنتۇما، يولۇڭدىن ئاداشما.

5211. كۆڭلۈڭنى چوڭ تۇتما، تەكەببۇر بولما،
قوشۇن ـ خىزمەتچىلەر كۆپ دەپ كۆكسۈڭنى كەرمە.

5212. قانچىلىغان باتۇر، تەكەببۇر، گىدەيگەن كىشىلەرنى
ئۆلۈم يەرگە كۆمدى، تۇپراق ئۇستىنى ياپتى.

5213. بىلىملىك، پىتىلگەن (كىشى) بەك ياخشى ئېيتقان،
بىلىملىكنىڭ سۆزىنى تۇتساڭ بارچە (ئىش) ياخشى بولىدۇ:

5214. "خەزىنەم كۆپ دەپ مال ـ دۇنيالىرىڭغا مەغرۇرلانما،
ھەشەمتىم، قوشۇنۇم كۆپ، دەپ كۆكسۈڭنى كۆتۈرمە!

* 5215. كۈچىگە مەغرۇرلىنىپ كۆكرەك كەرگۈچى
(ئاخىر) بىر پاشىغا ئامال قىلالمىدى."

5216. ئىشتا غەزەپلىك بولما، ئاچچىقىڭنى باس،
ئەگەر ئاچچىقىڭ كەلسە، كېكەچ بولۇۋال.

5217. دىن ئىشلىرىدىن (باشقا) ئىشلارغا ئالدىرىما،
ئالدىراپ (قىلغان) ئىشتا كىشى پايدىغا ئېرىشەلمەيدۇ،

5218. ئىنئام بېرىش توغرا كەلسە، ئالدىرا، ۋاقتىدا بەر،
جازا بېرىش ۋە قامچىلاشتا ئېغىر ـ بېسىقلىقنى تاللا.

5219. سۆز ۋە ھەرىكىتىڭدە ھولۇقما، ئالدىراقسان بولما،
سەۋر قىل، سەۋر قىلغان (كىشى) مۇلايىم دېيىلىدۇ.

5220. سېخىي بول، خەلققە مال تارقىتىپ بەر، يىگۈزگىن،
خەسىس بولسا بەگلەر، (ئۆز) نامىنى بۇزىدۇ.

5221. قوپال سۆزلىمەسلىك، ئۆزىنى چىڭ تۇتۇش كېرەك،
قوپال سۆز كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى تېز سوۋۇتىدۇ.

5222. بارچە كىشىگە شېرىن تىل بىلەن سۆزلە.
ئوچۇق چىراي، يورۇق ماڭلاي بول.

5223. سەن خەلقنىڭ سەرخىلى، ھەرىكىتىڭمۇ سەرخىل بولسۇن،

دىلىك بىلەن تىلىگىنى توغرا تۇت، ئىش ھەرىكىتىك توغرا بولسۇن.

5224. ئاۋام ياخشى بولسا، ئۇنىك ياخشىلىقى
ئۆزى ئۈچۈن بولىدۇ، ئەي خەلقىنىك ئۇلگىسى.

5225. ئەگەر بەگلەر ئىش ـ ھەرىكىتىنى ياخشى تۇتسا،
ھەممە ياخشىلىقلىرى بىلەن ئەلگە مىك خۇشاللىق بېغىشلايدۇ.

5226. ئەگەر بەگلەرنىك خۇي پەيلى يامان بولسا،
يامانلار كۆچىيىدۇ، ياخشىلىقنىك ئىزىنى يوقتىدۇ.

5227. يامان بولۇپ، نامىگىنى يامان قىلمىغىن،
يامانلارنى باسقىن، (ئۇلارغا) يول قويمىغىن.

5228. يامانلىق زەھەردۇر، بۇ زەھەرنى بېمە،
زەھەر بېگۈچىنىك ھاياتى خاراب بولىدۇ.

5229. كىم ئەقىللىق بولسا، شۇنى بېقىن تۇت،
بىلىملىكنىك سۆزىنى ئاڭلا، ھەققىنى بەر.

5230. ئىشەنچلىك، چىن، توغرا ۋە ياخشى نام چىقارغان كىشىلەرنى
ئۆزۈڭگە بېقىن تۇت، ئۇلارغا ئىشىگىنى تاپشۇر.

5231. بۇ ئالدامچى دۇنيانىك قىلىقلىرى ۋاپاسىز، جاپالىق،
بىخۇد بولما، ھوشيار بول، (ئۇنىك) يولى بەك تايغاقتۇر.

5232. قارا، ئۇ بېزىنسىپ، جىلۋە قىلىپ كۆڭلۈڭنى ئالىدۇ،
كۆڭلۈڭنى بەرگەندىن كېيىن، يۈز ئۆرۈپ (تاشلاپ) كېتىدۇ.

5233. ئۆلۈمىڭنى ئۆنتۇما، غەم ـ قايغۇنى قىسقا قىل،
ئۆلۈمنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىما، ئەي بەختلىك ھۆكۈمدار.

5234. ئەي ئەلىگ، غەپلەت بىلەن ئۇخلىما،
بۇ بەگلىك بىلەن مەست بولما، ئەي مۆلايىم.

5235. بۇگۈنكى ھالاۋەتكە ئالدانما، ئويلان،
ئاخىرەتلىك ھالاۋەتنى ئىزدە، ياخشى ئويلا.

5236. (ئۇ دۇنيانىڭ) شادلىقى ئۇزۇن، ھالاۋىتى كۆپ،
ھالاۋەت بولسا، ئەنە شۇنداق بولسا مۇڭاپىق بولىدۇ.

5237. ھالاۋەت، ياخشىلىقنى خالىساڭ، يۇر، ياخشى بول،
كۆپ نازۇنېمەتلەر ئىچىدە مەڭگۈ ياشا.

* 5238. بىلىمگە ئىگە بولغان، بىلىم بىلەن ئەلدە ھۆرمەت
قازانغان كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

5239. "خۇدا ئىززەت بەرسە، ئۇنىڭ ئاخىرى بولمايدۇ،
كۆپ رەھىم ـ شەپقەت ئىچىدە ھالاۋەت كۆرىسەن.

5240. ئەگەر سەن مەغرۇرلانساڭ، خورلۇق مۇقەررەردۇر،
خورلىنىش ئازابىغا كىممۇ تاقەت قىلالايدۇ؟"

5241. ئەي ئەلىگ، بۇگۈن ئۆزۈڭنى تېۋىپ دەپ ھېسابلا،
خەلقنىڭ ھەممىسى ئاغرىق، ساڭا موھتاجدۇر.

5242. بەزىسى زۇلۇم ـ مۇشەققەت كۆرگەن،

بەزىسى كەمبەغەللىك بىلەن ئەلەم چەككەن.

5243. بەزىسى ئاچ، بەزىلىرى يالىڭاچ،
بەزىلىرى بولسا، قايغۇ بىلەن نادامەت قىلماقتا.

5244. قارا، بۇلارنىڭ داۋاسى سەندە،
دورا – دەرمان بىلەن داۋالا، تېۋىپ بول.

5245. ئەگەر سەن دورا – دەرمان بىلەن داۋالىمساڭ،
خەلق ھاياتىنىڭ ئاپىتى بولسەن.

5246. ئاخىرەتتە بىر خۇدا سەندىن سورايدۇ،
جاۋابىنى تەييارلا، ئۆزۈڭنى خالاس قىل!

5247. ھايات تېز ئۆتۈپ كېتىدۇ، بەگلىكمۇ قالمىدۇ،
ساڭا زۆرۈر بولغىنى ياخشى نامىڭدۇر.

5248. ئەي ئەلىگ، بۇ دۇنيا بىر تېرىلغۇ (ئېتىز)دۇركى،
نېمە تېرىساڭ، قولۇڭغا شۇ تېگىدۇ.

5249. يۇر، ياخشىلىق قىل، ياخشىلىق (ئۇرۇقىنى) تېرىغىن،
بۇنىڭدىن سەن مەڭگۈلۈك ياخشىلىق تاپسەن.

* 5250. ئەل باشقۇرغان دانا ھاكىم، ئەل ئىشلىرىنىڭ
يولىنى بىلمىدىغان بەگ نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

5251. ئەي بەگ بولغۇچى، (ئەي) خەلقنىڭ ئۇلۇغى،
دىلىڭ بىلەن تىلىڭنى كىچىك تۇت، ئۆزۈڭگە پايدىلىق.

5252. ئەي (ئەلگە) باش بولغۇچى قولى ئۇستۇن ھۆكۈمدار،
ھەممە ئىشتا ئالدى بىلەن بىلىمنى ئىشقا سال.

5253. ھەر خىل، ھەر تۈرلۈك ئىشلارنى بىلىم بىلەن ئىشلىگىن،
ھەممە كۆركەم ئىشلار بىلىمدىن كېلىدۇ.

5254. بۇ دۇنيا كېلىپ ـ كەتكۈچىدۇر، ئۇ (ھەرگىز) تۇرمايدۇ،
سەن يوقالمايدىغان بىر ياخشىلىق قىل.

5255. دۇنيا قالىدۇ، تۇغۇلغانلار ئاخىر ئۆلىدۇ،
يامان بولسىمۇ، ياخشى بولسىمۇ، نامى قالىدۇ.

5256. يامانغا قېتىلما، يامان كۆيدۈرىدۇ،
نامىڭ ياخشى بولسا، ياخشىلىق ئىزى قالىدۇ.

5257. ئەي ئەلىگ، سەگەك ـ ئويغاق تۇرۇشقا تىرىشقىن،
غەپلەتتە قالغان كىشىگە (باشقىلارنىڭ) زىيىنى تېگىدۇ.

5258. بەگلىكنىڭ نېگىزى ئېھتىياتچانلىق، سەگەكلىكتۇر،
يەنە بىر دۇنيانى خالىساڭمۇ، شۇنىڭ بىلەن ئېرىشسەن!

5259. بىخۇد بولما، بىخۇد بولساڭ، بەگلىك كېتىپ (قالىدۇ)،
بىخۇدلار ھەر ئىككى دۇنيادا نادامەت چېكىدۇ.

5260. ئۆزۈڭگە دۇشمەن تېپىۋالما ۋە قان تۆكمە،
بۇ ئىككى گۇناھ ئۇچۇن جان چىققاندا پەريات چېكسەن!

5261. ھارامغا ئارىلاشما، ئۆزۈڭنى چىڭ تۇت،

هارامنى يېگۈچىنىڭ ئورنى جەھەننەمنىڭ تېگىدۇر!

5262. بارچە ئادەملەرگە مېھرىبان بول،
كىشىلەرنىڭ زىيىنىنى كۆزلىمە، يولۇڭدىن ئازما.

5263. مەي ئىچمە، پىتنە ـ پاساتلارغا قېتىلما، يىراق تۇر،
بۇ ئىككى (ئىش) ساراي ـ ئوردا، قەلئەلەرنى بۇزىدۇ.

5264. تۇغۇلغان كىشى ئۆلۈم ئۇچۇن تۇغۇلىدۇ،
ئۆلگۈچى كىشى نامى بىلەن ئىز قالدۇرۇپ (كېتىدۇ).

5265. بۇ بىر تۇتام ھايات تۇگەيدۇ، ئاخىرلىشىدۇ،
يامان بولسىمۇ، ياخشى بولسىمۇ نامى قالىدۇ.

5266. بۇ دۇنيا سېنى بەزلەپ تەۋرىتىدۇ،
بىخۇد بولما، غەپلەت سېنى ئۇخلىتىپ قويمىسۇن.

5267. قارا، كىشىنى ئۇخلىتىدىغان غەپلەتتۇر،
ئۇخلىغان ئادەم ئىش ـ كۇشلىرىنى تاشلاپ قويىدۇ.

5268. كىشىدە ھەر خىل غەپلەت بولمىغان بولسا ئىدى،
ئۇ پەرىشتە بولۇپ، ئىبادەت قىلغان بولاتتى.

5269. بىلىملىك بۇ سۆزنى بەك ياخشى ئېيتقان،
بۇنى چۇشەنگىن، ئەي باغرى كەڭ:

5270. "خۇشاللىق بىلەن ئەيش ـ ئىشرەت ھەممىسى غەپلەتتۇر،
ئەپسۇسكى، بۇ غەپلەت بىلەن كىشى ئۆزىنى يوقتىدۇ!

5271. بىخۇد بولما، غەپلەت ئۇيقۇسى سېنى ئۇخلاتمىسۇن،
يا رەببىم، بۇ غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئۆزۈڭ ساقلا!"

5272. ئېلىگىدە كۆز ـ قۇلىقىڭنى ئىتتىك قىل،
ھەممە كىشىگە شەپقىتىڭنى يەتكۈز.

5273. خۇدا ئاخىر سەندىن سوراق ـ سوئال سورايدۇ،
خۇدانىڭ سوراق ـ سوئالى ھەممە يەرگە يېيىلغان تۇزاقتۇر.

5274. نەزەر سال، تەقۋادار كىشى نېمە دەيدۇ،
تەقۋادار سۆزىنى تۇتسا، ئىش راۋاج تاپىدۇ:

5275. ئەي ئەركىن يۈرگۈچى، خەلقىڭ ئۆكتىمى،
خۇدانىڭ سوراق ـ سوئالى بار، تەدبىرىڭنى تەييارلا.

5276. ئەي ئۆز مەيلىچە يۈرگۈچى گۇناھكار ھېيىپ،
خۇدا بىر كۈنى سېنى سوراق ـ سوئال قىلىدۇ.

5277. ئەي بىھۇدىلىك بىلەن مەئىشەت قىلغۇچى،
ھېساب (بېرىشكە) تەييار بول، چىقىش يولىنى تاپ.

5278. قارا، خۇدا ھەممىسىنى سورايدۇ (ھېساب ئالىدۇ)،
قۇتۇلىدىغان بىرىڭ بارمۇ، قېچىپ باققىنە قېنى؟

5279. ئەي ئەلىگ، قىلىچ، قامچا سېنىڭدە تۇرىدۇ،
بۇ قامچا، جازالار يامانلار ئۈچۈندۇر.

5280. يامانلار يامانلىقلىرىنى تاشلىمىسا،

سەنمۇ جازا بېرىشنى تاشلىما، قامچىنى چىڭ تۇت.

5281. يامانلار قامچا يەپمۇ تۈزەلمىسە،
ئۆزۈڭنى (ئىمكانقەدەر) ئۇلاردىن قوغدا.

5282. ئەلىگ يامان بولسا، دۇنيانى بۇزىدۇ،
توسۇپ تۇرغۇچىسى بولمىسا، يولدىن ئازىدۇ.

5283. ياخشىلارنى قەدىرلە، ياخشىلىق يەتكۈز،
(شۇنداق قىلساڭ) خەلق ياخشى بولىدۇ، ئەي شەۋكەتلىك.

5284. ئويۇنغا بېرىلمە، ئۆزۈڭنى ئايا،
راھەت ـ پاراغەتكە ھېرىس بولما، كۈنۈڭ ئاز قالدى.

5285. قانۇننى ئادالەت ئۈستىگە ئورنات،
(توغرا) قانۇن بىلەن بەگلىك قەد كۆتۈرۈپ تۇرالايدۇ.

5286. كۈچۈڭنىڭ يېتىشچە غەيرەت قىل،
بەھۇدە (ئىش) قىلساڭ، ئۆزۈرە سوراپ تۇر.

* 5287. خەلقنە باشلامچىلىق قىلىپ، قانۇن بىلەن
ئەلدە داڭق چىقارغان كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

5288. "ئەي بەگ، تاقىتىڭ يەتكۈچە غەيرەت قىل،
خەلقنە قانۇن يۈرگۈز، تېگىشلىك ھەسسىسنى بەر.

5289. ئەگەر كەمچىلىك يۈز بەرسە، ئۆزۈرە سورا،
تىلىڭ بىلەن ھەر كۈنى توۋا قىل."

5290. خەزىنەڭگە ئالتۇن ـ كۈمۈشنى كۆپ توپلىما،
نېمە بولسا (كىشىلەرگە) بەرگىن، كۆپ ئۇلەشتۇر.

5291. ئۆلۈم تۇتسا، (بايلىقىڭ) سەندىن كېيىنكىلەرگە قالىدۇ،
ئوغۇل ـ قىزلىرىڭ يامان ئىشلار ئۈچۈن سەرپ قىلىدۇ.

5292. غەيرەت قىل، تىرىكلىكىڭدە مال ـ دۇنيانى تېز سەرپ قىل،
ھېساب بېرىشتىن قۇتۇلغىن، ئۆزۈڭگە ساۋابلىق تاپ.

* 5293. خەلق ئىچىدە يۈكسەك، كىشىلەرنىڭ ياخشىسى،
خەلق بېگى بەك ياخشى ئېيتقانىدى:

5294. "ئەي خەزىنە توپلىغۇچى جاھان بەگلىرى،
خەزىنەڭنى ئۆزۈڭدىن كېيىنكىلەرگە قالدۇرما.

5295. راھەت ـ پاراغەت باشقىغا كېتىدۇ، ھېسابى ساڭا قالىدۇ،
(ھېساب بېرىش) ساڭا يۈكلەنمىسۇن، ئەي ئېسىل مويسپىت."

5296. ئەي باي بولغۇچى، خەلقنىڭ سەرخىلى،
بايلىقىڭنى (كەڭ) تارقىتىپ، كۆپ ساۋاب ئال.

5297. ۋاپاسىز دۇنياغا كۆڭۈل باغلىما،
ئاخىر (ساڭا) جاپا قىلىدۇ، (ئۇنىڭغا) بېرىلمە!

5298. ئەي خەلقنىڭ ئالدىدا ماڭغۇچى بەگ،
بۇ بەگلىكنى بالدۇرراق تاشلاپ، ئۆزۈڭگە ئوروڭ ھازىرلا.

5299. ئەي ئاچ كۆز، تەمەخور، خىيالپەرەس كىشى،

ئۆلۈم (ياقاڭنى) تۇتماستا بارىڭنى بېرىۋەت.

5300. ئۆلۈم (ياقاڭنى) تۇتسا، ئاخىر بۇ مال ـ دۇنيانىڭ پايدىسى يوق، ماللىرىڭ قالىدۇ، راھىتى ساڭا بولمايدۇ.

5301. ئاز يېگىن، ئەي ئەلىگ، كۆپ ئىبادەت قىل، سۆزنى ئاز قىلىپ، بارلىق پەزىلەتلەرنى ئۆگەن.

5302. كەمبەغەل، تۇل ـ يېتىملارغا نەزەر سال، يوقلاپ تۇر، بۇلارنى ئاۋايلىساڭ، ھەقىقىي ئادالەت (قىلغان) بولسەن.

5303. غەيۋەتخورلارنى ئۆزۈڭگە يېقىن يولاتما، چېقىمچىلاردىن ئۆزۈڭنى يىراق تۇت، ساقلان.

5304. بۇنداق كىشى كىشىلەرنىڭ زىيانكەشلىرىدۇر، كىشىگە زىيانكەشلىك (قىلىدىغانلار)نى سەن دۇشمەن بىل دۇشمەن.

5305. ئاچ كۆز كىشىلەرگە ئەلدە ھوقۇق بەرمە، شۇبھىلەنمىگىنكى، ئۇلار رۇناق تاپقان ئەلنى بۇزىدۇ.

5306. ئۆزۈڭنى دوزاختىن يىراقلاشتۇرۇشقا تىرىشقىن، كۆپ ياخشىلىق قىل، خۇدا (سېنى) قوغدايدۇ.

5307. بۇگۈنكى كۈنۈڭدىن ئاخىرەتتىكى كۈنۈڭ، ئاخىرەتتىكى تۈنۈڭ، ھەممىسى ياخشى بولسۇن.

5308. بىلىملىك، خۇش پېئىل كىشى ياخشى ئېيتقان،

قىلىدىغان ئىشلىرىڭنى سۆزمۇسۆز يازغان:

5309. "بۇگۈن ئۇچۇن ئاخىرەتتە سوراق كۈنى بار،
ئاخىرەتنى ئويلىساڭ، توغرا (يولدا) يۈر.

5310. بىخۇد بولما، سەگەك تۇر، ئۇخلىما، ئويغان،
ئۇيقۇلۇق كۆزۈڭنى ئويغاق تۇت، ئۇيقۇنى ئۇنتۇغىن!"

5311. دىننىڭ "دالى" (بىلەن) دۇنيانىڭ "دالىسى" قاردىمۇ ـ قارشىدۇر①،
ئىككىسىنىڭ يولى (بىر ـ بىرىگە) يېقىنلاشمايدۇ، بىر ـ بىرىگە زىت.

5312. دىننىڭ دۇنيا بىلەن بىرىكىشى قىيىن،
بۇ ئىككىسى قوۋۇشمايدۇ، بۇنى بىلىش كۇپايە.

5313. بىرسى يېقىنلاشسا، يەنە بىرسى قاچىدۇ،
ئىككىلىسىنى بىللە تۇتسا، كىشى يولدىن ئازىدۇ.

5314. دۇنيانى بوران ـ شامال، يامغۇر (دەپ) ھېسابلا،
كېلىدۇ ـ دە، ئازراق گۈلدۈرلەيدۇ، (لېكىن) تېزلا جىمقىدۇ.

5315. بەخت كېلىپ ھەممىنى ئىشكىڭ ئالدىغا توپلايدۇ،
كۆڭۈل باغلىساڭ، ھەممىسىنى باشقىغا بېرىۋېتىدۇ.

5316. "ئەمدى باي بولدۇم" دېگەندە كەمبەغەل قىلىۋېتىدۇ،

---

① "دال" ـ "د" ھەرپىنىڭ ئەرەبچە نامى. بۇ يەردە "دىن" بىلەن "دۇنيا" دېگەن ئىككى سۆزنىڭ باش ھەرپى ئوخشاش بولىسىمۇ، مەنىلىرىنىڭ قارىمۇقارشىلىقىغا ئىشارەت بېرىلگەن.

"قەدىرلىك بولدۇم" دېگەندە تۇپراقتەك قەدىرسىز قىلىۋېتىدۇ.

5317. دۇنيا توقلۇقىنىڭ ھەممىسى ئاچلىقتۇر،
راھىتى، شادلىقى بولسا جاپادۇر، قارا.

5318. ئەي ئەلىگ، نەپسىڭگە (قارشى) قاتتىق جەڭ قىل،
(نەپسىنىڭ) تىلىكىنى ئورۇندىما، ھۆزۈر كۆرسەتمە.

5319. ھەممىدىن يامانراق دۇشمەن شۇدۇر،
ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلسا، ئۇ يامانلىق قىلىدۇ.

5320. ۋاپا قىلساڭ، ئۇنىڭ بەدىلىگە بېرىدىغان جاۋابى جاپادۇر،
جاپا قىلساڭ، ئاندىن ساڭا ۋاپا قىلىدۇ.

5321. نەپسىڭنى خورلىساڭ، ئۆزۈڭ ئەزىز بولسەن،
بىلىمىڭ بەگ، ئەقلىڭ خان بولىدۇ، قارا.

5322. بۇ دۇنيا بىر دۇشمەن، نەپسىڭمۇ دۇشمەن،
بۇ ئىككى دۇشمەننىڭ تۇزاقلىرى قۇرۇقلۇق (تۇرىدۇ).

5323. بۇ بەختىگە مەغرۇرلىنىپ، كۆڭلۈڭنى چوڭ تۇتما،
تىرىكلىككە تولمۇ ئىشىنىپ كەتمە، ئۇمىدنى ئۈز.

5324. بۇيۇكلۈك، ئۇلۇغلۇق ئۆتكۈنچىدۇر،
بۇ دۆلەت ئوتمۇ (بىر كۈنى) ئۆچىدۇ.

5325. ئېسىل، ئۇلۇغ (كىشى) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
مېھرىبان (كىشىنىڭ) سۆزىنى تۇتسا، پايدىسى كۆپتۇر:

5326. "بۇ بەگلىك بىلەن سەن كۆكسۈڭنى كۆتۈرمە،
ئارتۇقچە كۆكرەك كېرىپ كەتمە، ئۆزۈڭنى ساقلا.

5327. بۇ ئەرزىمەس دۇنيانى تاشلاندۇق (نەرسە) ھېسابلا،
خۇدا ئۇ دۇنيادا كۆپ نازۇ ـ نېمەتلەرنى بېرىدۇ."

5328. ئەي ئەلىگ، ئۇچ خىل كىشىنىڭ ناھايىتى تاللانغىنىنى ئىزدە،
ئاندىن كېيىن بۇ ئۇچ (كىشىگە) ئىشىگنى تاپشۇر:

5329. بۇلارنىڭ بىرى — قازى، ئۇ زېرەك، پاك،
تەقۋادار (بولۇشى)، خەلقە پايدىسى تېگىشى كېرەك.

5330. ئىككىنچىسى — خەلپەت، ئۇ ئىشەنچلىك، چىن بولۇشى كېرەك،
(شۇنداق بولغاندا) خەلق ھالاۋەتكە ئېرىشىدۇ، بەختلىك ياشايدۇ.

5331. ئۇچىنچىسى — ۋەزىر ئۇ بەك تاللانغان بولۇشى كېرەك،
خەلقە نېمە كەلسە شۇنىڭدىن كېلىدۇ.

5332. بۇ ئۇچ ئىشنى (قىلىدىغان) كىشىلەر توغرا، (ئادىل) بولسا،
خەلق ھالاۋەتكە يېتىدۇ، كۈنلىرى يورۇق بولىدۇ.

5333. ئېلىڭ رونىق تاپىدۇ ۋە خەلقىڭ بەيىيدۇ،
شۇ چاغدا ساڭا ياخشى دۇئا قىلىدۇ.

5334. بۇ ئۇچ ئىشتىكى كىشىلەر يارامسىز بولسا،
پۈتۈن ئەلنىڭ ئىشلىرىمۇ يارامسىز بولىدۇ.

5335. بۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ، مۇنۇ سۆزلەرنى ئېيتىمەن،

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغىن، ئەي خۇش چىراي:

5336. "بەگنى تۇتۇپ يېتەكلىگۈچى ۋەزىردۇر،
(بەگنىڭ) ئېلىنى، ئوردىسىنى، نامىنى (مەشھۇر) قىلغۇچىمۇ
(ۋەزىردۇر).

5337. ئەگەر ۋەزىر چۈلۈۋرنى تەتۈرىگە يېتەكلىسە،
ھەممە ئىش تەتۈر ماڭىدۇ، بۇ مېنىڭ كۆز قارىشىم."

5338. بۇ دۇنيانى تەييار بىر داستىخان ھېسابلا،
قىمىرلىغان ئىنسان ئۇنىڭدىن ئاز ـ تولا يەيدۇ.

5339. بىزدىن بۇرۇن ئۆتكەن ئەجدادلار
قېنىپ تويغۇچە يېدى (ۋە) ئۆلۈپ كەتتى.

5340. قارا، (ئۇلار) ئۇلۇغ تويغا نەزەر تاشلاپ كۈتۈپ ياتماقتا،
شۇبھىسىز بىزنىمۇ كەينىدىن بىرىشقا چاقىرماقتا.

5341. يەنە بىر ئەۋلاد ـــ ئۇلار قورساقتىكىلەر (بولۇپ)،
(ئۇلار) داستىخاندىكىلەرنى بىزدىن كېيىن يېگۈچىلەردۇر.

5342. بۇ ئەۋلاد بىزنىڭ قويۇپ كېتىشىمىزنى كۈتىدۇ،
يەنە بىرلىرى بولسا يېنىغا كېلىشىمىزنى كۈتىدۇ.

5343. بۇ داستىخاننىڭ نېمىتى بۈگۈن بىزگە نېسىپ بوپتۇ،
بىزگە قانچىلىك يېمەك، مەئىشەت بېرەلەيدىكىن؟

5344. ئۆلگەنلەر (بىزنى) ئۇ تەرەپكە چاقىرماقتا،

قورساقتىكىلەر بىزنى (ئورنۇڭدىن) قوپ، دەپ قوغلىماقتا.

5345. قارا، بىرى قوغلىماقتا، بىرى چاقىرماقتا،
بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا كىممۇ ھۇزۇر ئالالايدۇ؟

5346. ئەي ئەلىگ، بىخۇد بولۇپ، كۆپ ئويلىما،
(بەگلىكتە) ئۇزۇن تۇرمايسەن، ئەي خۇش پېئىل.

5347. ئەي ئەلىگ، ھارامغا قوشۇلما، (ئۇنىڭدىن) ساقلان،
ھارام (بىلەن) كۆڭۈل قارىداپ كېتىدۇ، (بۇنى) چوڭقۇر چۈشەن.

5348. ئەي شۆھرەتلىك، تەقۋادار بولاي دېسەڭ،
ھالال مەئىشەت قىل، ھالالدىن رىزىق تاپ.

* 5349. ھالال مەئىشەت قىلغان، تەقۋادارلىقنىڭ بېشى ھالاللىق
دەپ بىلگەن كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

5350. ھالال مەئىشەت قىلغان (كىشى) خۇدا ئالدىدا گۇناھ قىلمايدۇ،
ھالال مەئىشەت قىل، ئەتىلىك ئوزۇقۇڭنىمۇ ھالاللىق بىلەن
تەييارلا!

5351. كىمنىڭ گېلى ۋە ئەگنى پاك بولسا،
ئۇ گۇناھىدىنمۇ پۈتۈنلەي پاك بولىدۇ.

5352. پاك بولۇشنى خالىساڭ، گېلىڭنى تازىلا،
گېلىڭ پاك بولسا، پايداڭ دەريا(دەك) بولىدۇ.

5353. ئۆزۈڭنىڭ پايدىسىنى ئىزدىمە، خەلق پايدىسىنى ئىزدە،

سېنىڭ پايداڭ خەلق پايدىسى ئۈچىدە بولىدۇ.

* 5354. ھەر تۈرلۈك ئىشلارنى، (قىلىپ) ئەقلى يېتىلگەن، ئۇلۇغ كەنت بېگى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

5355. "بەگ سائادەت دېمەكتۇر، خەلققە سائادەت (كەلتۈرۈشى) كېرەك، سائادەت كەلتۈرۈش ئۈچۈن، خەلقنىڭ قورسقىنى توينۇزۇش كېرەك.

5356. بەگلەر تۈۋى ئونچىگە تولغان دېگىزدۇر، دېگىزغا يېقىنلاشقانلار بېيىشى كېرەك."

5357. بەگلەر ئالتۇن ـ كۈمۈش كانى (بولغان) تاغدۇر، كۈمۈش كانىنى قازغانلار كۆپ باي بولىدۇ.

5358. قارا، بەگلەر پايدىلىق، سېخىي بولۇشى كېرەك، دۇنيا خەلقى ئۇنىڭدىن توقلۇق تېپىشى كېرەك.

5359. ئەي ئەل ھۆكۈمدارى، قۇياشتەك يورۇق بول، خەلق سېنىڭ (سايەڭدە) يېمەك ـ ئىچمەككە ئىگە بولسۇن.

5360. خۇدا بوينۇڭغا ئامانەت يۈكلىدى، بۇ ئامانەتنى قوغدا، دەپ (ساڭا) ئېيتتى.

5361. ئەي ئەلىگ، سەن ئۆزۈڭگە (باشقىلارنىڭ كۆزى بىلەن) قاراپ باق، بىر ئۆزۈڭ ئۈچۈن قانچىلىغان نەرسىلەرنى توپلىدىڭ؟

5362. سەن ئۈچۈن دېگىزدىكى گۆھەرمۇ تۈگىمەيدۇ،

(دېگىز) تۇۋندىكى ئۇنچە (مەرۋايىتلارمۇ) يەتمەيدۇ.

5363. بوز يەر تېگىدىكى ئالتۇن ـ كۆمۈشنى،
خەزىنەگگە يىغسەن، كۆپلەپ توپلايسەن.

5364. تاغلارنىڭ تېگىدىن چىقىدىغان گۆھەرلەرنى
كولاپ ساڭا يەتكۈزگىلى بولمايدۇ، ئەي پاك.

5365. بوز يەر ئۈستىدە ئۇنىدىغان دانلارنى
يىغىپ، سەن خەزىنە ـ قازناقلارنى تولدۇرىسەن.

5366. ئۇچار (قۇشلار)، ماڭغۇچى (مەخلۇقلار)، سۇدىكى بېلىقلار
سەندىن قۇتۇلالمايدۇ، ئەي پەيلى قاتتىق!

5367. كارۋانلىرىڭ ئەلمۇئەل يۇرۇپ، دۇنيا كېزىدۇ،
تاۋار ـ دۇردۇن، تېيىن، سۆسەرلەرنى توپلايسەن.

5368. ھىندى شايىسى، رۇمنىڭ كىمخابلىرى، دۇنيانىڭ نادىر (نەرسىلىرى)
ساڭا كەلسىمۇ، خەزىنە ـ قازنىقىڭ تولمايدۇ.

5369. ئەرەب ئارغىمىقى، ئېسىل تۇلپارلار بىلەن
ئېغىل، ئوقۇرۇڭ تولدى، كۆز ـ قارىنىڭ تويدىمۇ، قېنى؟

5370. تۇمەنمىڭلىغان خىل تۆگىلەرنى توپلىدىڭ،
يايلاقلىرىڭدا سانسىز ئاتلار، ئوقۇرلاردا قېچىرلار تۇرۇپتۇ.

5371. قوي پادىلىرى تاغ ـ ئوتلاقلاردا يامراپ كەتتى،
قۇل، كېنىزەك، خىزمەتچىلەرمۇ (نۇرغۇن)، ئەي ئاق كۆڭۈل.

5372. تەسكەي تەرەپتە سانسىز قوتازلىرىڭ (يايلاپ) يۈرىدۇ،
ۋادىلاردا (بولسا) بۇقا، ئىنەك ئۆكۈزلىرىڭ ئوتلايدۇ.

5373. قىيالاردا يۈرىدىغان تاغ ئۆچكىلىرى، تېكىلەرمۇ
سېنىڭدىن (قېچىپ) قۇتۇلالمايدۇ، ئەي مەرد پالۋان.

5374. ئارقار، جەرەن، بۇغا ـ ماراللار بولمىسۇن،
(ھەممىسى) ساڭا تۇغمەس ئوزۇقتۇر، ئەي خۇش پېئىل.

5375. قۇلان ۋە ئايغىر ياكى كۆك تېكە بولسۇن،
(ھەممىسىنى) تۇتۇپ ساڭا ئەكېلىدۇ، ئەي باتۇر.

5376. بۆرە، تۈلكە، ئارسلان، ئېيىق ياكى توڭگۇز
سېنىڭدىن قۇتۇلالمايدۇ، ھامان ئوۋۇڭدا ئۆلىدۇ.

5377. تۇرنا، قوداي، ئاق قۇ ياكى ئۆردەك،
لەگلەك، كەكلىك، بۆدۈنە ياكى غاز بولسۇن —

5378. ئاسماندا ئۇچىدىغان قارا قۇشلار توپى
سېنىڭدىن قۇتۇلۇپ (ئۇچالمايدۇ)، ئەي كۆك بۆرە.

5379. سېنىڭ (ئوۋۇ) قۇشلىرىڭ ئۇچار قۇشلارنى ئۇچقۇزمايدۇ،
ئىتلىرىڭ ماڭىدىغانلارنى ماڭغۇزمايدۇ.

5380. ئاتلىقلار ئاتىسىدىن ئايرىلىپ يالغۇز قالىدۇ،
ئانلىقلار ئانىسىدىن ئايرىلىپ يېتىم قالىدۇ.

5381. شۇنچىۋالا دۇنيانىڭ ھەممىسى پۈتۈنلەي ساڭا يېتىشمەيدۇ،

(بۇلار) تۇگمەيدۇ، ئۆزۈڭ تۇگەپ كېتسەن، ئەي قۇدرەتلىك باتۇر.

5382. پەقەتلا بىر گېلىڭ، بىر ئەگىنىڭنى دەپ،
دۇنيانىڭ بارچە (نەرسىلىرىنى) توپلىدىڭ، ئۆلسەڭ تاشلاپ كېتسەن.

5383. دۇنيا توپلىشىڭنىڭ ئاقىۋىتى پايدىسى نېمە؟
قارا، ئەجەل جېنىڭنى ئالىدۇ، يىلتىزىڭنى قىرقىيدۇ.

5384. نەزەر سالساڭ، بۇنىڭ ھەممىسى ئاچ كۆزلۈكتۇر،
ئاچ كۆزلۈك بىلەن ئېچىرقىغان شەخسلەر قاچان تويغان؟

5385. كۆزى توق كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
كۆزى توقلۇق بايلىقنىڭ بېشىدۇر:

5386. ئاچ كۆز (كىشى) پۈتۈن دۇنياغا ئىگە بولسىمۇ،
ئۇنىڭ باي بولۇشى ناتايىن.

5387. "كەمبەغەل" دېيىشىدۇ، بۇ كەمبەغەل كىم؟
قانچىلىك باي بولسىمۇ كۆزى ئاچ كەمبەغەلدۇر.

5388. ئاچ كۆز كىشىگە باي بولۇشتىن پايدا يوق،
ئەي كۆڭلى توق، ئاچ كۆزلەرگە ئېچىنغىن.

5389. ئاچ كۆز كىشىگە پۈتۈن دۇنيامۇ ئازلىق قىلىدۇ،
بارىغا قانائەت قىلغۇچى بەخت (ئىچىدە) ياشايدۇ.

* 5390. قارا تۇپراق كۆز (چانىقىنى) تولدۇرمىغۇچە،
ئاچ كۆز كىشىنىڭ مال ـ دۇنياغا كۆزى تويمايدۇ

*　　*　　*

5391. ئەي ئەلنىڭ، مېنىڭ بىلگەنلىرىم شۇ ئىدى،
نېمىنى چۈشەنگەن بولسام شۇنى ساڭا ئېيتتىم.

5392. بۇ سۆزلەرنى ئېيتتىم، سەن ئاڭلىدىڭ،
(تېگىگە) يەتسەڭ كۆڭلۈڭ، كۆزۈڭ ئېچىلغاي.

5393. سۆزۈمنى تۇتساڭ، پەقەت كەلگۈسىدە پايدىسى تېگىدۇ،
ئەگەر تۇتمىساڭ، ساڭا بىر يۈك بولۇپ قالىدۇ.

5394. ئەقىللىق تىلى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
ئەگەر ئاڭلىساڭ، ساڭا بىر نەسىھەت بولىدۇ:

5395. "نەسىھەت كىشىگە پايدا كەلتۈرىدۇ،
نەسىھەتنى ئۇلەشتۇر، بىلگۈچىلەر ئالسۇن.

5396. ئەگەر بېرىلگەن (نەسىھەتنى) ئاڭلىمىسا،
ئارىلاشما، (ئۆز مەيلىگە) قويۇۋەت، يېنىپ تۇرغان ئوتنى
(تۇتسۇن)."

ئەلنىڭ ئۇدغۇرمىشقا جاۋابى

5397. ئەلنىڭ بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ يىغلىدى،
دېدىكى، ئەي (غەپلەتتىن) ئويغاق، كىشىلەرنىڭ سەرخىلى،

5398. ئەي دىلى سەگەك، سەن ئەمدى پاراغەت بىلەن
(ياشاۋاتسەن)،
بۇ بەگلىك، مەن ئۇچۇن بىر پالاكەت بولدى.

5399. ئەمدى مەن چۈشەندىم، كۆزۈم ئېچىلدى،
ئۆزۈمنى ئۆزۈم ئوتقا تاشلاپتىمەن.

5400. مەن توغرا (يولدىن) ئادىشىپتىمەن،
ماڭا توغرىلىق يولىنى ئېيتىپ بەردىڭ.

5401. ئەي ئودغۇرمش، ئەمدى ماڭا دۈنيا قىل،
ياخشىلىق يولىدا خۇدا ماڭا تەۋپىق بەرسۇن.

ئودغۇرمىشنىڭ ئەلنگگە جاۋابى

5402. ئودغۇرمش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي بەگ،
خۇدا (ساڭا) تەۋپىق بەرسۇن، تىلىكىڭگە يەت.

5403. ئەقىل بىلەن غەيرەت قىلىپ ھاۋايى ـ ھەۋەسنى باسقىن،
ھاۋايى ـ ھەۋەسكە بېرىلسە، كىشى بىكارچى بولۇپ كېتىدۇ.

5404. سېنى تۈگەشتۈرگۈچى ۋۇجۇدۇڭنىڭ لەززىتىدۇر،
ۋۇجۇدۇڭنىڭ قىلمىشى ساڭا بويسۇنماسلىقتۇر.

5405. بۇ دۇنيا كونا، ناھايىتى قېرىدۇر،
ئاچچىق قىلىقلىرى بىلەن تالاي بەگلەرنى نابۇت قىلدى.

5406. سېنىڭدەك مەرد بەگلەردىن تالايلىرىنى قېرىتتى،

(بۇ دۇنيا) سېنىمۇ ئۇزاق ياشاتمايدۇ.

5407. ئۇلار كېتىپ، بۇ ئورۇن ساڭا قالدى،
ۋاقىت، كۈنلەرنى بىھۇدە ئۆتكۈزمە، ھازىرلىق قىلىپ قوي.

5408. ئەي ئەلىگ، ئۆلۈمىڭنى ئۇنتۇما، ئويغان،
شۇبھىلەنمە، ساڭىمۇ (ئۆلۈم) پەيتى تېز كېلىدۇ.

5409. ئەي ئەلىگ، ئۆزۈڭنى ئۇنتۇما، ئويلان،
ئەگەر ئۆزۈڭنى ئۇنتۇساڭ، ئەسلىڭگە نەزەر سال.

5410. ئەگەر بۇ ئىككى نەرسىنى كىم ئۇنتۇسا،
ئۇ توغرا يولدىن يىراقلىشىدۇ.

* 5411. ئۆزىنى چۈشەنگەن، ھەۋەسنى ئەقلىگە بويسۇندۇرغان
كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

5412. "ئۆلۈمىڭنى ئۇنتۇما، گۆر (سېنىڭ مەڭگۈلۈك) يۇرتۇڭدۇر،
ئۆزۈڭنى ئۇنتۇما، (دېگەن) نەسىھەت ئېسىڭدە بولسۇن!

5413. سەن مەنىيدىن تۆرەلگەن 'مەن' دەپ (ماختانما)،
ۋۇجۇدۇڭ 'مەن' (دەپ ماختانسا)، 'ئەنە سېنىڭ ئورنۇڭ'
دەپ ئېيت!"

5414. بۇ ئۆلۈم پىستىرمىدا تۇرىدۇ، كۆرۈنمەيدۇ،
(ئالدىڭغا) كەلمەكچى بولسا، ھەرگىز ئادىشىپ قالمايدۇ.

5415. تىرىك (ئادەم) ئۈچۈن باشقا ھېچقانداق قىينىچىلىق

بولمغاندىمۇ،
پەقەت بۇ ئاچچىق ئۆلۈمگە نەزەر سېلىش كۈپايە ئىدى.

5416. ئۆلگەندىن كېيىن، قارا يەر قېتىدا چىرىپ يېتىشنىڭ
ئۆزىمۇ يېتەرلىك ئىدى.

5417. ئۇنىڭدىن باشقا، يەنە بىرنەچچە ئىش بارىكى،
ئۆلۈمگە يول ئېچىلغاندا، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى كۆرسەن.

5418. بۇ ھالنى بىلىدىغان ئەقىللىق كىشى
قانداقمۇ خاتىرجەم ئۇخلىيالايدۇ، قانداقمۇ مەئىشەت قىلىدۇ؟

* 5419. بىلىم بەرگۈچى، بىلىم بىلەن
ھەممىتىنى يۈكسەك تۇتقۇچى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

5420. ھەممىتىڭنى بۈيۈك قىل، كۆڭلۈڭنى يۈكسەك تۇت،
بۇ دۇنيانى تاشلا، ئۇنىڭدىن ئۈمىدىڭنى ئۈز.

5421. بۇ دۇنيا زىنداندۇر، ئۇنىڭ ئىچى يىلانغا تولغان،
بۇنى تاشلا، يورۇق، ھەقىقىي دۇنياغا يېتىشكىن.

5422. پاك جاننىڭ قېپى قارا يەر باغرىدۇر،
(سەن) قارا يەر قېپىغا كىرگۈچى، ئەي سېخىي.

5423. بۇ دۇنيا قاراڭغۇ قۇدۇققا (ئوخشاش) زىنداندۇركى،
بالا ـ قازا، جاپا ـ مۇشەققەت ھەممىسى بۇ يەرگە توپلانغان.

5424. زىندانىدا تۇرۇپ قانداقمۇ راھەت كۆرەلەيسەن؟

كۆڭلۈڭنى، ئەقلىڭنى بېرىپ نېمىنى ئارزۇ قىلسەن؟

5425. (بۇ) بىر ئوچۇم قارا تۇپراقنى تاشلا،
ئۇلۇغ، مەڭگۇ ماكاننى ئىزدە، سەراپنىڭ نېمە ھاجىتى؟

5426. بۇ چاڭ ـ توزان، تۇماندىن ئۆزۈڭنى يۇقىرى تۇت،
پاك، مەڭگۈلۈك ماكاننى ئىزدە، كۆزۈڭنى ئاچ!

5427. (سەن) مىڭ يىل ياشىساڭمۇ (بەربىر) ئۆلسەن،
ئەي كۈنۈم، (ئۆلۈم) بىر كۈنى كېلىپ (ياقاڭدىن) تۇتىدۇ.

5428. مال ـ دۇنيا قانچىلىك كۆپەيسە،
(ئۇنىڭ) باش ئاغرىقىمۇ شۇنچىلىك كۆپىيىدۇ، ئەي مەرد ئوغلان.

5429. كىشى نەچچە مىڭ (يىل) ياشاشنى ئارزۇ قىلسىمۇ،
ئارزۇ ۋە ئېھتىياجلىرىغا تامامەن ئېرىشەلمەيدۇ.

* 5430. بۇ زامان ئوقىدىن كۆڭلى يارىلانغان كىشى
نېمە دەيدۇ، ئاڭلا، ئەي ئاق كۆڭۈل:

5431. "(كىشى) پۈتۈن ئارزۇسىغا يېتىپ، تولۇق مىڭ (يىل) ياشىسىمۇ،
ئېھتىياجلىق (نەرسىلەرگە) تامامەن ئېرىشەلمەيدۇ.

5432. ئارزۇ قىلغۇچى (ھەممىنىڭ) تەل بولۇشىنى تىلەيدۇ،
تىلىكى تەل بولغاندا، (ئۆزىمۇ) ھەقىقەتەن تۇڭەيدۇ."

5433. سۆزنىڭ پايدىسى كۆپ سۆزلەشتە ياكى
سۆزنى تېكىرقاپ، كۆپ ئاڭلاشتا ئەمەس.

5434. سۆزنىڭ پايدىسى شۇكى، ئاڭلىغان سۆزۈڭنى
(كۆڭۈلده) تۇتۇپ، ئەمەل قىل (ۋە) ئۆزۈڭنى توغرا يولغا سال.

* * *

5435. (مەن) كۆپ سۆزلىدىم، (سەنمۇ) تامامەن ئاڭلىدىڭ،
سۆزۈمگه ئەمەل قىل، ئۇنىڭ پايدىسىنى كۆر.

5436. تىلىم (ئۆزىنى) تۇتالمىدى، كۆپ سۆزلەپ (قويدى)،
سۆزۈم كېمەيمىدى، (لېكىن) ئېتىبارى كېمەيدى.

5437. ئەي ئەلىگ، خۇدا ساڭا تەۋپىق بەرسۇن،
كۆپ ياخشىلىقلارغا قول يەتكۈزگىن.

5438. تەكرىم تىلىكىڭگه يەتكۈزسۇن، (سېنى) قوغدىسۇن،
ئەي ئەلىگ، مېنىمۇ دۇئادا ئۇنتۇپ قالمىغىن.

* * *

5439. (ئۇدغۇرمىش) سۆزىنى تۇگەتتى (ۋە) ئۆره تۇردى،
ئەلىگ (ئۇنى) تۇتۇپ، ئازراق ئولتۇرغىن، دېدى.

5440. يېمەك ـ ئىچمەك كەلتۈرۈپ، تۈرلۈك غىزالارنى قويدى،
"ئازغىنه تېتىپ باق ئەي ياخشى كىشى" دېدى.

5441. ئۇدغۇرمىش قولىنى ئۇزىتىپ، تېگىشلىكىنى ئالدى،
يېمەك ـ ئىچمەكتىن ئازراق ئېغىز تەگدى.

5442. ئاندىن، تاماقتىن قولىنى تارتىپ (ئارتۇقچە) يېمىدى،
(ئاللانىڭ) نامىنى ئاتاپ، رەببىگە شۈكۈر قىلدى.

*　　*　　*

5443. ئۇدغۇرمىش ئورنىدىن قوپۇپ، سالام قىلدى،
ئەلىگمۇ (سالمىغا) جاۋاب بېرىپ ئورنىدىن تۇردى.

5444. ئۇدغۇرمىش ئۇ يەردىن قايتىپ چىقتى،
ئەلىگ كەينىدىن چىقىپ ئۇزىتىپ قويدى.

5445. ئەلىگ بىلەن قارىشىپ تۇرۇپ خوشلاشتى،
قول ئېلىشتى، ئەلىگ قايغۇرغان (هالدا) قالدى.

*　　*　　*

5446. ئۇ يەردىن يەنە تاغ تەرەپكە قاراپ ماڭدى،
قېرىندىشى (ئۇنىڭ) قولىنى سۆيۈپ، خېلىغىچە بىللە ماڭدى.

5447. ئۇدغۇرمىش قېرىندىشىنى قايتۇرۇۋەتتى،
ئۆگدۈلمىشمۇ خوشلىشىپ يېنىپ كەلدى.

5448. كۆڭلى يېرىم (بولغان) هالدا ئۆيىگە يېتىپ كەلدى،
غەم ـ قايغۇ بىلەن كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىدى.

*　　*　　*

5449. شەرقتىن قۇياش باش كۆتۈرۈپ ئۆرلىدى،
دۇنيا تولۇق ئاق قۇ رەڭگىگە كىردى.

5450. قۇياش (ئورنىدىن) قوپۇپ، كۆكسىنى ئېگىز كۆتۈردى،
پۈتۈن دۇنيا كافۇر (تۈسى)گە كىردى.

5451. دۇنيا پەرىشتە يۈزىدەك نۇرلاندى،
ئاسمان يۈزى كافۇر چېچىلغاندەك بولدى.

*　　*　　*

5452. (ئۆگدۈلمىش) يەنە تۆشەكتىن قوپتى،
تاھارەت ئېلىپ، پاك كۆڭۈل بىلەن نامازغا ئوقۇدى.

5453. تونىنى كىيىپ، ئاتلىنىپ ئۆيدىن چىقتى،
ئۇ يەردىن سارايغا قاراپ ماڭدى.

5454. (ئېتىدىن) چۈشۈپ، ساراي ئىچىگە كىردى،
ئەلىگ (ئۇنى) چاقىردى، ئۇ كىرىپ ئەلىگكە كۆرۈندى.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

5455. ئەلىگ ئاۋۋال ئودغۇرمىشنى سورىدى،
قانچىلىك تۇرغىنىنى ۋە قاچان كەتكىنىنى سۈرۈشتە قىلدى.

5456. ئەلىگ يەنە دېدى: ئەي ئۆگدۈلمىش،
ئەمدى مېنىڭ يېگەن ئېشىم زەھەر بولدى.

5457. بۇندىن كېيىن قانداق ياشىشىم كېرەك،
قەددىم پۈكۈلدى، ئەمدى دەس تۇرالمايمەن.

5458. ئەمدى بەگ بولۇشـنىڭ، خەلق يۈكـنى كۆتۈرۈشنىڭ نېمە هاجتى؟
بۇ قايغۇ ـ ئەندىشىلەر دىلىمنى ۋەيران قىلدى.

5459. ئەسكەر ـ خىزمەتچىلەر بولمىسا، خەلقنى باشلىغىلى بولمايدۇ، بەگلىك ئىشلىرىنىڭ هەممىسىنى بەگ ئىشلەپ كېتەلمەيدۇ.

5460. ئەسكەر ـ خىزمەتچى تۇتسا، شۇبهىسىز، مال ـ دۇنيا كېرەك بولىدۇ،
بۇ نەرسىلەر بولمىسا، ئەل ئەتراپىڭغا يىغىلمايدۇ.

5461. قوشۇنغا باشچىلىق قىلىپ بەگ ئىشى بىلەن
ياشىغان كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

5462. "خەزىنە، ئەسكەر ـ خىزمەتچىلەر بەگلەرنىڭ كۈچىدۇر،
بۇ ئىككىسى بىلەن كىشى (دۈشمەندىن) ئۆچىنى ئالالايدۇ.

5463. بۇ ئىككىسى بىلەن بەگ ئۈستۈنلۈككە ئىگە بولىدۇ،
بۇ ئىككىسى بىرلەشسە، بەگنىڭ تاج ـ تەختى ئۇلۇغ بولىدۇ."

5464. ئەسكەر ـ خىزمەتچى توپلاشقا نۇرغۇن مال ـ دۇنيا كېرەك،
مال توپلاش ئۈچۈن جاپا چېكىشكە توغرا كېلىدۇ.

5465. مېنىڭ بىرلا ئەگىنىم، بىرلا گېلىم بار،
نېمە ئۈچۈن شۇنچىۋالا خەلق يۈكىنى بوينۇمغا ئارتىۋالىمەن؟

5466. قانچىلىك كەمبەغەل بولسىمۇ (كىشى) ئاچ قالمايدۇ،
بۇ ئۆلۈم هايات (كىشىدىن) ئۆچىنى ئالىدۇ.

72

ئۆگدۈلمش ئەلىگكە ئەلنى ئىداره قىلىش ئۇسۇللىرىنى ئېيتىدۇ

5467. ئۆگدۈلمش جاۋاب بېرىپ دېدى:
ئەلىگ، هەممه ئىشقا (توغرا) تەدبىر قوللانسۇن.

5468. تىلىگدىن يارىماس، يامان سۆزلەرنى چىقارما،
(بۇنى) خۇدا راۋا كۆرمەيدۇ، ئەي بىلىمى دەريا.

5469. بۇ بەگلىكنى سەن ئۆز تىلىكىڭ بويىچه زورلاپ ئالمىدىڭ،
(بۇنى) خۇدا ئۆز پەزىلىتى بىلەن بەلگىلىگەن.

5470. (سېنى) قەدىرلىدى ۋه بۇ بەگلىكنى بەردى،
بۇنىڭغا شۈكۈر قىل، ئەي بىلىمى كەڭ.

5471. دىلىڭنى تۈز، ئۆزۈڭنى پاك تۇتۇپ، خۇداغا ئىبادەت قىل،
خەلقه ئادىل ۋه مېھرىبان بول.

5472. هاۋايى ـ هەۋەسلىرىڭنى ئەقىل بىلەن باس، (ئۇنى) يەڭگىن،
نەپسىڭنى بىلىم بىلەن يانجىپ تاشلا.

* 5473. بىلىم بىلەن نەپسىنى، هەۋەسلىرىنى باسقان
بىلىم بەرگۈچى نېمه دەيدۇ، ئاڭلا:

5474. "ۋۇجۇدۇڭنىڭ تۈز بولۇشىنى خالىساڭ، ھەۋەسنىڭ بوينىنى كەس،
ھاۋايى ـ ھەۋەس ئۆلسە، ۋۇجۇدۇڭنىڭ ئەگرىسى تۈزلىنىدۇ.

5475. ھاۋايى ـ ھەۋەسكە قۇل بولماسلىققا تىرىشقىن،
ھاۋايى ـ ھەۋەس بىلەن نەپس ھەر ئىككىلىسىلا دىن
ئۇغرىسىدۇر."

5476. ئەي ئەلىگ، سەن نېمىشقا ئاجىز بولۇپ قالدىڭ؟
ھەر خىل ياخشىلىقلارنى قىلىشقا كۈچۈڭ بار، قولۇڭ (بېتىدۇ).

5477. نېمە ئۈچۈن شۇنچىۋالا قاتتىق غەم قىلىسەن؟
نېمە ئۈچۈن ھاياتىڭنى ئاچچىق قىلىسەن؟

5478. بېتەرلىك خەزىنەڭ بار، قوشۇن، ئەسكەر ـ خىزمەتچىلەر كۆپ،
ھەممە ئىشقا يول كۆرسىتەلەيدىغان بىلىم، ئەقلىڭ بار.

5479. خەزىنەڭنى ئۇلاشتۇرۇپ، ئەسكەر ـ خىزمەتچىلەرنى خۇشال قىل،
ئۇلار (ئارقىلىق) ھەممە ئارزۇلىرىڭغا يېت.

* 5480. كۈمۈش، ئالتۇن تارقىتىپ، دۇشمەننى يەڭگەن
جەڭگىۋار، شىجائەتلىك كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

5481. ئەگەر سەن دائىم ئۈستۈنلۈك قازانماقچى بولساڭ،
ئەسكەر ـ خىزمەتچىلەرنى خۇشال قىل، باتۇرلارنى ماختا.

5482. ئەسكەر ـ خىزمەتچىلىرىڭنى خۇشال قىل، (ئاندىن) تىلىكىڭنى
تىلە،
بارچە تىلەكلىرىڭ ئورۇندىلىدۇ، دۇشمەننىڭ بوينى ئېگىلىدۇ.

5483. ئەسكەر ـ خىزمەتچىلەرنى كۆپەيتكىن، ئۇلارنى خۇشال قىل، (ئۇلارمۇ) بىر كۈنى سەن ئۈچۈن سۆيۈملۈك جېنىنى پىدا قىلىدۇ

5484. قوشۇن ۋە ئەسكەر ـ خىزمەتچىلەر بىلەن كاپىر دۈشمەنلەرنى يانجىپ تاشلا
خۇدادىن مەدەت تىلە، سېنىڭ تايانچىڭ پاكتۇر.

5485. بۇ كاپىرلار ئۈچۈن قوشۇن ـ ئەسكەر توپلا، قورال تەييارلا، كاپىرلار بىلەن (بولغان جەڭدە) ئۆلسە، ئۆلۈم ھېسابلانمايدۇ.

5486. ئۆي ـ ماكانلىرىنى كۆيدۈر، پۈتلىرىنى سۇندۇر، ئۇنىڭ ئورنىغا مەسچىت ـ جامە (بىنا) قىل.

5487. ئوغۇللىرىنى قۇل، قىزلىرىنى چۆرە قىلغىن، ئۇنىڭدىن (ئولجا) ئالغان نەرسىلەر بىلەن خەزىنە توپلا.

5488. مۇسۇلمانلىقنى يولغا قوي، شەرىئەتنى تەرغىب قىل، (شۇنداق قىلساڭ) ياخشى نام قازىنسەن، ئۇلۇغ بولسەن.

5489. مۇسۇلمانلارغا قارشى تۇرما، قول تەگكۈزمە، ئۇلارنىڭ ھامىيسى تەڭرىدۇر، ئەي ئەلىگ.

5490. مۇسۇلمان مۇسۇلمان بىلەن قېرىنداشتۇر، قېرىنداشلارغا چېقىلما، دائىم ياخشى ئۆت.

5491. خەلققە ئادالەت قىل، خاتىرجەم ياشىسۇن، ساڭا ياخشىلىق (تىلەپ) دۇئا قىلسۇن!

5492. ئاندىن خۇدا ساڭا سۆيۈنچ بېغىشلايدۇ،
ئىككىلا دۇنيا سېنىڭ بولىدۇ، ئەي قەھرىمان.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

5493. ئەلىگ دېدى: بۇ سۆزلەرنى ياخشى دېدىڭ،
ئۆزۈمۇ خۇددى شۇنداق قىلىشنى خالايمەن.

5494. ئەي يىگىت، مۇشۇ ئىشلارنى قىلىدىغان دوستۇم قېنى؟
بۇ ئىشلارنى قىلىشتا سەن ماڭا يار ـ يۆلەكتە بول.

5495. ئالدى بىلەن ئەلنى روناق تاپقۇزۇش، خەلقنى پاك قىلىش كېرەك،
ئىچكى ـ تاشقى مۇناسىۋەتنىڭ تەدبىرىنى تۈزۈش كېرەك.

5496. ياخشى كۆرگەنلەرگە ئىنئام بېرىپ، خۇشال قىلىش،
سېنى ياخشى كۆرمەيدىغانلارنى تەقىپ قىلىش كېرەك.

5497. بۇنىڭ ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئەلنى روناق تاپقۇزۇش كېرەك،
ئىچكى ـ تاشقى مەيخانىلارنى تازىلاش كېرەك.

5498. خەلقنى قانۇن بىلەن تامامەن تۈزىتىش،
ئەلدىكى يارىماس ئەھۋاللارنى تازىلاش كېرەك.

5499. خاتىرجەملىك، ئەل روناقلىقى قېنى؟ مەن (بۇنىڭغا) بېتىشەلمىدىم،
ئىش ئۈستىگە ئىش توپلاندى، كۆزۈم يۇمۇلمايدۇ.

ئۆگدۈلمشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

5500. ئۆگدۈلمش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي بەگ،
سەن ئىشلارنى سوزما، هەممە ئىشلار بىلەن شۇغۇللان.

5501. قىلىدىغان ئىشىڭنى نېمىشقا (ئارقىغا) سوزىسەن؟
ئىشلىرىڭنى سوزما، (ۋاقتىدا) قىل، ئۆمۈرۈڭ ئۆتۈپ كېتىدۇ.

5502. بۇگۈنكى ئىشنى قىلمىساڭ، ئەتىكى ئىشمۇ (بۇنىڭغا) قوشۇلىدۇ،
ئىش ئۈستىگە ئىش توپلىنىپ قالىدۇ.

5503. بۇگۈنكى ئىشىڭنى قويۇپ، ئەتە قىلمەن (دېمە)،
ئەتە ئىشىڭ (چىقىپ) قالسا، بۇ قىلىنماي قالىدۇ.

5504. ئەلنى ئىداره قىلىپ تازىلاپ تۇر،
كەلگۈسىده خەلقمۇ، ئۆزۈڭمۇ راهەتكە ئېرىشسەن.

5505. يامان بولما، يامانلارغا يامانلىق ئىشلەت،
يامانلارنىڭ هەمىسىنى ئېلىڭدىن تازىلا.

5506. ئادىل بول، توغرا (ئىش) قىل، توغرا هەربكەت قىل،
(شۇنداق قىلساڭ) يامانلار، ئەگرىلەر قايىل بولىدۇ، هەربكىتىنى
تۇزەيدۇ.

5507. تەتۇر هەربكەت قىلىدىغان تەتۇر كىشىلەر(نىڭ)
يامانلىقى چەكلەنمىگۈچە، ئىشلار ئوڭۇشلۇق بولمايدۇ.

5508. يامانلارنى (يېقىن) يولاتما، زىيىنى تېگىدۇ،

ياخشىلار بىلەن سەگەك ياشا.

* 5509. ئادىل، كۆڭلى تۈز، تىلى بىلەن دىلى (بىر)،
خۇلقى چىرايلىق كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

5510. "يامانغا قېتىلما، توغرا (يولدا) يۈر،
ئەگرىلەر ئارىسىدا توغرا (كىشىنىڭ) كۈنى تار بولىدۇ.

5511. كىم يامانلىق قىلسا، (ئۆز) يولىدا پالاكەتكە ئۇچرايدۇ،
قىيامەت كۈنى توغرىغا توغرىلىق ھەمدەم بولىدۇ."

5512. ئەي ئەلگ، ئەسكەر توپلىماي ئامال يوق،
بەگلەر بۇلغىنىشلارنى ئەسكەر بىلەن تازىلايدۇ.

5513. ئەسكەر ـ خىزمەتچىلەرنى توپلاش ۋە ئىنئاملار بېرىش كېرەك،
كەمبەغەللەرنى بېيىتىش، ئاچلارنى تويدۇرۇش كېرەك.

5514. خىزمەت قىلىپ يۈرگەنلەر ئۈمىد بىلەن يۈرىدۇ،
خىزمەتچى ئۈمىدىنى ئۈزسە، تۇرمايدۇ، كېتىدۇ.

5515. ئەي ئەلگ، خىزمەتچىلەر بىرقانچە خىل بولىدۇ،
پەرقلەندۇرۇپ، ئايرىم (مۇئامىلە قىل)، يولدىن ئاداشمىسۇن.

5516. ئۇلارنىڭ بىر خىلى يۈز ـ ئابرۇي ئۈچۈن ئىشلەيدۇ،
ئۇلارنىڭ يۈز ـ ئابرۇيىنى قىلىش كېرەك، ئارزۇسى قانسۇن.

5517. يەنە بىر تەبىقىسى مال ـ دۇنيا تەلەپ قىلىدۇ،
ئۇلارغا مال ـ دۇنيا بەرگىن، جېنىنى پىدا قىلسۇن.

5518. يەنە بىر خىلى مال ـ دۇنيا ھەم ئابرۇي تىلەيدۇ،
شۆھرەت قازىنىش ئۈچۈن ئات ۋە تون تەلەپ قىلىدۇ.

5519. ئەگەر پالۋان، مەرگەن بولسا، كۈمۈش بەرگىن،
قىلىچ ئۇرۇپ، شەھەر، ئەللەرنىڭ ئىشكىنى ئاچسۇن.

5520. بىلىملىك، ئەقىللىق، دانا كىشى بولسا،
قەدىرلە، مال ـ دۇنيا بەر، (يارەم) قولۇڭنى ئۇزات.

5521. يامان، زوراۋان بولسا، (ئۇنى) پەقەت ئۆستۈرمە،
ھوقۇق بەرمە، (ئۇ) سېنى نادامەتتە قالدۇرىدۇ.

5522. يامان، ئۆكتەملەرنى ئۆستۈرمە، بېيىتما،
شۇبھىسىز، شىپالىق دوراڭنى زەھەرگە ئايلاندۇرىدۇ.

5523. باتۇرلار يابغۇسى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
ئەڭ زەئىپ خەلقمۇ باي بولۇۋالسا، باش ئەگمەيدۇ.

5524. يامانلارنى بېيىتما، ئەي قۇدرەتلىك،
يامانلار بېيىسا، پەيلىنى بۇزىدۇ.

5525. ياخشىلارنىڭمۇ قولى قىسقا بولسا،
موھتاجلىققا چۈشۈپ، خۇي ـ پەيلى بۇزۇلىدۇ.

5526. ياخشى خۇلقلۇق كىشى موھتاجلىققا چۈشۈپ قالسا،
قىلىقلىرى ۋە ياخشى مىجەز ـ خۇلقىمۇ ئۆزگىرىپ كېتىدۇ.

5527. يامانلارنى خورلىساڭ، يۇرۇش ـ تۇرۇشىنى توغرىلايدۇ،

ياخشىلارنى هۆرمەت قىلساڭ، قىلىقلىرى (تېخىمۇ) ياخشى بولىدۇ.

5528. سەممىي ـ سادىق كىشىلەرنى ئۆزۈڭگە يېقىن تۇت،
ئۇياتسىزلارنى ئۆزۈڭدىن يىراقلاشتۇر، (ئۇلاردىن) ساقلان.

5529. كىملەر پايدىلىق، كىملەر پايدىسىز،
پەرقلەندۇرۇپ، تاللاپ (مۇئامىلە قىل)، ئەي بىلىملىك دانا.

5530. ياخشى كۆرىدىغان ۋە ياخشى كۆرمەيدىغانلارنىمۇ پەرقلەندۇر،
ياخشى كۆرگەنلەرنى سۆي، دۇشمەنگە ئوت بول.

5531. شادلىقىڭنى خالىمىغان كىشىلەرنى (ئۆزۈڭدىن) يىراق تۇت،
ئۇنى سۆيۈندۈرمە، قىلىدىغان ئىشلىرىڭنى ئۇنىڭغا بەرمە.

5532. ساداقەتنى خىيانەت بىلەن ئارىلاشتۇرما،
يارامليقنى يارامسىز بىلەن بىللە تۇتما.

5533. بىر ئىشنى (بىرلا ۋاقىتتا) ئىككى كىشىگە تاپشۇرما،
ئىشەنگىنىڭ، (بىر ـ بىرىگە دۆڭگىشىپ) ئىش قىلىنماي قالىدۇ.

5534. ئىشىڭنى ئىش بىلىدىغان كىشىلەرگە تاپشۇر،
ئىش قىلىشنى بىلمىگەن (كىشى) قېينىلىپ قايغۇغا چۈشىدۇ.

5535. خىزمەت قىلدى، دەپلا (كۆرگەنلا) كىشىگە ئىش تاپشۇرما،
ئىشنى ساڭا پايدا كەلتۈرەلەيدىغان كىشىلەرگە بەرگىن.

5536. ئەل مەنپەئەتىنى ۋە ئۆزۈڭنىڭ مەنپەئەتىنى تىلىگىن،
باشقىلارنىڭ مەنپەئەتىگە كۆز تىكمە، ئۇنىڭغا ئىلىنما.

5537. باشقىلارنىڭ كۆڭلىگە قارىما، (ھەركىم) ئۆز پايدىسىنى كۆزلەيدۇ،
ئەل مەنپەئەتىنى كۆزلىگىن، ئۆزۈڭنى زورمۇزور بۇزما.

5538. ساڭا كىم پايدىلىق بولسا، (سەنمۇ) ئۇنىڭغا پايدىلىق بول،
پايدىسى تەگمەيدىغان كىشىنى ئۆزۈڭدىن يىراقلاشتۇر!

5539. پايدىلىق كىشىنى قەدىرلە، ھۆرمەت قىل،
ئەي ئەلىگ، مۇھىم ئىشلارنى ئۇنىڭغا تاپشۇر.

5540. ئەي ئەلىگ، سەن ئۇچۇن قىلىدىغان ئىشلار ئەنە شۇلاردۇر،
بۇلارنى ئىجرا قىلساڭ، ئەل روناق تاپىدۇ.

5541. نامىڭ ياخشى بولىدۇ، ئۆزۈڭ بەخت تاپسەن،
سېنىڭدىن كېيىن نامىڭ، سۆزۈڭ (يادلىنىپ) قالىدۇ.

5542. خەلق بېيىيدۇ، ئەل سەلتەنەت، روناق تاپىدۇ،
خالىغىنىڭچە خەزىنە توپلىيالايسەن.

5543. سەممىي ـ مېھرىبان كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
(ئۇنىڭ) سەممىيلىكى سۆزىگە ماس كېلىدۇ:

5544. "قايسى ئەلنىڭ بېگى ياخشى (ۋە) توغرا بولسا،
شۇ ئەلنىڭ خەلقى بېيىيدۇ، كۈنى تۇغىدۇ.

5545. خەلقىنىڭ بايلىقى بەگ ئۇچۇنمۇ بايلىقتۇر،
خالىساڭ ئۇنى ئالسەن، خالىساڭ بۇنى."

5546. شەھەر، كەنتلەردىكى ئوغرىلارنى يوقاتقىن،

مۇساپىر، كارۋانلارنى ئامان يۇرىدىغان قىل.

5547. ئەل ئىچىدە خەلقە زۇلۇم قىلىدىغانلارنى يوقات،
چەت ـ ياقا جايلاردىكى قاراقچىلارنى تازىلا.

5548. يامانلىقنى پەيلىنى جازا بىلەن تۈزەت،
يامانغا يامان يارىشىدۇ، سەنمۇ شۇنداق قىل.

5549. ئەي تاش يۈرەك، ياخشىلارنىڭ (ئازادە) يۈرەلىشى ئۈچۈن،
يامانلارنى يا زەنجىردە ياكى زىندانىدا تۇتۇش كېرەك!

5550. بۇنىڭدىن باشقا، ئەلدىكى خەلقلەر بىرنەچچە تۈرلۈك بولىدۇ،
بۇلارنىمۇ ئايرىپ، پەرقلەندۈرۈپ تۇتۇش كېرەك، يولى ئوچۇق
بولسۇن.

5551. ئۇلارنىڭ بىرى بىلىملىك ئالىملاردۇر،
بۇ ئالىملار بىلەن كىشىلەر بەخت، دۆلەتكە ئېرىشىدۇ.

5552. بۇلارنى قەدىرلە، نېمە دېسە شۇنى قىل،
شەرىئەت يولىنى تۇتۇپ، رەت قىلما، ئېگىل.

5553. بۇلارنىڭ بىمەك ـ ئىچمىكىنى، ھەققىنى ئۆكسۈتمە،
تەمىنلەپ تۇر، موھتاجلىققا چۈشمىسۇن، ئەي ھاكىم.

5554. ئۇلار كۆڭۈل ئازادىلىكى بىلەن (باشقىلارغا) ئۆگەتسۇن،
بىلىمسىزلەر ئۇلاردىن ئۆگەنسۇن.

5555. بۇلاردىن كېيىن مۇختەسىپلەر[1]تۇرىدۇ،
بۇلارنىڭ ھوقۇقى كۇچلۇك بولۇشى كېرەك، ئەي قۇدرەتلىك.

5556. پاسىق، بىكارچى، بىزادىلارنى قىسىپ تۇتسۇن،
مەسچىت جامائەتلىرىنى تولۇقلىسۇن.

5557. ئاندىن كېيىنكى تەبىقە ساڭا خىزمەت قىلغۇچىلار بولۇپ،
قاتتىق تۇتمىساڭ، ئۇلار ئىسيان كۆتۈرىدۇ.

5558. بۇلار يۇك كۆتۈرمەيدۇ، بۇلارنىڭ يۇك، مۇشەققىتىنى
ئۆزۈڭ كۆتۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ.

5559. بۇلاردىن قالسا ئاۋام خەلق تۇرىدۇ،
بۇلارغا ئادالەت بىلەن ياخشى قاراش كېرەك.

5560. بۇلارمۇ ئۇچ تەبىقىگە بۆلۈنىدۇ، بۇنى پەرقلەندۈرۈش كېرەك.
زۇلۇم قىلما، زۇلۇم قىلساڭ ئەلگە جۇت كېلىدۇ.

5561. بۇلاردىن بىرى بايلاردۇر،
خەلقنىڭ كۇچلۇكى ئاشۇلار، ئەي قۇدرەتلىك.

5562. قارا، بۇلاردىن كېيىنكىسى ئوتتۇرا ھال كىشىلەر بولۇپ،
ئوتتۇرا ھاللار بايلار قىلغان ئىشنى قىلالمايدۇ.

5563. كەمبەغەللەر بۇلاردىن كېيىن تۇرىدۇ،
ھەممىدىن ئاۋۋال بۇلارنى ئاسراش كېرەك.

---

① مۇختەسىپ — دىن، شەرىئەت ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغانلار.

5564. بايلارنىڭ يۈكىنى ئوتتۇرا هاللارغا يۈكلىمەسلىك كېرەك،
(ئۇنداق قىلساڭ) ئوتتۇرا هاللار بوزۇلىدۇ، هالىدىن كېتىدۇ.

5565. كەمبەغەللەرگە ئوتتۇرا هاللارنىڭ يۈكىنى ئارتماسلىق كېرەك،
(ئۇنداق قىلساڭ) كەمبەغەللەر ئاچتىن ئۆلىدۇ، يىلتىزى ئۈزۈلىدۇ.

5566. كەمبەغەللەرنى ئاسرىسا، ئوتتۇرا هال بولىدۇ،
ئوتتۇرا هاللار ئۆزىنى ئوڭشۇالسا، بايلىققا ئېرىشىدۇ.

5567. كەمبەغەللەر ئوتتۇرا هال بولسا، ئوتتۇرا هاللار بېيىيدۇ،
ئوتتۇرا هاللار بېيسا، ئېلىڭ بايلىققا تولىدۇ.

5568. ئەل روناق تېپىپ، خەلق راهەتكە ئېرىشىدۇ،
شۇ زاماندا سەن دۇنياغا ئىگە بولسەن.

5569. ئۈچ ئوردۇ خانى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
نامىڭنىڭ ياخشى بولۇشىنى ئىزدىگىن، ئەي ئۆلگۈچى.

5570. كىمنىڭ ياخشى نام بىلەن جېنى چىقسا،
ئۇنىڭ ياخشى نامى دۇنيا بىلەن داۋاملىق يادلىنىدۇ.

5571. ئۆلگەندىن كېيىن كىم ياخشى دۇنيا بىلەن يادلانسا،
ئۇ (قايتىدىن) تۇغۇلۇپ، يەنە بىر هايات باشلىغاندەك بولىدۇ.

5572. مەيلى يەرنىڭ ئۈستىدە بول ياكى يەرنىڭ ئاستىدا بول،
ياخشى نامىڭ مەشهۇر بولسا، (شۆهرىتىنى) ئۆزۈڭ كۆرىسەن.

5573. قارا، ئۆزۈڭ ئۆلسەن، ياخشى نامىڭ قېلىشى كېرەك،

كىشى ئۆلىدۇ، (ياخشى) نامى قالسا، مەڭگۈ ياشايدۇ.

5574. قارا، سەندە رەئىيەتنىڭ (پۇقرانىڭ) ئۈچ ھەققى بار،
بۇ ھەقنى ئادا قىل، سەن زۇلۇم قىلما.

5575. بىرسى، ئېلىڭدە كۆمۈشنى ساپ تۇت،
ساپلىقىنى نازارەت قىل، ئەي بىلىملىك.

5576. يەنە بىرسى، خەلقە ئادىل قانۇن يۈرگۈز،
بىرىنىڭ ئىككىنچى (بىرسىگە) زۇلۇم قىلىشىغا يول قويما، ئۇلارنى قوغدا.

5577. ئۈچىنچىسى، بارلىق يوللارنىڭ ئامانلىقىنى ساقلا،
قاراقچى، بۇلاڭچىلارنى پاك ـ پاكىز تازىلا.

5578. (شۇنداق قىلغاندا) رەئىيەتنىڭ ھەققىنى ئۆتىگەن بولسەن،
ئاندىن كېيىن سەن ھەققىڭنى تەلەپ قىل، ئەي سېخىي ھۆكۈمدار.

5579. رەئىيەت ئۆستىدىمۇ سېنىڭ ئۈچ ھەققىڭ بار،
بۇلارنىمۇ ئۇلاردىن تەلەپ قىلىش كېرەك، ياخشىراق ئاڭلا:

5580. بىرى، يارلىقىڭنى ھۆرمەت قىلسۇن،
نېمە (دېگەن بولساڭ)، دەرھال شۇنى ئىجرا قىلسۇن.

5581. ئىككىنچىسى، خەزىنە ھەققىنى تۇتۇپ قالمىسۇن،
(ئۇنى) ئۆز ۋاقتىدا يەتكۈزسۇن، ئەي سېخىي.

5582. ئۈچىنچىسى، دۈشمەنگە دۈشمەن بولسۇن،

كىمنى ياخشى كۆرسەڭ، شۇنى ياخشى كۆرسۇن.

5583. (شۇنداق قىلغاندا) سەنمۇ ئۆز ھەققىڭنى ئالغان بولسەن،
ئۇلارمۇ ئۆز ھەققىنى ئادا قىلغان بولىدۇ.

5584. بەگ (ئۆز ئىشلىرىنى) ئەنە شۇنداق يۈرگۈزۈشى كېرەك،
رەئىيەتمۇ خۇددى شۇنداق بولۇشى كېرەك، ئەي ئۇلۇغ.

5585. خەلق بېگىنىڭ ياخشىلىقىغا ئىگە بولسا،
ئاندىن بەگ خاتىرجەم بولىدۇ ۋە شۆھرەت قازىنىدۇ.

* 5586. ئەي ئەلىگ، سېنى ئىككى ئالەم
بەختىگە يەتكۈزىدىغان تەلەي ئەنە شۇدۇر.

5587. بۇلاردىن باشقا، ئالىم ـ دانالار (دەس) تۈرۈپ،
خەلقنە بىلىم بەرسۇن، نازارەت قىلسۇن.

5588. يەنە مۇختەسىپلەرنىڭمۇ ھوقۇقى كۈچلۈك بولسۇن،
جامائەت (ئىچىنى) كېزىپ يامانلارنى يىغسۇن.

5589. سودىگەرلەر ئامانەتلىرىنى ئېھتىيات قىلسۇن،
ھۈنەرۋەنلەر نەسىھەتلىرىنى قىلىپ تۇرسۇن.

5590. دېھقانلار دېھقانچىلىققا ماھىر بولسۇن،
چارۋىچىلار چارۋىلىرىنى كۆپەيتسۇن.

5591. ئەمدى سېنىڭ خىزمىتىڭنى قىلىدىغان ئەسكەر ـ خادىملار قالدى،
بۇلار دۈشمەنگە، بۆرىگە (قارشى) يۈرۈش قىلغۇچىلاردۇر.

5592. بۇلارنى خۇشال قىلىپ، مال ھەدىيە قىل،
دىققەت قىل، ئۇلارنى باشقا ئىشلارغا بەند قىلما.

5593. پايدىلىق بولۇش دەرىجىسىگە قاراپ، ئۇلارنى قەدىرلە، ئېھسان قىل،
مال ـ دۇنيا بىلەن بېيىتقىن، كۆچىنى ئاشۇر.

5594. (ئۇلار) دۇشمەنگە، بۆرىگە (قارشى) تولۇق تەييارلانسۇن،
دوستلارغا يار ـ يۆلەك بولۇپ، دۇشمەنگە ئۆلۈم (بەرسۇن).

5595. (شۇنداق قىلغاندىلا) ھەممە دوستلىرىڭ تاللىنىپ چىقىدۇ،
بارلىق ئىشلىرىڭ پاكىز (ئورۇندىلىدۇ)، روناق تاپىدۇ.

5596. ئىككى دۇنيا ياخشىلىقى سېنىڭ بولىدۇ،
خۇدايىمنىڭ سۆيۈنچىسىگىمۇ ئىگە بولسەن.

5597. قارىغىنا، ئادالەت دېگەن مۇشۇ، توغرا، ئادىل بول،
بۇ ئادالەت سېنى تىلىكىڭگە يەتكۈزىدۇ.

5598. ئادىللىقىڭ ئۈچۈن تەڭرى سېنى ياخشى كۆرىدۇ،
ئادىللىقتىن باشقا خەلقە ئۆچمەنلىك قىلما.

5599. دىلى يورۇق (كىشى) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:
بۇنىڭ مەنىسى، (ئويلاپ) قارىساڭ، بۇ سۆزگە گۇۋاھدۇر.

5600. "توغرىلىقى ئۈچۈن ئاسمان ئىياغدا تىك تۇرالايدۇ،
تەۋرىمىگەنلىكى ئۈچۈن يەردە چۆپ ـ زىرائەت ئۇنىدۇ.

5601. ئۆزگەرمەي، توغرا تۇر، دىلىڭنى توغرا تۇت،

توغرا (ئادەم) ئىككىلا دۇنيادا ئادالەتكە ئېرىشىدۇ.“

5602. ئەي ئەلىگ، مېنىڭ بىلگەنلىرىم مانا شۇلار،
ئىچىم ۋە تېشىمدىكى (ھەممىنى) ساڭا بايان قىلدىم.

5603. ئىككىلا دۇنيادا پايدىلىق بولغان سۆز شۇ ئىدى،
بۇلارنى مەن (ساڭا) ئېيتىپ بەردىم.

5604. بۇ دۇنيانىڭ ھالاۋىتى ۋە ياخشى نام،
دۇنيامۇ، ئاخىرەتمۇ — ھەممىسى سېنىڭ بولسۇن.

5605. بۇ دۇنيانىڭ مال ـ دۇنياسى ھەممىسى قالىدۇ،
ئۆزۈڭ ئۆلۈپ كەتسەڭمۇ، ياخشى نامىڭ قالسۇن.

5606. بۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ بىلىم ياخشى سۆزلىگەن،
سۆز مەنىسى بىلەن ئۇنىڭغا ئوخشىتىپ (شۇنداق دېگەن):

5607. ”ئۆزۈم (ئۆلسەممۇ) ئۆلەي، نامىم ياخشى بولسۇن،
تىرىك ئاخىر ئۆلىدۇ، نامىم قالسۇن.

5608. تىرىشىپ ياخشىلىق قىلغىن، ياخشى نام ئىزدە،
ياخشى نامىڭ بىلەن مەڭگۈ تىرىك قال.“

*　　*　　*

5609. ئەلىگ (بۇ) سۆزلەرنى ئاڭلاپ، قاتتىق سۆيۈندى،
كۆزى (ئېچىلدى)، دىلى يورۇدى، ھۇزۇرلاندى.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

5610. (ئەلىگ) ئۆگدۈلمىشنى كۆپ ئالقىشلىدى، ماختىدى،
ۋە دېدى: سەن ئۆزۈڭ بىلگەنلەرنى سۆزلىدىڭ.

5611. بۇگۈندىن باشلاپ خۇدا تەۋپىق بەرسۇن،
سەن ئېيتقان بۇ سۆزلەرنى ئەستايىدىل (كۆڭلۈمدە) تۇتاي.

5612. رەببىم سەندەك ياردەمچىنى ماڭا ئاتا قىلدى،
تىلىسەم تىلىكىمنى بېرىدۇ، دەپ ئۇمىد قىلىمەن.

5613. خۇدا (سېنىڭ) بارلىق ئارزۇ ـ تىلەكلىرىڭنى بەرسۇن،
ئارزۇلىرىمنى تۇگەل (بايان) قىلدىڭ، ئەي ياخشى دانىشمەن.

5614. بۇگۈندىن باشلاپ سەن مېھرىبانلىق بىلەن
ماڭا ياردەم قىل، ئەي كۆڭلۈمگە يېقىن!

5615. ساڭا ھەقىقىي ئىشىنىمەن (ۋە) ئىشەنچ باغلايمەن،
سۆزۈڭنى مەندىن يوشۇرما، ئەي خۇش چىراي.

5616. قۇياش مېنى قانداق يورۇتقان بولسا، سەنمۇ كۈنلىرىمنى
شۇنداق يورۇتتۇڭ، سېنى سەرمايەم، دەپ ھېسابلايمەن.

* 5617. كۆڭۈل بەرگەن، تىلى ۋە دىلى بىلەن يېقىن بولغان كىشى
بەك ياخشى سۆزلەرنى ئېيتقان:

5618. كۆڭلۈڭ كىمگە ئىشەنسە، شۇنى ئەينەك قىل،
ئۆزۈمنى كۆرەي، دەپ ئۇنى ئالدىڭغا قوي.

5619. سەممىي كىشى ئادەمگە ئەينەك بولىدۇ،
ئۇنىڭغا قاراپ ئادەم خۇلق ـ مىجەزىنى تۇزىتەلەيدۇ.

5620. كىمنىڭ كۆڭلى كىمگە ھەققىي يېقىن بولسا،
ئۇنىڭغا ئىشىنىش، ئۆزىگە ھەققىي يېقىن تۇتۇش كېرەك.

5621. ئىشەنگەن كىشىگە سىر ئېيتىش كېرەك،
ئىشەنگەن كىشى سىر ئېيتسا، (مەھكەم) ساقلاش كېرەك.

*　　*　　*

5622. قارا، ئۆگدۈلمىش ئەلگىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىدى،
سۆيۈندى، "خوپ!" دەپ تەبەسسۇم قىلدى.

5623. ئەلگ سۆزىنى تۇغەتتى، ئۆزى ھاياجانلاندى،
ئۆگدۈلمىش ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇ يەردىن چىقتى.

5624. ئەلگ شۇندىن باشلاپ راھەتنى تاشلىدى،
كۆپ مۇشەققەت چېكىپ، ئېلىنى رەتكە سالدى، تۇزەتتى.

5625. يامانلارنى يىراقلاشتۇردى، ياخشىلارنى توپلىدى،
(ۋە ئۇلارنى) ئۆزىگە يېقىنلاشتۇرۇپ، ۋەزىپە بەردى.

5626. خەلق تۇزەلدى ۋە ئېلى تازىلاندى،
يىل، ئاي، كۈنلەر تىنچ (ئۆتتى)، ھالاۋەتكە ئېرىشتى.

5627. ئەل پايدىسى بىلەن ھايات لەززەتلىك بولدى،
(خەلق) ھالاۋەتكە خۇشال بولۇپ، شادلىق بىلەن كۈلدى.

5628. ئەلىگ ئۆگدۈلمىشنى (ناھايىتى) قەدىرلىدى،
ئىشىنىپ، ھەممە ئىشنى ئۇنىڭغا تاپشۇردى.

*　　*　　*

5629. (شۇنداق قىلىپ) ئۆگدۈلمىش بىرنەچچە ۋاقىت يۈردى،
ئەلەم ـ قايغۇ بىلەن يەنە بىئارام بولدى.

5630. ئۆزىنى ۋە ئىش ـ ھەرىكەتلىرىنى كۆزەتتى،
ھاياتنى ۋە يېگىتلىكنى زايە قىلمۇاتقانلىقىنى بايقىدى.

5631. كۆڭلى ـ كۆكسى يورۇدى، كۆزى ئېچىلدى،
كۆڭلىنى پۈتۈنلەي پاك قىلىشنى ئارزۇ قىلدى.

73

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئۆتۈپ كەتكەن ھاياتىغا ئېچىنىپ توۋا قىلغانلىقى ئېيتىلىدۇ

5632. (ئۆگدۈلمىش) شۇنداق دېدى: مەن بىخۇد ھالدا شادلىنىپ يۈردۈم، ھاياتىم غەپلەت ئىچىدە بىھۇدە ئۆتتى.

5633. ھايات كۈچ ـ قۇۋۋىتى مەندىن كەتمەكتە، تېتىكلىكىمنى يوقتىپ، قولۇمغا ھاسا ئالماقتىمەن.

5634. (ئۇ) پۇشايمان قىلىپ دېدى: ئىست، كۈنلىرىم ئۆتۈپ كەتتى، ئۆمرۈم تۈگمەكتە، كېچىلىرىم قارىيىشقا باشلىدى.

5635. مەن نازۇنېمەتلەرنى كالىدەك يېدىم، بىلىپ ـ بىلمەي بىر كالىدەك ياشىدىم.

5636. (يەنە) دېدى: مەن بىخۇد ھالدا (ئويناپ) كۈلۈپ يۈردۈم، كۈنلىرىمنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈۋەتتىم.

5637. مەندىن يىگىتلىكنىڭ كۈچ ـ قۇۋۋىتى كەتتى، ئەمدى كۆيۈپ ـ تۈتەپ يىگىتلىككە ئېچىنىمەن.

5638. ھاياتلىق ئۇجۇقتى، ئۆلۈم يېقىنلاشتى،

ئۆلۈمگه چاره يوق، (ئۇنىڭدىن) قۇتۇلۇش يولمۇ يوق.

5639. چېچىم شۇڭقار پەيلىرىدەك كۈل رەڭ تۈسكه كىردى،
ساقىلىم كۈزده غازاڭ بولغان گۈل بەرگىگه ئايلاندى.

5640. ئوتتۇز ئىككى چىشىم ئاق ئۇنچىدەك ئىدى،
(ئەمدى) يېپىق ئۇزۇلۈپ، بىر - بىرلەپ چېچىلدى.

5641. كۆزلىرىم (بىر) كۈنلۈك يەرنى كۆرەتتى،
(ئەمدى) خىرەلەشتى، ئالدىمدىكى كىشىنىمۇ كۆرەلمەيمەن.

5642. قۇلاق تۇتسام، يىراق (ئاۋازلار)نى ئاڭلايتتىم،
بۈگۈن قول بىلەن ئىشارەت قىلىپ (سۆزلىشىدىغان) بولۇپ
قالدىم.

5643. بېشىم قۇزغۇن تۈسىدەك قاپقارا ئىدى،
(ئەمدى) باشقا ئاق قۇ قوندى، بېشىم پېتىلدى.

5644، (ئەمدى) مەن خۇدا ئالدىغا قايتىدىغان بولدۇم،
گۇناھلىرىم ئۈچۈن پەرياد چېكىپ يىغلىشىم كېرەك.

5645. مەن خۇدا (ئالدىغا) بارىدىغان بولدۇم،
گۇناھلىرىم ئۈچۈن ئۆزرە سورىشىم كېرەك.

5646. ئەمدى يارىماس (ئىشلارنى) تاشلاپ،
كۆڭلۈمنى بۇلغىنىشلاردىن پاك قىلىشىم كېرەك.

* * *

5647. (ئۆگدۈلمش) (ئورنىدىن) تۇرۇپ، توۋا قىلماقچى، خۇداغا سىغىنىپ، گۇناھلىرىنى تىلمەكچى بولدى.

* * *

5648. (ئېكىن) ئويلىنىپ قالدى (ۋە) شۇنداق دېدى: ئالدىرىماي، ئالدىراڭغۇلۇق زىيانلىقتۇر، ئۇنداق قىلماي.

5649. ئالدى بىلەن بۇ ئىش (ئۇستىدە) مەسلىھەتلىشىشىم كېرەك، يارىماس ئىشلارنى ئۆزۈمدىن چەتلەشتۈرۈشۈم كېرەك.

5650. (ھەرقانداق) ئىشنى مەسلىھەت بىلەن بىلىپ قىلىش كېرەك، مەسلىھەت قىلمىغانلار ئىشتىن زارلىنىپ، پۇشايماي قىلغان.

5651. سۆز ماھىرلىرى نېمە دېگەن، ئاڭلا:
ھەرقانداق ئىشتا مەسلىھەت ياخشى چارىدۇر.

5652. ئۆز يېقىنلىرىڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىش كېرەك، مەسلىھەت بىلەن ھەرقانداق ئىش راۋاج تاپىدۇ.

5653. مەسلىھەتلەشسە كىشى ئۆز ئىشىنى ئوڭشايدۇ، مەسلىھەتلەشمىگەن كىشى ئاخىر پۇشايمان قىلىدۇ.

5654. مەن ئەمدى قېرىندىشىمنىڭ ھۇزۇرىغا باراي، ئۇنىڭغا بۇ ئىشلىرىمنى مەسلىھەت قىلاي.

5655. يارايدۇ دېسە، مەن بۇ ئىشلارنى قىلاي، بولمايدۇ، دېسە، مەسلىھەتىم (ئۆز جايىدا) قالسۇن.

5656. كىشى ئۆز ئىشىنى ئۆزى تولۇق كۆرۈپ بىلەلمەيدۇ،
باشقىلارغا چۈشەندۈرۈپ ئېيتىش كېرەك.

5657. مەسلىھەتلەشسە كىشىنىڭ بىلمى كېڭىيىدۇ،
مەسلىھەتكە بىلىم قوشۇلسا، قول ئۇزۇن بولىدۇ.

5658. مەسلىھەتلەشكەن كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا؛
كىشى ئۆز ئىشىنى مەسلىھەت بىلەن پۈتتۈرىدۇ:

5659. "نېمە ئىش قىلىشىڭ (ھەققىدە) كىشىلەر بىلەن كېڭەش،
كېڭەشمەيدىغان كىشىگە قېتىلما، يىراقلاش.

5660. قانداقلا ئىشنى قىلماقچى بولساڭ، كېڭىشىپ، ئاندىن قىل،
تىلەك ـ ئارزۇلىرىڭنى كېڭەش بىلەن ئەمەلگە ئاشۇر."

*　　*　　*

5661. ئاخشىمى يېتىپ قالدى، ئەتىگەندە تۇرۇپ تاھارەت ئالدى،
ئېتىنى مىنىپ، ئەلىگ ھۇزۇرىغا باردى.

5662. رۇخسەت سوراپ، ئەلىگنىڭ ئالدىغا كىردى،
ئەلىگ ئۇنى ھۆرمەت قىلىپ، ئورۇن كۆرسەتتى.

ئۆگدۈلمىشىڭ ئەللىگكە سوئالى

5663. ئەلىگكە بايان قىلىپ دېدى: مەن بۇگۈن
قېرىندىشىمنى قىزغىن زىيارەت قىلماقچىمەن.

5664. ئەگەر ئىجازەت بېرىلسە، ئۇ يەرگە بارسام،
زىيارەت قىلىپ، ئاندىن قايتىپ كەلسەم.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

5665. ئەلىگ دېدى: بارغىن، مەندىن ئۇنىڭغا
سالام يەتكۈزۈپ قوي، ئەي كامىل بىلىملىك.

5666. خۇداغا ئىخلاس بىلەن (ئىبادەت قىلغان) پەيتلىردە،
دۇئادا مېنى ئۇنتۇمىسۇن!

5667. خۇدادىن گۇناھلىرىمنى تىلىسۇن،
دۇئا بىلەن خۇدا گۇناھلىرىمنى كەچۈرسە (ئەجەب ئەمەس).

*　　*　　*

5668. ئۆگدۈلمىش "خوپ" دەپ ئۇ يەردىن چىقتى،
ئۆيىگە يېتىپ كەلدى، چىرايى ئېچىلدى.

5669. دۇنيا يۈزى ئالتۇن رەڭگىگە كىردى،
قۇياش ياقۇت رەڭگىنى زەپىرانغا ئۆزگەرتتى.

5670. ئاسمان قاپقىنى تۈرۈپ، يۈزىنى قارايتتى،
بارچە كىشىلەرنىڭ كۆزىنى باغلىدى.

5671. ناماز ئوقۇدى، تۆشەككە كىرىپ ياتتى،
بىرئاز ھاردۇق ئېلىپ، خېلى ئۇخلىدى.

5672. بەزىدە ئۇخلىدى، بەزىدە ئويغاق (خيال سۈرۈپ) ياتتى،
خيالى ئۇنى ياتقۇزمىدى، يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

5673. (يەنە) تۆشەك سېلىپ ياتتى، ئۇزۇن ئۇخلىدى،
ئۆزى يالغۇزلۇقتا چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى.

5674. كېيىن ئىككىلا كۆزى (زادى) يۇمۇلمىدى،
خيال سۈرۈپ ئويغاق ياتتى، ئۆزى زېرىكتى.

5675. قارىسا شەرقتىن "قارا قۇش①" چىقىپ،
ئۇچقۇنغا ئوخشاش يەردىن كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى.

5676. كېيىن يىلدىرىم②بىلەن ئايغىر③ يورۇدى،
ئۆزىدىن بەلگە بېرىپ ئەرەنتىر④ سەپكە تىزىلدى.

5677. سۈكىچ⑤ ئۆرلەپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى،
سۈرە ئىبرىنى⑥ئوقۇپ سايراشقا باشلىدى.

5678. شەرقە قارىدى، قۇياش بېشى كۆتۈرۈلۈپتۇ،
يەردىن يۇقىرىغا قاراپ ئۆرلەپتۇ.

5679. قۇياش شولىسى پۈتاقلىنىپ نەيزىدەك يۇقىرىغا يېيىلدى،
ئاسمان يۈزى چوغدەك يالقۇنلىدى.

5680. دۇنيا سۆيۈملۈك يار كۈلكىسىدەك يورۇپ كەتتى،

---

① يۈپىتىر.
② ③④— سۈيىمدە شەرقتىن كۆرۈنىدىغان يورۇق يۇلتۇزلارنىڭ نامى.
⑤ بىر خىل قۇشنىڭ نامى.
⑥ «سۈرە ئىبرى» 78 - بېيىتنىڭ ئىزاھىغا قارالسۇن.

قايغۇلار يوقلىپ، شادلىق باشلاندى.

5681. (ئۆگدۈلمىش) ئورنىدىن تۇردى، تاھارەت ئېلىپ، نامازغا ئوقۇدى ئېتىنى مىندى ۋە تاغقا قاراپ يۈزلەندى.

5682. بېرىپ ئېتىدىن چۈشتى، دەرۋازىنى قاقتى،
قېرىندىشى ئىبادىتىنى قويۇپ، دەرۋازىنى ئاچتى.

5683. ئۆگدۈلمىش (ئۇنى) كۆرۈپ سالام قىلدى،
ئودغۇرمىش سالامغا جاۋاب يانداردى.

5684. قول تۇتۇشۇپ ئۆيگە كىرىشتى،
قېرىندىشى سۆز باشلاپ، شۇنداق دېدى:

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

5685. ئەي قېرىندىشىم، نېمە ئۈچۈن كەلدىڭ، سۆزلە،
سەن بىلەن كۆرۈشكىلى تېخى بىر ئايمۇ بولمىدىغۇ؟

5686. كۆڭلۈڭنى چۈشكۈنرەك كۆرۈۋاتىمەن،
قىزىل يۈزۈڭمۇ سارغىيىپ قالغاندەك تۇرىدۇ.

5687. قانداق قايغۇ كەلدى، ھالىڭ نېچۈك؟
سۆزۈڭنى ماڭا ئېيت، ئېغىز ئاچ.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5688. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي قېرىنداش،

زامان ئوقى (كۆكسۇڭگە) تەگدى، دىلمنى يارىلىدى.

5689. زامان پەند ـ نەسىھەت بېرىپ كۆزنى ئاچسا،
ئۆلگەن كۆگۈلمۇ تىرىلىدىكەن.

5690. غەپلەتتە قالغىنىم ئۇچۇن، كۆگلۇم ئۇيقۇدا ئىدى،
زامان نەسىھىتى مېنى ئويغاتتى.

5691. كۆگۈل كۆزى بىلەن قاراپ، ئۆزۇمنى سىناپ كۆردۇم،
(توغرا) يولدىن ئازغانلىقىمغا ئەجەبلەندىم.

5692. ھايات ئاخىرلاشتى، يۇكۇم ئېغىرلاشتى،
گۇناھلاردىن قايتىش پەيتىم كەلدى.

5693. ھاياتىم داۋامىدا كىشىلەرگە خىزمەت قىلدىم،
خۇدانىڭ ئىبادىتى قېپقالدى، بىخۇد (بولۇپ) ئۇخلىدىم.

5694. دۇنيا ئۆتۇۋەردى، ھاياتمۇ ئۆتۇۋەردى،
قارا، بۇ دۇنيا قالىدۇ، ھايات تۇگەيدۇ.

5695. ياشاش ئۇچۇن دۇنياغا ئىنتىلدىم،
ئۆمرۇم ئاخىرلاشتى، ئەمدى بۇ پەس (دۇنيا) نېمىگە كېرەك؟

5696. شۇنىڭدەك بۇگۇنكى كۇنۇمۇ ئۆتۇۋاتىدۇ،
كەلگۇسى تۇنۇمگە ئېرىشەلەرمەنمۇ؟

5697. چېچىم كۇزگى گۇل بەرگىدەك غازاڭ بولدى،
ساقىلىم شۇكقار پېيىدەك كۇموش تۇسكە كىردى.

5698. مەن ئەتىكى تەييارلىقىمنى قىلىشىم كېرەك،
ئاخىرەتلىك ئىشلىرىم تەيياراڭسۇن، ئەي ئەقىللىق.

5699. بۇنىڭغا تەقلىدىتەن مۇنۇ سۆز ئېيتىلغان،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىل، ئەي كۆڭلى تۇز:

5700. "ئۆتكەن ھاياتىمغا پۇشايمان قىلىمەن،
قالغان كۈنلىرىم قانچىلىك ئىكىن، ئەي، ئاي يۈزلۈكۈم؟

5701. ئىسىت، يىگىتلىك كۈنلىرىم بىھۇدە ئۆتتى،
(ئەمدى) كەلگۈسى تۇنۇم بىھۇدە بولمىسۇن."

5702. بىلىملىك، زېرەك (كىشى) ماڭا شۇنداق دېدى:
ئەتە بولىدىغان ئىشقا بۈگۈن تەييارلىق قىل.

5703. بىخۇد بولما، ئىبادەت ئىشلىرىنى بۈگۈن قىل،
بۈگۈن قىلساڭ، ئەتىكى ئىشىڭ ھازىرلانغان بولىدۇ.

5704. كالىدەك يەپ ـ ئىچىپ، بىكار يۈردۈم،
ئەمدى ئۆزۈمنى ئاچ ـ تەشنالىقتا سالاي.

5705. (ۋۇجۇدۇم) كۆپ نازۇنېمەتلەرنى يەپ سەمرىدى،
پەيتى كەلدى، بۈگۈن ئۇنى ئورۇقلىتىشىم كېرەك.

5706. كۆپ ھالاۋەتتە ياشىدى، تىلىگىنىچە بولدى،
ئەمدى بۈگۈندىن باشلاپ ئۆزە تۇرسۇن.

5707. نۇرغۇن كىشىلەرنى ئۆزىگە دۈشمەن قىلدى،

ئۇلارنى خۇشال قىلاي، تەدبىرىنى كۆرەي.

5708. كىشىلەرگە كۆپ قول تەگكۈزدۇم، تىل سۈردۇم،
بۇگۈن تىلىم ئۇلار ئۈچۈن ئۆزرە سورىسۇن.

5709. مەن ئۇزۇن (ۋاقىت) كىشىلەرنى ئەيىبلەپ يۈردۇم،
ئەمدى ئۆزۈمنى ئەيىبلەي، ئەي ئەزىز.

5710. مەن ئىگەمدىن قاچقان، يامان قاچقۇنمەن،
پۈتۈن بارلىقىم كۆپ گۇناھقا پاتتى.

5711. بۇگۈن توۋا بىلەن ئۆزۈمگە ياناي،
ئىگەمدىن ئۆز (گۇناھىم) ئۈچۈن ئۆزرە سورايى.

5712. ئۆلۈم (ياقامنى) تۇتماستا ئىبادەت قىلاي،
ئۆلۈم يېپىشسا ئىبادەت قىلىنماي قالىدۇ.

5713. بىلىمى بەك چوڭقۇر (كىشى) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
(ئۇ) ساڭا نەسىھەت قىلىۋاتىدۇ، ئەي دىلى قاتتىق:

5714. ئۆلۈمدىن بۇرۇن (پەيلىگىدىن) قايت، ئۆزۈڭنى يېغ،
ئۆلۈم يېپىشقاندا پايدىسىز پۇشايمانىنى قىلما.

5715. ئۆلۈمىڭنى ئۇنتۇما، توۋۇغا ھازىرلان،
بىخۇد بولما، ئۆلۈم كېلىپ (بىر كۈنى) ياقاڭدىن تۇتىدۇ.

5716. يىگىتلىك مەزگىلىڭدە ئىبادەت قىلىۋال،
قېرىلىق يېتىپ كەلگەندە ھەممە كۈچ ـ قۇۋۋىتىڭ كېتىدۇ.

5717. هاياتنى قەدىرلە، ئالدىراپ ئىبادەت قىل،
ئۆلۈم (ياقاڭنى) تۇتماستا دىققەت قىل، سەگەك بول.

5718. ئۆلۈم يېتىپ كەلمەستە سەگەك بول، (ئۆزۈڭنى) ساقلا،
ئۆلۈم يېتىپ كەلسە، (سەگەك بولمەن دېيىشنىڭ) پايدىسى
يوق،

5719. مانا، ئەمدى ئۇ يەردىن چىقىپ، سېنىڭ ئالدىڭغا كەلدىم،
ياخشى ئويلاپ بۇ ئىشقا بىر مەسلىھەت بەرگىن.

5720. سەن مېنىڭ مېھرىبان قېرىندىشىمسەن،
بۇنىڭ ئامالى قانداق، ماڭا ئېيتىپ بەر، ئەي قەھرىمان.

74

ئودغۇرمشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە مەسلىھەت بەرگەنلىكى ئېيتىلىدۇ

5721. ئودغۇرمش جاۋاب بېرىپ دېدى: (ئەي) قېرىنداش، سۆزۈمنى ئاڭلىغىن، ئەي دىلكەش.

5722. سەن ياخشى نىيەت قىلغان ئىكەنسەن، خۇدا تەۋپىق بېرىپ، كۆزۈڭنى ئاچسۇن.

5723. بۇ ھەقتىكى بىلىم پەقەت بىر تۈرلۈكلا ئەمەس، ھەر تۈرلۈك ئىش بار، بۇنىڭغا قول يەتكۈزۈش كېرەك.

5724. بۇلاردىن بىرسى، مەن ئېيتاي، سەن ئاڭلا، يارايدىغىنىنى كۆرۈپ بىل، ئاندىن ئەمەل قىل.

5725. ھازىرچە ئۇ يەردە تۇرۇش سەن ئۈچۈن ياخشى، مەن ئۈچۈن بولسا، بۇ يەردە تۇرۇش ئەۋزەل.

5726. بۇگۈن سېنىڭدىن ئەلگە پايدا كۆپرەك (تېگىدۇ)، بۇ پايدىنى بۇزۇۋەتسەڭ، قارغىش ـ سۆكۈشكە قالىسەن.

5727. قارا، ئەلىگ ئەل (ئىچىدە) قولۇڭنى ئۇزۇن قىلدى،

نۇرغۇن ياخشى (ئىشلارنى) قىلىۋاتسەن، نامىڭ تونۇلدى.

5728. خەلق ھالاۋەتكە يېتىشتى، ئەل روناق تاپتى،
رەئىيەت تىنماي دۇئا قىلماقتا.

5729. پايدىلىق كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
پايدىلىق كىشى كىشىلەرنىڭ بېشىدۇر:

5730. "قارا، كىشىلەر ئارىسىدا (ھەقسىز) كىشى شۇكى،
ئۇنىڭدىن خەلق پايدا كۆرىدۇ.

5731. پايدىسىز كىشىلەردىن كىشىلەر بىزار بولىدۇ،
پايدىلىق كىشىلەرنىڭ پايدىسى ئەلنى تولدۇرىدۇ."

5732. كىشى كۆڭلىگە ياخشى نىيەت پۈكسە،
دۇنيادا (ھەممە) ئىشى تىلىگىنىدەك بولىدۇ.

5733. ياخشى نىيەت قىلغان (كىشىگە) ياخشىلىق كېلىدۇ،
(ئىشنى ئەمەلگە) ئاشۇرالمىسىمۇ ساۋابقا ئېرىشىدۇ.

5734. تىنچلىق ۋە قانۇن مەملىكەتنىڭ خاتىرجەملىكىنى (تەمىنلەيدۇ)،
ئەل خەلقى سەندىن خۇشال بولىدۇ.

5735. قانۇن ـ قائىدىلەر ياخشى مۇكەممەل تۇرغۇزۇلسا،
يامانلار ھېيلە ـ نەيرەڭلىرىنى قويۇپ، ئەلدىن يوقىلىدۇ.

5736. بۇلارنى تاشلاپ، سەن بۇ يەرگە كەلسەڭ،
ئۇ ئىشلار بۇزۇلىدۇ، ئۆزۈڭ پۇشايمان قىلىسەن.

5737. بۇ قانۇن ـ قائىدىلەر يەنە ئالمىشىپ كېتىدۇ،
ئەلمۇ بۇزۇلۇپ، قەددىنى رۇسلىيالمايدۇ.

5738. سېنىڭ ئورنۇڭغا بىر يامان (ئادەم) ئورۇنلىشىدۇ،
خەلقىڭنى يىغلىتىپ بىردەممۇ تىنچلىق بەرمەيدۇ.

5739. يامان (ئادەم) ئەلىگنى يامان يولغا باشلايدۇ،
يامانلار ئىش قىلىپ، يامان ئىز قالدۇرىدۇ.

5740. بىر خۇدا سەندىن بۇنى سورايدۇ،
خۇدانىڭ سورىقى بار، ياخشى نامىڭنى ساقلا!

5741. يامانلىق قىلماسلىق ۋە قانۇننى بۇزماسلىق كېرەك،
يامانلىق قىلغۇچىلارغا يول قويماسلىق كېرەك.

5742. قىلىقى ۋە كۆڭلى توغرا كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
ئۇ ساڭا نەسىھەت قىلىدۇ، بۇنى ئۇنتۇما.

5743. "يامانلارغا قېتىلما، قانۇننى بۇزما،
يامانلىق قىلغۇچىغا يول قويما.

5744. ئۆزۈڭ ياخشىلىق قىل، ياخشى قانۇننى يولغا قوي،
ئىككىلا دۇنيادا يامانلىق كۆرمەي ياشايسەن."

5745. خۇدا ساڭا ياخشىلىق قىلىش ئۈچۈن تەۋپىق بەردى،
ھەر خىل ياخشىلىقلارنى قىلىشنى (نېسىپ قىلدى).

5746. بۇ ياخشىلىقلارنى نېمىشقا بۇزىسەن؟

ئەي دىلى سەگەك، بۇنىڭدىن ساڭا زىيان تېگىدۇ.

5747. سەن ئەل پايدىسىنى بۇزۇپ، ئۆز پايداڭنىمۇ تاشلاپ،
بۇ يەرگە كېلىپ، نېمە ياخشىلىق تىلەيسەن؟

5748. مەن بۇ يەر ياخشىراق دېگەنلىكىمنى
ئۆزۈم ساڭا چۈشەندۈرۈپ بېرەي، ئەي چىرايلىقىم.

5749. مەن دۇنيا، دۆلەت تىلىمىدىم،
ئارزۇ ـ تىلەكلەرگە كۆڭۈل بەرمىدىم.

5750. خەلقە قوشۇلۇپ، مۇناسىۋەت باغلىمىدىم،
ياكى بەگلەر بىلەن ئارىلىشىشنىڭ يوللىرىنى ئۆگەنمىدىم.

5751. بۇ دۇنيا مال ـ مۈلۈكلىرىنى كۆرگىنىم يوق،
ياكى كىشىلەرنىڭ ياخشى ـ يامان ئەھۋالىنى (بىلگىنىم يوق).

5752. بۇ ئەھۋاللارنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۇ ياقتا بارسام
(ۋە) ئىبادەتنى تاشلىسام، قاملاشمىغان بولاتتى.

5753. كىشى ئالتۇن ـ كۈمۈشنى كۆرمىگەن بولسا،
بىر كۆرۈپلا، قىلىقلىرىنى ئۆزگەرتسە، مىڭ لەنەتكە قالىدۇ.

* 5754. ئاڭلا، سودىگەرلەر باشلىقى،
دۇنيانى كەزگەن قىتان كارۋىنى نېمە دەيدۇ:

5755. "كىشى مال ـ دۇنياسىز كەمبەغەل ياشىغان بولسا،
بېيىغاندىن كېيىن ياخشى قىلىقلىرىنى تاشلايدۇ.

5756. ئەگەر بىر كەمبەغەل باي بولۇپ بېيسا،
ئۇ توغرا يولدىن تېز ئۆزگىرىپ كېتىدۇ.“

5757. بەختكە ئېرىشمىگەن ئادەم بىردىنلا بەختكە يېتىشسە،
بارغانسېرى قىلىقى بۇزۇلۇپ، ئەلگە ئاپەت كەلتۈرىدۇ.

5758. ئەلىگ بولمىغان (ئادەم) ئەلگە ئەلىگ بولسا،
خەلقە (زۇلۇم) قولىنى سۇنىدۇ، تىل تەگكۈزىدۇ.

5759. سەن بۈگۈن تامامەن دۇنيا ۋە دۆلەتكە يېتىشتىڭ،
كۆڭلۈڭنى بېسىپ، ئارزۇ ـ ھەۋەسلەردىن (ئۆزۈڭنى) ساقلىدىڭ.

5760. كۆزۈڭ تويدى ھەم كۆڭلۈڭنى توختاتتىڭ،
ئەلىگ بىلەن بىللە ياخشى يولدا مېڭىۋاتسەن.

5761. بۇلارنىڭ ھەممىسى خۇدا ساڭا بەرگەن پەزىلەتتۇر،
ساڭا بارچە ياخشىلىقلارنى ئاتا قىلدى، يۈزۈڭنى يورۇق قىلدى.

75

توغرىلىققا توغرىلىق، ئادەمگەرچىلىككە ئادەمگەرچىلىك قىلىش ئېيتىلىدۇ

5762. يۇقىرىقىلار بىر خىلىدۇر، يەنە بىر خىلىنى
چۈشەندۈرۈپ ئېيتاي، سەن ئۇنى ئاڭلا:

5763. ئۇنتۇدۇڭمۇ ياكى چۈشىنىلمەسلىك بولدىمۇ،
نېمە پايدىنى كۆزلەپ بۇ ئىشنى قىلماقچى بولدۇڭ؟

5764. بىلىسەنكى، دۇنيادا كۆپ مەدھىيىلەنگەنلەر
ۋاپالىق كىشىلەردۇر، ئۇلار ئالقىشقا ئىگە، ئەي ئەزىز.

5765. دۇنيانىڭ قانۇن ـ قائىدىلىرى مەۋجۇت بولسا،
ئادەمگە ئادەمگەرچىلىك (قىلىش) ئۇنىڭ بەلگىسى بولىدۇ.

5766. كىشى ياخشىلىققا ياخشىلىق قىلىدۇ،
بىر (ياخشىلىققا) ئون ياخشىلىق بىلەن جاۋاب بېرىدۇ.

5767. كىمنىڭ ئۇرۇقى دادىسىدىن تارتىپ ئېسىل بولسا،
ئۇنىڭدىن ياخشىلىق، ئەلگە پايدا كېلىدۇ.

5768. ئانا ئوغرىلىقچە شەھۋەت سۈيىدىن

ئوغۇل تۇغسا، ئۇ ئەلگە ئاپەت كەلتۈرىدۇ.

5769. ئەلگىنىڭ ياخشىلىقلىرىغا نەزەر سال،
سەن ئۇنىڭ نېمەتلىرىگە، مەنىشەتلىرىگە ئېرىشتىڭ.

5770. بۇ پەزىلەتلەر، بىلىم ـ پاراسەتلەرنىڭ ھەممىسىگە
ئەلگ سەۋەب بولدى، ئىشكلەر ئېچىلدى.

5771. سېنى نام ۋە ئۇنۋان بىلەن ئۇلۇغ قىلدى،
ياخشىلىق (قىلىشىڭ) ئۈچۈن ساڭا ئىشىك ئېچىپ بەردى.

5772. بۇ ياخشىلىقلارنى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ؟
بۇنىڭغا جاۋاب بېرىش كېرەك ئەمەسمۇ، ئەي دىلكەش؟

5773. ئەي قېرىنداش، مەن سۆزنى قوپال سۆزلىدىم،
رەنجىمە، خاپا بولما، كۆڭلۈڭنى بىئارام قىلما.

5774. توغرا سۆز قوپال (بولىدۇ)، كۆڭۈلگە ئاچچىق تېگىدۇ،
ھەزىم قىلسا، ئۇنىڭ پايدىسى لەززەت بېرىدۇ.

5775. قاتتىق تەگسىمۇ، قوپال سۆزگە غەزەپلەنمە،
توغرا سۆز قوپالدۇر، بۇنىڭدىن رەنجىمە.

5776. بۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ، مۇنۇ سۆزنى ئېيتاي،
بۇنى سەن ئاڭلا، ئەي خۇش چىراي.

5777. "توغرا سۆز ئاچچىق (بولىدۇ)، ئۇنى ھەزىم قىل،
پايدىسى كېيىن بولىدۇ، سېنى لەززەتلەندۈرىدۇ.

5778. قارا، توغرا سۆز كۆڭۈلگە ئاچچىق، قوپال تېگىدۇ،
قوپال سۆز توغرا بولىدۇ، (قوپال بولسىمۇ) توغرا سۆز قېنى؟"

5779. سەن كىچىك ئوغۇل چېغىڭدىلا ئاتاڭ ئۆلدى،
بىلىم ـ پەزىلەتنى ئىگىلەپ، يۈزۈڭنى يورۇق قىلالمىدىڭ.

5780. ئەلىگ سېنى (ئۆز تەربىيىسىگە) ئالدى، پەرۋىش قىلدى،
ئۇنىڭ سەۋەبى بىلەن سەن ئادەملەر قاتارىغا قوشۇلدۇڭ.

5781. بۇ قۇل ـ كېنىزەكلەر، ئات ـ ئارغىماق، يەر ـ سۇ ھەممىسى،
ئەلىگ تەرىپىدىن بېرىلىپ، دۆلەت ئىشىكىڭ ئېچىلدى.

5782. كۆپ ياخشىلىقلارغا، نازۇنېمەتلەرگە ئىگە بولدۇڭ،
ئەلدە نامىڭ يېيىلدى، شۆھرەت تاپتىڭ.

5783. ئەمدى بۇنىڭ تەتۈرىچە مەيداندا تۇرۇپ،
دۈشمەندەك يۈز ئۆرۈسەڭ، ساڭا يارىشارمۇ؟

5784. پايداڭ تېگىدىغان مەزگىلدە، سەن ئۇ يەردىن قېچىپ،
چەتتە تۇرساڭ، ئۇنىڭ كۆڭلى ئېچىشىپ قالىدۇ.

5785. ساڭا ئەلىگ كۆپ ياخشىلىقلارنى قىلدى،
ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىش كېرەك ئەمەسمۇ، ئەي شۆھرەتلىك؟

5786. كىشىلەر سېنى كۆرگەندە ئالقىشلاپ ماختىسۇن،
ئەلدە "ۋاپادار" دېگەن نامىڭ تارقالسۇن.

5787. كىشىلەرنىڭ ياخشىسى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

چىن كىشىنىڭ بەلگىسى ئادەمگەرچىلىك قىلىشتۇر.

5788. ئەي يىگىت، ئادەمگەرچىلىك قىل، ئۇلۇغ كىشى بول.
كىشىلىك يولىنى ئادەم ئەنە شۇنداق تۇتۇش كېرەك.

5789. كىشىگە ئادەمگەرچىلىك قىلىپ ھەققىي ئادەم بول،
ئۆزۈڭگە "ئادەمسى" دېگەن ماختاشلىق نامنى ئال.

5790. ساڭا ئەلگ مىڭ باراۋەر ياخشىلىق قىلدى،
سەنمۇ ياخشىلىققا ياخشىلىق بىلەن جاۋاب بەر.

5791. ياخشىلىققا جاۋاب بېرەلەيدىغان كىشى ياخشى كىشىدۇر.
خەلق ئىچىدە سەرخىل، ئادەملەر ئىچىدە تونۇلغىنىدۇر.

5792. بىلىمسىز، نادان بىر كىچىك ئوغۇل ئىدىڭ،
ئۇ سېنى يۆلەپ، بەخت پەللىسىگە كۆتۈردى.

5793. ئەمدى ئۇنىڭغا جان، تېنىڭنى پىدا قىل،
ئۇخلاپ ياتما، كېچە ـ كۈندۈز ئۇنىڭ ئىشىنى قىل.

5794. ئۇ ياخشىلىق ئۈرنىغا بۇ ياخشىلىق تەييار تۇرسۇن،
خۇدا ساڭىمۇ ياخشى جاۋاب قايتۇرغۇسى.

* 5795. مېھرىبانلىق بىلەن ئادەمگەرچىلىك قىلىدىغان
كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا ئەي كۆڭلى يېقىن:

5796. "سەن كىمنىڭ ئېشىنى يېسەڭ، شۇنىڭ ئىشىنى قىل،
ئېشىنى ھالال يېگىن، مېھرىبانلىقى ئاشىدۇ.

5797. مەرد كىشى نان ـ تۇز ھەققىگە دىققەت قىلىپ،
يېگۈزگەن كىشىگە بېشىنى پىدا قىلىدۇ."

5798. ئارزۇ ـ تىلەككە، كۆپ ياخشى يوللارغا ئېرىشتىك،
بۇگۈن ياخشىلىق بىلەن ئۇنىڭغا پايدىلىق بول.

5799. يېپەك (تون) كىيىدىك، ئۆزۈڭنى تاۋار ـ دۇردۇن بىلەن يۆگىدىك،
ساڭا ھەسەت قىلغۇچىلارنىڭ (ساڭا) قاراپ كۆزى قاماشتى.

5800. ئەمدى سەن ئەلگە ياخشى نام كەلتۇر،
دۈشمەنلەر كۆرۈپ ئۆرتەنسۇن، ياتلار بويۇن ئەگسۇن.

5801. ھالاۋەت ئىچىدە كۆپ ئارزۇ، نېمەتلەرگە ئىگە بولدۇڭ،
بۇقىدەك (سەمرىپ)، بويۇن ـ كۆكسۈڭنى كۆتۈردۈڭ.

5802. ئەمدى ئەلگىنىڭ ئىشىغا كۈچۈڭنى سەرپ قىل،
ياخشى دۇئاغا ئىگە بول، ئۆزۈن ياشا.

5803. دۇنيا مالىلىرىنى توپلىدىڭ، باي بولدۇڭ،
يورغا ئارغىماقلارنى، ساپ (نەسىلىك) تايلارنى مىندىڭ.

5804. بۇ نەرسىلەرنى ئەلگە پىدا قىل، ئىشلەت،
تىلەكلىرىنى تاپسۇن، يۈزىنى يورۇق قىلسۇن.

5805. ئەلگ بۇگۈن راھەت ـ پاراغەت بىلەن تەختكە مىنسۇن،
دۈشمەنلىرى ئۆزاق تولغىنىپ، يەر ئۆپسۇن.

5806. (ئەلگ) قولۇڭنى ئۆزۈن، سۆزۈڭنى راۋان قىلدى،

ياخشى كۆردىنغانلارمۇ، ياخشى كۆرمەيدىغانلارمۇ ساڭا ئەرزىنى ئېيتتى.

5807. سەن ئەمدى كۆپرەك دۇئا قىل، ئەي ياخشى بۇرادەر، دۆلەت ساڭا (يار) بولسۇن، ئۆمۈرۈڭ ئۇزۇن بولسۇن.

5808. ئېسىل كىشىلەر ئەنە شۇنداق ياخشىلىق قىلىدۇ، ئۇنىڭ نامى دۇنيادا مەڭگۈ قالىدۇ.

5809. ئەرەبچە ياخشى بىر سۆز ئېيتىلغان:
(بۇ سۆز) كىشىلەرنىڭ ئېسىلىنى بىلىشكە يول ئاچتى:

5810. "قارا، كىشىنىڭ ئەسلىگە ئۇنىڭ ھەرىكىتى گۇۋاھ، ھەرىكىتى قانداق بولسا، ئەسلىمۇ شۇنداق بولىدۇ.

5811. كىمنىڭ ئەسلى ياخشى بولسا، ھەرىكىتى يېقىملىق بولىدۇ، يامانىنىڭ ئەسلىگە ئۇنىڭ ئۆزى — ھەرىكىتى گۇۋاھدۇر."

5812. ئەي خۇش پېئىل، ئەلگ پەيلىنى ئۆزگەرتسە، ئۇنى تەكرار توغرا يولغا باشلا، بىلىم بىلەن (ياندۇر)

5813. بارلىق ياخشىلىقلارغا ئەلگ باش بولدى، بۇ ياخشىلىقلارنى تاشلاپ، ئۆزۈڭنى چەتلەشتۈرمە.

5814. ماڭا ئىشىنىپ مەسلىھەت سالدىڭ، بىلگەنلىرىمنىڭ ھەممىسىنى ساڭا ئېيتتىم.

5815. مېنىڭ ئېيتقانلىرىمنى (ۋە) ئۆزۈڭ بىلگەنلىرىڭنى

قاراپ، سېلىشتۇرۇپ كۆر، ئىشلىرىڭ ئايدىڭلىشىدۇ.

ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5816. ئۆگدۈلمىش خۇشال بولدى ۋە دېدى: ئەي قېرىنداش، ئۇلۇغ ئادەم مۇشۇنداق بولۇشى كېرەك.

5817. بۇگۈن سۆزلەرنى بەك ياخشى ئېيتتىڭ، بۇ (سۆزلەر) مەندىكى تۇگۈننى يەشتى.

5818. بۇ سۆزلەر بەزىدە ماڭا (روشەن ئەمەس) ئىدى، سەن پەردىنى ئېچىپ، ماڭا روشەن سۆزلىدىڭ.

5819. مەن ئەمدى بۇ ئارزۇ ـ تىلەكلىرىمنى تاشلىدىم، پەقەت خۇدايىملا ماڭا ئارقا تىرەك بولسۇن.

5820. ئىگەم (مېنى) ھمايە قىلىپ، دىلىمنى رۇسلىغاي، پەيلىم ـ ھەرىكىتىمنى توغرا (يولغا) سالغاي.

5821. دۇنيا بىلەن يار ـ يۆلەك بول، ياردەم قىل، مېنى ئۇنتۇما، (ئۆزۈمنى) ماڭا تاپشۇردۇم.

5822. (ئۆگدۈلمىش) سۆزىنى تۇگىتىپ، ئورنىدىن قوپتى، ئېسىنلىشىپ، ئېتىغا مىندى ـ دە، قايتىپ كەلدى.

5823. ئۆيىگە كېلىپ (ئېتىدىن) چۈشتى، ئۆيگە كىردى، غىزا ـ تاماق يېدى، بىرئاز دېمىنى ئالدى.

5824. (ئاسمان) چېچىنى تۆۋەن چۈشۈردى، يورۇق يۇزىنى ياپتى،
ئاسمان تۇل كىيىمى كىيىپ، بېلىنى باغلىدى.

5825. قۇياش ئۆرۈم چاچلىرىنى چۈۋۈغاندەك بولدى،
دۇنيا قوينى قۇندۇز ۋە قاما تۇسىگە كىردى.

5826. ئورۇن سالدى، بىرئاز تىنچلىنىپ ياتتى،
بىرئاز ۋاقىت راھەتلىنىپ تاتلىق ئۇخلىدى.

5827. ئويغىنىپ، بېشىنى كۆتۈرۈپ (ئەتراپقا) قارىدى،
ئاسمان قىز كۈلگەندەك چىشىنى كۆرسىتىپ (تەبەسسۇم) قىلدى.

5828. قۇياش بېشىنى كۆتۈرۈپ، قايتىدىن يۇزىنى ئاچتى،
دۇنيانىڭ ھەممە تەرىپى ئاق قۇ رەڭگىگە كىردى.

5829. ئۆگدۈلمش ئالدىراپ ئورنىدىن تۇردى،
تاھارەت ئېلىپ، بامدات نامىزىنى ئوقۇدى، ناشتا قىلدى.

5830. ئېتىنى مىنىپ، يەنە سارايغا باردى،
(ئېتىدىن) چۈشۈپ، توپتوغرا ئەلىگ ھۇزۇرىغا كىردى.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمشكە سوئالى

5831. ئەلىگ ئۇنىڭدىن ئودغۇرمشىنى سوراپدى—
ئۇ كامىل ئىنسان تىنچ ـ ئامان بارمۇ، دېدى.

5832. نېمە دېدى، مېنى دۇئادا ئەسلەپ تۇرۇپتىمۇ؟
(ئۇنىڭ) دۇئاسى بىلەن خۇدا بالادىن ئامان قىلىدۇ.

5833. ئىنسان دۇئا بىلەن ياخشىلىققا يېتىشىدۇ،
دۇئا بىلەن مەڭگۈلۈك جەننەتكە يېتىشكىلى بولىدۇ.

5834. دۇنيادا ياخشى دۇئا بولمىغان بولسا،
بۇ يامان يەر پالاكەت ئوربسىغا ئايلانغان بولاتتى.

ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئەلىگە جاۋابى

5835. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ، مۇنداق دېدى:
بىلمىگە مۇناسىپ هالدا توغرا سۆزلەرنى قىلدى.

5836. قېرىندىشىم بۇگۈن ئۇ يەردە يالغۇزلۇقتا،
موهتاجلىقتا بىزگە دۇئا قىلماقتا.

5837. بىزدىنمۇ غاپىلراق يەنە كىم بولسۇن،
گۇناهنى بىز قىلمىز، ئۇ (بىز ئۈچۈن) دۇئا قىلىدۇ.

5838. بۇگۈن ئۇ ئەلىگە مېهرىبانلىق ۋە
دىلى يېقىنلىق بىلەن ئۈزمەي دۇئا قىلماقتا.

5839. ئۇنىڭدىنمۇ مېهرىبان يەنە كىم بار؟
ئۆز قايغۇسىنى تاشلاپ، بىز (ئۈچۈن) قايغۇرماقتا.

5840. ئەي ئەلىگ، بىزدىنمۇ غاپىلراق كىم بار؟
ئۆزىڭىز بىكار ئۆتۈپ كەتتى، ئىبادەتكە قولىمىز تەگمىدى.

5841. ۋۇجۇدىمىزنى ئارزۇ ـ نېمەتلەر بىلەن سەمرىتىپ،
راهەت ـ هالاۋەتتە ياتماقتىمىز.

5842. ۋۇجۇدسىز ئاخىر ئۆلۈپ، قۇرت ـ يىلانغا يەم بولىدۇ،
جان چىقىۋاتقاندا پۇشايماندىن باشقا (ھېچ ئامال) قالمايدۇ.

5843. ئەقىللىقلار نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىلىش كۇپايە، ئەي قوزام:

5844. "ۋۇجۇد سەمرىسە، قۇرت ـ يىلانغا يەم بولۇشى ئېنىق،
ئۆز شادلىقىڭنى دېسەڭ، ئۆتكۈنچى مېھمانسەن.

5845. بۇ ھايات چۈشتەك ئۆتۈپ كېتىدۇ، يوقلىدۇ،
ھاياتلىقنىڭ ئۆتۈپ كېتىشىگە ئۆتۈۋاتقان كۈنلەر گۇۋاھدۇر."

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

5846. ئەلىگ جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي دانا،
ئۆزىنى قانداق تۇتۇش ۋە قانداق كۆزىتىش كېرەك؟

5847. مەن ئۇچۇن سەندىنمۇ مېھرىبانراق كىشى يوق،
ساڭا تامامەن ئىشىنىمەن ۋە ئىشەنچ قىلىمەن.

5848. مەن مانا ئۆي ئىچىدە غەپلەتتە ياتماقتىمەن،
ئىشلىرىمنىڭ ھەممىسى تاشقىرىدا، ئەي بىلىمى كامىل.

5849. سەن — كۆزۈم ھەم قۇلىقىم، كۆر، ئاڭلا،
نېمىكى مۇڭاپىق كۆرۈنسە، قاراپ تۇرما، چارە كۆر.

5850. مەندىن يار ـ يۆلەك، ياردەم كېرەك بولسا،

ماڭا دېگىن، مەن ئۇ ئىشقا ئامال تاپاي.

5851. ئەسكەر ـ خىزمەتچىلەر بىر ـ بىرى بىلەن يېقىن مۇناسىۋەتتە بولغاي،
مېنى ئاۋارە قىلماي، ماڭا ئارام بەرگىن (ئىشنى بىر تەرەپ قىلۇەر).

5852. زالىمنىڭ قولى خەلقتىن يىراق تۇرسۇن،
بىلىمسىز ـ نادانلار يوقالسۇن، بىلىم قالسۇن.

5853. خەلق بېيىسۇن ھەم ئىلىم راۋاج تاپسۇن،
بۇ تىلىم ئۇنىڭ ئۈچۈن شۇكۇر دېسۇن.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگە جاۋابى

5854. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي بەگ،
خۇدا تەۋپىق بەرسۇن، ئەي ئىنسانلارنىڭ ياخشىسى.

5855. قارا، تىلىكىم ھەمدە ئېھتىياجىم شۇكى،
تەگرىم توغرا ۋە ياخشى يول ئېچىپ بەرسۇن.

5856. ئەلىگ ھالاۋەتكە (ئىگە بولسۇن) ۋە بەخت ئىچىدە ياشىسۇن،
بارلىق مۇشەققەت ـ باش ئاغرىقى ماڭىلا قالسۇن.

5857. مەن ئەمدى ئۆزۈمنى ساڭا پىدا قىلدىم،
سەن راھەت ئىچىدە ياشا، ئەي ئەل ئۇلۇغى!

5858. بىرلا ھاجىتىم بار، بۇگۈن سېنىڭدىن (سورايمەن،)
ئۇنى سەن خۇشاللىق (ۋە) ئىدراك بىلەن راۋا قىل.

5859. بىلىسەنكى، بەگلەر كىمنى يېقىن تۇتسا،
كىشىلەر دائىم ئۇنىڭ بار ـ يوقلۇقىنى سۈرۈشتۈرىدۇ.

5860. مېنى سەن قانچىلىك ياخشى تۇتساڭمۇ،
چېقىمچىلار چاقسا، قاپىقىڭ تۇرۇلىدۇ.

5861. جەسۇر، قەھرىمان كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
(ئۇ) بۇ پەند ـ نەسىھەتنى بىلىپ سۆزلىگەن:

5862. كىشىنىڭ كۆڭلى گۆشتۇر، (ئۇ) ھىدلاپ قالىدۇ، بۇزۇلىدۇ،
ئۇنى بەك ئاسراش كېرەك، ئەي ئىرادىلىك كىشى.

5863. چېقىمچىلىقنى خالىمايدىغان قانچىلىك ياخشى كىشى بولسىمۇ،
غەيۋەتخورلار ئارىغا كىرسە، سەۋر قىلالمايدۇ،

5864. نەقەدەر ئەقىللىق، سەگەك بەگ بولسىمۇ،
چېقىمچىلار يېقىن بولسا، (ئۇنىڭغا) مالالليق كەلتۈرىدۇ،

5865. كۆڭۈل بەگدۇر، ۋۇجۇد بولسا (ئۇنىڭغا) قۇل، ئەسىردۇر،
سۆزگە گاھىدا ئىسسىيدۇ، گاھىدا سوۋۇيدۇ.

5866. كىشىنىڭ تەبىئىتى تۆت (خىل) بولۇپ، ئۆزئارا دۇشمەندۇر،
بىرى كۈلدۈرىدۇ، بىرى ماجىرا تۇغدۇرىدۇ.

5867. بىرى — ئالدىرىسا، (يەنە) بىرى ـ ئېغىر — بېسىقلىقنى خالايدۇ،
بىرى كۈلسە، (يەنە) بىرى يىغلاشقا باشلايدۇ.

5868. خۇشال بولدۇم دېگەندە قايغۇ كەلتۈرىدۇ،

قايغۇردۇم دېگەندە، شاد كۈلدۈربدۇ.

5869. ئەي بەختلىك ئەلىگ، مەن شۇنىڭدىن ئەنسىرەيمەنكى،
ئادەمنىڭ ئىتى — چېقىمچى چېقىشتۇرۇپ قالسا،

5870. دىلىڭ رەنجىيدۇ، (ماڭا) تەتۈر قاراپ (قالسەن)،
خىزمىتىم بىكار بولىدۇ، يۈزۈڭنى ئۆرۈيسەن.

5871. تىلىكىم ۋە ئىلتىماسىم شۇ:
مېنى كىم چېقىشتۇرسا، مەندىن (ئەھۋالنى) سورىغىن.

5872. تېگىگە يەتكۈچە سۈرۈشتۈر، كۆپ سورا،
نېمە ئېنىقلانسا، دەرھال چارە كۆر.

5873. ساڭا كىم (مېنى) چاقسا، سۆزىنى ئاڭلا،
راستىنى، يالغىنىنى سورىغىن، تېگى ـ تەكتىنى (سۈرۈشتۈر)

5874. بۇرۇنقى كىشىلەر بەڭ ياخشى ئېيتقانىكەن،
سۆزنى ئاڭلا، (لېكىن) ھەممىسىنى كۆڭلۈڭدە تۇتما.

5875. بۇنىڭدىنمۇ ياخشىراق يەنە بىر سۆز بار،
بۇنىڭغا ئەمەل قىل، ئەي ياخشى كىشى:

5876. ھەممە سۆزنى ئاڭلا، كېرەك بولغىنىنى (كۆڭلۈڭگە) ئال،
كېرەكسىز سۆزنى (شۇ يەردىلا) قايتۇرۇۋەت.

5877. سۆزلەرنى ئاڭلىغىن، (لېكىن) راست ـ يالغىنىنى تەكشۈر،
راستىنى ئۆزۈڭدە قالدۇر، يالغىنىنى جازالىغىن.

5878. يالغانچى كىشى بىلەن دۇنيا بۇزۇلىدۇ،
توغرا، چىن كىشىنى (دوست) تۇت، ئەي ھوقۇقدار،

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

5879. ئەلىگ جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي كىشى،
ھاجىتىڭ تىلىگىنىڭچە راۋا بولدى.

5880. قادىر خۇدا ساڭا ئادەمىيلىكنى ئاتا قىلدى،
دىلىڭ، تىلىڭ، ھەربىكىتىڭ ۋە نامىڭمۇ توغرا بولدى.

5881. سەندىن قانداقمۇ يامان ھەربىكەت سادىر بولىدۇ؟
ساڭا ياخشى قىلىق ئاق سۈت بىلەن كىرگەن.

5882. سېنى ماڭا (چېقىپ) سۆزلىگۈچى كىشىلەر
مەن ئۈچۈن ئەشەددىي دۈشمەندۇر، ئەي بىلىمى كەڭ!

5883. مەيلى كۆپ سۆزلىسۇن، مەيلى ئاز (سۆزلىسۇن)،
ئۇلارنىڭ سۆزىنى قانداقمۇ ئاڭلايمەن؟

5884. ياخشى بىلەن يامانىنى ئايرىيالمىسا،
ئەلدە قانداقمۇ ئۇلۇغ ھاكىم بولغىلى بولىدۇ؟

5885. ئىدراك بىلەن توغرا ـ ئەگرىنى ئايرىيالمىسا،
قانداقمۇ خەلقنى باشقۇرىدىغان بەگ بولالايدۇ؟

5886. سىنالغان كىشىنى يەنە سىناپ يۈرسە،
كەلگۈسى كۈنلەردە ئەلنى قانداقمۇ باشقۇرالايدۇ؟

5887. ئەگەر توغرا بىلەن يالغاننى دائىم پەرقلەندۈرەلمىسە،
قانۇن، چىقارغۇچى قانداقمۇ ئارزۇسىغا يېتىدۇ؟

5888. بۇگۈن خۇدا سېنى ماڭا ھەقىقىي ئاتا قىلدى،
سەن بىلەن نۇرغۇن چىگىش تۇغۇنلەر يېشىلدى.

5889. ئارتۇق مېھرىبانلىق، (سەمىمىيلىك) بىلەن خىزمەت قىلدىڭ،
نان ـ تۇز ھەققىنى ئادا قىلدىڭ.

5890. مەن ئەمدى (بۇنىڭغا) ياخشى جاۋاب (قايتۇرۇشۇم) كېرەك،
ساڭا نېسىپ بولسا، تىرىكلىكىڭدە ئەسقېتىپ قالار.

* 5891. ئادىللىق بىلەن خەلق ئىچىدە داڭقى چىققان
ياخشى كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

5892. "كىشىلەرگە مۇناسىپ ئادەمگەرچىلىك قىلغۇچى —
كىشىلەرنىڭ ياخشىسى، سەرخىلى.

5893. كىشىگە ئادەمگەرچىلىكىگە مۇناسىپ جاۋاب قايتۇر،
(ئەنە شۇنداق) جاۋابلىق بولغىنى (ئۇچۇن) كىشىگە ئادەم
دېگەن نام بېرىلگەن."

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگە جاۋابى

5894. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەلىگ،
ھالاۋەت كۆرسۇن، ئەلگە بىلىم يەتكۈزسۇن.

5895. خۇدا ئىككى دۇنيانىڭ ياخشىلىقىنى ئاتا قىلسۇن،

ئارزۇ ـ تىلەك، ئۈمىدلىرى قولغا كەلسۇن.

5896. دەۋران (ئۇنىڭ) بولسۇن، (ئۇ) خالىغانچە ئايلانسۇن،
زامان (ئۇنىڭ) تىلىگىنىچە ئۆتۈۋەرسۇن.

5897. ئەي كۆڭلى توغرا، مىجەزى كەمتەر، ئىشەنچلىك (ھاكىم)،
(كۆپ) ياشا، ئامان بول، بەختيار ھايات كەچۈرگىن!

5898. ماڭا سەندىن كۆپ ياخشىلىقلار كەلدى،
قەدىرلەندىم، بايلىققا، يېمەك، كىيىم ـ كېچەككە ئىگە بولدۇم

5899. مانا، مەن خىزمەت (ئۈچۈن) قاتتىق بەل باغلىدىم،
خۇدا تەۋپىق بەرسۇن، ئەي چوڭقۇر بىلىملىك.

5900. ئۆگىدۈلمىش يەنە دېدى: (ئەي) بەختلىك ئەلگ،
خۇدا ياخشى نامىڭنى دۇنياغا يايدى.

5901. خۇدا بەخت بەردى، ياخشى نامىڭنى تىلە،
بەختكە ئېرىشكەندە، كۆڭلۈڭنى ياخشى تۇت.

5902. داۋاملىق بەگ بولاي دېسەڭ، روشەنكى،
مۇنۇ تۆت نەرسە كېرەك، ئاندىن (بەگلىكتىن) بەھرىمەن
بولسەن:

5903. بىرىنچى، تىلى توغرا، سۆزى ئىشەنچلىك بولسا،
ئىككىنچى، ئەلگە بەخت (بېرىدىغان) قانۇن چىقارسا،

5904. ئۈچىنچى، قولىنى ئېچىپ، سېخىي بولسا،

خەلقە مېھرىبانلىق يەتكۈزسە.

5904. تۆتىنچىسى شۇكى، باتۇر ۋە جاسارەتلىك بولۇپ،
دۈشمەننىڭ بوينىنى ئېگىپ، ئىشنى سەرەمجان قىلسا.

5906. قايسى بەگ بۇ تۆت ئىشنى تولۇق ئادا قىلمىسا،
شۇنىڭدىن كېيىن ئەلگە ئىختىلاپ چۈشىدۇ.

5907. بەگلىكنىڭ ئۇلى ۋە يىلتىزى شۇلاردىن ئىبارەت،
ياخشى بەگلەرنىڭ يولى، ئىزىمۇ شۇدۇر.

5908. يولۇڭنى بۇزما، شۇ ئىز بويىچە ماڭ،
سەندىن بۇرۇنقىلارنىڭ يولىمۇ شۇ ئىدى.

5909. قايسى بەگ بۇ يولنى تاشلاپ، چەتنەپ كەتسە،
بەگلىكنى بۇزىدۇ، ئوڭۇشلۇقتا ئىگە بولالمايدۇ.

5910. ئەي ئەلىگ، مۇنۇ ئۈچ تۈرلۈك (كىشنى) قەدىرلە،
بۇنى ساڭا ئېيتاي، زېھنىڭنى قويۇپ (ئاڭلا):

5911. بىرىنچىسى، جەسۇر مەرگەن، قۇرچ[1] يۈرەكلىك يىگىت،
(بۇنداقلار) قىلىچ بىلەن ئەلگە كۆپ پايدا كەلتۈرىدۇ.

5912. ئىككىنچىسى، دانا، بىلىملىك ئەل ھاكىملىرى،
(بۇلار) كېڭەشكە پايدىلىق، ئىشنى روناق تاپقۇزىدۇ.

---

① قۇرچ — پولات، گالۋ.

5913. ئۇچىنچىسى، زېرەك ۋە چىرايلىق (يازىدىغان) كاتىپلار بولۇپ،
كىرىم ـ چىقىم (ھېسابىنى) بىلسە، خەزىنىنى تولدۇرىدۇ.

5914. سەن بۇلارنى ئايرىمچە، باشقىلاردىن پەرقلەندۈرۈپ تۇت،
پايدىسىغا مۇناسىپ (ھالدا) قەدىرلە، ئىنئام قىل.

5915. ھەممە ئىشلىرىڭ تەرتىپكە چۈشۈپ، بارا ـ بارا راۋاج تاپىدۇ،
ئېلىكىنىڭ (كۈچى) ئارتىدۇ، يېرىڭ كېڭىيىدۇ.

5916. نامىڭ ياخشى بولىدۇ، شۆھرىتىڭ چىقىدۇ،
دۇنيا خەلقى يۈزۈڭنى كۆرۈشكە ئىنتىلىدۇ.

5917. كىشىلەرنىڭ داناسى بەك ياخشى ئېيتقانكى،
ئادەم ئۆلۈسمۇ، نامىنىڭ ياخشىلىقى ئۆلمەيدۇ.

5918. قارىغىنا، (كىشىنىڭ) نامى ياخشى بولسا،
ئۆزى ئۆلۈسمۇ، نامى ئۆلمەيدۇ. بۇ ئېمىدىگەن ياخشى!

5919. ياخشى نامغا ئىگە بولغان كىشى (ئۆلۈپ)
قارا يەر قېتىدا چىرىپ ياتسىمۇ، ئۇنى تىرىك ھېسابلا.

5920. تىرىكلىكىنى ئىزدىمە، ياخشى نام (چىقىرىشىنى) ئىزدە،
نامىڭ ياخشى بولسا، تىرىك ۋە شاد (ياشىغىنىڭ شۇ).

5921. قانداق ياشاش ۋە قانداق ياخشىلىق (قىلىش) كېرەك،
بۇنى ماڭا ئېيتىپ بەر، ئەي بىلىملىك دانا.

5922. ھەقىقىي ياخشىلىق چىنلىق ۋە توغرىلىقتۇر،

ياخشىلىقنىڭ ئۆزى هاياتلىقتۇر.

5923. كىمكى ياخشىلىق بىلەن هەربىرىدە قىلسا، تىرىك ياشىغان بولىدۇ،
كىمكى يامانلىق بىلەن هەربىرىدە قىلسا، تىرىك تۇرۇپ ئۆلگەن بولىدۇ.

5924. دۇنيا ئۆتۈپ كېتىدۇ، ياخشى ئىش ـ هەربىرىدە (مەڭگۈ) قالىدۇ، ياخشى قىلىق ياخشى ئادەت (يوقالمايدۇ).

5925. بىۋاپا دۇنيا سەندىن يۈز ئۆرۈگەندە،
ئەسقاتمىدىغىنى (قىلغان) ياخشىلىقىڭدۇر، ئەي قوزام.

5926. ئەي ئەلىگ، بۇ دۇنياغا هېرىس بولما،
(ئۇ) ۋاپا قىلمايدۇ، بۇنى ياخشى بىل.

5927. بۇ دۇنيا ئىشلىرىنى (بىر) ئويۇن هېسابلا،
ئاياغلىشىشنى خالىساڭ (يېڭى) باشلىنىشىنى كۆرىستىدۇ.

5928. ئويۇنغا قېتىلما، سەگەك بول، ئەي قۇدرەتلىك،
ئويۇنغا قېتىلساڭ، بوينۇڭ باغلىنىدۇ.

5929. دىققەت قىلساڭ، كىتابتا بەك ياخشى يېزىلغان،
بۇ سۆزلەرنى ئۇنتۇما، ئەي دىلى زېرەك:

5930. قارا، بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرى بىر هىيلە ـ نەيرەڭدۇر،
نەيرەڭگە ئارىلاشما، بۇنىڭ نېمە كېرىكى بار؟

* * *

5931. ئىگەڭنىڭ بۇيرۇقىنى (ئورۇندا)، ئۆز قۇللۇقۇڭنى قىل،
ئەگەر ئۇنداق قىلمساڭ، بېشىڭنىڭ كېتىشى ئېنىق.

5932. ئەي ئەلىگ، مېنىڭ بىلگەنلىرىم ئەنە شۇلار ئىدى،
ئىچىم ۋە تېشىمدىكى (ھەممىنى) ساڭا بايان قىلدىم.

5933. سۆزۈمنى ئاڭلىساڭ ئاڭلا، ئەگەر ئاڭلىمىساڭ،
ۋە ماڭا ئىشەنمىسەڭ، شەكسىز (بىر كۈنى) ئۆزۈڭ كۆرۈپ قالىسەن.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

5934. ئەلىگ ئېيتتى: كۆڭلۈمنى تۇز تۇتۇپ،
بۇ ئىشقا خۇدادىن تەۋپىق تىلەيمەن.

5935. تەلەپ قىلسا، خۇدا ياردەم ـ مەدەت بېرىدۇ،
مەن ئۇچۇن روشەن بولمىغان بولسا، سەن يورۇتۇپ بەر.

5936. نەيرەت قىلىپ، سىرتتىكى نۇرغۇن ئىشلارنى كۆزەت،
سەگەك بول، قۇلاق، كۆزۈڭنى ئىتتىك قىل.

5937. كۈچۈڭ يېتىشچە ئىشلە، ماڭا يۆلەنمە،
يەنە بەزى ئىشلار قالسا، ساڭا ياردەملىشىمەن

* * *

5938. ئەلىگ سۆزىنى تۈگەتتى، ئاغزىنى يۇمدى،

ئۆگدۈلمش ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ (سىرتقا) چىقتى.

5939. ئېتىنى مىنىپ يەنە ئۆيىگە كەلدى،
ئۆيگە كىرىپ، تونىنى يەشتى.

5940. كېچىدە ئۇخلىدى، ئەتىگەندە يەنە ئاتلىنىپ
سارايغا باردى، ئېتىدىن چۈشۈپ ئىچكىرى كىردى.

5941. شۇندىن بۇيان ئۆگدۈلمش غەيرەت قىلدى،
تىك تۇرۇپ نۇرغۇن ئىشلارنى بېجىردى.

5942. خەلق ھالاۋەتكە يەتتى، دۇنيا تۈزەلدى،
ئەلگ خاتىرجەم بولدى، شادلاندى.

5943. ئېلى ياخشى دۇئا بىلەن (مەدھىيە) سۆزلىرىگە تولدى،
نامى مەڭگۈ يوقالمايدىغان بولۇپ قالدى.

5944. قارا، ياخشى قانۇن نېمىدېگەن ياخشى،
قانۇن - نىزاملار بىلەن بەگلىك ئۆرە تۇرالايدۇ.

5945. خەلقە ئەنە شۇنداق بەگ باشچىلىق قىلسا،
خەلقىمۇ، ئەلمۇ — ھەممىسى پاراۋان بولىدۇ.

5946. خەلقىمۇ ئىتائەتكار، قىلىقلىرى توغرا بولسا،
ئاندىن بەگلەرنىڭ كۈنى يورۇق بولىدۇ.

5947. بۇ بەگلەر خۇدادىن (ئەۋەتىلگەن) يول باشلىغۇچىلاردۇر،
خەلق ياخشى بولسا، بەگمۇ ياخشى بولىدۇ.

5948. خەلقى يامانلىق قىلسا، بەگمۇ يامانلىق قىلىدۇ،
يامانغا يامانلىق قىلسا، ئاندىن (يامان) تىنىدۇ.

5949. خەلق يۇرۇش ـ تۇرۇشىنى تۇزەتسە، بېگمۇ خۇي ـ پەيلىنى تۇزىتىدۇ،
بەگلەر خۇي ـ پەيلىنى تۇزەتسە، ئەل تۇزىلىدۇ، تازىلىنىدۇ.

*　　*　　*

5950. شۇنداق قىلىپ، كۈن ـ ئايلار، زامانلار ئۆتتى،
دۇنيا گۈزەللەشتى، خەلق باي بولدى.

5951. تۇمان ـ توزانلار تارقىدى، تاڭ يورۇدى،
ھەممە بۇلغىنىشلار تۇزەلدى، تازىلاندى.

5952. ئەلگ يەنە خۇداغا شۈكۈر قىلدى،
تۇمەن مەدھىيە بىلەن ھەمدۇسانا ئوقۇدى.

ئودغۇرمىشنىڭ كېسەل بولۇپ، ئۆگدۈلمىشنى چاقىرغانلىقى ئېيتىلىدۇ

5953. كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى كېچىدە ئۆگدۈلمىش
ئەمدىلا باش قويۇپ ياتاي، دەپ تۇراتتى.

5954. دەرۋازا ئالدىدا ئاۋاز ئاڭلاندى، (بىرسى) ئۈنلۈك چاقىردى،
ئۆگدۈلمىش دەرھال ئادەم ئەۋەتىپ، قاراپباق دېدى.

خىزمەتچىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

5955. خىزمەتچى قاراپ كېلىپ دېدى: بىر كىشى تۇرىدۇ،
سۆزۈم بار، كۆرۈشەتتىم، دەپ ئىجازەت سوراۋاتىدۇ.

ئۆگدۈلمىشنىڭ خىزمەتچىگە سوئالى

5956. ئۆگدۈلمىش يەنە دېدى: بېرىپ سورا،
نېمە سۆزى بار ئىكەن، نېمە دەيدۇ، ئۆزى كىم ئىكەن.

خىزمەتچىنىڭ خەۋەرچىگە سوئالى

5957. خىزمەتچى يەنە چىقىپ (خەۋەرچىدىن)

نەدىن كەلگەنلىكىنى، تىلىكىنى ۋە ئۆزىنىڭ (كىم ئىكەنلە-
كىنى) سوربدى.

خەۋەرچىنىڭ خىزمەتچىگە جاۋابى

5958. بۇ ئادەم دېدى: مېنى ئودغۇرمىش ئەۋەتتى،
سۆزۈم بار، (ئۇنىڭ) قېرىندىشىنى كۆرەي، قېنى؟

خىزمەتچىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

5959. (خىزمەتچى) ئۇقۇپ قايىتىپ كىردى، (خەۋەرچىنىڭ) نېمە
دېگەنلىكىنى ئېيتتى،
قېرىندىشىنىڭ ئىش بىلەن ئەۋەتكەنلىكىنى دېدى.

ئۆگدۈلمىشنىڭ خەۋەرچىگە سوئالى

5960. (ئۆگدۈلمىش) دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭغا يول
بەردى،
بۇ ئادەم (ئۆيگە) كىرىپ، ئۇنىڭغا سالام قىلدى.

5961. ئۆگدۈلمىش قەيەردىن كەلدىڭ، دەپ سوربدى،
تىلىكىڭ نېمە، سۆزۈڭنى ئېيت، ئەي دانا، دېدى.

خەۋەرچىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

5962. ئۇ دېدى: مېنى ئودغۇرمىش ئەۋەتتى،
سېنى كېلىپ، ماڭا بىر يولۇقسۇن، دېدى.

5963. ئەھۋالى ئېغىرلاشتى، ھەسرەت چېكىپ ياتىدۇ،
ئۇنىڭغا بىر يولۇققىن، ئەي دىلى يېقىن.

ئۆگدۈلمىشنىڭ خەۋەرچىگە جاۋابى

5964. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: كەل،
بىرنەرسە يېگىن، ئاندىن بىللە بارايلى.

خەۋەرچىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

5965. (خەۋەرچى) ئۇنۇمىدى ۋە دېدى: قېرىنداشىڭنىڭ ئەھۋالى
يامانراق، ئەي بىلىملىكىم، كېتىپ قالىدىغاندەك تۇرىدۇ.

5966. مەن سەندىن ئاۋۋالراق باراي،
سەن ئالدىرىمايلا ئارقامدىن بارغىن، ئەي خۇش پېئىل.

*　　*　　*

5967. خەۋەرچى دەرۋازا ئالدىدىن تېز ئۆيىگە قايتتى،
ئۆگدۈلمىش ھەيران بولۇپ، قوللىرىنى ئۇۋۇلاپ قالدى.

5968. ئورنىدىن تۇرۇپ، قايغۇلۇق ھالدا ئۆيىگە كىردى،
خۇشاللىقى يوقالدى، ھەسرىتى ئۇلغايدى.

5969. بىرئاز يېتىپ باقتى، ئۇيقۇسى كەلمىدى،
بىر كېچە بىر يىلدەك ئۇزاپ كەتتى، ياتالمىدى.

5970. ئۇخلىماقچى بولۇپ، كۆزىنى يۇمغانىدى،

ئۇيقۇسى قاچتى — كۆزىدىن ئۇيقۇ يىراقلاشتى.

5971. يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆزۈن ئولتۇردى،
ئالتۇن تاقا ئېتىش ئۈچۈن ئوقياسىنى بەتلىدى.

5972. گۈلزاردا بۈلبۈل خۇش ئاۋاز بىلەن سايرىدى،
ئىشق ئەھلىلىرى ئاڭلاپ، كۆڭلى ھاياجانلاندى.

5973. (ئۆگدۈلمش) ئېتىنى مىنىپ، قېرىندىشى تەرەپكە ماڭدى،
ئىچكىرىگە كىرىپ، قول ـ يۈزىنى سۈيۈپ كۆرۈشتى.

5974. قېرىندىشىغا قارىدى: پۇتىنى ئۇزۇتۇپ يېتىپتۇ،
چاپىنىنى تۆشەك، يېگىنى ياستۇق قىپتۇ.

ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئودغۇرمىشقا سوئالى

5975. ئۆگدۈلمش سوريدى: ساڭا نېمە بولدى، ئەي قېرىنداش؟
سېنى كۆرۈپلا كۆڭلۈم بىئارام بولدى.

ئودغۇرمىشىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

5976. (ئودغۇرمش) ئېيتتى: ئەي قېرىندىشىم، يولۇم كۆرۈنۈپ قالدى،
ئۆلۈم تۇتقاقلىقى تۇتتى، كەتكىلىۋاتىمەن.

5977. سېنىڭ يۈزۈڭنى بىر كۆرەي دەپ،
سېنى ئاۋارە قىلىپ بۇ يەرگە چاقىردىم.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5978. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي جېنىم،
ئىنسان هاياتلا بولسا، كىشىلگە گىرىپتار بولۇپ تۇرىدۇ.

5979. كۆڭلۈڭنى يامان قىلما، تىلىڭنى يىغ،
ئاغرىق ـ كىشىللىك گۇناهقا كاپارەت بولىدۇ.

5980. بىلىملىك سۆزى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
بىلىم كۆڭۈلنىڭ چاقى ـ توزۇنىنى تازىلىغۇچىدۇر.

5981. قارا، كىشىل سەن ئۇچۇن گۇناهقا كاپارەتتۇر،
گۇناهسىز كىشى كىم، ماڭا ئېيتىپ بەرگىنچۇ؟

5982. كىشى ئاغرىسا، بارچە گۇناهلىرى تۆكۈلىدۇ،
گۇناهلىرى تۆكۈلسە، كىشى قۇتلۇق بولىدۇ، ئەي پالۋان.

5983. بارچە كىشىلەر ئازدۇر ـ كۆپتۇر گۇناه قىلىدۇ،
گۇناهسىز كىشى بۇ دۇنيادا ئاز ئۇچرايدۇ.

5984. كىسىلىڭ ياخشى بولار، ئېسەن بولارسەن،
گۇناهلىرىڭ تازىلىنىپ ساۋابقا ئىگە بولارسەن.

5985. نېمىشقا ئېغىزىڭدىن ناخۇش سۆزنى چىقىرىسەن؟
ئۆلۈشىڭنى قانداق بىلدىڭ، ئەي كۆڭلى تۇز؟

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

5986. ئودغۇرمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: سەۋەبى شۇكى،

ئۆلۈمىمنى رەببىم چۈشۈمده ئايان قىلدى.

5987. كۆرگەن چۈشۈمدىن ماڭا روشەن بولدى،
ئۆلۈمسم مەن ئۇچۇن چۈشىنىشلىك بولدى، ئەي پالۋان.

5988. خۇدا ياخشى ـ يامانلىقنى، قازانى بىلدۈرمەكچى بولسا،
ئۇيقۇدا ياتقاندا چۈشىده ئايان قىلىدۇ.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5989. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: بۇ سۆز
ئانچه ياخشى ئەمەس، ئەي كۆڭلى تۇز.

5990. كىشى كېسەل بولۇش بىلەنلا ئۆلىدىغان بولسا،
يەر (يۈزى)دە تىرىك ئادەم قالمىغان بولاتتى.

5991. ئادەم بالىسى تىرىك ئىكەن، كېسەل بىلەن ئاغرىيدۇ،
ھەممه كېسەل ئۆلۈم بىلەن ھايات يىلتىزىنى كەسمەيدۇ.

5992. ئادەم يېتىپ ئۇخلىسىلا چۈش كۆرىدۇ،
ئۇنى ئۆرۈگۈچىلەر ياخشىلىققا (قارىتىپ) تەبىر بېرىدۇ.

77

ئۆگدۈلمش ئودغۇرمشقا چۈش
تەبىرنى ئېيتىدۇ

5993. ئالدى بىلەن چۈش ئىلمىنى ياخشى بىلىش كېرەك،
ئاندىن ياخشى ئويلاپ تەبىر بېرىشكە بولىدۇ.

5994. چۈشنى ئۆرۈش ھەر تۈرلۈك بولىدۇ،
ئۇنىڭ ھەممىسىنى بىلىش كېرەك، ئەي ئاق كۆڭۈل.

5995. بىلمەيدىغان (كىشى)گە چۈشۈڭنى ئېچىپ ئېيتما،
بىلىدىغان (كىشى)گە چۈشۈڭنى ئېيت، ئەمما كېچىدە ئېيتما.

5996. كېچىدە (كۆرگەن) چۈشۈڭنىڭ تەبىرى باشقا،
ئەگەر كۈندۈزى (چۈش) كۆرسەڭ، تەبىرى (يەنە) باشقىدۇر.

5997. چۈش ئىلمىگە نەزەر سالساڭ، شەرتى بەك كۆپ،
ئالدى بىلەن بۇنى بىلىش، ئەقىل ئىشلىتىش كېرەك.

5998. چۈشنى ئۆز كۆڭلۈڭگە كەلگىنىچە ئۆرۈمەسلىكىڭ كېرەك،
ياكى كۆرگەنلا كىشىگە ئېيتماسلىقىڭ كېرەك.

5999. ھەممە چۈشنى چۈش دەپ ئۆرۈۋەرمەسلىك كېرەك،

بۇ چۈشنىڭ تەبىرى بەك كۆپتۇر، ئەي دانا.

6000. چۈشكە تەبىر بەرمە، تەبىر بەرسەڭ بىلىم بىلەن بەر،
قىياسەن مەنىسى بىلەن ياخشى سىلىشتۇرۇپ كۆر.

6001. كىشى چۈش كۆرسە، تەبىرىنى سوراشقا بارىدۇ،
تەبىر بېرىشنى بىلمىسە، چۈشنىڭ پايدىسى يوقايدۇ.

6002. بىلىمى دېگىزدەك كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىلىپ، يۈزۈڭنى يورۇق قىل:

6003. "چۈش تەبىرگە قارايدۇ، چۈشكە ياخشى تەبىر بەر،
تېگى ـ تەكتىنى بىلگىن، ئەقىل بىلەن قارا.

6004. چۈشنى قانداق ئۆرۈسەڭ، شۇنداق بولىدۇ،
چۈشنى يامانلىققا ئۆرۈمە، ساڭا زىيىنى تېگىدۇ."

6005. كۆپ چۈشلەر بولىدۇكى، بۇ بېمەك ـ ئىچمەككە باغلىقتۇر،
يارىماس بېمەكلىكلەرنى بېگەن بولسا، چۈش قالايمقان بولىدۇ.

6006. يەنە بىر خىل چۈش يىل پەسلىگە باغلىقتۇر،
(كىشىنىڭ) خىلىتلىرى كۈچىيىپ (چۈش) شۇنىڭغا تارتىپ
كېتىدۇ.

6007. يىل پەسلى باھار بولۇپ، ئادەم كىچىك بولسا،
ھەممىنى قىزىل، يەرنى قوڭۇر كۆرسە،

6008. روشەنكى، ئۇنىڭ قېنى كۆچەيگەن بولىدۇ،
ئۇنىڭغا ئېيتقىن، مەلۇم مىقداردا قان ئالدۇرسۇن.

6009. يىل پەسلى ياز بولسا، چۈش كۆرگۈچى يىگىت بولسا،
چۈشىدە سېرىق، ھال ياكى زەپىرەڭ، ئۇگوتۇلغان (نەرسىلەرنى)
كۆرسە،

6010. سەپراسى كۆچەيگەن بولىدۇ، ئەي دانا،
ئۆزىنى بوشاتىشى، تەرەنجۈىل ئىچىشى كېرەك.

6011. يىل پەسلى كۈز بولۇپ، چۈش كۆرگۈچى ئوتتۇرا ياش بولسا،
چۈشىدە قارا تاغ، قۇدۇق، چوڭقۇرلۇق كۆرسە،

6012. سەۋداسى كۆچەيگەن بولىدۇ، ئەي قېرىنداش،
دورا ئىچىشى، مېڭىسىنى تازىلىشى كېرەك، ئەي ئاداش.

6013. (يىل پەسلى) قىش بولۇپ، چۈش كۆرگۈچى قېرى بولسا،
چۈشىدە ئاقار سۇ، مۇز، قار، مۆلدۈر كۆرسە،

6014. قارا، ئۇنىڭ بەلغەمى ئېشىپ كەتكەن بولىدۇ،
ئىسسىقلىق بېگۈزۈش، دورا ئىچكۈزۈش كېرەك.

6015. يەنە بىرى، قالايمىقان (چۈشلەرمۇ) بولىدۇ،
(بۇنداق) چۈشكە تەبىر يوق، ئەي قۇدرەتلىك.

6016. كېچىدە ئويلىنىپ ياتسا، شۇنى چۈشىدە كۆرسە،
ئۇنىڭغىمۇ تەبىر يوق، تەبىر ماس كەلمەيدۇ.

6017. يەنە بىر (خىل) چۈش بار، ئۇ شەيتاندىن بولىدۇ،
مۇنداق چۈشنى كۆرگۈچىلەر غۇسۇل قىلىشى كېرەك.

6018. يەنە، بىر كىشى چۈشىدە (ئۆز) ھۈنىرىنى كۆرسە،
بۇنىڭغىمۇ تەبىر يوق، ئەي مەغرۇر يىگىت.

6019. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىلىش، ئەقىلنى يەتكۈزۈش كېرەك،
ئايرىپ، پەرقلەندۈرۈپ، ئاندىن تەبىر بېرىش كېرەك.

6020. تەبىر بەرگۈچى ھېكىم نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
كىم چۈش كۆرسە، تەبىرىنى (ئۆزى) سورىشى كېرەك.

6021. كۆرۈلگەن چۈشكە بىلىپ ـ بىلمەي تەبىر بەرمە،
چۈشنى قانداق ئۆرۈسە، شۇنداق بولىدۇ.

6022. چۈشتە غەم ـ قايغۇ كۆرسە، (ئوڭىدا) شادلىق كۆرىدۇ،
شادلىق كۆرسە، يىغلاپ قايغۇرىدۇ.

6023. چۈشكە تەبىر بېرىش بىرلا خىل بولمايدۇ،
بۇنى بەك ئويلاپ ئېيتىش كېرەك، ئەي ئاق كۆڭۈل.

6024. قارا، ئاۋام چۈشىنىڭ تەبىرى باشقىدۇر،
بەگلەرنىڭ چۈشىنى (ئۆرۈش) يەنە باشقىدۇر.

6025. چۈشتە خۇشاللىق، ئويۇن ـ تاماشا كۆرسە،
غەم ـ قايغۇ پەيتى بېتىپ كەلدى (دېگەن سۆز).

6026. يەنە چۈشتە يىغلاپ، ھەسرەت چەكسە،
رأھەت بىلەن شادلىنىدۇ، مىڭ شادلىققا ئېرىشىدۇ.

6027. يەنە شۇنداق چۈشلەرمۇ باركى، ئۇنىڭ تەبىرى
ساڭا ئەمەس، باشقىلار ئۈچۈن پايدىلىق.

6028. دېمەك، چۈش ئادەمگە قاراپ ئۆزگۈلىدۇ،
ئۇنىڭغا ياخشى (تەبىر) بېرىلسە، ئەقىلگە يېقىن بولىدۇ.

6029. قارا، چۈش شۇنداقكى، (بەزىدە) كۆرسە ساغلام بولىدۇ،
شۇ چۈشنى بەزىلەر كۆرسە كېسەل بولىدۇ.

6030. ئەي قېرىنداش، بۇنىڭ ھەممىسىنى بىلىش كېرەك،
ئاندىن چۈشنى ئۆزگۈش كېرەك، ئەي دوست.

6031. (سېنىڭ) چۈشۈڭ قانداق؟ ماڭا ئېچىپ ئېيت،
شۇنىڭغا قاراپ، ئايرىپ، پەرقلەندۈرۈپ تەبىر بېرەي.

78

ئودغۇرمش ئۆگدۈلمشكه كۆرگه‌ن چۈشنى ئېيتىدۇ

6032. ئودغۇرمش جاۋاب بېرىپ ئېغىز ئاچتى:
مەن سۆزلەي، كۆڭلۈڭدە تۇت، دېدى.

6033. (چۈشۈمده) شوتا كۆردۈم، ئۇنىڭ بالدىقى ئەللىك ئىدى،
ئېگىز هەم كەڭ بولۇپ، ئالدىمدا تىكلەپ قويۇلغانىدى.

6034. مانا، بالدىقنى بىر ـ بىرلەپ بېسىپ، (يۇقىرى) ئۆرلىدىم،
بېشىغا چىققاندا بالداقنى سانىدىم.

6035. (شوتىنىڭ) بېشىدا بىر قاسساپ ماڭا سۇ بەردى،
(ئۇنى) ئېلىپ، تۈگىتىپ ئىچتىم، ئۆزۈمنى قاندۇردۇم.

6036. ئۇنىڭدىن كېيىن كۆتۈرۈلۈپ ئاسمانغا ئۇچتۇم،
(بارغانسېرى) ئۆرلەپ (ئاسمانغا) سىڭىپ كەتتىم.

79

ئۆگدۈلمشنىڭ ئودغۇرمشنىڭ چۈشىگە تەبىر بەرگەنلىكى ئېيتىلىدۇ

6037. ئۆگدۈلمش جاۋاب بېرىپ دېدى: بۇ چۈش ناھايىتى ياخشى چۈشتۇر، پايدىسى بەك كۆپ.

6038. نېمە ئۈچۈن ئۆزۈڭگە ناموۋاپىق تەبىر بېرىسەن؟ چۈش تەبىرگە (قاراپ) ماڭىدۇ، ئەي ئاق كۆڭۈل.

6039. ئۆرلەش هەممە چۈشتە قەدىرلىك بولۇش بەلگىسىدۇر، (كىشى) ئۆرلىگىنىچە ئۇلۇغلۇققا ئىگە بولىدۇ.

6040. چۈشتە قانچە ئۆرلىسە، بەخت ـ دۆلىتى (شۇنچە) زىيادە بولىدۇ، قەدىر ـ قىممەتكە، يۇز ـ ئابرۇيغا ئىگە بولىدۇ.

6041. بەخت شوتا (بىلەن) ئۆرلىگەندەك ئۆرلەيدۇ، ئۇلۇغلۇق بىلەن ئەلدە نامى مەشھۇر بولىدۇ.

5042. بۇ سۆزگە مۇنۇ سۆز دەلىل بولالايدۇ، چۈش ئۆرۈگۈچى چۈشنى ياخشى ئۆرۈگەن:

6043. "چۈشتىكى شوتا ئەزىزلىكنىڭ بەلگىسىدۇر،

بالداقمۇبالداق كۆتۈرۈلۈش قەدىرلىك بولۇشنىڭ (ئالامىتىدۇر).

6044. قانچە كۆتۈرۈلسە، شۇنچىلىك قەدىر ـ قىممەت تاپىدۇ،
دۇنيا مېلى ۋە بەخت ـ دۆلەتكە ئىگە بولىدۇ."

6045. ئىدىشتىكى سۇنى ئېلىپ ئىچكەنلىكىڭ —
هايات ئاساسىڭنىڭ ئۇزۇن بولىدىغانلىقىدۇر.

6046. ئۇچۇپ، ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ، ئۆرلىگەنلىكىڭ—
نېمە تىلىسەڭ، خۇدا تىلىكىڭنى بېرىدىغانلىقى.

80

ئودغۇرمشنىڭ بۇ چۈشكە باشقىچە تەبىر بەرگەنلىكى ئېيتىلىدۇ

6047. ئودغۇرمش جاۋاب بېرىپ دېدى: بۇ چۈشۈمنىڭ
تەبىرى مۇنداق ئەمەس، ئەي تەڭتۇش دوستۇم.

6048. بۇ چۈشنى سەن ئۇخلىغاندا كۆرگەن بولساڭ،
تەبىرى سەن ئېيتقاندەك ئوڭۇشلۇق بولغان بولاتتى.

6049. سېنىڭ بارلىق هممىتىڭ بۇ دۇنيا ئۈچۈندۇر،
بۇ دۇنيانى ئارزۇ قىلغانلار بۇ دۇنياغا ئېرىشىدۇ.

6050. مەن بۇ دۇنيانى تاشلاپ قاچقان (ئادەممەن)،
قارا، مۇشەققەت چېكىپ، بۇ يەردە تۇرۇۋاتىمەن.

6051. چۈش تەبىرىنى ماڭا تولۇق ئۆرۈمدىڭ،
ئاڭلا، بۇ چۈشنى مەن ساڭا ئۆرۈپ بېرەي:

6052. ئېگىز بالداقلىق شوتا كۆرگەنلىكىم—
مېنىڭ تەبرىمچە، تىرىكلىكتۇر، ئەي قېرىنداش.

6053. شوتىنىڭ بېشىغچە كۆتۈرۈلدۇم،

(دېمەك) يېشمنى تۈگەتتىم، رىزقمنى يەپ (بولدۇم)

6054. بېشىغا ئۆرلىگىنىمدە، قاسساپ كېلىپ
ماڭا بەرگەن سۇنى ئېلىپ ئىچتىم.

6055. ئۇ قاسساپ — ئاتىلىقلارنى،
ئاتىسىز قىلغۇچىدۇر، ئەي قىلىقى پاك.

6056. قارا، ئۇ شۇنداق قاسساپكى، راۋاج تاپقانلارنى
بۇزغۇچى، جانلىقلارنى تىرىك قويمىغۇچىدۇر.

6057. ئىدىشتىدىكى سۇنى پۈتۈنلەي ئىچكەنلىكنى
هاياتلىق (دەپ) تەبىر بېرىپ، يېشمنى ئۇزارتتىك.

6058. يېرىمنى ئىچسە، يېرىم ئۇلۇشى قالسا،
سەن ئېيتقاندەك، سۇ — هاياتلىق (بەلگىسى).

6059. سۇنىڭ يېرىمنى ئىچىپ، يېرىمنى تۇيغان بولسام،
هاياتىمنىڭ يېرىمى قالغان بولاتتى.

6060. (لېكىن)، ئىدىشتىكى سۇنىڭ (هەممىسىنى) تۈگەل ئىچتىم،
(دېمەك) هاياتىمنى تۈگەتتىم، ئېسەن ياخشى قال.

6061. ئەقىللىق دانا نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
دانالارنىڭ سۆزىنى سۆزنىڭ نېگىزى، دېيىش كېرەك:

6062. "چۈشىدە جامدىكى سۇنىڭ يېرىمنى ئىچسە،
هاياتلىقنىڭ يېرىمى تۈگىدى، (يېرىمى) قەرز (قالدى)

6063. ئەگەر سۇنى تۇگىتىپ — تۇگەل ئىچسە،
هاياتلىق تۇگىدى، گۆر قېزىلدى (دېگەن سۆز).“

6064. يۇقىرى ئۇچۇپ، (ئاسمانغا) كۆتۈرۈلۈشۈم،
يېشىل كۆككە ئۆرلەپ، هاۋاغا سىڭىپ كېتىشىم—

6065. پاك جېنىمنىڭ قېپىدىن چىقىپ،
يېنىپ كەلمەس يەرگە ئۇچۇپ كەتكەنلىكىدۇر.

6066. دېمەك، خۇدا چۈشۈمده ماڭا بەلگە بەردى.
ئۆلۈمگە تەييارلىنىشىم كېرەك، ئەي پالۋان.

6067. بۇ چۈشنىڭ تەبىرى ئەنە شۇنداقتۇر،
ماڭا باشقىچە ئۆرۈدۈڭ، ئەي قۇدرەتلىك.

6068. سەن مېنىڭ كۆڭلۈمنى ياخشى قىلماقچىسەن،
(لېكىن) ئۆلۈم هامان كەلدى، دورا ـ دەرمانى يوق.

6069. ئەمدى قاراپباق، ئەي دىلى زېرەك،
بوز يەرلەرنى ئۆلۈم ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلىۋەتتى.

6070. قانچىلىغان قەسىر، ئوردا، بېزەكلىك سارايلارنى
ئۆلۈم بۇزدى، (ئۇنىڭدىن) خارابىلار قالدى، هايهات!

6071. قانچىلىغان مەغرۇر، جەسۇر، بۇيۇك بەگلەرنى
ئۆلۈم يەرگە تىقتى، نەزەر سال، ئەي تىرىك!

6072. قانچىلىغان كۈچلۈك بىلەكلەر توپلىغان (دۇنيالار)نى

ئۆلۈم كىلىپ چىچىۋەتتى، پاك ـ پاكىز تۇگەتتى.

6073. ئىنسان تۇغۇلىدۇ، ئۆلىدۇ، بۇ، ھەيران قالارلىق ئەمەس،
ھەممە نەپەس ئالغۇچىلار ئۆلۈمگە مەھكۇمدۇر.

6074. قارا، ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، ئۆلگۈچى ۋۇجۇد
ئۆلۈمنى ئۇنتۇپ، ئېغىزىغا ئېلىپمۇ قويمايدۇ.

6075. بۇ غاپىل ئىنسان ئۆلىدىغانلىقىنى بىلىدۇيۇ،
(لېكىن) ئۆزىدىن غەپلەت ئۇيقۇسىنى نېرى قىلمايدۇ.

6076. قارا، ئۆلۈم ھەقتۇر، ئۇنىڭدىن كەچكىلى بولمايدۇ،
ئۆلۈمدىن كېيىن ئەھۋالىم قانداق بولىدىكىن؟

6077. غېمىم شۇكى، ئەي كۆڭلۈمدىكى دوستۇم،
ئۆلۈمدىن كېيىنكى ئىشلىرىمغا تەگرىم راۋاج بەرسۇن!

6078. بارىغا قانائەت قىلىپ كۇن كەچۈردۇم،
راھەت ـ مۇشەققەتلەر ئۆتۈپ كەتتى، كېچىلىرىم يورۇدى.

6079. قولۇمنى قىسقا تۇتتۇم، تاۋار (دۇنيا) يىغمىدىم،
ئارزۇ ـ ھەۋەسلەرگە كۆڭۈل بەرمىدىم.

6080. ئۆز يۇكلىرىمنى بۇگۈنكى كۇنگە (ئاتاپ) ساقلىدىم،
بارلىق گۇناھلىرىمنى يەگگىللىتىشنى تىلىدىم.

* 6081. بىلىم، پەند ـ نەسىھەت (ۋە) تەربىيە
بەرگۈچى مېھرىبان (كىشى) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

6082. "بىخۇد بولما، غەيرەت قىل، يۈكۈڭنى يەڭگىللەت،
يولۇڭ قىلدىن نازۇكتۇر، ئۆزۈڭنى توغرىلا.

6083. بۇگۈن ياتما، ئەمگەك قىل، ئىشىڭنى راۋاجلاندۇر،
تارتقان مۇشەققەتلىرىڭنى كېتەر ۋاقتىدا ئۇنتۇما."

6084. يەنە (شۇنداق) دېدى: ئەي چىن مېھرىبان قېرىنداش،
مەن كېتىمەن، ئارقامدىن سەنمۇ كېلىسەن، ئەي دوست.

6085. ساڭا بىرنەچچە ئېغىز سۆز قىلاي،
مېنىڭدىن كېيىن سەن ئۇنى ئۇنتۇما.

6086. ھايات (ۋاقتىمدا) ئۆزۈم (ساڭا) مېھرىبانلىق قىلاي،
مەندىن كېيىن بۇ سۆزۈم (مېھرىبان بولۇپ) قالسۇن.

81

ئودغۇرمشنىڭ ئۆگدۈلمشكه پەند ـ نەسىھەت بەرگەنلىكى ئېيتىلدۇ

6087. سۆزۈم شۇ: بىخۇد بولما، ئەي قېرىنداش،
هاياتنىڭ (ۋە) ئۆمۈرۈڭنى يامان (ئىشلار ئۈچۈن) بىھۇده زايه قىلما.

6088. توغرا بول، توغرىلىق يولىدىن ئاداشما،
بۇ يول ئارزۇ ـ تىلەككه يەتكۈزىدۇ، (بۇنى) بىل.

6089. بارچه جانلىقلارغا مېھرىبان بول،
دىلىڭنى (ۋە) تىلىڭنى تۈز تۇتۇپ خۇداغا ئىبادەت قىل.

6090. (دۇنيا) غېمىنى ئازراق قىل، ئىبادەتنى كۆپرەك قىل،
ئالدىرىغاندا تەمكىن بول، غەزەپلەنگەنده مۇلايىم بول.

6091. ئۆلۈمىڭنى ئۇنتۇما، تەييارلىقىڭنى قىل،
ئۆزۈڭنى ئۇنتۇما، تۈپ — ئەسلىڭنى بىل.

6092. دۇنياغا ئاچ كۆزلۈك بىلەن كۆز تاشلىما،
بۇ (دۇنيا) قالىدۇ، سەن پۇشايمان بىلەن يىغلاپ كېتىسەن.

6093. خۇدانىڭ هۆكمىگه رازى بول، (بېشىڭغا) نېمه كەلسه كۆتۈر،

پەيتى كەلگەندە خەلقە پايدىلىق بول.

6094. توغرا سۆزلە، ۋەدەڭ تولۇق (ۋە) ئىشەنچلىك بولسۇن، نادان كىشىلەرنىڭ ۋەدىسى يالغان بولىدۇ.

6095. ئوچۇق چىراي، شېرىن سۆز، ياخشى قىلىقلىق بول، (شۇنداق قىلساڭ) دەۋر كۆلۈپ باقىدۇ، بەخت كېلىدۇ.

6096. سېخىي ۋە كەمتەر بول، (كىشىلەرگە) نان ـ تۇز يېگۈز، كىشىلەرنىڭ ئەيىبىنى ئاچما، يۆگەپ ـ يوشۇرغىن.

6097. ھاۋايى ـ ھەۋەسنى باس، غەزىپىڭ كەلگەندە ئۆزۈڭنى تۇت، ۋۇجۇدۇڭ ئەگرى يولغا ماڭىدىغان بولسا، ئۇنى يېغ.

6098. ئۆز پايداڭنى كۆزلىمە، خەلق پايدىسىنى كۆزلە، ئېغىرىڭنى خەلقە ئارتما، يۈكۈڭنى (ئۆزۈڭ) كۆتۈر.

6099. مال ـ تاۋارلىرىڭنىڭ ھەممىسىنى ئۆزۈڭ ئۈچۈن سەدىقە قىل، خەلقىڭنى شاد ـ خۇرام قىلغىن، ئەي ئۇلۇغ ئالىم.

6100. قارا، كىشىلەرنىڭ سەرخىلى كىشىلەر ئۈچۈن پىدائى بولىدۇ، سۆيۈملۈك جېنىنى قۇربان قىلىش (بەدىلىگە) كىشىلەرگە شادلىق تىلەيدۇ.

* 6101. بىلىملىك ئەقىللىق، مېڭىسى ئۆتكۈر، تاللانغان، سەرخىل كىشى بەك ياخشى ئېيتقان:

6102. پايدىلىق كىشى كىشىلەرنىڭ سەرخىلىدۇر،

مېھرىبان كىشى بولسا، كىشىلەرنىڭ ئۇلۇغىدۇر.

6103. قارا، كىشىلىكنىڭ نامى ئىككى نەرسىدىن ئىبارەتتۇر،
بىرى — مېھرىبانلىق، (يەنە) بىرى — سېخىي بولۇپ، مال بېرىش.

6104، قارىغىنا، ئەقىل بۇنىڭدىنمۇ ياخشىراق سۆزلەيدۇ،
ئەقىلنىڭ يولىنى تۇتسا، پايدىسى كۆپ بولىدۇ.

6105. سېخىي دېيىشىدۇ، سېخىي دېگەن كىم؟
سېخىي جېنىنى پىدا قىلىپ، كىشىنىڭ ھەققىنى ئادا قىلغۇچىدۇر،

6106. (ئالتۇن) كۈمۈش ئۈلەشتۈرسىلا سېخىي بولۇۋېرمەيدۇ،
سېخىي جېنىنى خەلقە پىدا قىلغۇچىدۇر.

6107. سېخىي ئادەم خەلقە مال ـ تاۋارىنى (سۈدەك) ئېقىتسا،
خەلقمۇ يۈگۈرۈشۈپ بېرىپ، ئۇنىڭ ئەتراپىغا توپلىنىدۇ.

6108. دۇنيانىڭ شان ـ شۆھرىتى ئىككى نەرسىدىن ئىبارەت:
بىرى، مال ـ دۇنيا، (يەنە) بىرى بولسا يۈز ـ ئابرۇيدۇر.

6109. بۇ ئىككىسىگە ئىگە بولۇپ، مىڭ يىل ياشىسىمۇ،
ئاخىر ئۆلۈم يېتىپ كەلگەندە، ئەھۋال باشقىچە بولىدۇ.

6110. ئاۋام پۇقرا(نىڭ ھمايىسىگە) ئىگە بولسا، بەگلەر يۈكسىلىدۇ،
كۆتۈرۈلىدۇ،
ئۆزۈڭگە (مەھكەم) بولسىلا، (چەۋەنداز) تىزگىنىنى چىڭ
تۇتالايدۇ.

6111. مانا، دۇنيا ـ دۆلەتنىڭ، ئاۋامنىڭ دەرىجىسى ئەنە شۇ،
(بۇنىڭغا) يېتىشكىلى بولمايدۇ، يېتىشكەندە بەگ قېرىغان بولىدۇ.

6112. ئۆزۈڭنى كۆچمەن ھېسابلا، سېنىڭ نامىڭ كۆچمەندۇر،
ئاخىر بىر كۈنى سېنى كۆچۈرگۈچى ئۆلۈم يېتىپ كېلىدۇ.

6113. كۆچمەنغان كىشى ئوردا ـ ساراي ياسىمايدۇ،
يولۇچى كىشى يىل ـ ئايلاپ يولدا توختىمايدۇ.

6114. ئەي قېرىنداش، ئۆزۈڭنى بىر يولۇچى دەپ ھېسابلا،
ئارتۇق شادلانما، تولىمۇ كۈلۈپ كەتمە.

6115. بۇ دۇنيا ئۆتكۈنچىدۇر، (ساڭا) قالمايدۇ،
سەن ئۆلگۈچىسەن، (ئۆلىدىغان) كۈنۈڭ بەلگىسىز.

6116. ئۆلۈمنىڭ تىرنىقى (دائىم) تەييار تۇرىدۇ،
غەپلەتتە يۈرگەندە قارمىقى (دەرھال) ئىلىدۇ.

6117. بۇ دۇنيا بىر ئاشتۇر، بۇ ئاشنى بېگەنلەرنىڭ
نامىنى ئۆزۈڭ ئېيت، مېنىڭ (ئېيتىشقا) جۈرئىتىم يوق.

6118. تىلەك ـ ئارزۇلارغا (تولا) ئىنتىلمە، ھاۋايى ـ ھەۋەسنى يىغ،
كىشىلەرنىڭ غەيۋىتىنى قىلما، تىلىڭنى كېكەچ قىل.

6119. كۆڭلى سەگەك (كىشى) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىلىنسا، زىيان كەلمەيدۇ.

6120. "تىلەك ـ ئارزۇلارغا ئىنتىلىش بەك شېرىندۇر،

(لېكىن) شېرىننىڭ ئەتە ئاچچىق سوزىقمۇ بار.

6121. شېرىنغا تېتىقسىز، تاتلىققا ئاچچىق،
كۆتۈرۈلۈشكە چۈشۈش، ئېگىزگە چوڭقۇر بار.“

6122. بۇ دۇنيا تامامەن قىزىنىڭ خۇلقىغا ئوخشايدۇ،
ئۇ سېنى ئالداپ قويمىسۇن، ئەي خۇش پېئىل.

6123. ساڭا ئوخشىغان تالايلارنى نابۇت قىلدى،
ئەلگدەك تالاي بەگلەرنى (ئۇ دۇنياغا) كۆچۈردى.

6124. سىلەرگە كۆز تىكتى، قولىنى بەردى،
(ئەمدى) سەن غاپىل بولما، ئەي قىلىقى مۇلايىم!

6125. نېمە بەرگەن بولسا، بەربىر يەنە ئالىدۇ،
قانچىلىك توپلىغان بولسا، بەربىر يەنە چاچىدۇ.

6126. قانچىلىك كۈلدۈرسىمۇ، بىر كۈنى يەنە يىغلىتىدۇ،
قانچىلىك روناق تاپقۇزسىمۇ، يەنە بۇزىدۇ، ۋەيران قىلىدۇ.

6127. (بۇ دۇنيانىڭ) قىلىقى جاپا، قىلمىشى پەسكەشلىكتۇر،
يورۇقلۇقى ئازراق، پۈتۈن بارلىقى تۈتۈندۇر.

6128. ياسىنىپ، كىشىگە ئۆزىنى كۆرسىتىدۇ،
كۆڭۈل بېرىپلا قويساڭ، تىرەجەپ تۇرۇۋالىدۇ.

6129. شېكەر بىلەن پەرۋىش قىلىدۇ، ئاچچىق زەھەر بېرىدۇ،
بۇڭا بەختىڭ قىلمىشى ئەنە شۇ، ئەي دانا.

6130. مەشھۇر تەقۋادار نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
(يامانلىقتىن) ئېھتىيات قىل، ئەي دۆلەت بېگىسى:

6131. قېيقالىدىغان دۇنياغا كۆڭۈل بەرمە، ساقلان،
بۇ (دۇنيا) جاپا سالغۇچى، ئەي سەۋرچان.

* 6132. قارا، بىلىملىك، ئەقىللىق، زېھنى تولغان،
تاللانغان، سەرخىل (كىشى) بەك ياخشى ئېيتقان:

6133. بىۋاپا بەختكە ئەگىشىپ (توغرا) يولۇڭدىن ئاداشما،
دىققەت قىل، بەخت ئىشەنچسىزدۇر، قىلىقىنى ئۆزگەرتىدۇ.

6134. دۇنيا، دۆلەت كۈنلىرى بىر كۆلەڭگىدۇر،
كۆلەڭگە بىرلا يەردە راۋۇرۇس تۇرمايدۇ.

6135. دىنىڭنى قەدىرلە، بۇ دۇنيانى قەدىرسىز تۇت،
دىنىڭ سېنى قەدىرلىك قىلىدۇ، ئەي بىلىمى دەريا.

6136. راھەت ـ پاراغەتنىڭگە مەپتۇن بولما، خۇشال بولما، ئۆزۈڭنى تۇت،
خۇدانى يادلاپ ئىبادەت قىل، (ئۇنىڭغا) سىغىن.

6137. ئەي قېرىنداش، دۆلەت سېنى مەست قىلمىسۇن،
ھوشۇڭغا كەلگەندە، شۇبھىسىز كۆزۈڭ ياشقا تولىدۇ.

6138. بۇ خەلق بېگى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
(ئۇنىڭ) ئەقلى يېتىلىپ، سۆزنى سىناپ سۆزلىگەن:

6139. دۆلەت كېلىپ كىمنى مەست قىلغان بولسا،

قارا يەر قېتىغا كىرگەندە ناھە قىلىپ يۇرىكى يېرىلىدۇ.

6140. ئۇلۇغلۇققا مەست بولۇپ، كىم نالايىق ئىش قىلسا،
كېيىن قارا يەر قېتىدا ئازابىنى تارتىدۇ.

6141. يىگىتلىك ۋە بايلىق ياكى بەخت مەستلىكى —
شاراب مەستلىكىدىن بەتتەردۇر، ئەي ئىرادىلىك كىشى.

6142. ئەگەر مەيخور مەي ئىچىپ مەست بولسا،
ئۇخلاپ قويسا (مەستلىكى) ئۇيقۇدا يېشىلىپ كېتىدۇ.

6143. بۇ دۆلەت مەست قىلسا، (كىشى) ئۇزۇنغىچە ھوشىغا كەلمەيدۇ،
ئۆلۈم تۇتمىغۇچە ئۇخلايدۇ، ئويغانمايدۇ.

6144. نامىڭ قۇل ئىكەن، سەن بەگلەرنىڭ ئىشىنى قىلما،
ئۆزۈڭنىڭ قۇللۇقىنى قىل، ئەي ياخشى كىشى.

6145. ھاياتلىق كۈنۈڭ بەك ئۇزۇن ئەمەس،
ئۇلۇغلۇق شۆھرىتىمۇ بەك ئۇزاق داۋاملاشمايدۇ.

6146. نەچچە مىڭ (يىل) ياشىسىمۇ ئادەم ئۆلىدۇ،
(بىر ـ بىرىگە) تۇتاشقان بەدەن پارچىلىنىدۇ.

6147. بۇنىڭغا تەقلىدتەن، ئەمدى بۇ سۆزنى ئاڭلا،
بۇنى ئېسىڭدا تۇت، سەل قارىما:

6148. "تىلەك، ئارزۇ، نېمەتلەردىن سەن تۇگەل بەھرىمەن بولىسىڭمۇ،
ئابىھايا تىنى تېپىپ ئىچىڭالغان بولىسىڭمۇ،

6149. قولۇڭنى سوزۇپ ئەگەر ئاسمان گۈمبىزىنى تۇتساڭمۇ،
بېشىڭ كۆككە تاقاشقان بولسىمۇ، يەنە يەردە تۇرىسەن.“

6150. ساڭا توغرا سۆز قىلاڭ، ئەي قېرىنداش،
(سەندىن) نېمىنى يوشۇراي، ئەي سىردىشىم؟

6151. قارا، بۇ دۇنيا مېلىنى، تۇرلۈك ناز ـ نېمەتلىرىنى،
گۈزەل يۈزلەرنى، (يېقىملىق) قىلىقلار ۋە نازلارنى كىشى قانداقمۇ سۆيمىسۇن؟

6152. راھەت، ئارزۇ، نېمەتلەرنىڭ ھەممىسىنى تاشلىشىم ئۈچۈن،
ۋاپاسىز دۇنيا ماڭا بۇ ئىشكىلەرنى ياپتى.

6153. بۇ دۇنيا كىشىنى خۇدادىن يىراقلاشتۇرىدۇ،
ياخشى ئىشلارنى قىلغۇزمايدۇ، (قىلىشقا) يول قويمايدۇ.

6154. مانا شۇ قورقۇنچتىن دانالار دۇنيانى تاشلاپ،
جاھان كېزىپ، مۇشەققەت چېكىپ يۈگۈرۈپ يۈرىدۇ.

6155. بەزىسى تاغلاردا يۈگۈرۈپ يۈرىدۇ، ئۆڭكۈرنى ماكان قىلىدۇ،
يېمىكى ئوت ـ چۆپ، ئىچىشى يامغۇر سۈيىدۇر.

6156. بەزىلىرى بايۋان كېزىپ، يۈگۈرۈپ يۈرىدۇ،
خۇدادىن قورقۇپ، ھەسرەت چېكىدۇ.

6157. بەزىسى جەندە كىيگەن، مۈكچەيگەن،
بەزىسى كۆزلىرى ياشلىق (ھالدا) جاھان كېزىدۇ.

6158. بەزىسى ئاش ـ تاماق يېمەي، ئۆزىنى جۇدىتىدۇ،
بەزىسى كېچىدە ياتماي، تىك تۇرۇپ (تاڭ ئاتقۇزىدۇ).

6159. سەگەك كىشلەر ئەنە شۇنداق يۈرىدۇ،
(بىز) بىخۇد، غەپلەتتە قالغان كىشلەرمىز.

6160. ئەي قېرىنداش، سەن ئەمدى ئۆزۈڭنى كۆزەتكىن،
دۇنيا سېنىڭ بولدى، باشلىق بولدۇڭ.

6161. ھاۋايى ـ ھەۋەسنى باس، ئەقىل ئىشلىتىپ نەپسىنىڭ بوينىنى سىق،
ئەرلىك نىشانىسى، ئەقىل بەلگىسى ئەنە شۇدۇر.

6162. بۇ ئىككىسى بىلەن ئەر كۈچىنى يوقىتىدۇ،
بۇنىڭغا كىم قۇل بولسا، ئازاب چېكىشكە مەجبۇر بولىدۇ.

6163. شۇنداق قىلىپ، مەن بۇگۈن ئايرىلىپ كېتىۋاتىمەن،
سېنىڭمۇ بارىدىغان (يولۇڭ) شۇ، كەل، ياخشىلىق قىل.

6164. يامانغا قېتىلما، ئىش ھەرىكىتىڭنى ياخشى قىل،
يامانلار ئىككىلا دۇنيادا ئۆزىگە پالاكەت كەلتۈرىدۇ.

* 6165. ئۆلۈمدىن ئاۋۋال ئىشلىرىنى پۈتتۈرگەن،
دىلى پىششىق كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

6166. ئەي يامانلىق قىلىشتا بۇغرا (تۆگىدەك) يۈرەكلىك ئىنسان،
يامانلىق قىلما، يامانلىقنىڭ نېسۋىسى ئوغىدۇر.

6167. ئەڭ كەڭ يولغا (ئىگە) بولغان خەلق ئۆكتىمى،

ئۆلۈم تېز يېتىپ كېلىدۇ، ئامال ـ چارىسىنى قىل.

6168. ئەي مەن ـ مەن دېگۈچى، مېنى سۆي (دېگۈچى ئىنسان)،
ئۆلۈمگە ھازىرلان، ئۇ سېنى بەك سورىماقتا.

6169. ئەي بۇ دۇنيانىڭ ئاچ، تەمەخور قۇلى،
ئۆلۈم سېنى تۇتۇشنى تەمە قىلماقتا.

6170. (ئۇدغۇرمىش) دېدى: ئەي قېرىندىشىم، ھەسرەت بىلەن
كېتىۋاتىمەن،
بۇگۈن ئىككى نەرسىگە بەك ئېچىنماقتىمەن:

6171. بىرى، بىر خۇدا ئىبادىتى قىلىۋاتىدۇ،
ئىككىنچىسى، ئىگەمنى تىلىمدا ياد ئېتەلمىدىم.

6172. بۇگۈن يا ئەتە كۆزۈم يۇمۇلسا،
مەن سىلەرنىڭ دۇئايىڭلارغا موھتاج بولىمەن.

6173. دۇئادا مېنى ئۇنتۇما، ئەي قېرىنداش،
مەندىن كېيىن سەنمۇ ئىز بېسىپ كېلىسەن.

6174. مانا، مېنىڭ ئەھۋالىمنى كۆرۈۋاتسەن،
ساڭا ئىبرەت بولسۇن، ئامال ـ چارىسىنى قىل.

6175. ئېلىپ كەتكىلى ئۆلۈم كەلدى، ھەسرەت بىلەن كېتىۋاتىمەن،
مەندىن كېيىن ساڭا كېلىدۇ، سەنمۇ تەييارلىق قىل.

6176. بۇگۈن ھەسرەت بىلەن جۇدا بولماقتىمەن،

(يەنە) قاچان كۆرۈشمىز، بۇنى خۇدا بىلىدۇ.

* 6177. ئۆلۈش (ۋاقتى)دا بېشىنى يەرگە ئۇرۇپ نالىغان ئۆلگۈچى كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

6178. "پۇشايمان بىلەن ئۆلۈۋاتىمەن، كۆز نۇرۇم ئاقماقتا!
بۇ ئۆلۈم ھالاۋىتىمنى ھالاۋەتسىز قىلماقتا.

6179. ئۆلۈمدىن كېيىن (مېنى) ئىككى يول كۈتىدۇ،
ئىككى يولدىن قايىسىغا بارىمەنكىن (خۇدا بىلىدۇ)."

6180. يەنە تەكىتلەپ ئېيتتى: ئەي مېھرىبان قېرىنداش،
مېنىڭ قايغۇلىرىمغا سەن كۆڭلۈڭنى بىئارام قىلما.

6181. مەندىن كېيىن يىغلىما، كۆڭلۈڭنى چۈشۈرمە،
كۆڭلۈڭنى باس، دۈنيا قىل، جۈرئەتلىك بول.

6182. ئارتۇقچە يىغا ـ زارە قىلما، ئۆزۈڭنى سەۋرچان تۇت،
بۇ، خۇدانىڭ ئەمرىدۇر، تىلىڭنى يىغ!

6183. يۈر، ئەمدى قايتىپ ئۆيۈڭگە بار،
غەم ـ قايغۇ بىلەن كۆڭلۈڭنى ئازابلىما.

6184. ساڭا بارلىق كېرەكلىك سۆزلەرنى ئېيتتىم،
سۆزۈمنى ئۇنتۇما، ئەي تۇز كۆڭۈل.

6185. ئەلگە مېنىڭدىن سالام يەتكۈز،
بۇ، ئاخىرقى سالىمىمدۇر، ئەي بىلىمى كامىل.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئۇدغۇرمىشقا جاۋابى

6186. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى:
مەن سېنى تاشلاپ قانداقمۇ كېتىمەن؟

6187. ئېغىر كېسەل بىلەن سەن يالغۇزلۇقتا
قانداق قىلىسەن، ئەي نەسىبى ئۇلۇغ؟

ئۇدغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

6188. ئۇدغۇرمىش يەنە دېدى: ئەمدى كەت،
مېنىڭ قايغۇمنى يېمە، ئەي ئوغۇل.

6189. ئىگەمنىڭ يادى كۆپايە، (ئۇ) تەسەللىي بەرگۈچى دوستتۇر،
تەڭرىم كۆرۈپ (تۇرۇپ) تاشلىۋەتمەيدۇ، ئىشىمنى پۈتتۈرىدۇ.

6190. خۇدا كىمنى ياخشى كۆرسە، ئەزىز قىلسا،
ئۇنىڭ ھەممە ئىشلىرى ياخشى داۋاملىشىدۇ.

* 6191. كۆپ ئىشنى كۆرۈپ، كۆزى پىشقان،
توغرا سۆزلۈك كىشى بەك ياخشى ئېيتقان:

6192. خۇدا كىمگە ئىنايەت قىلسا، ھەمدەم بولسا،
(ئىككى) دۇنيا ئۇنىڭ بولىدۇ، بەخت تاپىدۇ.

6193. كىم خۇدانىڭ پەزىلىتىگە تامامەن ئىگە بولسا،
ئىككى دۇنيالىققا ئېرىشىدۇ، ئەڭالى ياخشى بولىدۇ.

6194. ئەي جەسۇر ئوغلان، (خۇدا) كىمنى تاشلىۋەتسە،
ئىت بولامدۇ، ياكى كۆك بۆرە بولامدۇ، بەربىر.

6195. ئودغۇرمىش سۆزىنى تۇگىتىپ دېدى، ئەي قېرىنداش،
يۇر، قايتىپ كەت، سالامەت بول، كۆزۈڭدىن ياش تۆكمە.

*　　*　　*

6196. ئۆگدۈلمىش (ئورنىدىن) تۇرۇپ، ئودغۇرمىشنى قۇچاقلىدى،
سۆيۈپ يىغلىدى، (كۆزىدىن) ياش تۆكتى.

6197. قارا، يىغلاپ ئۇ يەردىن چىقتى،
ئېتىنى مىندى، ئۆيىگە قاراپ ماڭدى.

6198. (ئېتىدىن) چۈشۈپ غەمكىن ۋە خاپا ھالدا ئۆيگە كىردى،
شادلىقى كېتىپ، كۆڭلى قايغۇ بىلەن تولغانىدى.

6199. دىققەت قىلساڭ، ئىنسان قانچىلىك مۇڭلۇق ـ ھە،
شادلىقى ئاز، پۈتۈن ۋۇجۇدى قايغۇ (ماكانى)دۇر.

6200. ھەممە تىلىكىگە ئېرىشسە، شادلىقى كۆلدۈرىدۇ،
ئەگەر قايغۇ كەلسە، ھەسرىتى يىغلىتىدۇ.

6201. سۆيگۈنىگە ئېرىشسە، سۆيۈنۈپ كۈلىدۇ،
ئەگەر جۇدا بولسا، قايغۇ بىلەن قالىدۇ.

6202. بەزىدە ۋىسال شادلىقى مەپتۇن قىلىدۇ،
بەزىدە پىراق (ئەلىمى) يىغلىتىدۇ.

6203. دۇنيادا پىراق (ئەلىمى)دىنمۇ قاتتىق نېمە بار؟
پىراق ئەلەملىرى دېگىزدىنمۇ چوڭقۇر.

6204. تىرىك تۇرۇپ ئايرىلسا، يەنە تېپىشىدۇ،
ئىزدەپ، ئاختۇرۇپ قايتا دىدار كۆرۈشىدۇ.

6205. ھەممىدىن قاتتىقراق جۇدالىق — ئۆلۈمدۇر،
ئۆلۈمگە ئامال يوق، ئۇنى قورال بىلەنمۇ توسۇپ بولمايدۇ.

6206. ھەر نەرسىنىڭ پىراقى يېقىن ياكى يىراق بولىدۇ،
ئۆلۈمنىڭ پىراقى (بولسا) ئۇزۇن پىراقتۇر.

6207. بۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ مۇنۇ بېيىتنى ئوقۇ،
ئوقۇغانسېرى مەنىسى تېخىمۇ ئېچىلىدۇ:

6208. "ھەممىدىن قاتتىقراق جۇدالىق ئۆلۈمدۇر،
ئۇنىڭدىن كۆز قارىچۇقلىرى پىراق ئىچىدە ياش تۆكىدۇ.

6209. تىرىك ئۇچۇن جۇدالىقتا ۋىسالدىن ئۈمىد بار،
ئۆلگەن كىشى شۇبھىسىز ۋىسالدىن يىراقتۇر."

* * *

6210. ئۆگدۈلمىش يېدى، ئىچتى، بىرئاز دەم ئالدى،
(ئاندىن) ئورنىدىن تۇرۇپ نامىزىنى ئۆتىدى.

6211. قۇياش يەرگە ئېگىشتى ۋە يۇزىنى يوشۇردى،
ئاسمان (قۇياشنىڭ) ئىزىنى باستى،

6212. (ئۆگدۈلمىش) تۆشەك سالدى، ياتتى، ئۇيقۇسى كەلمىدى،
قايغۇ ـ ھەسرەت بىلەن كۆزنىى يۇممىدى.

6213. قوپۇپ ھويلىغا چىقتى، كۆز يېشى (مەڭزىنى) يۇدى،
دۇنيا يۈزى ھەبەش (يۇزىنىك) رەڭگىگە كىردى.

6214. يەنە ئۆيگە قايتتى، تۆشەككە كىردى،
ھەسرەت بىلەن تولغىنىپ، يەنە بىرئاز ياتتى.

6215. رۇمى قىزى يۈزىنى يەرگە يوشۇردى،
دۇنيا يۈزى زەڭگى يۈزىدەك بولدى.

6216. ئۇيقۇسى كەلمىدى، (ئورنىدىن) تۇرۇپ (ئەتراپقا) باقتى،
ئۇكەر يۇلتۇزى پەسكە چۈشۈپ، كېچە ئاخىرلىشىپ قالغانىدى.

6217. كۆزنىى كۆككە تىكىپ، ئۇزاق ۋاقىت قاراپ تۇردى،
قارا تۈن قاراڭغۇلاشتى، زادى يورۇمىدى.

6218. (يەنە) ئازراق ياتتى، (كېيىن) ئويغىنىپ، ئورنىدىن تۇردى،
يۇقىرىغا قاراپ، كۆك ئاسمانغا كۆز تىكتى.

6219. شەرقتىن قارا قۇش يۇلتۇزى چىقىپ، يۇقىرى ئۆرلىدى،
دۈشمەن ئوت ياقاندەك، ئوت كۆتۈرۈلدى.

6220. يەتتە تىكەن يەنە بېشىنى يۇقىرى كۆتۈردى،
يىلدىرىق يۇلتۇزى ئايغىرغا توغرا ئېگىلدى.

6221. ئەرەنتىر بېشىنى يەرگە يېقىن ئەگدى،

قۇياش بېشىنى كۆتۈرۈپ، يورۇق يۈزىنى ئاچتى.

*　　*　　*

6222. (ئۆگدۈلمىش) يەنە (ئورنىدىن) قوپتى، پاكىز يۇيۇنۇپ — تاراندى،
ناماز ئوقۇدى، ۋىردنى * تولۇق تاماملىدى.

6223. دۇنيا يۈزى ئالتۇن رەڭگىگە كىردى،
ئاسمان يۈزى ئوت يالقۇنىدەك قىزاردى.

6224. تونىنى كىيدى، دەرھال ئېتىنى تۇتۇپ (مىندى)،
ئۆيدىن چىقىپ يەنە ئوردىغا قاراپ ماڭدى.

6225. (ئېتىدىن) چۈشۈپ، ئالدىراش ئوردىغا كىردى،
ئەلىگ چاقىردى، (ئۇ) ئۆزىنى تۇتقان هالدا ئالدىغا كىردى.

6226. ئەلىگ قاراپ، ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەھۋالىغا نەزەر سالدى،
بۇ ياخشى ئادەمنىڭ كۆڭلى چۈشكۈنىدەك كۆرۈندى.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

6227. ئەلىگ دېدى: ئەمدى ئەھۋالىڭ قانداق،
سېنى غەمكىن كۆرۈۋاتىمەن، ئەي تەمكىن؟

6228. بۇگۈن كۆڭلۈڭگە قانداق (دەرد) يۈكلەندى،
ماڭلىيىڭدىن خاپىلىق ئالامەتلىرىنى كۆرۈۋاتىمەن؟

6229. نېمە ئۇچۇن قىزىل مەڭزىڭ سارغايدى،
دۇنيا ساڭا قانداق ئەندىشىلەرنى يۈكلىدى؟

6230. تېخى بەخت سەندىن يۈز ئۆرۈمىدى،
بۈاپا دۇنيا، دۆلەت ساڭا ھېلىمۇ كۈلۈپ باقماقتا.

6231. سەن (ئۇچۇن) پەلەكنىڭ چاقى توغرا ئايلانماقتا،
ئاي، كۈن، زامان سېنىڭ ئارزۇيۇڭچە تۇغماقتا، ئەي باتۇر.

6232. مەن ساڭا قاش ـ قاپقىمنى تۇرمىدىم،
ساڭا مەمنۇنلۇق بىلەن كۈلۈپ قارايمەن.

6233. ساڭا كىم بۇنداق قايغۇ ـ ئەلەم يەتكۈزدى؟
ئەھۋالىڭ قانداق، نېمە سۆزۈڭ بار؟

6234. ئەي ئوغۇل، مۇشۇنداق بىر ۋاقىتتا، بۇ قانداق قايغۇ؟
ماڭا ئېيتقىن، بۇنى بىلەي، ئەي ئېغىر ـ بېسىق كىشى.

6235. ساڭا مۇشەققەت ياكى قايغۇ ـ ئەلەم يەتسە،
مەن قانداقمۇ خۇشال ـ خۇرام يۈرەلەيمەن؟

ئۆگدۈلمىشىڭ ئەلنگكە جاۋابى

6236. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ، سۆز باشلىدى:
قېرىندىشىڭ كېسىلى، ئەھۋالى قانداق ئىكەنلىكىنى
(ئېيتتى).

6237. ئۆزىڭنىڭ بارغانلىقىنى ۋە نېمە كۆرگەنلىكىنى،

پەند ـ نەسىھەتنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى سۆزلىدى.

ئەلگىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

6238. ئەلگىنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى، يېشى تۆكۈلدى،
ۋادەربخا، ئۇ ياخشى كىشى (ئىدى)، دېدى.

6239. تەڭرىم ئۇنىڭ جېنىنى (ئۆزىگە) ئاتا قىلسۇن،
ئۇنىڭ تېنى ۋە قېنىنى خوراتمىسۇن.

6240. يەنە دېدى: ئۇنىڭ ئەھۋالى (ھازىر) قانداق،
ئۇنى قالدۇرۇپ كېلىشكە قانداقمۇ كۆڭلۈڭ ئۇنىدى؟

6241. ئۇنى كىم كۆزىتىدۇ، كېسىلىگە كىم قارايدۇ،
كېسەل بىلەن ئۇ قانداقمۇ يالغۇز ياتىدۇ؟

6242. نېمىشقا سەۋر قىلىپ، ئۇ يەردە بىرئاز تۇرمىدىڭ،
شۇ ئەھۋالدا كۆرۈپ، ئۇنى كىمگە تاشلاپ قويدۇڭ؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلگىكە جاۋابى

6243. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ شۇنداق دېدى:
ئەي بىلىمى دەريا، بۇ سۆزلەرنى مەن ئۇنىڭغا ئېيتتىم.

6244. مېنى قايتۇرۇۋەتتى، سۆزۈمگە كىرمىدى،
سۆزىنى رەت قىلىپ كۆردۈم، كۆچۈم يەتمىدى.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

6245. ئەلىگ دېدى: تەڭرىم ئۇنى ساقلىغاي،
شېپالىق ئاتا قىلىپ، ئورنىدىن تۇرغۇزغاي.

6246. (ئۇ) كۆڭلى ۋە پىكرىنى خۇداغا بېغىشلىغان،
بىر خۇدا (ئۇنىڭ ئەجرىنى) زايە قىلمىغاي، ئەي ئوغۇل.

6247. ھەرقانداق قۇل ھەممە (نەرسىدىن) يۈز ئۆرۈسە،
ئۆزى يارانقان ئىگىسىگە سىغىنغان بولسا،

6248. شۇبھىسىز، ئۇنى بىر خۇدا (ئۆزى) ساقلايدۇ،
تىلىكىنى بېرىدۇ، ياخشى نامغا ئىگە قىلىدۇ.

6249. بۇنىڭغا تەقلىدتەن مانا بۇ سۆزنى ئاڭلا،
كۆڭلۈڭدە تۇتۇپ، ئەمەلىيەتكە تەتبىق قىل.

6250. "ھەممە (نەرسىدىن قول) ئۈزۈپ، خۇداغا سىغىن،
دىلىڭ ۋە تىلىڭنى پاك تۇت، ھەرىكىتىڭنى تازا قىل.

6251. خۇدا ھەممە تىلىكىڭنى تەلتۆكۈس بېرىدۇ،
شەيتاننى مەغلۇب قىل، خۇداغا (ئۆزۈڭنى) تاپشۇر."

6252. ئەلىگ يەنە دېدى: ئەي ئۆگدۈلمىش،
قايغۇ ـ ئەلەم بىلەن خاپا بولۇپ يۈرمە.

6253. ئۇ ياخشى كىشى ئىدى، ياخشىلارنىڭ بېشى ئىدى،
ئەگەر ئۆلسە، خۇدا ئۇنىڭ ئىشىنى ئاسان قىلىدۇ.

6254. ئەي دانا، بۇ ئىش ئەتە بىزگىمۇ كېلىدۇ،
هاياتىمىز قانداق ئۆتتى، نېمە قىلدۇق، دەپ قالمىز.

6255. ئىسىت، ئۆز يىگىتلىكىمىزنى بىھۇدە ئۆتكۈزدۇق،
ئىسىت، ۋۇجۇدىمىز، قەلبىمىز، ئوي ـ پىكرىمىز يامانلىق
(بىلەن ئۆتتى).

6256. ئۆتكەن هايات بۇگۈن چۈشكە ئايلاندى.
قانداق ئۆتكەن بولسا، شۇنىڭغا يارىشا جاۋاب كېلىدۇ.

6257. (ئەمدى) قالغان هاياتنى بىھۇدە ئۆتكۈزمەسلىك،
ئارزۇ ـ هەۋەسلەرگە كۆڭۈل بەرمەسلىك كېرەك.

6258. قانداق قىلغان بىلەنمۇ، ئاخىر ئۆلىمىز،
ئۆلگەندىن كېيىن مىڭ (خىل) پۇشايمانلار بار.

6259. بۇگۈندىن ئېتىبارەن سەن سىرتتا تۇرۇپ،
خەلقنىڭ دەردىنى ئاڭلا، شەپقەت قىل.

6260. (شۇنداق قىلىپ) مېنىمۇ، ئۆزۈڭنىمۇ قۇتۇلدۇرغىن،
بۇنىڭ بەدىلىگە خۇدا ياخشى يول ئاتا قىلغاي.

* 6261. ئەي تەمكىن مىجەز، خۇدانىڭ قۇللىرىغا مېھرىبان
كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

6262. كىم ياخشىلىق قىلسا ياخشى جاۋاب ئالىدۇ،
خۇدا چوقۇم ياخشىلىق ئاتا قىلىدۇ، كۆزۈڭنى ئاچ.

6263. كىم يامانلىق قىلسا ئۆزىگ قىلىدۇ،
ئۇ يامانلىقنىڭ جاۋابىمۇ يامانلىق بولىدۇ.

6264. يامانلىق (قىلىشنى) خالساڭ، يۇر، يامانلىق قىل،
بىلگىنكى، ئۇ يامانلىقنىڭ جاۋابى سېنى يىغلىتىدۇ.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

6265. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەلىگ
شۇنچىلىك پەند ـ نەسىھەت قىلغانىكەن،

6266. خەلقە (يۇرگۈزۈلگەن) قانۇن ھامان ياخشى بولىدۇ،
خۇدا بۇ بەگلىكنى ئۆرە تۇتۇپ تۇرىدۇ.

6267. ئەلىگ كۆپ ياشىسۇن، بەخت ـ سائادەتلىك بولسۇن،
جان ـ تېنىم، پۇتۇن ۋۇجۇدۇم (ئەلىگكە) پىدا بولسۇن.

6268. ئۆلگۈچى (كىشىگە) ياخشى نام نېسىپ بولۇش ئۈچۈن،
قادىر ئىگەم ياخشى نام بىلەن ئۆمۈر سۈرۈشكە نېسىپ
قىلسۇن.

6269. ئۆلۈم (ياقىدىن) تۇتۇشقا تەييار تۇرىدۇ،
ئۇزۇڭنى غەپلەت ئۇيقۇسىغا تاشلىما.

6270. بىلىملىك (كىشى) بەك ياخشى ئېيتقان،
تەقۇادارلىق يولىمۇ شۇنداق بولىدۇ:

6271. "بۇ كۆرۈنمەس ئەجەل يوشۇرۇنۇپ تۇرىدۇ،

غاپللار ئۇمىدتە تۇرغاندا، تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىدۇ.

6272. پۇتۇلگەن ئەجەل (بىر كۈنى) يېتىپ كەلگەندە،
ياخشى، يامان — ھەممىسى قارا تۇپراققا ئايلىنىدۇ."

ئەلىگنىك ئۆگۈدۈلمىشكە جاۋابى

6273. ئەلىگ دېدى: تەكرىم بۇگۈندىن ئېتىبارەن،
ماڭا تەۋپىق بەرگەي، قانۇن تۇرغۇزغايمەن.

*　　*　　*

6274. ئەلىگ بىرئاز (ئويلىنىپ) سۆزىنى تۇگەتتى،
ئۆگدۈلمىش (ئورنىدىن تۇرۇپ) ئۇ يەردىن چىقتى.

6275. ئۆگدۈلمىش يەنە بىرقانچە كۈن سەپەر قىلدى،
قايغۇ ـ ھەسرەتكە چۆكۈپ يۈردى.

6276. قېرىندىشىنىڭ ھەسرىتى بىلەن قايغۇرۇپ،
رەڭگى سارغايدى، ئۆزى جۇدەپ كەتتى.

6277. (لېكىن) قېرىندىشى ئۈچۈن ئارتۇق سەپەر قىلالمىدى،
يەنە بىر بېرىپ (قېرىندىشىنى كۆرگۈسى) كەلدى.

6278. ئورنىدىن تۇرۇپ، ئەلىگ ھۇزۇرىغا ماڭدى،
ئەلىگ چاقىردى، ئۆگدۈلمىش ئالدىغا كىردى.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلگە سوئالى

6279. ئەلگە ئىلتىماس قىلىپ، مەن بۇگۈن،
قېرىندىشىمنىڭ ئالدىغا بېرىپ كېلىشنى خالايمەن، دېدى،

6280. ئۇنىڭ ئەھۋالى قانداق ئىكەن، كۆرەي،
مېنىڭ قېرىندىشىم تېرىك بارمىكەن.

ئەلگىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

6281. ئەلگ دېدى: بارساڭ توغرا قىلغان بولسەن،
قېرىنداشلىق، يېقىنلىق رىشتىسى شۇدۇر.

6282. يۈر، مېنىڭ ئۇچۇن كۆپ ئەھۋال سورا،
كېسىلىنى كۆر، كۆڭلىنى خۇشال قىل.

*　　*　　*

6283. (ئۆگدۈلمىش) ئۇ يەردىن "خوپ" دەپ قايتىپ چىقتى،
ئۆيىگە كېلىپ (بىرئاز) دەم ئالدى.

6284. ئازراق ئاش ـ تائام يېدى ۋە ئېتىنى تۇتۇپ (مىندى)،
قايغۇ ئىچىدە قېرىندىشى تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

6285. يېقىن كېلىپ (ئېتىدىن) چۈشۈپ پىيادە ماڭدى،
دەرۋازىغا كېلىپ چاقىردى، ئىجازەت سورىدى.

82

قۇمارۇ ئۆگدۈلمىشكە ئودۇرمىشنىڭ ئۆلگەنلىكنى ئېيتىدۇ

6286. قېرىندىشىنىڭ مۇرىتى قۇمارۇ چقىپ،
سالام قىلدى، كېيىن كۆزىدىن ياش تۆكۈپ،

6287. (ئۆگدۈلمىشنىڭ) ئالدىغا كەلدى ۋە دېدى: ئەي قېرىنداش،
خۇدا ئەجىر ئاتا قىلسۇن، كۆڭلۈڭنى بىئارام قىلما.

6288. قېرىندىشىڭ بۇ دۇنيانى تاشلاپ كېتىپ قالدى،
(خۇدا ساڭا) خاتىرجەم هايات، ئۇزۇن ئۆمۈر بەرسۇن.

6289. سەن ئەمدى پەرياد چەكمە، سەۋر قىل، ئۆزۈڭنى تۇت،
تىرىك ئۇچۇن ئۆلۈشتىن (باشقا) چقىش يولى يوق.

6290. تۇغۇلغانلار بەربىر ئۆلىدۇ، سۆيۈملۈك جېنىدىن ئايرىلىدۇ،
بەگ بولسۇن، قۇل بولسۇن، پەيغەمبەر بولسۇن — هەممىسى
قالمايدۇ.

6291. بۇ ئۆلۈم بىزگىمۇ تەبىيار تۇرىدۇ،
ئۆلۈمگە ئامال يوق، ئۇنى توسۇۋالغۇدەك قورالمۇ يوق.

*　　*　　*

6292. بۇنى ئاڭلاپ ئۆگدۈلمىش ھۆكۈمەت يىغىلىدى،
تولغىنىپ، بىئارام بولۇپ، كۆز ياشلىرىنى ئېقىتتى.

83

قۇمارۇنىڭ ئودغۇرمىشقا تەزىيە بىلدۈرگەنلىكى ئېيتىلىدۇ

6293. قۇمارۇ (ئۇنىڭ ناله ـ پەريادىنى) توختىتىشقا تىرىشىپ، خۇدانىڭ ھۆكمىگە دىلىڭ ۋە تىلىڭ بىلەن رازى بول، دېدى.

6294. ھەممە (كىشى) ئۇچۇن ئۆلۈم كېلىدىغان كۇن بار، ئۇ ئۆلدى، ئەمدى ..نمۇ ئۆلۈمگە تەييارلان.

6295. ئەي ئوغۇل، نېمە ئۇچۇن يىغا ـ زارە قىلىسەن، سېنى كىم ئۇردى، كىم تىللىدى، نېمە زىيان كۆردۈڭ؟

6296. خۇدا ئۇنىڭغا جان بەرگەنىدى، يەنە ئۇنى قايتۇرۇۋالدى — جان چىقىپ كەتتى.

6297. ئۇ ئەمدى يەنە قايتىپ كەلمەيدۇ، بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن سەنمۇ، مەنمۇ شۇ ياققا بارىمىز.

6298. (يەنە) دېدى: يۇر، قېرىندىشىڭنىڭ قەبرىسىنى كۆرۈپ باق، زىيارەت قىلىپ ئاندىن يانغىن.

84
ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئودغۇرمىشقا ماتەم تۇتقانلىقى ئېيتىلىدۇ.

6299. (ئۆگدۈلمىش) بېرىپ، قېرىندىشىنىڭ قەبرىسىنى كۆردى،
قۇچاقلاپ يىغلىدى، كۆز ياش تۆكتى.

6300. دېدى: ئەي قېرىندىشىم، تۇر، ماڭا بىر قارا،
يۈزۈڭنى بىر كۆرەي، ھەسرىتىم بېسىلسۇن!

6301. سېنى سېغىنىپ، كۆرگىلى كەلگەنىدىم،
نېمە ئۈچۈن مەندىن دىدارىڭنى يوشۇردۇڭ؟

6302. ئەي كۆڭلۈمنىڭ تاجى، جېنىمنىڭ سۆيۈملۈكى،
سېنىڭسىز بۇ پانىي ھاياتىم قانداق ئۆتىدۇ؟

6303. سېنى مەن يالغاندا چۈشۈمدە كۆردۈم،
سەن كۆزۈمدىن غايىب بولۇپ، مەندىن يىراقلاشتىڭ.

(تېكىست ئۈزۈك)

85

ئەلىگنىڭ ئودغۇرمىشقا تەزىيە بىلدۈرگەنلىكى ئېيتىلىدۇ

6304. ئەلىگ ئاڭلاپ، سارايدىن چىقىپ،
(ئۆگدۈلمىشنىڭ يېنىغا) كەلدى، (چىن) كۆڭلىدىن تەزىيە بىلدۈردى.

6305. ئەلىگ ئېيتتى: ئەي ئۆگدۈلمىش، ئەقلىڭنى ئىشقا سال،
سەن ئۇنىڭغا دۈشمەن يارىدىم قىل.

6306. ئودغۇرمىشقا خۇدا رەھمەت قىلسۇن.
ئۇنىڭ گۇناھ ـ قىلمىشلىرىنى كەچۈرسۇن.

6307. تەڭرىم ساڭا بۇ قايغۇنىڭ ئەجرىنى بەرسۇن،
خۇدانىڭ سۆيۈنچىگە ئىگە بول، دوزاختىن ئامان قال.

6308. سەن دەرۋازاڭنى ئېتىپ، يولۇڭنى بېكىتىپسەن،
يۈزۈڭنى يوشۇرۇپ، سۆزلەشتىن توختاپسەن.

6309. بۇ خىل ئادەت ساڭا ياراشمايدۇ،
ئەقىللىق (كىشى) بۇنداق يول تۇتمايدۇ.

6310. ساڭا كىم زۇلۇم قىلدى، ماڭا ئېيت،
كىم ئاچچىق قىلدى ياكى كىم ئۆچمەنلىك قىلدى؟

6311. قېرىندىشىڭنىڭ (بېشىغا كەلگەن ئىش) خۇدانىڭ ھۆكمى
ئىدى،
(خۇدا) قازاسىنى يۈرگۈزدى، سەن ئۆزۈڭنى تۇت.

6312. نېمىشقا پەرياد چېكسەن، نېمە ئۈچۈن يىغلايسەن؟
بۇ ياخشى قىلىق ئەمەس، بۇنداق قىلما.

6313. تۇغۇلغان ئۆلىدۇ، ئۆرلىگەن تۆۋەنلەيدۇ،
ماڭغان توختايدۇ، ئالغان بېرىدۇ.

6314. قېرىندىشىڭنىڭ ئۆلۈمى ساڭا ئىبرەت بولسۇن،
سەۋر قىل، ئەجرىڭنى كۆرسەن، ئۇ شېكەر ۋە قەنتەك (شېرىن)
.زىلىدۇ

6315. ئۆلۈمنى كۆرگەن تىرىك قالغۇچىلار
ئىبرەت ئېلىشى كېرەك ئىدى، قېنى ئىبرەت ئالغانلار؟!

6316. ئۆلگۈچىنىڭ ۋەسىيىتىگە دىققەت قىل، نېمە دەيدۇ:
ماڭا قارا، مېنى ئۆلۈم تۇتتى، كەتتىم، سېنىمۇ تۇتىدۇ.

6317. بۇنىڭغا تەقلىد قىلىنغان مۇنۇ بېيىتنى ئوقۇ،
ئوقۇپ دىلىڭغا ياخشىراق ئورناتقىن.

6318. "سەندىن بۇرۇن مىڭلىغان ئۆلۈپ كەتكەنلەر
نەسىھەت قىلىپ شۇنداق دېگەنكى، ماڭا نەزەر سال، ماڭا.
باق!

6319. غەپلەتتە يۈردۇم، كۆپ خۇشال بولدۇم،
(ئەمدى) ئۆلۈم ياقامدىن تۇتتى، كەتتىم، ساڭمۇ كېلىدۇ."

*　　*　　*

6320. ئەلىگ ئۇدغۇرمىشنى قايتا ـ قايتا سوردى،
قانداق ئۆلگەنلىكىنى، ئەھۋالى قانداق بولغانلىقىنى
(سۈرۈشتۈردى).

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

6221. (ئۆگدۈلمىش) نېمە كۆرگەنلىكىنى ئەلىگكە بايان قىلدى،
ئۆلۈم (ئالدىدا) ۋەسىيەت قىلغانلىقىنى (ئېيتتى).

6322. ئورنىدىن تۇرۇپ ئۈرتق بىلەن ھاسسىنى ئېلىپ،
يادىكارلىق ئۈچۈن ئەلىگنىڭ ئالدىغا قويدى.

6323. (ۋە شۇنداق) دېدى: قېرىنداشىمنىڭ ماڭا قالدۇرغىنى مانا شۇ،
(ئۇنىڭدىن) قالغان نەرسە پەقەت مۇشۇلار ئىدى.

6324. ئەلىگمۇ بۇلاردىن بىرىنى ئەستايدىل ئۈچۈن ئۆزىگە قالدۇرسۇن،
بۈگۈن ئەسقاتقاي، ئەتىگە پايدىسى تەككەي،

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

6325. (ئەلىگ) قولىنى سوزۇپ، ھاسسىنى ئالدى،
"بۇ يادىكارلىق ماڭا قۇتاتسۇن" دېدى.

6326. سەن قېرىندىشىڭنىڭ بۇ ئىۋرىقىنى ئال،
بۇنىڭ بىلەن قېرىندىشىڭنىڭ يۈزىنى ئەسلە.

6327. قارا، ئۆگدۈلمىش ئىۋرىقنى قولىغا ئالدى،
كۆڭلى بۇزۇلۇپ، كۆز ياش قىلدى.

6328. ئەلىگ ئېيتتى: قارا، بۇ بىر ئىبرەتتۇر،
ئەقىل بىلەن ئويلىساق، بۇ بىز ئۈچۈن كۇپايىدۇر.

6329. ئۇ ئەنە شۇنداق ياشىدى، دۇنيادىن خالاس بولدى،
(بۇ دۇنيا) ئۇنىڭدىنمۇ قالدى، ئەي خۇش پېئىل.

* 6330. پاراسەت بىلەن ئىش تۇتقان،
قىلىقلىرى مۇلايىم (كىشى) نېمە دەيدۇ، ئاڭلا:

6331. بۇ دۇنيانىڭ نەرسىلىرى كۆپ بولسا، ئوشۇقلۇق قىلمايدۇ،
قانچىلىك ئاز بولسىمۇ ئۆز لايىقىدا يېتىدۇ.

6332. بۇ دۇنيانىڭ نۇقسانلىرى مىڭ، پەزىلىتى بىر،
ئادەم ئۇنى قانداق ئۆتكۈزسە، شۇنداق ئۆتۈۋېرىدۇ.

6333. ئۆلۈمدىن كېيىن باياشاتلىقنىڭ نېمە پايدىسى بار؟
سەندىن كېيىن (قالغانلار) ئۇنى يەپ سۆيۈنىدۇ.

6334. قېرىندىشىڭ دۇنيا نەرسىلىرىدىن ۋاز كېچىپ (ئۇنىڭدىن) قاچتى،
ماتا جەندە كىيىپ، ئارپا يېيىشنى ئۆزىگە لايىق تاپتى.

6335. شۇ ئەھۋالدا تۇرۇپ ياشىدى، ئۆلمىدى،
يەپ قالغۇچىلارغا نەرسىلىرىنى تاشلاپ كەتمىدى.

6336. كېچە ـ كۈندۈز غەيرەت قىلىپ، يۇكىنى يەڭگىللەتتى،
دۇنيا مۇشەققىتى ئۇنىڭدىن يىراقلاشتى.

6337. ئۇ ئىشلىرىنى سەرەمجان قىلىپ، بۇگۈن قۇتۇلدى،
بىزنىڭ ئىشىمىز قانداق بولىدۇ؟ بۇ تۇگۈن پىشلىمىدى.

*　　*　　*

6338. قارا، ئەلىگ مىڭ (خىل) ياخشى سۆزلەر بىلەن نەسىھەت قىلدى،
نەسىھەت قىلىش (ئارقىلىق) ئىچىنى بوشىتىپ، راھەتلەندى.

6339. ئەلىگ (ئورنىدىن) تۇرۇپ، ئوردىغا قاينىتى،
(ئاتتىن) چۈشۈپ، غەمكىن ھالدا ئۆيىگە كىردى.

*　　*　　*

6340. ئۆگدۈلمىش بىرنەچچە كۈن ھەسرەت چەكتى،
بۇ قايغۇلىرى ئۆتۈپ، چىرايى ئېچىلدى.

6341. بۇ قايغۇ ـ ھەسرەتلەرنىمۇ ئۇنتۇدى،
يەپ ـ ئىچىپ، كۈلۈپ يەنە خۇشال يۈردى.

* 6342. ئەل ـ يۇرت ئىشلىرىنى بىلىم بىلەن بېجىرگەن،
خەلقە باش بولغۇچى (كىشى) بەك ياخشى ئېيتقانىدى:

6343. "قايغۇ ـ ھەسرەت سېنى ئانىلىك ئەسىر قىلسىمۇ،
كۆز قانچىلىك يىغلىسىمۇ، يەنە بەربىر كۆلىدۇ.

6344. دۇنيانىڭ قائىدە ـ قانۇنى ئەزەلدىن شۇنداق،
ياخشى ـ يامان (ئىشلار) نەچچە يىل داۋام قىلسىمۇ،
تۈگەيدۇ."

6345. قارا، ئۆگدۈلمىشىمۇ ھەسرەتلىرىنى ئۆتكۈزدى،
خىزمەتكە تەييارلىنىپ، ئىشلىرىنى داۋاملاشتۇردى.

6346. ئۇ ھېرىسلىق بىلەن خىزمەت قىلىشقا باشلىدى،
تاڭ سەھەردە بېرىپ، كېچىگىچە ئىشلىدى.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

6347. بىر كۈنى ئەلىگ ئۆگدۈلمىشنى چاقىردى،
خەلق ئەھۋالى، ئەل ـ يۇرت ئىشلىرىنى سورىدى.

6348. ئەلىگ سورىدى: ئەلنىڭ ئەھۋالى قانداق، خەلقنىڭ
ئەھۋالى قانداق؟
زامان، كۈنلەر قانداق ئۆتۈۋاتىدۇ؟

6349. ھەممە ئىشمدا ماڭا ـ كۆز قۇلاقسەن،
سەندىن سورايمەنكى، دەرۋازامنى ئېچىۋەت.

6350. بىر قانچە كۈن قايغۇ ـ ھەسرەتكە يولۇقتۇڭ،
ئىشقا قولۇڭ بارمىدى، ئىشلىرىڭ قانداق كېتىۋاتىدۇ؟

ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئەلىگە جاۋابى

6351. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ دېدى: ئەي بەگ،
خەلقىنىڭ ئەھۋالى ھەققىگە دۇئا قىلغۇدەك ياخشى.

(تېكىست ئۇزۇك)

ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئەلىگە جاۋابى

(تېكىست ئۇزۇك)

6352. بىرى، سۆز، بوغۇز، كۆز ۋە شەھۋەت ھەۋىسى،
بۇلار كىشى ئۈچۈن تائەت ـ ئىبادەتكە توسقۇن بولىدۇ.

6353. بىرى، بوغۇزىنى، گېلىنى تىيسا، ئازراق سۆزلىسە،
ياردىماس نەرسىلەرنى ئۆزىدىن يىراق تۇتسا،

6354. ھاۋايى ـ ھەۋەسلەرگە يول قويمىسا،
غەزىپى كېلىپ ئاچچىقلانغاندا، ئۆزىنى چىڭ تۇتالىسا،

6355. ئەنە شۇ ئەقىللىق ۋە بىلىملىك كىشىدۇر،
بۇنداق كىشىنى ئەقىللىق، تەمكىن (كىشى) دېسە بولىدۇ.

6356. ئەقىللىق كىشىلەرنىڭ سۆزى ماختاشقا لايىقتۇر،
ئۇلار توغرا، تۈز بولۇپ، ئۆزىنى ئاشكارا تۇتىدۇ.

6357. ياردىماس ئىشلارغا بېقىنلاشمايدۇ، ئۆزىنى يىراق تۇتىدۇ،
كىبرىەكسىز نەرسىلەرنى كۆرمەيدۇ، كۆزىنى يۇمىدۇ.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

6358. ئەلىگ دېدى: بۇ سۆزلەرنى سەن بەك ياخشى سۆزلىدىڭ،
بۇ سۆزۈڭ ماڭا ئارتۇق پايدىلىقتۇر.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

(تېكىست ئۇزۇك)

6359. بۇ ۋۇجۇد جاپا سالغۇچى ۋە ياماندۇر،
جاپاغا جاپا قىلىپ ئۆزىنى تۇتۇش كېرەك.

6360. ۋۇجۇدنى ياخشى كۆرۈپ، قانچىلىك ياخشىلىق قىلسا،
ئۇ شۇنچىلىك يامانلىق، جاپا قىلىدۇ.

6361. كىشىلەرنىڭ سەرخىلى بەك ياخشى ئېيتقانىدى،
(ئۇنىڭ سۆزى) جاپاكەش ۋۇجۇد ئۇچۇن ئامال ـ چارىدۇر:

6362. "كىمگە ۋاپا قىلساڭ، جاپاغا تەييار بول،
جاپاچى كۇنلەرنىڭ بىرىدە ساڭا جاپا قىلىدۇ.

6363. كىمگە ياخشى مۇئامىلە قىلساڭ، ئۇنىڭدىن ئېھتىيات قىل،
ئۇ سېنى يامانلىق بىلەن پەرياد چەكتۈرىدۇ."

6364. ئەي ئەلىگ، مۇنۇ ئۇچ نەرسىنىڭ سېمىزى يامانىدۇر،
بىرى — ئىت، بىرى — قۇش، يەنە بىرى — ۋۇجۇد.

6365. بۇلارنى ئاچ قويۇش يولىنى تۇتۇش كېرەك،

ئۇلار ئاندىن يولغا چۈشۈپ بويىنىى ئېگىدۇ.

6366. قۇش گالدىن قىسلىمسا، دان ئىزدىمەيدۇ،
ئىت توق، سېمىز بولسا، ئوۋ كەينىدىن قوغلىمايدۇ.

6367. ۋۇجۇد تويسا، ھەممىگە قانسا، بۇغرا تۆگىدەك بولىدۇ،
(ھەر يانغا) قاچىدۇ، ياخشىلىقنى ھەيدەيدۇ، ئۇنى قويۇپ بەرمە.

6368. قۇشۇڭ ئوۋلىمسا، زېيىنى ناھايىتى بىر ئۆردەك،
ئىتىڭ ئوۋىنى تاشلىسا، زېيىنى ناھايىتى بىر سۆسەر.

6369. ۋۇجۇدۇڭ بۇغرا تۆگىدەك بويىنىنى ئېگىز كۆتۈرسە،
سېنى ئوتقا ئىتتىرىپ، نادامەت چەكتۈرىدۇ.

6370. قارا، رىزقى يوق كەمبەغەل رىزقىلىقتۇر،
(چۈنكى) بارىغا شۈكۈر قىلىپ، كۆڭلى باي ياشايدۇ.

6371. ئەگىنى پۈتۈن بولسا، تاماق يەپ قورساق تويدۇرسا،
تەڭرىگە ئىبادەت قىلىپ، ئىشىنى داۋاملاشتۇرىدۇ.

6372. ئۇلۇغلۇق، دۆلەت، بەخت ـ سائادەت كىشىنى
تەكەببۇرلۇققا تارتىدۇ، قىلىشقا تېگىشلىك ئىشنى قىلغۇزمايدۇ.

6373. تەكەببۇرلۇق بەندىنى خۇدادىن يىراقلاشتۇرىدۇ،
ئەقىللىق (كىشى) بۇنداق يولدا ماڭمايدۇ.

6374. كەمبەغەلمۇ ئۆلىدۇ، شۇنىڭدەك، بايمۇ ئۆلىدۇ،
ئىككى بۆز بىلەن قارا يەر قېتىغا كىرىپ كېتىدۇ.

6375. كەمبەغەل ئۆلسە جاپا ـ مۇشەققەتتىن قۇتۇلىدۇ،
باي ئۆلسە مال ـ دۇنيالىرى قالىدۇ، ۋابالى بىللە كېتىدۇ.

6376. روشەنكى، مۇنۇ سۆز بۇنىڭغا تەقلىد قىلىنغان،
بۇ سۆزدىن ئۆزۈڭگە تېگىشلىك ئۇلۇش ئال:

6377. "ئەي نېمەت ئىگىسى، ئۆلۈم سېنىڭ مېھنىتىڭدۇر،
ئەي مېھنەت ئىگىسى، ئۆلۈم نېمىتىڭدۇر.

6378. كەمبەغەل ئۆلسە، مۇشەققىتىدىن قۇتۇلىدۇ،
ئەي باي، ئۆلۈم ياقاڭدىن تۇتسا، ھېساب بېرىشىڭگە
توغرا كېلىدۇ."

ئەلگىنىڭ ئۆگىدۈلمىشكە ئېيتقان سۆزى

6379. ئەلىگ يەنە ئېيتتى: بۇ دۇنيا ئىچى
كۆپلىگەن يىلان، چايانلار بىلەن تولغان.

6380. يەيدىغان نېمىتى ئاز، زەھىرى كۆپ،
ماختايدىغان نەرسىسى ئاز، سۆكىدىغان يېرى كۆپ.

6381. ئەقىللىقنىڭ (قول) سوزۇپ ئالىدىغان نەرسىسى ئاز،
بىلىملىكنىڭ ئىشتىها بىلەن يەيدىغان نېمىتىمۇ ئاز.

6382. بۇ دۇنيا بىلىمسىزگە جەننەتتۇركى،
راھەت ئىچىدە شاد يۈرىدۇ، موھتاج بولمايدۇ.

6383. ئەقىللىق ئۇچۇن بۇ دۇنيا تىكەنگە تولغان،

ئاياغ باسقانلا يېرىده تىكەن سانجىلىدۇ، ساقلىنىش كېرەك.

6384. بىلىملىك ئۇچۇن دۇنيا ئىچى بىر زەھەردۇركى،
ئۇنىڭدىن ئۇزۇق ئالالمايدۇ، كۇچ ـ قۇۋۋىتىدىن كېتىدۇ.

6385. زاھىت ئوغۇل ـ قىزلىرىنى تاشلاپ، دۇنيادىن ۋاز كەچتى،
ئابىدمۇ[1] دۇنيانى تاشلاپ ئىبادەتكە كىرىشتى.

6386. بۇگۇن بىز دۇنياغا باغلىنىپ قالدۇق،
خۇدا بىزنى بۇ بالادىن ساقلىسۇن.

ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئەلىگە جاۋابى

6387. ئۆگدۈلمىش جاۋاب بېرىپ شۇنداق دېدى: بۇ سۆز —
سۆزلەرنىڭ ئەڭ توغرىسى، ئەقىلگە ئەڭ يېقىنىدۇر.

6388. نەزەر سالساڭ، دۇنيانىڭ خۇيى ـ پەيلى
گويا تويغىنىنى بىلمەيدىغان ئەجدىھاغا ئوخشايدۇ.

6389. ئىنسان ئۆزىنى ـ ئۆزى بېقىپ، ئۆزىنى سەمرىتىدۇ،
ئاندىن ئۆز گۆشىنى ئۆزى يەپ، ئۆزىنى زەئىپلەشتۈرىدۇ.

6390. دۇنيا ئەھۋالىغا بېتەرلىك دىققەت قىلساڭ،
ئۇنى چۈشەنسەڭ، كىشى ئۆز ـ ئۆزىگە ھەيران بولىدۇ.

6391. ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا (ئانا) دۇنياغا تۆرىلىپ،
يەر يۈزىگە ئۆز ئۇرۇقىنى تارقاتتى.

---

① ئابىد — خۇداغا ئىبادەت قىلىشنىلا كەسىپ قىلغان كىشى.

6392. ئۇلاردىن باشلاپ تا بۈگۈنكى زامانغىچە
دۇنياغا نى ـ نى ئادەملەر ـ بەگلەرنىڭ بېگى كېلىپ (كەتتى).

6393. بەزىلىرى ئالىم بولۇپ تۇغۇلدى، بەزىلىرى جەسۇر مەرگەن،
بەزىلىرى تىك قىيادەك مەغرۇر، تەكەببۇر،

6394. بەزىلىرى ئەقىللىق، بەزىلىرى دانا،
بەزىلىرى تەلۈە ـ سارىڭ، بەزىلىرى ھۇرۇن ـ ئېرىنچەك.

6395. قانچىلىغان پەيغەمبەر، كامىل ئۇستازلار تۇغۇلدى،
(ئۇلار) خۇدا ھۆكۈمى بىلەن ئىنسانغا يول كۆرسەتتى.

6396. بەزىلىرى ئاز ياشىدى، بەزىلىرى — ئۇزۇن (ياشىدى)،
بەزىلىرى دانا سۆزلىرى بىلەن يۈكسەكلىككە ئېرىشتى.

6397. بەزىسى ياراتقان ئىگىسىگە قارشى تۇرۇپ،
دۈشمەندەك ئوقياسىنى بەتلەپ ئوق ئاتتى.

6398. بۇ بېيىتنى ئوقۇ، نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلا،
(ئۇنى) چۈشىنىپ، ئۆز قىلبىڭنى تۈزەت:

6399. "مەيلى ئالىم بول، مەيلى ئىڭ يىل ياشا،
مەيلى دۇنياغا ئىگە بولۇپ، ھالاۋەتلىك مەئىشەت قىل،

6400. ئاخىر سەن ئۆلۈپ، قارا تۇپراققا ئايلىنىسەن،
ئۆلۈم ياقاڭدىن تۇتسا پۈشايمان بىلەن ياش تۆكسەن."

6401. بۇ دۇنياغا قانچىلىغان ياخشى، دانىشمەن ئالىملار كەلدى،
ئارزۇسىغا يارىشا، ئەبەدىي ھاياتقا ئىگە بولالمىدى.

6402. بۇگۈن، قارا، گويا بۇ دۇنياغا تۇغۇلمىغاندەك،
ھەممىسى ئۆلۈپ قارا يەر تېگىدە ياتماقتا.

6403. قارا، ھەر خىل ـ ھەر تۈرلۈك كىشىلەر تۆرەلدى،
قارا يەر ئۇلارنى يېدى، يۇتۇۋەتتى.

6404. ھەشەمەتلىك ساراي، ئوردا، قەسىرلەرنى تاشلاپ،
قارا يەرنى تۆشەك قىلىپ، بەخرامان ياتماقتا.

6405. ئۇخلاۋاتامدۇ؟ ئۇن ـ تىن يوق ياكى نەپەس ئالمايدۇ،
(ئۇلارنىڭ) ئەھۋالى قانداق، بۇنى بىلگۈچىلەر قېنى؟

6406. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئەمدى ياخشىلىققا موھتاج،
بېمەك، كىيمەككە قوللىرىمۇ يەتمەيدۇ.

6407. قارا، پۇشايمان بىلەن ئاھ ئۇرۇپ ياتماقتا،
ياخشىلىققا زارىقىپ، مىڭ (خىل) ئارزۇ قىلماقتا.

6408. بۇگۈن خۇدا بىزگە بۇ كۈنلەرنى ئاتا قىلدى،
ئىگە بولغان بۇ پۇرسەتنى بىھۇدە ئۆتكۈزسەك بولمايدۇ.

6409. بۇگۈندىن ئېتىبارەن خۇدا بىزگە
كۆپ ياخشىلىق قىلىش ئۈچۈن تەۋپىق بەرسۇن، ئەي ياخشى
قانۇن.

*　　*　　*

6410. ئۆگدۈلمش تىلى بىلەن ئالقش ئېيتتى ۋە:
ئەي دانىشمەن بەگ، ئۇزاق، كۆپ ياشا، دېدى.

6411. دۇنيا سېنىڭسىز قۇرۇق قالمىسۇن،
خۇدا سېنىڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلادىڭنى كەم قىلمىسۇن.

6412. ئارزۇ ـ تىلەكلىرىڭ نېمە بولسا،
خۇدا ھەممىسىنىڭ ئىشىكىنى ساڭا ئېچىپ بەرسۇن،

6413. يەنە قانداق ئارزۇ ـ تىلەكلىرىڭ بولسا،
خۇدا ھەممىنى تۈگەل بەرسۇن، ئەي مەرد ـ سېخي.

6414. خۇشال ـ خۇرام ھالدا ئۇزۇن ياشا،
كۆپ راھەت كۆر، ئەي قىلىقى مۇلايىم!

6415. ئەپسۇسكى، سېنىڭدەك كىشىلەر ئۆلۈپ،
سۆڭىكى چىرىپ، قارا يەر تېگىدە ياتسا،

6416. بۇنىڭغا نېمە ئامال بار؟ خۇدا بۇ دۇنيا ئىشىنى
ئەنە شۇنداق ياراتقانىكەن، ئەي ھۆكۈمدار.

6417. ساڭا ئوخشاشلار قانچە ئۆلسىمۇ، ئۆلگەن بولمايدۇ،
(چۈنكى) سەن ياخشىلىقلاردىن ئۈلۈش ئالدىڭ.

6418. مەيلى ئۆلگىن، مەيلى ئۇزاق، كۆپ ياشىغىن،
نامىڭ ياخشى دېگەن سۆز بىلەن داڭ چىقاردى.

6419. ياخشى كۆرگەن (دوستلىرىڭ) كۆپ بولسۇن، رەقىبلىرىڭ
پەرىشان بولسۇن، يەر (مەملىكىتىڭ) بارغانسېرى كېڭەيسۇن.

*　　*　　*

6420. (ئۆگدۈلمش) سۆزىنى تۈگىتىپ، يەر ئۆپتى، تاشقىرىغا چىقتى،
ئېتىنى مىنىپ، ئۆيىگە قاراپ يۈزلەندى.

6421. (ئىشكى ئالدىغا) كېلىپ (ئېتىدىن) چۈشتى، ئۆيىگە كىردى،
يەپ ـ ئىچىپ، بىرئاز دەم ئېلىپ ياتتى.

6422. يەنە (ئورنىدىن) تۇرۇپ، ئەتىگەندىلا ئىشنى باشلىدى،
پەرمانلار بەردى، كۆزدىن كۆچۈردى، ئۆزىمۇ ئىشلىدى.

6423. دىلى بىلەن تىلىنى توغرا تۇتۇپ، يۈرۈش ـ تۇرۇشىنى
تۈزەتتى،
پۈتۈن ئەگرىلەر (ئۇنىڭغا قاراپ) توغرا يولغا كىردى، قىلىقلىرىنى
ياخشىلىدى.

6424. دۇنيا تۈزەلدى، ياخشى دۇنيا كۆپەيدى،
ياخشى دۇنيالار كۈندىن ـ كۈنگە سائادەت كەلتۈردى.

6425. ئۇلار (ئۆتۈپ) كەتتى، (پەقەت) ياخشى نامىلرى قالدى،
ئۇلارنىڭ نامى، ئىززەت ـ ھۆرمتى (ئەبەدىي) يوقالمايدۇ.

*　　*　　*

6426. ئەمدى قاراپىاق، بۇ خىل كىشىلەر (ھەقىقىي) كىشىلەر،

ئۇلار (قىلغان ئىشلار) پەرىشتىلەرنىڭ ئىشى.

6427. ئۇلار ئاشۇ دەۋردە ئادەم بولغان بولسا،
بۇگۈنكى خەلق نېمە؟ ئېيتىپ بەر.

6428. ئەي دانا، ئەگەر بىز ئادەم بولساق،
ئۇلارنى شۇبھىسىز پەرىشتە دېيىش كېرەك.

6429. ئۇلارنىڭ ھەربىكتى ۋە قىلىقلىرى، سۆزىنى
ئاڭلاش، ياخشى ئىزىنى (بېسىش) بىر بەختتۇر.

6430. ئەقىللىق چۈشىنىدۇ، بىلىملىك شۇنى بىلىدۇكى،
ئادەم شۇبھىسىز ئۆلىدۇ، دۇنيا قالىدۇ.

6431. قولغا كەلگەن بۇ پۇرسەت ـ كۈنلەرنى بىھۇدە ئۆتكۈزمەي،
ئىبادەت قىلىش كېرەك، بۇنىڭدىن باشقىسى بىكار.

6432. بۇنىڭدىنمۇ ئۇلۇغراق پەند ـ نەسىھەت يەنە نېمە؟
سەندىن بۇرۇنقىلار ئۆلىدۇ، بۇنى كۆز كۆرىدۇ.

6433. قەسىر، ئوردا ـ سارايلار ھەممىسى قالىدۇ،
بۇنى بەند قىلىپ تۇتالمايسەن، ئەي ئۇلۇغ.

6434. قانچىلىغان قەسىر ـ ئوردىلارنى، پۇختا قورغانلارنى
ئۆلۈم بۇزدى، قارىغىنا، قارا يەرگە ئايلاندۇردى.

6435. قانچىلىغان شەھەر، قىشلاق، باغ ـ گۈلزارلارنى
بۇ ئۆلۈم قۇرۇقداپ قويدى، نەزەر سال، ئەي تىرىك.

6436. قەسىر، ئوردا ـ سارايلار بوشاپ، ساڭىلا قالىدۇ،
سەن ئۇلارنى، ماڭىلا باقىي، دەپ تەسەررۇپ قىلىسەن.

6437. سانسىز قوشۇننا ئىگە بولغان ئۇ جاھانگىر قېنى؟
قوشۇنلىرىنى قالدۇرۇپ، ئۆزى قارا يەرگە ئايلاندى.

6438. قېنى ئۇ، مەملىكىتىم ئاز دېگەن ئاچ كۆز ھۆكۈمدار؟
كۆپ ئەللەرگە زورلۇق قىلدى، (لېكىن) بەھرىمەن بولالمىدى.

6439. قېنى ئۇ باشقىلارنىڭ بېرىگە زورلۇق قىلغان (زوراۋان)؟
(ئەمدى) بىر غۇلاچ يەرگە ئىگە بولۇپ، ھەسرەت بىلەن ياتىدۇ.

6440. قېنى ئۇ مۇسۇلمان قېنىنى تۆككۈچى،
قانداق قىلىپ يەر (تېگىگە) كىردى، قېنى ئۇنىڭ زورلۇقى؟

6441. قېنى ئۇ باشقىلارنى خورلىغۇچى كىشى؟
قارا يەرگە تەڭ بولۇپ، قانداق خورلاندى.

6442. قېنى ئۇ دۇنيا ئۈچۈن ئۇرۇش قىلغان (كىشى)؟
دۇنيا قالدى، ئۆزى ئۆلۈشكە مەجبۇر بولدى.

6443. قېنى ئۇ مال ـ تاۋارلارنى قويماي توپلىغان (كىشى)؟
ئىككى بۆزنى ئېلىپ كەتتى، باشقىسى نېسىپ بولمىدى.

6444. قېنى ئۇ كۆپلەپ يەر تىلىگەن كىشى؟
قارا يەر (تېگىگە) كىردى، ئىشى پۈتتى.

6445. دۇنيانىڭ ھەممە ئەھۋالى ئەگە شۇنداقتۇر،

ئەقىل بىلەن نەزەر سال، (سىرلار) ئىشكى ئېچىلىدۇ.

6446. (بۇ دۇنيانىڭ) راھىتى — مۇشەققەت، شادلىقى — قايغۇ،
قەدىرلىشى — خورلۇق، خۇشاللىقى — ئەلەم.

6447. (بېشىڭغا) نېمە كەلسە، كۆتۈرگىن، ئاھ ئۇرما،
راھەتمۇ، مۇشەققەتمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ.

6448. بىلىم بەرگۈچى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
ئەي مۇشەققەت بىلەن سەۋر قىلغۇچى:

6449."ئەي نېمەت ئىگىسى، شۈكۈر قىلىپ يېگىن،
ئەي مۇشەققەت چەككۈچى، سەۋر قىلىپ باش ئەگمىگىن.

6450. سەۋر قىلساڭ، مۇشەققىتىڭ نېمەت بولىدۇ،
شۈكۈر قىلساڭ، نېمىتىم كۆپىيىدۇ، دېگىن."

*　　*　　*

6451. ئەي ئالىم، بۇگۈنكى زامانغا نەزەر سال،
ھەممە ئىش ـ ئەمەلدار تامامەن باشقىچە بولۇپ كەتتى.

6452. بىلىملىكلەر قەدىرسىزلەندى، ئۆزلىرىنى ئايايدىغان (بولۇپ قالدى،)
ئەقىللىقلار كېكەچ بولدى، ئېغىز ئاچمايدىغان بولدى.

6453. ئەلدە يارىماس كىشىلەر كۆپەيدى،
ياۋاشلار ئازار يەپ بېشىنى كۆتۈرەلمىدى.

6454. قارا، مەي بىلەن يۇزىنى يۇيۇپ، نامازنى تاشلىغانلار
مەرد ـ باتۇر ئاتالدى، زورلۇق قىلدى.

6455. پىتنە ـ پاسات قىلغۇچىلار ئەر ئاتالدى،
مەي ئىچمەيدىغانلارنىڭ نامى خەسىس (دەپ) ئاتالىدى.

6456. نامازنى، روزا بىلەن يۇرگەن كىشىلەر
مۇناپىق ئاتالدى، ئەي ئەل ھۆكۈمدارى.

6457. ھالال يوقالدى، ھەممىدە ھارام ئۈستۈنلۈكنى ئالدى،
ھارام بىگۇچىلەرنىڭ كۆڭلىنى قارا كىر بېسىپ كەتتى.

6458. ھالالنىڭ ناملا قالدى، (ئۇنى) كۆرگىلى بولمايدۇ،
ھارام تالاشتا قالدى، ئۇنىڭغا ھېچكىم تويمىدى.

6459. ھارامنى ھارام دېگۈچىلەر قېنى؟
ھارامنى تاشلاپ ھالال بىگۇچىلەر قېنى؟

* 6460. ھەقىقىي، توغرا، تەقۋادار دەپ ئاتالغانلاردىن —
قۇياش پارلايدىغان قىيامەت كۈنىلا بار، دېگۈچىلەردىن كىم قالدى.

6461. ھارام بىلەن كۆڭۈل راسا قارىيىپ كەتتى،
ھالالنى ئىزدەپ قەيەردىن تاپقۇلۇق، ئەي ئوغۇل.

6462. بۇنىڭغا تەقلىدتەن مۇنۇ سۆز كەلدى،
بۇنى ياخشى ئاڭلا، ئەي كۆڭلى تۇز:

6463. "ھارام بىلەن كۆڭلۇم قارا، كىر بولدى،

ئۆزۈم يۈز ئىشنىڭ بىردە بىلمىنى كۆزدە تۇتمىدىم.

6464. ۋۇجۇدۇم (ماڭا) ئېگىلمىدى، ھەۋەسكە قۇل بولدۇم،
ئىبادەتكە ۋاقتىم يەتمىدى، سىرىمنى ئاچتىم."

6465. قارا دۇنيانىڭ قىلىقلىرى تامامەن باشقىچە بولۇپ قالدى،
كىشىلەرنىڭ كۆڭلى تىلىدىن باشقىچە بولۇپ قالدى.

6466. خەلقتىن ۋاپا كېتىپ، جاپا ئۇستۇنلۇكنى ئالدى،
ئىشەنچلىك بىر ئادەمنى ئىزدەپمۇ تاپالمايسەن.

6467. خەلقتىن ۋاپا كېتىپ، جاپا ئىز باستى،
ئىشەنچلىك، تايانغۇدەك كىشىلەر قىس بولۇپ كەتتى.

6468. قېرىنداشلار (ئارىسىدا) يېقىنلىق يىراقلاشتى،
ياخشى دوستلار مېھرىبانلىقتىن كەچتى.

6469. كىچىكتە ئەدەپ يوق، ئۇلۇغدا بىلىم،
قوپال ـ نادانلار كۆپەيدى، (ئەدەپلىك) سىلىقلار ئازايدى.

6470. يېقىنلىق (پەقەت) پۇل ئۈچۈنلا بولدى،
ھەقىقەت ئۈچۈن توغرا ئىش قىلىدىغانلار قېنى؟

6471. ئامەتنىڭ (پەقەت) ناملا بار، (ئۇنىڭغا ئەمەل) قىلغۇچى
قېنى؟ نەسىھەت دېگەن سۆزلا بار، ئۇنى تۇتقۇچىلار قېنى؟

6472. ياخشىلىققا دەۋەت قىلغۇچى كىشىلەر قېنى؟
يامانلىقتىن توسقۇچى كىشىلەر قېنى؟

6473. سودىگەرلەر ئامانەت (مەجبۇرىيىتىنى) ئۇنتۇدى،
ھۇنەرۋەن ئۇستىلار نەسىھەتلىرىدىن ۋاز كەچتى.

6474. بىلىملىكلەر سۆزلىرىنى توغرا سۆزلىمەيدىغان بولدى،
خوتۇنلاردىن ھايا كۆتۈرۈلدى، يۈزلىرى يېپىلمايدىغان بولدى.

6475. توغرىلىق يوقالدى، ئورنىنى ئەگرىلىك ئىگىلىدى،
قېنى، بىرەر خۇداگۇي كىشى قالدىمۇ؟

6476. كىشىلەرنىڭ ھەممىسى پۇلنىڭ قۇلى بولۇپ قالدى،
كىمدە كۈمۈش بولسا، (شۇنىڭغا) باش ئەگدى.

6477. جامائەت كۆپ، مەسچىتلەر ئاز ئىدى،
مەسچىتلەر كۆپەيسە، جامائەتلەر ئاز قالدى.

6478. تەقۋادار كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
بۇنى كۆڭلۈڭدە تۇت، ئەي ياخشىلارنىڭ باشچىسى:

6479. "بىرەر توغرا (ئىش) قىلغۇچى قېنى؟
بىرەر خۇدالىق ئىشقا ماڭغۇچى قېنى؟

6480. دۇنيانىڭ ھەممە تەرىپى تامامەن بۇزۇلدى،
بۇنى كۆرۈپ ھەيران قالغان بىرەر كىشى بارمۇ؟"

6481. مۇسۇلمانلار قارشىلاشتى، (بىر ـ بىرىنىڭ) گۆشىنى يېيىشمەكتە،
كاپىرلار بولسا، ھۇزۇر ـ ھالاۋەت ئىچىدە ياتماقتا.

6482. مۇسۇلمانلارنىڭ مال ـ دۇنياسى تالان ـ تاراج قىلىندى،

ئۆزۈم يۈز ئىشنىڭ بىرىدە بىلمىنى كۆزدە تۇتمىدىم.

6464. ۋۇجۇدۇم (ماڭا) ئېگىلمىدى، ھەۋەسكە قۇل بولدۇم،
ئىبادەتكە ۋاقتىم يەتمىدى، سىرىمنى ئاچتىم."

6465. قارا دۇنيانىڭ قىلقىلىرى تامامەن باشقىچە بولۇپ قالدى،
كىشىلەرنىڭ كۆڭلى تىلىدىن باشقىچە بولۇپ قالدى.

6466. خەلقتىن ۋاپا كېتىپ، جاپا ئۇستۈنلۈكنى ئالدى،
ئىشەنچلىك بىر ئادەمنى ئىزدەپمۇ تاپالمايسەن.

6467. خەلقتىن ۋاپا كېتىپ، جاپا ئىز باستى،
ئىشەنچلىك، تايانغۇدەك كىشىلەر قىس بولۇپ كەتتى.

6468. قېرىنداشلار (ئازىسىدا) يېقىنلىق يىراقلاشتى،
ياخشى دوستلار مېھرىبانلىقتىن كەچتى.

6469. كىچىكتە ئەدەپ يوق، ئۇلۇغدا بىلىم،
قوپال ـ نادانلار كۆپەيدى، (ئەدەپلىك) سىلىقلار ئازايدى.

6470. يېقىنلىق (پەقەت) پۇل ئۈچۈنلا بولدى،
ھەقىقەت ئۈچۈن توغرا ئىش قىلىدىغانلار قېنى؟

6471. ئامەتنىڭ (پەقەت) ناملا بار، (ئۇنىڭغا ئەمەل) قىلغۇچى
قېنى؟ نەسىھەت دېگەن سۆزلا بار، ئۇنى تۇتقۇچىلار قېنى؟

6472. ياخشىلىققا دەۋەت قىلغۇچى كىشىلەر قېنى؟
يامانلىقتىن توسقۇچى كىشىلەر قېنى؟

6473. سودىگەرلەر ئامانەت (مەجبۇرىيىتىنى) ئۇنتۇدى،
ھۇنەرۋەن ئۇستىلار نەسىھەتلىرىدىن ۋاز كەچتى.

6474. بىلىملىكلەر سۆزلىرىنى توغرا سۆزلىمەيدىغان بولدى،
خوتۇنلاردىن ھايا كۆتۈرۈلدى، يۇزلىرى يېپىلمايدىغان بولدى.

6475. توغرىلىق يوقالدى، ئورنىنى ئەگرىلىك ئىگىلىدى،
قېنى، بىرەر خۇداگۇي كىشى قالدىمۇ؟

6476. كىشىلەرنىڭ ھەممىسى پۇلنىڭ قۇلى بولۇپ قالدى،
كىمدە كۈمۈش بولسا، (شۇنىڭغا) باش ئەگدى.

6477. جامائەت كۆپ، مەسچىتلەر ئاز ئىدى،
مەسچىتلەر كۆپەيسە، جامائەتلەر ئاز قالدى.

6478. تەقۋادار كىشى نېمە دەيدۇ، ئاڭلا،
بۇنى كۆڭلۈڭدە تۇت، ئەي ياخشىلارنىڭ باشچىسى:

6479. "بىرەر توغرا (ئىش) قىلغۇچى قېنى؟
بىرەر خۇدالىق ئىشقا ماڭغۇچى قېنى؟

6480. دۇنيانىڭ ھەممە تەرىپى تامامەن بۇزۇلدى،
بۇنى كۆرۈپ ھەيران قالغان بىرەر كىشى بارمۇ؟"

6481. مۇسۇلمانلار قارشىلاشتى، (بىر ـ بىرىنىڭ) گۆشىنى يېيىشمەكتە،
كاپىرلار بولسا، ھۇزۇر ـ ھالاۋەت ئىچىدە ياتماقتا.

6482. مۇسۇلمانلارنىڭ مال ـ دۇنياسى تالان ـ تاراج قىلىندى،

هارامنی (هالالدىن) پەرقلەندۇرىدىغان (كىشى) قېنى؟

6483. قارا، پىتنە ـ پاسات ئاۋازى كېچىچە ئۇخلاتمايدۇ،
ئىلمۇ قۇرئان ئاۋازى قېنى؟ بۇ بەك ئاز، بۇرادەر.

6484. كۆڭۈللەر قاتتىقلاشتى، تىل يۇمشىدى،
ھەقىقەتنىڭ ئۆزى يوقاپ كەتتى، پۇرىقى قالدى.

6485. نەزەر سال، ئاتىغا ئوغۇل ئاتىلىق قىلمدۇ،
ئوغۇل بەگ بولۇپ، قارا، ئاتا قۇل بولدى.

6486 ھايات قىسىلدى، دەرد ـ ئەلەم ئۇزاردى،
ئاچ كۆزلۈك بارغانسېرى زورايدى، شادلىق خوراپ كەتتى.

6487. كەمبەغەل، تۇل، يېتىملەرگە شەپقەت قىلغۇچى يوق،
جاھان ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ كەتتى، (بۇنىڭغا)
ئەجەبلەنگۈچى يوق.

* 6488. دۇنيانى سىنىغان، سېخىي، قولى كەڭ،
بىلىمى چوڭقۇر دانىشمەن بەك ياخشى ئېيتقانىدى:

6489. "دۇنيا ئاخىرلاشتى، قانۇن بۇزۇلدى،
يامانلارنى كۆرۈپ، ياخشىلارمۇ ئاينىدى.

6490. ئەقىللىق چۈشىنىدۇ، بىلىملىك بىلمدۇ،
يىل، ئاي، كۈنلەر ئۆتكەنسېرى (دۇنيا) بارا ـ بارا بۇزۇلدى."

6491. ئوغۇل ـ قىزلار ئاتا ھۆرمىتىنى تاشلىدى،

"قېرى" دېگەن نام كىشى ئۇچۇن ھاقارەت بولۇپ قالدى.

6492. قانۇن ـ قائىدىلەر پۈتۈنلەي ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ كەتتى، ئاق بىلەن قارا ئارىلىشىپ كەتتى.

6493. بۇنىڭ ھەممىسى قىيامەتنىڭ ئالامەتلىرىدۇر، ئالامتى كۆرۈنسە، كېلىدىغىنى كېلىدۇ.

6494. قۇدرەتلىك تەڭرىم ئىمانىمىزنى ساقلىسۇن، بۇ پىتنە، بالا، يامانلىقلارنى ئوتتۇرىدىن كۆتۈرسۇن.

* * *

6495. تۆت يۈز ئاتمىش ئىككىنچى يىل ئىدى، بۇ سۆزلەرنى تاللاپ، يېزىپ تاماملىدىم.

6496. ئەقلىم يەتكەنلا سۆزلەرنى تۇڭگەل يازدىم، ئوقۇغان ۋە چۈشەنگەنلەر ئۆزى ئىبرەت ئالسۇن

6497. ئىش ـ ھەربىكتىڭ، يولۇڭ قانداق بولۇشى كېرەك، (بۇ ھەقتە) ئازراق سۆزلىدىم، ئاساسىڭنى بېكىتىۋال.

6498. بۇ يول — ھەم دىن يولى ھەم دۇنيا يولىدۇر، شۇ يولدا ماڭغىن، بۇ ئاساسىي يولدىن ئازمىغىن!

6499. ئەگەر (بۇ) دۇنيانى تىلىسەڭ، ئۇنىڭ يولى شۇ، ئەگەر ئاخىرەتنى تىلىسەڭ، ئۇنىڭ ئىزى مانا.

6500. ئۆز بەندىلىكىڭنى قىل، خۇدا كۆچ ـ قۇۋۋەت بېرىدۇ، قايىسىنى تىلىسەڭ تىلە، (پەقەت) ئۇچىنچى بىر يولنى ئىزدىمە.

6501. ئىلاھىم، ئۆزۈم بۇ سۆزنى باشلىدىم، تىلىكىم نېمە ئىكەنلىكىنى ياخشى بىلىسەن، ئەي ئىگەم!

6502. ئۆزۈمگە شان ـ شۆھرەت، ياخشى نام تىلىمىدىم، مەيلى ئۆز بولسۇن، مەيلى يات بولسۇن، كىشىلەرنىڭ پايدىسىنى تىلىدىم.

6503. ئوقۇغانلار ئوقۇغانسېرى مېنى ئەسلەپ، (ھەققىمگە) دۇئا قىلىپ قويارمىكىن، دەپ (ئويلىدىم).

6504. تىلىكىم شۇ ئىدى، ئۇمىدىمۇ شۇ؛ ئوقۇغانلار ماڭا بىر دۇئا قىلىپ قويار، ئەلۋەتتە.

6505. تىلىم سۆزنى سۆزلىدى، قولۇم يازدى، ئەي مۇلايىم، بۇ قول ۋە تىل (بەربىر) ئۆلىدۇ!

6506. مانا بۇ كىتاب قول ۋە تىلىنىڭ نىشانىسىدۇر، بۇنى بېزىپ، ئەمدى ساڭا قالدۇردۇم، ئەي زېرەك.

* 6507. (گەرچە) مەن دۇنيانى تاشلاپ، يەرنى تۆشەك قىلسامۇ، مېنى ئۇنتۇما، ئەي تىرىك كىتابخان.

* * *

6508. ئەي، مەڭگۇ موھتاجسىز ئىگەم، سەن ئۇلۇغدۇرسەن،
بۇ موھتاج قۇلۇڭنى پەقەت سەنلا كەچۈرگىن.

6509. ئاداشقان، گۇناھىم كۆپ بىر قۇل ئىدىم،
گۇناھىمنى كەچۈرگىن، بىردىنبىر ئىگەمسەن.

6510. مەن — قۇل، سەن — ئىگەمسەن، قۇل ھامان قۇلدۇر،
ئىگەمسەن، ھىممىتىڭ بار، ماڭا ئىگىدارچىلىق قىل!

6511. ئەي ئەپۇ قىلغۇچى، مەن — قۇلۇڭمەن، سەن — ئىگەمسەن،
مېنى ئەپۇ قىلغىن، گۇناھىمنى كەچۈر!

* 6512. ئەي پاك (خۇدا)، يەنە شەرقتىن غەربكىچە
ھەممە مۆمىنلەرنى ئەپۇ قىلغىن!

6513. نادانمەن، نادانلاردىن نادانلىق سادىر بولىدۇ،
سەن پەزىلەتلىكسەن، گۇناھىمنى كەچۈر، ئەي بىلگۈچى.

6514. ئىپاردىن پەقەت ئىپار ھىدىلا پۇرايدۇ،
ئىپلاس (نەرسە)دىن ناپاك ھىد پۇرايدۇ.

6515. ئەي ئۇمىدىم، مەن ئۇچۇن پەقەت سەنلا ئۇمىد،
سەندىن ئۇمىد ئۇزمەيمەن، ھەي ئۇمىد!

6516. گۇناھكار قۇلۇڭمەن، قىلغانلىرىم — جاپا،
ۋاپادار ئىگەمسەن، ماڭا قىل ۋاپا.

6517. ئەي ئىگەم، جاپادىن (پەقەت) جاپالا كېلىدۇ،
ۋاپادارلىقتا ۋاپادىن باشقىنى كۆرمىدىم.

6518. بارچە مۆمىنلەرنىڭ ھەممىسىنى ئەپۇ قىل،
شۇلار قاتارىدا مېنىڭ گۇناھىمنىمۇ (كەچۈرگىن).

6519. ياخشى يول كۆرسەتكۈچى، توغرا يولچى،
پەيغەمبىرىمگە تۈمەنمىڭ سالىمىنى يەتكۈز.

6520. (ئۇنىڭ) تۆت دوستىغا كەينى ـ كەينىدىن،
ئۈزلۈكسىز سالىمىنى يەتكۈز، ئەي خۇدا.

E. ئىلاۋىلەر

1

يىگىتلىككە ئېچىنىپ، قېرىلىق ھەققىدە ئېيتقانلىرى

6521. يىگىتلىكنى كېزىپ يۈرگەن بۇلۇتتەك ئۆتكۈزدۇم،
ھاياتىمنى ئۆتكۈنچى بوران ـ شامالدەك تۇگەتتىم.

6522. ئىسىت يىگىتلىك، ئىسىت يىگىتلىك!
سېنى تۇتۇپ قالالمىدىم، تېز قاچۇرۇۋەتتىم.

6523. (ئەي) يىگىتلىك، ماڭا يەنە (بىر قېتىم) كەلسەڭ،
ئالتىنىمدا كۆتۈرۈپ، (تېگىڭگە) تاۋار ـ دۇردۇن تۆشەك
سالاتتىم.

6524. ئەپسۇس، يىگىتلىك قېنى، قاياققا كەتتى؟
قانچە خالسامۇ ئۇنىڭغا ئېرىشەلمىدىم!

6525. سورىسام، ھاياتىڭ لەززىتى، شېرىن جانىڭ شادلىقى—
يىگىتلىكتەك ياخشى (چاغ) يوق ئىكەن.

6526. ياشلىقىڭ لەززىتىنى، يىگىتلىكىڭ راھىتىنى

ئەمدى يوقاتتىم، تۇتاي دېگەندە قاچۇرۇۋەتتىم.

6527. توغرا تۇرسام، قېرىلىقنىڭ زىيىنى يوق (ئىدى)،
ئىسىت، ھاياتىمنى بىھۇدە ئۆتكۈزدۈم.

6528. ئەي يىگىتلىك، ئەپسۇس چېكىپ ساڭا ئېچىنىمەن،
پۈتۈن كۆركەملىكىمنى سەن ئېلىپ كەتتىڭ، يىراقلاشتىم.

6529. مەكىزىم ئارغۇۋاندەك قېپقىزىل ئىدى،
بۇگۈن يۈزۈمگە زەپىرەڭ ئۇرۇقىنى سۈرتتۈم.

6530. ئىپارىدەك قارا بېشىمغا كافۇر پۈركۈدۈم،
تولۇن (ئاي)دەك تولغان يۈزۈمنى قاياققا كەتكۈزدۈم؟

6531. تۈمەن خىل گۈل ـ چېچەكلىك پارلاق باھاردەك ئىدىم،
خازانلىققا ئايلاندىم، ھەممىنى قۇرۇتۇۋەتتىم.

6532. قېيىندەك بويۇم ئوقتەك تۈپتۈز ئىدى،
(ئەمدى) يادەك ئەگرى بولدى، ئېگىلدىم، مۈكچەيدىم.

6533. ئىسىت، ھاياتىمنى ھەۋەس بىلەن بىھۇدە ئۆتكۈزدۈم،
(ئەمدى) پۇشايمان بىلەن قان، ياش ئاققۇزماقتىمەن!

6534. ياشلىقىمنى ئۆتكۈزۈۋەتتىم، يىگىتلىكنى يوقاتتىم،
كۈنلىرىمنى بۇلغىدىم، ئۆزۈمنى چۆكتۈردۈم.

6535. يېمەك ـ ئىچمەكنى خۇددى كالىدەك يەپ ـ ئىچتىم،
ئارزۇ ـ تىلەكنى قوغلىشىپ، چاڭ ـ توزان كۆتۈردۈم.

6536. قانچىلىغان قۇشقا، ئوۋغا ھېرىس بولدۇم، سۆيۈندۈم،
ئۇچار قۇشتەك ئارغىماقنى مىنىپ چاپتۇردۇم.

6537. دوست ـ بۇرادەرلىرىمگە سۆيۈملۈك جاندەك ئىدىم،
دۈشمىنىم بولغان بولسا، توسۇن (ئاتتەك) ئۇركۈتەتتىم.

6538. قانچىلىغان كىشىلەرنى ئەيىبلەپ سۆكتۈم،
گۇناھسىزلارغا ھۆكۈم قىلدىم، قول ئۇزاتتىم، تىل تەگكۈزدۈم.

6539. دۈشمەننى يەڭگەن پالۋاندەك خېلى كۆكرەك كەردىم،
ئۆزۈمنى مەغرۇر تۇتۇپ، تىك چوققىدەك غادايدىم.

6540. ئىچىپ ياتقان ئادەمدەك ئۇخلاپ، (ئەمدى) ئويغاندىم،
(قارىسام) يولدىن ئازغان ئىكەنمەن، خۇدادىن ئۇيالدىم.

6541. خۇدانىڭ ئىبادىتىنى قويۇپ، بەندىنىڭ خىزمىتىنى قىلدىم،
دۇنيا قوغلىشىپ يۈگۈرۈپ، ئۆزۈمنى ھارغۇزدۇم.

6542. ئارزۇ ـ تىلەك ئۇچۇن خېلى يۈگۈردۇم،
قۇترىغان بۆرىدەك جاھاننى ھۇۋلاتتىم.

6543. كىشىلەرنى تۇتۇپ، زورلۇق بىلەن پۇلىنى ئالدىم،
بەزىلەرگە غەزەپ قىلدىم، كايىدىم، بەزىلەرنى رەنجىتتىم.

6544. مەندىن رەببىم "ئېمىشقا ئۇنداق قىلدىڭ؟" دەپ سورىسا،
قانداق باھانەم بار؟ ئۇياتلىق (ھالغا) چۈشتۈم.

6545. ئەيسى تەلۇننىڭ قىلىقى بۇنىڭدىن بەتتەر بولغان؟

ئۆتۈۋاتقان كۈنلەر بىلەن ئۆزۈمنى بەزلەپ، ھاياتنى
ئۆتكۈزدۈم.

6546. شادلىق ئۆتۈپ كەتكىنىدەك، مۇشەققەتمۇ ئۆتۈپ كەتسە ئىدى،
كۈن، ئايلار بىھۇدە بولدى، پۇشايمانغا غەرق بولدۇم.

6547. ئويلاپ باقسام، كىسرادەك[1]ياكى قەيسەردەك[2]بوپتىمەن،
ياكى شەددات ۋە ئاددەك جەننەت ياساپتىمەن.

6548. دۇنيانى گويا ئىسكەندەر تۇتقاندەك تۇتتۇم،
(گويا) نۇھ پەيشنى ياشىغاندەك ياشىدىم.

6549. ئۆزۈم (گويا) چاقماقتەك قىلىچ تۇتقان ھەيدەر[3]بولدۇم،
ياكى رۇستەمچە جاھانغا داڭ تارقاتتىم.

6550. يەنە مەن (گويا) ئېيسا بولۇپ ئاسمانغا ئۆرلىدىم،
ياكى، نۇشىرۋاندەك[4]توغرا قانۇن يۈرگۈزدۈم.

6551. ھارۇن مال ـ دۇنياسىدەك بايلىقىم تۇگەل بولدى،
ياكى ئەسھابى رەستەك[5]تۆمۈر شەھەر بەرپا قىلدىم.

6552. ئاخىر تۇپراققا قايتىدىكەنمەن، بۇلارنىڭ پايدىسى نېمە؟
دۇنيا قېپقالدى، ئىككى بۆز بىلەن كەتتىم.

---

① كىسرا — ئىران ساسانىلار سۇلالىسى شاھلىرىنىڭ لەقىبى.
② رىم ھۆكۈمرانلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى.
③ تۆت چارىيارنىڭ بىرى — ئەلنىنىڭ سۈپەتلەش نامى.
④ نۇشىرۋان (ئانۇشىرۋان) ئىران ساسانىلار سۇلالىسى شاھلىرىدىن بىرى. داستانلاردا ئادىل شاھ سۈپىتىدە تەسۋىرلەنگەن.
⑤ ئەپسانىلاردا تەسۋىرلەنگەن، شەھەر ياساتقان چوڭ باي.

6553. يالڭاچ كەلگەنىدىم، يەرگىمۇ يالڭاچ كىرىشىم كېرەك،
نېمە ئۈچۈن دۇنياغا ئۆزۈمنى مۇنچىۋالا ئۇرۇپ كەتتىم؟

6554. ئۆتكۈنچى دۇنيا بوران ـ شامالدەك ئۆتۈپ كەتتى،
ئۆتكۈنچى دۇنياغا غاپىللىقىمدىن بېرىلدىم.

6555. هاياتقا پايدىلىق (بولغان) ياخشى ئىشلىرىم قېنى؟
تىرىكلىكىمدىن تېرىغان ئېتىزىم قېنى؟

6556. نېمە تېرىغان بولسام، ئاخىر شۇنى ئورۇدۇم،
نېمە ئورغان بولسام، ئۆزۈم شۇنى تېتىدىم.

6557. يىگىتلىكنى ئۆتكۈزدۇم، قېرىلىققا يەتتىم،
نېمە ئۈچۈن سۆزۈمنى چېچىۋەتتىم؟ ئەمدى توۋا قىلىمەن.

6558. ئۇزۇن تۈنلەردە ياتما، ئىگەڭگە تائەت ـ ئىبادەت قىل،
ئويغان، تىنماي يىغلا، گۇناهلار (تېگىدە) بېسىلىپ قالدىم.

6559. يىلان، قۇرت ـ قوڭغۇز يېمى بولىدىغان جاننى بېقىپ،
(هەر خىل) نېمەتلەر بىلەن نېمە ئۈچۈن پەرۋىش قىلدىم؟

6560. ئەي ئۇخلىغان ۋۇجۇد، سەن ئويغان، تىنماي يىغلا،
خۇداغا ئىبادەت قىل، ئۇنداق قىلمىساڭ، يوقالغىنىڭ شۇ!

6561. قېرىلىق چاڭگىلىغا ئالدى، يىگىتلىك يىراقلاشتى،
لەززەت كەتتى، ئەمدى باردىغان ئۇدۇل يولنى تاپتىم.

6562. بەك كونا دۇنيا خەلقىنى كۆپ ئالدىدى،

مەن قايسىسىغا (كىرىمەن)، نېمىشقا (دۇنيانى شۇنچە) سۆيگەندىمەن؟

6563. يا رەببىم، مېنى ئويغاتقىن، سەن ئىگەمسەن، مېنى (دەرگاھىڭدىن) قوغلىما، دىلىمنى پاكلىدىم.

6564. گۇناھلارنى كەچۈرگۈچى ئىگەم يالغۇز ئۆزۈڭسەن، مېنى ئەپۇ قىل، گۇناھلىرىمنى ئۇنتۇدۇم.

Ⅱ
زامانىنڭ بۇزۇقلۇقى ۋە دوستلارنىڭ جاپاسى
ھەققىدە

6565. (ئەمدى) ئورنۇمدىن تۇرۇپ (ھەر تەرەپكە) بېرىپ، جاھاننى كېزەي،
دۇنيادا ۋاپادار كىم ئىكەن، (ئۇنى) ئىزدەيمەن.

6566. ئادەم قىسلىقى باشلاندى، (ئۇنى) قەيەردىن ئىزدەي،
ئىزدەپ تاپقىلى بولسا، ئىزدەپ كۆرەيمەن.

6567. ھەممە ئارزۇلارغا يېتىشتىم، (لېكىن چىن) ئادەمنى تاپالمىدىم،
ئەگەر (بۇ) ئارزۇغمۇ يېتىشسەم، چىرايىغا باقاي.

6568. ۋاپا قەھەتچىلىكى بولدى، دۇنيا جاپا بىلەن تولدى،
كىمدە ۋاپا بار ئىكىن؟ ئازراق سوراپ باقاي.

6569. ئەگەر مەن بىرەر ۋاپادار، سېخىي ئادەمنى تاپسام،
يەلكەمدە كۆتۈرەي، كۆزۈمگە سۈرتەي.

6570. ئەگەر مەن ۋاپادار ئىنسانىنى تاپالمىسام،
ياۋايى كېيىك بىلەن بىللە ھايات كەچۈرەي.

6571. يېمىكىم ئوت ـ چۆپ يىلتىزى، (ئىچىشىم) يامغۇر سۈيى بولسا بەس،

دەشت ـ بایاۋاندا تۇنەپ، تاغاردىن تون كىيەي.

6572. يا ۋەھشي بولۇپ، مەن بایاۋاندا يۈگۈرۈپ،
كىشلەردىن يىراقلىشىپ، بۇ دۇنيادىن يوقىلاي!

6573. بۇمۇ بولمايدىغان بولسا، پۈتۈن دۇنيانى تاشلاپ،
دەريادەك ئاقايمەن، قۇيۇندەك ئۆرلەي.

6574. ئەي ئىگەم، موھتاجلىققا چۈشتۈم، ۋاپاسىزغا يولۇقتۇم،
ۋاپادار كىم ئىكىن، سۆيۈملۈك جېنىمنى بېرەي.

6575. "ئىنسان" دېگەن نام قالدى، كىشلەرنىڭ ياخشى قىلىقى
تۈگىدى،
بۇ قىلىق قاياققا كەتتى، مەنمۇ ئارقىسىدىن باراي.

6576. دۇنيانى ئىزدەپ قارىسام، مېھرىبان كىشى يوق،
مېھرىبانسزغا كۆڭلۈمنى قانداقمۇ باغلاي؟

6577. كىمنى ئۆزۈمگە كۆز (قارىچۇقۇم)دەك بېقىن تۇتقان بولسام،
شەيتاندەك دۈشمەن بولۇپ چىقتى، شەيتاننى نېمە قىلاي؟

6578. كىمنى ياخشى كۆرۈپ، سۆيۈملۈك تۇتقان بولسام،
ئۇنىڭدىن جاپا كەلدى، ئەمدى كىمنىمۇ سۆيەي؟

6579. كىشىنىڭ كۆڭلىنى بىلىشتە گەپ ـ سۆزى گۇۋاھ ئىدى،
كۆڭلى، تىلى ئالا بولدى، (ئەمدى) كىمگە ئىشىنەي؟!

6580. بۇگۈن بۇ يەردە ئۆزۈمگە كىمنى ھەمراھ قىلىمەن،

يا كىمگە ئىشىنىمەن ياكى كىمنى دوست تۇتىمەن؟

6581. كۆڭلۈمنى كىمگە بېرىمەن، مۇڭدۇمنى كىمگە ئېيتىمەن؟
مەن ئەمدى مۇڭلاندىم، ئاز ـ تولا گەپ ئاچاي:

6582. دوست ـ بۇرادەرلىرىمدە ئۇمىد، ۋاپا كۆرمىدىم،
قېرىنداشلار قىلمىشى يات كەبى بولدى، ئاڭا قانداق سىر بېرەي؟

6583. ئەگەر ئىشەنچ، چىنلىق قەسەمگە بولسا،
قەسىمدە تۇرغۇچى كىم؟ ئۇنى مەرد ئەر ھېسابلاي!

6584. "نان ـ تۇزنىڭ ھەققى"، دەپ رىئايە قىلغۇچى بارمۇ،
ئەگەر بولسا، ئۇنى مەن ئالتۇن ـ كۈمۈش، گۆھەر بىلەن كۆمۈۋېتەي!

6585. شادلىق، قايغۇغا شېرىك بولىدىغان قوشنا ـ قولۇم قەيەردە،
ھەممە نەرسەمنى ئاڭا بېرىپ، مەن ئۆيۈمدىن چىقاي.

6586. دوست ـ بۇرادىرىم دەپ ئىشەنگۈدەك كىم بار؟
ئۇنى بەگ قىلىپ مەن، ئۆزۈم ئاڭا قۇل بولاي.

6587. مەن چىن ئادەم تاپالماي، يالغۇز مۇڭلىنىپ قالدىم،
غەم بىلەن تۇگەپ كېتىۋاتىمەن، مەنمۇ خۇشال بولاي.

6588. خەلق نېمىشقا بۇزۇلدى، نېمە ئۈچۈن ياخشى ئادەتلىرىنى تاشلىدى؟
قانداق زامانغا دۇچ كەلدىم، ئەمدى نەگە بارماي؟

6589. تەلۇە، ساراڭ بولدۇممۇ، يا ئەقىلدىن ئازدىممۇ،
نېمىلەرنى سۆزلىدىم، ئېيتىپ بەرگىن، بىر ئۇقاي.

6590. ياكى سەپرا كۆچىيىپ، مېڭەم ئاينىپ قالدىمۇ؟
كۆزۈمگە شۇنداق كۆرۈندىمۇ، مەن بىر دورا ئىچەي.

6591. بۇ خىلدىكى كىشىلەر ماڭىلا ئۇچرامدۇ؟
مەن بىر تەتۇر كىشىمۇ، ئۇنداق بولسا قايتاي.

6592. ئەپسۇس، ئەپسۇس، قېنى ئۇ كىشىلەر،
ۋاپا نامىنى دۇنيادا قالدۇرۇپ كەتكەنلەر، ئۇنى ماختاي؟

6593. بۇ قائىدە، قانۇن، قىلىقلارنى بۇگۈن كۆرسەم ئىدى،
بۇنى ئۇلار قالدۇرغان بولسا ئىدى، مەنمۇ خۇشال بولاتتىم!

6594. ئۇنداق بولمىسا قائىدە، قانۇن، قىلىقلارنى ئېيتىپ بەرسۇن،
مۇلايىملار تۆرگە چىقسۇن، يامانلارنى سۈرۈپ قوغلاي.

6595. ھەممە ياخشىلىق كېتىپ قالدى، قانۇن ـ قائىدىلەرنى ئېلىپ كەتتى،
كىشىلەرنىڭ ئەڭ تۆۋىنى قالدى، ياخشىنى قانداق تاپاي؟

6596. بوي ـ قەددىنى كۆتۈرۈپ يۈرگەنلەرنىڭ ھەممىسى ئادەم بولسا،
بۇرۇنقىلار پەرىشتىمىدى؟ بۇنى نەدىن بىلەي.

6597. ئۇلار كەتتى، مەن بۇلار بىلەن قالدىم،
(ئەمدى) قانداق ھەرىكەت قىلاي، قانداق چىقىشاي؟

6598. قانچىلىك سۆزلىسەمۇ سۆزۈم يەنە تۈگىمەيدۇ،
شۇنچىلىكى بەس ئەمدى، سۆزۈڭ بارمۇ؟ مەن كېتەي.

6599. ئۆزۈم ئۈچۈن بۇ يەردە ياخشىراق نەرسە تاپالمىدىم،
شەھەر، كەنتنى تاشلاپ، كىشىلەردىن يىراقلىشاي.

6600. نامىمنىمۇ بىلمىسۇن، ئۆزۈمنىمۇ كۆرمىسۇن،
ئىزدەپمۇ تاپالمىسۇن، سۆزلىرىمنى تۈگىتەي.

6601. چايانىدەك چاقىدۇ، چۈننىدەك شورايدۇ،
ئىتتەك ھاۋشىيدۇ، قايىسىبىرىنى ئۇراي؟

6602. يامانلار ئارىسىغا چۈشۈپ، ئەمدى پەرياد چەكتىم،
پۇشايمان بىلەن كېچە ـ كۈندۈز بارلىق ئىغىر يۈكنى
كۆتۈرەي!

6603. جەبىر ـ جاپانىڭ ھەممىسى ماڭا كەلمىسۇن،
قوپال، بىۋاپالاردىن چەترەكتە يۈرەي.

6604. ئىلاھىم، سۆيۈملۈك پەيغەمبىرىمنىڭ يۈزىنى (كۆرۈشكە)
نىسىپ قىل، يەنە تۆت چارىيارنىڭ يۈزىنى كۆرەي!

III

كىتاب ئىگىسى يۈسۈپ ئۇلۇغ خاس ھاجىپنىڭ ئۆزىگە نەسىھىتى

6605. بىلىم ئۆگەن، ئۆزۈڭگە تۆردىن جاي ھازىرلا،
بىلىم بىلىش ئۆزۈڭ ئۈچۈن مەزمۇت قورغاندۇر.

6606. بىلىمسىز يۈرىكىڭ، تىلىڭ نېمىگە يارايدۇ؟
بىلىم بىلەن ھەممە كىشىگە سۇدەك پايدىلىق بول.

6607. قانچىلىك بىلسەڭمۇ يەنە ئۆگەن، ئىزدەن،
قارا، بىلىملىك سورا ـ سورا تىلىكىگە يېتىدۇ.

6608. "بىلىمەن" دېسەڭ، سەن تېخى بىلىمدىن يىراق،
بىلىملىكلەر ئارىسىدا بىلىمسىز ھېسابلىنىسەن.

6609. بىلىم تۈۋى ۋە چېكى يوق بىر دېڭىزدۇر،
سۇندۇك شوراپ، ئۇنىڭدىن قانچىلىك سۇ ئالالايدۇ؟

6610. بۇ بىلىمىڭ بىلەنلا بېشىڭ ئۆزۈڭنىڭ بولىدۇ،
بىلمەيدىغان ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭدىن يىراقلاشتۇر.

6611. بىلىم ئۆگەن، ھەقىقىي ئادەم بول، ئۆزۈڭنى يۈكسەلدۈر،
ياكى ھايۋان ئاتلىپ، كىشىلەردىن يىراقلاشقىن.

6612. بىلىملىك (نىڭ كۆڭلى) ئېچىلمايدۇ، خىيالچان يۈرىدۇ،
بىلىمسىز خۇشال يۈرۈپ قاقاقلاپ كۈلىدۇ.

6613. بىلىم بىلسە ئوي ـ غەم ئىچىدە قانداقمۇ قاقاقلاپ كۈلىدۇ؟
ئەي بىلىمسىز، سەن بۇغدەك سەكرەپ يۈرىسەن!

6614. بىلىملىك كىشىنلەنگەندۈر، خالىغىنچە يۈگۈرەلمەيدۇ،
قارا، بىلىمسىز ئارزۇ قوغلىشىپ توختىماي يۈگۈرەيدۇ.

6615. ئەي ئالىم، سەن كىشىنلەندىڭ، بىلىمسىز مېڭىۋېرىدۇ،
بىلىمسىز كىشىنلەنسە، كىشىنىنى بۇراپ چىڭىتقىن.

6616. مانا مەن بىلىم ئىزدەپ قول سوزدۇم،
سۆزنى سۆزگە تىزىپ، رەتلىك قۇر تۈزدۈم.

6617. بۇ تۈركچە سۆزنى تاغ كېيىكىدەك ھېسابلىدىم،
ئۇنى ئاۋايلاپ تۇتۇپ، ئاستا كۆندۈردۈم.

6618. سىلىدىم، ئەركىلەتتىم، تېز كۆڭۈل بەردى،
شۇنداقتىمۇ، بەزىدە ئۇركۈپ كېتىدۇ.

6619. تۈتالىغىنىمچە سۆزنى ئەگەشتۈردۈم،
ئاخىر ئىپار ھىدى كېلىشكە باشلىدى.

6620. سۆزنى توغرا سۆزلىدىم، ئۇ قوپال ۋە ئاچچىق،

توغرا سۆزنى كۆتۈرەلىگەن كىشى ئەقىللىق ئەردۇر،

6621. ئوقۇغانلارغا ئارتۇق ئېغىر كەلمىسۇن دەپ،
ئۇلاردىن ئوچۇق - يورۇق ئۆزرە سورىدىم.

6622. توغرا سۆزدىن باشقا سۆزنى سۆز دېمە،
توغرا بىلەن ئەگرىنىڭ پەرقى ئاق بىلەن قارىنىڭ پەرقىدۇر.

6623. تۆت يۈز ئاتمىش ئىككىنچى يىل ئىدى،①
مەن يۈرەك قېنىم بىلەن بۇ سۆزنى سۆزلىدىم.

6624. بۇ سۆزلەرنى ئون سەككىز ئايدا سۆزلەپ تۈگەتتىم،
سۆزلەرنى تاللاپ، ئايرىپ، تېرىپ رەتلىدىم.

6625. ھۈپپىدە ئېچىلغان چېچەكتەك خۇش پۇراق تارقىتىدۇ دەپ،
مەن تەبىيارلىنىپ ھېكايە قىلدىم، يەكۈنلەپ تۈگەتتىم.

6626. قانچىلىك سۆزلىسىمۇ، كىم سۆزنىنى تۈگىتەلەيدۇ؟
(چۈنكى) سۆز بۇلاقتەك تىنماي ئېقىپ تۇرىدۇ.

6627. ئەي يۈسۈپ، كېرەكلىك سۆزنى توغرا سۆزلە،
كېرەكسىز سۆزلەرنى يوشۇرغىن، زىيان قىلىدۇ.

6628. سۆزنى كۆپ سۆزلىدىڭ، تەمى كەتمىسۇن،
ئادەم، كۆپ سۆزدىن زېرىكىپ بېزىدۇ.

6629. ئىشەنچسىز دۇنيانىڭ پەيلى جاپا ۋە ۋاپاسىزلىقتۇر،

① بۇ ھىجرىيە يىلى، مىلادى 1069 — 1070 - يىللارغا توغرا كېلىدۇ.

ئەقللىقلار ئۇنى ئۆزىدىن چەتلەشتۈرىدۇ، يىراق تۇرىدۇ.

6630. سەن بولساڭ، بۇ دۇنياغا قاتتىق بېپىشتىڭ،
غەيرەت قىلىپ، بۇنىڭدىن كۆڭلۈڭنى ئۆز، يۈز ئۆرۈگىن.

6631. بۇ دۇنياغا ئىشەنمە، (زادى) ئىشەنمە،
قاتتىق يالۇۋرۇپ خۇداغا سىغىن.

6632. بۇ بىۋاپا دۇنيا نۇرغۇن خەلقنى تاشلىدى،
نى ـ نى كىشىلەر يولدىن ئېزىپ كەتتى.

6633. ئەمدى ساڭىمۇ تەبىيارلاندى، جىلۋىلىنىپ كۈلىدۇ،
سەنمۇ كۈلۈپ، ئازراق بولسىمۇ ئۇنى سۆيمە.

6634. نى ـ نى مال ـ دۇنياغا ئىگە بولغان دۇنيا بەگلىرى
ئۆلۈم (ياقىسىدىن) تۇتقاندا، كۆزلىرى تەلمۈرۈپ (ئۆلۈپ)
كەتتى.

6635. يىگىتلىك بىھۇدە ئۆتتى، ئىسىت (ياشلىق) كۈنلىرىم،
بۇ ھايات پۇشايمان ـ قايغۇ بىلەن تۇگەيدۇ.

6636. نەچچە مىڭ (يىل)ياشىسىمۇ ئاخىر ئۆلۈم بار،
قانچىلىك دۇنيا توپلىسىمۇ، ئارقىدا قالىدۇ.

6637. ساڭىلا سىغىندىم، خۇدا (ئۆزۈڭ) ساقلا،
بۇ غەپلەت ئۇيقۇسىدىن (مېنى) ئويغاتقىن.

6638. ئۇياتسىز قۇلۇڭمەن، گۇناھلىرىم كۆپ،

روشەنک ،، رەھىم ـ شەپقەت سېنىڭ (قولۇڭدىن) كېلىدۇ.

6639. ساڭا گۇناھكار بولدۇم، سېنىڭدىن قاچتىم،
بۇگۈن ساڭا سىغىنىپ، يالۋۇرۇپ كەلدىم.

6640. ئەي موھتاج ۋۇجۇد، نېمىگە ئىشەنمەيسەن؟
كۆز كۆرۈپ تۇرۇپ، نېمىگە تايانمايسەن؟

6641. ئەمدى يولۇڭنى توغرىلا، ھەركىتىڭنى تۈزەت،
ئۆزۈڭ ئىككىلا دۇنيادا تۆردىن ئورۇن ئال.

6642. بۇ دۇنيا پۈتۈنلەي ھەۋەس بىلەن تولغان،
بۇنى تاشلا، يەنە بىر دۇنياغا ئىنتىلمىگىن.

6643. تىلىڭنى تىي، گېپىڭنى يىغ، كۆپ ئۇخلىما،
كۆزۈڭنى يۇم، قۇلقىڭنى ئەت، خاتىرجەم تۇرىسەن.

6644. ئەي رەببىم، ھەممە مۆمىنلەرنى ئەپۇ قىلغىن،
ھېسابسىز رەھمىتىڭدىن (ھەممىنى) تۇغەل بەھرىمەن قىل.

6645. پەيغەمبىرىمىزگە تۈمەنمىڭ سالام يەتكۈز،
تۆت چارىيارغىمۇ (كۆپ سالام) يوللا.

ئىزاھاتلار

"A نەسرىي مۇقەددىمە"دىكى ئىزاھلاشقا تېگىشلىك نۇقتىلار نومۇر (①،②) بىلەن كۆرسىتىلدى. قالغان بابلاردىكى ھاشىيىدە ئىزاھ بېرىلگەنلەردىن باشقا ئىزاھلاشقا تېگىشلىك سۆز ۋە ئىبارىلەرگە يۇلتۇز (*) قويۇلۇپ، بېيىت نومۇرى ئاساسىدا كۆرسىتىلدى.

A

نەسرىي مۇقەددىمە

②① چىن، ماچىن — 9 ـ ئەسىردىن كېيىنكى ئەرەبچە ـ پارسچە ھۆججەتلەردە جۇڭگونىڭ نامى. بۇ نام ھەققىدە مەھمۇت قەشقەرى مۇنداق كۆرسىتىدۇ: "... چىن ئەسلىدە ئۇچكە بۆلۈنىدۇ: بىرىنچى، يۇقىرى چىن، بۇ يەر شەرقتە بولۇپ، 'تاۋغاچ' دەپ ئاتىلىدۇ؛ ئىككىنچى، ئوتتۇرا چىن بولۇپ، 'خىتاي' دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇچىنچى، تۆۋەن چىن بولۇپ، 'بارخان' دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ قەشقەردە. لېكىن ھازىر 'تاۋغاچ' 'ماچىن' دەپ، 'خىتاي' 'چىن' دەپ تونۇلۇۋاتىدۇ." (مەھمۇت قەشقەرى: «تۈركىي تىللار دىۋانى» ، 1 ـ توم، 592 ـ بەت. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1981 ـ يىل).

③ بۇغراخان تىلى — بۇغرا — قاراخانىيلار سۇلالىسىدىكى خانلارنىڭ ئۇنۋانى. بۇ يەردە ئېيتىلغان بۇغراخان تىلى قاراخانىيلار دەۋرىدىكى ئەدەبىي تىلنى يەنى "خاقانىيە" تىلىنى كۆرسىتىدۇ. «قۇتادغۇبلىك» ئەنە شۇ تىلدا يېزىلغان.

④ «تۈركىي شاھنامە» — «شاھنامە» پارس شائىرى فىردەۋ-

سى (940 — 1030 ـ يىللار)نىڭ مەشھۇر داستانى. بۇ يەردە مۇقەددىمە مۇئەللىپى «قۇتادغۇبىلىك» داستانىنى ئاشۇ ئەسەرگە ئوخشتىپ، تۈركىي تىلدا يېزىلغان شاھنامە دېمەكچى.

⑤" تۇرانلىقلار "—" تۇران خەلقى"، يەنى تۈركىي تىللىق خەلقلەر مەنسىدە. پارسلار ئۇنتۇرا ئاسىيادىكى تۈركىي خەلقلەر ياشىغان ماكاننى "تۇران" دەپ ئاتايتتى.

⑥ بالاساغۇن — قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ غەربىي پايتەختى بولغان بىر شەھەر، ئۇ يەتتە سۇ رايونىنىڭ چۇ دەرياسى ۋادىسىغا جايلاشقان، ھازىرقى سوۋېت قىرغىزستانىنىڭ تېررىتورىيىسىدىكى توقماق شەھرىنىڭ غەربىي قىسمىغا توغرا كېلىدۇ.

⑦ خاس ھاجىپ — خاس مەسلىھەتچى، تايانغۇ.

⑧ ئەلىگ — ئەل باشقۇرغۇچى، ئەل ئىگىسى، ھۆكۈمران، پادىشاھ دېگەن مەنىلەردە.

B

نەزمىي مۇقەددىمە

2. قادىر ۋە زۇل جەلال — قۇدرەتلىك، ئۇلۇغلۇق ئىگىسى.

12. ماچىنلارنىڭ بېگى ②① ئىزاھاتقا قارالسۇن.

57. قۇز ئوردۇ — بالاساغۇننىڭ يەنە بىر نامى. تەسكەي ئوردا، غەربىي پايتەخت دېگەن مەنىدە.

C

بابلار مۇندەرىجىسى

«قۇتادغۇبىلىك» داستانىنىڭ "ھىرات"، "قاھىرە" ۋە

"نەمەنگان" قوليازما نۇسخىلىرىدا بېرىلگەن مۇندەرىجە بىر ـ بىرىگە ئوخشمايدۇ، داستاننىڭ بۇ نەسرىي يەشمىسىنىڭ مۇندەرىجىسى تۈركىيىلىك ئالىم رېشىت رەخمەتى ئارات تەرىپىدىن رەتلەپ چىقىلغان مەتىننىڭ مۇندەرىجىسى ئاساسىدا ئېلىندى (رېشىت رەخمەتى ئارات. «قۇتادغۇبلىك» ، I مەتىن. ئىستانبۇل 1947 ـ يىل نەشرى) ۋە رېشىت رەخمەتى ئارات تەرىپىدىن تولۇقلاپ قوشۇلغان ماۋزۇلارمۇ ئەينى بويىچە قوبۇل قىلىندى.

D

قۇتادغۇبلىك

2. تۇمەنمىڭ سانا — تۇمەنمىڭ مەدھىيە ۋە ماختاشلار بولسۇن.
8. ئەزەل ھەم ئاخىر سەن — ئەزەل پەيدا بولمىغان، ئەزەلدىن مەۋجۇت، مەڭگۇ يوقالمايدۇ، دېگەن مەنىدە.
45 "ھەممە پەيغەمبەرلەرگە ئاخىرقى تامغا بولدى" ھەممە پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسى — بېسىلغان تامغىسى بولدى، ئۇنىڭدىن كېيىن پەيغەمبەر كەلمەيدۇ، دېگەن مەنىدە.
49. ..." ئۇنىڭ كۆرۈپ ئاۋۇنىدىغان تۆت ھەمراھى بار ئىدى" — تۆت ھەمراھ يەنى چاربيار. بۇلار: ئەبۇبەكرى (634 ـ يىلى ۋاپات بولغان) ئۆمەر (644 ـ يىلى ۋاپات بولغان)، ئوسمان (656 ـ يىلى ۋاپات بولغان)، ئەلى (661 ـ يىلى ۋاپات بولغان).
50. "ئىككىسى قىيناتىسى، ئىككىسى كۆيئوغلى "— مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ تۆت ھەمراھى (چاربيار) ئىچىدىن ئەبۇبەكرى ۋە ئۆمەر مۇھەممەد پەيغەمبەرگە قېيناتا بولغان، ئوسمان ۋە ئەلى مۇھەممەد پەيغەمبەرگە كۆيئوغۇل بولغان.
51. "ھەممىدىن ئاۋۋالقىسى ئاتىق ئىدى" — ئاتىق (ئازاد قىلغۇچى، نىجاتچى دېگەن مەنىدە) ئەبۇبەكرنىڭ لەقىمى.
53. "ئۇنىڭدىن كېيىنكىسى فارۇق"— فارۇق (پەرقلەندۈرگۈچى دېگەن

مەنىدە) ئۆممەرنىڭ لەقمى.
59. "ئۇلار كاپىر ۋە مۇناپىقلارنىڭ يۈكىنى كۆتۈردى" — ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلمىغانلار بىلەن ئۇرۇش قىلىپ، جاپا چېكىپ ئۆتتى، دېگەن مەنىدە.
60 "بۇ تۆت ھەمراھ مەن ئۈچۈن تەبىئەتنىڭ تۆت ئاساسىدەك تۈيۇلىدۇ". تۆت ئاساس — قەدىمكى تەبىئەت قارىشى بويىچە تەبىئەت ئوت، سۇ، ھاۋا، تۈپراقتىن ئىبارەت تۆت ئېلېمېنتتىن تەركىب تاپقان. بۇ يەردە تۆت ساھابە ئەنە شۇ تۆت ئېلېمېنتكە تەقلىد قىلىنىدۇ.
66. "بېلىق قۇيرۇقىدىن 'قوزا بۇرنى' غا ئۆتتى" — مەۋسۇم
12 ـ مۆچەل ("بېلىق") ئۆتۈپ، 1 ـ مۆچەل ("قوزا بۇرنى") غا ئۇلاشتى، يەنى قىش ئۆتۈپ، ئەتىياز كىردى، دېگەن مەنىدە.
74. كۆكىش — بىر خىل قۇشنىڭ نامى.
78. ... «سۇرە ئىبرى» — داۋۇت پەيغەمبەرنىڭ مۇقام بىلەن ئوقۇغان «زەبۇر» سۈرىلىرى.
120. بوز يەر مستەك قىزىل بولمىغۇچە — قىيامەت بولمىغۇچە، دېگەن مەنىدە. ئىسلام رىۋايەتلىرىدە، قىيامەت بولغاندا يەر قىزىپ، گويا قىزىل مستەك ئوت ھالىتىگە كېلىدۇ، دېيىلىدۇ.
123. "لۇقمان پېشىدەك ھايات كەچۈرسۇن"، لۇقمان — رىۋايەتتىكى بىر دانىشمەن، غايىۋى شەخس، ماھىر تېۋىپ. ئۇ مىڭ يىل ياشىغان، دېيىلىدۇ.
131. سەكەنتىر — ساتۇرىن يەنى زۇھەل پىلانېتى.
132. ئوكاي — يۇپىتىر يەنى مۇشتەرى.
133. كۇرۇد — مارس يەنى مىرىخ.
134. ياشىق — كۈن، يەنى قۇياش.
135. سەۋىت — ۋېنېرا، يەنى زوھرا.
136. ئارزۇ ـ تىلەك — مىركۇرى، يەنى ئوتارىت.
137. يالچىق — ئاي.
139. قوزى — ھەمەل بۇرجى. ئۇد — سەۋر بۇرجى. ئەرەنتىر — جەۋزا قۇچىق — ساراتان.

140. ئارسلان — ئەسەد. بۇغداي باشى — سۇنبۇلە.
ئۇلگۇ — مىزان. چايان — ئەقرەب، يا — قەۋس.
141. ئوغلاق — جادى. كۆنەك — دەلۋە. بالىق — ھوت.
197. "ئىنسان بېگىلگەچكە، ئۇنىڭ نامى يالگۇق بولغان" — قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا " ئىنسان" سۆزى "يالگۇق"، "بېگىلىش" سۆزى "ياگلۇق " دېيىلەتتى. بۇ يەردە بۇ ئىككى سۆزنىڭ تەلەپپۇزىنىڭ يېقىنلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
241. زەھھاك — ئىران رىۋايىتىدىكى زالىملىق بىلەن داڭ چىقارغان شەخس. فىردەۋسىنىڭ «شاھنامە» داستانىدىمۇ زەھھاك جاھالەتپەرەس، زالىم شەخسنىڭ ئوبرازى قىلىپ ئېلىنغان. فەرىدۇن (ئەفرىدۇن) — ئىراننىڭ غايىۋى ھۆكۈمرانى، جەمشىدنىڭ نەۋرىسى، ئۇ زەھھاكنى يوقىتىپ، ئادالەت ئورناتقان.
282. "تاجىكلار بۇنى كىتابتا يازدى" — بۇ يەردە تاجىك (پارس) شائىرى فىردەۋسىنىڭ «شاھنامە» داستانى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
290. "بۇنىڭغا ئىشەنمىسەڭ نۇشىرۋانغا قارا" — نۇشىرۋان (ئانۇشىرۋان) — ئىران شاھى نۇشىرۋان خىسراۋ I (579 ـ 531) بولۇپ، تارىختا ئادىل شاھ سۈپىتىدە مەشھۇر.
310. "بىلىم گويا كىمياگەركۇرسى، (پۇتۇن) نەرسىنى ئەتراپىغا يىغىدۇ " — كىميا — بۇ يەردە ماگنىتتەك ھەممە نەرسىنى ئەتراپىغا توپلاپ يىغىدۇ، دېگەن مەنىدە ئېلىنغان.
350. «قۇتادغۇبلىك» — بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشتۇرگۈچى بىلىم، دېگەن مەنىدە.
564. قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا "قىز" سۆزى بىلەن "قىس، نادىر، ئەتىۋارلىق" دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدىغان "قىز" سۆزى شەكىلداش ئىدى. شائىر بۇ يەردە كەم ئۇچرايدىغان، قىس نەرسىلەرنىڭ ئەتىۋارلىق بولۇشىنى قىزلارنىڭ ئەتىۋارلىق بولۇشىغا ئوخشىتىدۇ.
772. ئۇراغۇن — ھىندىستاندىن چىقىدىغان ئاچچىق زەھەرەك دورا.
1058. "قان تۆتتى " — قان بېسىمى ئۆرلەش مەنىسىدە.

1064. تىرياق — زەھەر قايتۇرغۇچى بىر خىل دورا. ماتىرىدۇس— بىر خىل دورىنىڭ نامى؛ چۆرنى — ئاجىزلاشتۇرغۇچى دورا پاراشوكى.
2002 ـ 1065. قام — شامان موللىسى.
1758. ياغما بېگى — ياغما قەبىلىسىنىڭ بېگى. ياغما — قاراخانىيلار سۇلالىسىنى تەشكىل قىلغۇچى مۇھىم قەبىلىلەرنىڭ بىرى.
2696 ـ 2319. "ئىلىنىڭ داڭلىق ئادەمى"، "ئىلىنىڭ ھېكمەتلىك پۇتۇكچىسى"— ئىلى، مەھمۇت قەشقەرىنىڭ كۆرسىتىشچە، دەريا نامى، يەنى ھازىرقى ئىلى دەريا‌سى. بۇ يەردە بىر ئەل، بەگلىك مەنسىدە ئىشلىنىلغان.
(1629 ـ بېيت "ئىلى بېگى — ئىلا ئاتلىقى"غا قارالسۇن.)
2351. تىل يەنى "تىل تۇتماق"— ئەسىر ئالماق مەنىسىدە.
5111. سغۇن — بۇغا.
5215. بۇ بېيىت نەمرۇدقا قارىتىلغان. نەمرۇد قارا قۇش مىنىپ ئاسمانغا چىقىسىمۇ ئاخىر پاشا چېقىپ ئۆلتۈرىدۇ.
2226. ۋىرد — كېچىلىك نامازدا ئوقۇلىدىغان ئايەت.

مەسئۇل مۇھەررىر: ئابدۇللا ئابلىز
مەسئۇل كوررېكتور: رىشىت ھاجى ۋاھىدى، خەيرىنسا روزى

قۇتادغۇبىلىك

(نەسرىي يەشمىسى)

يۈسۈپ خاس ھاجىپ

نەشر قىلغۇچى : مىللەتلەر نەشرىياتى
ئادرېسى : بېيجىڭ شەھىرى خېپىگلى شىمالىي كوچا 14- قورۇ
پوچتا نومۇرى: 100013 تېلېفون: 64290862—010
ساتقۇچى : جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى : بېيجىڭ دىشىن باسما زاۋۇتى
نەشرى : 2006- يىل 6-ئايدا 2-قېتىم نەشر قىلىندى
بېسىلىشى : 2011- يىل 5- ئايدا بېيجىڭدا 3-قېتىم بېسىلدى
ئۆلچىمى : 850×1168 م م. 32 كەسلەم
باسما تاۋىقى : 26.75
باھاسى : 40.00 يۈەن
ISBN 978-7-105-07716-8

图书在版编目(CIP)数据

福乐智慧/玉素甫·哈斯·哈吉甫著；新疆社会科学院文学研究所整理. —2版. —北京：民族出版社，2006.5（2011.4重印）
ISBN 978-7-105-07716-8

Ⅰ.福… Ⅱ.①玉…②新… Ⅲ.维吾尔族—古典诗歌—中国—维吾尔语（中国少数民族语言）
Ⅳ.I222.7

中国版本图书馆CIP数据核字(2006)第052441号

责任编辑：阿布都拉·阿布里孜
责任校对：热西提，海仁沙
出版发行：民族出版社　http://www.mzcbs.com.
社　　址：北京市和平里北街14号　邮编：100013
电　　话：010-64290862（维文室）
印　　刷：北京迪鑫印刷厂
版　　次：2006年6月第2版 2011年5月北京第3次印刷
开　　本：850×1168毫米 1/32
印　　张：26.75
定　　价：40.00元

ISBN 978-7-105-07716-8

ISBN7-105-07716-6
9 787105 077168 >
ISBN 7-105-07716-6/I · 1670
民文(维242)
定价：40.00元